

2022 yil
15-16
dekabr

MAKTABGACHA TA'LIM VAZIRLIGI

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI
DIREKTOR VA MUTAXASSISLARINI
QAYTA TAYYORLASH VA ULARNING
MALAKASINI OSHIRISH INSTITUTI

Toshkent shahri Yakkasaroy tumani Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 64-uy

“Maktabgacha ta'lim sifatini oshirish muammolari va yechimlari”

Respublika ilmiy-amaliy konferensiya

MATERIALLARI

МАТЕРИАЛЫ

Республиканской научно-практической конференции

“Проблемы и решения повышения качества дошкольного образования”

mdomoi.uz

conf.mdomoi.uz

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA TA’LIM
VAZIRLIGI**

**MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARI DIREKTOR VA
MUTAXASSISLARINI QAYTA TAYYORLASH VA ULARNING
MALAKASINI OSHIRISH INSTITUTI**

**“MAKTABGACHA TA’LIM SIFATINI
OSHIRISH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI”**

**Respublika ilmiy-amaliy konferensiya maqolalar va
tezislar to‘plami**

2022-yil 15-16 dekabr

**ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ
КАЧЕСТВА ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

**Сборник статей и тезисов республиканской научно-
практической конференции**

15-16 декабрь 2022 год

Toshkent-2022

“Maktabgacha ta’lim sifatini oshirish muammolari va yechimlari” mavzusidagi respublika ilmiy- amaliy konferensiya maqolalar to‘plami. Toshkent: MTTDMQTMOI, 2022, 15-16 – dekabr – 235 bet.

Mazkur konferensiya O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 2-martdagi 78-F sonli farmoyishi hamda Institutning 2022-yil uchun tasdiqlangan ish rejasida belgilangan tadbirlar ijrosini ta’minlash maqsadida tashkil etildi.

Konferensiyaning tashkiliy va dasturiy qo‘mitasi:

1. **Abdunazarova N.F.**- MTTDMQTMOI rektori, rais.
2. **Abdullayeva N.Sh.**- O‘quv va metodik ishlar bo‘yicha prorektor, rais o‘rinbosari.
3. **Saidova D.I.** – Pedagogika va psixologiya kafedrasini mudiri, rais o‘rinbosari.
4. **Nigmatov A.N.** - Menejment kafedrasini professori, a‘zo.
5. **Dusmuhamedov A.A.** – AKT ni joriy etish bo‘limi boshlig‘i, a‘zo.

Taqrizchilar:

Qodirova F.R. - Maktabgacha ta’lim metodikasi kafedrasini professori, pedagogika fanlari doktori.

Ne‘matov Sh.E. - Ilmiy pedagog kadrlarni tayyorlash va menejmentning ilg‘or texnologiyalarni joriy etish bo‘limi boshlig‘i pedagogika fanlari nomzodi, dotsent.

Sahifalovchilar:

1. **Isxakova M.R.** - Pedagogika va psixologiya kafedrasini katta o‘qituvchisi
2. **Djurayeva M.T.** - Pedagogika va psixologiya kafedrasini katta o‘qituvchisi
3. **Meliyeva Y.X.** - Pedagogika va psixologiya kafedrasini katta o‘qituvchisi
4. **Murodova A.B.**- Pedagogika va psixologiya kafedrasini katta o‘qituvchisi
5. **Zuparova D.D.**- Tayanch doktorant
6. **Rashidova Z.O.**- Tayanch doktorant
7. **Haydarov R.Y.**- Tayanch doktorant

To‘plam uchun mas‘ul: Saidova D.I. - Pedagogika va psixologiya kafedrasini mudiri, p.f.f.d, dotsent

Maktabgacha ta’lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti Ilmiy kengashining 25.09.2022 dagi 9-sonli qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

To‘plamda nashr etilgan maqola va tezislarning mazmuni hamda ma’lumotlarning haqqoniyligiga mualliflar mas’uldirlar.

“MAKTABGACHA TA’LIM SIFATINI OSHIRISH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI”

Respublika ilmiy-amaliy konferensiya maqolalar va tezislar to‘plami

MUNDARIJA

Шин А.В. Организационно-структурная составляющая современной системы дошкольного образования республики Узбекистан	9
Саидов Б.О. Некоторые замечания о научно-психологическом исследовании проблемы патриотического воспитания	11
Eshpulatov K.A. Milliy o‘quv dasturini amaliyotga joriy etish jarayonida kadrlarni tayyorlash va inson potensialidan samarali foydalanish istiqbollari	16
Abdunazarova N.F. Maktabgacha ta’lim sifatini boshqarishning o‘ziga xos xususiyatlari	19
Ibraimov X.I. Maktabgacha ta’lim tizimida inklyuziya: ijtimoiy zarurat, huquqiy ta’minot va xodimlar professionalizmi masalalari	21
Джураев Р.Х. Стратегия повышения профессионализма педагогов в ДОО	25
Saidova D.I. Pedagog innovatsion faoliyati maktabgacha ta’lim sifatini ta’minlash vositasi sifatida	29
1-shu’ba: MAKTABGACHA TA’LIM VA TARBIYA SIFATINI OSHIRISHDA PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYANING DOLZARB MASALALARI	
Arslanova M.M. Inklyuziv maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarda shaxsiy fazilatlar asoslarini shakllantirish	32
Axmadaliyev S.Y., Axmadaliyeva B.Sh. Milliy tarbiya va maktabgacha yoshdagi bolalarga ta’lim berishda kompetentsiyaviy yondashuv	34
Djurayeva M.T. Psixologiyada boshqaruv muammosi	36
Gaipova N.Y., Mirbabayeva Yo.P. Maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy jihatdan erta rivojlantirishning shart-sharoitlari	37
Igamberdiyeva A.A. Maktabga tayyorlov guruhi bolalarining aqliy qobiliyatini rivojlantirishda xavfsiz va qiziqarli tajribalarning ijobiy ahamiyati	39
Isxakova M.R. Maktabgacha ta’lim sifatini ta’minlovchi zamonaviy texnologiyalarni joriy etish tamoyillari	41
Jumanova M.S. O‘yin bolalar hayoti va faoliyatini tashkillashtirish shakli sifatida	44
Kadirova D.N. Maktabgacha yoshdagi bolalarda innovatsion fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishning psixologik va pedagogik xususiyatlari	47
Karimov K.A. Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishning ustuvor vazifalari	51
Karimova D.T. Maktabgacha yoshdagi bolalarni “Milliy hunarmandchilik” mavzusi bilan tanishtirish	55
Kuldasheva G.D. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim-tarbiyaning ahamiyati	57
Mamatova H.E. Maktabgacha ta’lim jarayonida pedagogik muloqotni samarali tashkil etish yo‘llari	59
Matyakubov I.B. Inson ovozi diapazonlari bilan tanishish	61
Meliyeva Ya.X. Maktabgacha ta’lim tashkiloti pedagog tarbiyachisining kasbiy kompetensiyasi	62
Murodova A.B. Bola shaxsining asosiy aqliy fazilatlarini shakllantirish	65
Mo‘minova N.S., Abdulazizova A. Milliy o‘yinlar asosida harakatli o‘yinlarga o‘rgatish	67
Nabiyeva U.N., Umurova N.H. Dizartriya nuqsoniga ega bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlar	69
Nazarmatova D.U. Bo‘lajak tarbiyachilarda kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda elektron resurslardan foydalanish ahamiyati	71
Normirzayeva M. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarining katta guruh bolalarini	73

savodxonlikka o'rgatish	
Rabbimova M.M. Tarbiyachilarda rivojlantirish zarur bo'lgan tayanch kompetentsiya	75
Salayeva L.Sh. Maktabgacha ta'lim tashkilotida aqliy tarbiya berish vazifalari	77
Salimova D.F. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga o'yin orqali ta'lim berish imkoniyatlari	80
Todjibaeva K.S. Inklyuziv xizmat ko'rsatishda ta'lim berish, tarbiya berish va rivojlantirish muammolari	83
Umataliyev Z.A. Pedagogik dasturiy vositalardan foydalanib bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy mahoratini oshirish yo'llari	86
Xurvaliyeva T.L., Abdusalilova M.M. Психологические особенности детей дошкольного возраста	87
Yoqubova X.M., Murodova A.B. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik jarayonlarni tashkil etishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish	89
Zakirov A.A., Qosimova Sh. Maktabgacha ta'limni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari	90
Choriyeva F.A. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar psixologik, pedagogik xususiyatlari	94
2-shu'ba: MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMINI BOSHQARISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR	
Abdullayeva D., Jo'raboyev M. Pedagogika kollejlari innovatsion faoliyat natijasida ta'lim sifatini oshirish usullari va vositalari	97
Beknayeva Sh.V. Iqtisodiyotni liberallashtirish va modernizatsiyalash sharoitida inson resurslarini boshqarish ahamiyati	99
Ganiyeva A. Z. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlarining boshqaruv faoliyatini xorijiy tajribalarni o'rganish orqali takomillashtirish	100
Jo'raboyev M. Pedagogika kollejlari ta'lim sifatini mustaqil baholashni yaratish muammolari	102
Jo'raboyev M., Sultanova N. Pedagogika kollejlari ta'lim sifatini oshirishda innovatsion texnologiyalarni qo'llash	103
Kalmuratov T.N. Davlat-xususiy sheriklik asosidagi nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini boshqarish funksiyalari	104
Koblova E.V. Maktabgacha ta'limni rivojlantirishni boshqarish tizimida innovatsion yondashuvlar	107
Madraximov B.S. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktorlarining huquqiy kompetentsiyasini shakllantirish metodikasi	108
Meyliyev U. Maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion ilm-fanni rivojlantirish taraqqiyot omili	110
Miryusupova N.Sh. Malaka oshirish jarayonida maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbarining kvalilogik kompetentligini shakllantirish imkoniyatlari	112
Nabiyev E.E. Maktabgacha ta'lim tashkiloti faoliyatini innovatsion tashkil etish va boshqarish jarayonida menejerning funksional vazifalari	114
Olimov S. A. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida metodik ishni boshqarishni modellashtirishning ilmiy-nazariy asoslari	117
Qurbonova Z.U., Axmedov B.O. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ikkinchi tilni o'rgatishda innovatsion yondashuvlar	118
Tojiboyeva X.M. Maktabgacha ta'lim sifat va samaradorligini oshirishning ustuvor prinsiplari	121
Tursunova Z.T. Maktabgacha ta'lim tizimini innovatsion boshqarishning zamonaviy shartlari	124

3-shu'ba: MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH-DA IJTIMOY HAMKORLIK	
Axmadaliyev S. Maktabgacha tayyorlov guruhlarida konstruktiv bilim berish ijtimoiy pedagogik muammo sifatida	126
Hamroev Sh.Sh. Ta'lim tizimida ijtimoiy fanlarni o'qitishda AKT vositalarining ahamiyati	128
Mahkamova Sh.R., Rizayeva F.F. Musiqaning bolani rivojlanishida o'rni	130
Mirkasimova Z.A. Maktabgacha yoshda til ta'limi	132
Narimanova S. Sifatni boshqarish nazariyasi va uni maktabgacha ta'limda qo'llash imkoniyatlari	133
Nurmatov A.N., Avalboyev E.T. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida boshqaruvni tashkil etish	134
Omarova Z.K. Maktabgacha yoshdagi alohida ta'lim ehtiyojga ega bo'lgan bolalarni ijtimoiy-hissiy rivojlantirish masalari	136
Otaqulov Sh.M. Shaxsning ijtimoiylashuvida gender tarbiyaning o'rni	138
Toshev O.N. Tarbiyalanuvchilarda vatan haqidagi tushunchalarni shakllantirish	140
Umarova M.A. Kommunikativ kompetentsiya maktabgacha yoshdagi bolalar ijtimoiylashuvining muhim me'zoni	143
Xasanova U.H. Bolalarni zararli axborotlar tahdididan himoya qilish-davr talabi	145
Xurvaliyeva T.L., G'ulomjonova X.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy muhitga moslashuvida psixologik himoyalani muammolari	148
Zuparova D.D. Maktabgacha pedagogikada dizayn ta'limini amalga oshirishda kollaborativ hamkorlikning ahamiyati	151
G'ofurova F.S., Rasulova S.A. Autizm sindromli bolalar ijtimoiylashuvida olib boriladigan psixokorreksion ishlar	153
Sharipova G.N. Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda mtt va oila hamkorligining o'rni	155
4-shu'ba: SHAXSGA YO'NALTIRILGAN YONDASHUV ASOSIDA RIVOJLANTIRUVCHI MUHITNI YARATISH	
Amanova D.K. Maktabgacha yoshdagi bolalarning qo'shiq kuylash qobiliyatlari va ularning bola shaxsini rivojlantirishdagi ahamiyati	158
Dusmuxamedov A.A. Moodle onlayn ta'lim kurslari elektron platformasidagi mos resurslar xavolalarini my.mdomoi.uz platformasida qo'llash	160
Евстафьева Л. Г. Предметно - пространственная среда, как одно из условий личностно - ориентированного подхода	161
Eshboboyeva M.M. Maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tushunchalarni shakllantirish texnologiyalari	163
Fayzullaeva M.Z., Rizayeva M.M. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolaning rivojlanish xaritasini yuritish tartibi	165
Himmataliyev D.O., Muminova M.Yu. Maktabgacha ta'limda rivojlantiruvchi muhitni takomillashtirish masalalari	167
Ikromova T.Y. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida maktabgacha ta'lim faoliyati samaradorligini oshirish	169
Jumayev Yu.R. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida raqamli ta'lim resurslarini amaliyotga tatbiq etish usullari	171
Karaxonova O.Yu., Ruziyeva I.P. Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalarida ijodiy tafakkurni rivojlantirish metodikasi	174
Kattaho'jayeva Sh.B. Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishida syujetli-rolli o'yinlar va sahnalashtirish markazining ahamiyati	176
Kurbanova R. Maktabgacha ta'limda rivojlanuvchi texnologiyalarini qo'llash uslubiyatlari	178
Mavlonov N.Sh. Raqamlashtirish muhitida maktabgacha ta'lim tashkilotlari	180

tarbiyachilarini axborot kompetentligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan platforma	
Muminova M.Yu. Ta'lim klasteri muhitida maktabgacha ta'lim tashkilotining metodik ishlar samaradorligini oshirish	182
Nigmatova G.N. Kompetentsiya va unga yondashilgan ta'lim	184
Normirzayeva M. Maktabgacha yoshdagi bolalarni jonli tabiat bilan tanishtirish shakli va metodlari	188
Omarova Z.K. Maktabgacha ta'lim tashkilotida alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv guruhlar tashkil etish	190
Пак С. В. Роль предметно-развивающей среды в управлении математическим развитием дошкольников	191
Панферова И. В., Фузайлова В. Игровая деятельность и ее роль в создании психологически комфортной развивающей среды в дошкольных образовательных организациях	195
Qarshibayeva D.X. Maktabgacha ta'lim tashkilotida metodik ishlarga rahbarlik	198
Rahimova S.S. Maktabgacha yosh davrida bola shaxsiga yo‘naltirilgan ta'lim muhitini yaratishning ayrim masalalari	199
Rahimova S.S., Ro‘ziyeva Sh.M. Tarbiyachilarga bolalarni sog‘lom ovqatlantirish ko‘nikmalarini shakllantirish bo‘yicha tavsiyalar	201
Razzakova D.A. Integrativ yondashuv asosida bo‘lajak tarbiyachilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish tizimini takomillashtirish	204
Rizayeva M.M. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi ekologik muhitni tashkil etish	206
Rustamova M.E., Fayzullayeva M.Z. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim dasturlarini ishlab chiqish	209
Rustamova M.E., Fayzullaeva M.Z. Shaxsiga yo‘naltirilgan yondashuv asosida “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturiga muvofiq sayrni tashkil qilish va rejalashtirish	211
Ro‘ziyeva Sh.M. Bolalarda ovqatlanish ko‘nikmalarini to‘g‘ri shakllantirish	213
Safarova R.G. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilar atrofida ma'naviy-estetik muhit yaratish imkoniyatlari	215
Tadjieva M.X., Raxmatullaeva L.G., Mo‘minova M.S. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarining mediakompetentligini rivojlantirishning asoslari	217
Talipova I.B. Maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy sifatlarni shakllantirish texnologiyasi	220
Тешабаев А.Ю., Кочкарова Ш.С. Исторический обзор и современное состояние технологии математического образования дошкольников	221
Murodova F. G'. maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining nutqini va milliy dunyoqarashini rivojlantirishda milliy ma'naviy me'rosning ahamiyati	225
Ne'matov Sh.E., Xaydarov R.Y. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida raqamli texnologiyalarini joriy etishdagi qiyinchiliklar	227
Uralova N.M. Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisining zamonaviy imiji	228
Xakimova D.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarga o‘yin texnologiyasi orqali xorijiy til o‘qitishning o‘ziga xos afzalliklari	230
Shodmonova Sh.S., Mamatova S.M. O‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish metodlari	232

SO‘Z BOSHI

Mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimini yaxlit uzluksiz ta'lim tizimining muhim bo'g'ini sifatida yanada takomillashtirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarmog'ini kengaytirish hamda moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, ularni malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni har tomonlama intellektual, ma'naviy-estetik va jismoniy rivojlantiruvchi zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini ta'lim-tarbiya jarayoniga joriy etish, ularning maktabga tayyorgarlik darajasini tubdan oshirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Zero, Yangi O'zbekiston Davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri uzluksiz ta'limning barcha jabhalari, shu jumladan maktabgacha ta'lim va tarbiya jarayonida ham zamonga mos ta'lim sifatini ta'minlashdir. Respublikamizda kadrlar tayyorlash sohasida amalga oshirilayotgan uzluksiz ta'lim tizimidagi islohotlar ta'lim jarayonlarini tashkil etish va boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning zamonaviy talablariga mos keladigan, demokratik va insonparvarlik tamoyillariga asoslangan ta'lim sifati boshqaruvini shakllantirishni taqozo etmoqda.

Maktabgacha ta'lim jamiyat avangardi sifatida taraqqiyotning oldida borishi va erishiladigan yutuqlarning ibtidosi sifatida ilmiy jihatdan asoslab berilishi lozim. O'z-o'zidan ayon bo'ladiki, maktabgacha ta'lim ijtimoiy jamiyat taraqqiyotida oldingi o'rinlarda bo'lishi lozim.

Ta'limda maktabgacha yoshdagi bolalarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini uyg'otish va rivojlantirish asosida ijodiy qarashini tarkib toptirish, pedagog-tarbiyachi faoliyatining kreativlikka asoslanishini talab etadi. Bolaning ijtimoiylashuvi, uning ong tafakkurida yangicha qarashlarini tarkib topishida, bilim olishga bo'lgan yangicha munosabatlarni yuzaga keltirishda ta'lim tarbiya tizimi uning mazmuni va ta'lim tarbiya jarayonini zamon talablari darajasida tashkil etish bilan uzviy bog'liq.

Maktabgacha ta'lim sifatini oshirishning asosiy tendensiyalarini aniqlash ta'limdagi va jamiyatdagi hozirgi vaziyatni hisobga olgan holda ularning ta'lim sifatiga ta'sirini belgilash uning boshlang'ich bosqichi bo'lishi kerak.

Maktabgacha ta'lim sifatini boshqarish jarayoni hamisha, eng avvalo, baholash ko'rsatkichlarini tanlash, tegishli baholash mezonlaridan foydalanish, olingan ma'lumotlarni ekspert baholashi mobaynida talqin qilishning to'g'riligi va hokazolar bilan bog'liq yetarlicha miqdordagi subyektiv omillarni o'ziga qamrab olar ekan, bunda uning subyektlari uchun olingan ma'lumot va uning bahosining xolisligiga va aniqligiga erishishga intilish o'ta muhimdir.

Ta'lim sifati Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning Davlat standarti asosida maktabgacha ta'limni rivojlantirishning ko'zlangan maqsadlari, ta'lim jarayoni ishtirokchilarining ehtiyojlari va kutilmalari to'g'risidagi ma'lumotlarning umumiyliigi va natijalariga muvofiqlik darajasi sifatida ko'rib chiqiladi. Davlat standartini amalga oshirishda maktabgacha ta'lim va tarbiyaning Davlat ta'lim dasturini, maktabgacha yoshdagi bolalarga maktabgacha ta'lim va tarbiya berish sohasidagi o'quv-metodik qo'llanmalarni, metodik tavsiyalarni ishlab chiqish, shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarini loyihalashtirish, qurish, jihozlash va ularning faoliyatini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari inobatga olinadi.

“Maktabgacha ta'lim sifatini oshirish muammolari va yechimlari” mavzusidagi respublika ilmiy amaliy konferensiyasida bugungi kunda maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, bu sohadagi muammolar va ularni hal qilish yo'llari batafsil muhokama qilinadi.

Konferensiya natijasida soha mutaxassislari, olimlar tomonidan tavsiya va takliflar ishlab chiqiladi.

Konferensiya materiallaridan maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktorlari, pedagog-xodimlari, doktorantlar, izlanuvchilar, maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalari foydalanishlari mumkin.

ОРГАНИЗАЦИОННО-СТРУКТУРНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЫ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Шин А.В.

Министр дошкольного образования,
доктор педагогических наук (DSc), доцент.

В процессе практического решения социальных и образовательных проблем во всем мире усиливается потребность в интеграции процессов образования и воспитания в системе непрерывного образования.

Система непрерывного образования стала одной из приоритетных сфер деятельности государственной важности, ввиду того, что она непосредственно связана с формированием здорового, грамотного и образованного поколения. Отсюда исходит и вторая, но не менее важная по значимости задача – организовать доступное для всех слоёв населения одинаково качественное и доступное образование. Реформы по осуществлению вышеупомянутых мер ведутся в нашей стране в течение последнего десятилетия в ещё более усиленном темпе, что, несомненно, говорит о прогрессе не только в системе образования, но и в других, смежных ей сферах [1].

В настоящее время государство также осуществляет поддержку так называемому непрерывному образованию, согласно которому следует, что знания и навыки человек должен приобретать в течение всей жизни, начиная с малых лет. Для обеспечения непрерывного образования должны быть созданы условия по равноправному доступу к образовательным услугам. Следовательно, осуществляющиеся изменения в системе образования являются поворотным.

В рамках образовательной реформы реализуются те или иные программы, повышающие качество образования. Органы, ответственные за образовательный процесс, должны обеспечивать осуществление единой образовательной политики на равных началах на территории государства. Кроме того, эти субъекты обязаны внедрять новые технологии в образовательный процесс, государство также обязано увеличивать финансирование дошкольных образовательных организаций, увеличивать их число. Сотрудники дошкольных образовательных организации должны быть обеспечены надлежащей методологической базой, в том числе при необходимости привлекать опытных специалистов [2].

Специалисты считают, что для достижения высоких результатов необходимы регулярные инновации в учебно-воспитательной сфере в виде внедрения современных педагогических технологий, укрепления и непрерывной поддержки материально-технической базы системы дошкольного образования, увеличения общего количества дошкольных образовательных организаций, обеспечения их всеми необходимыми учебно-методическими комплексами и материалами, а также организации процесса постоянного повышения квалификации педагогических кадров. Все это возможно претворить в жизнь общими усилиями и совместными действиями.

При этом передовой зарубежный опыт поможет в эффективной реализации широкомасштабных реформ. Вместе с этим, важно отметить индивидуальный подход, который применяется исходя из психологических и физических особенностей в развитии того или иного ребенка, а также его индивидуальных потребностей и нужд. Также необходимо непрерывно изучать особенности современных методов организации процесса дошкольного образования и их дидактических свойств.

Проведенные в последние годы исследования показали, что наиболее эффективным является обучение ребенка с его максимально возможных ранних лет, ввиду того, что с каждым последующим возрастным этапом, усваиваемая им информация даётся ему легче, нежели в случае, когда ребенок не имеет предшествующей эрудиционной базы.

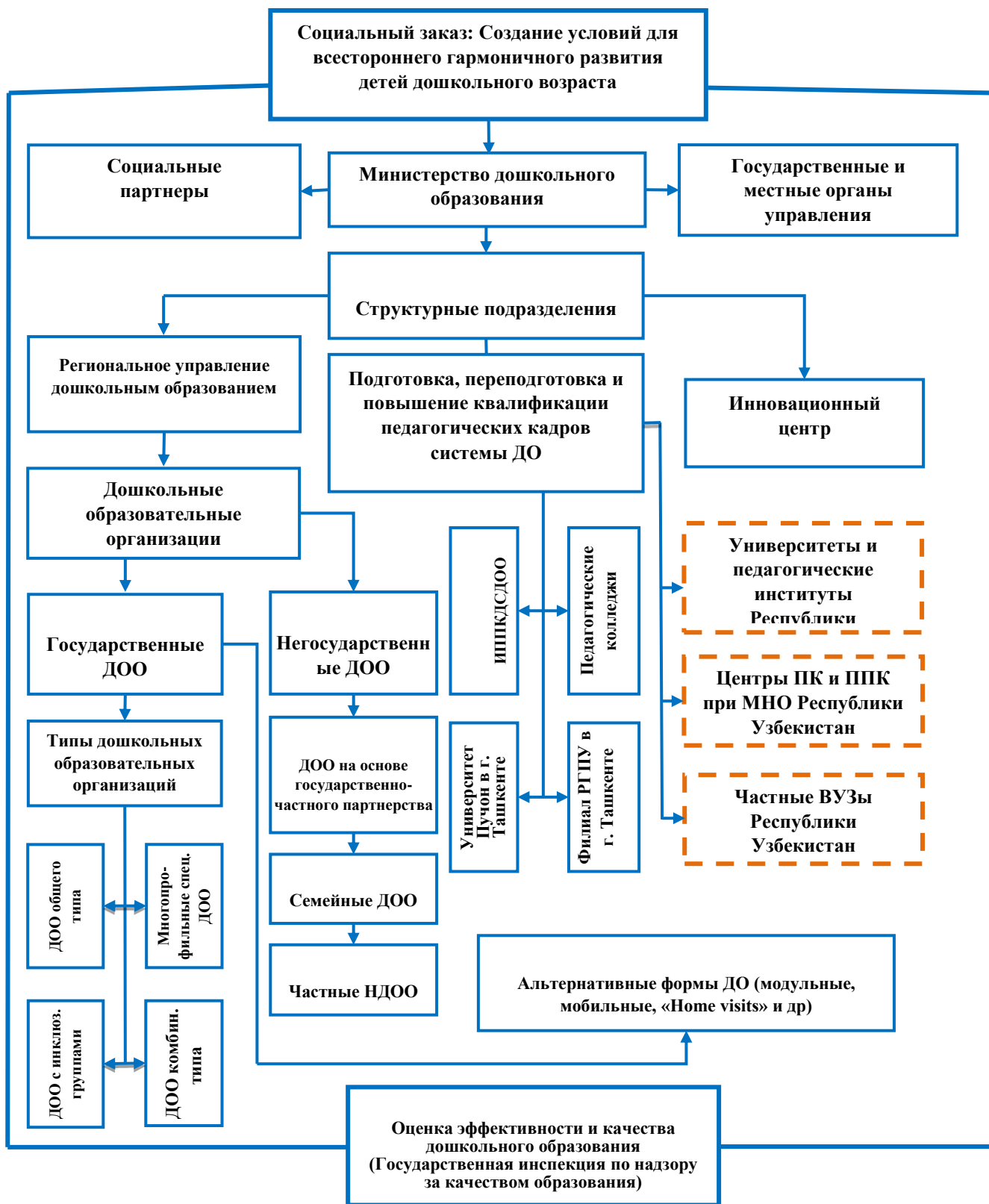

Рис. 1. Организационно-структурная составляющая современной системы дошкольного образования Республики Узбекистан

Дошкольное образование играет важнейшую роль в воспитании будущего поколения. Именно в таком возрасте закладываются основы для формирования его личности и потенциала.

Современная система образования Республики Узбекистан - это открытая, социальная

и целостная система, представляющая собой совокупность взаимосвязанных компонентов. Добиться качественного изменения системы образования в целом, которая является неразрывной, невозможно без реформирования начального звена.

Реформы, наблюдаемые в действующей системе дошкольного образования Республики Узбекистан, стали прецедентом для других изменений в системе дошкольного образования, таких как её комплексная реструктуризация и реорганизация в инновационную систему дошкольного образования.

На основе изучения общих подходов, учитывающих специфику дошкольного образования, в рамках настоящего исследования обоснована организационно-структурная составляющая современной системы дошкольного образования Республики Узбекистан.

Данная система учитывает требования компетентного подхода и включает основные этапы, взаимосвязанная последовательность которых позволяет, с одной стороны, учесть все необходимые средства и условия, а с другой стороны, оперативно гибко вносить научно-обоснованные коррективы в образовательный процесс (Рис. 1.).

Современная структурная составляющая системы дошкольного образования Республики Узбекистан, включающая дошкольные образовательные организации, альтернативные формы дошкольного образования, научно-исследовательские учреждения и образовательные организации, органы государственного управления в области дошкольного образования и воспитания, а также подведомственные им организации обеспечивают эффективность дошкольного образования. Исходя из организационно-структурной составляющей современной системы дошкольного образования, становится очевидным, что за последние годы существенно расширились структура и содержание системы дошкольного образования. Эта система охватывают все направления развития сферы дошкольного образования Республики Узбекистан.

Использованная литература

1. Отчет ЮНИСЕФ по исследованию. // Знания, отношение и практика (КАР) родителей и лиц, предоставляющих уход за детьми, по воспитанию и обучению детей дошкольного возраста в Узбекистане. – 2020.

2. Шин А.В. Развитие дошкольного образования - стратегическая цель на ближайшие годы: <https://yuz.uz/ru/news/razvitie-doshkolnogo-obrazovaniya---strategicheskaya-tsel-na-blijayshie-god>

НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ О НАУЧНО ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ ИССЛЕДОВАНИИ ПРОБЛЕМЫ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

Саидов Б. О.

Министр народного образования
Республики Узбекистан.

Проблема формирования патриотического воспитания людей имеет свою давнюю историю, обращение к которой позволяет раскрыть сущность процесса формирования у граждан любви к Родине. Ученые, педагоги и философы в своих трудах неоднократно обращались к этой теме на протяжении всей истории развития человечества.

Патриотизм поднимает вопросы, характерные для философов: как определить патриотизм? Как это связано с подобными установками, такими как национализм? Какова его моральная позиция: является ли она морально ценной или, возможно, даже обязательной, или это скорее позиция, которую нам следует избегать?

Например, в статье о патриотизме в историческом философском словаре, в которой рассматривается использование этого термина с XVI века до наших дней, приводятся многочисленные ссылки.

Данная тенденция изменилась в 1980-х годах. Это изменение было частично связано с возрождением коммунитаризма, которое явилось ответом на индивидуалистическую, либеральную политическую и моральную философию, воплощенную в теории справедливости Джона Ролза (1971); но это также было связано с возрождением национализма в некоторых частях мира. Начало этого изменения было отмечено рассмотрением Эндрю Олденквистом морали как вопроса различных привязанностей, а не абстрактных принципов и идеалов (Oldenquist 1982), и аргументом Аласдера Макинтайра о том, что патриотизм является центральной моральной добродетелью (MacIntyre 1984). Во многом в ответ на Макинтайра некоторые философы защищали ограниченные или дефлированные версии патриотизма (Baron 1989, Nathanson 1989, Primoratz 2002). Другие выступали против любого рода патриотизма (Gomberg 1990, McCabe 1997, Keller 2005). Сейчас ведутся оживленные философские дебаты о моральных достоинствах патриотизма, которые не собираются стихать. Параллельная дискуссия в политической философии касается того типа патриотизма, который мог бы стать альтернативой национализму как идеалу стабильного, хорошо функционирующего государства. Лишь в семидесятые годы прошлого века национальное чувство и его сущность стали серьезно изучаться.

Например, анализируя сущность национальной психологии, Н. Джандильдин пытался выяснить национальное чувство и его психологические особенности. По его словам, «национальное чувство представляет собой сложную совокупность своеобразных проявлений человеческой психики не только своего народа, но и других народов, которая развивается с изменением образа жизни человека. Эти изменения прямо или косвенно затрагивают судьбу, гордость и честь нации, отражаются на ее месте в истории и отношениях с другими нациями.[1]

На наш взгляд, Н. Н. Джандильдин правильно показывает взаимодействие и связь национальных чувств с социальным детерминизмом, то есть с природой, социальными явлениями и законами человеческой воли и поведения. Ведь только нация, осознавшая свою самобытность, естественным образом принимает обычаи, традиции, верования, образ жизни и мировоззрение других народов. Чувство национальной гордости служит для выражения национальной принадлежности. В источниках национальное чувство, национальная принадлежность формируется из национального самосознания, в его основе лежит прочная привязанность к своей национальности, традициям, обычаям, культуре, образу жизни, национально-духовным ценностям. говорить на языке на основе этнического единства.

Следует отметить, что, чувство национальной гордости – это не национализм, а положительное человеческое качество, являющееся его антонимом. Ведь в основе национализма: 1) комплекс этнопсихологических установок, слепо отдающих предпочтение той или иной нации над всеми нациями; 2) система политических идей с шовинистическим уклоном; 3) публичное действие, основанное на этнической диверсии, находит отражение в шовинистических идей.

В основе национализма лежат следующие качества, которые развиваются от положительных к отрицательным: Жертвование Родиной, страсть к жизни и судьбе нации могут проявляться в крайних милитаристских, шовинистических и даже фашистских идеях.

Психология национализма не возникает независимо от национальной психологии или сама собой. Возникает из-за подъема политических интересов на очень высокий уровень, и своего народа, и других народов, чувства национального чувства, гордости и гордости формируются на основе таких чувств, как любовь к Родине, радость от понимания национальной культуры, понимания истинности политических действий и идей, служащих национальному развитию и благу народа.

Первоосновой формирования у человека чувства национальной гордости является национальная принадлежность, что означает способность проявлять этнопсихологические

особенности, характерные для той или иной нации. Фактором, лежащим в основе формирования чувства национальной гордости, является национальное самосознание.

Национальное самосознание – это знание истории развития и прогресса нации, умение правильно интерпретировать основы достижений и успехов, достигнутых на различных этапах развития, умение понимать сущность национальных ценностей, владение информацией о положительных национально-ментальных характеристиках, отрицательные черты (например, иметь независимое мнение. Это значит уметь видеть (не быть, жить в зависимости от родителей или родственников, слишком эмоциональна, нерешительность), адекватно оценивать место национальной культуры в мировой цивилизации, не быть равнодушным к судьбе Родины, бороться за ее независимость и перспективы.

Что такое национальное чувство? Согласно литературе, национальное чувство отражает важное отношение субъекта к объекту. Чувства личности имеют психофизиологическую природу, национальное чувство, являющееся редким явлением социальной психологии, формируется под влиянием специфических для субъекта индивидуальных чувств.

Игривость, основанная на чувстве национальной гордости, гордости за то, что он ребенок нации, любовь к людям, взаимная забота, сострадание, ставить интересы других выше своих интересов, толерантность, равнодушие к судьбе Родины, проявляются забота о трагедиях в истории нации, благородство, самоотверженность, патриотизм, интернационализм, трудолюбие, восхищение, славная история и гордость за национальных героев.[1]

Русский философ И. Ильин [2] в своих трудах подчеркивает важность наличия у представителей нации чувства патриотизма в обеспечении национального развития, подчеркивает необходимость развития этого чувства в личности. По мнению ученого, патриотизм проявляется в формах: официального патриотизма, обязательного патриотизма (обязательной воинской повинности) и настоящего патриотизма. Первые два аспекта никогда не привьют человеку чувства любви к Родине, наоборот, могут сформировать отрицательное отношение к Родине из-за слепого навязывания человеку различных обязательств. Поэтому необходимо пробуждать в молодежи чувство любви к Родине без различных принуждений.

Автор подчеркивает, что роль воспитателей в этом месте имеет особое значение, и говорит, что это не его пропаганда среди молодежи потребности любить Родину, а собственная вера в Родину, подача примера своими личными поступками, это имеет сильное влияние. Однако автор недостаточно раскрывает пути формирования чувства патриотизма у молодежи, а также роль этнопсихологических особенностей в этом процессе. Также в работе отсутствует мнение об эффективном использовании возможностей интернационального образования в устранении узкого национализма, шовинизма, «мечтательного братства» настроений некоторых наций под видом «патриотизма».

И. Ильин считает национальное чувство важной основой формирования национального характера и допускает, что наличие отрицательного настроения на почве такого чувства может привести к трагическим последствиям: «Национальное чувство может быть причиной некоторых противоречия и проблемы. Поэтому индивидуальное настроение, чувства представляют собой особую форму индивидуального национального образа жизни». [2]

"Каждый народ думает, работает, творит, отдыхает, живет по своим традициям, печалится, плачет, печалится и отчаивается, смеется, радуется, ходит по-своему, поет песни, музыку по своим традициям. Творит, говорит по своим традициям. в своем понимании, демонстрирует, говорит, наблюдает, создает произведения искусства и т. д. «Каждый народ имеет свои обычаи, традиции, порядки, мировоззрение, политические взгляды и свои государственные учреждения»

Рассматривая патриотизм со стороны внешнего его проявления, и сознательно в исследовательских целях упрощая его, приходим к краткому и точному его определению, как бескорыстному оказанию услуг государству (Оговоримся, что патриотизм может быть ориентирован не только на государство. Однако, мы говорим именно о государственном патриотизме, так как рассматриваем его в контексте воинского служения).

Современные ученые патриотизм рассматривают с позиций философского, политологического, педагогического знания. Сколь-нибудь серьезного психологического анализа данного понятия не предпринималось.

При рассмотрении любого понятия в психологии, в том числе и патриотизма, целесообразно примерить его к экзистенциально-гуманистическому и эволюционно-биологическому знаниям.

Итак, если рассматривать патриотизм с позиций эволюционно-биологического объяснения, то можно сказать, что в его основе лежит инстинктивное стремление к сохранению и развитию рода.[3] А если мы будем настаивать на том, что патриотизм имеет социальное происхождение, тогда подходы к его происхождению разделим на две группы: корыстные и бескорыстные.

В настоящее время, несмотря на идеологически своеобразное восприятие понятия патриотизма, нарастает необходимость изучения этого понятия с научной и психологической точки зрения. В настоящее время, несмотря на идеологически своеобразное восприятие понятия патриотизма, нарастает необходимость изучения этого понятия с научной и психологической точки зрения. Узбекскими и зарубежными учеными проведены конкретные научные исследования по этой проблеме.

Психологи М.Давлетшин, Э.Гозиев, Г.Шоумаров, Б.Кадыров, В.Каримова, Н.Сафаев, Ш.Баротов, З.Иванова, Б.Умаров, Р.Самаров, У.Кадыров, А.Саидов, З.Абдурахмонова, Э.Бакиев и др. проводили исследования по изучению феноменов национального самосознания, патриотизма, самоконтроля и контроля, психологической защиты себя с позиций различных направлений в психологической науке.[5]

Т.Абдуллаева, К.Назаров, Д.Рахимбаева, М.Хайруллаев, М.Холматова, Х.Шайхова, Э.Юсупов, Н.Уринбаевыми исследованы вопросы духовности, культуры личности, роль духовной культуры в повышении ее социальной активности, совершенствование системы здорового воспитания через здоровое мышление, роль национального сознания, национальной гордости в воспитании молодежи, философские аспекты патриотизма. [6]

Их исследования сосредоточены на вопросах внешней социальной среды, нравственного сознания, чувства долга, роли национальных ценностей в семье, влияющих на формирование духовной нравственности человека. [7]

Проблема патриотизма является одной из научных проблем, широко изучаемых восточными мыслителями, а также узбекскими учеными различных дисциплин. Мысли и труды наших ученых, родившихся в нашей стране и получивших мировую известность благодаря своей научной и творческой деятельности, могут служить примером для студентов и молодежи.

Патриотизм – это любовь человека к своей стране, его верность, его готовность оказать любую услугу во имя ее блага, готовность пожертвовать своей жизнью для защиты своей страны, если это необходимо.

Патриотизм начинается с любви к месту рождения, а по достижении человеком зрелого возраста возникает осознание патриотизма в рамках всего государства. Патриотизм является одной из основных социальных опор, определяющих существование, процветание и развитие каждого народа и государства.

Понятие "патриот" определяет лексическое понятие патриотизма как нравственное: "Патриотизм - это любовь к Родине, преданность своему отечеству, своему народу". Философская интерпретация этой категории сглаживается следующим образом: "Патриотизм (от греческого parties - отечество) - это моральный и политический принцип, социальное чувство, содержанием которого является любовь к отечеству, преданность ему,

гордость за это прошлое и начинающего, желание защищать интересы родины". С одной стороны, значение слова "патриотизм" совершенно прозрачно, поскольку оно зафиксировано в многочисленных словарных статьях — это "любовь к своей стране, отечеству", соответственно, патриот - это "любящий отечество, ревнитель его блага". [8.]. С другой стороны, это понятие крайне неоднозначно и допускает самые противоречивые толкования в контексте текущей или исторически отдаленной политической ситуации, а также с учетом идеологических взглядов использующих его авторов: патриотизм может быть заявлен как абсолютное благо, и, наоборот, как источник межэтнической розни и социальной напряженности.

Основным компонентом патриотизма является отождествление человека с образами (страны, народа, культуры) по принадлежности и сходству, с одной стороны, в патриотизме присутствуют субъективные детские проекции: благодарность детей к своим родителям (за то, что они родились), уважение детей к родителям (признание авторитета отца, отец является носителем социальных норм), способность детей получать физическую защиту, моральную поддержку, совет в трудную минуту (сильный отец – защитник, покровитель, наставник), возможность для детей получить теплоту, ласку, возможность быть принятым, несмотря на все ошибки, обиды, заблуждения (со стороны любящей матери). С другой стороны, в рамках этих отношений дети несут обязанность заботы о своих родителях в старости, болезни и т. д. В этом случае можно констатировать вторую составляющую отношения субъекта и страны, определяемую его как Родина или Отечество – функциональное отношение: получатель блага – должник, реализующий свой патриотический долг.

Таким образом, комплексные меры, принимаемые в соответствии с поставленной целью, могут привести к развитию чувства патриотизма у молодежи, усвоению новых знаний и умений с интересом к содержанию военно-патриотической деятельности юношей и девушек, формированию будущих государственных служащих как настоящего специалиста-патриота.

Образование - это эффективная организация передовых национальных, духовно-нравственных ценностей и мезонов, народной педагогики, церемоний, праздников, лиц, воспитание в технологически или методически гармоничной Организации своей любви к земле Узало-любви, патриотизма, семьи, родителей.

Использованная литература

1. Джандильдин Н. Природа национальной психологии. - Алма-Ата: 1971. -354 с.
2. Ильин И.А. Путь духовного обновления.Собр.соч.: в 10 т.Т.1 / И.А. Ильин. - М., 1993.
- 3.Невенчанная М.В. Психологические аспекты патриотизма// Коллекция гуманитарных исследований. 2016. №3 (3).с.51-52
4. Куронбоев К.К. Педагогические основы развития духовной и общественной активности студентов (на примере молодежных организаций): кан.пед.наук. ... дисс. - Т.: 2000. - 155 с.
5. Абдуллаева Т.У. Национальное и интернациональное в сфере быта. –Т.: Фан.
- 6.Хайруллаев М.М. Ўзбекистонда ижтимоий-фалсафий фикрлар тарихидан лавҳалар. - Тошкент: Узбекистан, 1995. - 240 б.
7. Жабборов И.Ўзбек халқи этнографияси. – Т.: Ўқитувчи, 1994. – 320 б.;
8. В.Даль Толковый словарь живого великорусского языка. — М.: Русский язык, 1978. — Т. 3.с.24

MILLIY O‘QUV DASTURINI AMALIYOTGA JORIY ETISH JARAYONIDA KADRLARNI TAYYORLASH VA INSON POTENSIALIDAN SAMARALI FOYDALANISH ISTIQBOLLARI

Eshpulatov K. A.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi
Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi Davlat
xizmatchilarining malakasini oshirish
boshqarmasi boshlig‘i.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta‘lim tizimining 2030-yilgacha konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-4312-sonli Qarori, 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF- 5712-sonli Farmoni, 2019-yil 6-sentabrdagi “Professional ta‘lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5812-sonli Farmoni, 2019-yil 8-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli Farmoni, 2020-yil 7-maydagi “Matematika sohasidagi ta‘lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4708-sonli Qarori hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvarda Oliy Majlisga Murojaatnomasida belgilangan vazifalar ijrosi yuzasidan ishlab chiqilgan.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonuni 2020-yil 23-sentabrda tasdiqlandi. Uning maqsadi fuqarolarga ta‘lim-tarbiya berish, kasb-hunar o‘rgatishning huquqiy asoslarini va ta‘lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplarini belgilash hamda har kimning bilim olishdan iborat konstitutsiyaviy huquqini ta‘minlashdan iborat.

Mazkur Konsepsiya maktabgacha, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, professional va oliy ta‘lim tizimlarida matematika ta‘limini rivojlantirishning asosiy tendensiyalarini belgilab beradi, jumladan:

- matematika ta‘limi me‘yoriy hujjatlarini ta‘lim sifati va kadrlar tayyorlashga qo‘yiladigan xalqaro talablarga muvofiqligini ta‘minlash;

- matematika ta‘limi bo‘yicha maktabgacha, umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, professional va oliy ta‘lim tizimlari bitiruvchilariga qo‘yiladigan malaka talablarini uzviylikini ta‘minlash hamda amaliyotga tatbiq etish;

- matematika ta‘limi mazmuni va mohiyatini sifat jihatidan yangilash, shuningdek, o‘qitishning yangi metodikalarini ishlab chiqish;

- matematika ta‘limi mazmuni, mustaqil hayotda qo‘llash imkoniyati bo‘lgan matematik savodxonlikni, tanqidiy fikrlash va ijodkorlik kompetensiyalarini shakllantirish;

- rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ta‘lim sohasida me‘yorlarni belgilash tajribasidan milliy xususiyatlarni va mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlarni hisobga olgan holda takomillashtirish;

- matematika ta‘limini tashkil etishning zamonaviy shakl, metod va vositalari asosida o‘quv modullarini ishlab chiqish;

- ta‘lim jarayoniga milliy, umuminsoniy va ma‘naviy qadriyatlar asosida bitiruvchilarni tarbiyalashning samarali metodikasini keng joriy etish;

- matematika ta‘limi jarayoniga raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy etish;

- o‘quv-tarbiya jarayoni samaradorligini va natijaviylikini ta‘minlashda innovatsion pedagogik va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq etish;

- matematika ta‘limining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash va budjetdan mablag‘ bilan ta‘minlashning samaradorligini oshirishdan iboratdir.

Jahon bozorida tovarlar va xizmatlar o‘rtasida raqobat tobora kuchayib borayotgan

bir sharoitda rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotini innovatsion rivojlantirish texnologik jihatdan ortda qolishni imkon qadar qisqartirish va raqobatbardoshlikni ta‘minlashning

deyarli yagona yo‘li hisoblanadi. Har qanday davlatning innovatsion taraqqiyotdagi muvaffaqiyati ko‘p jihatdan uning innovatsiyalar sohasida davlat siyosatini nechog‘liq samarali olib borishi hamda inson kapitalini sifatli shakllanti- rishiga bog‘liq.

O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasining bosh maq sadi – inson kapitalini taraqqiy ettirishdir. Mazkur hujjatda 2030-yilga kelib O‘zbekistonni Global innovatsion indeks reytingida jahonning 50 ta ilg‘or mamlakati qatoriga kiritish asosiy vazifalardan biri etib belgilandi.

O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasi, ta‘lim sohasiga doir bir qator qaror va farmonlar, boshqa islohotlar mamla- katning inson kapitali borasidagi pozitsiyasi qandayligini ko‘rsatib turibdi. O‘zbekistonda yangicha fikrlaydigan mutaxassislar qatlami yuzaga kelmagunicha inson kapitali rivojlanmaydi.

Kadrlarni tayyorlash va inson potensialidan samarali foydalanish bo‘yicha quyidagi tadbirlar amalga oshiriladi:

- matematika, texnika va injeneriya, iqtisodiyot, tabiiy fanlarga oid ta‘lim yo‘na- lishlari bakalavriat darajasi uchun ta‘lim dasturlarini maktabgacha, umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, professional va oliy ta‘lim tizimlari davlat ta‘lim standarti va o‘quv dasturidan kelib chiqqan holda tubdan yangilash;

- matematika ta‘limi doirasida o‘quv fanlaridan dars beruvchi o‘qituvchilarni masofadan va aralash usulda integratsiyalashgan malakasini oshirish hamda qayta tayyorlash dasturlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish;

- maktabgacha, umumiy o‘rta ta‘lim tizimlari bitiruvchilarining zamonaviy texnologiyalar bo‘yicha yuqori salohiyat darajalarini aniqlash, uni qo‘llab-quvvatlash, ularning iqtidorini ro‘yobga chiqarish maqsadida milliy, xalqaro va hududiy ko‘rgazmalarida ishtirok etish uchun ta‘lim muassasalarini grant asosida qo‘llab- quvvatlash dasturini ishlab chiqish;

Matematika ta‘limi fanlarining umumta‘lim fanlar bilan o‘zaro integratsiyasi va o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini tashkil etish bo‘yicha quyidagi tadbirlar amalga oshiriladi:

- jadal rivojlanayotgan raqamli asrda innovatsion mahsulotlarni yaratish uchun yangi bilimlarni o‘zlashtirish va amalda qo‘llashning tobora ortib borayotgan aha- miyati milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini va milliy xavfsizlik strategiya- larining samaradorligini belgilovchi omillardan kelib chiqqan holda integratsiyalash tizimini ishlab chiqish va yo‘nalishlarini belgilash;

- globallashuv davrida mehnat bozori talablariga mos, nostandart masalalarni ijodkorlik yondashuvi asosida yecha oladigan o‘quvchilarni tarbiyalash masalasini amalga oshirish uchun muayyan fikrlash modellari zarur, o‘quvchi-yoshlarda bunday fikrlash modellarini shakllantirishda integratsiyalash funksiyalarini belgilash;

- yuqori kasbiy kompetentlikka ega, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ta‘limda innovatsiyalar, o‘qitishning zamonaviy, interaktiv va ijodiy uslublarini keng joriy etish o‘quvchilarning motivatsion, kognitiv, operatsion, refleksiv va o‘z-o‘zini baholash kabi indikatorlar asosida ilmiy izlanishlarni amalga oshira oladigan qobiliyatlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan integratsiyalash tendensiyalarini aniqlash;

- matematika ta‘limini rivojlantirish doirasida zamonaviy texnologik jihozlar, kasblar dunyosi bilan tanishish, o‘quvchi-yoshlarni turli ijtimoiy sohalarda mustaqil ravishda mehnat qiladigan yo‘nalishini topish, ularni to‘g‘ri kasb tanlashga yo‘naltirishda integratsiyalash darajalari va amalga oshirish shakllarini ishlab chiqish.

Matematik ijodkorlikni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha quyidagi tadbirlar amalga oshiriladi:

Matematika ta‘limi, fan va ishlab chiqarish integratsiyasini harakatlantiruvchi kuch, O‘zbekiston iqtisodiyotining tayanchi hisoblanadi. Iqtisodiyot sohasidagi globallashuv, ijtimoiy madaniy o‘zgarishlar transformatsiyasi kadrlar tayyorlashda sifat ko‘rsatkichlarini yaxshilash, matematika ta‘limi maqomi va nufuzini oshirish, o‘quvchi- yoshlar o‘rtasida ijodkorlik muhitini shakllantirish, “Iqtidorli o‘quvchi-yoshlarni aniqlash”, tuman, viloyat, respublika miqyosida intellektual yetuk o‘quvchi- yoshlar seleksiyasini tashkil etish tizimini shakllantirish orqali amalga

oshiriladi.

Mazkur tizim:

– ta’lim muassasasi axborot muhitida o’quvchi-yoshlar tomonidan bajarilgan loyihalar, ularning natijalarini qayd etish uchun sharoit yaratish;

– ochiq taqdimotlar (jumladan, ixtisoslashgan portal va ijtimoiy tarmoqlar),

musobaqalar, konkurslar orqali o’quvchi-yoshlarga innovatsion loyihalarni taqdim etish; – matematika ta’limini ommalashtirish uchun mashhur olimlar, biznesmenlar ishtirokida muntazam tanlovlar o’tkazish;

– ta’limning barcha bosqichlarida matematik modellashtirish va loyihalashtirish bo’yicha respublika tanlovlarini tashkil etish;

– musobaqalarni mehnat taqsimoti asoslari, jamoa bo’lib ishlash tamoyillari, shaxslararo munosabatlarga imkon beruvchi shakllarda tashkil etish.

Matematika ta’limi jarayoniga raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy etish bo’yicha quyidagi tadbirlar amalga oshiriladi:

– barcha ta’lim tizimlarida o’qitish jarayonlarini tezlashtirish hamda ularning samaradorligini oshirish uchun yangi axborot va pedagogik texnologiyalarni yaratish va jalb etish;

– axborot telekommunikatsion texnologiyalarining barcha imkoniyatlarini hamda dasturiy vositalarini ta’lim sohasiga joriy etish orqali uning mukammalligi, unumdorligi, sifati va samaradorligini oshirish;

– axborot telekommunikatsion texnologiyalar yordamida fanlararo aloqalarni chuqurlashtirish, shu bilan birga zamonaviy texnologiyalarni barcha sohalarga tatbiq etish;

– zamonaviy raqamli texnologiyalar va ta’lim texnologiyalarining mustahkam integratsiyasini ta’minlash, bu borada pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini uzluksiz rivojlantirib borish uchun qo’shimcha sharoitlar yaratish;

– ta’lim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida individuallashtirish;

– matematika ta’limi bo’yicha elektron kitoblarni mobil uskunalarga yuklab va ko’chirib olish maqsadida QR-kod yordamida sinflar kesimida o’quv-metodik majmualar (darslik, mashq daftari, o’qituvchi uchun metodik qo’llanma, darsliklarning multi mediali ilovasi) haqidagi axborotlarni joylashtirish tizimini yaratish;

– zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida masofaviy ta’lim dasturlarini tashkil etish;

– nazariy va amaliy mashg’ulotlarni onlayn kuzatish va o’zlashtirish imkonini beruvchi, shuningdek, ularni elektron axborot saqlovchilarga yuklovchi platform lardan (Edu Market interfaol-virtual ta’lim dasturi) hamda ta’lim jarayonlarida innovatsion texnologiyalardan foydalanish;

– masofadan turib foydalanish imkonini beruvchi elektron kutubxona tizimiga matematika ta’limi tizimi bo’yicha ishlab chiqilgan o’quv-metodik majmualarni, elektron ta’lim resurslarini joylashtirish hamda ulardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish;

– matematika ta’limining o’ziga xosligidan kelib chiqib, ta’lim jarayonida xalqaro miqyosda keng qo’llaniladigan zamonaviy dasturiy mahsulotlardan foydalanishni rivojlantirish.

Hozirgi kunda milliy innovatsion tizimni rivojlantirish hamda innovatsion potensialni takomillashtirish mamlakat iqtisodiy o’sishining eng muhim omillari hisoblanmoqda. Mazkur omillarni tatqiq etish muammolari dunyoning ko’plab davlat va xalqaro tashkilotlari uchun dolzarbdir. Davlat talablari tug’ilgandan 7 yoshgacha bo’lgan bolalarning bilim-ko’nikmalari beshta asosiy rivojlanish sohalari asosida belgilanadi. O’z navbatida har bir rivojlanish sohasi kichik sohalarga bo’lingan bo’lib, ular har bir yosh guruhiga mos bir nechta kutilayotgan rivojlanish ko’rsatkichlaridan (talablardan) iborat.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta’lim berishda kompetensiyaviy yondashuv o’sib borayotgan bola shaxsini hayotga tayyorlash, unda hayotiy muhim masalalarni hal qilish uchun zarur bo’lgan, axloqiy me’yor va qadriyatlarni o’zlashtirish, boshqa insonlar bilan muloqot qilish, “Men” obrazini qurish bilan bog’liq bo’lgan faoliyat usullarini shakllantirishga tayyorgarlikni ko’zda tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. 2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan yangi o‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son.

2. 2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasini “Inson qadrini ulug‘lash va faol mahalla yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi II ilova.

3. Djumayev M.I. Maktabgacha ta‘lim tayyorlov guruhlarida va boshlang‘ich ta‘limda o‘qitishda milliy o‘quv dasurining uzviyligi va uzluksizligining o‘ziga xos xususiyatlari. Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘limning dolzarb masalalari: muammo, yechimlar va rivojlanish istiqbollari. Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman (18-noyabr 2022-yil): anjuman materiallari to‘plami. – Farg‘ona: Farg‘ona davlat universiteti, 2022-yil. –39-46

4. Djumayev M.I. Milliy o‘quv dasturini amaliyotga joriy etishda integratsiyalashgan ta‘lim - geometrik masalalar yechish vositasida. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari to‘plami III. Andijon, 28 mart 2022 yil. 266-270

5. Djumayev M.I. Boshlang‘ish ta‘limda integratsiyalashgan ta‘limni amalga oshirishda milliy o‘quv dasturing vazifalari. Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Ilmiy – metodik maqolalar to‘plami. Namangan.12.05. 2022 yil. 3-13

6. Djumayev M.I. Integratsiyalashgan ta‘limni amalga oshirishda milliy o‘quv dasturing imkoniyatlari. Yangi O‘zbekistonda pedagogik ta‘lim innovatsion klasterini rivojlantirish istiqbollari. Xalqaro anjuman materiallari. Chirchiq. 20.05 2022.439-442.

MAKTABGACHA TA‘LIM SIFATINI BOSHQARISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Abdunazarova N. F.

Maktabgacha ta‘lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti rektori. Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent.

Yangi O‘zbekiston Davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri uzluksiz ta‘limning barcha jabhalari, shu jumladan maktabgacha ta‘lim va tarbiya jarayonida ham zamonga mos ta‘lim sifatini ta‘minlashdir. Respublikamizda kadrlar tayyorlash sohasida amalga oshirilayotgan uzluksiz ta‘lim tizimidagi islohotlar ta‘lim jarayonlarini tashkil etish va boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishni, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning zamonaviy talablariga mos keladigan, demokratik va insonparvarlik tamoyillariga asoslangan ta‘lim sifati boshqaruvini shakllantirishni taqozo etmoqda[3]. Maktabgacha ta‘lim va tarbiya tizimi ham bundan mustasno emas.

A.Voronin tomonidan ta‘lim sifati – jamiyatda ta‘lim jarayoning holati va natijasini, shaxsning fuqarolik, hayotiy va kasbiy kompetentsiyalarining rivojlanishi hamda shakllanish ehtiyojlari va umidlariga muvofiqligini aniqlovchi kategoriya tarzida talqin qilingan. Ye.Dombrovskaya ta‘lim sifatini ta‘limning Davlat ta‘lim standartlari, tegishli ta‘lim dasturining o‘quv-dasturiy hujjatlari talablariga muvofiqligi, deb e‘tirof etadi. Adabiyotlar tahlili umumlashgan ma‘noda, ta‘lim sifatiga inson ehtiyoji hamda jamiyat va davlat manfaatlarini qondiruvchi xususiyatlar yig‘indisi sifatida qaralganligini ko‘rsatadi.

C.A.Toshtemirova fikriga ko‘ra ta‘lim sifati – ta‘lim oluvchilar bilimining halqaro davlat standartlariga mosligi, turli darajalardagi ta‘lim muassasasi sifat natijaviyligi, muassasaning muvaffaqiyatli faoliyati, shuningdek, ta‘lim jarayoni ishtirokchilarining innovatsion ta‘lim xizmatlari sifatini ta‘minlashdagi faoliyati natijasi hisoblanadi.[3]

Ta‘lim sifati Maktabgacha ta‘lim va tarbiyaning Davlat standarti asosida maktabgacha ta‘limni rivojlantirishning ko‘zlangan maqsadlari, ta‘lim jarayoni ishtirokchilarining ehtiyojlari va

kutilmalari to'g'risidagi ma'lumotlarning umumiyliigi va natijalariga muvofiqlik darajasi sifatida ko'rib chiqiladi. Davlat standartini amalga oshirishda maktabgacha ta'lim va tarbiyaning Davlat ta'lim dasturini, maktabgacha yoshdagi bolalarga maktabgacha ta'lim va tarbiya berish sohasidagi o'quv-metodik qo'llanmalarni, metodik tavsiyalarni ishlab chiqish, shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarini loyihalashtirish, qurish, jihozlash va ularning faoliyatini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari inobatga olinadi.

Davlat standartini ishlab chiqish O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi, "Yong'in xavfsizligi to'g'risida"gi, "Aholining sanitariya-epidemiologik osoyishtaligi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining qonunlari; O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2017-yil 9-sentabrdagi PQ-3261-son va "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son qarorlari; Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi to'g'risidagi nizomni hamda Maktabgacha ta'lim muassasalari rahbar va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti ustavini tasdiqlash haqida" 2017-yil 21-noyabrdagi 929-son, "Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2019-yil 13-maydagi 391-sonli qarorlari va boshqa xuquqiy-me'yoriy hujjatlarga asoslangan[1].

Maktabgacha ta'lim va tarbiya sifati Davlat, jamiyat, shaxs va ta'lim tizimi manfaatlarini inobatga olib ko'rib chiqiladi. Maktabgacha ta'lim sifati – bugungi kunda dolzarb bo'lgan, maktabgacha ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyati bo'lib, o'zida real ta'lim natijalarini aks ettiruvchi, qabul qilingan me'yoriy talablar, ijtimoiy va shaxsiy prognozlariga muvofiqlik darajasini aks ettiradi. Maktabgacha ta'lim sifati Davlat siyosatida belgilangan maqsadga muvofiqlik darajasi, zamonaviy ilmiy tadqiqotlarga muvofiq ishlab chiqilgan maqsadlar, ta'lim jarayoni bilan bog'liq ta'lim xizmatlari (ota-onalar) iste'molchilarining manfaatlari, uning sharoitlari va natijalari, shuningdek, butun maktabgacha ta'lim tizimi faoliyati bilan bog'liq bo'lgan talablar bilan baholanishi mumkin. Bugungi maktabgacha ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning zamonaviy sharoitlarida maktabgacha ta'lim sifatini oshirish muammosi juda dolzarb bo'lib, tizimning turli darajalarida boshqaruvga oid qarorlarini qabul qilishni taqazo etadi[2]. Malaka oshirish jarayonida ana shunday jabhalar hisobga olinadi. Ushbu qarorlarning nechog'lik to'g'ri qabul qilinishi uchun bir qancha shart sharoitlar yaratilishi zarur:

Maktabgacha ta'lim sifati to'g'risidagi ma'lumotlarning ishonchliligi va shaffofligi;

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim xizmatlari ko'rsatish sifatining asosiy ilg'or tendensiyalariga muvofiqligi;

Ta'limning maktabgacha ta'lim sifatiga oid halqaro normalar va zamonaviy prinsiplariga asoslanganligi.

Shu nuqtai nazardan ta'lim sifati uchta tarkibiy qismning kombinatsiyasi sifatida ko'rib chiqilishi maqsadga muvofiq:

1. Ta'lim va tabiya jarayoni sifati;
2. Ta'lim va tarbiya faoliyatini amalga oshirish shart sharoitlari sifati;
3. Erishilgan natijalar sifati.

Davlat standarti talablariga rioya etilishi ustidan nazoratni amalga oshirishning maqsadi — davlat standartida belgilangan talablarni bajarish darajasini aniqlash, zarur chora-tadbirlarni amalga oshirish asosida ta'lim-tarbiya sifatini ta'minlashdan iborat.

Maktabgacha ta'lim sifati quyidagilar bilan belgilanadi: maktabgacha ta'lim mazmuni, bitiruvchilarni tayyorlashga qo'yiladigan talablar (maktabgacha ta'lim tashkiloti ta'lim darajasini tugatish bosqichida bolaning mumkin bo'lgan yutuqlari xususiyatlari), tarkibiy to'yingan mavzulararo rivojlantiruvchi ta'lim muhitining yaratilishi.

Maktabgacha ta'lim sifatini baholash tizimining maqsadlari quyidagilardan iborat: maktabgacha ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi ta'lim muassasalari va tashkilotlari tarmog'ini yaratish va shu asosda maktabgacha ta'lim tashkilotlariga kirishda bolalar uchun teng boshlang'ich

shart-sharoitlar yaratish maqsadida ta'lim sifatini nazorat qilish; - Yuqori sifatli ta'lim xizmatlarini ko'rsatuvchi maktabgacha ta'lim muassasalari va tashkilotlarini aniqlash va qo'llab-quvvatlash.

Bugungi kunda ta'lim sifati shubhasiz, turli uslubiy va nazariy yo'nalishlar doirasida belgilanadi: – ta'limning shaxsga yo'naltirilgan modeli nuqtai nazardan uning sifati shaxsning rivojlanish darajasiga qarab belgilanadi; – tizimli yondashuv nuqtai nazaridan sifat bilimlar tizimi va bir ta'lim tizimi bitiruvchisining boshqasiga kirishga tayyorligi bilan belgilanadi; – faoliyat yo'nalishi bo'yicha – bitiruvchining ayrim yangi funksiyalar, metodlar, ko'nikmalarni bajarishga tayyorligi; - loyiha faoliyati modeli sifatni shaxsning ijodkorligi deb belgilaydi; – dasturli yondashuv – maqsadlarni amalga oshirish nuqtai nazaridan; – natijaviy yondashuv vakillari sifatni baholashda muayyan davr mobaynida erishilgan o'zgarishlarni aniqlashga; – xarajatlarga asoslangan yondashuv muayyan natijaga erishish uchun mumkin va real xarajatlar (moliyaviy, moddiy, mehnat resurslari) jihatidan sifatini belgilaydi [4].

Xulosa qilib aytganda maktabgacha ta'lim sohasidagi faoliyat sifatini baholashning asosiy mezonlari, bir tomondan, ta'lim olishga bo'lgan konstitutsiyaviy huquqini ta'minlash darajasi, ikkinchi tomondan, maktabgacha ta'lim sifati bilan aholi qoniqtirish darajasidir. Maktabgacha ta'limning malakali pedagoglari tomonidan bolalarni rivojlantirish va ularning tarbiyasi masalalarida oilaga professional yordam ko'rsatish va ularga ko'mak berishga qaratilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarining asosiy maqsadiga muvofiqlik darajasi maktabgacha ta'lim xizmatlari iste'molchilarining fikriga ko'ra baholanishi mumkin. Shunday qilib, maktabgacha ta'lim sifatini oshirish maktabgacha ta'lim tashkilotlarining ijtimoiy holatini yaxshilashga, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning uzluksizligini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, yuqori sifatli maktabgacha ta'lim olishda tarbiyalanuvchilarga teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 22.12.2020 yildagi 802-sonli Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risidagi qarori.
2. Нуждин В.Н. Информатизация и система тотального управления качеством высшего образования: лекция-доклад. –М.: Исслед.центр проблем качества подготовка специалистов, 1998. – 250 с. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 2 | ISSUE 3 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723 Academic Research, Uzbekistan 777 www.ares.uz
3. Тоштемирова С.А. (2020) Таълим сифати самарадорлигини оширишда инновацион ғояларнинг ахамияти. МуҒаллим ҳам Ҳзликсиз билимлендириу,1(1). 56-61.
4. Богуславская Т.Н. "Формирование подходов к оценке качества образования". URL:<http://www.pmedu.ru>, 22.01.2016г.

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТИЗИМИДА ИНКЛЮЗИYA: ИJTIMOИY ZARURAT, HUQUQIY TA'MINOT VA XODIMLAR PROFESSIONALIZMI MASALALARI

Ibraimov X. I.

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti direktori,
pedagogika fanlari doktori, professor.

Mamlakatimizda ta'lim tizimiga davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilmoqda. O'tgan davr mobaynida mamlakatimizda o'sib borayotgan avlodni sog'lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali ta'lim va tarbiya shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha ta'limning samarali tizimini tashkil etish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, olib borilgan tahlil, bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrovini ta'minlash, maktabgacha ta'lim muassasalarini zamonaviy o'quv-metodik materiallar

va badiiy adabiyotlar bilan to'ldirish, sohaga malakali pedagog va boshqaruv kadrlarini jalb qilish masalalarini hal etish zarurligini ko'rsatmoqda.

O'zbekiston Respublikasida nogiron bolalar bilan bog'liq tahlil va dastlabki baholash ishlari 1966 yilda boshlangan. Hozirgi kunda O'zbekistonda 250000 ga yaqin turli ko'rinisdagi nogiron bolalar (16 yoshgacha) ta'lim olish ehtiyojiga ega. Nogiron bolalar uchun ta'lim bilan birgalikda maxsus xizmatlar tashkil etish lozim. Mana shularni o'z ichiga jamlagan ta'lim – inklyuziv ta'lim deb nomlanadi. Inklyuziv ta'limning maqsadi — alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ta'lim muassasada maxsus vosita va metodlarni qo'llash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda to'siqsiz moslashtirilgan ta'lim muhitini yaratish, ularning jamiyatga samarali moslashuvi hamda to'laqonli uyg'unlashuviga xizmat qiladigan sifatli umumiy o'rta ta'lim berishni ta'minlashdan iborat.

MTTlar alohida ta'lim olish ehtiyoji bo'lgan bolalar va ularning ota-onalariga korreksion pedagogik yordam olishida va rivojlantirishda har tomonlama yordam ko'rsatadi.

“Inklyuziv ta'lim” tushunchasi adabiyotlarda turlicha talqin qilinadi: «Inklyuziv ta'lim – inglizcha (inclusive, inclusion) so'zdan olingan bo'lib uyg'unlashmoq, uyg'unlashtirilgan, o'ziga tortuvchi, qamrab oluvchi ma'nolarini anglatadi [1]. Lotinchada esa (include) qamrab olaman, jalb qilaman ma'nosini, ya'ni nogironligi bo'lgan va oddiy bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etishni nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim barcha mamlakatlarda davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan masalalardan biridir.

Bizningcha inklyuziv ta'lim bu barcha o'quvchilar (tarbiyalanuvchilar) uchun maxsus ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning farqliligini inobatga olgan holda ta'lim muassasalarida ilm olishda teng huquqlilikni ta'minlashdir.

Umuman olganda, jahon tajribasiga nazar tashlasak alohida yordamga muhtoj bolalarni ta'lim bilan qamrab olish darajalari quyidagicha ko'rinishlarda amalga oshirilishi mumkinligini ko'ramiz:

Eksklyuziya – ta'lim bilan qamrab olinmagan ya'ni ta'limdan tashqarida nogironligi bor bolalar. Bunday bolalar ta'limga jalb etilmaydi va o'z-o'zidan ularning ta'lim olish huquqlari ta'minlanmaydi.

Segregatsiya – alohida yordamga muhtoj bolalarni umumiy ta'limdan alohidalash va ularga maxsus maktab va internatlarda ta'lim berish.

Integratsiya – alohida yordamga muhtoj bolalar uchun umumta'lim maktablarida alohida sinflarni tashkil etish.

Inklyuziya – alohida yordamga muhtoj bolalar boshqa bolalar bilan umumta'lim maktablarida bir sinfda tahsil olishi.

Ota-onalar va mutaxassis pedagoglar inklyuziv ta'limni nafaqat isalgan ta'lim muassasasi uchun ochiq eshik sifatida balki ta'lim samaradorligi natijasi uchun mas'uliyat sifatida ham baholashlarini istar edik. Bunda ta'lim samaradorligi taqdim etilayotgan inklyuziv xizmat turlarining alohida yordamga muhtoj bolalar ehtiyojlariga mosligi bilan o'lchanadi.

Uzluksiz ta'lim tizimida inklyuziv ta'limning nazariy jihatlarini asoslash va amaliyotga tadbiq etish ham pedagogika fani oldida turgan dolzarb muammolardan sanaladi. O'zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida”gi Qonunining 17-moddasida maktabgacha ta'lim tashkilotlarining turlari sanab o'tilgan bo'lib ular quyidagilardir [2]:

- umumiy turdagi maktabgacha ta'lim tashkiloti;
- ko'p tarmoqli ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkiloti;
- inklyuziv guruhlarga ega maktabgacha ta'lim tashkiloti;
- qo'shma turdagi maktabgacha ta'lim tashkiloti.

Inklyuziv guruhlarga ega maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarning alohida ta'lim olish ehtiyojlari va individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda, ularni sog'lom muhitga uyg'unlashtirish orqali ta'lim va tarbiya olishi uchun teng imkoniyatlar ta'minlanadi.

Qo'shma turdagi maktabgacha ta'lim tashkilotida rivojlanishida jismoniy yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalarning va rivojlanishida nuqsonlari bo'lmagan bolalarning bitta tashkilotda alohida guruhlarda, shuningdek inklyuziv guruhlarda birgalikda o'qishini hamda

tarbiyalanishini tashkil etishga qaratilgan maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat ta'lim dasturi amalga oshirilishi ta'minlanadi [3].

Bolalarga, shu jumladan, o'ziga xos ehtiyojlari bor bolalarga yakka tartibda ta'lim dasturlaridan foydalanish, shuningdek, o'z vaqtida inklyuziv maktabgacha ta'lim va tarbiya olish imkonini beradigan qulay muhit yaratish maktabgacha ta'lim tashkilotining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi [4]

Shuningdek, 2020 — 2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini 2020-2021-yillarda amalga oshirish bo'yicha "yo'l xaritasi" ishlab chiqildi. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'limini 2025-yilgacha rivojlantirishning maqsadli ko'rsatkichlari (indikatorlari) tasdiqlandi. Konsepsiya erishilgan natijalar, maqsadli ko'rsatkichlar va tegishli davrga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlardan kelib chiqqan holda 2022-yildan boshlab har yili tasdiqlanadigan alohida "Yo'l xaritasi" asosida bosqichma-bosqich amalga oshirilishi belgilandi. Konsepsiya ikki bosqichda amalga oshirish, jumladan:

– 2020 — 2022-yillar davomida: inklyuziv ta'lim tizimi sohasidagi normativ baza takomillashtirish; inklyuziv ta'lim tizimi uchun malakali pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta va malakasi oshirish;

– inklyuziv ta'lim joriy etilgan muassasalarning moddiy-texnika bazasi mustahkamlanishi, ular maxsus moslamalar (ko'tarish qurilmasi, pandus, tutqich va

– boshqalar), zarur adabiyotlar, metodik qo'llanmalar, turli kasblarga o'qitish uchun uskuna va jihozlar bilan ta'minlanishi; inklyuziv ta'lim sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalar joriy etish;

– alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning bilim olish huquqi, inklyuziv o'qitishning mazmun-mohiyatini tushuntirish orqali aholi o'rtasida ijobiy ijtimoiy muhit shakllantirish;

– alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni kamsitish, ularga salbiy muomalada bo'lishning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirish; inklyuziv ta'lim tizimi tajriba-sinov tariqasida alohida ta'lim muassasalarining faoliyatiga joriy qilish;

– 2023 — 2025-yillar davomida: inklyuziv ta'lim tizimi bosqichma-bosqich boshqa umumiy o'rta ta'lim muassasalarida joriy qilish;

– alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan har bir bolaning inklyuziv ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirish;

– inklyuziv ta'limda o'qitish usullari takomillashtiriladi hamda ta'lim jarayoniga individuallashtirish tamoyillari bosqichma-bosqich joriy etish;

– inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashga, ularning jismonan sog'lom va baquvvat shakllanishiga qaratilgan choralar ko'rish;

– o'quvchilarning jismoniy va aqliy ehtiyojidan hamda ta'lim muassasalarining geografik joylashuvidan kelib chiqib alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasalari soni optimallashtirish belgilab qo'yildi.

Ushbu qaror ta'lim tizimi oldida turgan bir qator muammolarga yechim topish majburiyatini ko'ndalang qo'yadi. Ushbu muammolar quyidagilar:

1. Inklyuziv ta'lim tizimi sohasidagi normativ bazaning sayozligi;

2. Inklyuziv ta'lim tizimi uchun malakali pedagog kadrlarni tayyorlash va ularning inklyuziv kompetentligini uzluksiz rivojlantirib borish zaruriyatining yuqoriligi;

3. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari, umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim, professional ta'lim, oliy ta'lim tizimida inklyuziv ta'lim berishning uzluksizligi va izchilligini ta'minlash muammosi;

3. Inklyuziv ta'lim joriy etilgan muassasalarni moddiy-texnika bazasini mustahkamlash ehtiyojining yuqoriligi;

4. Inklyuziv ta'lim muassasalarida o'qituvchi va tarbiyachilar uchun zarur adabiyotlar, metodik qo'llanmalarining yetarli emasligi;

5. Xavfsiz inklyuziv ta'lim muhitining yetarli darajada ta'minlanishi borasidagi muammolar va h.k.

Ushbu muammolarni hal etish har bir alohida yordamga muhtoj bolaning ta'limi, tarbiyasi, rivojlanishi, ijtimoiylashuvi jarayonini muvoffaqiyatli o'tishiga zamin yaratadi. Ushbu muammolar ichida mutaxassis tayyorlash muammosi ham borki bu muammoni hal etish juda ko'p vaqt va kuch sarflanishni talab qiladi. Chunki ta'lim tizimi aynan inson faktori tufayli harakatga keladi va rivojlanadi yoki aksincha inqirozga yuz tutadi.

Inklyuziv ta'limni amaliyotga joriy etish o'z-o'zidan pedagoglar va tarbiyachilar faoliyatiga qo'yiladigan talabning ortishini, ularning funksional majburiyatlarini ko'payishini va professional malakalarini kengayishi ehtiyojini keltirib chiqaradi. An'anaviy bilim va malakalarning o'zigina bu ta'lim turida yetarli emas. Alohida yordamga muhtoj bolalar bilan ishlash pedagog va tarbiyachilardan maxsus professional kompetensiya ya'ni inklyuziv kompetentlikni talab qiladi.

Pedagog va tarbiyachilarning kasbiy kompetentligi muammosi ko'pgina tadqiqotlar predmetiga aylangan. Masalan Rossiyalik olim N.V.Kuzminaning tadqiqotlarida pedagogning kasbiy kompetentligi komponentlari metodik kompetentlik, pedagogik-psixologik kompetentlik va autopsixologik kompetentlik va ijtimoiy kompetentlikdan iborat deb sanab o'tilgan. Olimaning samaradorligi yuqori va samaradorligi sust bo'lgan pedagog haqida bildirgan mulohazalari diqqatga sazovor. Ushbu farq eng avvalo ta'lim oluvchilarning berilgan materialni o'zlashtirish jarayonidagi o'ziga hosliklarini hisobga olishi, ular faoliyatidagi individual farqlarni ko'ra olish qobiliyatida seziladi [5]deya keltirib o'tgan.

A.K.Markovning ta'kidlashicha kompetentli pedagog o'z kasbiy faoliyatini yuqori darajada yo'lga qo'ygan, samarali pedagogik muloqotga kirisha oladigan, ta'lim va tarbiya jarayonida yuqori samaradorlikni namoyon qilib, shaxs va professional sifatida shakllanuvchi mutaxassisdir. A.K.Markova pedagoglar kompetensiyasining bir necha turlarini ajratib ko'rsatdi: shaxsiy, ijtimoiy, individual, maxsus. Olimning fikriga ko'ra o'qituvchining kasbiy kompetentligi kasbiy pedagogik pozitsiya, kasbiy bilim va ko'nikmalar, shaxsiy hususiyatlar kabilarni o'z ichiga qamrab oladi [6].

Shuni ta'kidlash lozimki, inklyuziv kompetentlikni shakllantirish uchun pedagog quyidagi muhim sifatlarga ega bo'lishi lozim: empatiya, refleksiya, mobillik va moslashuvchanlik, hamkorlik qobiliyati, ta'lim oluvchilar ehtiyojlariga nisbatan sezitivlik, muloqotchanlik, o'z-o'zini boshqara olish ko'nikmasi va boshqalar.

Inklyuziv ta'limda imkoniyati cheklangan bolalarga nima beradi?

- o'z imkoniyatini o'zi uchun kashf etish imkonini beradi;
- mustaqil harakatlanish birgalikda, hamkorlikda ishlash imkoniyati orqali yuzaga keladi;
- dunyoqarashi kengayadi, hayotiy tajribasi oshadi;
- o'qishga bo'lgan ehtiyoji va qiziqishlari ortadi;
- O'zini barcha bilan bir xil his qila boshlaydi;
- Ilgari sezilmagan imkoniyatlari ochiladi;
- Yotsirash, yakkalanish kabi xususiyatlari yo'qoladi.

Inklyuziv ta'lim sog'lom bolalar hayotiga qanday ta'sir ko'rsatadi?

- O'zlariga o'xshamagan tengdoshlari va ularning hayoti, ehtiyojlarini his qiladilar;
- Tengdoshlariga g'amxo'rlik hissi uyg'onadi;
- Ularni qo'llab-quvvatlash, yordam berishga intilish –insonparvarlik hissi tarbiyalanadi;
- O'quvchilarda atrofdagi insonlarga, imkoniyati cheklanganlarga pozitiv munosabat, o'zaro hurmat tarbiyalanadi

- Yoramga muhtoj insonlarga e'tibosizlik qilmaydigan shaxsga aylanadilar

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash lozimki, hozirda mamlakatimizda inklyuziv ta'limga yo'naltirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari kun sayin ko'payib va takomillashib bormoqda. MTTlari tarbiyachi va va pedagog kadrlarida inklyuziv kompetentlikni shakllantirish murakkab, uzluksiz va tizimli jarayob bo'lib, inklyuziv ta'lim muhitida ishlay oladigan zamonaviy kadrlarni tayyorlash bugungi kunning eng dolzarb muammosidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://lex.uz/docs/-5013007>
2. [https://en.wikipedia.org/wiki/Inclusion_\(education\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Inclusion_(education))
3. <https://www.lex.uz/docs/-4646908>
4. <https://lex.uz/ru/docs/-4333062>
5. Кузьмина О. С. Особенности организации подготовки педагогов к работе в условиях инклюзивного образования // В мире научных открытий. – Красноярск: Научноинновационный центр (Проблемы науки и образования). – 2013. – № 11.8. – С. 337-344.
6. Маркова А. К. Психология профессионализма. – М.: Издательство: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.

СТРАТЕГИЯ ПОВЫШЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА ПЕДАГОГОВ В ДОО

Джураев Р.Х.

Зав. отделом УзНИИПН, академик, д.п.н.

Современные тенденции в развитии дошкольного образования объединены одним важным и значимым критерием — его, качеством, которое непосредственно зависит от уровня профессиональной компетентности педагогов.

Важное условие, способствующее его повышению в ДОО, — создание гибкой системы профессиональной переподготовки и повышения квалификации педагогов с целью роста их педагогической компетентности.

Творческий потенциал специалистов, изменение их профессионального уровня и развитие личности способствуют становлению педагогической компетенции как одной из основных составляющих профессиональной компетентности.

Особенность постановки данной проблемы в дошкольном образовательном пространстве состояла в актуализации внимания педагогов на вопросах управления качеством образования в контексте гуманистических теорий. В настоящее время более 50% педагогов ДОО города нуждаются в повышении квалификации. В связи с этим Управление образования проводит работу по повышению качества педагогических знаний. Ее эффективность зависит от развития методической службы, освоения и распространения современных технологий работы с кадрами.

Как показала практика, методическая служба, созданная в форме творческих и экспериментальных площадок, школ передового опыта, педагогических мастерских на базе ДОО города, предоставляет педагогу возможности расширения и совершенствования своего творческого потенциала. Особое место в развитии методической службы отводится формированию единого информационного пространства, созданию банка данных о достижениях науки и передовой практики (информационные сайты в Интернете, сотрудничество с периодическими изданиями и др.). Поэтому сегодня информатизация методической службы — одно из главных условий, обеспечивающих подготовку кадров.

В связи с этим Управление ДО рассматривает создание собственной сети методической службы, повышение квалификации педагогических работников, освоение и распространение современных технологий и передового опыта работы с кадрами как приоритетное направление своей деятельности.

Методическая работа с педагогическими кадрами осуществляется в соответствии с важнейшими принципами: научностью, культуросообразностью, практической направленностью, системностью, оптимальным сочетанием различных форм и методов, творческим характером деятельности.

Функции методической службы заключаются в проведении диагностики профессиональной деятельности педагогических работников, определении запросов,

проблем, требующих решения в ситуации неопределенности. Поэтому можно считать эффективным создание творческой группы, в состав которой входят педагоги ДОО (методист, музыкальный руководитель, педагог-психолог, инструктор по физической культуре, хореограф, воспитатель). Основная цель методической службы — обеспечение взаимодействия специалистов на всех этапах экспериментальной деятельности в инновационном режиме.

Содержание педагогического опыта реализуется в выстраивании оптимальной структуры методического пространства (создание банка педагогических идей, прогнозирование, организация и проведение курсов повышения квалификации, методическое сопровождение педагогической деятельности, консультативная поддержка в освоении авторской технологии и реализации программ самообразования, разработка проектов, организация научно-практических конференций, проблемных семинаров, круглых столов по актуальным проблемам).

Таким образом, работа методической службы направлена на формирование у педагогов профессиональной компетентности, потребностей в саморазвитии, умении быстро реагировать на возникающие проблемы и решать их.

В пределах каждого уровня профессионального образования основная задача — непрерывное повышение квалификации специалиста, что возможно благодаря использованию современных технологий, направленных на преодоление педагогических стереотипов, развитие способности к рефлексии, овладение коммуникативными навыками и умениями.

Основанием для роста качественных показателей подготовки педагогических кадров стала разработанная трехуровневая система непрерывного образования: первый уровень — дошкольная образовательная организация, второй — научно-методический центр и ДОО, третий уровень — Научно-методический центр и Институт повышения квалификации и переподготовки работников образования.

На первом уровне осуществляется диагностика профессиональной деятельности педагогических работников, определяются запросы, проблемы, требующие решения. С этой целью формируется творческая группа, в которую входят методисты, музыкальные руководители, педагоги-психологи, воспитатели ДОО. Взаимосвязь руководителей методических объединений и методистов научно-методического центра позволяет полнее решить проблему самообразования педагогических работников в ДОО.

На втором уровне цель и содержание непрерывного образования реализуются в следующих мероприятиях:

- организация работы с руководителями и педагогами школ передового опыта (проблемам художественно-эстетического и патриотического воспитания, игровой и театрализованной деятельности и др.);

- консультативной поддержке в реализации программ самообразования и освоения современных образовательных технологий.

- формирование единого информационного пространства, которое включает создание банка данных о достижениях науки и передовой практики, налаживание информативных каналов и потоков и др.;

- организации научно-практических конференций, проблемных семинаров, круглых столов по актуальным проблемам;

- обобщении и распространении творческого опыта;

- учебе педагогических работников ДОО по вопросам качества образования, понимания роли педагога, изучения требований к содержанию и методам воспитания и обучения.

Третий уровень непрерывного образования — учеба педагогических работников в ИПК. Сложившаяся практика взаимодействия ИПК и Научно-методического центра

Управления ДОО позволяет своевременно учитывать социальную ситуацию, использовать различные формы сотрудничества с образовательными учреждениями области Республики.

Таким образом, создаются условия для повышения квалификации педагогов и руководителей образовательных учреждений.

Качество образования во многом зависит от внедрения программ дошкольного образования, в основе которых лежит личностно-ориентированный подход к воспитанию и обучению детей, базирующийся на всех видах поддержки дошкольников: социально-педагогической, психологической, валеологической и правовой.

Повышение качества образования осуществляется за счет внедрения в педагогический процесс ДОО семи основных программ.

Рассмотрим основные этапы работы методической службы по внедрению программы «Детский сад — Дом радости» (авт. Н.М. Крылова).

I. Информационно-аналитический.

Изучение и анализ педагогического опыта, определение уровня подготовки педагогов к работе в режиме внедрения программы.

II. Поисково-творческий.

Разработка проекта «Повышение профессиональной компетентности педагогов ДОО на основе изучения программы».

Включение в разработку проекта методистов с целью повышения уровня их методологической рефлексии, формирования навыка масштабного видения изучаемой программы.

III. Внедренческий.

1. Апробация программного материала на проектно-рефлексивной основе с целью практического обогащения, систематизирования и дополнения имеющихся знаний, совершенствования практических навыков работы с детьми.

2. Участие воспитателей в работе городских МО, семинаров с целью формирования умения анализировать, сопоставлять направления программы.

3. Ежегодное обучение педагогов на авторских курсах в соответствии с совместным планом ИПК.

4. Участие в научно-практических конференциях («Проблемы аксиологического подхода в дошкольном образовании: теория и практика».

Система дошкольного образования предполагает обязательное проектирование образовательного процесса всеми специалистами. Ключевое понятие, используемое сегодня в педагогическом процессе, — «проектировочная компетентность», т.е. способность осуществлять проектирование педагогического процесса и деятельности, требующая овладения определенными технологиями проектировочной деятельности (Л.М. Денякина).

Проектировочная компетентность педагогов включает следующие компоненты:

- умение проектировать результаты педагогической деятельности;
- планировать пути педагогических воздействий;
- прогнозировать результаты обучения и воспитания, возможные трудности;
- выделять и точно формулировать конкретные педагогические задачи, определять условия их решения;
- планировать работу по руководству различными видами деятельности детей;
- теоретически обоснованно выбирать средства, методы и организационные формы воспитательно-образовательной работы.

В образовательных учреждениях проектный метод используется достаточно широко как одно из условий повышения проектировочной компетентности.

Использование проектного метода дает возможность педагогам внедрять инновационные идеи. Важная роль в организации инновационной деятельности отводится методисту ДОО. Одно из приоритетных направлений его деятельности — формирование

проектировочной компетентности педагогов. Овладение проектным методом позволяет педагогу развивать свободную творческую личность ребенка, которое определяется задачами развития и исследовательской деятельности.

Одним из направлений формирования профессиональной компетенции педагогов в контексте культурологического подхода является инновационная разработка по теме «Приобщение детей дошкольного возраста к народной культуре (на материале сказок)». Основная цель этого направления — обучение педагогов разработке проектов по данной проблеме. Педагогическая практика показала, что тесное взаимодействие с автором программы на уровне образовательных учреждений города расширяет и совершенствует творческий потенциал педагога и обеспечивает его переход на качественно новый уровень.

Инновационный проект по проблеме «Приобщение детей дошкольного возраста к народной культуре» включает:

- построение развивающей среды;
- определение инновационного содержания педагогического процесса по приобщению детей к народной культуре;
- методическую работу с кадрами;
- работу с родителями;
- взаимодействие с социумом. Инновационный проект осуществляется в три этапа.

1-й. Целеполагание, предполагающее постановку цели

Методист проводит организационное занятие, на котором педагоги знакомятся с проблемой и целью исследования.

Цель: определение стратегии и тактики педагогического процесса по приобщению детей к

народной культуре с использованием проектного метода.

2-й. Разработка проекта (плана деятельности для достижения цели)

Работа методиста направлена на создание условий, необходимых педагогам для теоретического и практического осмысления проблемы и интерпретации опыта художественной практики, представленных в литературных источниках и периодической печати. Для каждого педагога определяются актуальные и посильные задачи на конкретный отрезок времени, выявляется возможная помощь в реализации стратегии и тактики в деятельности по приобщению к народной культуре, проектируется и создается предметно-развивающая среда.

3-й. Выполнение проекта (практическая часть)

Осуществляется практическая работа с целью повышения общекультурных и методических знаний педагогов, необходимых для приобщения детей к народной культуре на основе использования проектного метода.

Таким образом, ориентация на запросы педагогов, систематичность и целенаправленность работы по повышению их профессиональной компетентности, поиск новых форм, соответствующих требованиям времени, позволяют обеспечить постепенное и планомерное повышение качества образования в ДОО.

Использованная литература

1. Ловецкий Г. Предшкольная подготовка: содержание, вопросы управления // Народное образование. 2006. № 8.
2. Шаехова Р.К. Предшкольное образование: актуальность, проблемы, стратегия развития // Начальная школа плюс до и после. 2006. № 7
3. Скоролупова О.А., Федина Н.В. Организация деятельности взрослых и детей по реализации и освоению основной общеобразовательной программы дошкольного образования // Дошкольное воспитание. 2010. № 8.

PEDAGOG INNOVATSION FAOLIYATI MAKTABGACHA TA'LIM SIFATINI TA'MINLASH VOSITASI SIFATIDA

Saidova D. I.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va
mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini
oshirish instituti "Pedagogika va psixologiya" kafedrası
mudiri. Pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD),
dotsent.

Mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimini yaxlit uzluksiz ta'lim tizimining muhim bo'g'ini sifatida yanada takomillashtirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarmog'ini kengaytirish hamda moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, ularni malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni har tomonlama intellektual, ma'naviy-estetik va jismoniy rivojlantiruvchi zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini ta'lim-tarbiya jarayoniga joriy etish, ularning maktabga tayyorgarlik darajasini tubdan oshirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-4312-son qarorida ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish bolalarning rivojlanganligi darajasini va ularning umumiy boshlang'ich ta'limga tayyorligini, shuningdek, ularning ijtimoiy, shaxsiy, hissiy, nutqiy, jismoniy va ijodiy rivojlanishini baholash asosida amalga oshirilishi lozimligi belgilandi[1]. Konsepsiyaga ko'ra maktabgacha ta'lim tizimiga innovatsiyalarni, ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish belgilab berildi.

"Pedagogik innovatsiya" bu nafaqat g'oyalar, hali ishlatilmagan yondashuvlar va usullar, texnologiyalar pedagogik jarayonning elementlari yoki alohida elementlari to'plami, o'zgarishga imkon beradigan progressiv prinsipga ega ta'lim muammolarini samarali hal qilish uchun sharoit va vaziyatlar; bu mavzuning namoyon bo'lishi, mavjudligi va shakllanishi usuli ta'lim amaliyoti [2].

Hozirgi davr ta'lim taraqqiyoti yangi yo'nalish – innovatsion pedagogikani maydonga olib chiqdi. "Innovatsion pedagogika" termini va unga xos bo'lgan tadqiqotlar G'arbiy Yevropa va AQShda 60-yillarda paydo bo'ldi. Yangilik kiritishning sotsial-psixologik aspekti amerikalik innovatik E.Rodgers tomonidan ishlab chiqilgan. U yangilik kiritish jarayoni qatnashchilarining toifa(tip)lari tasnifini, uning yangilikka bo'lgan munosabatini, uni idrok qilishga shayligini tadqiq etadi.

Ta'lim va tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'lash, texnologik yondashuv asosida ta'lim va tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish muammolarini hal etishning muhim omili hisoblanadi. Pedagogik texnologiya asosida o'tkazilgan mashg'ulotlar tarbiyalanuvchilarni muhim hayotiy yutuq va muammolariga o'z munosabatlarini bildirishlariga intilishlarini qondirib, ularni fikrlashga, o'z nuqtai nazarlarini asoslashga imkoniyat yaratadi.

Innovatsiya (inglizcha innovation) - yangilik kiritish, yangilanish, nimanidir o'zgartirish demakdir.«Innovatsiya» tushunchasi keng va tor ma'noda ishlatiladi. Birinchi ma'noda innovatsiya - biror bir yangi ijtimoiy ehtiyojni yaxshiroq ko'ndirish uchun yangi ilmiy, amaliy vosita, ya'ni yangilik yaratish, tarqatish va qo'llashni o'z tarkibiga oladigan kompleks jarayon sifatida qaraladi. «Innovatsiya», ikkinchi ma'noda, biror bir jamoa faoliyatini takomillashtirish uchun kiritilayotgan va bu innovatsiya subyektini tomonidan yangilik deb qabul qilingan yangi vosita, uslub, yondashuvlar tizimiga nisbatan ishlatiladi.

Innovatsion ta'lim texnologiyalari va dasturlari – bu barcha ta'lim texnologiyalari, yaratuvchi va ularni rivojlantiruvchi pedagog innovatsion faoliyatining natijasi hisoblanadi. Texnologiya so'zining lug'aviy ma'nosiga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, ushbu so'z yunonchadan olingan bo'lib, "tehnos"-mahorat, san'at "logos" -ta'limot, fan ma'nolarini anglatadi. Bundan kelib chiqadiki, texnologiya so'zi boshqa terminlarga qo'shib, ana shu sohani rivojlantirish,

mahoratini oshirish vazifalarini bajaradi. Umumiy qilib aytganda, texnologiya sifat jihatdan yangi masalalarni yechish uchun ta'lim evolyutsiyasi bosqichini tayyorlagan obyektiv jarayondir.

Ta'lim jarayonida yangi innovatsion texnologiyalarni o'rinli va samarali q'llash katta ta'lim imkoniyatlarini ochdi. Ro'y berayotgan sifat o'zgarishlari shuni ko'rsatadiki, odat bo'lgan tushuntirishda "o'rgatish" jarayonlari pedagoglarning kasbiy imkoniyatlari chegarasidan tashqari chiqib keta boshladi. Vujudga kelgan yangi texnik, axborot, bosma, eshitish va ko'rgazma vositalari o'ziga xos tarzda yangi metodikalar bilan ta'lim jarayoniga ko'pgina yangiliklar kiritib, uning ajratilmas qismi bo'lib qolmoqda. Biroq, maktabgacha pedagogik texnologik jarayonning o'ziga xosligi, uning an'anaviy shakllaridan ustuvorligi va hozirgi zamon ta'limi muammolari real yechish usullari hali to'la o'rganilmagan. Bu haqda chet ellik va o'zbek mualliflari ko'p yozmoqdalar [3].

Zamonaviy pedagogik innovatsiyalar murakkab muammolarni hal qilish uchun ijodiy metodlarni topish, ishlash innovatsion mexanizmlarini rivojlantirishga hissa qo'shishi kerak, normal ijodiy jarayonning o'zgartirishda qo'llaniladi.

Innovatsion faoliyat - pedagogik jamoani harakatga keltiruvchi, olg'a boshlovchi, taraqqiy ettiruvchi kuchdir. Innovatsion faoliyat - bu yangi ijtimoiy talablar bilan an'anaviy me'yorlarning mos kelmasligi yoxud amaliyotning yangi qo'llanilayotgan me'yorining mavjud me'yor bilan to'qnashuvi natijasida vujudga keluvchi majmual muammolarning yechimiga qaratilgan faoliyatdir. "Innovatsion ta'lim" deganda odatda o'quv jarayoniga yangi (foydali) elementlar olib kirish tushuniladi. Shuning uchun ta'lim tizimida innovatsiya o'zgartirish bilan bevosita bog'liq.

Bunday o'zgartirishlar ta'lim tizimining:

- maqsadiga, mazmuniga, metod, texnologiyasiga, tashkil etish shakli va boshqaruv tizimiga;

- pedagogik faoliyatdagi o'ziga xoslik va o'quv-bilish jarayonini tashkil etishga;

- ta'lim darajalarini nazorat qilish va baholash tizimiga;

- o'quv-metodik ta'minotiga;

- tarbiyaviy ishlar tizimiga;

- o'quv reja va o'quv dasturlariga;

- o'quvchi va o'qituvchi faoliyatiga bog'liq.

Yangilik tarixiy aspektida nisbiylik ahamiyat kasb etadi. Yangilik aniq tarixiy harakterga ega, ya'ni o'z vaqtdan oldin paydo bo'lishi mumkin, o'z vaqtda me'yor bo'lishi yoki eskirishi ham mumkin. Maktabgacha ta'lim tizimining rivojlanish jarayonida, ehtimol ta'lim tizimi butunicha:

- absolyut yangiligi (o'xshashi, prototipning yo'qligi);

- nisbatan yangiligi;

- o'ziga xos, ixtirochiligi ko'rinishidagilar hisobga olinadi [4].

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanayotgan tarbiyalanuvchilarni ta'lim-tarbiya jarayoniga faol jalb qilishda pedagogik innovatsiyalarni o'rni beqiyos. Shu sababli tarbiyachi ta'lim jarayonlariga pedagogik innovatsiyalarni keng qo'llashi lozim.

O'quv jarayonida innovatsion texnologiyalarni joriy etish Psixofizik yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, maktabgacha tarbiyachilar tomonidan har doim ijobiy seziladi, ular faoliyatni osongina o'zgartiradilar. O'z navbatida, tashabbus pedagogik kompozitsiya Ota-ona jamoatchiligi, bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotisini o'quvchilarning oilalari bilan o'zaro ta'siri mexanizmlarini takomillashtirish zarurati, shuningdek, muhim ahamiyatga ega [5].

Mutaxassislarining ta'kidlashicha, ta'limdagi innovatsion texnologiyalar nafaqat mumkin, balki ehtiyoj ham. Biroq, buni yodda tutish kerak pedagogik texnologiyalar Maktabgacha yoshdagi bolalarning o'quv jarayonida qo'llanilishi mumkin, bir nechta qat'iy talablar berildi. Bo'larga quyidagilar kiradi:

Kontseptuallik, o'quv jarayoni ma'lum ilmiy tushunchaga asoslanishi kerakligini anglatadi.

Tizimga tegishli texnologiyalar, bu texnologiyalar tizimga xos bo'lgan barcha belgilarga ega bo'lishi kerak. Ya'ni, ular yaxlit, mantiqiy va ularning elementlarining tarkibiy qismlari bo'lishi kerak - o'zaro bog'liq.

Ishlov berish - pedagogik jamoa muayyan maqsadlarni belgilash, o'quv jarayonini rejalashtirish, ish jarayonida, bir yoki boshqa lahzalarni tuzatish imkoniyatini tushunish kerak.

Reproduksiya - bu talabga nisbatan qo'llaniladigan o'qituvchi shaxsidan qat'i nazar, texnologiyani teng darajada samarali bo'lishi kerak.

Maktabgacha yoshi - bu bolaning atrofida dunyoni faol o'rganadigan davr.

Maktabgacha yoshdagi bolalar o'zlarining psixologik rivojlanish xususiyatlariga ega. Yurishni boshlaganida, bola juda ko'p kashfiyotlar qiladi, xonada, ko'chada, bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotisida joylashgan narsalar bilan tanishadi. Turli narsalarni yig'ish, ularni o'rganish, mavzudan kelib chiqqan tovushlarni tinglash, bu obyektning qaysi fazilatlarini va xususiyatlarini borligini biladi. Ushbu davrda bolaning (ingl.) -figurativ va (ingl.) Effektiv fikrlash shakllari yaratilgan. 5-6 yoshligida bola, barcha ma'lumotlarni o'ziga singdirib olish xususiyatiga ega. Olimlar ushbu yoshlik davrida bolaning bu ma'lumotni esga olishini, bundan keyin u hayotda hech qachon eslamasligini isbotladi. Bola dunyoqarashini kengaytira oladigan har qanday narsaga qiziqish uyg'otadigan davrdir.

Maktabgacha ta'lim tizimini isloh qilishning zarurligini tushunib yetish, amaliyotda ta'lim tashkilotlarini innovatsion jarayonlarga qo'shilishini taqozo etmoqda, o'zini yaratish imkoniyatini mavjud innovatsion maydonda ko'rish va eng muhimi aniq yangiliklarni o'zlashtirishdan iborat. Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimidagi an'anaviy va ommaviy ko'rinishdagi ta'lim va tarbiya jarayonlari o'rniga ta'lim muassasalari rivojlanishida o'ziga xos yangilik bo'lib innovatsion jarayonlar kirib kelmoqda. Fanni va innovatsiyani kelajakda rivojlantirish strategiyasida "innovatsion insonni" yaratish, ya'ni ishlashidan qat'iy nazar u innovatsiya va yangi bilimlarga moyil bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-4312-son Qarori. www.lex.uz
2. Л.С. Гавриленко, В.И. Кутугина, Ю.Л. Лукин "ИННОВАЦИОННАЯ ПЕДАГОГИКА" Красноярск - Лесосибирск 2019 ст 10
3. U.A.Serbay Baykabilov. "TA'LIMDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH BOSQICHLAR" September 2020 / Volume 1 Special Issue 2 51 b
4. К. Турғунбоев, М. Ортиқова Педагогик инновация асослари Андижон-2011 34 ,b/
5. X.X. Aliyeva "Maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalardan foydalanish" SCIENTIFIC PROGRESS. VOLUME 3 | ISSUE 3 | 2022 ISSN: 2181-1601. 316 и

1-shu'ba: MAKTABGACHA TA'LIM VA TARBIYA SIFATINI OSHIRISHDA PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYANING DOLZARB MASALALARI

INKLYUZIV MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARDA SHAXSIY FAZILATLAR ASOSLARINI SHAKLLANTIRISH

Arslanova M. M.

MTTDMQTMOI, "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrası katta o'qituvchisi

Yurtimizda Yangi O'zbekiston va Uchinchi Renessansni barpo etish jarayonlarida shaxs kamolotining ilk va muhim davrini ta'lim-tarbiya bilan qamrab oladigan maktabgacha ta'lim tizimini izchil rivojlantirib borish davlat siyosatining doimiy ustuvor yo'nalishlaridan birini tashkil etmoqda. Jumladan, "maktabgacha ta'limdagi qamrov darajasini hozirgi 67 foizdan kamida 80 foizga yetkazish" "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" [1] ham alohida maqsadlar sifatida belgilandi.

Zamonaviy dunyoda ta'limga umumjamiyat farovonligining bosh omili, insonning asosiy huquqlaridan biri va boshqa huquqlarni ta'minlashning asosi, shuningdek, tinchlik, bag'rikenglik, inson salohiyatini ro'yobga chiqarish va barqaror taraqqiyotning muhim sharti sifatida qaralmoqda. Shuningdek, inklyuziv va sifatli ta'limni ta'minlash va hamma uchun butun umri davomida ta'lim olish imkoniyatlarini yaratish bugungi kunda butun dunyo tanlagan 2030 yilga qadar erishilishi lozim bo'lgan ta'lim maqsadlarining bosh g'oyasini tashkil etadi [2]. Yurtimizda inklyuziv maktabgacha tashkilotlarini tashkil etish orqali alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun rivojlanishining dastlabki davrlaridanoq jismoniy va psixik rivojlanish xususiyatlariga mos holda sifatli ta'lim-tarbiya olishlari uchun yaratilayotgan imkoniyatlar ana shu maqsadlarga mos keladi. O'z navbatida mazkur turdagi ta'lim tashkilotlarida tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning yangi pedagogik texnologiyalari, modellari va metodlarini amaliyotga joriy etish esa maktabgacha ta'lim pedagogikasi oldida turgan dolzarb masalalardan birini ifoda etmoqda.

Inklyuziv ta'lim "barcha ishtirokchilarning ehtiyojlari turlicha ekanligini tan olish va bunga e'tibor qaratish jarayoni" [3, str. 6] ekanligidan kelib chiqqanda, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlar ham alohida pedagogik va psixologik yondashuv talab etishi tabiiydir.

Bolada rivojlanishining ilk davrlaridanoq jamiyat tomonidan umume'tirof etilgan ma'naviy-ahloqiy me'yorlarga mos shaxsiy fazilatlar asoslarini shakllantirish maktabgacha ta'lim tizimidagi tarbiyaviy ishlarning asosiy yo'nalishlaridan birini tashkil etadi. Chunki, shaxsiy fazilatlar asoslarining shakllanishi bola shaxsi shakllanishining ajralmas tarkibiy qismidir.

Shaxsiy fazilatlar asoslarining shakllanishi barobarida bolaning bosqichma-bosqich ijtimoiy muhitlarga integratsiyasi va ulardagi ijtimoiylashuvi faollashib boradi. O'z navbatida mazkur fazilatlar nafaqat uning individual xususiyatlarini belgilovchi, balki boshqalar bilan munosabatlarining ham muhim mezonlariga, omillariga aylanadi. Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalardagi jismoniy va psixik muammolar barcha psixik jarayonlar kabi ularda o'zini, o'zligini anglash jarayonlariga ham ta'sirini o'tkazmasdan qolmaydi. Bolalarga ko'rsatiladigan maqsadli va mohirona pedagogik, psixologik ko'makkina ushbu muammolarni ijobiy hal etish imkonini beradi.

Maktabgacha ta'lim "bolalarning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olganda holda umumiy pedagogik prinsiplarga asoslanib ish ko'rar" ekan [4, 11 b.] bugungi an'naviy va inklyuziv ta'limdagi pedagogik tamoyillarning o'zaro uyg'unlashib borishi lozim bo'lmoqda.

Maktabgacha ta'lim bosqichida bolalarda shakllanadigan shaxsiy fazilatlar ro'yxati qatorida insonparvarlik, vatanparvarlik, o'ziga ishonch, hurmat, mehr-oqibat, mas'uliyat, intizom, halollik, jasurlik, ijobiy fikrlash kabilarni alohida ta'kidlash lozim. Bu va bu kabi barcha shaxsiy fazilatlarini birlamchi asoslarini samarali shakllantirish esa, bolalar uchun umumiy va individual

ishlab chiqilgan ta'lim-tarbiya dasturlarining bola uchun nechog'lik qulay va qiziqarli ishlab chiqilganligiga bog'liqdir.

Bolalar uchun shaxsiy fazilatlar asoslarini shakllantirish bilan bog'liq inklyuziv ta'lim dasturlari va ulardagi tavsiyalarda bunday dasturlarning bir qator muhim jihatlarga ega bo'lishi lozimligini ko'ramiz va quyidagilarini alohida urg'ulashni joiz deb bildik:

Birinchidan, bolaning ijtimoiy muhitga faol moslashuvi, ijtimoiylashuvi va integratsiyalashuvi uchun maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyaviy ishlar dasturlarida bolada shaxsiy fazilatlar asoslarini shakllantirish masalalari alohida o'rin tutmog'i lozim;

Ikkinchidan, shaxsiy fazilatlar asoslari imkoniyati cheklangan bolalarda faqatgina faol pedagogik va psixologik aralashuv natijasiga shakllanadi va istiqboldagi mustaqil faoliyati uchun ularning barchasi muhim hayotiy ko'nimalarni tashkil etadi;

Uchinchidan, shaxsiy fazilatlar asoslarini shakllantirishda jarayon tashabbuskori nafaqat pedagog, balki o'z individual xususiyatlari, qiziqishlari va extiyohlari asosida bolaning o'zi ham bo'lishi zarur;

To'rtinchidan, bu borada pedagogning faol say'i harakatlari natijalari bolada namoyon bo'lishining muhim shartlaridan biri bu oila bilan uzviy hamkorlikdir;

Beshinchidan, barcha say'i-harakatlarning umumiy mazmuni va maqsadi bolada shaxsiy fazilatlarini shakllantirish asosida mavjud muhitga, atrofdagi insonlarga, shart-sharoitlarga, odatlarga va qadriyatlarga pozitiv munosabatni shakllantirish va bosqichma-bosqich takomillashtirib borishdan iboratdir.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda quyidagi tavsiyalarni berib o'tishni lozim deb bildik:

- inklyuziv ta'lim sharoitida rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar tarbiyasi, xususan, shaxsiy fazilatlarini shakllantirish masalalarida maktabgacha ta'lim tashkiloti defektolog-o'qituvchilari, psixolog, tarbiyachilari, va ota-onalar uchun metodik va ommabop o'quv-metodik qo'llanmalar va tavsiyalarni jadal ishlab chiqish;

- bolalarning yosh va rivojlanish xususiyatlariga mos holda "Mening tarbiya kitobim" nomli rasmi, bezakli qo'llanmani tayyorlash va chop etish;

- mazkur masalada qisqa muddatli o'quv kurslarini (onlayn) tashkil etish;

- Oliy ta'limda maktabgacha ta'lim yo'nalishlari va malaka oshirish dasturlarida inklyuziv tarbiya muammolariga ajratilgan mavzularni ko'paytirish;

- eng yaxshi metodik qo'llanmalar, tavsiyalar va targ'ibot materiallari uchun tanlov e'lon qilish shular jumlasidandir.

Xulosa sifatida aytganda, rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarda shaxsiy fazilatlar asoslarining shakllanishi inklyuziv ta'lim sifatiga, natijasiga ta'sir ko'rsatuvchi muhim omil va mezonlardan biridir. Bevosita rivojlanishdagi mavjud nuqsonlarga qaramasdan, umuminsoniy va milliy qadriyatlar, yuksak insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalangan avlodni kamolga yetkazish inklyuziv ta'lim orqali inklyuziv jamiyatga o'tayotgan davlatimiz, jamiyatimizning ezgu maqsadlariga mos keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida. 2022 yil 28 yanvar, PF-60-son. (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022 y., 06/22/60/0082-son). www.lex.uz (24.02.2022)

2. Inchxonskaya deklaratsiya - Obrazovanie-2030: obespechenie vseobshchego inklyuzivnogo i spravedlivogo kachestvennogo obrazovaniya i obucheniya na protyazhenii vsej jizni. (Elektron resurs). https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233137_rus (25.02.2022)

3. Samsonova Ye.V. Model organizatsii inklyuzivnogo obrazovatel'nogo protsessa v detskom sadu. Inklyuzivnoe obrazovanie. Vypusk 4. Metodicheskie rekomendatsii po organizatsii

inklyuzivnogo obrazovatel'nogo protsessa v detskom sadu. – Moskva: sentr «Shkolnaya kniga», 2010. 55 str.

4. Yusupova P. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. O'quv qo'llanma. T., "O'qituvchi", 1993.148 b.

MILLIY TARBIYA VA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA TA'LIM BERISHDA KOMPITENTSIYAVIY YONDASHUV

Axmadaliyev S.Y.
MTTDMQTMOI p.f.n.,
Axmadaliyeva B.Sh.

MTTDMQTMOI mustaqil tadqiqotchisi.

Bugungi kunda Maktabgacha ta'limga ham alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu sohada sezilarli darajada etirofga loyiq ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan Prizidentimiz Shavkar Mirziyoyev takidlaganidek " bolaga tarbiya eng avvalo oiladan so'ngra bog'chdan boshlanadi,biz kelajagimiz davomchilari bo'lmish yosh avlodning ertangi taqdiriga hammamiz dahldormiz hammamiz birdek ma'sulmiz" deb bejizga aytilmagan. So'ngi 3 yil ichida Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining soni sezilarli darajada oshdi. Xususan chekka-chekka hududlarda ham zamonaviy yangi maktabgacha ta'lim tashkilotlari qisqa fursatlarda qad roslab foydalanishga topshirildi. Bularning barchasi jajji qiz-o'g'lonlarimizning yorqin kelajagi uchun qilinayotgan ishlardir. Yaxsh ta'lim tarbiya beriladigan joyda muhit yaxshi bo'lmog'i kerak. Muhit zamonaviy har tamonlama shart sharoitga ega bo'lsa unda ta'lim tarbiya sifati ham va ko'zlangan natijaga erishish ham oson bo'ladi. Muhit yaxshilandi xo'sh, shu bilan maqsadga yetdikmi, yo'q albatta.Inson kamolotida tarbiya tushunchasiga alohida e'tibor berilishi lozim. Tarbiya insonni kamolotini balgilaydi.Uning hayot yo'lida sham chiroq vazifasini o'tovchi vosita hisoblanadi.

Abdulla Avloniy tarbiya haqida quyidagicha ta'rif keltirib o'tganlar; Tarbiya yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo sadat, yo falokat masalasidir. Ilmiy jihatdan olib qaralganda tarbiyaning ham bir qancha turlari mavjud. Bular jismoniy tarbiya, axloqiy tarbiya, aqliy tarbiya,mehnat tarbiyasi, estetik tarbiya,ekalogik tarbiya va hakazolarni misol keltirish mumkin. Biroq bugungi kunda Maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyachilar oldiga qo'yilgan birinchi navbatdagi tarbiya bu –milliy tarbiya hisoblanadi. Chunki milliy tarbiya bu o'zlikni anglash, milliy qadriyat,milly g'urur, milliy ong kabi tushunchalarni o'zida jamlagan bo'ladi.Milliy tarbiya bilan boshqa tarbiyalar bilan ham o'zaro uzviy bog'liq. Chunki bolaga milliy tarbiya bermasdan turib unga boshqa tarbiya beri bo'lmaydi. Oddiy misol axloqiy tarbiyani olaylik, biz o'zbekmiz, har bir davlatning ,har bir millatning o'z axloqiy tarbiyasi mavjud.O'zbek bo'la turib unga chet elning axloqiy tarbiyasini bera olmaymiz.Qaysi davlatning axloqiy tarbiyasida bor, qo'lini ko'ksiga qo'yib salom berish, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, vatanga, ota-onaga sodoqat kabi tushunchalar. Bu bizning milliy tarbiyamizdan kelib axloqiy tarbiya. Maktabgacha ta'lim tashkilotada bolaga ta'lim beruvchi tarbiyachi ham har tomonlama yetuk ,professional, mukammal dunyo qarashga ega bo'lgan va eng avvalo o'zi tarbiyalangan bo'lishi zarur. Chinki tarbiyachi tarbiyalangan bo'sa biz yuqorida aytib o'tgan milliy tarbiyani bolaga bog'chaga qadam qo'ygan kunidanoq singdira boshlaydi. O'zi aslida tarbiyachi kim? Tarbiyachi bu- maktabgacha yoshdagi bolalarnihar tomonlama rivojlanishi uchun ko'mak beruvchi va maktab ta'limiga tayyorlovchi shaxsdir. Tarbiyachi o'tayotgan har bir mashg'ulotini milliylik bilan uyg'unlashgan holda olib borsa, bolaga maktabga milliy tarbiyaning boshlang'ich nazariyasini o'rgangan holda chiqadi. O'zbekiston Respublikasining Maktabgacha ta'lim vazirligining 2018-yil 18 iyundagi " O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablarida ham milliy, umuminsoniy va ma'naviy qadriyatlar asosida bolalarga ta'lim tarbiya berish to'risida ham davlat talablarining vazifalarida belgilab qo'yilgan. Davlat talablarining tamoyillarida " men konsepsiyasi" degan atama mavjud. Men konsepsiyasi b-bolani o'zi haqidagi anglagan tasavvurlar tizimi, uning refleksiv faoliyatini bir qismidir. Mem

konseptsiyasi bola kompetentsiyasi bilan bog'langan tushunchadir. Bola kompetentsiyasi- bu ma'lum bir yosh davriga xos bo'lgan vazifalarni maqsadli bajarish uchun yetarli bo'lgan bolani bilimi ko'nikmasi va malakalari xamda qadriyatlaridir. Bolada eng avvala men tushunchasi paydo bo'ldimi u yoshiga mos ravishda bilim ko'nikma va malakaga ega bo'la boshlaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berishda kompetentsiyaviy yondashuv o'sib borayotgan bola shaxsini hayotga tayyorlash, unda hayotiy muhim masalalarni hal qilish uchun zarur bo'lgan, axloqiy me'yoriy va qadriyatlarni o'zlashtirish, boshqa insonlar bilan muloqot qilish, "Men" obrazini ko'rish bilan bog'liq bo'lgan faoliyat usullarini shakllantirishga tayyorgarlikni ko'zda tutadi. Boshlang'ich muhim kompetentsiyalar bolaning faoliyat va axloq subyektidagi yaxlit rivojlanishini talab etadi.

Kompetentsiya bolaning bilim, ko'nikma, malaka va qadriyatlari majmuidir. Boshlang'ich kompetentsiyalar, rivojlanish sohasidan qat'iy nazar, bola shaxsi shakllanishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolaning quyidagi umumiy muhim kompetentsiyalari mavjud;

Kommunikativ kompetentsiya- muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish ko'nikmasi.

O'yin kompetentsiyasi- bolaning o'yin jarayoni va uni tashkil qilishda tajriba, bilim va ko'nikmalardan ijodiy foydalanishi. O'quv – tajribaviy jarayon uchun asos hisoblanadi.

Ijtimoiy kompetentsiya – hayotiy vaziyatlarda kattalar va tengdoshlar bilan muloqotda axloq qoidalariga va meyorlariga ro'yiya qilgan holda o'zini tuta olish mahorati.

Bilish kompetentsiyasi – atrofdagi olamni ongli ravishda idrok qilish va olingan bilim, ko'nikma, malaka va qadriyatlardan o'quv va amaliy vazifalarni hal qilish uchun foydalanish.

Bolaning rivojlanish sohaslarida ham kompetentsiyaning ham alohida roli bor. Bu ham o'z navbatida bola rivojining quyidagi sohaslarida belgilanadi:

- Jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzining shakllanishi;
- Ijtimoiy – hissiy rivojlanish;
- Nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari;
- Bilish jarayonining rivojlanishi;

Ijodiy rivojlanish.

Yuqorida keltirib o'tilgan bola rivojlanish sohaslari kompetentsiyalari, bolani maktabga har tomonlama yetuk, bilimli va iqtidorlarini shakllantirish uchun xizmat qiladi. Bu borada esa ota – ona va tarbiyachidan katta mahoratni talab etadi. Zero ertamiz umidlari bo'lmish farzandlarimiz bizning kelajigimiz ekanligini unutmasligimiz kerak. Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'limda jismoniy tarbiya metodikasining asosiy tushunchalari va jismoniy tarbiya metodikasi amaliyot bilan uzviy bog'ligi, shuningdek jismoniy tarbiya ishini rejalashtirish va hisobga olishga haqida ma'lumotlar beradi. ijrosini ta'minlashda bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'limtarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlarini tatbiq etish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni har tomonlama intellektual, ahloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish, ta'lim muassasalarning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash ishlarini izchil davom ettirish maqsad qilib olindi. Jismoniy tarbiya metodikasi maktabgacha yoshdagi bolalar jismoniy tarbiyasining o'ziga xos xususiyatlarini ochib beradi.

Jismoniy rivojlanish – bu kishi organizmi shakl va funksiyalarining o'zgarish jarayonidir. «Jismoniy rivojlanish» iborasi tor ma'noda qo'llanilganda, u antropometrik va biometrik ko'rsatkichlarni anglatadi (buy, gavda og'irligi, ko'krak qafasi aylanasi, o'pkalarning tiriklik sig'imi, qaddiqomatining holati) va boshqalar. «Jismoniy rivojlanish» iborasi keng ma'noda qo'llanganda unga jismoniy sifatlar (tezkorlik, epchillik, egiluvchanlik, muvozanat saqlay olish, ko'z bilan chamalash, kuch, chidamlilik) ham kiritiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Salomova R.S. «Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati» T.: 2014.
2. Maxkamdjonov K.M. Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi. T.: «Iqtisod-moliya», 2008.
3. Nuriddinova M.M. «Maktabgacha ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya yo'riqchilari uchun me'yoriy hujjatlar majmui». -T.: «Muxarrir», 2013.
4. Fayzullayeva M. va boshq. «Sog' tanda-sog'lom aql». T.: 2014
5. Usmonxo'jayev T. va boshq. «500 harakatli o'yinlar». -T.: «Yangi asr avlodi», 2014.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda «2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-2707-sonli qarori

PSIXOLOGIYADA BOSHQARUV MUAMMOSI

Djurayeva M.T.

MTTDMQTMOI «Pedagogika va psixologiya»
kafedrasida katta o'qituvchisi.

Oxirgi yillarda inson omiliga e'tiborning ortib borishi munosabati bilan boshqarish psixologiyasi masalalariga ham qiziqish kuchaydi. Shu asosda ijtimoiy psixologiyaning maxsus bo'limi – *boshqaruv psixologiyasi* paydo bo'ldi. Boshqaruv psixologiyasi psixologiyaning shunday tarmog'iki, u boshqaruv faoliyati bilan bog'liq bo'lgan muammolarni, shaxs va shaxslar guruhi tomonidan boshqa guruhlar faoliyatini samarali tashkil etish va birgalikdagi faoliyatni amalga oshirishning psixologik mexanizmlarini o'rganadi.

Boshqaruv psixologiyasi – boshqaruv maqsadi va vazifalarni amalga oshirish davomida boshqaruv subyekt va obyekt o'rtasida yuzaga keluvchi munosabatni talqin etadi.

Mutaxassislar fikricha, boshqaruv psixologiyasining boshqa turkum vazifalari boshqaruv usullarini shakllantirish bo'lib, ushbu tadbir tashkilotning samarali faoliyatini ta'minlash maqsadidagi ta'sir etish imkoniyatlarini ishlab chiqishdan iboratdir.

Adabiyotlar tahlilidan ko'rinadiki, boshqaruv subyekt va obyekt masalasi – boshqaruv psixologiyasi fanidagi asosiy tushunchalardan sifatida e'tirof etiladi. Soha mutaxassislari, boshqaruv jarayonini ijtimoiy-psixologik nuqtayi nazardan tahlil qilishar ekanlar, boshqaruv subyekt sifatida rahbar, obyekt tarzida esa, xodimni va mehnat jamoasini tasavvur etish mumkin, deb ta'kidlashadi. Yana ularning fikricha, rahbar o'z faoliyatini tashkil etishi va o'zini-o'zi boshqarishi, uni nafaqat boshqaruv subyekt, balki obyekt sifatida ham tushunish zaruratini kun tartibiga qo'yadi.

Shu bois, rahbarning kasbiy mukammallashuvi, o'zini-o'zi boshqarish malakalarini egallashi, tashkilot va xodimlar boshqaruvidagi asosiy mavzulardan biriga aylanadi.

Boshqaruvning subyekt o'rganilganda esa odatda boshqaruvchi shaxs yoki odamlar guruhi nazarda tutiladi. Psixologiya ko'proq boshqaruvchi shaxs faoliyatining psixologik asoslarini o'rganadi va shu asosda xodimlar ishlarini samarali tashkil etish, aniq va to'g'ri qarorlar chiqarish uchun qanday psixologik holat va jarayonlarni o'zida tarbiyalash lozimligi kabi qator muammolarni yechadi. Masalan, konkret hayotiy sharoitlarda agar boshliq majlis olib borayotgan bo'lsa, har bir so'zga chiquvchilarning fikrlari, ma'ruzalari va hokozalar orqali, ularning psixologik holatlari aniqlanadi, yangi ish dasturlari ishlab chiqiladi, qabul qilingan qarorlarga ko'ra boshliqning va xodimlarning har biriga alohida ilmiy ko'rsatmalar va maslahatlar beriladi.

Boshqaruv psixologiyasi boshliq faoliyatini analiz qilganda asosiy diqqatni boshqarish uning ehtiyoji yoki qobiliyatlariga mos yoki mos emasligi, qaysi individual xususiyatlariga ko'ra u boshliq darajasiga ko'tarildi, ishni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun u boshqaruvning qay usullaridan foydalanyapti, xodimlarga psixologik ta'sir ko'rsatish maqsadida u qanday ta'sir

uslublarini qo‘llayapti kabi qator masalalarga qaratadi. Boshliq bo‘lish ishiga turli shaxslarning munosabatlari har xil: kimdir boshliqda bo‘lgan imtiyozlarga qiziqadi, kimdir unga berilajak huquqlarni afzal ko‘radi, kimgadir yuksak ma‘suliyatlarni bo‘yniga olish ma‘qul keladi.

Shaxsning boshliq funksiyalari haqidagi tasavvurlari qanchalik xilma-xil bo‘lmasin, boshliq real sharoitlarda odamlar guruhini aniq maqsad asosida faoliyatga yo‘llash, ularga bosh bo‘lish, turli tadbirlarni amalga oshirish, obro‘ga ega bo‘lish, har bir qilingan ish uchun javobgarlikni o‘z bo‘yniga olish kabi qator sifatlar talab qilinadi.

Ayniqsa, boshliq uchun turli guruhlardagi, ko‘p holda bir boshliq uchun bir vaqtning o‘zida bir qancha guruhlardagi shaxslararo munosabatlarning xarakteriga javobgar bo‘lish qiyinchiliklar tug‘diradi, chunki o‘sha guruhlarini tashkil etgan har bir shaxsning o‘ziga xos individualligi boshqaruvchi haqidagi ular tasavvurining har xilligi va guruhlarda norasmiy liderlarning borligi boshliqdan odamlar bilan ishlash borasida ham tajribaning, ham psixologik fahm-farosatning va sabr qanoatning bo‘lishini talab qiladi. Shuning uchun ham kundalik hayotimizda ham ilmiy adabiyotlarda tez-tez yonma-yon ishlatiladigan “lider” va “boshliq” tushunchalarining psixologik mazmunlarini tahlil qilib chiqish maqsadga muvofiqdir.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda, boshqaruv psixologiyasining predmeti sifatida, boshqaruv jarayonidagi inson faoliyati qabul qilinadi.

Bu esa o‘z navbatida, boshqaruv ilmining nazariy tarixiy asoslari, boshqaruv tamoyillari, boshqaruv usullari, guruhlardagi rahbarlik va liderlik masalalari, liderlik uslublari, superliderlik fenomeni, rahbarlik sifatleri, rahbarlikka loyqlikni baholovchi mezonlar, liderlikning vazifalari, boshqaruvchiga xos kompetensiyalar tasnifi kabi masalalarni ham iqtisodiy, ijtimoiy-psixologik jihatdan tadqiq etish zaruratini keltirib chiqaradi.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI AQLIY JIHATDAN ERTA RIVOJLANTIRISHNING SHART-SHAROITLARI

Gaipova N. Y.,

Mirbabayeva Yo. P.

MTTDMQTMOI “Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish uchun innovatsion tadqiqot laboratoriyasi” mutaxassisleri.

Mamlakatimizda maktabgacha ta‘lim va tarbiya yoshidagi bolalarning jismoniy, intellektual, psixologik va ma‘naviy rivojlanishiga berilayotgan e‘tibor yanada yuqori bosqichga ko‘tarilmoqda. Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarining (MTT) maktabgacha yoshdagi bolalarni har jihatdan rivojlanishiga mas‘ulligi yangi huquqiy maqom, maqsad va vazifalarga ega bo‘lib bormoqda.

Bolalarni erta rivojlantirish masalasi maktabgacha ta‘lim va tarbiya jarayonida o‘rganilgan va ayni paytda bahs-munozalaralarga boy mavzulardan biri hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy jihatdan erta rivojlanishi ota-onalarning hoxish-istaklari bilan uzviy bog‘liq hamda maktabgacha ta‘lim tashkilotida o‘ziga xos pedagogogik shart-sharoitlar, texnologiya va metodikalar hamda kasbiy maxorat talab qiladigan jarayon hisoblanadi.

Bugungi kunda O‘zbekistonda bolalarni erta rivojlantirish yo‘lidan borayotganligi bejiz emas, biznincha, bu holatlar bolalarning umumiy rivojlanishi uchun to‘g‘ri tanlangan yo‘ldir. Ma‘lumki, bolalarning aqliy rivojlanish xususiyatlari genetik va tashqi muhit omillari bilan uzviy bog‘liqdir. Shu bilan birgalikda, bolaning aqliy rivojlanishi talqin qilinar ekan, unga ta‘sir ko‘rsatuvchi asosiy omillardan bo‘lgan maktabgacha ta‘lim tashkiloti (MTT)ning o‘rni va ahamiyati yaqqol yuzaga chiqmoqda.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishining bir qator bosqichli xususiyatlari mavjud bo‘lib, ularni umumlashtirgan holda quyidagicha keltirish mumkin:

dastlab, bolaning fiziologik rivojlanishiga mos holda, tashqi dunyoni ongli bilishga bo‘lgan qiziqishining paydo bo‘lishi, keyin esa qiziqish bilan birgalikda undagi barcha hodisalar bilan

erkin muloqotga kirishishga bo‘lgan harakatlarining o‘shishi, o‘zini anglash, nutq va o‘z-o‘ziga xizmat qilishning shakllanishi, ayni paytda kattalarning fikriga, o‘rgatishiga, bilish jarayonlarini qo‘llab-quvvatlashi va ko‘magiga muhtojligi va bosqichma-bosqich tanqidiy fikrlashning ham shakllanib borishi (2-3 yosh);(Masalan,bola ulg`aya borar ekan uni urab turgan tashqi olamga nisbatan qiziqishi rivojlana boshlaydi. Tabiat va undagi holatlar bolani xayajonga soladi. Gullab turgan gulni ko‘rib bola suyunib ketadi,uni ushlashga, hidlashga intiladi. Kapalak, chumoli va boshqa jonzodlarga qiziqib qaraydi. Ular bilan muloqotga kirishishga harakat qiladi. Har bir o‘zgarishga o‘z munosabatini bildirishni boshlaydi.Bu yoshda bolada “uzim bajaraman”degan istak paydo bo‘ladi va u bu istakni yuzaga chikarish uchun o‘z pozitsiyasida mahkam turadi.Qoshiq bilan ovqatni kavlaydi,piyolani kutarib mustaqil suv ichishga urinadi,idishlarni bir-biriga urib shovqin solish unga bir olam zavq bag‘ishlaydi.Quyoshning chiqishi, qorong‘u tushishini bola anglay boshlaydi. Korong‘u tushganda uxlash vaqti kelganini anglaydi.Kattalarning tushuntirishlariga,u bilan muloqot qilishlariga extiyoji ortadi,qiska xajmli ertaklarni bajonidil tinglaydi. Kattalarning o‘ziga yoqmagan harakatlariga munosabat bildiradi.)

– idrok va tasavvurning o‘shishi natijasida hatti-harakatlarda o‘ziga xos mustaqillikka intilishi, bilish faolligining oshishi natijasida qiziqishlar ko‘lamining kengayadi (4 yosh);(Bu yoshda bola”men”deb birinchi shaxs nomidan gapirishni boshlaydi,uzi haqida gapiradi,yaqinlariga murojaat kiladi.Uziga do‘st tanlaydi va u bilan o‘ynaydi.O‘zextiyojlarini bildiradi,o‘ziga bulgan ishonchi ortadi,jamoa o‘yinlarida ishtirok etadi.Rasmga qarqb suzlaydi,6 ta rangni farqlaydi,tanish ertakni davom ettiradi.Son –sanoq o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushunadi.Kattalar bilan tadqiqotlar o‘tkazishda qatnashadi(eritish,cho‘ktirish,bo‘yash...)Bola tabiatdagi o‘zgarishlarni farqlaydi,jonli obyektlarni kuzataadi,Syujet asosida qurilmalar yaratadi.Tasviriy materiallarning nomini biladi,sodda rasmlar chizadi,ranglarni to‘g‘ri tanlaydi.)

– diqqat, tasavvur, idrok, xotiraning turg‘unlashib borishi natijasida narsa hodisalarning qonuniyatlari, sabab-oqibat bog‘lanishlari va o‘ziga xos xususiyatlarini bilishning amalda namoyon bo‘lishi, mantiqiy tafakkurning shakllanishi, bilishga bo‘lgan qiziqishlarning aniqlashuvi (5 yosh);(Bu yoshda bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchi ancha ortadi,uz “men”ini namoyon qiladi.O‘zi va oilasi haqida gapiradi,oilaviy munasabatlarni tushunadi.O‘ziga yuklangan majburiyatlarni biladi va bajaradi.Bola o‘zi mansub bo‘lgan millatini biladi,o‘zini-o‘zi baholaydi,g‘oyalar taklif kiladi va o‘zini qiziqtirgan mavzuda tashabbuskorlik qiladi. Atrofdagi bo‘layotgan voqea-xodisalarni kuzatadi,tushunadi.O‘ziga nisbatan predmetlarning joylashuvini ta’riflaydi(oldimda,stol utida)Kattalar yordamida ijodiy hikoyalar tuzadi,namuna asosida bosma xarflarda so‘zlar yozadi,turli sathlarda rasmlar chizadi(nam qum,asfalt,doska) soch o‘radi,mozaikalar bilan ishlaydi.

– psixik jarayonlarning erkinlashuvi, o‘z hatti-harakatlari va faoliyatini mustaqil boshqara olishi, mantiqiy tafakkurning kuchayishi va intellektual rivojlanishga bo‘lgan mustaqil intilishning shakllanishi (6 yosh);(Bu yoshda bola ancha mustaqil bo‘la boshlaydi,o‘zining xohishiga karab faoliyatni belgilaydi,boshqalarning fikri uni kamroq qiziqtiradi,u o‘z maqsadiga erishish yo‘llarini axtaradi va topadi.Ko‘prok rasm chizish ,qurish-yasash ,mayda stol usti o‘yinlarini o‘ynashni hoxlaydi.3-4 kishi bo‘lib o‘ynaladigan syujetli-rolli o‘yinlarni ham qiziqib o‘ynaydi.

– mustaqil anglash, o‘z hissiyotlari va tuyg‘ularini boshqara olish, o‘z hatti-harakatlarini baholay olish, iroda kuchiga ega bo‘lish va bilish jarayonlariga mustaqil xayrihoxlik va intilishning turg‘un holatga kelishi (7 yosh).(Bu yoshga kelib bola mustaqil fikrlaydi, topshiriqlarga mas’uliyat bilan yondashadi,oiladagi har bir a’zoni vazifasini,o‘rnini biladi,o‘rtoqlari bilan muloqot davomida o‘zini o‘zi boshqara oladi,o‘z yordamini taklif qiladi.Tabiat hodisalariga nisbatan o‘z fikrini bildiradi,tushunadi.O‘z nuqtai-nazarini bemalol bayon qiladi va himoya qiladi,tengdoshlari orasida lider bo‘lishga intiladi,Atrfdagi barcha voqea xodisalar unda qiziqish uyg‘otadi ,katta-katta qurilish loyihalarini amalga oshirishga qiziqadi,tabiot materiallari bilan o‘ynash unga katta zavq bag‘ishlaydi.)

Yuqoridagi keltirilgan barcha jarayonlar MTTdan umumiy konseptual va har bir bosqich bo‘yicha alohida maqsadli, rejali va natijaga yo‘naltirilgan yondashuvni talab etadi. Shu o‘rinda, MTTlarining asosiy vazifalaridan biri bolalarni maktabga tayyorlash sifatida qo‘yilayotgan ekan,

har bir jarayonning sifatli olib borilishi bolaning keyingi ta'lim bosqichidagi ko'rsatgichlariga ham jiddiy ta'sir ko'rsatadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning aqliy rivojlanishi uchun ta'lim-tarbiya ta'sirida uning yuqorida ko'rsatilgan bilish faoliyati bilan bog'liq barcha xususiyatlarida sifat va miqdor o'zgarishlariga erishish quyidagi pedagogik shart-sharoitlar talab etiladi:

– ta'lim va tarbiya dasturlarida bilish faoliyati shakllarining yosh xususiyatlariga mos va aniq belgilanganligi;

– pedagogik texnologiyalar, moddellar va metodikalarning to'g'ri tanlanganligi;

– zarur tashkiliy, moddiy-texnik shart-sharoitlarning mavjudligi;

– pedagog xodimlar salohiyati, jarayonga boshqa zarur mutaxassislarining faol jalb etilishi;

– bilish jarayonida bolalarni faol pedagogik va psixologik qo'llab-quvvatlash ishlarining o'zaro uyg'unligi va tizimliliigi;

– bolalarning bilishga bo'lgan qiziqishlarini qo'llab-quvvatlashning rag'batlantiruvchi omillarning to'g'ri tanlanishi va amaliy ahamiyati;

– jamoatchilik bilan aloqalari, ota-onalar va keng jamoatchilik bilan hamkorlik;

– zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalarini faol kiritish shular jumlasidandir.

MTTlari uchun bolalarni erta aqliy rivojlanishi bo'yicha qo'yilgan maqsad va vazifalarga erishish uchun quyidagilarni tavsiya qilish mumkin:

– bu borada xorijiy tajribani faol o'rganish va ilg'or metodlarni amaliyotga joriy etish;

– ilg'or milliy tajribani barpo qilish maqsadida alohida loyiha ishlab chiqish, MTTlarining ilg'or ish tajribasini ommalashtirish;

– bolalar uchun bilish faoliyatining barcha yo'nalishlari va bosqichlari uchun milliy intellektual rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqish jarayonini jadallashtirish;

– ota-onalarni bu jarayonga faol jalb etish maqsadida bolalarni intellektual rivojlantirish uchun "Aqlli oila – aqlli bola" loyihasini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish.

Xullas, maktabgacha yoshdagi bolalarning erta aqliy rivojlanishi uzluksiz va murakkab jarayon bo'lib, MTTlarida tashkil etiladigan, bola rivojlanishining bosqichlari va xususiyatlarining sifati, samarasi va keyingi ta'lim bosqichlari uchun natijaviyligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa MTT va uning pedagogik jamoasidan jiddiy yondashuv va mas'uliyat talab etishi tabiiydir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Davlyatovna, K.G. (2022). Sotsialno-psixologicheskiye baryery i puti ix preodoleniya. *Pioner: Jurnal perspektivnykh issledovaniy i nauchnogo progressa*, 1 (4), 136-140.

2. Kuldashaeva, G. D. (2022, August). PRIMENENIE SIFROVYKH TEXNOLOGIY V DOSHKOLNOM OBRAZOVANII: Kuldashaeva Gulbaxor Davlyatovna, dotsent kafedry "Pedagogiki i psixologii" instituta perepodgotovki i povysheniya kvalifikatsii direktorov i spetsialistov DOO E-mail: gulya.kuldashaeva@mail.ru. In *Nauchno-prakticheskaya konferentsiya*.

MAKTABGA TAYYORLOV GURUHI BOLALARINING AQLIY QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA XAVFSIZ VA QIZIQARLI TAJRIBALARINING IJOBIY AHAMIYATI

Igamberdiyeva A. A.

MTTDMQTMOI 1-bosqich tayanch doktoranti.

Ma'lumki, deyarli har kuni bolajonlar "Nega?", "Qanday?", "Qayerdan paydo bo'lgan?" kabi savollarga javob topish uchun kattalarga murojaat qilishadi. Negaki aynan mazkur davrda bolalarga bu olamning siru sinoatlarga to'ladek tuyulishi, atrof olamni, tabiatni bilishga bo'lgan

qiziqishlari yuqori darajada bo'lishi tabiiy hol albatta. Xavfsiz va qiziqarli tajribalar orqali biz bolalarni ilm –fanga qiziqishlarini uyg'otishimiz va rivojlantirishga erishamiz. Shuningdek, mazkur tajribalar bolalarni erkin va mantiqiy fikrlashiga undaydi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida laboratoriya hududi maktabgacha yoshdagi bolalarda oddiy ilmiy tajribalarni kuzatish, tajribalarda bevosita ishtirok etish, tahlil etish tushunchalari bilan tanishtirish imkoniyatidir. Shuni inobatga olish kerakki, biz bolalarga tajribada ishtirok etish imoniyatini berganimizda, ma'ruzadan yoki barcha to'g'ri javoblarga ega bo'lgan na'munaviy ko'rinishdan chekinishimiz muhimdir. Bolalarga o'ylash, o'z savollarini erkin ifodalay olish imkoniyatini berish kerak. Maqsad, shuningdek, qanday qilib ko'proq savollar berishni tushunish va unga asoslanib, bilimlarni rivojlantirishdir. Esingizda bo'lsin, fan laboratoriyada to'xtamaydi!

Yuqorida aytib o'tilgan maktabgacha ta'lim uchun tegishli ilmiy tajribalarni amalga oshirish uchun vaqtinchalik ilmiy laboratoriyalarni tashkil qilishingiz mumkin bo'lsa-da, fan bundan ancha uzoqroq ekanligini unutmang. Keyingi safar yomg'ir ostida bo'lganingizda, bolalaringizga suv o'simliklarning o'sishiga yordam berishini, xuddi ular selderey tajribasida ko'rganidek, ko'rsatish maqsadga muvofiq. Kattalar kechki taomni tayyorlayotganda, issiqlik ta'sirida pishloq yoki sariyog' kabi mahsulotlarning shakli qanday o'zgarishini kuzatishni tavsiya eting. Agar bolalar quloqlarini yopsa, qanday qilib tovushlarni eshitish mumkinligini so'rang. Bularni va yana ko'p narsalarni ilm-fan bilan izohlash mumkin. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya berayotgan pedagoglarning oldida eng muhim vazifalardan biri ham bolalarning tabiat go'zalliklarini ko'ra bilishi, uni sevishi, tabiatda yuz beradigan voqea-hodisalar haqida to'g'ri tushunchaga ega bo'lishi, tabiat boyliklaridan oqilona foydalanish ruhida tarbiyalash muhim pedagogik muammo hisoblanadi.

Bolalarning ko'pincha savollari tabiat bilan bog'liqdir. Xavfsiz va qiziqarli tajribalar orqali esa bolalarning mazkur savollariga javob topishlari mumkin. Tajriba faoliyatiga pedagog avvaldan puxta tayyorgarlik ko'rmog'i va jarayon yana hamqiziqarli o'tishi uchun tajribani o'yin tarzida ham davom ettirmog'i maqsadga muvofiq. Tajriba davomida bolalarda kommunikativ yondashuv rivojlanadi, erkin va mantiqiy fikrlash shakllanadi, rivojlanadi, ekologik ma'daniyat ko'nikmalari rivojlanadi, aniq va tabiiy fanlarga bo'lgan qiziqish ortadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yin orqali bolalarni ta'lim faoliyatiga jalb etish ijobiy samarani beradi. Xavfsiz va qiziqarli tajribalarda ham o'yin orqali faoliyat olib boorish bolalarni tajribalarga yanada jalb etadi va bolalarda qiziqish uyg'otadi.

O'yin - maktabgacha yoshdagi bolaning asosiy faoliyati, o'ynash, u odamlar dunyosini o'rganadi, o'ynaydi, bola rivojlanadi. Zamonaviy pedagogikada bolaning hissiy, motorli va intellektual qobiliyatlarini rivojlantiradigan juda ko'p sonli o'quv o'yinlari mavjud. Didaktik o'yinlarning ahamiyati haqida gapirishdan oldin, shuni eslatib o'tish kerakki, "intellektni rivojlantirish" tushunchasi xotira, idrok, fikrlashni rivojlantirishni o'z ichiga oladi, ya'ni. barcha aqliy qobiliyatlar. Faqat bitta ko'rsatkichga e'tibor qaratib, umuman bolalarning aql-zakovatini rivojlantirish haqida gapirib bo'lmaydi. O'yinning rivojlanish qiymati juda ko'p. O'yinda bola atrofda dunyoni o'rganadi, uning tafakkuri, his-tuyg'ulari, irodasi rivojlanadi, tengdoshlari bilan munosabatlar shakllanadi, o'zini o'zi qadrlash va o'zini o'zi anglashshakllanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan g'oyalar va tushunchalarning poydevori qo'yiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalik - bu insonning intellektual rivojlanishidagi eng maqbul davr. Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanish imkoniyatlari juda yuqori ekanligi aniqlandi: bolalar nafaqat ob'ektlar va hodisalarning tashqi, vizual xususiyatlarini, balki ularning ichki, muhim aloqalari va munosabatlarini ham muvaffaqiyatli o'rganishlari mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalik davrida mavhumlashtirish, umumlashtirish va xulosa chiqarishning dastlabki shakllari uchun qobiliyatlar shakllanadi.

Bolalarda aqliy qobiliyatning bir necha asosiy turlari mavjud:

Og'zaki- bolaning muloqot qobiliyatlari uchun mas'ul bo'lgan, unga boshqa odamlar, bolalar bilan aloqa o'rnatish, katta yoshda o'qish va yozish, savollar berish, dialoglar yaratish va muhokama qilish imkonini beradi.

Fazoviy - ob'ektlarni kuzatish natijasida hosil bo'lgan narsa, u tufayli turli xil tasvirlarni vizual idrok etish va ularni o'zgartirish qobiliyati yaratilgan.

Mantiqiy - fikrlashga va muammolarni hal qilishga, biror narsani hisoblashga imkon beradi

Jismoniy - ularning harakatlarini aniq muvofiqlashtirish va tananing motorli ko'nikmalarini egallash qobiliyati

Hissiy- o'z his-tuyg'ularini nazorat qilish, ularni tahlil qilish va o'z taassurotlari haqida xulosa chiqarish qobiliyati

Ijtimoiy - odamlar bilan aloqani topish va jamiyat bilan munosabatlarni o'rnatish imkoniyati

Ruhiy - ichki komponentingiz haqida gapirish va uni boshqarish qobiliyati

Ijodiy - ijodiy fikrlash, o'z g'oyalarini tartibga solish va amalga oshirish qobiliyati

Bundan tashqari, bolaning tug'ilishdan boshlab aqliy xususiyatlari asosan ijodiy xarakterga ega ekanligi ta'kidlangan, ammo hamma ham to'g'ri rivojlana olmaydi. Ma'lum bo'lishicha, bolaning aqliy qobiliyatlari umuman rivojlanadimi yoki yo'qmi, undan ham ko'proq qaysi yo'nalishni olishi tarbiyachiga bog'liq. Tarbiya shartlari, ota-onalar, pedagoglarning bolaning o'ziga va uning faoliyatiga munosabati - bular tabiat tomonidan belgilab qo'yilgan moyilliklarning qanchalik ro'yobga chiqishini belgilaydigan omillardir. Aqliy qobiliyatlar va ularning rivojlanishi ijtimoiy va biologik omillar majmuasiga bog'liq bo'lib, ular orasida aqliy ta'lim va tarbiya rahbarlik, boyitish, tizimlashtirish rolini o'ynaydi. Umuman olganda, aqliy qobiliyatlarni rivojlantirish muammosi nihoyatda murakkab va ko'p qirrali. Va hozirda bu juda dolzarbdir, chunki ko'pincha bolalar tafakkurining cheklanganligi, tayyor sxemalarda o'ylash istagi, bu sxemalarni kattalardan olishning namoyon bo'lishini kuzatish kerak.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida maktabga tayyorlov guruhlarida olib borilgan variativ laboratoriya tajribalari o'zining ijobiy natijasini ko'rsatmoqda. Tajriba jarayonida bolada aqliy qobiliyatning hamma turlari rivojlanishini inobatga olsak, xavfsiz va qiziqarli tajribalar bolalarni maktabga sifatli tayyorlashda ijobiy natijalarni beradi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Закон Республики Узбекистан «Об образовании». ЗРУ-637 от 23.09.2020.
2. Закон Республики Узбекистан “О дошкольном образовании и воспитании”. (Национальная база данных законодательства, 17.12.2019 г., № 03/19/595/4160; 27.04.2021 г., № 03/21/685/0373, 12.10.2021 г., № 03/21/721/0952)
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 9-sentyabrdagi “Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida” PQ-3261-son qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida” PQ-2707-sonli qarori.
5. Abdullayeva N.Sh. “Maktabgacha ta'limni variativ yondashuv asosida takomillashtirish” UDK 371.912, 372.21
6. Umarova M. X. “Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish metodikasi” UDK 37.033, 373.2

MAKTABGACHA TA'LIM SIFATINI TA'MINLOVCHI ZAMONAVIY TEKNOLOGIYALARNI JORIY ETISH TAMOYILLARI

Isxakova M. R.

MTTDMQTMOI “Pedagogika va psixologiya”
kafedrasida katta o'qituvchisi, mustaqil izlanuvchi.

Bugungi kunda jamiyatimizda yangi ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi, ta'limning dunyo ta'lim tizimiga integratsiyalashuvi, demokratiyalash va insonparvarlashtirish jarayonlarining rivojlanishi ta'lim jarayonida zamonaviy ta'lim texnologiyalariga yangicha yondashuv zarurligini taqozo etmoqda.

Respublikamizning taniqli olimlari, ilmiy izlanuvchilari ilmiy asoslangan, mintaqamizning ijtimoiy-pedagogik sharoitiga moslashgan ta'lim texnologiyalarini yaratish va ularni ta'lim-tarbiya amaliyotida qo'llashga intilmoqda. Bu say-harakatlar zahirida ma'lum bir sabablar mavjud, ya'ni:

1. Rivojlangan mamlakatlar qatoridan o'rin olish uchun, katta yoshlilar ta'limini jadallashtirish va samaradorligini oshirish maqsadida ilg'or va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish zarurligi.

2. Zamonaviy elektron texnologiyalarni malaka oshirish tizimiga tatbiq andpagogikaga asoslangan HiTech texnologiyasini qo'llash bo'yicha ixtisoslashtirilgan kurslarni tashkil etish, o'yin (gymifikatsiya) asosida malaka oshirish jarayonlarini tashkil etish, MTT pedagoglari toifalari bo'yicha onlayn trening kurslarini ishlab chiqish va joriy etish zarurligi.

3. Malaka oshirish kurslarida ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi (tinglovchi) munosabatlarini andragogik yondashuv asosida qurish, ta'lim beruvchi ta'lim maqsadi va mazmunini pyxta bilishi, o'qitish metodlari va AKTlarni yaxshi egallagan bo'lishi, ta'lim oluvchining qiziqish va intiluvchanligini to'g'ri yo'lga qo'yilganligi.

4. MTT pedagoglarini malaka oshirish yo'nalishlari va mutaxassisliklarining o'ziga xosligidan kelib chiqib, malaka oshirish jarayonida xalqaro miqyosda keng qo'llaniladigan zamonaviy yondashuvlardan, jumladan, andragogik yondashuv tamoyillaridan foydalanishni talab qilishidir.

Demak, maktabgacha ta'lim sifatini ta'minlovchi zamonaviy texnologiyalar yuqorida keltirilgan shartlarning barcha talablariga javob beradigan ta'limiy tadbir hisoblanadi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 11-sentabrda qabul qilingan "Maktabgacha ta'lim tizimiga ilg'or axborot va pedagogika texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 487-son qarorida "...maktabgacha ta'lim tizimi xodimlarining innovatsion axborot-kommunikatsiya va pedagogika texnologiyalari sohasidagi bilim va malakasini oshirish, innovatsion ta'lim muhitini tashkil etish" belgilangan.

C.G.Vershlovskiy o'z ishlarida[2] kattalar ta'limi jamiyatdagi demokratik o'zgarishlarning sharti, belgisi va natijasi bo'lib xizmat qilishini ta'kidlagan holda quyidagi tamoyillarni keltiradi:

- 1) ijtimoiy xarakter (aholining keng tashabbuskorlik faoliyati);
- 2) ta'lim muassasalarining mustaqilligi va avtonomligi;
- 3) ta'limning hammabopligi va bepulligi;
- 4) ta'limning uzluksizligi.

XX asrda YUNECKO kattalar ta'limining asosiy tamoyilini quyidagicha shakllantirgan: "Kattalar uchun ta'lim olishni quvnoq tapzda tashkil etish kerak". Bu tamoyilga asosan katta yoshlilarga ta'lim beruvchilar faoliyatining tamoyillari shakllantiriladi.

I.A.Kolesnikova, kattalar ta'limi sohasidagi so'nggi o'n yillikdagi xalqaro tajribaga tayanib, uni tashkil etish samaradorligiga hissa qo'shadigan bir qancha tamoyillarni aniqlaydi: 1) uzluksizlik tamoyili; 2) shaxsga yo'naltirilganlik tamoyili; 3) hammaboplik tamoyili; 4) variativlik tamoyili; 5) moslashuvchanlik tamoyili; 6) ta'lim natijalarining ijtimoiy ahamiyatligi tamoyili; 7) yaxlitlik tamoyili [3].

Yuqorida qayd etilgan andragogik tamoyillar haqidagi fikrlar kattalar ta'limini yetarli darajada shakllantirish va uni rivojlantirish kerakligini tasdiqlaydi.

Biz sharhlagan katta yoshli ta'lim oluvchilarning xususiyatlari bugungi kunda pedagoglarni malaka oshirish jarayoni har xil davom etayotganligini va andragogik yondashuv tamoyillari e'tiborga olinmayotganligidan dalolat beradi. Shu munosabat bilan, kattalarni muvaffaqiyatli o'qitish jarayonini amaliy tashkil etishning jihatlari va shartlarini hisobga olgan holda, andragogik yondashuv tamoyillarini shakllantirish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Kattalar ta'limi shaxsning hayot davomida ta'lim olish imkoniyatlarini kengayishi bilan bog'liq. Kattalarga ta'lim berish hayot davomida ta'lim olishning muhim qismi bo'lib hisoblanadi va hozirgi zamonda bunday ta'lim butun dunyoda insonlar va jamiyat duch kelayotgan muammolarni hal etishda muhim rol o'ynamoqda. YUNECKOning kattalar ta'limi bo'yicha 2009-yil dekabrda o'tkazilgan oltinchi Xalqaro konferensiyasida (CONFINTEA VI) qabul qilingan

“Belen harakatlar meyorlari”da aytilishicha, ”Kattalarga ta’lim berish odamlarga o‘z haq-huquqlarini rivojlantirish va ro‘yobga chiqarish hamda o‘z taqdirining egalari bo‘lishlari uchun zarur bilimlar, malakalarni egallash, fazilat va qadriyatlarini qaror toptirishga imkoniyat yaratadi. Shu bilan birgalikda kattalarga ta’lim berish adolat va inklyuzivlikka erishish, qashshoqlikning ko‘lamini kamaytirish va savodxonlikka asoslangan adolatli, bardoshli va bapqaror jamiyat yaratish uchun mutloq zaruriyat bo‘lib hisoblanadi” [4].

Tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, islohotlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish muayyan vaqt va fursat talab qiladi. Xususan, ta’lim sohasidagi islohotlar xiyla murakkab jarayon bo‘lib, izchillikni, puxta va o‘ylangan pejani, tahlil va tadqiqni taqozo etadi. Biroq shu paytga qadar maktabgacha ta’lim tizimida andragogik yondashuv asosida pedagoglarni malakasini oshirishni takomillashtirish muammosini tadqiq qilish, uning rivojlantirish strategiyasini belgilash va rejalashtirilgan innovatsiyalarni ilmiy jihatdan o‘rganish, tajriba-sinovdan o‘tkazish amalga oshirilmagan edi.

Ayni paytda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli Farmoni, 2020-yil 6-noyabrda qabul qilingan “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni hamda “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarorida maktabgacha ta’lim tizimidagi islohotlarni yanada takomillashtirish va ilmiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha aniq vazifalar belgilab berildi.

Mazkur hujjatlarda maktabgacha ta’lim tizimi pedagog kadrlarining malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash bilan bog‘liq masalalarga ham alohida e’tibor qaratilib, sohadagi rahbar va pedagog xodimlarni “hayot davomida o‘qish” tamoyili asosida uzluksiz malaka oshirish tizimiga transformatsiya qilish vazifasi qo‘yildi [5].

Pedagoglarning andragogik yondashuv asosida malaka oshirish jarayoni shaxsning hayotni yaratuvchi o‘zini o‘zi anglash tamoyiliga tayangan holda amalga oshiriladi. O‘z-o‘zini anglash tamoyiliga asoslangan malaka oshirish tizimini joriy etish uchun MTT pedagoglarining malaka darajasi, bilimi, ilmiy-pedagogik salohiyati, ish tajribasi va individual kasbiy rivojlanish trayektoriyasidan kelib chiqib, andragogik yondashuvga asoslangan malaka oshirish dasturlari ishlab chiqiladi. An’anaviy malaka oshirish o‘rniga shaxsning hayotni yaratuvchi o‘zini o‘zi anglash tamoyiliga tayangan holda amalga oshiriladigan malaka oshirishning uyg‘unlashgan, ish jarayoni bilan birgalikda olib boriladigan, masofaviy va boshqa muqobil shakllari joriy etilib, MTT pedagoglarining individual trayektoriyalari, kasbiy rivojlanish natijalari va o‘zlashtirgan o‘quv dasturlari to‘g‘risidagi ma’lumotlar ularning elektron portfoliosiga kiritiladi.

Bizning fikrimizcha, andragogik yondashuv asosida malaka oshirishdagi *individual-shaxsiy yondashuv tamoyili* katta yoshdagi ta’lim oluvchilarning ta’lim faoliyatidagi sub’ektlik pozitsiyasining o‘ziga xos xususiyatlariga asoslangan bo‘lib, ular, birinchi navbatda, mustaqillik, o‘z manfaatlari va qobiliyatlarining ustuvorligi, natija uchun o‘z mas’uliyatini his qilish; ikkinchidan, o‘quv jarayonida ongli ravishda ma’lum bir pozitsiyani egallash qobiliyatida; uchinchidan, o‘z hayotiy tajribasining mazmunini ta’lim mazmuniga kiritish istagi va imkoniyatida namoyon bo‘ladi.

Andragogik yondashuv asosida tashkil etiladigan malaka oshirish jarayonida tinglovchilarning yosh va individual xususiyatlarini: jismoniy, aqliy, ruhiy, gender va boshqalarni, shuningdek kasbiy va shaxsiy tajribani hisobga olish asosiy tamoyillardan biridir.

Andragogik yondashuvning biz ko‘rsatgan tamoyillari yaxlit ajralmas majmuani tashkil etadi va ularning birligini ifodalaydi.

Shunday qilib, tadqiqotlarimiz natijasida biz andragogik yondashuv tamoyillarini jamladik va taqdim etdik. Ulardan maqsadli, izchil va ongli foydalanish ilk bora MTT pedagoglarining malaka oshirish jarayonini andragogik yondashuv asosida takomillashtirishning metodologik asosini qurishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha ta'lim tizimiga ilg'or axborot va pedagogika texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 487-son qarori, 11-sentabr 2019-yil
2. Вершловский С.Г. От повышения квалификации к постдипломному педагогическому образованию /Андрогогика постдипломного педагогического образования (под. ред. С.Г.Вершловского, Г.С.Сухобской). – СПб.: "СПб АППО", 2007. – С. 6-33.
2. Колесникова И.А. Андрогогические условия развития субъектной позиции педагога в процессе повышения квалификации: Автореф. дисс... канд. пед. наук. – Кемерово, 2011. – 24 с.
3. UNESCO: Harnessing the power and potential of adult learning and education for a viable future. Bel m Framework for Action. CONFINTEA VI. Bel m, 4 December 2009
4. Isxakova M.R. "MTT pedagoglari malakasini oshirishning andragogik yondashuvga asoslangan modeli". Sirdaryo BXTXQTMOIHM "Pedagoglar malakasini oshirish tizimiga innovatsion yondashuv: xalqaro tajribalar va rivojlanish istiqbollari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi, 2022-yil 6-7-aprel

O'YIN BOLALAR HAYOTI VA FAOLIYATINI TASHKILLASHTIRISH SHAKLI SIFATIDA

Jumanova M. S.

Jizzax viloyati, Baxmal tumani

8-sonli DMTT tarbiyachisi.

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi maktabgacha ta'lim sifatiga alohida e'tibor qaratadi. Bola rivojlanishi va tarbiyasida faoliyatning muhim turi hisoblangan o'yin katta ahamiyatga ega. U maktabgacha yoshdagi bola shaxsiyati, axloqiy-irodaviy fazilatlarini shakllantirishda samarali usuldir, o'yin orqali ta'lim berishda atrof-olamga ta'sir etish ehtiyoji ro'yobga chiqadi. Bola uchun o'yin – o'zini ko'rsatish va namoyon qilish yo'li. O'yinda bola o'zi istagan qahramonga aylanadi: mehribon sehrigar, jasur jangchi, uchuvchi-fazogir, sayyoh...

O'yinda bola o'zi xohlagan joyda bo'ladi: oyda, dengiz tubida, maktabda. O'yin bolaga vaqtni bir lahzaga to'xtatish, uni qaytarish va yana ko'p marotaba takrorlash imkonini beradi. Har bir bolaning o'z dunyosi bor. Lekin u tengdoshlari qatoriga kirib kelganida o'zi uchun boshqa bolalar dunyosini "kashf" etadi. Bu juda qiziqarli va maroqli jarayondir, ammo boshqa insonni tushunish va dunyosini qabul qilish, ichki olamni ochish bola uchun juda murakkab.

O'yin maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish va o'qitishda katta salohiyatga ega. Lekin bu xususiyatlarni u pedagogik jarayon doirasida qo'llanilganida namoyon qilishi mumkin. Bolaning umumiy shakllanishi va o'yin faoliyatining rivojlanishi bilan uning mustaqilligi oshadi; shu bilan birga o'yinni boshqarishda pedagogning roli ortadi. Pedagog mazmunni o'rgatish uchun rejalashtirgan harakatlardan bolaning o'tishi o'yin emas. Bolalar harakatlarni erkin boshlay olmaydi va ko'pincha pedagoglar rejalashtirgan faoliyat turlari yakuniy mahsulotga ega (masalan, bola rasm chizadi, yozadi yoki o'qiydi yoki qaror qabul qiladi). Biz tarbiyachi sifatida bu faoliyat turlari orqali bolalarga ma'lum mazmunni o'rgatishimiz lozim bo'lsa-da, bolalar erkin o'yin faoliyatida ishtirok etishi uchun ham kun davomida ko'p vaqt ajratishimiz kerak. Bu vaqt mobaynida bolalarga o'yin uchun vaqt berish lozim, bunda kattalarning aralashmasligi yoki o'yinchilarning biri sifatida ishtirok etishi maqsadga muvofiq. Bolalar o'yinini targ'ib qilishda maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlaydigan pedagoglar muhim rol o'ynaydi. Bunda ular kuzatuvchi, rejissyor, o'yin ishtirokchilarini rag'batlantiradigan vositachilar sifatida qatnashishi mumkin. Ba'zan rollarimiz to'g'ridan-to'g'ri namoyon bo'ladi (masalan, o'yinga zamin tayyorlaganimizda). Boshqa hollarda biz bolalarga o'yin holatiga kirishga yoki o'yinni davom ettirishga yordam beradigan ko'nikmalarni o'rgatish kabi bevosita rollarni o'ynaymiz (masalan,

murakkabroq pazlni yig'ish). Bolalar o'yiniga qachon aralashish va qachon aralashmaslik kerakligini bilish ham muhimdir. O'yin orqali o'rganish integratsiyalashgan va muhim bo'lsa-da, u tajribasiz ko'zga ko'rinmasligi mumkin. Shuning uchun biz bolalar qanday o'rganishlarini, shuningdek, o'yin orqali nimani o'rganishlarini tushunishimiz kerak. Biz bolalarga uzoq, uzluksiz o'yin davrlarini taqdim qilib, har xil turdagi o'yinlarni rag'batlantirish uchun yetarli materiallar berib va bolalarni mustaqil o'ynashiga imkon yaratib, ularga eng yaxshi yordamimizni bergan bo'lamiz. Biz, shuningdek, bolalar bilan o'ynashda to'g'ridan-to'g'ri rolga qachon va qanday o'tishimiz kerakligini ham bilishimiz kerak. To'g'ri aralashuvda kattalar ishtiroki o'yinning uzoqroq va murakkabroq epizodlariga olib kelishi mumkin. Kichkina bolalar biz, ota-onalari va boshqa insonlar bilan o'zaro munosabatga kirishib hamda predmetlar, materiallar va tabiatni anglash orqali bilimni kengaytiradi. L.S.Vigotskiy hisoblashicha, kognitiv rivojlanish eng yaqin rivojlanish zonasida boshqariladigan o'qitishdan ijtimoiy o'zaro aloqadorlik orqali yuz beradi. Zero, bolalar va ularning hamkorlari dialog orqali bilimlarini birgalikda boyitadi. Shuning uchun ta'lim strategiyalari bolalarning ijtimoiy va hissiy rivojlanishini hisobga olishi kerak, chunki ular pedagoglar va bolalar o'rtasidagi hamda bolalar va boshqalar o'rtasidagi muloqotlar asosida o'rganadilar. Bolalarning oldingi bilim va ko'nikmalariga asoslangan ochiq savollar va boshqa tipdagi strategiyalarni qo'llaganimizda dialoglar bolalar tafakkuri va bilimni kengaytirishi va qo'llab-quvvatlashi mumkin. O'qitishning aniq strategiyalarini qo'llash (biz va bolalar o'rtasida yoki bolalar o'rtasida hamkorlikdagi o'yin orqali) bolalarni o'qitishgagina emas, balki ular qanday o'qiyotganini bilishiga ham zamin yaratadi. Kattalarning vazifasi ularni muvaffaqiyatli rivojlanishiga yordam beradigan muhitni yaratishdir: bolaning yoshiga mos ravishda istaklar, ehtiyojlar va intellektual xususiyatlarni shakllantirish. Pedagog har bir o'yin turining o'ziga xos jihatlarni hisobga olishi kerak. O'yin umumiy tarbiyaviy vazifalarni hal etishga mo'ljallangan. Ular orasida bolaning axloqiy sifatlarini shakllantirish vazifalari ustuvor hisoblanadi. Bolalar hayoti va faoliyatini tashkil etish shakli sifatida o'yin kundalik hayotda va umuman pedagogik jarayonda o'ziga xos o'ringa ega. Pedagog bolalarning qiziqishini uyg'otish, faolligini oshirish, ijobiy hissiyotlarini uyg'otish uchun qanday kundalik jarayonlarni o'yin shaklida qo'llash mumkinligi haqida o'ylab ko'rishi kerak. Bolalar hayotining shakli sifatida o'yinning muhim ahamiyati uning har xil faoliyat turlariga singishidir: mehnat, kundalik jarayonlar va h.k. O'yinning ta'lim-tarbiyaviy imkoniyatlari boshqa biron-bir faoliyat turi bilan uyg'unlikda bog'liq bo'lsa, ortib boradi. O'yinni mehnat, ko'rgazmali va konstruktiv faoliyat bilan bog'lash maqsadga muvofiq. O'yin davomida yangi o'yinchoqni yasash (tarozi, durbin), atributlarni boshqacha bezashga ehtiyoj paydo bo'ladi. Kattalar yordamida bolalar shikastlangan o'yinchoqni tuzatishlari mumkin. Pedagog bolalarning hayoti va faoliyatini o'yin shaklida tashkil etib, faollik va tashabbuskorlikni izchil rivojlantiradi, o'yinda o'z-o'zini tashkil etish ko'nikmalarini shakllantiradi. O'yin ta'lim shakli sifatida ikki jihatni o'z ichiga oladi: kognitiv va o'yinli (ko'ngilochar). Tarbiyachi bir vaqtning o'zida ham pedagog, ham o'yin ishtirokchisiga aylanadi. U o'rgatadi va o'ynaydi, bolalar esa o'ynab o'rganadilar. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlaydigan pedagoglar foydalanishi mumkin bo'lgan eng yaxshi strategiyalar bu bolalar o'yiniga turtki beradigan, rag'batlantiradigan va uzaytiradiganlaridir. Bolalar o'yinlarida ularning bilimi va tafakkurini boyitish uchun qachon va qanday ishtirok etishni tushunish maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlaydigan malakali pedagogning nishonasi sanaladi. O'yin faoliyatida MTT pedagogi quyidagi rollarda ishtirok etishi mumkin: Pedagog kuzatuvchi sifatida Bolalar o'yiniga yaqindan e'tibor bersak, o'yinda sezgir va malakali yordamchilarga aylanamiz. Maqsadimiz bolalarning kuchli tomonlarini va yuqori darajadagi o'yinga kirishish va uni saqlab qolishda ular duch keladigan muammolarni aniqlashdan iborat. Biz, shuningdek, bolalar o'yin orqali qanday muammolar va kontseptsiyalarni yecha olishini aniqlaymiz: hokimiyat, ezgulik va yovuzlik, qo'rquv va xavfsizlik, beboshlik va nazorat, yaxshilik va yomonlik. Pedagog rejissyor sifatida. Biz o'yinga zamin yaratuvchi materiallar, jihoz va yoki o'yinchoqlarni taqdim etib va joylashtirib, tadbirlarni uyushtirib, bolalar o'yinlarini qo'llab-quvvatlash uchun sharoitlar yaratamiz. Biz tadqiqotlarga chorlaydigan muhitni ishlab chiqamiz. Bolalarning o'yin va tasavvurlarini rag'batlantirish uchun turli xil materiallardan bir necha usullar bilan foydalanish mumkin. Agar

bola o‘yin vaziyatiga kirishni xohlamasa, u ishongan katta insonning ishtiroki unga guruhga qo‘shilish uchun o‘zini yetarlicha xavfsiz his qilishiga yordam berishi mumkin. Pedagog vositachi va fasilitator sifatida.

Fasilitator – bu guruhdagi faoliyatni tashkil etishda pedagogning rolli pozitsiyasi. U guruh oldiga qo‘yilgan vazifa asosida qidiruv jarayonini osonlashtiradi, tashkillashtiradi, yo‘naltiradi va rag‘batlantiradi. Fasilitator – shaxsiyatga yo‘naltirilgan modelni qo‘llaydigan pedagog. U guruhda qulay mikroiklimni yaratib, guruhning sermahsul faoliyatini boshlash qobiliyatini namoyon qiladi. U guruh ishtirokchilariga o‘zaro ishonch muhitini yaratib, oson muloqot qilish imkonini beradi, maqsadni aniq tushunishga yordam beradi va ularni mustaqil tarzda optimal yechimni topishga yo‘naltiradi, shu bilan birga har bir ishtirokchining nuqtai nazarini hurmat qiladi, ya‘ni fasilitator har bir fikrni himoya qiladi (hatto eng mantiqsiz bo‘lsa ham). Pedagog-fasilitatorning eng muhim sifatleri:

- ochiqlik (ishtirokchilar unga ishonishi uchun o‘zaro muloqotda shaxsiy fikrlar va kechinmalarni ochiq oshkor etish qobiliyati);

- qabul qilish (fasilitator insonni his qilishi kerak, uni shubhasiz qabul qila olishi, qayg‘usini his qilishi lozim);

- o‘ziga ishonch (zaif “sardor” orqasidan hech kim ergashmaydi!);

- rivojlangan refleksiya (fasilitator o‘ziga boshqalar ko‘zi bilan qaray olishi, aytilgan so‘zlari va qilmishini xolisona baholay olishi kerak).

Fasilitatsiya texnologiyalarini qo‘llash MTT pedagogidan tegishli rolli pozitsiyalarni talab qiladi:

- bolalarning ota-onalari bilan ochiq, ishonchli munosabatlarni o‘rnatish qobiliyati;

- bolalar guruhida maxsus hamkorlik muhitini yaratish qobiliyati;

- o‘yin faoliyatida to‘siqlarni olib tashlash;

- ta‘lim munosabatlarida har bir bolaning resurslarini ochish.

Bu fazilatlarining mavjudligi bolalarni o‘qitish jarayonini osonlashtiradi. Fasilitatsiya vazifasi – tadbir bayonnomasida qayd etilgan tashkiliy yechimlar va taxminlar bo‘lib, ular o‘zlaridan keyin ham tashkiliy, ham tarbiyaviy jihatdan muayyan o‘zgarishlarga olib keladi. Fasilitatsiya funktsiyalari – imkoniyatlarni rag‘batlantirish va dolzarblashtirish, tashabbus bildirish va ilhomlantirish, yordamlashish va qo‘llab-quvvatlash. Fasilitatsiya shakllari – o‘zaro aloqadorlik, ta‘sir, muloqot, bilvosita ta‘sir. Fasilitatsiya texnologiyalari – turli tartib-taomillar, o‘yin vaziyatlarining yig‘indisi bo‘lib, ular davomida ishtirokchilar o‘zlariga kerakli bo‘lgan xulosalarni chiqaradi:

- tashxis (muammolarni aniqlash), maslahatlar, tavsiyalar, qabul qilingan qarorlarni ishlab chiqish va tatbiq etish;

- maqsad va vazifalarni belgilashga ko‘maklashish, tadbirlar rejasini tuzish va ish natijalarini tahlil qilish;

- maslahat berish, qo‘llab-quvvatlash, ijod uchun shart-sharoitlar yaratish, yo‘naltiruvchi savollar;

- yechimlarni topish bo‘yicha muloqot va faoliyatda to‘siqlarni olib tashlash;

- zarur vaziyatda yordamni olish va ko‘rsatishga tayyor bo‘lish ko‘nikmalarini rivojlantirish;

- vositachilik, tarbiyalanuvchilarning pozitsiya va his-tuyg‘ularini dolzarblashtirish;

- umumiy qarorni ishlab chiqish, noroziliklar paydo bo‘lishining oldini olish va ularni xohish-istak shaklida ochiq aytishni o‘rgatish, “aqliy hujum ” usulini qo‘llash.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirova R.M. Qodirova F.R. Bolalar nutqini rivojlantirish. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta- maxsus ta‘lim muassasalari uchun darslik. T.:, “Istiqol”, 2006 y.

2. Имомова Ш.М., Норова Ф.Ф. Учебные методы организации спортивно-оздоровительных мероприятий в образовательных учреждениях// Вестник науки и образования, 2021. № 9 (112). Часть 2.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA INNOVATSION FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Kadirova D. N.

Qo'qon davlat pedagogika instituti.

Yangi O'zbekistonni rivojlanishi va taraqqiy etishida barcha soha mutaxassilari singari tarbiyachi-pedagoglarning kasbiy yetukligi, bolalarga zamonaviy bilimlar berish, mashg'ulotlarni qiziqari va innovatsion yondashgan holda sifatli va samarali tashkil etish orqali balalarni innovatsion fikrlashga yo'naltirilgan o'quv mashg'ulotlariga kreativ yondashuvni ta'minlashga erishish muhim ahamiyatga ega ekanligini belgilaydi. Shu maqsadda bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarda innovatsion fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish, kreativligini oshirish, intellektualligini rivojlantirish hamda ularning ma'naviy, estetik va jismoniy rivojlantirishga alohida e'tibor qaratishi zarur deb qaraladi. Shuningdek, maktabgacha ta'lim jarayonini nafaqat bolaning tashqi ko'rinishi, holati, uning yurish turishigina emas balki bolaning ichki dunyosi, kechinmalari, qiziqishi, intilishi, o'z meni va mayllari hamda o'ziga xos psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilishining ahamiyati, zaruriyati va ustivorligi ortib bormoqda. Bu jarayonda tarbiyachilarning vazifasi maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish bilan bir qatorda ularda, innovatsion fikrlash ko'nikmani shakllantirish, yangicha dunyoqarashni tarkib toptirish, interfaollik, zukkolik, ziyraklik, kreativlik, kommunikativlik, kognitivlik va intellektuallik, topqirlik, zukkolik, ijtimoiy faollkni shakllantirishning ilg'or vositalari, usullari, metodlari va samarali yo'llarini izlab topish, bolalarda sodir bo'ladigan har xil xatti-harakatlar, tushunmovchiliklar, muammolarni o'rganish va ularni bartaraf etish muhim ahamiyatga ega ekanligi bilan belgilanadi. Ayniqsa, an'anaviy ta'limda tarbiyachilarning bir maromda mashg'ulotlarni olib borishi, tarbiyachining o'ta qattiq qo'lligi, jiddiyliigi, qo'polligi ob'ekt va sub'ekt munosabatlariga pedagogik yondasha olmasligi, tajribasizligi, kasbiy kompetensiyani yetarli egallamaganligi kabi holatlar bolalarni ijtimoiy faolligini oshirishga, aqliy qobilyatini, diqqat, xotira, tafakkur va nutqini rivojlanishiga o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatadi. Tarbiyachining o'ta faolligi, tarbiyalanuvchilarning passivligi, o'zaro munosabatlardagi bolalar ishtirokining sustligi, qiziqishi, layoqatining inobatga olinmasligi ularning dunyoqarashi, fikrlashi, ijodkorligini tarkib toptirishda muayyan to'siq sifatida ta'sir ko'rsatadi. Bunga sabab o'quv mashg'ulotlarida bolalarga nisbatan tarbiyachining ko'proq faol ishtirok etishi kuzatiladi. Bu jarayonda tarbiyachilarning ob'ekt va sub'ekt munosabatlaridagi ishtiroki, yondashuvlari yaqqol kuzga tashlanadi. Ushbu jarayonda tarbiyachining faoliyati bir yoqlama xarakterga ega bo'ladi. Bunday yondashuv bolalarning kreativligini va innovatsion faolligini oshirishda va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini tarkib topish imkoniyatlariga o'z ta'sirini o'tkazadi. Tarbiyachining an'anaviy yondashuvi bolalarning interfaolligini oshirishga, kteativligini tarkib toptirish, innovatsion fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish, ularda kognitivlik qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan ilg'or metod, shakl va vositalardan samarali va maqsadli foydalana olmasligi kabilar tarbiyachi tomonidan qo'yilgan maqsadlar kutilgan natijani bermaydi. Ko'p vaziyatlarda bolalarga faqat buyruq berish, qo'rqitish, majburlash, ortiqcha talab qilishdan foydalaniladi. Bunday munosabat natijasida bolalar qaysar, o'jar va injiq bo'lib qoladilar. Natijada bolalarni sog'lom o'sishiga ham o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatadi va turli muammolarni olib kelishga sabab bo'ladi.

Yuqoridagi fikrlarga asoslanib ta'kidlash mumkinki, tarbiyachilarning an'anaviy yondashuvi bolalarning innovatsion fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga, kreativligi, kognitivligi, kommunikativligi, tashabbuskorligini oshirishga hamda tengqurlari bilan faol hamkorlikda ishlash imkoniyatlariga ham to'siq bo'ladi. Mazkur holat bolalarning innovatsion faolligini ta'minlash, mustaqil fikrlash va ijodiy faolligini oshirish maqsadida amalga oshiriladigan pedagogik jarayon uchun kutilgan natijaviyligini ko'rsatib bera olmaydi.

Aksincha, tarbiyachining mashg'ulotlar jarayonidagi an'anaviy yondashuvi bolalarda innovatsion fikrlash qobiliyatini yetarli shakllanmasligiga hamda o'zaro munosabatlarda faol kirisha olmaslik, bir birini tushunmaslik, o'zaro ichki ziddiyatlar, bolalarning ichingdan top, qo'rs, badjahl, tortinchoq, qaysar, kattalarga nisbatan ishonchsizlik, ularga shubha bilan qarash hollari ko'p kuzatilishiga sabab bo'ladi. Shuningdek, bolalarda injiqlik, qaysarlik, nafaqat ota-onani balki tarbiyachilarni eshitmaslik, ularga nisbatan hurmatsizlik, bepisandlik bilan qarash, aytganini qildirishga urintirish va majburlash hollari yuzaga keladi. Ushbu holat bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotiga qiziqishiga juda kata salbiy ta'sir ko'rsatadi va bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotidan beza boshlaydi, hatto bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotidan bosh tortishgacha olib kelish holatlari kuzatiladi.

Shunday ekan tarbiyachi pedagoglar zamon bilan hamnafas bo'lib, qonunlar, qarorlar va islohatlar talablaridan kelib chiqib maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni sifatli ta'lim bilan ta'minlash uchun ta'lim jarayonini innovatsion texnologiyalar, zamonaviy yondashuvlar, AKT va raqamli texnologiyalar asosida samarali tashkil etishga ularning innovatsion va ijodiy yondashuvi ko'zlangan natijani qo'lga kiritish imkonini beradi. Buning uchun bolani innovatsion fikrlashga, faol bo'lishga, izlanishga, topqirlikka va ijod qilishga, kreativ qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladigan zamonaviy texnologiyalar, ilg'or metod va vositalar, innovatsion ta'lim shakllari va xorijiy tajribalarni uyg'unlashtirib o'quv mashg'ulotlarini yangi talablar asosida tashkil etilishi mazkur jarayonning samaradorligini belgilaydi.

Maktabgacha ta'limning sifati ta'limning keyingi bosqichlarida bolalarning bilimlarni sifatli o'zlashtirishlarini kafolatlaydi. Buning uchun maktabgacha ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarishga oid yagona talablarni ishlab chiqish lozim. Mazkur talablar tarbiyalanuvchilarga sifatli ta'lim berish va tayanch ko'nikmalarni hosil qilishni nazarda tutadi. Ushbu talablar asosida bolalarga innovatsion bilim berish, ko'nikma va malakarni tarkib toptirish jarayonlariga 3 yoshdan boshlab jiddiy e'tibor bilan yondashilishi va bolani 7 yoshgacha mazkur jarayonni uzluksiz davom ettirilishi orqali ularni maktabga tayyorlashni sifatli ta'minlash imkonini beradi.

“Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari” [2] asosida maktabgacha ta'lim muassasalari Davlat o'quv dasturi – «Ilk qadam» yaratildi. Undagi yetakchi qarash maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchilari kompetentligi masalasidir. Ya'ni dasturda maktabgacha ta'lim jarayoniga kompetensiyaviy yondashuv ustuvorlik qiladi. Dasturda bu yoshdagi bolalarning quyidagi kompetensiyalarni egallashlari lozimligi ko'rsatib o'tilgan. Bularga quyidagilar kiradi:

- kommunikativ kompetensiya;
- o'yin kompetensiyasi;
- ijodiy kompetensiya;
- bilish kompetensiyasi [2; 6-9-b.].

Dasturda ko'zga tutilgan ushbu kompetensiyalar bolalarni har tomonlama rivojlanishiga, innovatsion faolligini oshirishga, ularni mustaqil va ijodiy fikrlashga o'rgatishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilishi muhim deb topilgan bugungi kunda ushbu sohani zamon talablari darajasida ko'tarishda va rivojlantirishda mavjud ayrim kamchiliklarni kuzatilishi va ularni bartaraf etish zarurligini belgilaydi. Jumladan, mazkur ta'lim tizimida, ayniqsa, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarining asosiy ish quroli bo'lgan dasturlar, metodik qo'llanma va tavsiyalar hamda soha metodikasidan chetga chiqish, undan to'liq foydalanilmaslik hollari bolalarni ko'p ma'lumotlarni o'zlashtirgani holda biror masalada o'z fikrini aytish yoki mustaqil qaror qabul qilishdan bir oz orqada ekanligi, har qanday mustaqil fikr talab qilinadigan savolga aytishi kerak bo'lgan javobni berishda, diqqatini jamlay olmaslik, hayajonlanish, o'ziga ishonmaslik, tortinchoqlik, noto'g'ri gapirishdan cho'chiydigan, tarbiyachisining og'ziga qarab, undan yordam kutib turadigan, innovatsion fikrlashi, kreativ yondashuvi, mustaqil faoliyatga kirishimlilik va ijtimoiy faolligi sust bo'lib shakllanganligi kuzatilmoqda. Bu o'rindagi muammolarning kelib chiqish sababi ko'proq tarbiyachining tajribasizligi, mas'uliyatsizligi va kasbiy-pedagogik tayyorgarligi yetarli

emasligi, o'z sohasini fidoyisi sifatida yondasha olmasligi, innovatsion faoliyatga tayyor emasligi bilan belgilanadi. Chunki, bolalarni har tomonlama ma'naviy barkamol, yetuk, zukko, hozirjavob va innovatsion fikrlashga o'rgatish bu tarbiyachi - pedagoglarning asosiy fuksiyasi sifatida belgilab berilgan. Bundan tashqari maktabgacha ta'lim bolalarni kompleks rivojlantirishga yo'naltirilgan tizim sifatida qaraladi.

Tadqiqotda belgilangan talablarni amalga oshirishda 5-7 yoshdagi bolalarni innovatsion fikrlash ko'nikmasini shakllantirish jarayonlarida variativ yondashuvlarga ustuvorlik berish vazifasidan ham samarali foydalanildi. Variativ yondashuv maktabgacha yoshdagi bolalarning o'ziga xos xususiyatidan kelib chiqqan holda hamda o'quv muhitining tashkil etilishi bilan bog'liq ravishda tanlanadi. Mazkur jarayonda tarbiyachi-pedagogning kasbiy mahorati va kompetensiyasi muhim omil hisoblanadi. Bunda tarbiyachi - pedagoglar bolalardagi beqarorlikni payqab, mavzuni o'zlashtirishga to'g'ri yo'naltirishi uchun samarali usul va vositalardan o'rinli foydalanishi talab etiladi. Bu jarayonda o'quv-tarbiyaviy faoliyat mazmuni yaxlit, biroq har bir bolaning o'zlashtirish ko'rsatkichidan kelib chiqqan holda pedagogik improvizatsiyani taqozo etadi.

Yangi davr talablari asosida maktabgacha ta'lim yangi shakldagi ijtimoiy institut ham deb qaraladi. Shuning uchun ham bolalarning maktabgacha ta'lim tashkilotiga faol qatnashishi va muayyan bilimlarni o'z vaqtida o'zlashtirishi, ularni intellektual rivojlanishlari uchun qulay bo'lishi va tarbiyachi-pedagoglar shunga har tomonlama tayyor bo'lishi zarur ekanligi bilan belgilahadi. Maktabgacha ta'limning sifatiga davr talablari nuqtai nazaridan qaralib borilishi va ushbu jarayonlarni muntazam tahlil qilinishi hamda innovatsion yondashish orqali takomillashuvini ta'minlash lozimligi bilan belgilanadi. Bu jarayonda barcha bolalar uchun teng imkoniyatga ega bo'lgan dastlabki bilim va tushunchalar innovatsion yondashuvlar asosida shakllantirilishi maqsadga muvoffiq sanaladi. Chunki, innovatsion yondashuvning asosiy maqsadi ta'lim oluvchilarda kelajakka mas'uliyat hissini va o'z - o'ziga ishonchni shakllantirish, integrativligini, intellektualligini, kreativligini, kognitivlik, hamkorlik, faollik va innovatsion fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilganligi bilan ifodalanadi. J.Botkin boshchiligidagi olimlar guruhi "Rim klubi" ma'ruzasida innovatsion ta'limni an'anaviy, ya'ni "normativ" ta'limga muqobil sifatida bilimlarni egallashni asosiy turi sifatida tavsiflaydi. Normativli ta'lim "takrorlanuvchi vaziyatlarda faoliyat xulq-atvor qoidalarini o'zlashtirishga yo'naltirilgan" bo'lsa, innovatsion ta'lim yangi vaziyatlarda birgalikda, hamkorlikda harakatlanish qobiliyatini rivojlantirishni nazarda tutadi.

Innovatsion ta'lim muhitini tashkil etish esa, o'z navbatida tarbiyachi-pedagogdan ta'limning yangi mazmun, shakl, metod va vositalari, yangi metodika va texnologiyasini ishlab chiqishni taqozo etdi.

Innovatsiyaga oid pedagogik nazariyada turli mualliflarning ta'riflari asosida (innovatsiya, yangilik, yangi tartib-qoidalar) qarashlar ilgari surilgan. G.M. Kodjaspirova, A.Yu. Kodjaspirov, V.V.Krayevskiy, V.N. Krayg G, Kozlova S.A., Kilikova T.A. I.P. Podlasby, L.V. Pestalotsiyalarning fikricha, "yangilik, yangi tartib-qoidalar, innovatsiya" so'zlari bir - biriga sinonim deb hisoblaydilar.

K.Yu.Belaya, S.F.Bagautdinova, V.S.Lazarev, A.V.Lorensov, M.M.Potashnik, O.G.Xomeriki va boshqalar, ushbu tushunchalarni guruhlashtirib, "yangi - yangilik", "innovatsiya - yangilik kiritish" so'zlarini sinonim hisoblashgan. Yangilik bu – aynan yangicha yondashish, vosita, yangi usul, uslub, texnologiya, dastur va h.k. Innovatsiyalar – yangiliklar bu – ushbu vositalarni o'zlashtirish jaryoni sanaladi. Yangiliklar yuqorida qayd etilgan mualliflar tomonidan maqsadga yo'naltirilgan o'zgarish, muhitga yangi mustahkam tarkibiy qismlarni (yangiliklarni) kiritib, tizimni bir holatdan ikkinchisiga o'tishini yuzaga keltiradi. "Innovatsion jarayon"ga ta'rif berganda, K.Yu.Belaya, V.S.Lazarev, M.M.Potashniklar "faoliyat" turkumini (kategoriya)sidan foydalanishadi. Innovatsion jarayon bu – yangiliklarni yaratish, o'zlashtirish, foydalanish va targ'ibot qilishdir.

Olimlarning qarashida innovatsiya – rivojlangan texnologik jarayonning takomillashgan mahsuloti ko'rinishida namoyon bo'ladigan ijodiy mehnatning natijasi va maxsuli ekanligi o'z ifodasini topgan. Demak, innovatsiya amaliyot va nazariyaning muhim qismi bo'lib, ijtimoiy -

madaniy ob'ekt sifatlarini yaxshilashga yo'naltirilgan ijtimoiy sub'ektlarning harakat tizimi, ayni vaqtda u boshqariluvchi va nazorat qilinuvchi o'zgarishlar mexanizmi bo'lib hisoblanadi.

Yuqoridagi fikrlarga qo'shilgan holda "yangilik", "innovatsiya" va "yangilik kiritish" tushunchalarining mazmuni va mohiyati ta'lim - tarbiya jarayoniga yangiliklar olib kirish, yangicha yondashish, kreativlikni oshirish, integrativlikni ta'minlash natijasida uni takomillashtirishga yo'naltirilganligi bilan belgilanadi.

Bir qator olimlarimiz innovatsiyani yangilik kiritish, tizim ichida o'zgarishlar yaratish, innovatsiyani – nazariya va amaliyotning muhim qismi sifatida qarab, ijtimoiy - madaniy ob'ekt sifatlarini yaxshilashga yo'naltirilgan ijtimoiy sub'ektlarning harakat tizimi, deya yondashadilar.

"Innovatsiya tushunchasi mazmunan "yangi", "yangilik" tushunchalarining aynan o'zi emas. Istalgan yangilik, qachonki, amaliy faoliyatda o'zining keng qamrovli samarasini bersa va keng ko'lamli ehtiyoj ob'ektiga aylansagina, tom ma'nodagi innovatsiya deb atash mumkin bo'ladi", degan fikrlar ilgari suriladi. [3]

Innovatsion jarayon innovatsion tizimda amalga oshiriladi. Innovatsion tizim - bu bir - biri bilan o'ziga xos ravishda bog'langan insoniy, moddiy - texnik, axborot, me'yoriy - huquqiy va boshqa komponentlarni o'zgartirish g'oyalari, maktab pedagogik tizimidagi maqsadga yo'naltirilgan o'zgartirishlar jarayonlari hamda ana shu o'zgarishlar natijalari yig'indisidir [4].

Shuningdek, "innovatsion fikrlash" tushunchasi, avval yechimi bo'lmagan masalalarning yangi, original yechimlarini o'ylab topishga, izlanishga, imkon topishga amaliy yordam beruvchi ijodkorlik faoliyati natijasida shakllanadi. Yuqoridagilarga asoslanib aytganda innovatsion fikr, nafaqat yangi ijodiy mahsulotni yaratish, balki, uni amaliyotga joriy etishda ijodiy fikrlashni va uni rivojlantirishni ham nazarda tutadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning innovatsion fikrlashini shakllantirish va rivojlantirishning samarali yo'llardan biri o'qitishning kontekstli ta'lim texnologiyasi asosida ularni faoliyatini modellashtirish usuli hisoblanadi. Bu texnologiya kompetensiyaga ega shaxsning har tomonlama barkamolligi masalalarini hal etishni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.M. "2017-2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi". 2017 yil 7 fevral.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasi maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standarti. 8.12. 2020 y. 802- son qaror. "Ilk qadam" maktabgacha ta'lim muassasasining davlat o'quv dasturi. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining 2018 yil 7 iyuldagi 4-sonli hay'at yig'ilishi qarori bilan tasdiqlangan. (Mualliflar: Grosheva I.V., Evstafeva L.G., Maxmudova D.T., Nabixanova Sh.B., Pak S.V, Djanpeisova G.E) . -T.: 2018.- 59 b.
3. Perejovskaya A. N. Vklad Ya. A. Komenskogo v razvitie pedagogicheskoy nauki.//Innovatsionnye pedagogicheskie texnologii: materialy II Mejdunar. nauch. konf. (g. Kazan, may 2015 g.)- Kazan: Buk, 2015- S. 27-30.
4. Porter M. Clusters and the new economics of competition.//Harvard Business Review. Nov/Dec, 1998, vol.76, issue 6.-P. 77.

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR VAZIFALARI

Karimov K. A.

T.N.Qori-Niyoziy nomidagi O'zbekiston
pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti
"Texnologiya ta'limi nazariyasi va metodikasi"
bo'limi boshlig'i, pedagogika fanlari bo'yicha
falsafa doktori (PhD), dotsent.

Mamlakatimiz uchun yosh avlodni har tomonlama yetuk inson qilib tarbiyalash hayotiy muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki har qanday jamiyatning ravnaqi, ijtimoiy, siyosiy, iqqisodiy faravonligi fuqarolarning aqliy va axloqiy salohiyati hamda ularning ma'naviy darajada yuksak rivojlanishiga bog'liq.

Darhaqiqat, o'sib kelayotgan yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalash borasidagi mavjud muammolarni hal etish, ta'lim va tarbiya samaradorligini zamon talablari asosida ta'minlash, uni dunyo talablari darajasiga olib chiqishga erishish va bular orqali ta'lim-tarbiyaning mohiyati, mazmunini shakllantirish va takomillashtirish, maktabgacha ta'lim tizimi qoida va qonunlarini xalqimizning boy tajribalari asosida boyitib borish va uning yangi qirralarini izlash bugungi kunning dolzarb muammolaridir.

Shu nuqtai nazardan bugungi kunga qadar maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini tubdan yaxshilash, maktabgacha yoshdagi bolalar qamrovini oshirish, ilg'or xorijiy tajribani o'rgangan holda, har jihatdan zamonaviy tizim yaratish masalasi dolzarblik kasb etmoqda edi.

Shuningdek, bolalarning qiziqish va intilishini hisobga olgan holda, ularga maktabgacha bo'lgan davrda har tomonlama puxta ta'lim-tarbiya berish, dunyoqarashini kengaytirish, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, qalbi va ongiga milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirib borish orqali ularni ona Vatanga muhabbat ruhida kamol toptirish masalasi davr talabidan ortda qolayotgani sababli maktabgacha ta'limning boshqaruv tizimi qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda.

Farzandlarimizning maktabda qanday o'qishi, yuksak maqsadlar bilan kamol topishi ko'p jihatdan maktabgacha ta'lim tashkilotidagi tarbiyaga bog'liq. Ilmiy kuzatishlar va tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson umri davomida oladigan barcha axborotning 70 foizini 5 yoshgacha bo'lgan davrda olishi aynan bola shaxsining rivojlanishida maktabgacha ta'limning o'rni nechog'li muhimligidan dalolat beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev tomonidan 2017 yil 16 avgust kuni o'tkazilgan yig'ilishda berilgan topshiriqlar ijrosini so'zsiz ta'minlash, maktabgacha ta'lim tizimini tarkibiy jihatdan tubdan isloh qilish, tizimning boshqaruv tuzilmasini tashkil etish, maktabgacha ta'lim tashkilotlariga 5-6 yoshli bolalarni 100 foiz qamrab olish choralari belgilash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Ushbu vazirlik maktabgacha ta'lim sohasida davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish uchun javob beradigan vakolatli davlat boshqaruv organi hisoblanadi. Shuningdek, vazirlik o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2017 yil 30 sentabrdagi PF-5198-son Farmoniga va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida" 2017 yil 30 sentabrdagi PQ-3305-son qaroriga muvofiq amalga oshiradi.

Maktabgacha ta'lim tizimini isloh qilishdagi mavjud muammolarni bartaraf etish maqsadida qarorda quyidagi keng ko'lamlı tadbirlarni amalga oshirish ko'zda tutilgan va biz bularning ayrimlarini ko'rsatib o'tamiz:

- maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan yagona davlat siyosatini amalga oshirish, maktabgacha ta'limni har tomonlama rivojlantirish, tarbiyalanuvchilarning bilimi va ma'naviy-axloqiy darajasini yanada yuksaltirish;

- o'quv-tarbiya jarayoniga o'qitishning zamonaviy ilg'or shakllarini, yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini, ta'lim-tarbiyaning samarali shakl va usullarini joriy etish;
- maktabgacha ta'lim tashkilotlarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash va ularning faoliyati samaradorligini oshirish;
- maktabgacha ta'lim tashkilotlarida davlat talablari bajarilishining tizimli monitoringini olib borish;
- nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarmog'ini rivojlantirish, ular o'rtasida sog'lom raqobatni shakllantirish hamda ta'lim xizmatlari turlarini ko'paytirish.

Umuman olganda, maktabgacha ta'lim turli yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlash bilan birga, ularni sog'lom, har tomonlama yetuk qilib tarbiyalash uchun zarur tashkiliy, uslubiy psixologik, pedagogik shart-sharoitlar yaratadi, bolalarni maktabda muntazam ravishda ta'lim olishga tayyorlashda ota-onalarga yordam beradi, unda o'qishga intilish hissini uyg'otadi. Maktabgacha ta'lim bola 6-7 yoshga yetguncha oilada hamda davlat va davlatga qarashli bo'lmagan maktabgacha bolalar tashkilotlarida amalga oshiriladi. Maktabgacha ta'lim bola shaxsini maktabgacha bolalar ta'lim-tarbiyasiga qo'yiladigan davlat talablariga muvofiq sog'lom, yetuk, maktabda o'qishga tayyor tarzda shakllantirish maqsadini ko'zlaydi. Shu o'rinda maktabgacha ta'lim tashkilotlarining aniq vazifalari, xususida, to'xtalsak.

Maktabgacha ta'limning vazifalari:

- bolalarni xalqning boy milliy madaniy-tarixiy merosi va umumbashariy qadriyatlar asosida aqliy va ma'naviy axloqiy jihatdan tarbiyalash;
- bolalarda milliy g'urur, vatanparvarlik hislarini shakllantirish;
- maktabgacha yoshdagi bolalarning bilim olish ehtiyojini, o'qishga intilishini shakllantirish, ularni muntazam ravishdagi ta'lim jarayoniga tayyorlash;
- bolalar tafakkurini rivojlantirish o'zining fikrini mustaqil va erkin ifodalash malakalarini shakllantirish;
- bolalarning jismoniy va ruhiy sog'ligini ta'minlash.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari hududlarning demografik, ijtimoiy-iqtisodiy va boshqa xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini tashkil etish va tugatish konunga muvofiq ravishda amalga oshiriladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari ularning yo'nalishlariga ko'ra quyidagi turlarga bo'linadi:

- bolalar yaslisi, bolalar bog'chasi, bolalar yasli bog'chasi, xonadon bolalar bog'chasi, (ham mustaqil muassasa sifatida, ham filial sifatida);
- bog'cha maktab majmuasi;
- tarbiyalanuvchilarni bir yoki bir necha ustuvor yo'nalishlarda rivojlantiradigan (til o'rganish, badiiy-estetik, sport va boshqa yo'nalishlar bo'yicha) maktabgacha ta'lim tashkiloti.
- tarbiyalanuvchilarning jismoniy va ruhiy rivojlanishidagi kamchiliklarini bartaraf etishni ustuvor ravishda amalga oshiruvchi maxsus maktabgacha ta'lim tashkiloti.
- sanitariya-gigiena, profilaktika va sog'lomlashtirish tadbirlari va muolajalari ustuvor ravishda amalga oshiriladigan sog'lomlashtiruvchi bolalar bog'chasi.
- aralash turdagi maktabgacha ta'lim muassasi (aralash turdagi muassasa tarkibiga sog'lomlashtiruvchi guruhlar turlicha miqdorda bo'lishi mumkin).

Yuqorida biz maktabgacha ta'lim tizimining mohiyati uning strukturasi ko'rib chiqqan bo'lsak. Endi esa **maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishning ustuvor vazifalari, xususidagi fikrlarni keltirib o'tamiz.**

Bugungi kunda maktabgacha ta'limni yanada rivojlantirishning eng muhim yo'nalishlaridan biri ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy pedagogika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etishdir.

So'nggi vaqtlarda ushbu yo'nalishda maktabgacha ta'limni boshqarishning axborot tizimini, shuningdek, bolalarni davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlariga Davlat xizmatlari markazlari yoki O'zbekiston Respublikasi Interaktiv davlat xizmatlarining yagona portali orqali qabul qilish

bo'yicha davlat xizmatlari ko'rsatish tizimlarini joriy etish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirildi.

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi tomonidan ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ilg'or o'qitish shakllari, yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilish orqali tarbiyalanuvchilarning har tomonlama rivojlanishi ta'minlanmoqda.

Shu bilan birga, maktabgacha ta'limning hozirgi holati telekommunikatsiya infratuzilmasini yanada rivojlantirishni, maktabgacha ta'lim tashkilotlarining keng polosali Internet tarmog'iga ulanishini ta'minlashni, ma'naviy yetuk yosh avlodni tarbiyalashning samarali tashkiliy va pedagogik shakllarini va usullarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Maktabgacha ta'lim sohasida innovatsion jarayonlarni rivojlantirish va joriy etish maqsadida quyidagi tadbirlarning amalga oshirilishi nazarda tutilmoqda:

- vazirlik axborot xavfsizligining munosib darajasini ta'minlash, yagona axborot maydonini yaratish;

- maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish sohasida ilg'or xalqaro tajribani o'rganish, umumlashtirish va joriy etish maqsadida xorijiy mamlakatlarga o'quv safarlarini tashkil qilish;

- maktabgacha ta'lim sohasida dasturiy vositalar, axborot ma'lumotlar bazalari, multimedia mahsulotlarini ishlab chiqish va ularni maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatida qo'llash;

- maktabgacha ta'limni boshqarishning axborot tizimini (EMIS) yanada takomillashtirish va rivojlantirish, ma'lumotlarni kiritish va tezkor almashish uchun mobil ilovalarni yaratish;

- o'quv va o'quv-metodik adabiyotlarning yangi avlodini tayyorlash va nashr etishni tashkil qilish, raqamli ta'lim resurslari, uydan turib masofali ta'lim berish va ota-onalar bilimini oshirish texnologiyalarini joriy etish;

- maktabgacha yoshdagi bolalarni erta rivojlantirish sohasida ilmiy tadqiqotlar olib borish, ilg'or ilmiy ishlanmalar va texnologiyalarni maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatiga integratsiya qilish;

- innovatsiya loyihalarini amalga oshirish maqsadida xo'jalik yurituvchi sub'ektlar, startap-loyihalar tashabbuskorlari, olimlar, moliyaviy institutlar va boshqa manfaatdor shaxslar o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni kengaytirish uchun zarur tashkiliy-texnik va moliyaviy-iqtisodiy shart-sharoitlarni yaratish;

- maktabgacha ta'lim tizimi xodimlarining innovatsion axborot-kommunikatsiya va pedagogika texnologiyalari sohasidagi bilimlari va malakasini oshirish, innovatsion ta'lim muhitini tashkil qilish;

- birinchi bosqichda har bir tuman tayanch maktabgacha ta'lim tashkilotini, keyinchalik esa respublikaning har bir maktabgacha ta'lim tashkilotini Internet tarmog'iga chiqadigan personal kompyuterlar bilan ta'minlash.

Binobarin, sifatli maktabgacha ta'limni berish asoslaridan yana biri boshqaruv va pedagog kadrlarni tayyorlash darajasi va ularning professionalizmi hisoblanadi.

O'tgan davr mobaynida ushbu yo'nalishda keng ko'lamlı ishlar bajarildi. Chunonchi, "Maktabgacha ta'lim" bakalavriat ta'limi yo'nalishi bo'yicha oliy ta'lim tashkilotlariga qabul qilish kvotalari oshirildi, mazkur yo'nalishda o'qish muddati uch yilgacha qisqartirildi.

Respublika maktabgacha ta'lim tashkilotlari xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish o'quv-metodik markazi negizida Maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlari va mutaxassislarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti tashkil etildi va unga maktabgacha ta'lim tizimi xodimlarida zamonaviy menejment va pedagogik texnologiyalar bo'yicha bilim va ko'nikmalarni shakllantirish vazifasi yuklatildi.

Navbatdagi **maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishning ustuvor vazifalaridan biri bu – sohada davlat-xususiy sherikchilikni rivojlantirish.**

Bolalarni maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish ko'lamini oshirish bo'yicha vazifalarni hal etish birinchi navbatda maktabgacha ta'lim tashkilotlari quvvatlarini oshirishni taqozo etadi.

Maktabgacha ta'lim tizimini moliyalashtirishning hozirgi hajmi, tug'ilishning o'sishi dinamikasi saqlanib qolayotgan bir paytda, maktabgacha yoshdagi bolalarning qamrovini mavjud darajada saqlab turishni ta'minlab beradi, ammo uning o'sishiga yordam bermaydi.

O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti mablag'larining cheklanganligini e'tiborga olib, nodavlat sektor maktabgacha ta'lim tashkilotlari soni o'sishining harakatlantiruvchi kuchlaridan biri bo'lishi, davlat-xususiy sherikchiligi esa xususiy tadbirkorlik sub'ektlarini maktabgacha ta'lim tizimiga jalb etishning asosiy mexanizmiga aylanishi lozim. Maktabgacha ta'limning hammabopligini, shu jumladan respublikaning olis tumanlarida hamda maktabgacha ta'limning standart shakllarini kengaytirish qiyin bo'lgan joylarda ta'minlash yangi muqobil shakllarni joriy etish hisobiga ham amalga oshirilishi ham mumkin.

Keyingi maktabgacha ta'lim tashkilotlarining asosiy vazifalaridan biri bolalarning sog'lom ovqatlanishini, ular sog'lig'ini mustahkamlash, kasalliklarning oldini olish xizmatlari bilan ta'minlash, shuningdek, tarbiyalanuvchilarning sog'lom turmush tarzini shakllantirish uchun sharoitlar yaratishdan iborat. Shu o'rinda aytib o'tish joizki, sog'lom, xavfsiz va sifatli ovqatlanishni ta'minlash bo'yicha vazifalarni hal qilish uchun davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bunday xizmatlarni ko'rsatish qisman autsorsing shartlari asosida tadbirkorlik sub'ektlariga berilgan. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga tibbiy xizmat ko'rsatish sifatini oshirish, maktabgacha ta'lim tizimidagi tibbiyot xodimlarining malakasini tizimli oshirish bo'yicha chora-tadbirlar faol qo'llanilmoqda.

Navbatdagi eng muhim vazifalardan yana biri bu – maktabgacha tarbiya tashkilotining oila bilan ish olib borish jarayonida aniq maqsad. Ota-onalar bilan hamkorlik asosida amalga oshirilgan ishlarni tahlil qilib, ular bilan bog'liq bo'lgan shakl va usul asosida rejali hamda izchil ishlarni olib borish maqsadga muvofiqsdir. Ana shunday bolalar bog'chasi xodimlarining ota-onalar va oilalar bilan hamkorlikdagi ishlarining keng tarqalgan shakl va usullari mavjud; bularga:

- ota-onalar va oilalar bilan yakkama-yakka ishlash. Ta'lim-tarbiya jarayonida bu tur katga ahamiyat kasb etib, yaxshi natijalarni qo'lga kiritish imkonini beradi. Bunda tarbiyachi oila va bolaning shaxsiy hususiyatlarini o'rganib, tarbiyaviy jarayonda inobatga oladi. Buning natijasida tarbiyachi va ota-ona o'rtasida o'zaro ishonch, hurmat, do'stlik munosabatlari o'rnatiladi;

- ota-onalar bilan jamoa tarzida tashkil qilinadigan ishlar. Bular ota-onalarning guruhli va umumiy majlisi, ota-onalar maktabi, anjumanlar, shanbaliklar, (bolalar bog'chasi xodimlarining ota-onalar bilan birgalikda amaliy faoliyati) savol va javob kechalari;

- ko'rsatmali ishlar. Ishning bu turini: ko'rgazmalar, fotomantajlar, bolalarning ishlarini namoyish qilish, ochiq eshiklar kuni, ota-onalar burchagi, ota-onalar uchun kutubxona, oilaviy tarbiyaning turli tashkilotlari bo'yicha materiallar solingan papka va shu kabilarni qamrab oladi;

- bolaning oilasini borib ko'rish va oila a'zolari bilan yaqindan tanishish;

- ota-onalarga pedagogik ta'lim berish va boshqalarni ko'rsatish mumkin.

Ko'rinib turganidek, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni oilada tarbiyalashni, ota-onalar bilan hamkorlikni bundan keyin yanada takomillashtirish yo'llarini izlab topish, oilaviy tarbiyaning ijtimoiy tarbiya bilan aloqasini mustahkamlash asosiy poydevordir.

Xulosa shuki, bolalarning har xil faoliyatlarini ilmiy asoslangan tamoyillar asosida almashtirib borish, har xil yosh guruhlarda bolalar hayotini to'g'ri tashkil etishni ta'minlaydi. Fikrimizcha, bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan pedagogik jarayon murakkab va rang-barangdir. Tarbiya masalalari ta'lim-tarbiya ishining tashkiliy shakllari, bolalar faoliyatining har xil turlari: mashg'ulotlarda ta'lim berish orqali, ijodiy va qoidali o'yinlar, ularning mustaqil faoliyati, o'z mehnati va kattalar mehnati bilan tanishtirish, o'z-o'ziga xizmat qilish, sayrlar, gigienik tadbirlar orqali amalga oshiriladi. Shuningdek, ta'lim-tarbiya ishlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish bolalar bog'chasidagi pedagogik jarayonning har bir faoliyat turini to'g'ri tashkil etishga bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-4312 Qarori, 2019 y.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PF-5198-son Farmoni, 2017 y.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi PQ-3305-son Qarori, 2017 y.
4. Sh. Shodmonova Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. O‘quv-metodik qo‘llanma – T., 2008 y.
5. Nishonova Z.T., Alimova G.K.. Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi T.: TDPU 2017.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI “MILLIY HUNARMANDCHILIK” MAVZUSI BILAN TANISHTIRISH

Karimova D. T.

Toshkent pedagogika kolleji bosh o‘qituvchisi.

Yer sayyorasidagi mamlakatlar undagi odamlarning yashash tarzi, madaniyati, uning hayvonot dunyosi, orollar haqida tushunchani avvalo sayohatchilar o‘zlarining uzoq safarlarida qadamba-qadam, butun Yer yuzini aylanib o‘rganishgan. Bolajonlarimizning hammasi ham qadimiy va navqiron Samarqand, Buxoro, Xiva kabi shaharlarni borib ko‘rishmagan. Shuning uchun biz — muallimlar ularni bu shaharlar va milliy hunarmandchiligimiz bilan tanishtirish maqsadida «Buyuk ipak yo‘li» nomli turkum mavzular haqida tushunchalar berib borsak, ayni muddao bo‘lar edi. Buning uchun Samarqand, Buxoro va Xiva shaharlariga ekskursiyani videotasmalar va fotosuratlar orqali uyushtirish mumkin. Bunday sayohat-mashg‘ulotni ilg‘or pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda olib borish lozim. O‘zbekistonimizning milliy-madaniy merosini yoritishda bolalarga beradigan bilim oson o‘zlashtirilishi, tushunarli bo‘lishi uchun turli metodlardan foydalanib, bu bilimlarni bolalar ongiga yetkazish tarbiyachining mahoratiga bog‘liq. U mashg‘ulotlarga tayyorgarlik ko‘rayotganida ana shu amallarga rioya etmoqni o‘ziga maqsad qilishi kerak.

«Buyuk ipak yo‘li»ga kiruvchi Samarqand shahri bilan quyidagicha tanishtirish mumkin: (Maktabga tayyorlov guruhi)

Tarbiyachi bolalardan so‘raydi: Bolalar, siz «Buyuk ipak yo‘li» degan nomni qayerda eshitgansiz? (Metroda «Buyuk ipak yo‘li» nomli bekati bor) Toshkent metrostansiyasidan biri shunday deb nomlanadi, lekin bu nom nimani anglatishini bilasizmi? – Unda diqqat bilan eshiting.

Buyuk ipak yo‘li — Xitoy, Hindiston, Eron, Markaziy Osiyo va Yaqin Sharq mamlakatlari o‘rtasidagi qadimiy savdo yo‘lidir. Bizning O‘zbekistonimizdagi “Buyuk karvon yo‘li”ning asosiy yo‘nalishlari Farg‘ona, Qo‘qon, Buxoro, Samarqand, Xiva shaharlari hisoblangan.

Bugun men sizlar bilan buyuk savdo yo‘liga kiruvchi O‘zbekiston hududidagi Samarqand, shahri haqida suhbatlashamiz.

“Samarqand-qadim obidalar shahri”

Bunda maqsad qilib quyidagilarni olish mumkin: Bolalarga O‘zbekistonda savdo-sotiq ishlari qadim-qadimdan taraqqiy etgani va «Buyuk Ipak yo‘li»ga kiruvchi markaziy shaharlardan biri Samarqandning tarixiy-me‘morchilik san‘ati, hunarmandchiligi va madaniyati haqida ma‘lumot berish. Bunday tanishtiruv orqali bolalarning estetik ruhdagi tarbiyasini rivojlantirish, tevarak-atrofdagi go‘zallikni idrok qilish va sevdirish, jonajon tabiat chiroyi va boyligini, tarixi va arxitektura yodgorliklarini, san‘at asarlarini tushunish va qadrlashni o‘rgatish.

Mashg‘ulotning taxminiy matni: Bolalar, O‘zbekistonimiz qadim-qadimdan savdo-sotiq taraqqiy etgan go‘sha. Buyuk karvon yo‘liga kiruvchi uning asosiy shaharlaridan biri bu — Samarqanddir. U — dunyodagi eng ko‘hna shaharlardan biri. Samarqand qadimiy tijorat yo‘li

uchun chorraha bo'lib hisoblangan. Bugun biz sizlar bilan ana shu ko'hna va hamisha navqiron shahar haqida, uning tarixiy obidalari haqida suhbatlashamiz. Bolalar, diqqat qiling, mana bu surat biz hikoya qilayotgan Samarqand shahri tarixi haqida so'zlaydi.

Har bir shaharning o'ziga xos tarixiy markazlari bo'ladi. Samarqanddagi markaziy joylardan biri Registon maydonidir. Uni uch ulug'vor madrasa uch tomondan o'rab turadi. Bular — Ulug'bek, Sherdor va Tillaqori madrasalaridir.(madrasalarning fotosuratlari (yoki prezentatsiya) ko'rsatiladi va bolalar e'tibori uning naqshlariga qaratiladi).

Samarqandning eng gullagan va ravnaq topgan vaqti Sohibqiron Amir Temur davlatni boshqargan vaqtiga to'g'ri keladi. Amir Temur go'zal inshootlarning qad ko'tarishiga, fanning, ma'rifatning rivojlanishiga ulkan hissa qo'shgan inson.

Amir Temurdan keyin Samarqandda yana bir qancha ko'rkam inshootlar bo'y ko'rsatdiki, bu ishda nabirasi Mirzo Ulug'bekning hissasi katta bo'lgan. Rasmlardan ma'lumki, me'morchilik va hunarmandchilik san'ati Samarqandda yaxshi rivojlangan ekan.

Qadimdan Samarqandda kulollar o'zlari yasagan ro'zg'or buyumlari (piyola, kosa, tovoq, lagan, ko'za, xurmacha, tog'ora, xum, tandir, turli xil shamdonlar va o'yinchoqlar) bilan mashhurdir. Dunyoning turli burchagidan kelgan sayyohlar bu buyumlarni sevib xarid qiladilar. «Buyuk Ipak yo'li» orqali ham bu xaridorgir mahsulotlar G'arb davlatlariga yetkazilgan.

Samarqandning noyob nafosat yodgorliklari sizga yoqdimi?

Kulolchilik mehnati, kulolchilik ro'zg'or buyumlari va o'yinchoqlari bilan tanishuv ishi quyidagicha mazmunda bo'lishi mumkin.

Bunda maqsad qilib quyidagilarni olish mumkin: Bolalarga Samarqand qadimdan savdo va hunarmandchilik markazi bo'lib uning madaniyati hamda bu yerda ishlab chiqariladigan mahsulotlar haqida tushuncha berish.

Kulolchilik mehnati va kulol idishlari yasalishi bilan bolalarni tanishtirish va amalda bolalar bilan kulol uy-ro'zg'or buyumlari yoki ixtiyoriy o'yinchoqlarini yasashda mashq qilish.

Mashg'ulotga quyidagi jihozlar tavsiya etiladi:Kuloldan yasalgan uy-ro'zg'or buyumlari va o'yinchoqlardan namunalar: kulolning kulolchilik dastgohida ishlayotgani tasvirlangan fotosurat, loydan idish va o'yinchoqlar yasash uchun asbob-uskunalar.

Mashg'ulotning taxminiy matni: *Tarbiyachichi:* Bolalar o'tgan mashg'ulotimizda sizlar bilan «Buyuk ipak yo'liga» kiruvchi qaysi shahar haqida suhbatlashgan edik? — Samarqanddagi ajoyib me'morchilik san'ati va bir qancha ko'rkam inshootlarni qurilishida kimlarning ulkan hissasi bor ekan? (Amir Temur, Mirzo Ulug'bek)

Demak, me'morchilik san'ati Samarqandda yaxshi rivojlangan bo'lib, bu binolarning ba'zilari hozirgacha ham saqlanib qolgan. Me'morchilik bilan bir qatorda hunarmandchilik va uning tarmoqlaridan biri kulolchilik haqida bilishni istaysizmi?

Qadimdan Samarqandda kulollar o'zlari yasagan ro'zg'or buyumlari (bular: piyola, kosa, tovoq, lagan, ko'za, xurmacha, tog'ora, xum, tandir, turli xil shamdonlar va o'yinchoqlari) bilan mashhurdir. Mana bu ajoyib idishlarga va o'yinchoqlarga qarang, bularni kulolchilar yaratganlar.

Uni qanday yasalishini men tushuntirib beraman. Bunday idishlar maxsus tuproqlardan yasaladi. Avvalo kulol mahsulotlari uchun loy tayyorlanadi.

Loy 2 soatga oyoq bilan tepilib, mushtlab pishiriladi, keyin nam matoga o'rab qo'yiladi. Keyingi kun loy yana 1 soatga pishirilganidan so'ng idish tayyorlashga kirishiladi. Loy qancha kop pishitilsa, sopolning sifati shuncha yaxshi bo'ladi. Kulol idishlarini tayyorlashda asosiy qurol bu — charx. Kulolchilar charxi katta va kichik ikki yog'och g'ildirakdan iborat bo'lib, yog'och o'q bilan o'zaro birlashtirilgan. Kulol pastdagi katta g'ildirakni oyog'i bilan aylantirib turadi, yuqoridagi g'ildirakning ustiga loy qo'yadi va unda ma'lum bir idishni tayyorlaydi.

Bolalar kulol charxi nimaga o'xshar ekan. Biz loy ishi mashg'ulotimizda nimadan foydalanamiz? Tayyorlangan idishlar quritilib humdonda qizdiriladi. Idishlarning turiga ko'ra, humdon ham katta-kichik bo'ladi.Tayyor idishlarga bezak beriladi.Loydan idish va o'yinchoqlarga bezak berishda biz nimalardan foydalanamiz?

B/J: Mo‘yqalam, guash, loydan o‘yinchoqlar yasashda haykaltaroshlarni qalamchalaridan foydalanamiz.

Tarbiyachi: Idishlarga bezak berilgach yana bir marta humdonda qizdiriladi.

Tarbiyachi: Hammangizni stolingizda dastgoh, loy bo‘laklari va barcha loy ishi uchun kerak bo‘lgan asbob-uskunalar mavjud hozir esa o‘z joylaringizga borib o‘tirib ko‘rib turgan kulol idishlari va o‘yinchoqlardan xohlaganingizni yasashingiz va unga bezak berishingiz mumkin.

Mashg‘ulot yakunida bolalar yasagan uy-ro‘zg‘or buyumlari va o‘yinchoqlari haqida she‘r va topishmoqlar aytishlari mumkin. Bolalar, mana sizlar bilan betakror Samarqand shahri haqida ozginagina suhbatlashdik. Shu qisqa suhbat ham o‘ylaymanki, sizga o‘z Vatanimiz bilan iftixor qilish, u bilan g‘ururlanish hissini uyg‘otadi.

Tarbiyachi uchun ma`lumot:

(Bu yo‘l orqali qadimiy Xitoydan Hindistonga, Osiyo va Markaziy Osiyoga asosan ipak eksport qilinganligi sababli u «Ipak yo‘li» nomi bilan shuhrat topgan. «Buyuk ipak yo‘li» miloddan avvalgi birinchi ming yillikning ikkinchi yarmidan to milodiy XV asrgacha— suv yo‘llari qaror topgunga qadar Sharqni G‘arb bilan bog‘lagan asosiy savdo yo‘li hisoblangan va uzunligi qariyb 12.000 kilo-metrni tashkil qilgan. Bu yo‘l orqali Xitoydan tashqi savdo uchun ipak eksport qilingan bo‘lsa, Xitoyga esa har xil gazlama, gilam va palaslar, oyna, metall, zebziynat buyumlari, qimmatbaho tosh va dorivorlar o‘lkamiz hududidan ot va tuyalarda olib borilgan. Esda saqlang, Buyuk karvon yo‘lining O‘zbekistonimizdagi asosiy yo‘nalishlari Farg‘ona, Qo‘qon, Buxoro, Samarqand, Xiva shaharlari hisoblangan.

XV asrdan boshlab suv yo‘llarining kengayishi natijasida tijorat ishlari dengiz orqali amalga osha bordi va bu yo‘lning mavqeyi biroz pasaydi. Buyuk ipak yo‘li tinchlik, barqarorlik, to‘kinlik va birdamlik bo‘lib xizmat qilgan va butun dunyoga dovrug‘ taratgan. Endi uning shonshuhrati qayta tiklansa, nafaqat Sharq G‘arbni, balki moziy bilan bugunni va munavvar ertani birlashtiradi. Ayni paytda uning ildizi chuqur madaniy-ma‘rifiy hamkorlikni, qon-qardoshlik va do‘stlik aloqalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.)

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Iqtisod alifbosi” 1 sinflar uchun.
2. O‘zbekiaton tarixi 8 sinf
3. O‘zbekiston ensiklopediyasi II-III tomlar.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA TA’LIM-TARBIYANING AHAMIYATI

Kuldasheva G. D.

MTTVMQTMOI, “Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish uchun innovatsion tadqiqot laboratoriyasi”ning mudiri, psixologiya fanlari nomzodi, dotsent.

Mustaqil Respublika sharoitida maktabgacha ta’lim tashkilotlarida o‘ziga xos rivojlanish davrini boshidan kechirmoqda. Ta’limning yangi modeli jamiyatimizning potensial kuchlarini ro‘yobga chiqarishda katta ahamiyatga ega. Bu o‘ziga xoslik eng avvalo ta’lim-tarbiya mazmunini milliyashtirish, ya’ni o‘zimizning juda boy o‘tmish tariximiz, madaniyatimiz, fanimiz, tilimiz o‘z mohiyati bilan juda chiroyli, yuksak insoniy, axloqiy mazmunga ega bo‘lgan milliy urf-odatlarimiz asosida jamiyatimiz kelajagi bo‘lgan yosh avlodni ta’lim-tarbiyasiga e’tibor qaratish baxtiga muyassar bo‘ldik. Bu narsa hammamizning qalbimizda yuksak g‘urur xislarini to‘lqinlantiradi. Mana shu sharoitda hammamizdan juda katta ko‘tarinkilik bilan jamiyatimizning yosh avlodini yuksak vatanparvarlik, xalqparvarlik, milliy g‘urur ruhida tarbiyalashimizni taqozo qiladi.

Rivojlanayotgan har bir shaxsda muayyan darajada intellektual salohiyatning yuzaga chiqarilishi muhimdir. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda aqliy faoliyat jarayonida shaxs sifatlarini shakllantirish uchun keng imkoniyatlar mavjud.

Bugungi kunda psixolog, pedagog va fiziologlarning asosiy diqqat-e'tibori maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim-tarbiyasiga qaratilgan. Pedagogik faoliyat va ilmiy tadqiqotlarning natijalarini ko'rsatishicha, aynan maktabgacha yoshdagi bolalarda keng psixofizik imkoniyatlar paydo bo'ladi va tarbiyalash orqali bolaning amaliy, aqliy hamda badiiy qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy va ma'naviy qadriyatlar, odatlar, tasavvurlar shakllanadi, xarakter xususiyatlari namoyon bo'la boshlaydi.

Yuksak axloqiy sifatlarni tarbiyalash, eng avvalo o'zimizda bu sifatlarni mujassamlashtirishni talab qiladi. Shu bilan birga ta'lim-tarbiyaga yangicha yondoshish, yangicha uslub bilan yangi vazifalarni amalga oshirib bo'lmaydi. Shuning uchun biz bu masalani yangi pedagogik texnologiya asosida amalga oshirishimiz mumkin. Xo'sh, yangi pedagogik texnologiyaning o'zi nima, unga qanday erishib bo'ladi? Bu jarayon pedagogning bosqichma-bosqich pedagogik mahorat pillapoyalarini egallab, uning yuksak pedagogik darajasiga ko'tarilish kabi nihoyatda qiyin, mashaqqatli mehnatining samarasi sifatida har bir bola erishishi mumkin bo'lgan mahorat cho'qqisidir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik innovatsion texnologiyalardan samarali va mazmunli foydalanish avvalo, tinimsiz mehnat va har bir pedagogning o'z ustida ishlashini taqozo qiladi. Bu ish dastlab, ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganishdan boshlanishi lozim.

Ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish va yoyish – pedagoglar uchun o'z kasb mahoratlarini takomillashtirishning eng qulay shaklidir. Ilg'or pedagogik tajriba pedagogning o'z faoliyatiga ijodkor va novatorlarcha yondoshib, bolalarga ta'lim va tarbiya berishning yangi yo'llarini izlab topishdir. Ta'lim-tarbiyasi jarayonida yangi innovatsion texnologiyalardan foydalanish juda katta samara beradi. 6-7 yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlash tajribalarini, ularning odob axloq haqidagi tushunchalarini o'rganish va rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shunga ko'ra pedagoglarning ota-onalar bilan doimiy muloqotda bo'lishi, suhbatlar o'tkazish va ularning qiziqarli va mazmunli bo'lishini ta'minlaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni xalqning boy madaniy-tarixiy merosi va umumbashariy qadriyatlar asosida ma'naviy axloqiy jihatdan tarbiyalashda samarali pedagogik-psixologik usullarni izlash va amalda qo'llash hozirgi kunning dolzarb talabidir. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashning ularning ish qobiliyatiga, binobarin o'quv materialini tez mustahkam va tabiiy o'zlashtirishlarni shakllantirishga salmoqli ta'sir ko'rsatuvchi ba'zi metodlarini ko'rib chiqamiz. Maktabgacha yoshdagi bolalar biror materialning qanday bayon etilayotganligiga nisbatan befarq emaslar. Bir ohangdagi nutq bolalarda befarqlik va mudroq holatni vujudga keltiradi. Oqibatda axborot qabul qilinishi qiyinlashadi yoki butunlay qabul qilinmaydi.

Bog'cha bolalari bilan ishlashda hozirgi zamon yangi innovatsion texnologiyalardan foydalanish: masalan, har xil zamonaviy qiziqarli media ilovalardan, internet saytlaridagi o'quv dasturlar, video roliklar, multfilmlar, qiziqarli mashg'ulotlarga asoslangan holda olib borilishi lozim. Ular bilan ishlashda illyustratsiyalar, suratlar, qiyos va misollardan foydalanish juda muhim. Bularning barchasi aniq o'zlashtirishni ta'minlaydi.

Ta'lim jarayonida shuni nazarda tutish lozimki, bolalarda jamoaviy hamkorlik, o'zaro yordamga yo'naltirilgan faoliyat usullarini shakllantirish zarur, shunda ijtimoiy xulq-atvor motivlari kuchli namoyon etiladi, bolaning emotsional kechinmalari va xulq-atvorini boshqarishdagi yo'naltiruvchi faoliyati rivojlanadi. Xulq-atvorining namoyon etilishida dastlab bolada o'yin faoliyatidan qoniqish yoki qoniqmaslik emotsiyalar orqali namoyon bo'lsa, keyinchalik bu faoliyati natijalarining ijtimoiy motivlar, estetik ideallar, qadriyatlarga qay darajada mos kelishi bilan bog'liq murakkab kechinmalar tarzida paydo bo'ladi.

Masalan, tarbiyachi bolalarni biror bir ertak bilan tanishtirmoqchi bo'lganda, bolalar ertakdagi ijobiy qaxramonlarni, undagi vaziyatlarni tahlil qilgan holda yaxshi qabul qiladilar. Tarbiyachi ertakni ta'sirchan va ifodali so'zlab bersa, unga nisbatan qiziqish yanada ortadi. Bundan tashqari ushbu ish turi bolani intizomga o'rgatadi va ijobiy sog'lom muhit yaratadi.

Ertakning mazmunini tushunib his etgan bolada bilimlarini oshirishga nisbatan tabiiy ehtiyoj paydo bo'ladi. Ertakni tinglab bo'lgandan so'ng bolalar o'zlarining ilk taassurotlarini erkin so'zlab berish uchun qulay sharoit vujudga keltirish lozim. Bu o'rinda har bir bolaning fikrini eshitish muhim. Zero bu narsa ularda o'z so'ziga nisbatan mas'uliyat, mustaqillik tuyg'ularini uyg'otadi. Pedagog aytilgan fikrlarni tahlil qilishi va buni nazorat bilan bajarishi lozim. Iloji boricha ko'proq bolaning ko'rish tasavvuriga murojaat qilish lozim.

Agar bolalik davrida tegishli emotsional va intellektual sifatlar u yoki bu sabab orqali yetarlicha rivojlantirilmasa, keyinchalik ushbu kamchiliklarni tuzatish juda qiyin bo'ladi. Bolalik davrida aqliy jihatdan rivojlantirishga yetarli e'tibor berilmasa, natijada bir tomonlama rivojlanishga olib kelishi va bolaning xarakterida ijtimoiy muhitga, shaxslarga nisbatan empatiya yetarli darajada namoyon etilmay qolishi mumkin.

Ushbu keltirilgan psixologik jihatlar bola psixik olamining naqadar murakkab, rang-barang va ta'sirlanuvchanligidan dalolat beradi. Bu yoshda bolaning psixikasi o'zgaruvchan bo'lgani bois aqliy faoliyatni ham hissiylikdan ajralmagan tarzda, ya'ni ularning mehrini, hurmatini qozongan holda tashkil etish maqsadga muvofiq. Pedagog maktabgacha yoshidagi bolalar bilan muntazam munosabatga kirishar ekan, ushbu psixologik jihatlarni doimo nazarda tutgan holda pedagogik faoliyatni tashkil etishi maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat ko'rsatayotgan pedagoglar qo'lida, shu jumladan bolalar ish qobiliyatini oshirish masalasida qudratli imkoniyatlar mavjud va undan to'g'ri foydalanish zarur zamon talabidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

3. M.Voxidov. "Bolalar psixologiyasi". Toshkent, 1992-y.
4. P.Leventuyev. A.Askarxujayev. V.Chudnovskiy. M.Voxidov. "Bolalar psixologiyasi ocherklari", Toshkent, 2002-y.
5. E.G'oziyev. "Psixologiya". Toshkent. 2018-y.

MAKTABGACHA TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK MULOQOTNI SAMARALI TASHKIL ETISH YO'LLARI

Mamatova H. E.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish institute katta o'qituvchisi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasida tarbiyachi pedagogik muloqot orqali o'zining eng yaxshi fazilatlarini va hatti-harakatlarini namoyon etadi. Tarbiyalanuvchilar bilan bo'lgan ijobiy munosabat natijasida ularda ideal shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Bolaning tarbiyachi shaxsi haqidagi qarashlari, uning hatti-harakati, pedagogik mahorati, uning ma'naviy madaniyatiga mos kelmasa, yaxlit pedagogik jarayonni mukammal tashkil etish ham ijobiy natijalar bermaydi. Tarbiyachi ob'ekti bilan, bola sub'ekti o'rtasidagi qattiq avtoritor intizom ham pedagogik muomala jarayoniga salbiy ta'sir etadi, natijada bolaning ichki hissiyoti hamda shaxsiy fazilatlarini rivojlanmaydi. Pedagogik muloqot madaniyati tarbiyachi faoliyatini muvaffaqiyatga yo'naltiruvchi eng muhim vosita, tarbiyachining muhim fazilati bo'lmish uning muloqot madaniyati va muomalasidir. Muomala barcha falsafiy va psixologik fanlarda o'ziga xos ta'rifga ega. Pedagogikaning kategoriyasi sifatida muomala bolalar qalbiga yo'l topa olish, ularga yondashish uchun mehrini qozonish, pedagogik nuqtai nazardan ta'lim-tarbiya jarayonida bolalar bilan o'zaro aloqa bog'lashga qaratilgan tarbiyachining pedagogik qobiliyatidir. Muomala tarbiyachi faoliyatining muhim tarkibiy qismi bo'lib, o'zida ulkan pedagogik imkoniyatlarni

mujassamlashtiradi. Pedagogik muomalada tarbiyachi quyidagi faoliyatga qat'iy amal qilishi lozim:

- tarbiyachida tarbiyalash mahoratining shakllanganligi. Uning tarbiyaviy jarayonga oid soʻz va ohangni tanlay bilishi va taʼsir oʻtkaza olishi;
- muomala subʼekti boʻlmish bola diqqatini jalb qiluvchi nutq, pauza, harakat, imo-ishoralarni oʻz oʻrnida ishlatishi, tarbiyaviy taʼsirni bilishi;
- bolaning ichki ruhiyatini, psixologik xususiyatlarini bilgan holda muomalaga jalb etishi, mashgʻulotni boshlashdan oldin bolalarni taʼlim va tarbiyaviy muloqotga tayyorlashi;
- bolaga ogʻzaki, oʻzaro taʼsir koʻrsatishning tarbiyaviy usullarini bilishi. Tarbiyachining nutqi ravon, bola ongiga ijobiy taʼsir qiladigan boʻlishi.

Nihoyat, tarbiyachining bolalar bilan kundalik muomalasi shunga olib keladiki, u bolalarning hatti-harakatlaridagi chuqur maʼno va haqiqiy sabablarni turli vaziyatlarda payqab oladi, buning uchun namuna sifatida uning oʻzi tez-tez qayd qilgan dalillardan va bolalarning xulq-atvop usullaridan foydalanadi. Tarbiyachining bolalar bilan muomalasi tarbiyani boshqarish vositasi sifatida qaralib, birlashtiruvchi hamda oʻrnini toʻldiruvchi vazifasini bajaradi. Muomala oʻzaro munosabatlar doirasida sodir boʻladi. Boshqarish vositasi boʻlgan muomala pedagogik faoliyatdan oldin sodir boʻladi. Tarbiyachi muloqot asosida oʻz tarbiyalanuvchilariga maʼlum bir maqsadga qaratilgan axborotlar tizimini maʼlum qiladi. Bunda tarbiyachi tomonidan yoʻl qoʻyiladigan arzimas bir xatolik, adolatsizlik, qoʻpollik bolalar bilan oʻzaro muloqotning buzilishiga sabab boʻladi va ogʻir oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Tarbiyachining bolalar bilan oʻzaro muloqotida quyidagi vositalar muhim ahamiyatga ega:

- pedagogik muloqot jarayonida tarbiyachi tarbiyalanuvchi obʼekt bilan oʻziga xos moslashish jarayoni. Bunday moslashuvda tarbiyachi oʻzining mimika, pantomimika, notiqlik sanʼati, taʼsir oʻtkazish kabi qobiliyatlar tizimini namoyish etadi;
- tarbiyachining shirinsuxanligi, ochiq chehrali boʻlishi, samimiy muomalasi muloqotda ijobiy natijalarga erishish kalitidir;
- bolalar bilan muloqot jarayonida tarbiyachining doimo psixologik bilimlarga tayanishi taʼlim-tarbiyaviy faoliyatda bir xil muvozanatni saqlaydi;
- tarbiyachi bolalar bilan oʻzaro muloqotga kirishar ekan, ular hissiyotida yashiringan eng nozik qatlamlarni ham anglab olishga qodir boʻladi.

Nutq madaniyatiga eʼtibor yolgʻiz tarbiyachidan emas, balki har bir fuqarodan ongli ravishda oʻzlashtirish talab qilinadigan insoniy fazilatlardan biridir. Uni egallash har bir tarbiyachining va shaxsning madaniy saviyasi va bilimiga bogʻliq. Tarbiyachi pedagogik mahoratida nutq madaniyati, uning nafaqat maʼnaviy va axloqiy jihatdan boyligini, balki bilimini, tafakkurini, ilmiy dunyoqarashini, fikr va mushohada yuritishini belgilovchi meʼyordir. Tarbiyachining nutq madaniyati birdaniga shakllanib maromiga yetadigan jarayon emas, u pedagogik mahorat bilan, kasb faoliyati davomida, tajribali ustozlar oʻgiti natijasida yillar davomida takomillashib boradi. Tarbiyachida nutqiy qobiliyat boʻlishi lozim. Uni rivojlantirish faqat tarbiyachining shijoatiga bogʻliq. Shu qobiliyat tufayli tarbiyachining nutq madaniyati ham shakllanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab tarbiyachisining psixologiyasi. – T.: Oʻzbekiston, 1999.- 29 b.
2. Pedagogika nazariyasi va tarixi. 1-qism: Pedagogika nazariyasi. (M.X.Toxtaxodjaeva va boshqalar) – T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2007. – 380 b.
3. Gʻoziev E. Bolalarning oʻquv faoliyatini boshqarish. T.: – “Tarbiyachi”, 2004. – 104 b.
4. Gʻoziev E. Psixologiya. – T.: Tarbiyachi, 1994. – 224 b.

INSON OVOZI DIAPAZONLARI BILAN TANISHISH

Matyakubov I. B.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti direktor va
mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularni
malakasini oshirish instituti, PhD.

Inson ovoz diapazonlari bilan tanishish- Xonanda ovozi fiziologik tuzilishiga qarab *bolalar, ayollar, erkaklar* ovozigacha bo'linadi.

Bolalar ovozida tovush o'zining yengilligi, tiniqligi, xarakterli jarangdorligi va nozikligi bilan ajralib turadi. Bolalar ovozi *diskant* va *altga* bo'linadi. Bolalar xorida diskant ovozga odatda yuqori (soprano) partiyalari topshiriladi. Bolalar xorida alt past partiya hisoblanadi. Bolalarning ovoz xarakterini aniqlashda har bir yoshning o'z xususiyatiga ega bo'lgan "ishchan diapazoni" borligini hisobga olish lozim.

Bolalarning ovoz diapazoni:

2-3 yoshli bolalarning diapazoni $mi^1 - lya^1$

3-4 yoshli bolalarning diapazoni $re^1 - lya^1$

4-5 yoshli bolalarning diapazoni $re^1 - si^1$

5-6 yoshli bolalarning diapazoni $re^1 - si^1 (do^2)$

6-7 yoshli bolalarning diapazoni $do^1 (re^1) - do^2$

7-10 yosh bolalarda umumiy diapazon bir qancha keng bo'ladi: kichik oktava "lya" dan 2-oktava "re" gacha.

O'rta yoshda (11-13 yosh) "ishchan diapazon" kengaygan bo'lib, 1-oktava "do" dan 2-oktava "mi, fa" gacha.

Mutatsiya davrida o'g'il bolalarda diapazon chegarasi keskin o'zgaradi; ovozi bo'g'iq, intonatsiyasi noaniq, tez charchaydigan bo'ladi.

17-18 yoshlarga kelib, ovoz kuchi kattalar ovozi kuchiga yaqinlashadi va 20 yoshlarga borib to'liq shakllanadi.

Ayollar ovozi. *Koloraturali* va *lirik-koloraturali sopranolar* eng yengil va harakatchan ovozlarda bo'lib, yuqori registrdagi tovushlarning tiniq, jarangdor va yorqinlik xususiyatiga ega. Texnik imkoniyatlari va tembr jihatidan fleyta ovozigacha o'xshab ketadi. Bu ovozlarning ovoz hajmi 1-oktava "do" dan 3-oktava "fa" gacha.

Lirik soprano ilq, yoqimli tembrga ega bo'lib, yumshoq sadolanadi. O'rta va yuqori registrdagi ta'sirchan ifodali tovushlarga ega. Ovoz hajmi 1-oktava "do" dan 3-oktava "do" gacha.

Lirik-dramatik va *dramatik soprano* diapazoni to'liq, bo'rtirilgan, kuchli yangrash bilan ajralib turadi. Xorning 2-soprano partiyasini tashkil etadi. Ovoz hajmi 1-oktava "do" dan 2-oktava "lya" gacha.

Lirik va *dramatik messo-soprano* dramatik soprano va kontralto o'rtasidagi ovoz bo'lib, quyi registrdagi tovushlarga ega. Tembr jihatidan tiniq, chiroyli hisoblanadi. Ovoz hajmi kichik oktava "lya" dan 2-oktava "fa" gacha.

Kontralto ayollarning eng past ovozi bo'lib, quyuq tembrga ega, asosan quyi registrdan iborat. Ovoz hajmi kichik oktava "fa" dan 2-oktava "mi" gacha.

Erkaklar ovozi. *Tenor-altino* erkaklarning eng baland ovozi bo'lib, yengil va nozik tembrga ega. Yorqin falsetli (yuqori registrda) sadolanishi uning o'ziga xos xususiyatidir.

Lirik tenor yengil, ravshan, nafis tembrga ega va o'ta ifodaviyligi, texnik jihatdan harakatchanligi bilan ajralib turadi. Ovoz hajmi 1-oktava "do" dan 3-oktava "do" gacha.

Lirik-dramatik va *dramatik tenor* kuchli, to'liq va shirali ovozlarda hisoblanib, quyi registrda to'la va aniq yangraydi. Ovoz hajmi 1-oktava "do" dan 2-oktava "lya" gacha.

Xarakterli tenor opera amaliyotida uchraydi. Bu ovozga "chuqur ta'sirchan" xarakterli elementlarga ega kichik partiyalar topshiriladi.

Lirik bariton tenor va bas ovozlari o'rtasidagi ovoz bo'lib, kuychan, ohangdorligi va yumshoqligi bilan ajralib turadi. Ovoz hajmi katta oktava "lya" dan 1-oktava "sol" gacha.

Dramatik bariton yangrashi jihatidan bas ovozigacha yaqin turadi. Unda kuchli jarangdorlik va shiradorlik mujassam. Ovoz hajmi katta oktava "sol" dan 1-oktava "fa" gacha.

Bas-bariton – baland, kuychan bas. Uning past tovushlari kuchsiz, yuqori tovushlari esa erkin va shirali eshitiladi. Ovoz hajmi kontroktava "lya" dan 1-oktava "do" gacha.

Bas ovozinigacha turlari: bas-profundo, bas-kantanta, bas-buffo, xarakterli bas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Soliev N. Musiqacha savodi alifbosi. G'.G'ulom nomidagi nashriyot, 2003.
2. Nabijon Ermat. Sakson sakkiz sara soz.-T; Tamaddun nashriyoti, 2003.
3. Toshmatov O'. Cholg'ushunoslik. – T.; A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. 2004.
4. Safarov O. Folklor – bebaho boylik. – T.: Muharrir, 2010 .

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI PEDAGOG TARBIYACHISINING KASBIY KOMPETENSIYASI

Meliyeva Ya.X.

MTTDMQTMOI "Pedagogikacha va psixologiyacha"
kafedrasi katta o'qituvchisi.

Tarixgacha nazar tashlaydigan bo'lsak, odamzod taraqqiyoti bevositacha ijtimoiy tuzum va jamiyatdagi o'zgarishlar bilan uzviy bog'liqligining guvohi bo'lamiz.

Jamiyatning turli soha va bo'g'inlaridagi o'zgarishlar: ilmiy, madaniy, axloqiy kabi qadriyatlarni yangi ko'rinishlarini takomillashuvi, turli islohotlar va ilg'or innovatsion yo'nalishlari asosidacha amalga oshadi. Shu nuqtayi nazardan olib qaraydigan bo'lsak, malakatimizdacha maktabgacha ta'lim sohasidacha amalga oshirilayotgan islohotlar zaminidacha milliy qadriyatlarimiz hamdacha mentalitetimizgacha tayanilganligini ko'rish mumkin.

Ma'lumki, har qanday jamiyat taraqqiyoti asosini hamkorlikdagi ilmiy faoliyatcha, kashfiyotlar, tadqiqotlar, o'tgan davr olimlarimizning ilmiy izlanishlari, yutuqlari tashkil etadi. Boshqacha aytganimizdacha o'tgan davr va hozirgi, hamdacha kelajak taraqqiyoti o'rtasidacha o'zaro dialektik bog'liqlik mavjud bo'lib, bu bog'liqlik maktabgacha ta'lim tizimi, uning mazmunidacha o'z ifodasini topgan. Hayotning dialektik bog'liqligi va taraqqiyoti har bir davr insoniyatning borliqgacha faol yoki passiv munosabatlarini ekvivalent ifodasini yoritib bergan.

Insoniyat taraqqiyotining har bir bosqichi, uning maqsadi inson muammosi, uning turmush tarzini o'zgartirishi, yaxshi hayot uchun kurashishi, yangilikgacha intilish, zamonaviylikgacha erishishi dialektik qarama-qarshiliklarning asosini tashkil etadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, jamiyat taraqqiyoti ta'limning mohiyati bilan uzviy bog'liqdir. Ta'limning mohiyati faqatgacha iqtisodiy ko'rsatkichlarda o'z ifodasini aks ettirib qolmay, balki ko'p aspektli bo'lib insoniyat, jamiyat taraqqiyotidacha ifodalanadi. Ta'lim shaxs dunyoqarashi, ongi, axloqi malakasini tarkib topishidacha aks etadi.

Ta'lim taraqqiyot darajasi, ta'lim tizimi davlatimizning siyosiy, iqtisodiy taraqqiyotigacha, insonlar turmush tarziga, oilaviy hayotgacha ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Yana bir narsani alohida qayd etib o'tish lozimki, inson butun hayoti davomidagi bilimlarning oltmish foizini maktagacha yoshdacha, ya'ni yetti yoshgacha bo'lgan davrdacha olar ekan. Demak, insonning turli sohalardagi yutuqlari maktabgacha ta'lim tashkilotidacha olgan bilimlarining ko'lami va sifatigacha bog'liq bo'lar ekan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridacha amalga oshirilgan samarali va sifatli ta'lim insonning yuqori pog'onagacha ko'tarilishi ijtimoiy hayot piramidasi cho'qqilarini zabt etish imkoniyatini tug'diradi. Shuning uchun maktabgacha ta'lim sohasigacha, ilm, fangacha e'tiborni asosi deb qarash iqtisodiy investetsiya kiritish, kapital mablag' qo'yish bilan teng hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tizimining bugungi vazifasi mustaqil fikrgacha ega bo'lgan, o'z

“Men”iga ega shaxsni tarbiyalashga qaratilgan. Ushbu maqsadga erishish yoʻlida zamonaviy taʼlim asosida mustaqil tafakkuri mantiqiy tafakkur zaminida kamol toptirish nazarda tutiladi. Mantiqiy fikrlash – ongli ravishda, ilmiy nazariy asoslarga tayanib ratsional ravishda fikrlash demakdir. Taniqli psixolog Vygotskiyning taʼbiriga koʻra, fikrlashda mantiqning yoʻqligi fikrlash jarayonida mustaqillikning erkinlikning, onglilikning yoʻqligi hisoblanadi.

Mantiqiy fikrlash insonning asosiy oliy xususiyatlaridan biri boʻlib, uning ruhan sogʻlomligining asosiy belgilaridan sanaladi. Mantiqiy fikrlash ilmiy nazariy bilimlar, ijtimoiy hayot hodisalarini teran anglash, idrok etish asosida yuzaga keladi.

Aynan taʼlimdagi yuzakiliklar, maktabgacha yoshdagi bolalarning ongi, tafakkurini tarkib toptirishga ijodiy yondashish maktabgacha pedagogikaning dolzarb muammosi hisolanadi. Mavjud ijtimoiy talablar asosida bugungi kunda didaktik jarayonda maktabgacha yoshdagi bolalarning tafakkurini shakllantirish bosqichlarini, uning pedagogik asoslari, mustaqil tafakkur shakllanish omillarini ilmiy pedagogik, psixologik nuqtayi nazardan talqin etish bolaning dunyoqarashini shakllantirishdagi ilmiy pedagogik mohiyatlarga tayanib ish koʻrish talab etilmoqda.

Psixolog olim R.Qadirova tashqi olam obyektlari haqida oʻylash va tafakkur jarayoni haqida fikr yuritish oʻrtasida prinsipial farq borligini taʼkidlaydi. Binobarin, har bir pedago-tarbiyachi maktabgacha yoshdagi bola shaxsining tafakkur jarayoni shakllanish bosqichi, har bir taʼlimiy oʻyin faoliyatida yoki tarbiyaviy jarayonda erishilgan natijalarni reflektor yoki mental tafakkur doirasida shakllanganligini aniqlay olishi lozim. Avvalambor reflektor va mental tafakkur haqida soʻz yuritaylik. Mental tafakkursiz insonni kamolatga yetkazish faqat uning ongiga tashqi taʼsir oʻtkazilayotgan vaqtdagina sodir boʻladi! Demak, faqat maktabgacha yoshdagi bolada mental tafakkur shakllangandagina tashqi holatlarga qaram boʻlmaslik, oʻz-oʻziga ishonch va ichki xotirjamlik kabi xususiyatlarini tarkib toptiradi.

Maktabgacha taʼlim taʼlim tizimida bola shaxsini tarbiyalash, uning maqsad vazifalari, mazmuni, uslub va shakllari zamon talablari darajasida amalga oshirish muhimdir.

Yuqorida kayd etganimizdek, taʼlim oʻyin faoliyatini zamonaviy talablar asosida tashkil etish bola shaxsining mental tafakkurini shakllantirishga imkon yaratadi.

Zamonaviy taʼlim jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalarning reflektor tafakkuri shakllanish bosqichidan mental tafakkur pagʻonasiga erishish bosqichlarini va ular oʻziga xos dunyokarashni shakllanishidagi mohiyatiga eʼtibor qarataylik.

Maʼlumki, taʼlim elementlarini bolalalar tomonidan oʻzlashtirish bevosita zamonaviy axborotlar yordamida amalga oshirilishga yordam beradi. Axborotlardan foydalanish xarakteriga qarab faoliyatning ikki koʻrinishini farqlash mumkin: nomahsuldor va mahsuldor. Ularning farqi shundan iboratki nomahsuldor faoliyatida bola oʻziga maʼlum boʻlgan harakat qoidalaridan foydalanadi va bu jarayonda hech qanday yangi axborotlar yuzaga chiqmaydi. Mahsuldor faoliyatni bajarishda bola doimo yangilikka duch keladi, yangi axborotlarni oʻzlashtiradi.

Bola shaxsi taʼlim elementlarini oʻzlashtirish faoliyatini quyidagi toʻrt darajaga boʻlish mumkin:

1. Daraja: Tashqi pedagog-tarbiyachi koʻrsatmasi asosidagi harakat. Taʼlimiy oʻyin faoliyati materiali bilan tanishuv pagʻonasi.

P. Daraja: Bolalarning xotiralari asosidagi faoliyat.

Sh. Daraja: Mahsuldor faoliyatning everestik darajasi;

IV. Daraja: Faoliyatning yangi qirralarini tadqiq qiluvchi mahsuldor harakat, yaʼni faoliyatning ijodiy darajasi.

Akademik Bepalko fikricha, har bir didaktik jarayonda taʼlimiy oʻyin faoliyati mazmunini oʻzlashtirishda bolalarni bilish, tushunish, koidalarni keltirib chikarish, analiz-sintez qilish, ijodiy yondashish bosqichlariga koʻtarish taʼlimning samaradorligi deb belgilanadi.

Taniqli rus adibi L.N.Tolstoy inson bilimlarini oʻzlashtirishi haqida shunday yozadi: “Bilim shunda haqiqiy bilimga aylanadi, qachonki, u xotira kuchi bilan emas, balki oʻz fikr kuchi bilan erishilgan boʻlsa”. Demak, maktabgacha yoshdagi bolalarda fikr kuchi orqali talim mazmunini oʻzlashtirishga yoʻnaltirish maktabgacha taʼlimning bosh masalasidir. XXI asr maktabgacha

ta'lim tizimi pedagog-xodimlari kasbiy faoliyatida oddiy pedagog-tarbiyachi emas, balki ijodkor pedagog-bo'lishni taqozo etmoqda. Har bir pedagog-tarbiyachi bolalarda yuzaki bilim yuzaki fikrlashga olib kelishini unutmashimiz lozim. Shunday qilib, maktabgacha ta'lim ijtimoiy hayot taraqqiyotida yangi mazmun, yangi tizim, yangi sifatni o'zida mujassamlashtirib boraveradiki, natijada bola shunga mos ravishda shakllanib, o'z "Men"iga ega bo'lgan shaxs sifatida shakllanadi kamol topadi.

Maktabgacha ta'lim jamiyat avangardi sifatida taraqqiyotning oldida borishi va erishiladigan yutuqlarning ibtidosi sifatida ilmiy jihatdan asoslab berilishi lozim. O'z-o'zidan ayon bo'ladiki, maktabgacha ta'lim ijtimoiy jamiyat tarkiqiyotida oldingi o'rinlarda bo'lishi lozim..

Ta'limda maktabgacha yoshdagi bolalarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini uyg'otish va rivojlantirish asosida ijodiy qarashini tarkib toptirish, pedagog-tarbiyachi faoliyatining kreativlikka asoslanishini talab etadi. Bolaning ijtimoiylashuvi, uning ong tafakkurida yangicha qarashlarini tarkib topishida, bilim olishga bo'lgan yangicha munosabatlarni yuzaga keltirishda ta'lim tarbiya tizimi uning mazmuni va ta'lim tarbiya jarayonini zamon talablari darajasida tashkil etish bilan uzviy bog'liq.

Aynan, ta'lim tarbiya tizimida yosh avlodni ijtimoiy hayotga tayyorlashda pedagog-tarbiyachining kreativ faoliyati mantiqiy va tanqidiy tafakkurni shakllantirib borish, mustaqil erkin fikrlashga o'rgatish ijtmoy zarurat sifatida qaralmoqda. Pedagog-tarbiyachi o'z ish faoliyatiga ijodiy tafakkur hamda hayotga bo'lgan yangicha munosabatga tayangan holda yondashsa, demak zamonaviy maktabgacha ta'lim tizimidan boshlab bolalarni ijodiy fikrlashga, o'z qobiliyatini namoyon etishga, o'z imkon darajasini baholashga yo'naltira oladi. XXI asr pedagog-tarbiyachisi oddiy ta'limiy faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxs emas, balki ijtimoiy hayotga bolalarni har tomonlama tayyorlovchi, bolalarni o'zligini namoyon qilishga yo'naltiruvchi ijodiy tafakkur bilan hayotga qarovchi shaxs bo'lishini talab etmoqda.

Bugungi kunda pedagog-tarbiyachining faoliyatini, uning kasbiy kompetensiyasini, uning yangilikka bo'lgan ehtiyoji, ularni egallash darajasi bilan baholashimiz mumkin. Biz maktabgacha ta'lim sohasida qanchalik takomillashgan texnika vositalari, kompyuter texnologiyalari, masofaviy ta'limni roliga yuqori baho bermaylik, ular ta'limni modernizatsiyalashtirishdagi vositalar deb qaraymiz va pedagog-tarbiyachi faktori, uning bilimi, kasbiy mahorati, ijodkorligi hal qiluvchi asosiy masala bo'lib qolaveradi.

Demak, pedagog-tarbiyachining kasbi ijtimoiy jamiyatimizda kichik faoliyat bo'lib qolmay, balki umumjamiyat masalalari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan, jamiyatimizni harakatga keltirishda muhim hissa qo'shuvchi va o'ta ma'suliyatli, hamda sharafli kasb ekanligini davr tasdiqlamoqda.

Mazkur kasb o'z evolyutsion tarixiy taraqqiyot bosqichida oddiy tarbiyachidan ijtimoiy pedagog-tarbiyachi sifatida yuqori bosqichga ko'tarilganligining guvohi bo'lmoqdamiz. Shu nuqtayi nazardan qaralganda pedagog-tarbiyachining kasbiy kompetensiyasini zamon talablariga mos tarzda kamol toptirish talab etiladi. Bu esa har bir pedagog-tarbiyachidan o'z ustida tinimsiz ish olib borishi, ilg'or va xorij tajribalarini o'zlashtirib, amaliyotda faol qo'llay bilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. L.Vigotskiy "Psixologiya razvitiya cheloveka. — M.: Izd-vo Smisl; Izd-vo Eksmo, 2005.
- 2.R.Qodirova. "Kasbiy psixologiya". Qarshi 2005-yil.
- 3.Bespalko V. P. B 53 Slagayemye *pedagogicheskoy texnologii*.— M. Pedagogika, 1989.
- 4.L.N.Tolstoy. "Iqornoma" Toshkent 2008y
- 5.S.T.Turg'unovva boshq. O'qituvchining kasbiy mahorat va kompetensiyasini rivojlantirish" "Sano standart" nashriyoti. T:2012

BOLA SHAXSINING ASOSIY AQLIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH

Murodova A. B.

MTTDMQTMOI “Pedagogika va psixologiya”
kafedrası katta o‘qituvchisi.

Insonning ehtiyojlari, qiziqishlari va moyilliklarining shakllanishi va namoyon bo‘lishiga turli yo‘llar bilan hissa qo‘shadigan, uning tanasi va birinchi navbatda asab tizimining xususiyatlari bilan ajralmas aloqada bo‘lgan ushbu makro va mikroorganizm har bir alohida holatda yaratadi.

U o‘ziga xos, har bir holatda o‘ziga xos, tirik, harakat qiluvchi shaxs bo‘lib, unga ko‘pgina omillar ta’sirlar qiladi. Insonning voqelikni idrok etishi, xotirasi, tafakkuri, tasavvuri, diqqati, garchi ular doimo obyektiv olamning xususiyatlarini belgilab qo‘ysa ham, lekin uning barcha bu aqliy jarayonlari doimouning dunyoning turli tomonlariga munosabati muhrini ushlab turadi. Inson yashaydigan va harakat qiladigan dunyo o‘zgarimoqda, uning bu dunyodagi roli va mavqeyi o‘zgaradi va buning natijasida uning mavjud “dunyo tasviri” va bu dunyoning turli tomonlariga munosabati muqarrar ravishda sezilarli darajada qayta tiklanadi.

Tirik insonning doimiy ravishda amalga oshiradigan faoliyatining katta rolini inkor etmasdan, uning o‘z sohasining mutaxassisi, mohir hunarmand sifatida shakllanishi uchun V.N.Myasishchev bir necha bor ta’kidlaganidek, faoliyatning o‘zi — o‘yin, o‘qish, mehnat — shaxsning axloqiy o‘zagini tashkil etuvchi asosiy aqliy fazilatlarini shakllantirish uchun ularo‘rtasidagi munosabatlar neytral jarayonga aylanishi mumkin.

Ishtirokchilar birgalikda yaratishni, hamkorlikni, o‘zaro yordamni, agar axloqiy harakatlarga olib keladigan munosabatlarni qo‘zg‘atuvchi munosabatlarni doimiy ravishda “mustahkamlash” bo‘lmasa, talab qilinadigan jamoaviy birlikni tashkil etib bo‘lmaydi. Ushbu ilmiy pozitsiyani tasdiqlash uchun A.S.Makarenko fikriga tayanamiz: “Shaxsni o‘chirish, uni ajratib qo‘yish, munosabatlardan ajratish mumkin emasligi va shaxs kiritilgan “nuqsonli” munosabatlar uning shakllanishida og‘ishlarga olib keladi va aksincha, ijtimoiypedagogik normal munosabatlar ma’naviy va axloqiy jihatdan rivojlanadi”.

Shaxsning tuzilishini asosan psixologik sog‘lom fazilatlar tashkil etadi. V.N. Myasishchevning fikricha, shaxsning o‘zaro munosabati — uning ehtiyojlari, qiziqishlari, moyilliklari — bu qandaydir mavhum tarixiy sharoitlar mahsuli emas, balki birinchi navbatda inson o‘zi uchun mutlaqo o‘ziga xos muhit bilan qanday munosabatda bo‘lishi va bu muhit unga qanchalik ko‘p berayotganining natijasidir. Uning obyektiv faoliyatda ham, boshqa odamlar bilan o‘zaro munosabatlarda ham individualligini namoyon qiladi va rivojlantiradi.

Shunday qilib, shaxs — bu ma’lum bir yoshdan boshlab qandaydir muzlatilgan, bir vaqtlar shakllangan va o‘zgarimas ruhiy shakllanish emas, balki ko‘plab tashqi va birinchi navbatda, ijtimoiy ta’sirlarga duchor bo‘lgan dinamik, o‘zgaruvchan shakllanish hisoblanadi. Insonning voqelikka haqiqiy munosabati ma’lum bir nuqtaga qadar uning potensial xususiyatlari va inson o‘zi uchun subyektiv jihatdan juda muhim bo‘lgan vaziyatlarda harakat qila boshlaganida to‘liq namoyon bo‘ladi. Xarakter har bir shaxsda voqelikning turli tomonlariga bo‘lgan munosabatlarning barqaror tizimi bo‘lib, bu munosabatlarni ularning kundalik xatti-harakatlarida ifodalashning tipik usullarida namoyon bo‘lishini ishonchli tarzda ko‘rsatdi.

Inson xarakteri shakllanishining o‘ziga xos tomonlarini psixologik jihatdan nozik va ko‘p qirrali tahlil qildi, ulardagi farqlarni doimiy ravishda siyosiy, iqtisodiy, mafkuraviy, umumiy madaniy, milliy va boshqa omillarning ta’siri bilan birlashtiradi. Har doim kundalik turmushning o‘ziga xos sharoitlariga prognoz qilingan. Insonning kundalik hayoti, uning xarakterining shakllanishini bilvosita belgilab beradi. Bolalar faoliyati — bu bolaning atrofidagi dunyo bilan faol aloqasi bo‘lgan faoliyat shakli bo‘lib, uning psixikasi ontogenezida rivojlanadi. Eng mustaqil erta faoliyat obyektiv faoliyatdir. U narsalarni egallash, manipulyatsiya qilish, aslida obyekt bilan bog‘liq bo‘lgan harakatlarni o‘zlashtirishdan boshlanadi, obyektlarni funksional maqsadiga ko‘ra va inson tajribasida ularga

berilgan tarzda ishlatishni o'z ichiga oladi. Ayniqsa, obyektiv harakatlarning intensiv rivojlanishi hayotning ikkinchi yilida sodir bo'ladi, bu yurishning mahorati bilan bog'liq.

O'quv faoliyati — bu boshlang'ich maktab yoshidagi etakchi faoliyat bo'lib, uning doirasida ijtimoiy tajriba asoslarini, birinchi navbatda, intellektual asosiy operatsiyalar va nazariy tushunchalar shaklida nazorat ostida o'zlashtirish amalga oshiriladi. Rivojlantiruvchi trening orqali bolaning aqliy rivojlanishining o'rtacha me'yorlari rivojlanishga naturalistik yondashuvga asoslangan mavjud o'qitish tizimi tomonidan shakllantirilishini ko'rsatdi. Rivojlanayotgan ta'lim nazariyasini mantiqiy va psixologik asoslandi. Insonning xatti-harakatida doimo boshqa shaxsning ongi mavjud, bolaning rivojlanishi u ikki turdagi munosabatlar: bola-obyekt-kattalar kontekstida sodir bo'ladi. Holatda, bola — kattalar munosabatlari obyekt orqali va bola — kattalar — obyekt vositachilik qiladi (bu holda, bola va obyekt o'rtasidagi munosabatlar kattalar tomonidan vositachilik qiladi).

Tafakkurni shakllantirish ko'rsatkichlariga asoslanib, quyidagilar belgilangan:

1. Obyektiv harakatlarning hamkorligi va muvofiqlashtirilishi bola tafakkurining intellektual tuzilmalarining kelib chiqishining asosini tashkil qiladi, faoliyat ishtirokchilari yordamida faoliyatni taqsimlash turi esa bolalar o'rtasidagi munosabatlar tarkibida intellektual tuzilmaning mazmunini o'ziga xos modellashtirish funksiyasini bajaradi.

2. Bolaning intellektual tuzilmaning mazmunini tanlash va keyinchalik o'zlashtirishi uchun asos uning subyekt o'zgarishlarini almashtirish uchun maxsus harakatni amalga oshirishi (faoliyatni qayta taqsimlash); ushbu harakatni amalga oshirib, bola qo'shma faoliyatni tashkil etish asoslariga aylanadi, qo'shma ishning barcha ishtirokchilari uchun umumiy bo'lgan u yoki bu obyekt

o'zgartirish xususiyatini ochib beradi; shu bilan birga, ishtirokchilar tomonidan qurilayotgan birgalikdagi harakatlar shakllarini refleksi mazmunli tahlil qilish va obyektning predmet mazmuniga mos keladigan qo'shma faoliyatni tashkil etishning yangi shakllarini keyinchalik rejalashtirish zarur.

3. Birgalikda harakatni tashkil etish shakli madaniyatni efirga uzatish kanalidir, chunki ishtirokchilarning qo'shma vaziyatdagi o'zaro ta'siri kognitiv harakatlarning tarixan o'rnatilgan naqshlariga vositachilik qiladi. Psixologik tadqiqotlar aqliy faktlarni, ularning mexanizmlari va qonuniyatlarini o'rganar ekan, aqliy faktning asosiy xususiyati shundaki, u inson xatti-harakatlarining ichki mohiyatini tashkil etadi, shuning uchun uni faqat bilvosita o'rganish mumkin. U bolaning aqliy rivojlanishining borishi, shartlari, manbai, shakli, o'ziga xosligi va harakatlantiruvchi kuchlari; bola rivojlanishining davrlari, bosqichlarini, shuningdek, ontogenez jarayonida ular orasidagi o'tishlarni, hamda bola rivojlanishining asosiy qonuniyatlarini aniqlaydi va shakllantiradi. Haqiqiy rivojlanish darajasi rivojlanishning muvaffaqiyatini, kechagi kun uchun rivojlanish natijalarini, proksimal rivojlanish zonasi esa ertangi kun uchun aqliy rivojlanishni tavsiflaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Martsinkovskaya T.D. Yoshga bog'liq psixologiya. O'quv qo'llanma / h.k. Martsinkovskaya. - M.: Akademiya (Akademiya), 2016. - 184 b.
2. Muxina V.S. Rivojlanish psixologiyasi. Rivojlanish fenomenologiyasi / V.S.Muxin. - M.: Akademiya, 2017. - 656 b.
3. O'runtayeva G.A. Maktabgacha yoshdagi bolaning psixologiyasi bo'yicha seminar / G.A.O'runtayeva. - M.: Akademiya, 2016. - 368 b.
4. P.G.Samarukova. Maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish. T., "O'qituvchi", 1984yil.
5. J.Tulenov. E.Gofurov. Falsafa - T.; "O'qituvchi". 1997 yil

MILLIY O‘YINLAR ASOSIDA HARAKATLI O‘YINLARGA O‘RGATISH

Mo‘minova N. S.
MTTDMQTMOI dotsenti
Abdulazizova M.,
TDPU 2-kurs magistranti.

Ayni paytda maktabgacha ta’lim tizimida milliy musiqamiz ohanglarini eshittirish va xalq og‘zaki ijodi namunalarini o‘rgatishga katta e’tibor qaratilmoqda. Farzandlarimiz qanchalik milliy-madaniy merosimiz, hamda qadriyatlarimizni o‘zlashtirib, ularning og‘ushida kamol topsa, shunchalik odob-ahloqi va tarbiyasi ijobiy bo‘lib voyaga yetadi. Ota-bobolarimizdan qolgan ma’naviy boylıklarimiz faqatgina ezgulik, yaxshilik qilmoq, to‘g‘ri so‘zlilik, qanoatli va sabrli bo‘lish kabi g‘oyalar bilan yo‘g‘rilgandır. Mana shu g‘oyalar musiqa bilan omixtalanganda esa, milliy qadriyatlarimiz jonlanadi va qalblarga tezlik bilan o‘rnashadi.

Mamlakatimizda yangi avlod tarbiyasi uchun olib borilayotgan uzluksiz ta’lim jarayonlarining barcha bosqichida, ayni paytda, tubdan yangilanishlar va islohatlarni kuzatishimiz mumkin. Ta’lim tizimida bo‘layotgan izchil o‘zgarishlar, nafaqat Xalq ta’limi va Oliy ta’lim vazirligi tasarrufidagi kadrlarini tayyorlash va ularning malakasini oshirish uchun, balki, ta’lim jarayonining ilk bo‘g‘ini hisoblangan maktabgacha ta’lim tashkiloti mutaxassis va xodimlarining ham salohiyatini o‘stirishga qaratilgan.

Bundan tashqari, o‘zbek xalqining azaldan turmush tarzi, mehnat faoliyati, bayram-sayillari, fasllar bilan bog‘liq dala ishlarining barchasida qo‘shiqalar kuylangan va bizga bu qo‘shiqalar negizida xalqimizning nechog‘lik mehnatsevarligi, shu bilan birga, musiqa bilan oshno qalb egalari bo‘lganligini ko‘rishimiz mumkin. Farzandlarimiz folklor qo‘shiqlarni o‘rganish bilan birga, ota-bobolarimizning mard va jasurlik, tabiat va jonzotlarga mehr va o‘zbeklarga hos bo‘lgan mehmondo‘stlik kabi ijobiy fazilatlarini ham o‘zlariga singdirishadi.

Folklor namunalar, hususan, harakatli o‘yin-qo‘shiqalar farzandlarimizda quyidagi ijobiy hislatlarni shakllantiradi:

- bolalarni milliy qadriyatlarimiz va urf-odatlarimiz bilan tanishtiradi;
- bolalar ruhiyatini tarbiyalaydi va jismoniy faolligini rivojlantiradi;
- bolalarda milliy g‘urur va o‘zlikni anglash tushunchalarini shakllantiradi.

O‘zbek milliy xalq o‘yinlari folklor turlarining eng qadimiylaridan biri hisoblanib, uning tarkibiga jismoniy faollik bilan bog‘liq barcha turdagi xalq o‘yinlari va harakatli o‘yin-qo‘shiqlari kiradi. Bunda ko‘proq kuchlilik va chidamlilik, jismoniy chiniqish birlamchi hisoblansada, mahsus qo‘shiq ijrosi ostida ikki tomon bellashadi.

O‘ZBEK XALQ HARAKATLI O‘YIN-QO‘SHIQLARI:

- xalqimizning mardligi, jasorati va boy ma’naviyatini o‘zida aks ettiradi;
- bolalarning jismoniy va ma’naviy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi;
- bolalar milliy qadriyatlarimiz, urf-odatlarimiz va an’analarimizga sadoqat, g‘urur va mehr-muhabbat ruhida ulg‘ayadilar.

Har bir musiqa rahbarlari musiqa mashg‘ulotini olib borish uchun oldindan tayyorganlik va beshta faoliyat turi bo‘yicha mashg‘ulot ishlanmasini ishlab chiqishi zarur. Maktabgacha ta’lim tashkiloti musiqa rahbarlari o‘z ish faoliyatini samarali va mazmunli tashkil etishlari uchun beshta faoliyat turini bir vaqtda o‘zida mujassam etgan o‘zbek xalq o‘yin qo‘shiqlaridan foydalanishni tavsiya etaman. Quyida, aynan, musiqa mashg‘ulotlarida qo‘llash mumkin bo‘lgan xalq o‘yin-qo‘shiqlaridan namunalar keltirilgan:

“MUSHTMI, SHAPALOQ?” harakatli o‘yin-qo‘shig‘i

O‘yin qoidasi: Musiqa mashg‘ulotida tarbiyalanuvchilar bir chiziqda saf tortib turishadi. Bitta bola jamoadan oldinga chiqib, o‘ng kaftini qulog‘iga qo‘yadi, chap qo‘l kaftini o‘ng qo‘ltiq orasiga qo‘yadi va orqaga ya’ni boshqa tengdoshlariga qaramay turadi. Qolgan bolalardan bittasi jamoadan chiqib, sezdirmasdan chap qo‘l kaftiga ohista uradi va tezlik bilan o‘rniga turib oladi. Zarb olgan bola orqaga qayrilib kim shapaloq yoki musht tushirganini topishi kerak. Agar topa

olsa, huddi shu bola uning o‘rniga tura turib o‘yinni davom ettiradi. Agar topolmasa o‘rtadagi bola o‘zi joyida qoladi. O‘yin shu tarzda, qiziqarli mazmunda olib boriladi.

“Mushtmi-shapaloq” o‘yinida bolalarning xotirasi mustahkamlanadi va shu bilan birga, tashqaridan beriladigan ta’sirni anglab olish ko‘nikmasi shakllanadi.

Mazkur o‘yin-qo‘shiqning so‘zlari o‘yin mazmunini ifodalaydi:

Bizga o‘rtoq qaramay turgin,
Sochsiz boshing taramay turgin.
Do‘stim sensan usta topoloq,
Qani topchi, mushtmi-shapaloq?
Topqirlikka fursat yetdi,
Kim tushirdi ko‘rsat endi.
Topolmasang lab burasan,
Yana sen joyinga turasan.
O‘yinimiz qizib borar,
Shu jo‘ramiz bezib borar.
Uning ko‘ngli vayron bo‘ldi,
Topolmasdan hayron bo‘ldi
Shapaloqning zarbi qattiq,
Yutqazishning dardi qattiq.
O‘ynaganning ko‘ngli to‘lar,
Sog‘lom bo‘lar bardam bo‘lar

“KURASH” harakatli o‘yin-qo‘shig‘ining matn

(“Navro‘z” bayramiga bag‘ishlangan bayram ertaliklari uchun)

Birinchi polvonning ustozini sahnaga olib chiqadi va deydi:

“Ehe-he-he-he-hey, bog‘chamizga polvon kelgan, kim talabgor davraga chiq!”

Ikkinchi polvonning ustozini sahnaga olib chiqadi va deydi:

«Rustam»dayin kuchga to‘lgan, kim talabgor davraga chiq!

Kurashchi bolalar barobar sahnada aylanishib, bir-birining belbog‘idan tutishadi: Ehe-he-he-he-hey !!!

Musiqah rahbari kuylaydi:

Bu damlarning damlarini dam dema,
Boshqalarni o‘zingdan hech kam dema.

Atrofdagi bolalar qaytaradi:

Bu damlarning damlarini dam dema,
Boshqalarni o‘zingdan hech kam dema.

Musiqah rahbari kuylaydi:

Bizning polvon zo‘r polvon, zo‘r polvonim bo‘sh kelma,

Atrofdagi bolalar qaytaradi:

Bizning polvon zo‘r polvon, zo‘r polvonim bo‘sh kelma,

Musiqah rahbari kuylaydi:

Bizning polvon sher polvon, sher polvonim bo‘sh kelma,

Atrofdagi bolalar qaytaradi:

Bizning polvon sher polvon, sher polvonim bo‘sh kelma,

Musiqah rahbari kuylaydi:

Ha-ha, bo‘sh kelma,

Atrofdagi bolalar qaytaradi:

Ha-ha, bo‘sh kelma,

Musiqah rahbari kuylaydi:

Biringa arpa, biringa bug‘doy bo‘sh kelma.

Atrofdagi bolalar qaytaradi:

Biringa arpa, biringa bug‘doy bo‘sh kelma.

Musiqah rahbari kuylaydi:

Belbog‘idan tut, orqaga sur!

O‘zinga tort, yota turib ot!

Barcha bolalar baravar g‘olibni olqishlaydi: He-yee-yee-yey!!!

Musiqa rahbarlari o‘z mashg‘ulotlarini o‘zbek milliy folklor musiqasi namunalari va folklor cholg‘ularidan foydalanib, shu bilan birga, o‘zbek xalq o‘yinlari asosida olib borar ekan, farzandlarimizning vatanparvarlik ruhida kamol topishiga hissa qo‘shgan bo‘ladi. Folklor namunalar yordamida maktabgacha yoshdagi bolalarning o‘z milliy qadriyatlariga hurmati, mehr-muhabbati shakllanadi, buning zamirida esa o‘zligini anglay boshlaydi.

Adabiyot va manbalar ro‘yxati

1. G.M.Sharipova, Sh.Yakubova. “Maktabgacha ta’lim muassasalarida musiqa o‘qitish metodikasi”, Toshkent, “Cho‘lpon”, 2009-yil. (O‘quv qo‘llanma).
2. O.P.Radъnova, A.I.Katinene, M.L.Palavandishvili. Muzikalnoye vospitanie doshkolnikov. Uchebnoe posobie - Moskva, 1998 g.
3. G.M.Altibayeva. Maktabgacha ta’limda musiqiy tarbiyasi metodikasi. Termiz - 2018-y.
4. K.D.Ushinskiy. Pedagogika. Izbranniye raboti. Moskva “Yurayt” 2019g.

DIZARTRIYA NUQSONIGA EGA BO‘LGAN BOLALAR BILAN OLIB BORILADIGAN KORREKSION ISHLAR

Nabiyeva U. N.

Qashqadaryo viloyati Nishon tumani
18-DMTT logopedi.

Umurova N. H.

Toshkent shahar Sirg‘ali tumani
359-DMTT logopedi.

Dizartriya so‘zlarni lo‘nda, ravon talaffuz qila olmaslik talaffuz nuqsonidir. U nutq apparati innervatsiyasida kamchilik borligiga bog‘liq bo‘ladi. Dizartriya uchun markaziy hamda periferik nerv sistemasining organik kasalliklari natijasida artikulyatsiya mushaklarining falajlanish tufayli tovushlar talaffuzi va ovozning buzilishi harakterlidir.

Dizartriya lotincha aynish - buzilish, ma’nosini bildiruvchi «dis» yuklamasi, artron - biriktirish, ulash degan so‘zdan olingan bo‘lib, ma’noli, ravon nutqning buzilishi degan ma’noni bildiradi. Biroq, ko‘pchilik olimlar, dizartriya atamasini kengroq ma’noda ishlatib, artikulyatsiya, ovoz hosil bo‘lishi, nutq sur’ati, maromi, ravonligi, intonatsiyasidagi kamchiliklarini ham dizartriya nuqsonida kuzatiladigan belgilar jumlasiga kiritadilar. Dizartriya og‘ir anaitriya deb ataladi. Bunda bola nutqini tushunib bo‘lmaydi. Bola xuddi og‘ziga tolqon solib gapirganidek tuyuladi. Lekin atrofdagilar nutqini bola yaxshi tushunadi, idrok etish qobiliyatini nisbatan saqlangan bo‘ladi.

Dizartriyani keltirib chiqargan kasallik qanchalik og‘ir, qanchalik erta boshlangan bo‘lsa, uning oqibatlari ham shunchalik og‘irroq bo‘ladi. Bu nuqson mustaqil suratda, hatto fonematik eshitish qobiliyatini saqlanib qolgani holida tovush talaffuzining buzilishi tariqasida namoyon bo‘lishi mumkin. Dizartriya vaqtida savod o‘rgatish ishlari qiyinlashadi. Bu vaqtda bola so‘zlarni yaxshi eshita oladigan va o‘ziga qaratilgan nutqini muayyan darajada tushuna oladigan, intellektida birlamchi qo‘pol o‘zgarishlar yo‘q bo‘lsa ham, so‘zlarni buzib atrofdagilarga yaxshi tushunilmaydigan tarzda, yarim-yorti qilib aytadi yoki talaffuz etadi.

Dizartriya - bu nutq apparati innervatsiyasining organik buzilishi sababli nutqning talaffuz tomonidan buzilishidir. Maktabgacha yoshdagi dizartriya nutq nuqsoniga ega bo‘lgan bolalarda nutq kamchiliklarini bartaraf etish maqsadida maxsus maktabgacha tarbiya muassasalarida logopedik korreksion ish tashkil qilinadi.

Dizartriya bartaraf etish bo'yicha olib boriladigan logopedik ta'sir tizimi kompleks ravishda amalga oshiriladi, ya'ni artikulyatsion apparat massaji va gimnastik mashqlari, ovoz va nafas ustida ishlash, umumiy davolash, davolovchi jismoniy — tarbiya, fizioterapiya va dori-darmonlar bilan davolash ishlari. Asosiy diqqat bolada nutqning rivojlanishi holatiga, nutqning leksik-grammatik tomoniga hamda nutqning aloqa funksiyasi xususiyatlariga qaratiladi. Uzoq vaqt davomida muntazam ravishda olib borilgan mashg'ulotlar sekin-asta artikulyatsion apparat, apparat motorikasini normallashtiradi, artikulyatsion harakatlarni rivojlantiradi, artikulyatsiya a'zolarida ixtiyoriy harakatlarni bir harakatdan boshqa bir harakatga o'tish qobiliyatini shakllantiradi, hamda fonematik eshituvni to'la qonli ravishda rivojlantirishga yordam beradi.

Dizartrik bolalar bilan olib boriladigan logopedik ishlarning usullari A.G. Ippalitova, O.V. Pravdina, V.V. Ippalitova, Ye.M. Mastuykova, G. V. Chirkina va boshqalar tomonidan ishlab chiqilgan. Dizartrik bolalar bilan olib boriladigan logopedik ishlarning vazifalari quyidagilardan iborat:

- tovushlarning to'g'ri talaffuzini o'rgatish, ya'ni artikulyatsion motorikani, nutqiy nafasni rivojlantirish va tovushni nutqqa qo'yish va mustahkamlash;

- fonematik idrokni rivojlantirish, tovush analiz malakasini shakllantirish;

- nutqning ritm, ohangdorligi va ifodaliligi tomonidagi kamchiliklarni bartaraf etish.

- paydo bo'lgan nutqning umumiy rivojlanmaganligini to'g'rilash.

Dizartrik bolalarda tovushlar talaffuzidagi kamchiliklarni bartaraf etish, tuzatish ishning eng asosiy vazifalaridan biridir. Tovushlar talaffuzidagi kamchiliklarining asosiy sababi nutq apparati a'zolarining harakatchanligida kuzatiladigan kamchiliklardir. Shuning uchun logoped asosiy diqqatni artikulyatsion apparat harakatchanligini rivojlantirishga qaratishi lozim.

Tovushlar talaffuzi ustida ishlash quyidagi holatni hisobga olib tashkil etiladi:

- dizartriya shakli, bolaning nutqini rivojlanish holati va bola yoshini hisobga olish.

- nutq kommunikatsiyasining rivojlanishi. Tovushlar talaffuzining shakllanishi kommunikatsiyaning rivojlanishiga yo'naltirilgan bo'lishi lozim.

- motivatsiyaning rivojlanishi, bor bo'lgan buzilishlarini bartaraf etishga intilish, o'z-o'zini anglashni, o'ziga ishonch, o'zini boshqarish va nazorat qilish, o'z qadriini bilish hamda o'z kuchiga ishonish.

- differensial eshitish idroki va tovush analizi qobiliyatini rivojlantirish.

- ko'ruv-kinestetik tuyg'uni rivojlantirish yo'li bilan artikulyatsion tartib va artikulyatsion harakatni kuchaytirish.

- ishni bosqichma-bosqich tashkil etish. Korreksion ish bolada talaffuzi saqlanib qolgan tovushlardan boshlanadi. Ba'zan tovushlar ancha sodda motor koordinatsiyalari tamoyiliga ko'ra tanlab olinadi, ammo artikulyatsion buzilishni hisobga olingan holda birinchi navbatda ilk ontogenez tovushlari ustida ish olib boriladi.

- eng og'ir buzilishlarda, ya'ni bola nutqi atrofdagilar uchun umuman tushunarsiz bo'lganda korreksion ish alohida ajratilgan tovushlar va bo'g'inlardan boshlanadi. Agarda bola nutqi atrofdagilar uchun nisbatan tushunarli bo'lsa va u ayrim so'zlarda nuqsonli tovushlarni to'g'ri talaffuz qila olsa, unda ish "tayanch" so'zlardan boshlanadi. Har qanday hollarda va turli nutqiy holatlarda tovushlar nutqda mustahkamlanishi zarur.

- markaziy asab tizimi shikastlangan bolalarda nutqdan oldingi davrda logopedik ishlarni muntazam olib borish yo'li bilan tovushlar talaffuzidagi murakkab buzilishlarning oldini olish muhim ahamiyatga ega. Dizartriyada olib boradigan logopedik ishlar bosqichma-bosqich olib boriladi.

1 -bosqich tayyorlov bosqichi bo'lib, bu bosqichning asosiy maqsadi:

- artikulyatsion apparatni, artikulyatsion tartibni shakllantirishga tayyorlash;

- bolaning ilk yoshida nutqiy muloqot ehtiyojini tarbiyalash;

- passiv lug'atni aniqlash va rivojlantirish;

- nafas va ovozdagi kamchiliklarni korreksiyalash.

Dizartriya bolalarda nutqiy nafasni korreksiyalashda nafas gimnastikasidan foydalaniladi. Nafas gimnastikasi umumiy nafas mashqlaridan boshlanadi. Uning asosiy maqsadi nafas hajmini

oshirish va uning ritmini normallashtirishdir. Bolaning og‘zi yopiq holda burun teshiklarini navbatma-navbat yopib nafas olishga o‘rgatiladi. Nafas olishni chuqurlashtirish uchun bolaning burun teshigi yonida "nafas yelpig‘ichi" hosil qilinadi. Burundan nafas chiqarishni o‘rganish bo‘yicha mashqlar o‘tkaziladi.

Bolaga og‘zini ochmasdan "chuqur nafas ol va cho‘zib burun orqali chiqar" deb ko‘rsatma beriladi. Keyingi mashqlar og‘izdan nafas olishni rivojlantirishga qaratiladi. Logoped bolaning burnini yopib alohida unli tovush yoki bo‘g‘inlarni talaffuz qilishni so‘rashga qadar og‘izdan nafas olish taklif qilinadi. Nutqiy nafasni korreksiyalashda "qarshilik mashqlaridan" ham foydalaniladi. Bola og‘izdan nafas oladi. Logoped nafas olishga qarshilik qilgandek, 1-2 sekund davomida qo‘lini bolaning ko‘kragiga qo‘yadi. Bu ancha chuqur va tez nafas olishga va uzoq nafas chiqarishga imkon yaratadi. Nafas mashqlari har kuni 5 —10 minut davomida o‘tkaziladi. Ushbu mashqlarni bajarishda nafas chiqarish vaqtida logoped unli tovushlarning turli qatorini talaffuz qiladi va bolani unga taqlid qilishga undaydi va bunda ovozni balandligini o‘zgartiradi. So‘ngra bolani undosh tovushlarni alohida va unli tovushlar bilan birgalikda talaffuz qilishga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ayupova M.Yu. "Logopediya" darsligi. O‘zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti, Toshkent-2007y.
2. Turakulov, B. N. (2020). ANALYSIS OF PSYCHOLOGICAL THEORY OF EMOTIONAL INTELLIGENCE. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8(3), 99-104.
3. Achilova, S. J. (2020). Korreksionnaya - logopedicheskaya rabota pri dizartrii doshkolʼnogo vozrasta. EUROPEAN RESEARCH: INNOVATION IN SCIENCE, EDUCATION AND TECHNOLOGY, 126-129.
4. Ravshanov, J. F. (2020). IMPORTANCE OF CLASSIFICATION OF HISTORICAL TERMS AND CONCEPTS. Journal NX, 461-464.

BO‘LAJAK TARBIYACHILARDA KASBIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA ELEKTRON RESURSLARDAN FOYDALANISH AHAMIYATI

Nazarmatova D.U.

Nizomiy nomidagi TDPU 2-kurs magistranti.

Xalqaro miqyosda bo‘lajak mutaxassislarini innovatsion tayyorlash, zamonaviy ta‘limni amalga oshirish bo‘yicha dunyoning yetakchi oliy ta‘lim muassasalari va ilmiy markazlari tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlarda bo‘lajak pedagoglarning kasbiy mahorati mezonlari, innovatsion ta‘lim muhitini yaratish muammolari xalqaro ta‘lim standartlari talablarining joriy qilinishiga alohida ahamiyat qaratilmoqda. Bunda yosh o‘qituvchilarning pedagogik kompetentligi tarkibini zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalarni ta‘lim jarayonida muvaffaqiyatli qo‘llashning motivatsion, kognitiv, operatsion, refleksiv va o‘z-o‘zini baholash kabi indikatorlari asosida kengaytirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar muhim o‘rin tutadi. Albatta, bunda yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev say-harakatlari muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, maktabgacha ta‘lim tashkilotlariga e‘tiborlarini alohida ta‘kidlab o‘tish joiz deb o‘ylaymiz. Prezidentimizning joriy yil 19 oktyabr kuni maktabgacha ta‘lim tizimini tubdan takomillashtirish masalalariga bag‘ishlab o‘tkazilgan yig‘ilishda "Qaysi sohani olmaylik, biz zamonaviy yetuk kadrlarni tarbiyalamasdan turib biron-bir o‘zgarishga, farovon hayotga erisha olmaymiz. Bunday kadrlarni, millatning sog‘lom genofondini tayyorlash, avvalo, maktabgacha ta‘lim tizimidan boshlanadi", deb ta‘kidladi. Albatta, har qanday sohani rivojlantirish maktabgacha ta‘limdan va uning uzluksizligidandir, chunki maktabgacha ta‘lim tashkilotlarini bitiruvchilari O‘zbekiston

Respublikasining kelajagidir. Axir bola butun hayotida oladigan bilimining 70%ini maktabgacha yoshdagi davrda egallaydi. Bu borada esa maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim va tarbiya beruvchi tarbiyachilar va bo'lajak mutaxassislarning bilimli, psixologik, kasbiy kompetentligini rivojlantirib tayyorlash muhim o'rin tutadi.

Kompetentlik tushunchasi ta'lim sohasiga pedagog - psixolog tadqiqotchilarning ilmiy izlanishlari natijasida kirib kelgan. Psixologik nuqtainazardan, kompetentlik "noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, hamkasblari bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik"ni anglatadi. Kasbiy kompetentlik – mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar egallanishi va ularning amalda yuqori darajada qo'llay olinishi. Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetentsiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, eng muhimi, ilmiy ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi.

Aynan kasbiy kompetentlik omillarida yangi axborotlarni o'rganish va ularni toppish deya aytilar ekan, biz o'z-o'zidan axborot texnologiyalari va resurslariga murojaat qilamiz. Bilamizki, hozirgi davr axborotlashgan davrdir. Shunday bir jadal rivojlanayotgan davrda bizni axborot to'laqonlik o'rab olgan. Biz axborotlarni kamaytirib yoki undan voz kecha olmas ekanmiz, undan to'g'ri foydalanishni o'rganishimiz va uni pedagogik faoliyatimizga kirgizishimiz zarur.

Umuman olganda, pedagogik faoliyatga axborot texnologiyalarni kirgizish, mutlaq qulaylikni va tezkorlik ta'minlab beradi. Oliy ta'lim amaliyoti shuni ko'rsatmoqdaki, talabalarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni ularida ijtimoiy-madaniy kompetentlik darajasining rivojlanganligi bilan uzviy aloqador. Mazkur jihat bo'lajak tarbiyachilarida ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirish muammosini maxsus tadqiq etishni taqozo etadi. Pedagogik faoliyatda kasbiy kompetentlik umumiy tuzilmasining muhim tarkibiy qismlaridan biri – bu ijtimoiy-madaniy kompetentlik hisoblanadi. Zero zamonaviy o'qituvchi nafaqat o'quvchiga bilim beradi, ma'lumot, axborot yetkazadi, balki rivojlanayotgan shaxs va jamiyat o'rtasida vositachi rolini ham bajaradi. "Bola shaxs-jamiyat" munosabatlari o'zaro aloqasining maqsadga muvofiq bo'lishio'qituvchining qanchalik ijtimoiy hayotda kompetentli, omilkor ekangigiga ham bog'liqdir. [6,7]

Bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonida biz turli xil ta'limiy uslublardan foydalanamiz. Masalan, amaliy, interfaol, an'anaviy usullar, ammo ularning barchasi kasbiy kompetensiyalari shakllantirish uchun yetarli bo'lmaydi. Shu sababdan ham elektron resurslar katta yordam beradi. Oliy ta'limda ham elektron resurslardan keng foydalanish imkoni bor. Hozirgi kunda barcha sinf xonalar elektron resurslar bilan jihozlangan, hattoki maktabgacha ta'lim tashkilotlari ham to'laqonli jihozlanmoqda. Shunday ekan bo'lajak tarbiyachilar nafaqat foydalanish balki yaratish qobiliyatini ham shakllantirishi mumkin. Biz elektron resurslarda foydalanishda faqatgina video materiallar bilan cheklanib qolishimiz kerak emas. Axborot texnologiyalar orqali biz doimiy yangiliklar yaratishimiz zarur. Masalan, tasviriy san'at faoliyati rasmlar chizdirib yoki bo'yoq berilgandan so'ng ularni 3D formatida bolalarga ko'rsatishimiz mumkin. Hozira bunga imkoniyatlar bor.

Shunday misollarni albatta, oliy ta'lim muassasalarida ham amalga oshirish mumkin. Bilamizki, yangilik qila olish qobiliyatini o'stirishda oliy ta'lim bo'lajak tarbiyachilar uchun zamin bo'ladi. Shuning uchun pedagoglar ham elektron resurslardan foydalana olishni bilishlari va yetkaza olishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1 Gulboyev A. Pedagogik tashxis vositasida o‘qituvchilar malakasini uzluksiz oshirish. Avtoref. diss.p.f.n. 13.00.01-Umumiy pedagogika, pedagogika va ta’lim tarixi. T., 2010.
2. Лукьянова М.И. Психолого-педагогическая компетентность учителя: диагностика и развитие. – Ульяновск, 2002.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – С. 40.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARINING KATTA GURUH BOLALARINI SAVODXONLIKKA O’RGATISH

Normirzayeva M.

MTTDMQTMOI, “Maktabgacha ta’lim metodikasi” kafedrası katta o‘qituvchisi.

O‘zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablarining asosiy sohalaridan biri “Nutq, muloqot, o‘qish va yozish malakalari” bo‘lib, u quyidagi kichik sohalardan iborat: nutq va til, o‘qish malakalari, qo‘l barmoqlari mayda motorikasi. Ushbu kichik sohalarning maqsad va vazifalarini amalga oshirish uchun katta guruhlarda savodxonlikka o‘rgatish ta’limiy faoliyati o‘quv yili davomida jami 36 ta mashg‘ulot rejalashtirilgan, ularning davomiyligi 25-30 daqiqani tashkil etadi.

Maktabgacha ta’lim tizimida savodxonlikka o‘rgatish metodikasi o‘ziga xos xususiyatga ega bo‘lib, katta guruhda savodxonlikka o‘rgatishda so‘zdagi birinchi tovushni bilish, kitobni mustaqil tomosha kilish, tovushlarni farqlash, so‘zlarni bo‘g‘inga bo‘lish, harflarga tegishli so‘zlarni topish ko‘nikmalarini shakllantirishdan boshlanadi.

Tarbiyachi savodxonlikka o‘rgatish jarayonida o‘zbek tilining fonetik xususiyatlarini hisobga olib mashg‘ulotlarni rejalashtirishi lozim. Buning uchun o‘zbek tili grafik tizimining quyidagi xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega:

Savodxonlikka o‘rgatishda tovush bilan tanishtirish unilardan boshlanadi. Hozirgi o‘zbek tilida 6 ta unli fonema mavjud: a, o, i, e, u, o‘.

E harfi so‘z va bo‘g‘in boshida qo‘llanadi (ekin, echki, echkamar), undoshdan keyin o‘rta keng lablanmagan unli tarzida o‘qiladi (kel, tez).

O harfi o‘zbekcha, umumturkiy so‘zlarda quyi keng, lablangan “o” tovushini ifodalaydi, rus tilidan o‘zlashgan so‘zlarda urg‘usiz bo‘g‘inda “a” tarzida (botanika), o‘ tovushi kabi (tonna), qisqa i tarzida (traktor) kabi talaffuz qilinadi.

“A” tovushi bahor, savol kabi so‘zlarda “o” kabi, muomala, munosabat kabi so‘zlarda “I” tovushiga yaqin talaffuz qilinadi, lekin “a” yoziladi.

“U” tovushi qovun, sovun kabi so‘zlarda “I” tovushiga yaqin talaffuz etilsa ham “u” yoziladi.

“I” tovushi bilan, sira kabi so‘zlarda talaffuz etilmasa ham yozuvda doimo saqlanadi.

Savodxonlikka o‘rgatish davrida undosh tovushlar bilan tanishtirishni sonor, ya’ni ovozdor tovushlar bilan boshlash maqsadga muvofiqdir. Chunki sonor tovushlarni bo‘g‘in va so‘z tarkibidan ajratib olish oson. Lekin “ng” sonor undoshi “n” va “g” undosh tovushlari va harflari bilan tanishtirilgach, o‘rgatiladi. Harf birikmalarini o‘rgatishdagi qiyinchilik hisobga olingan holda, ularning savodxonlikka o‘rgatish davrining oxirgi bosqichida o‘rganilishi maqsadga muvofiqdir.

“J” harfi ikki tovushni ifodalaydi, shuni hisobga olib, birinchi portlovchi “j” tovushini o‘rgatish, talaffuzini tushuntirish, analitik-sintetik mashqlar yordamida ko‘nikmalar hosil qilinadi, keyin esa sirg‘aluvchi “j” tovushi va uning talaffuzi o‘rgatiladi. So‘ng bu ikki tovushning

talaffuzidagi farq taqqoslash usuli orqali tushuntiriladi. Berilgan bilim analitik-sintetik mashqlar yordamida mustahkamlanadi.

“Sh” tovushini ifodalovchi “sh” harf birikmasi ham “s” va “h” harfi bilan, “ch” tovushini ifodalovchi “ch” harf birikmasi “h” harfi bilan tanishtirilgach o‘rgatiladi. Tarbiyalanuvchilar bu harf birikmalarini bir yaxlit tovush sifatida o‘qish va yozishga ko‘nikishlari lozim.

Jarangsiz jufti bor jarangli undoshlar talaffuzi (b-p, d-t, v-f, g-k, z-s kabi) haqida dastlabki amaliy tushunchalar hosil qilinadi, ularning talaffuzi va yozilishiga e‘tibor qaratiladi.

“X” va “h” tovushlarining talaffuzi va imlosi haqida ham dastlabki tushunchalar beriladi, ularni farqlash bo‘yicha maxsus mashqlar ham uyushtiriladi.

Fonematik eshitish imloviy malakani hosil qilishning muhim shartidir. Shu bois savodxonlikka o‘rgatish davrida tarbiyalanuvchilar eshitish idrokini o‘stirish uchun ham maxsus xilma-xil mashqlar, ta‘limiy o‘yinlar, qiziqarli topshiriqlarni qo‘llash maqsadga muvofiqdir.

Yozuvga o‘rgatish jarayonida bolalar ruchka (qalam)ni to‘g‘ri ushlashni, daftarni to‘g‘ri qo‘yishni, turli chiziqlar chizishda daftar chiziqlari, ular bo‘ylab qo‘lni harakatlantirishni esda saqlashi, elementlarni mo‘ljallangan katakga yozishi lozim. Bu jarayon bolalarni aqlan va jismonan charchatadi, ayniqsa, ularning barmoq va yelka muskullari toliqadi. Shuning uchun ham mashg‘ulotda jismoniy daqiqalar o‘tkazilishi ahamiyatlidir.

Fonematik eshitish imloviy malakani hosil qilishning muhim shartidir. Shu bois savodxonlikka o‘rgatish davrida tarbiyalanuvchilar eshitish idrokini o‘stirish uchun ham maxsus xilma-xil mashqlar, ta‘limiy o‘yinlar, qiziqarli topshiriqlarni qo‘llash maqsadga muvofiqdir.

Yozuvga o‘rgatish jarayonida bolalar ruchka (qalam)ni to‘g‘ri ushlashni, daftarni to‘g‘ri qo‘yishni, turli chiziqlar chizishda daftar chiziqlari, ular bo‘ylab qo‘lni harakatlantirishni esda saqlashi, elementlarni mo‘ljallangan katakga yozishi lozim. Bu jarayon bolalarni aqlan va jismonan charchatadi, ayniqsa, ularning barmoq va yelka muskullari toliqadi. Shuning uchun ham mashg‘ulotda **jismoniy daqiqalar** o‘tkazilishi ahamiyatlidir.

Savodxonlikka o‘rgatish jarayonini tashkil etish metodikasi

Analiz-sintez metodida savodxonlikka o‘rgatish jarayoni
2 bosqichda davom etadi.

Birinchi bosqichda

– tarbiyalanuvchilarga quyidagilar

- og‘zaki nutq,
- gap,
- so‘z,
- bo‘g‘in,
- tovushlar,
- nutqning gaplardan, gaplarning so‘zlardan tuzilishi,
- so‘zlarning bo‘g‘inlarga bo‘linishi,
- bo‘g‘inlarning tovushlardan tashkil topishi haqida ma‘lumot beriladi.
- tovushlarning unli va undosh tovushlarga ajratilishi o‘rgatiladi hamda ulardan

amaliy foydalana bilish ko‘nikmalari hosil qilinadi.

Shuningdek, bu bosqichda bolalarning bog‘lanishli nutqi ustida ishlanadi. Bunda tarbiyachi bolalarga nutq haqida tushuncha beradi, nutqning kichikroq bo‘lagi gap bilan tanishtiradi.

Har bir narsaning nomi-bu so‘z ekani, so‘z bo‘g‘inlarga bo‘linishi, bo‘g‘in va so‘z tovushlardan tuzilishi, tovushni talaffuz qilish, eshitish mumkinligi, tovushlar unli va undosh bo‘lishi, ularning yozuvdagi ifodasi harf bilan ifodalanishi aytiladi.

Savodxonlikka o‘rgatishning bu bosqichida analiz quyidagi metodik yondashuv bo‘yicha olib boriladi:

1. Nutq tarkibidan gapni ajratish.
2. Gapdan so‘zlarni ajratish va so‘zlarning bosh shaklini topish.
3. So‘z ichidagi yangi tovushni aniqlash va uning bo‘g‘indagi o‘rmini belgilash.

O'quv yili oxirida tarbiyalanuvchilar quyidagi bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarga ega bo'ladilar.

1. **O'qish ko'nikmasi bo'yicha:**

- 1) so'zlarni bo'g'inlarga bo'ladi;
- 2) so'z, tovush, bo'g'in, gap haqida tushunchaga ega;
- 3) so'zning lug'aviy, bo'g'inli va fonetik tuzilishi to'g'risida tasavvurga ega bo'ladi;
- 4) nutqni eshitadi va tushunadi.

2. **Yozuv ko'nikmasi:**

- 1) qog'ozda to'g'ri chiziqlar yozadi;
- 2) rasmlarni to'g'ri joylashtiradi;
- 3) qo'lni uzmasdan nuqta chiziqlarini birlashtirib rasm chizadi;
- 4) Siniq, to'liqsimon, ilgak chiziqlarni chizadi;
- 5) Rasmlarni tekis shtrixlaydi;
- 6) Qo'lni uzmasdan nuqta-chiziqchalarni birlashtirib rasm chiza oladi.

3. **Tovushni tahlil qilishga tayyorgarligi:**

- 1) so'zni bo'g'inlarga bo'ladi;
- 2) so'z yoki bo'g'indagi tovushni ajratadi;
- 3) hamma tovushni to'g'ri talaffuz qiladi;
- 4) nutqining baland yoki pastligi, diksiyasiga e'tibor qaratadi.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiku, savodxonlikka o'rgatish o'ta mas'uliyatli jarayon bo'lib, mashg'ulotlar bolalarning faol ishtirokini ta'minlaydigan ta'limiy o'yinlar, interfaol metodlar va AKTDan foydalangan holda tashkil etilishiga erishish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini o'stirish va ijodiy tafakkurini shakllantirish uchun foydalaniladigan o'yin namunalari" uslubiy qo'llanma. Sh.Asqarova.
2. "Nutq o'stirish mashg'uloti bo'yicha ta'limiy o'yinlar" uslubiy majmua.
3. M.R.Is'hoqova, M.Z. Fayzullaeva, J.R.Kucharov, N.Q.Azizova, N.M. Sultonova "Maktabgacha yoshdagi bolalarni savodxonlikka o'rgatish". T.-2018

**TARBIYACHILARDA RIVOJLANTIRISH ZARUR BO'LGAN TAYANCH
KOMPETENSIYA**

Rabbimova M. M.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va
mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning
malakasini oshirish instituti
1-kurs tayanch doktoranti.

Jamiyatning har tomonlama ravnaq topishi, taraqqiy etishi ta'limning rivojlanishiga va mazmunan takomillashib borishiga bog'liq. Bugungi kunda ta'lim sifat samaradorligini oshirish eng dolzarb masalalardan biri bo'lib hisoblanmoqda.

Inson hayotiga kirib keladigan har qanday yangilik unda sergaklikni, hattoki norozilikni uyg'otadi. Shunga ko'ra uzoq yillar davomida an'anaviy usullar bilan ishlab kelgan pedagoglar, bugungi kunning o'zidayoq takomillashtirilgan Davlat ta'lim standartlari asosida darslarni tashkil etish talab etilmoqda. Buning uchun avval o'qituvchining kasbiy ongini tubdan o'zgartirish kerak. Ta'limning globallashuvi, innovatsion texnologiyalarning joriy etilayotgani, ayni paytda keng ko'lamli axborotlar oqimi ta'lim mazmunini muntazam yangilab, takomillashtirib borishni taqozo etadi.

Mamlakatimiz Prezidenti Sh. Mirziyoyevning ma'ruza va chiqishlarini diqqat bilan tahlil qilsak, raqobatbardoshlikni oshirish masalasi O'zbekiston Respublikasida milliy g'oya darajasiga

ko'tarilganini anglash mumkin. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimi modernizatsiya qilinayotgan ayni paytda bu jarayonning obyektiv metodologik asoslarini aniqlash dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda zamon talablaridan kelib chiqadigan bo'lsak har bir pedagog o'z fanining ustasi o'zining kasbiy kompetentligiga ega bo'lishi kerak.

Bugungi globallashuv jarayoni na faqat jamiyatga, balki yoshlarga ham katta ta'sir ko'rsatmoqda. Bugun zamonaviy bilimlar va ma'lumotlarni o'zlashtirmagan o'qituvchi raqobatbardosh mutaxassis, tan olingan o'qituvchi yoki murabbiy bo'lishi mushkul. Shu o'rinda maktabgacha ta'lim muassasalari rahbar va mutaxassislarini qayta tayyorlash tizimining roli va ahamiyati yanada ortib borayotganini anglash mushkul emas. Ushbu kurslarga endi tashkilot rahbarlari faqat yangi bilimlarni olish uchungina emas, balki kasbiy mahorati va kompetentligini oshirish uchun kelayotganini unutmasligimiz zarur.

Ilmiy asarlarda va dissertatsiya tadqiqotlarda kompetentlik to'g'risida ko'p fikrlar yuritilgan.

"Kompetensiya" deganda u ma'lum bir doiradagi predmetlar va jarayonlarga nisbatan mahsuldor (natijador) harakat qilish uchun zarur bo'ladigan va ularga nisbatan munosabatlar bo'yicha beriladigan shaxsning o'zaro bog'langan sifatlari (bilim, mahorat, ko'nikma va faoliyat usullari)ning jamlanmasini tushunadi. "Kompetentlilik" esa – bu kishi tomonidan uning faoliyat predmetiga shaxsiy munosabatlarini o'z ichiga oladigan mos holdagi kompetensiyalarni egallaganligidir. Ya'ni, "kompetensiya" deganda o'quvchining ta'limiy tayyorgarligiga berilgan talab (me'yor), "kompetentlilik" deganda esa endilikda uning yuzaga keltirilgan shaxsiy sifatlari (sifatlar jamlanmasi) va berilgan sohadagi faoliyatga munosabatlari bo'yicha minimal tajribalari tushuniladi. Shu o'rinda rus pedagog olimi A.V. Xutorskiy "kompetentlik" va "kompetensiya" tushunchalarini o'ziga xos tarzda talqin qiladi va o'qituvchining kompetensiyasini quyidagi qismlarga ajratadi.

Bugungi kunda bo'lajak tarbiyachilarda shakllantirilishi lozim bo'lgan tayanch kompetensiyalar:

Kommunikativ kompetensiya . O'z ona tilida muloqotga kirishishi, fikrini og'zaki va yozma bayon qilishda qo'pol bo'lmagan xatoliklarga yo'l qo'yishi, sodda savollarni to'g'ri qo'ya olishi va asosli javob berishi, o'z bilimi va kuchiga ishonch tuyg'usining mavjudligi e'tiborga olinadi.

Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi. Mavjud axborot manbalarning (internet, televizor, radio (audio-video yozuv), telefon, kompyuter, elektron pochta va boshq.) kundalik faoliyatda uchraydigan hujjatlar bilan qisman ishlay olishi (oddiy tabriknomalar yoza olishi, anketalarni to'ldirishi va boshq.) e'tiborga olinadi.

O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi. Shaxs sifatida jismonan, ma'nan, ruhan o'z-o'zini rivojlantirishga intilishi, o'z xatti-harakatlarini to'g'ri baholashda qiynalishi, o'qib-o'rganganlari asosida chin insoniy sifatlarning shakllanishida ijobiy jihatlarning uchrab turishi e'tiborga olinadi.

Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi. O'zining fuqarolik burch va huquqlarini qisman bilishi, unga rioya qilishga intilishi. Jamiyatda bo'layotgan voqea, hodisalar va jarayonlarga e'tibor berishi, munosabat bildirishda va ishtirok etishda ikkilanishi. "Oila manfaati" tushunchasini idrok etishi, uning uchun ma'lum darajada daxldorlik hissining bo'lishi, kasb-hunarga qiziqishining mavjudligi e'tiborga olinadi.

Milliy va umummadaniy kompetensiyalar. "Vatan" tushunchasini anglashi, sharhlay olishi, insonlarga mehr-oqibatli bo'lishi, kiyinishi, yurish-turishida madaniy me'yorlarga va sog'lom turmush tarziga rioya qilishi, an'ana va marosimlarini nisbatan bilishi hamda ularni asrab-avaylashga bo'lgan tuyg'usining shakllanib borishi, axloq-odob qoidalariga rioya qilishi e'tiborga olinadi.

O'z-o'zini anglash kompetensiyasi- o'qituvchining dunyoqarashi, tasavvuri va bilan bog'liq ravishda namoyon bo'ladi. U pedagog sifatida atrof-muhitdagi voqea va hodisalarni mohiyatini ko'radi va tushunadi, bunga o'zini yo'naltiradi, o'z fikrini asoslay oladi, vaziyatga qarab muammo yechimini topa oladi. Bu kompetensiya- o'qituvchining o'quv va boshqa faoliyatlaridagi o'z-o'zini anglash mexanizmini ta'minlaydi.

Umummadaniy–milliy va umuminsoniy qadriyatlarga ega bo‘lish kompetensiyasi - mamlakatning ijtimoiy hayotida ishtirok etishi, milliy urf–odatlarga hurmat, ijtimoiy ko‘nimalarga ega bo‘lishi, ilm fanning yangiliklarini inson hayotidagi o‘rni va o‘quvchi yoshlarga bu ma’lumotlarni tushuntira olishi.

O‘quv, biluv jarayoni kompetensiyasi - o‘qituvchining mustaqil bilish faoliyati, mantiqiy fikrlashi, o‘quv-biluv faoliyatini baholashi, bilim va ko‘nikmalarni tahlil qila olishi.

Ma’lumotga ega bo‘lish kompetensiyasi - pedagogik faoliyati, o‘z faniga doir ma’lumotlarni egallash ko‘nikmasi.

Ijtimoiy- foydali mehnat kompetensiyasi - oilaviy munosabatlar va ma’suliyat, jamiyat rivojidadagi ishtiroki, ijtimoiy foydali mehnat qilishi, iqtisodiy va huquqiy ko‘nikmalarga ega bo‘lishi.

O‘z ustida ishlash kompetensiyasi - jismoniy, ma’naviy, intellektual jihatdan o‘z-o‘zini rivojlantirib borishi. Hissiyotini boshqara olishi.

Olimlarning “kompetensiya”, “amaliy kompetentlilik” tushunchalari to‘g‘risidagi nuqtayi nazarlarini ko‘rib chiqayotib, biz shunday xulosaga keldikki, uning asosiy elementlaridan biri tarbiyachi o‘zining mustaqil bilim olish faoliyatini faollashtirish hisoblanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak faqat bizning davlatimizdagina tarbiyachilarga juda katta e’tibor qaratilgan. Bugun tarbiyachi e’tiborda va hurmatda. Ana shu hurmatni yo‘qotmaslik tarbiyachining o‘zini qo‘lida. Kompetensiya ham, kompetentlik ham mutaxassisning kasbiy pedagogik faoliyatga tayyorlik darajasi, sifatining integral tavsiflari bo‘lib hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xutorskoy A.V., Xutorskaya L.N. Statya “Kompetentnost kak didakticheskoye ponyatiye: sodernaniye, struktura i modeli konstruirovaniya” 2004 g.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDA AQLIY TARBIYA BERISH VAZIFALARI

Salayeva L. Sh.

MTTDMQTMOI “Pedagogika va psixologiya”
kafedra katta o‘qituvchisi.

Kirish: Barchamizga ma'lumki tarbiya bu pedagogik tushuncha pedagogikaning fan sifatida shakllanishi yosh avlodni hayotga tayyorlash, ular tarbiyasini samarali amalga oshirish ehtiyojidan kelib chiqadi. Bu ehtiyoj tarbiya borasida orttirilgan tajribalar to'plangandan keyin o'sha tajribalarni umumlashtirish, yoshlar tarbiyasi haqida qonun-qoidalarni ishlab chiqish zaruratini taqozo etadi.

Bu tushuncha avvalo pedagogikaning negizida paydo bo'ldi. Ba'zi falsafiy fikrlar quldorlik jamiyatidayoq rivojlana boshlagan deb yuritishadi. Qadimdan inson tarbiyasiga oid bo'lgan fikrlar xalq maqollarida, afsonalarda, dostonlarda o'z ifodasini topgan. Unda rostgo'ylik, ota-onaga hurmat-ehtirom kabi fazilatlar tarannum etilgan.

«Alpomish», «To'maris» kabi doston va ertaklarda vatanparvarlik, insonparvarlik tuyg'ulari tarbiya negizida ulug'lanadi. Ta'lim va tarbiya masalalari hamisha mutafakkir, yozuvchi, olimlar xayolini band qilib kelgan. Bu zotlar, o'zlarining bola tarbiyasi, ularni barkamol inson qilib tarbiyalash haqidagi yorqin mulohazalari bilan pedagogik fikrlar ravnaqiga ulush qo'shganlar. Mashhur hind masali «Kalila va Dimna», Nizomul Mulkning «Siyosatnoma», Nosir Xisravning «Saodatnoma», «Ro'shnoinoma», Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'u bilik», Mahmud Koshg'ariyning «Devoni lug'atit turk», Ahmad Yugnakiy, Kaykovus, Alisher Navoiyning ko'pgina asarlari odob-axloqqa bevosita daxldordir.

Bu allomalarning asarlari pedagogik fikrlarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki bu asarlarda insonparvarlik, halol mehnat, do'stlik, chin muhabbat, sadoqat kabi yuksak

axloqiy fazilatlar o'z aksini topgan. Ulug' allomalar Suqrot, Aflotun, Demokrit kabi faylasuflar tomonidan murakkab bola tarbiyasi tizimini yaratdi.

O'n sakkizinchi asrga kelib O'rta Osiyoda ham bola tarbiyasi pedagogikada taraqqiy eta boshladi. Asrimiz boshlarida Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Saidrasul Aziziy, Saidahmad Siddiqiy kabi ma'rifat jonkuyarlari yetishib chikdi. Bu olimlar yangi usul maktablar tuzishda, darsliklar yaratishda, xalq o'rtasida ma'rifatni targ'ib etishda jonkuyarlik qildilar.

Pedagogika fanining mazmunini boyitib va rivojlantirib boradigan qator manbalar mavjud. Maqollarda, ertaklar va dostonlarda, ashulalarda, udumlarda, topishmoqlarda tarbiya qaqidagi xalq donishmandligini qamrab olingan.

Allomalarning pedagogika nazariyasiga oid fikrlaridan fanda unumli foydalanilmoqda. Va shu barobarida pedagogika fani yangi g'oyalar evaziga boyimokda. Farzandga aqliy tarbiya berishdan maqsad, har bir foydali narsa bilan uning fikrini shakllantirish, mushohada va ilmiy tushunchalarini o'stirish, dunyoqarashini taraqqiy ettirishdan iborat. Toki farzand fikr yurituvchi, ongli va bilimdon bo'lib kamolga yetsin.

Aqliy tarbiya mas'uliyati murabbiylar zimmasiga farzandga ta'lim berish, uning ongini o'stirish va yuksaltirishdan iborat vazifalarni yuklaydi. Islom ulamolari murabbiylarga farzandga aqliy tarbiya berish mas'uliyatini ado etishda quyidagi omillarga e'tibor qaratishni tavsiya qiladilar: farzandga ta'lim berish vojibliigi; tafakkur doirasi, ya'ni ongini o'stirish; sog'lom aqlni muhofaza qilish lozimligi.

Islom ilm dini ekani barchaga ma'lum. Qur'oni karimning ko'plab oyatlari ham ilm haqida tushganligi ilm olishning naqadar zarur va sharafli ekaniga dalolat qiladi. Murabbiyning eng dolzarb vazifalaridan biri ham farzandni ilmli, ma'rifatli qilib voyaga yetkazishdan iborat.

O'g'il bolalarga o'zlariga xos, qizlarga o'zlariga xos ilmlarni o'rgatish shar'iy nuqtai nazardan lozimdir. Ba'zi odamlarda qiz bola birovning xasmi, shuning uchun qizlarning ilm olishlari shart emas, degan xato fikrlar bo'lgan. Aslida Islomda ayol-qizlarning ilm olishlariga e'tibor juda kattadir. Buning dalili, Islomning dastlabki davlaridayoq ayollardan shoiralar, xattotlar, tabibalar, hadis ilmiga benazir hissa qo'shgan muhaddisalar chiqqanidir.

Bugun yurtimizda yosh avlodga bo'lgan e'tibor, ularni har tomonlama kamolga yetkazish uchun yaratilgan imkoniyatlar hammani hayratga soladi. Zamonaviy o'quv dargohlari, chet eldagi eng nufuzli oliy ta'lim muassasalarining bo'limlari yurtimizda ochilishi tahsinga loyiqdir. Ayniqsa, qizlarimizga mustaqil hayotlarida asqotadigan, jamiyatga katta manfaat beradigan mutaxassisalarni yetishtiruvchi qanchadan-qancha o'quv muassasalari mavjudligi quvonchlidir. Bu imkoniyatlardan foydalanib, jahon uzra katta yutuqlarga erishib, baland cho'qqilarni egallayotgan yoshlarni ko'rib havasingiz keladi.

Shu bilan birga, bunday shart-sharoitlarning qadriga yetmay, vaqtini behuda o'tkazib, biror ilm yoki kasb egallamay yurgan yoshlarni, ularning ota-onalarini ham ko'rishimiz mumkin. Aqliy tarbiyaning omillaridan biri bolaning ongini to'g'ri shakllantirishdan iborat. Aqlning bebaho ne'mat ekani, inson boshqa mavjudodlardan farqi faqat aqli va zaboni bilan ajralib turishini uqtirish lozim. Bola ongida ona vatan muqaddasligi, uning har bir qarich yeri azizligi, tinchlik-xotirjamlik buyuk ne'mat ekani, ajdodlarimiz haqida, ular erishgan yutuqlar haqida to'g'ri tasavvur paydo qilish, inson qadr-qiyamati, mehnatning qadri va samarasi, oila, qarindosh-urug'chilik, jamiyat, qo'ni-qo'shnichilik, mehr-oqibat haqidagi tushunchalarni singdirib borish lozim. Qaysi davrda, qanday ijtimoiy holatda yashayotganimiz haqida ham uqtirish darkor. Yaxshi-yomonni, foydazararni ajratish yo'llarini o'rgatish lozim.

Islom dini bolalarga aqliy tarbiya berishda ota-onalar va murabbiylar zimmasiga ularning sog'lom aqlarini muhofaza qilish haqida g'amxo'rlik mas'uliyatini yukladi. Ularning aqlari yetuk, zehnlari musaffo, xotiralari mustahkam va fikrlari sog'lom bo'lishi uchun barcha choralarni ko'rish lozimligini uqtirdi. Bolalarning aqliy jihatdan sog'lom bo'lishlarida ota-ona va murabbiylar qanday ishlarni amalga oshirishlari lozim?

Bu mas'uliyatning avvali bolalarning zehni va aqliga salbiy ta'sir ko'rsatadigan illatlardan muhofaza qilishdir. Turli bema'ni o'yinlar, televizor, kompyuter va uyali aloqa vositalaridan

millatimizga, dinimizga xos bo'lmagan ko'rsatuv va axborotlar, behayolikni targ'ib etuvchi ma'lumotlarni olishlaridan ularni ehtiyot qilish lozim.

Bundan tashqari, ota-onalar va murabbiylar bolalarning aqliy salohiyatlari ko'tarmaydigan yumushlarni buyurmasliklari kerak. Bolalar ko'z oldida janjallar, haqoratlar, vahshiyliklar sodir etilishi ham ularning zehnlari va aqlariga salbiy ta'sir ko'rsatilishini unutmaylik. Bolalarni yoshlikdan birovga ozor bermaslik, jonli va jonsiz narsalarga zarar yetkazmaslik ruhida tarbiya qilish lozim.

Imom Shofeyidek buyuk zot bir kuni ustozlari Vaki' hazratlariga: “Ustoz, zehnim kun sayin pasayib, xotiram sustlashib ketayotganini sezyapman. Buning oldini olish uchun nima qilay?” – deganlarida, uzot: “Gunoh qilishdan tiyil!” deb nasihat qilgan ekanlar. Demak, gunoh va ma'siyat ham inson xotirasiga, zehniga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Bolalarning yoshlariga ko'ra, ularni inson aqlini kesadigan, zehnini pasaytiradigan turli zararli spirtli ichimliklar iste'mol qilishdan qaytarish, giyohvandlik kabi illatlarning salbiy oqibatlaridan doimo ogohlantirib turish lozim. Ammo o'zlari mazkur illatlarning sohiblari bo'laturib, o'zgararni buning yomonligidan qaytarmoqchi bo'lganlar biror xayrli natijaga erishishlari mumkinmi? Inson o'zi amal qilmagan narsadan qanday qilib o'zgani qaytara oladi? Aytgan taqdirda ham so'zining ta'siri bo'larmikan?

Demak, ota-ona o'zi qilmagan narsani yoki o'zi saqlana olmagan narsalarni bolalarga buyursa, bu yaxshi natija bermaydi. Balki farzandlar yoshlikdan aldovga, nifoqqa o'rganadi. Bundan ehtiyot bo'lish har bir ota-ona va murabbiyning vazifasidir.

AQLIY TARBIYA — shaxsning har tomonlama taraqqiyoti, uni turmush va mehnatga tayyorlashning muhim tarkibiy qismi. Aqliy tarbiya bilimlarni to'plash, biror narsani tahlil va sintez qilish, narsa va hodisalarni taqqoslash hamda tasniflash, umumlashtirish, mavhumlashtirish, ularni bir tizimga solishni nazarda tutadi. Aqliy tarbiya vazifasi intellektual ko'nikmalar, ya'ni har qanday fanni o'rganishda qo'llaniladigan umumiy o'quv ko'nikmalari — o'qish, tinglash, o'z fikrini og'zaki bayon etish, yozish, manba bilan ishlash, mustaqil ishlash malakalarini shuningdek biror fanni egallash bo'yicha zarur bo'lgan maxsus ko'nikmalar (chizma, xaritalarni o'qiy bilish, ularning natijalarini chiqara olish)ni egallashdan iborat. Ilmiy dunyoqarashni shakllantirish, ya'ni bolalarga olam ilmiy manzarasi, tabiat va jamiyat taraqqiyotining asosiy qonunlarini tushuntirish ham Aqliy tarbiyaning muhim vazifasidan biridir. Bunda bolalar hayotining dastlabki yilidayoq atrofni o'rab turgan barcha narsalar bilan tanishtirib borish muhim ahamiyatga ega. Aqliy tarbiya ta'lim, o'yin, mehnat jarayonida, hayotiy vaziyatlarni hal etish, kattalar va tengdoshlar bilan bo'lgan muloqotda, ommaviy axborot vositalari orqali olinadigan axborotlarni qabul qilish va o'zlashtirishda ro'y beradi.

Aqliy tarbiya – shaxsning har tomonlama taraqqiyoti, uni turmush va mehnatga tayyorlashning muhim tarkibiy qismi. Aqliy tarbiya bilimlarni to'plash, biror narsani tahlil va sintez qilish, narsa va hodisalarni taqqoslash hamda tasniflash, umumlashtirish, mavhumlashtirish, ularni bir tizimga solishni nazarda tutadi. Aqliy tarbiya vazifasi intellektual ko'nikmalar, ya'ni har qanday fanni o'rganishda qo'llaniladigan umumiy o'quv ko'nikmalari – o'qish, tinglash, o'z fikrini og'zaki bayon etish, yozish, manba bilan ishlash, mustaqil ishlash malakalarini shuningdek biror fanni egallash bo'yicha zarur bo'lgan maxsus ko'nikmalar (chizma, haritalarni o'qiy bilish, ularning natijalarini chiqara olish)ni egallashdan iborat. Ilmiy dunyoqarashni shakllantirish, ya'ni bolalarga olam ilmiy manzarasi, tabiat va jamiyat taraqqiyotining asosiy qonunlarini tushuntirish ham Aqliy tarbiyaning muhim vazifasidan biridir. Bunda bolalar hayotining dastlabki yilidayoq atrofni o'rab turgan barcha narsalar bilan tanishtirib borish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki Aqliy tarbiya ta'lim, o'yin, mehnat jarayonida, hayotiy vaziyatlarni hal etish, kattalar va tengdoshlar bilan bo'lgan muloqotda, ommaviy axborot vositalari orqali olinadigan axborotlarni qabul qilish va o'zlashtirishda ro'y beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bojovich L.I idrugie Opyt ekspremental'nogo izucheniya proizvol'nogo povedeniya (Voprosi psixologii -1997-№ 4)
2. Ivannikov V.A Psixologicheskie mexanizmi volevoy regulyatsii M.; 1998
3. Selivanov V.I. Izbrannye psixologicheskie trudy -Ryazan' 1992
4. Sherbakov A.I Voenye protsessy i svoystva lichnosti- M 1991
5. E.G'oziev Psixologiya T.; "O'qituvchi" 1994 y

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARGA O'YIN ORQALI TA'LIM BERISH IMKONIYATLARI

Salimova D. F.

MTTDMQTMOI tayanch doktoranti.

Jahon miqyosida maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning axloqiy sifatlarini rivojlantirishning asosiy omili shaxs kamolotini ta'minlovchi, ta'limiy muhitni yaratuvchi va ijodiy yo'nalganlik orqali o'yinlar vositasida bolalarga ta'lim-tarbiya berishni taqozo etmoqda. Maktabgacha ta'lim tizimida bolalarni o'yinlar vositasida axloqiy sifatlarini oshirish jarayonini takomillashtirish strategiyalarini ishlab chiqish va uni amalga oshirish metodikalarini loyihalashtirish, bolalarning iqtidori, ob'ektiv borliq haqidagi tasavvuri, dunyoqarashini yanada rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitni yaratish muhim ahamiyatga ega. Bunda bolalarning o'yin vositasida axloqiy sifatlarini oshirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayonlarni tashkil etishga alohida e'tibor berilib, maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining yosh va psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda maqsadga yo'naltirilgan tayanch kompetensiyalarni shakllantirishga oid ilmiy tadqiqotlarga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Maktabgacha yoshdagi bolalar o'yinlari o'zining rang-barangligi bilan ajralib turadi. O'yinlar o'z mazmuni va tashkil etilishi, bolalarga ta'sir ko'rsatish darajasi, vositalarning turlari hamda kelib chiqishiga ko'ra xilma-xildir. Maktabgacha yoshdagi bolalar o'yinlarini quyidagicha tasniflagan:

1. Bolalardagi ruhiy jarayonlarni takomillashtirishga qaratilgan o'yinlar:
 - harakatli;
 - intellektual;
 - estetik.
2. Texnikaviy o'yinlar:
 - san`at o'yinlari;
 - qishloq xo'jaligi o'yinlari;
 - kasb bilan bog'liq o'yinlar;
 - qurilish o'yinlari.
3. Hayotiy-ijtimoiy o'yinlar:
 - oila hayotiga doir;
 - bog'cha, maktab;
 - ijtimoiy hayot bilan bog'liq;
 - ijtimoiy-siyosiy o'yinlar;
4. Harbiy o'yinlar:
 - "Askar-askar" o'yini;
 - "Dengizchi (matroschi)" o'yini.
5. Dramalashtirilgan o'yinlar:
 - teatr;
 - kino;
 - sirk.

Maktabgacha yoshdagi bolalar o'yinlarini D.B. Elkonin o'z navbatida quyidagicha tasniflagan:

- maishiy mavzu syujetiga oid o‘yinlar;
- ishlab chiqarish syujetiga taalluqli o‘yinlar;
- ijtimoiy-siyosiy syujetli o‘yinlar.

Bolalarga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatishni to‘g‘ri tashkil etish orqali o‘yin syujetining ko‘lami kengayishi mumkin. Bola maktabgacha ta’lim tashkilotiga kelgan kunda ularning o‘yinlari faqat oilaviy turmushdagi voqealarni aks ettirsa, mashg‘ulotlarda bilim olish, sayrga chiqish, tabiatni kuzatish natijasida o‘yinlarning turlari ko‘payib, bog‘cha, hayvonot bog‘i, oshxona, poyezd, sataroshlik, sotuvchilik kabi o‘yinlar qo‘shilib boradi. Bolalar o‘yinlarining ko‘payib borishi ularning yosh xususiyatlari bilan ham izohlanadi. Bolalar o‘tib-ulg‘aygan sari ularning o‘yinlar syujeti tobora boyib, xilma-xillashib boraveradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning barcha o‘yinlari o‘zining mazmuni, xususiyati va tashkil etilishiga ko‘ra ikki katta turkumga bo‘linadi:

1. Ijodiy o‘yinlar.
2. Qoidali o‘yinlar.

Ijodiy o‘yinlarni bolalarning o‘zlari o‘ylab topadilar. Unda oldindan belgilab qo‘yilgan qoidalar bo‘lmaydi. Qoidalar bolalar tomonidan o‘yin jarayonida o‘ylab topiladi. Qoidali o‘yinlarning mazmuni va qoidasi kattalar tomonidan belgilanadi. O‘yin davomida bu qoidalarga amal qilinishi shart.

Ijodiy o‘yinlarga:

- syujetli-rolli o‘yinlar;
- sahnalashtirilgan o‘yinlar;
- qurish va yasashga doir o‘yinlar kiradi.

Ijodiy o‘yinlarda bolalarning tevarak-atrofdan olgan taassurotlari aks etadi. Bunday o‘yinlar mustaqil o‘yin bo‘lib, uning mazmunini ishtirokchilarning o‘zlari o‘ylab topadilar. Bu o‘yinda bolaning erkinligi, mustaqilligi, tashkilotchiligi va ijodkorlik qobiliyatlari to‘la namoyon bo‘ladi. O‘yinda hayotiy taassurotlar aynan aks ettirilmaydi, balki bolalar ongida qayta ishlab, o‘yinga tatbiq etiladi. Bu bolaning o‘yin g‘oyasini yaratishida, uning mazmunini tuzib, tasvirlovchi vositalarni tanlashida namoyon bo‘ladi. Bolaning tevarak-atrofidagi hayotdan – tengdoshlari, kattalar faoliyatidan olgan taassurotlari ijodiy o‘yinlarda qayta ishlanadi, to‘ldiriladi, sifat jihatidan o‘zgartiriladi. Bolalarning bunday o‘yinlari tevarak-atrofdagi borliqni bilishning amaliy shaklidir.

Syujetli-rolli o‘yinlar o‘z xususiyatiga ko‘ra aks ettiruvchi faoliyatdir. Rolli o‘yinlar bolalarning kuzatuvchanligi, qiziquvchanligini oshirib, bilish doirasini rivojlantiradi. Bola o‘z o‘yinida borliqni aks ettirib olgan rolining mazmuni bilan bog‘liq bo‘lgan u yoki bu hissiyotni boshdan kechiradi.

“Bolalar bog‘chasi”, “Maktab” kabi o‘yinlar bolalarda do‘stlik, o‘rtoqlik, burch hissi, jamoatchilik kabi sifatlarni tarbiyalaydi. Rolli o‘yinlarda har bir bola o‘zi olgan rolini bajaradi. Masalan, quruvchi, haydovchi, tarbiyachi, enaga, o‘qituvchi kabilar. Syujetli-rolli o‘yinlarda bolalar avval katta bo‘lmagan guruhlarda 2–3 kishidan bo‘lib o‘ynaydi. Katta va tayyorlov guruhlarida esa ko‘p sonli jamoalarga birlashadi. O‘yinda o‘rtoqlik munosabatlari shakllanadi. Uch yoshda bolaning o‘yinlari yangicha tus oladi. Bola o‘z o‘yinlarida sekin-asta murakkab bo‘lmagan syujetli o‘yinlarni o‘ynay boshlaydi. Uch yoshning oxiriga kelib, bola rol tanlay boshlaydi (“Men oyisiman”, “Men shifokorman” tarzida). Bolalar to‘rt yoshga yetganda, syujetli rollar ancha rivojlanadi. Bu yoshdagi bolalar o‘z o‘yinlarida oila, bog‘cha, avtobusdagi voqealarni aks ettiradi. Bola besh yoshga qadam qo‘yganda, undagi kuzatuvchanlik yanada ortadi, tafakkuri rivojlanib, bilish doirasi kengayadi. Shu sababli o‘yin mazmuni murakkablashib boradi. Xayolning rivojlanishi orqali ertak va hikoya mazmuni bo‘yicha o‘yinlar o‘ynaydi.

Katta bog‘cha yoshida ijodiy o‘yinlar juda yaxshi rivojlanadi. Bu o‘yinlarda bolalar o‘zlari eshitgan, ko‘rgan voqealar, hikoyalar, kitob va boshqa manbalardan olgan bilim, malaka, his-hayajonlarini to‘liq qo‘llay boshlaydilar. Uzoq muddat davom etadigan o‘yinlar maktabgacha yoshdagi bolalar o‘yinlarining yuqori bosqichidir. Katta guruh yoshidagi bolalar o‘yinlariga to‘g‘ri rahbarlik qilinsa, ularning mustahkam jamoasi yuzaga keladi. Rolli o‘yinlarda bolalar har xil vositalardan foydalanadilar. O‘yin jarayonida ular ba’zi bir narsalarni xohlaganicha nomlab,

faraz qilib o'ynaydilar. Masalan, qumni shakar, stulni mashina, danaklarni konfet o'rnida qabul qiladilar. Aks ettiruvchi vosita qancha ko'p bo'lsa, o'yin mazmuni shunchalik boyib boradi. Psixolog J. Pijae o'yinda jismlarga yangi nom berish omiliga jiddiy e'tibor bilan qarab, bu ish ramzli, ma'noli tasavvur shakllarining tayanchi, degan xulosaga kelgan.

O'yin davomida bola shaxs sifatida shakllanib boradi. Taniqli pedagog olimlarning olib borgan tadqiqotlariga ko'ra, bolalar o'yinlariga har tomonlama to'g'ri rahbarlik qilish orqali ularga o'yinning mazmuni, tashkil etilishi, tuzilishi bolalar o'rtasidagi axloqiy munosabatlar, o'yinlarning rivojlanib, takomillashib borishiga ta'sirini ko'rish mumkin. Bolalar o'yinlarining ikkinchi turkumi qoidali o'yinlardir. Bunga quyidagilar kiradi:

- didaktik;
- harakatli;
- musiqaviy;
- ermak o'yinlar.

Zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayoni maktabgacha ta'lim-tarbiya tashkilotlarida axloqiy tarbiyalashning, bilishga qiziqishning rivojlantirilishi ustunlik qilishi asosiga tuziladi. Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi boladan insoniylikning namoyon qilinishi emas, balki turli ilm-fan sohaslariga tegishli bo'lgan bilimlarning mavjudligi talab qilinadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishda biz tarbiyachilarga ularning munosabatlarini o'yinlar orqali yetarli darajada pedagogik tartibga solish bo'yicha ushbu tavsiyani keltiramiz:

“Sen qanday qilar eding?”

Maqsad: Axloqiy xulq me'yorlarini aniqlash va mustahkamlash. Bolalarga qanday o'zini tutishi kerak va nima uchun unday qilishi kerakmasligini tushuntirish.

Borishi: “Bolalar ushbu suratga diqqat bilan qaraymiz va qanday hodisa sodir bo'lganini aytib beramiz. Nimani ko'ryapsiz? (olmaxon bilan birga o'ynashmayapti, u yig'lab o'tiribdi, mushuk bilan quyon esa bo'ridan qo'rqib ketishdi va hokozi);

O'ylab ko'ringchi nima uchun bunday bo'ldi? (mushukchalar olmaxon bilan o'ynashni hohlashmayapti, chunki u doim ular bilan urishib hafa qilar ekan; bo'ri mushuk va quyonni doim hafa qilib aldagani uchun u bilan o'ynashni hohlashmayapti va hokozi);

Bolalar nima deb o'ylaysizlar ular qanday yo'l tutishlari kepak edi? (muloyim bo'lish kerak, bolalar bilan urushmaslik va hafa qilmaslik kerak; do'stlashish zarur; yolg'iz o'ynash yomon, zerikarli va qiziqarsiz shuning uchun ham birgalikda do'st bo'lib o'yinchoqlarini baham ko'rib o'ynash kerak va hokozi);

Yakuniy qism: Shunday ekan, bolajonlar yaxshilab o'ylab ko'rib aytingchi, sizlar ham do'stona munosabatdamisizlar; bir-biringizni hafa qilmayapsizlarmi; o'yinchoqlar bilan bo'lishasizlarmi; do'stlaringizga yolg'on gapirib ularni aldamaysizlarmi.

Olib borilgan o'yin davomida bolalarning xatti-harakatlari tahlil qilinadi. Bolalar “Sen qanday qilar eding?” nomli o'yin mashqlarida faol qatnashadilar, illyustrasiyalarga zavq bilan qarashadi, personajlarning axloqiy harakatlarini tushuntirishadi. Ular o'yin davomida o'z nutqlarida axloqiy sifatlarni aytib o'tadilar: do'stona, yaxshi, odobli, mehribon, halol, itoatkor, ochko'z emas.

Bolalar suhbat davomida ham e'tiborli bo'lishadi, tarbiyachining tushuntirishlarini diqqat bilan tinglashadi va o'zlari ham misollar keltirishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi “O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PQ-4312-son Qarori.
2. “Ilk qadam” davlat o'quv dasturi 2018 yil
3. Пиаже Жан «Психология интеллекта» Издательство: «Питер» 2003 г. ISBN: 5-94723-096-8.

INKLYUZIV XIZMAT KO'RSATISHDA TA'LIM BERISH, TARBIIYA BERISH VA RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI

Todjibaeva K. S.

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'PFITI doktoranti.

Sharqning mashhur allomalari Ibn Sino, Imom Buxoriy, Abu Nasr Farobiy, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniylarning tarbiyaning maqsadlari har bir bola shaxsining rivojlanishiga ta'limning ta'siri tug'risidagi qarashlari inklyuziv talim rivojlanishining metodologik bazasi xisoblanadi. Juda uzoq vaqt davomida maxsus yordamga muhtoj bolalarni umumta'lim muassasalariga nisbatan maxsus segregatsion ta'lim muassasalarida ta'lim tarbiya berish samarali deb hisoblanib kelindi. 1970-1980 yillarga kelib jahon miqyosida insonparvarlik va kamsitishlarga yo'l qo'ymaslik g'oyasining ilgari surilishi maxsus ehtiyojli bolalarga e'tiborning yanada yaxshilanishiga olib keldi.

Inklyuziv ta'lim bu - alohida xususiyatlaridan qat'i nazar, barcha bolalarning ehtiyojlarini teng ravishda tushunishga va qondirishga qaratilgan o'quv modeli. Shunday qilib, u har bir shaxsning jinsi, yoshi, kelib chiqishi, millati va madaniyatidan qat'i nazar nimaga muhtojligini tushunishga harakat qiladi.

Inklyuziv ta'lim, umuman olganda, ijtimoiy chetga chiqish yoki marginallasuv epizodlarini boshdan kechirish xavfi yuqori bo'lgan bolalarga yordam berishga alohida e'tibor beradi. Ushbu guruh tarkibida odatda barcha turdagi ozchiliklar, nogironlar yoki iqtisodiy resurslari kam oilalar a'zolari mavjud.

Inklyuziv ta'limning maqsadi — alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun maktabda maxsus vosita va metodlarni qo'llash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda to'siqsiz moslashtirilgan ta'lim muhitini yaratish, ularning jamiyatga samarali moslashuvi hamda to'laqonli uyg'unlashuviga xizmat qiladigan sifatli umumiy o'rta ta'lim berishni ta'minlashdan iborat.

Maktablar alohida ta'lim olish ehtiyoji bo'lgan bolalar va ularning ota-onalariga korreksion pedagogik yordam olishida va kasbga yo'naltirishda har tomonlama yordam ko'rsatadi.

Inklyuziv ta'limning vazifalari quyidagilardan iborat:

rivojlanishning turli imkoniyatlariga ega bo'lgan o'quvchilar uchun har qanday kamsitilishni istisno qiladigan, barcha bolalarga teng munosabatda bo'lishni ta'minlaydigan yagona moslashtirilgan ijtimoiy muhitni yaratish;

jamoatchilik hamda ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar muammolariga nisbatan bag'rikenglik munosabatini shakllantirish;

ta'lim jarayonida sog'lom bolalar bilan bir qatorda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning aqliy va ijtimoiy salohiyatlarini rivojlantirish;

barcha o'quvchilar uchun davlat ta'lim standartlariga muvofiq umumiy o'rta ta'lim dasturlarini o'zlashtirish uchun imkoniyat yaratish;

o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi, emotsional-irodaviy sohasi, bilish faoliyatini faollashtirish, ijtimoiy ko'nikma va salohiyatini shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga maslahat yordami berish hamda ota-onalarni farzandlariga ta'lim-tarbiya berish, pedagogik texnologiyalar, ta'lim-tarbiya metod va vositalarini qo'llash sohasida xabardorlik darajasini oshirish, ularni psixologik-pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlash.

Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillari.

Ta'lim tizimini joriy etish har doim ma'lum bir qonun qoidalarga, tamoyillarga asoslanishni talab etadi. Inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilishda esa quyidagi tamoyillarga asoslaniladi:

- 1) Inklyuziv ta'limning e'tirof etilishi.
- 2) Inklyuziv ta'limning barcha uchun ochiq bo'lishi tamoyili.
- 3) Bog'lanishning mavjud bo'lishi tamoyili.
- 4) Markazlashtirilmagan bo'lishi tamoyili.

5) Inklyuziv ta'limda kompleks yondashishi tamoyili.

6) Inklyuziv ta'limda moslashuvchanlik tamoyili.

7) Malakaviylik tamoyili.

Inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga **quyidagi toifadagi bolalar qabul qilinadi:**

– eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar (eshitish qobiliyatining yo'qotilishi 60 Db gacha bo'lgan rivojlanishida qo'shimcha buzilishlar bo'lmagan bolalar);

– ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar (ko'rish qobiliyatining buzilishi 0,1 gacha bo'lgan rivojlanishida qo'shimcha buzilishlar bo'lmagan bolalar);

– somatik kasalliklar (psixofizik va nutqning rivojlanish darajasi yoshiga mos kelmaydigan bolalar);

– nutqida og'ir nuqsonlar bo'lgan bolalar (alaliya, dislaliya, afaziya, rinolaliya, dizartriya, psixik-nutqiy rivojlanishda sustlik, duduqlanish);

– tayanch-harakat apparatida nuqsoni bo'lgan bolalar (bolalar tserebral falaji, skolioz, poliomyelit, miopatiya, osteomyelit, amputatsiya, bo'y o'sishining yetishmovchiligi — pakanalik);

– aqliy rivojlanishi saqlangan holda tayanch-xarakat tizimidagi buzilishi bo'lgan bolalar;

– aqliy rivojlanishi saqlangan yoki ruhiy rivojlanishda orqada qolgan bolalar (o'zi harakat qila oladigan yoki qo'shimcha moslamalar va nogironlik aravachasida harakatlana oladigan bolalar tserebral falaji);

– intellektual rivojlanishning potensial buzilmagan imkoniyatlari bilan ruhiy rivojlanishda orqada qolgan bolalar;

– hulq-atvor va ruhiyatning qo'pol buzilishlarisiz autistik spektri buzilgan bolalar;

– intellektual rivojlanishi saqlanib qolingani, tutqanoq holatida bo'lgan bolalar (agar bola antikonvulsant dorisini qabul qilganda, tutqanoq 1 oyda 1-martadan oshmagan paytda).

Quyidagi toifadagi bolalar **qabul qilinmaydi:**

– aqliy rivojlanishi o'ta zaif bolalar;

– xulq-atvorida og'ir buzilishlar, hissiy-irodaviy sohasida (organik) nuqsonlari bo'lgan bolalar;

– tayanch-harakat apparatida nuqsoni bo'lgan, mustaqil ravishda harakatlana olmaydigan va o'z-o'ziga xizmat ko'rsata olmaydigan bolalar;

– ko'r-kar-soqov bolalar;

– tez-tez takrorlanadigan epileptik tutqanoqdan aziyat chekadigan (epileptik demensiya, kunduzgi va tungi vaqtlarda tutqanoq'i tez-tez takrorlanadigan) bolalar;

– markaziy asab tizimiga shikast yetganligi tufayli siydik va najasini ushlab turolmaydigan bolalar.

Bolaning aqliy jihatdan tez va nuqsonlarsiz rivojlanishi uchun qo'llaniladigan usullardan na'munalar:

1. Glen Doman usuli

Ko'pgina tortishuv va muhokamalarga sabab bo'lgan usullardan biri bo'lib, o'tgan asrning 40-yillarida o'z ibtidosini boshlagan, harbiy shifokor, amerikalik Glen Doman tomonidan ishlab chiqilgan. Glen Doman urush yillarida og'ir miya jarohati olgan bolalarni davolaydi. Bemor bolalarga katta-katta qizil harfli so'zlar yozilgan kartochkalar ko'rsatilardi va bir vaqtning o'zida unda yozilgan so'zlar talaffuz qilinardi. Darslar juda qisqa bo'lib, 5-10 soniya davom etar, ammo kun davomida bir necha marotaba takrorlanardi. Bu shaklda mashg'ulotlarda ishtirok etgan falaj holatida yotgan bolalar sekin-asta harakat qila boshlaydi, keyinchalik emaklash, yurish va hatto sog'lom bolalar kabi yugurish qobiliyatlari ham tiklanadi. Shu sababli, Glen Doman bir vaqtni o'zida ham oddiy hamda genial xulosaga keladi: ko'zni doimiy ravishda stimulyasiya qilish miya faoliyatining umumiy faollashishiga sabab bo'ladi.

Shundan so'ngra Doman bu usulni sog'lom bolalarda ham sinab ko'radi. Bola tug'ilgandan e'tiboran unga bu kabi kartochkalar ko'rsatiladi. Kartochkadagi so'zlar turli tuman bo'lishi mumkin: nuqtalardan iborat sonlar, qizil rang bilan yozilgan harflar, hayvonlar rasmi, arboblari

rasmi, tabiat hodisalari va hokazo. Bunday kartochkalarni Doman: ma'lumot bitlari deb atardi. Kartochkalar kun davomida bolaga bir necha marta, bir necha soniyaga ko'rsatilardi. Doman o'z usulini qo'llash natijasida daholarni tarbiya qilishiga ishonardi. Bu fikrni ko'pgina pedagog va psixologlar yangi tug'ilgan chaqaloqlar uchun ko'rish natijasida yuzaga kelgan taassurotlar muhim ekanligini tan olishlari ham tasdiqlaydi.

2. Valdorf pedagogikasi

Bu ta'lim usuli olim va pedagog R.Shtayner falsafasiga asoslangan bo'lib, uning mohiyatida shaxsiyatning ruhiy va estetik rivojlanishiga qaratilgan, bolaning aql-zakovati esa unchalik ahamiyat kasb etmaydi. Shu sababli, usul – tabiat, ijod va kasb hunarlarni kuzatishni o'z ichiga olgan. Valdorf ta'limi markazlarida o'quvchilar ganchkorlik, turli musiqa asboblarni chalish, xalq hunarmandchiligi, turli sahna ko'rinishlarida ishtirok etish (aktyorlik mahorati) kabi mashg'ulotlar bilan shug'ullanadilar. O'qish uchun mashg'ulotlarni esa bola 12 yoshga kirgandan so'ngra boshlash tavsiya qilinadi. Ta'lim vaqtida bolaning asosiy bilim manbai va yo'naltiruvchisi o'qituvchidir. Dars o'qituvchi va o'quvchi orasidagi suhbat tarzida o'tkaziladi. O'qituvchi darsni hikoya qilib bergach, o'quvchi o'z tushunganlarini hissiyotini so'zlash va ko'rsatish bilan namoyish qilishi lozim.

Albatta, Valdorf usulining ham o'ziga yarasha kamchiliklari bor. Ba'zilar fikriga ko'ra, bu usul real hayotdan uzoq bo'lgan vaziyat yaratishi ehtimoli katta. Undan tashqari, bolaning normal rivojlanishida asossiz to'sqinlik yuzaga keladi, 12 yoshda o'qishni o'rgana boshlash bola uchun juda kech. Bu usulda asos qilib olingan estetik tarbiya esa mantiq va tafakkur rivojlanishini cheklanishiga olib keladi. Valdorf usuli giperaktiv, asabiy, agressiv, o'ziga ishonchi yo'q va e'tibori past bo'lgan bolalar uchun foydali.

Ammo ota-onasi davlat ishida ishlovchi bolalarga bu usul sizga to'g'ri kelmasligi mumkin. Chunki ota-onalar farzandlari bilan birgalikda chevarlik, ganchkorlik kabi hunarlarni birga bajarishlari lozim. Dars davomida butun e'tibor bolaga qaratiladi, ota-onalar esa vaziyatga moslashadi va faqat yordamchi vazifasini bajaradi. Valdorf pedagogikasi bolaning sog'lom o'sishiga negativ ta'sirining oldini olish uchun ta'lim tizimida hech qanday shoshilishga yo'l qo'ymaydi.

3. Montessori usuli

Mariya Montessorining usuli bolalarga o'yin shaklida ta'lim berish, mashqlarni esa mustaqil ravishda bajarishiga asoslangan. Har bir bolaga uning individual xususiyatlaridan kelib chiqqan holda yondoshiladi. Bola o'zi mustaqil ravishda materiallarni tanlaydi va dars vaqtini belgilaydi, ya'ni individual tarzda shakllanib boradi. Bu usulning asosiy maqsadi, bolaga o'z individual qobiliyatlarini namoyon qilish istagini uyg'otishdir. Montessorining usuli boshqa erta ta'lim usullaridan tubdan farq qiladi. U bolaga o'z qilgan xatolarini topib ularni to'g'irlash huquqini beradi. O'qituvchining vazifasi esa bolani mustaqil harakatlanishga undash, o'qitish emas. Usul yordamida bolaning mantiq va ijodiy tafakkuri ortadi, diqqat–e'tibori, xotira, nutq, tasavvur etish, motorikasi rivojlanadi. Undan tashqari, Montessori uslubi kollektiv bilan o'yin va mashg'ulotlarga ham alohida e'tibor qaratadi, bu esa bolada boshqalar bilan o'zaro munosabatga kirishish, maishiy faoliyatini yo'lga qo'yish va shu bilan birga o'z mustaqil fikriga ega bo'lish layoqatini rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bola huquqlari to'g'risida Konvensiya. Bosh assambleyaning 1989-yil 20-nyabrdagi 44/25-sonli rezolyusiyasi bilan qabul qilingan.

2. 2020-yil 29-maydagi PQ-4736-sonli "Bola huquqlarini himoya qilish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi qarori, Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 29.05.2020 y., 07/20/4736/0680-son

3. Raxmonova V.S. Defektologiya va logopediya asoslari. –Toshkent, O'qituvchi, 1990.

4. Dr. Smriti Swarup Education of children with special needs National Council of Educational Research and Training, 2006 11-13-betlar.

PEDAGOGIK DASTURIY VOSITALARDAN FOYDALANIB BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING KASBIY MAHORATINI OSHIRISH YO‘LLARI

Umataliyev Z. A.

MTTDMQTMOI tayanch doktoranti.

Zamonaviy tarbiyachi-pedagoglar maktabgacha ta'lim tizimining muhim ishtirokchisi sifatida ahamiyati beqiyos hisoblanadi. Tarbiyachilarimiz hozirgi talablarga mos bilimlar egasi, takomillashgan davlat ta'lim dasturini egallagan bo'lishlari kerak. Tarbiyachi pedagoglar o'zlarining kasbiy-ko'nikmalari va pedagogik mahoratlarini doimo rivojlantirib borishlari kerak. Takomillashtirilgan "Ilk qadam" davlat dasturini amaliyotga tatbiq etish, maktabgacha ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlarning muvaffaqiyatini ta'minlash, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat olib borayotgan tarbiyachi-pedagoglarining ma'naviy qiyofasi hamda pedagogik mahoratlariga bog'liqdir. Shaxsni tarbiyalash jarayoni nihoyatda murakkab jarayon hisoblanib, avvalgi davrlardan mazkur faoliyatga jamiyatning yetuk mutaxassislari jalb etilgan. Ushbu holat yosh avlod tarbiyasi, uning tashkil etilishi mazmuni nafaqat shaxs komilligi, balki davlat rivojini ham belgilashda muhim ahamiyatga ega ekanligini anglatadi.

Maktabgacha ta'lim jarayonini tashkil etish va amalga oshirishdan, uning har bir qism va bosqichlarini izchil asoslangan, yakuniy natijani haqqoniy tashxislashga yo'naltirilganlikka o'tish uchun asos zarur. Bu barcha davlat tashkilotlarining vazifasi eng avvalo, uzluksiz ta'lim tizimi muassasalari faoliyati mazmunini tubdan isloh qilish, qayta ko'rib chiqishni taqozo etadigan murakkab jarayondir. Ijtimoiy amaliyot, jamoatchilik tarbiyasi, ta'lim va tarbiyaning aniq maqsadga qaratilganligi barkamol shaxsni tarbiyalashning asosini tashkil qiladi. Maktabgacha ta'lim jarayonini takomillashtirish hamda moddiy texnika bazasini yangilash birinchi navbatda, yosh avlod an'analari insonparvarlik va ma'naviy qadriyatlarni singdirish orqali amalga oshiriladi.

Yuqorida keltirilgan fikrlardan kelib chiqqan holda bugungi kun tarbiyachisiga qo'yilayotgan talablar mazmuni tushuniladi. Zamonaviy tarbiyachi qanday bo'lishi zarur? Maktabgacha ta'lim tizimi alohida tizim sifatida faoliyat boshlagan vaqtdan boshlab ushbu muammo bo'yicha ko'plab pedagog va soha mutaxassis olimlari o'z fikr va mulohazalari bilan bildirdilar. Tarbiyachilarning kasbiy mahoratlarini pedagogik va axborot texnologiyalardan foydalanib, yanada takomillashtirish, ularning pedagogik faoliyatini hozirgi zamon talablari darajasida yanada rivojlantirish uchun metodik qo'llanmalar, tavsifanomal paydo bo'la boshladi. Hozirgi kunga kelib ham ushbu muammo bo'yicha ilmiy izlanishlar, ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Pedagogik dasturiy vositalar - kompyuter texnologiyalari yordamida o'quv jarayonini qisman yoki to'liq avtomatlashtirish uchun mo'ljallangan didaktik vosita hisoblanadi. Ular ta'lim jarayonini samaradorligini oshirishning istiqbolli shakllaridan biri hisoblanib, zamonaviy texnologiyalarning o'qitish vositasi sifatida ishlatiladi. Pedagogik dasturiy vositalar tarkibiga: o'quv fani bo'yicha aniq didaktik maqsadlarga erishishga yo'naltirilgan dasturiy mahsulot (dasturlar majmuasi), texnik va metodik ta'minot, qo'shimcha yordamchi vositalar kiradi.

Bo'lajak tarbiyachini pedagogik mahoratini rivojlantirishda pedagogik dasturiy vositalardan foydalanish muhim hisoblanadi. Fan mazmunlarining nazariy va amaliy mashg'ulot jarayonlarini dasturiy ta'lim vositalaridan foydalanib, ko'rgazmali tashkil etish bo'lajak tarbiyachilarning kompyuter savodxonligini oshirish va ularda amaliy kompetensiyalar hosil qilish imkoniyatini beradi.

Pedagogik dasturiy vositalar asosida bo'lajak tarbiyachilarni kasbiy mahoratini rivojlantirish va ularni kasbiy faoliyatga tayyorlash tizimidagi eng muhim metodik muammolardan biri hisoblanib, bu sohadagi vazifalarning samarali yechimi, pedagogika kollejaridagi o'qitish jarayonini innovatsion talablar va kasbiy kompetentlikka asoslangan ta'lim sharoitida amalga oshirish bilan belgilanadi.

Ta'lim-tarbiya jarayoni har bir tarbiyachidan katta aql-zakovat, sabr- toqat, tarbiyachilarga va o'z kasbiga yuksak mehr-muhabbatli bo'lishlikni talab etadi. Tarbiyachining doimo izlanuvchan, bilimlari va ish tajribasini rivojlantiruvchi bo'lishi tarbiyalanuvchilarni chuqur tushunishi, ularning ichki dunyosini payqay olishi, o'sish va rivojlanish darajalarini nazorat qilib borish va zarur paytida so'z, ish yoki amaliy harakat bilan yordam bera olish qobiliyati ta'lim va tarbiya jarayoning muvaffaqiyatini ta'minlovchi omillardir. Kasbiy pedagogik tajribaga ega bo'lgan tarbiyachilar ham ko'pincha o'z ishlarida muvaffaqiyatlarga erishadilar. Ular turli ko'rgazmali qurollar, taqdimotlar, pedagogik dasturiy vositalarni tayyorlaydilar, pedagogik ishini yaxshi tashkil eta oladilar. Tarbiyachilarning qabul qilish darajalari ham ijobiy tomonga o'zgaradi. Aslida bu ishlar har bir tarbiyachi intilishi, bajarish lozim bo'lgan odatdagi ish hisoblanadi. Tarbiyachi agar kreativ bo'lsa, ta'lim-tarbiyaviy ishini tashkil etishda innovatsion texnologiyalardan foydalanib boradi. Ya'ni u ishni odatdagidek emas balki kreativ va innovatsion ravishda tashkil qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rasulova Z.D. (2020). Didakticheskiye osnovy razvitiya u budущix uchiteley kreativnogo myshleniya. *European science*, vol. 51, no. 2-2, pp. 65-68.
2. Kuliyeva Sh.X., Rasulova Z.D. (2016). Formirovaniye professionalno-pedagogicheskoy kompetentnosti budущix spetsialistov na osnove informatsionnykh texnologiy. *Molodoy uchyonyy*, №8 (112), S. 977-978.
3. Anorkulova G.M., Kuliyeva Sh.X., Rasulova Z.D. (2015). Model podgotovki uchiteley professionalnogo obrazovaniya na osnove sistemnogo podxoda. *Molodoy uchyonyy*, 93:13, S. 590-592.
4. Kaххоров S.K., Rasulova Z.D. (2020). Компьютерные технологии обучения как важный фактор для улучшения процесса преподавания. *Современные инновации*. 36:2, S. 44-46.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Хурвалиева Т. Л.

Чирчикский государственный педагогический университет, доктор педагогических наук (DSc), доцент.

Абдужалилова М. М.

Чирчикский государственный педагогический университет магистрант 1 -курс.

Дошкольный возраст период наиболее интенсивного развития воображения и наглядно-образного мышления, которые являются здесь основными формами познания. Для него характерны вне ситуативные речевые формы общения со взрослым. Более богатым и содержательным становится общение детей друг с другом. Сверстник для дошкольника становится более предпочтительным партнером по совместной деятельности, чем взрослый. В этот период начинает формироваться мораль, и дети относят поступки и качества людей к моральным категориям и дают им оценку.

В этой сензитивный период для развития многих человеческих способностей, усвоения знания и умения, поэтому дошкольное обучение и воспитание является традиционным и развитым направлением педагогики. Возраст от 2 до 5 лет - время наиболее бурного развития ребенка. Символ, как мостик от одной реальности к другой, позволяет ребёнку в 4-5 летнем возрасте соединять объекты и понятия.

Д.Б. Эльконин отмечал, что в дошкольном возрасте ориентирующее поведение образ сначала существует в конкретной наглядной форме, но затем он становится все более и более обобщенным, выступающим в форме правила, или нормы.

При определении понятия «возраст» А.Н. Леонтьев отмечает: "Изменение места, занимаемого ребенком в системе общественных отношений – есть то, что надо отметить, пытаясь ответить на вопрос о движущих силах развития его психики". В работах А.Н. Леонтьева стадия развития личности определена следующими моментами: местом ребенка в системе общественных отношений и ведущим типом деятельности.

В культурно-исторической теории (Л.С. Выготский) возраст определяется отношением социальной ситуации развития и новообразованиями (структурой личности, сознания), а в теории деятельности – отношением места ребенка в системе общественных отношений и ведущей деятельностью.

Изучая проблемы возрастной периодизации развития, современная отечественная психология опирается на несколько основных принципов:

1. Принцип историзма, позволяющий последовательно анализировать проблемы детского развития, возникавшие в разные исторические периоды времени.

2. Биогенетический принцип, позволяющий системно изучить важнейшие проблемы детского развития с учетом взаимосвязей движущих сил и факторов психического развития в каждом возрастном периоде.

3. Принцип анализа развития основных аспектов человеческой жизни – эмоционально-волевой сферы, интеллекта и поведения.

Переходы из одного возраста в другой сопровождаются изменением физических данных и психологических характеристик ребенка, их называют кризисами возрастного развития. Кризис говорит о том, что и в организме и в психологии ребенка происходят изменения, что в развитии возникают некоторые проблемы, которые ребенок не может самостоятельно разрешить. Преодоление кризиса означает переход на более высокую степень развития, в следующий психологический возраст.

При всей важности познавательного развития ребенка его гармоничное становление невозможно без эмоционального отношения к окружающему в соответствии с ценностями, идеалами и нормами общества.

Путь познания, который проходит ребенок от 3 до 7 лет, огромен. За это время он узнает столько об окружающем мире и так овладевает различными интеллектуальными операциями, что многие психологи и педагоги прошлого полагали, что ребенком-дошкольником пройден основной путь развития мышления и что в дальнейшем ему предстоит лишь усвоение добытых в науке знаний. В известном смысле можно сказать, что у него есть свой взгляд на мир и из этого мира не исключен и он сам, и его взаимоотношения с другими людьми. Можно сказать, что в период дошкольного детства действительно формируется особое детское миропонимание, в которое входит некоторое общее представление о мире, отношении к нему и отношению к себе в этом мире.

Список литературы

1. Божович Л.И. Психологические вопросы готовности ребенка к школьному обучению. Вопросы психологии ребенка дошкольного возраста / Под ред. А.Н. Леонтьева, А.В. Запорожца. М.: Просвещение, 1995.

2. Концепция дошкольного воспитания / Под ред. В.В. Давыдова. М., 1988.

3. Лисина М.И. Общение, личность и психика ребенка. М.: Воронеж, 1997.

4. Особенности психического развития детей 6-7-летнего возраста / Под ред. Д.Б. Эльконина, Л.А. Венгера. М.: Педагогика, 1988.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA PEDAGOGIK JARAYONLARNI TASHKIL ETISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Yoqubova X. M.

Qashqadaryo viloyati Shaxrisabz shahar 33-
DMTT tarbiyachisi.

Murodova A. B.

MTTDMQTMOI «Pedagogika va psixologiya»
kafedrasi katta o'qituvchisi.

Maktabgacha ta'lim mutaxassislari ta'lim tizimida innovatsion g'oyalarni yaratish va joriy etish zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkilotlarini rivojlantirish uchun zaruriy shartdir degan fikrlarni bildirishadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida ta'limiy faoliyat jarayonida innovatsion texnologiyalarni joriy etish psixofizik yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglari tomonidan har doim ijobiy seziladi, ular faoliyatni osongina o'zgartiradilar. O'z navbatida, tashabbus pedagogik kompozitsiya Ota-ona jamoatchiligi, maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining oilalari bilan o'zaro ta'siri mexanizmlarini takomillashtirish zarurati, shuningdek, muhim ahamiyatga ega. Mutaxassislarning ta'kidlashicha, shtatlardagi innovatsion texnologiyalar nafaqat mumkin, balki ehtiyoj ham. Biroq, buni yodda tutish kerak pedagogik texnologiyalar maktabgacha ta'lim tashkiloti ta'limiy faoliyatida qo'llanilishi mumkin

Milliy ta'lim ravnaqini ta'lim-tarbiya amaliyotiga samarali va tejamli, yangi shakl, vositalarni qo'llash, izlanish orqali yuqori natijalarga erishishni ko'zlovchi pedagogik texnologiyalar ta'minlaydi. Maktabgacha ta'limda yangi pedagogik texnologiyalardan oqilona foydalanish tarbiyani ta'limga bog'lash, har ikkisini tuzilishi va mazmun jihatdan yaxlitlashtirishga, tarbiyalanuvchi faoliyatini uyushtirishga, mustaqil fikrlashga yo'llash uchun qulay sharoit yaratadi.

Demak, pedagogik innovatsion texnologiya ta'lim-tarbiya jarayonini ilg'or vositalar, metodlar, texnik vositalar, usullariga tayanib takomillashtirish tizimi hisoblanadi. Bu tizim tarbiyachi tomonidan yaratiladi, ta'lim-tarbiya bosqichlarini o'zaro bog'lashga xizmat qiladi. Uning mazmuni va vazifalarini, maqsadini oldindan belgilash, ta'lim-tarbiyaning shakllari va vositalarini tayyorlash, tarbiyalanuvchida shakllantirish ko'zda tutilgan ma'naviy sifatlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan mashg'ulotlarni rejalashtirish kabilarni o'z ichiga oladi. Shuning uchun ta'lim jarayonida bolaning tutgan o'rni, ya'ni bolaga kattalar tomonidan ko'rsatilgan munosabat pedagogik texnologiyaning muhim xususiyatidir. Ta'limiy faoliyat orqali samarali natijalarga erishish ilg'or innovatsion texnologiyalarni qo'llash orqali yuzaga keladi. Demak, pedagogik texnologiya ta'limga tizimli yondashuv asosida tatbiq etiladi. Tarbiyachining bu jarayon tashkilotchisi, raxbari, ijodkor sifatidagi faoliyati asosini uning bilimi va mahoratini, texnik vositalardan foydalanib, bolaning qiziqish va intiluvchanligiga ta'sir ko'rsatish, bolani eng ko'p darajada faollashtirishga xizmat qiluvchi usullarni qullab, kafolatlangan samaralarga erishish qobiliyati tashkil etadi.

Innovatsion texnologiyalarni maktabgacha ta'lim tashkilotlarida – o'yin faoliyatlarida, sayr davomida qo'llash yaxshi samara beradi. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol uslublar innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalardan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Zamonaviy texnologiyalar qo'llanilganda pedagoglar egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga qaratilgan. Pedagog bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi. Shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchi vazifasini bajaradi. Bunday o'quv jarayonida pedagog asosiy figuraga aylanadi.

Bugungi kunda ta'lim muassalarining o'quv-tarbiyaviy jarayonda pedagogik texnologiyalardan foydalanishiga alohida e'tibor berilayotganligining asosiy sababi quyidagilardir:

Birinchi: pedagogik texnologiyalarda shaxsni rivojlantiruvchi ta'limni amalga oshirish imkoniyatining kengligida. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturida rivojlantiruvchi ta'limni amalga oshirish masalasiga alohida e'tibor qaratilgan.

Ikkinchi: pedagogik texnologiyalar o'quv-tarbiya jarayoniga tizimli faoliyat yondashuvini keng joriy etish imkoniyatini beradi.

Uchinchi: pedagogik texnologiya pedagogni ta'lim-tarbiya jarayonining maqsadlaridan boshlab tashxis tizimini tuzish va bu jarayon kechishini nazorat qilishgacha bo'lgan texnologik zanjirni oldindan loyihalashtirib olishga undaydi.

To'rtinchi: pedagogik texnologiya yangi vositalar va axborot usullarini qo'llashga asoslanganligi sababli, ularning qo'llanilishi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablarini amalga oshirishni ta'minlaydi. O'quv-tarbiya jarayonida pedagogik jarayonni to'g'ri tashkil etilishi pedagogning bu jarayonda asosiy tashkilotchi yoki maslahatchi sifatida faoliyat yuritishiga olib keladi. Bu esa tinglovchilardan ko'p mustaqillikni, ijodni va irodaviy sifatlarni talab qiladi.

Har qanday pedagogik texnologiyalarning o'quv-tarbiya jarayonida qo'llanilishi shaxsiy jihatdan kelib chiqqan holda tinglovchini kim o'qitayotganligi va pedagog kimni o'qitayotganiga bog'liq. Pedagogik texnologiya asosida o'tkazilgan ta'limiy faoliyatlar bolalarning muhim hayotiy yutuq va muammolarga o'z munosabatlarini bildirishlariga intilishlarini oshirib, ularni fikrlashga, o'z nuqtai nazarlarini asoslashga imkoniyat yaratadi. Hozirgi davrda sodir bo'layotgan innovatsion jarayonlarda ta'lim tizimi oldidagi muammolarni hal etish uchun yangi axborotni o'zlashtirish va o'zlashtirgan bilimlarini o'zlari tomonidan baholashga qodir, zarur qarorlar qabul qiluvchi, mustaqil va erkin fikrlaydigan shaxslarga aylanadi. Shuning uchun ham ta'lim muassalarining o'quv-tarbiyaviy jarayonida zamonaviy o'qitish uslublari-interfaol uslublari, innovatsion texnologiyalarning o'rni va ahamiyati beqiyosdir. Pedagogik texnologiya va ularning ta'limda qo'llanilishiga oid bilimlar, tajriba talaba yoki o'quvchilarning bilimli va etuk malakaga egaligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Innovatsion ta'lim texnologiyalari / Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. – T.: "Sano standart" nashriyoti, 2015. – 150 b.
2. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. – T.: O'qituvchi, 2004.
3. Ro'ziyeva D., Usmonboyeva M., Holiqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi / Met.qo'll. – T.: Nizomiy nomli DTPU, 2013. – 115 b.

MAKTABGACHA TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI

Zakirov A. A.

Mehnat va ijtimoiy munosabatlar akademiyasi,
mehnat sohasini boshqarish fakulteti dekani
psixologiya fanlari nomzodi, dotsent.

Qosimova Sh.

MTTDMQTMOI katta o'qituvchisi.

"Bola hayotidagi eng muhim davr - bu aqliy faoliyat rivojlanib, axloqiy va estetik g'oyalar va jismoniy fazilatlar shakllanadigan maktabgacha yosh. "Shunga asoslanib respublikada kelgusi yillarda maktabgacha ta'limni rivojlantirishning strategik maqsadi respublikaning barcha bolalarini to'liq qamrab olish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish bo'lib qoladi.

Prezident kelasi yil maktabgacha ta'lim bilan qamrab olishni 67 foizga, 2025 yil oxiriga qadar 80 foizga etkazish zarurligini ta'kidladi. Shuningdek, byudjetdan 600 mlrd. Shu bilan birga,

2021 yilda maktabga bepul tayyorgarlik tizimi 560 mingni yoki olti yoshli bolalarning 82 foizini qamrab oladi. Shunga qaramay, allaqachon qilingan ishlarni eslatib o'tish joiz. Yangi yil arafasida biz maktabgacha ta'lim vaziri Agrippina SHIN bilan sohaning eng muhim yutuqlari, shuningdek yaqin kelajakdagi rejalari haqida suhbatlashdik.

- Maktabgacha ta'lim vazirligi 2017 yilda tashkil etilgan. Shu vaqtdan beri ko'p vaqt o'tmadi, shunga qaramay, bugungi kunda ham biz DL tizimidagi jiddiy o'zgarishlar haqida gapirishimiz mumkin, ularning maqsadi bolalar bog'chalarida ta'lim jarayonining sifatini oshirishdir. Shu nuqtai nazardan, men sizning fikringizcha, so'nggi yillarda erishilgan yutuqlar maktabgacha ta'lim tizimi samaradorligini oshirishda eng muhim rol o'ynagan narsani bilmoqchiman?

- So'nggi yillarda davlat uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish, sog'lom, rivojlangan bola shaxsini shakllantirish, ta'lim xizmatlari sifati va sifatini oshirishga alohida e'tibor qaratmoqda. So'nggi bir necha yil ichida mamlakatimizda amalga oshirilgan islohotlar bosqichini chinakam tarixiy deb atash mumkin. Maktabgacha ta'lim sohasi uzoq vaqt davomida o'zgarishlarni kutmoqda. Hech kimga sir emaski, bolalarni maktabga tayyorlash sohasidagi bir qator tizimli muammolar uzoq vaqt davom etgan. Nisbatan qisqa vaqt ichida biz ko'rsatkichlarni oshirishga, O'zbekistonning yosh fuqarolarini yuqori sifatli maktabgacha ta'lim bilan ta'minlashga qaratilgan ko'plab loyihalarni amalga oshirishga muvaffaq bo'ldik.

Endilikda kafedraning oldida maktabgacha ta'lim sohasidagi yagona davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish, o'quv jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, moddiy-texnik bazani mustahkamlash va maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'ini kengaytirish bo'yicha muhim vazifalar turibdi. ularni o'quv-uslubiy, didaktik materiallar va o'qituvchilarning malakasini oshirish bilan ta'minlash.

Raqamlar vazirlikning o'tgan yillardagi faoliyati natijalarini ko'rsatadi. Shunday qilib, shu vaqt ichida bolalarni maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish ikki baravarga oshdi, biz butun respublika bo'ylab 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan deyarli bir yarim million bolani qamrab olishga muvaffaq bo'ldik, bu mamlakatdagi maktabgacha yoshdagi bolalarning 54 foizini tashkil etadi. Shu bilan birga, shuni ta'kidlashni istardimki, 2017 yilda ECE markazlarida 708 247 bola qatnashdi, bu atigi 27 foizni tashkil etadi.

Shu bilan birga, hozirgi vaqtda respublikaning barcha hududlarida bolalar bog'chalari sonining o'sishining ijobiy dinamikasi kuzatilmoqda. Hozir mamlakatda 14181 ECE markazlari mavjud (2017 yilda ularning soni 5211 edi). Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasining maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasiga muvofiq, 2020 yil oxiriga qadar maktabgacha ta'lim muassasalarida 3-7 yoshgacha bo'lgan 1 million 646 ming 930 (59,5 foiz) bolalarni qamrab olish rejalashtirilgan, 2030 yilgacha ko'rsatkichni 80,8 foizga etkazish. Bu respublikamizda tug'ilishning yuqori darajasini saqlab qolish fonida bizga ishonib topshirilgan juda katta va mas'uliyatli vazifadir.

Mamlakat Prezidenti maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish uchun mustahkam poydevor yaratdi. Natijada sohaning huquqiy va me'yoriy-huquqiy bazasi sezilarli darajada takomillashtirildi. Tegishli vazirlik tashkil etilgandan buyon faoliyatimizning barcha sohalarida, shu jumladan "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida" gi qonunda 65 ta normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Bularning barchasi amaliy harakatlar uchun qo'llanma, shuningdek barqarorlik va farovonlikning asosi bo'lib xizmat qiladi.

Men alohida-alohida o'quv jarayoni sifatini oshirish va maktabgacha ta'lim muassasalari uchun o'quv-uslubiy materiallarni ishlab chiqish sohasida olib borilayotgan ishlar to'g'risida to'xtalmoqchiman. Shunday qilib, 2018 yilda YuNISEFning ko'magi bilan Erta va maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirishga qo'yiladigan Davlat talablari hamda "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi ishlab chiqildi va tasdiqlandi. Bundan tashqari, YuNISEF va Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi bilan birgalikda o'quv jarayoni sifatini baholashni o'lchash tizimi ishlab chiqildi va tasdiqlandi hamda asosiy ko'rsatkichlar va vositalar aniqlangan.

O'zbekistondagi olti yoshli bolalarni ko'pchiligini tayyorlashning hozirgi holati va darajasi mavjud usullarni qayta ko'rib chiqishni va o'quv jarayonini tashkil etish, maktabgacha ta'lim

tizimida kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlashga yangi yondashuvlarni joriy etishni talab qiladi. . Shu maqsadda, 2020 yil 9 martda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Bolalarni boshlang'ich ta'limga majburiy bir yillik tayyorlash tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qarori qabul qilindi. Biz 2025 yilgacha barcha olti yoshli bolalarni maktabgacha tayyorgarlik bilan to'liq qamrab olishni rejalashtirmoqdamiz. Ushbu yo'nalishda bizda katta tajriba mavjud, chunki biz 2018/2019 o'quv yilida Qoraqalpog'iston Respublikasi, Farg'ona shaharlari va tumanlarida tashkil etilgan 494 guruhda bolalarni boshlang'ich ta'limga majburiy bepul bir yillik tayyorlashni joriy etish loyihasini amalga oshirdik. viloyat va Toshkent. Asosiy maqsadlardan biri kelajakdagi birinchi sinf o'quvchilariga boshlang'ich ta'lim olish uchun teng imkoniyatlar yaratish edi.

- Maktabgacha ta'lim xizmatlarini ko'rsatishda moslashuvchanlikni ta'minlash, byudjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish uchun maktabgacha ta'limning muqobil shakllarini joriy etish bo'yicha faol ishlar olib borilmoqda. Masalan, davlat-xususiy sheriklik doirasida oilaviy bolalar bog'chalari ko'rinishidagi ta'limning muqobil modeli amalga oshirildi. Respublika miqyosidagi maktabgacha ta'lim tizimida qisqa muddatli ta'til guruhlari (sirtqi guruhlari) ham joriy etilmoqda.

Biz o'z ishimizda katta xalqaro tajribaga ham tayanamiz. Masalan, hozirgi kunda YuNISEF bilan birgalikda maktabgacha ta'limning muqobil shakllarini joriy etish rejasi ishlab chiqilgan bo'lib, unga muvofiq joriy yildan boshlab ularning bir nechtasini, shu jumladan aralash yosh va o'yin guruhlari tajriba sifatida o'tkazish rejalashtirilgan. Birinchi bosqichda Namangan va Xorazm viloyatlarida to'rtta guruh tashkil etiladi, shuningdek turli yosh guruhlari ishlab bo'yicha o'qituvchilar uchun treninglar o'tkaziladi.

Ushbu yo'nalishdagi eng yirik loyihalardan biri - qayta jihozlangan ISUZU avtobuslari asosida "Aqlvoy" deb nomlangan ko'chma maktabgacha ta'lim tashkilotlarini ishga tushirishni o'ylayman. Uchuvchi sifatida "O'zavtosanoat" ko'magi bilan 16 ta avtobus ularning bazasida O'zbekistonning barcha hududlarini qamrab oluvchi ko'chma bolalar bog'chalarini yaratish uchun qayta jihozlandi. Xavfsizlikni ta'minlash va mobil guruhlari tarbiyalanuvchilarining o'yin faoliyati uchun sharoit yaratish uchun 44 ta bolalar maydonchasi qurildi. Ko'chma bolalar bog'chalarining asosiy ustunligi shundaki, ular nisbatan arzon narxlarida respublikaning eng chekka hududlarida yashovchi bolalar uchun maktabgacha ta'lim olish imkoniyatini yaratib, juda ko'p bolalarni qamrab olishi mumkin.

Umuman olganda, tajriba loyihasi asosan chekka hududlarda yashovchi ikki mingga yaqin bolani qamrab oldi. Sohadagi bunday innovatsion alternativ echimlar taqdim etilayotgan maktabgacha ta'lim xizmatlarining sifati va jozibadorligini oshirishi mumkin.

- O'zbekistonda inklyuziv maktabgacha ta'lim qanday rivojlanmoqda?

- Davlatimiz rahbari yosh avlodni tarbiyalashga qaratilayotgan e'tibor, yoshlar oladigan bilimlar sifatini oshirishda barcha vositalar va sa'y-harakatlarning hissasi xalq farovonligi darajasini oshirishga xizmat qilayotganini bir necha bor ta'kidlagan. va butun mamlakatning farovonligi. Shunday ekan, bizning maqsadimiz hozirgi kunda barcha bolalar uchun, ularning imkoniyatlaridan qat'i nazar, teng sharoitlar yaratishdir. Turli xil ijtimoiy kelib chiqadigan bolalar sifatli maktabgacha ta'lim olish imkoniyatidan teng foydalanishlari kerak. Olimlar uch yoshdan etti yoshgacha bo'lgan bolalar olgan ma'lumotlarning 70 foizini ular butun hayoti davomida ishlatishini isbotladilar. Bu bir xil poydevor, ularning muvaffaqiyatli kelajagining poydevori. Biroq, yaqin vaqtgacha maktabgacha ta'lim muassasalari faqat bolalarni qarash va ularga g'amxo'rlik qilish funksiyalarini bajargan bo'lsa, endi asosiy vazifa ta'limdir.

So'nggi yillarda inklyuziv ta'limni rivojlantirish alohida dolzarblikka ega bo'ldi. Vazirlik tashkil etilgan dastlabki kunlaridanoq bu yo'nalishda ko'p ishlarni amalga oshirmoqda. Nukusda amalga oshirilayotgan "Imkon" nomli yirik loyihani alohida ta'kidlashni istardim. Bu, avvalo, Orol dengizi mintaqasida yashovchi bolalar uchun mo'ljallangan maktabgacha ta'lim muassasasi va to'liq rehabilitatsiya markazini birlashtirganligi bilan o'ziga xosdir.

O'tgan yili poytaxtda kombinatsiyalangan turdagi maktabgacha ta'lim tashkiloti tashkil etildi. Bu O'zbekistondagi bunday bolalar bog'chasining birinchi bo'lib, u erda sog'lig'ida hech

qanday muammosi bo'lmagan va alohida ehtiyojli bolalar qatnashadilar. Ushbu maktabgacha ta'lim muassasasi inklyuziya printsipini amalga oshiradi, bunda barcha bolalar sifatli maktabgacha ta'lim olish imkoniyatidan teng foydalanadilar va bitta bolalikdan foydalanadilar, bolalikdanoq muloqot qilish va o'zaro munosabatlarni rivojlantirish ko'nikmalariga ega bo'ladilar.

- islohotlarni amalga oshirishda xalqaro hamkorlikni kengaytirish katta ahamiyatga ega. Bu yo'nalishda qanday ishlar olib borilmoqda?

- Maktabgacha ta'lim vazirligi xorijiy mamlakatlar va xalqaro tashkilotlar bilan yaqin va samarali hamkorlikni faol rivojlantirmoqda. Shu vaqtgacha O'zbekistondagi sohani rivojlantirishga qaratilgan 50 ga yaqin anglashuv memorandumlari va ramka shartnomalari imzolandi. Biz Koreya Respublikasi, Rossiya, Singapur, Xitoy, Yaponiya, Turkiya, Polsha va YuNISEF, YuNESKO, BMTTD, UNODC, JICA, KOICA, TIKA, Turk Ta'lim Jamg'armasi, British Council, Jahon banki guruhi, OTB kabi xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilamiz. , Saudiya taraqqiyot jamg'armasi, Rossotrudnichestvo va boshqalar.

Sektorga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishga katta e'tibor qaratilmoqda. Maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish va maktabgacha ta'lim tarmog'ini kengaytirish uchun vazirlik chet el kapitali ishtirokida loyihalarni amalga oshirmoqda.

Bu vaqtga qadar bizning tomonimiz 134 million dollarlik investitsiyalarni jalb qildi, ularning aksariyati Jahon bankining "O'zbekistonda bolalarning erta rivojlanishini yaxshilash" loyihasini amalga oshirishga qaratilgan mablag'lari edi. Uning natijalariga ko'ra quyidagi maqsadlarga erishish ko'zda tutilgan:

- maktabgacha ta'limdan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilash;
- maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim muhitining sifatini oshirish;
- ta'lim sifatini tizimli ravishda o'lchash va baholash vositalarini yaratish.

Loyiha mamlakatning borish qiyin bo'lgan hududlarida yashovchi bolalar uchun maktabgacha ta'limning muqobil modellarini sinovdan o'tkazadi.

- Anchadan buyon joylarda kadrlar masalasi keskin bo'lib kelgan: ko'plab bolalar bog'chalarida o'qituvchilar etishmovchiligi yuzaga kelgan va ularning ba'zilarining malakasi vaqt talablariga javob bermagan. Ushbu yo'nalishda qanday choralar ko'rilmogda?

- So'nggi uch yil ichida maktabgacha ta'lim tizimida o'qituvchilar sonining katta o'sishi kuzatildi. Ta'lim jarayoni sifatini oshirish uchun maktabgacha ta'lim muassasalari rahbarlari va mutaxassislarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti tomonidan respublikaning har bir mintaqasidan tanlangan murabbiylar uchun qisqa muddatli kurslar tashkil etildi. Maqsad mutaxassislar o'rtasida tegishli bilimlarni rivojlantirishdir.

Shu bilan birga MDO YUNISEF bilan birgalikda bir qator o'quv seminarlarini o'tkazdi, ularda "Birinchi qadam" davlat o'quv dasturini va erta va maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirishga qo'yiladigan davlat talablarini bajarish bo'yicha 30 dan ortiq milliy ustoz-murabbiylar o'qitildi. Hududlarda yosh. Shu bilan birga, Iqtisodiy rivojlanish va qashshoqlikni kamaytirish vazirligi bilan birgalikda Maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasiga muvofiq bakalavr va magistr darajalariga ega kadrlarga ehtiyoj aniqlandi. Amalga oshirilgan ishlar natijasida "Maktabgacha ta'lim" yo'nalishi bo'yicha oliy o'quv yurtlariga qabul kvotasi 2,5 baravarga o'sdi.

Albatta, bu soha uchun pedagogik va boshqaruv kadrlarni tayyorlashga alohida e'tibor qaratish zarur, chunki bu bizning bolalarimiz qanday o'sib borishini, qanday tayyorgarlik bilan bolalar bog'chasi devorlarini tark etishini ko'p jihatdan belgilaydi. Ushbu muammoni hal qilish uchun biz o'qituvchilar sonini ko'paytirish va ularni tayyorlash, qayta tayyorlash, malaka oshirish, tanlash, shuningdek, ularning kasbiy mahoratini oshirishda yangi yondashuvlarni joriy etishimiz juda muhi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Обзор: Закон «О дошкольном образовании и воспитании» 18.12.2019 yil.
<https://www.gazeta.uz/ru/2019/12/18/education/>

2. Развитие дошкольного образования - стратегическая цель на ближайшие годы. 31.12.2021.

<https://yuz.uz/ru/news/razvitie-doshkolnogo-obrazovaniya---strategicheskaya-tsel-na-blijayshie-god>

3. <https://lex.uz/pdfs/4327240>

4. Об утверждении Концепции развития системы дошкольного образования Республики Узбекистан до 2030 года. РР -4312. 08.05.2019.

MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDAGI BOLALAR PSIXOLOGIK, PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Choriyeva F. A.

Qarshi Davlat universiteti (PhD) dotsenti.

Bolalar psixologiyasi – bolaning tug‘ilgan vaqtidan boshlab to maktab yoshiga yetgunga qadar psixik jihatdan taraqqiy etish qonuniyatlarini va shaxsiy psixologik xususiyatlarining tarkib topishini o‘rganadigan fan. Bola odam sifatida tashqi jihatdan katta yoshli odamlarga o‘xshasa ham o‘zining psixik jarayonlari va shaxsiy psixologik xususiyatlarining mazmuni jihatidan katta yoshli odamlardan keskin farq qiladi. Bolalarda hali turmush tajribasi deyarli yo‘qligi sababli ularning sezgi va idroklari, tafakkur va xayollari, hissiyot va irodalari katta yoshli odamlardagidek bo‘lmaydi. Bolalar psixologiyasi har bir taraqqiyot bosqichidagi (ya’ni go‘daklik, ilk yosh va maktabgacha yoshdagi) psixik jarayonlarning rivojlanib borishini o‘rganadi.

Bolalar psixologiyasi predmetining muhim tomonlaridan biri turli yoshdagi bolalarga sezish, idrok, diqqat, xotira, nutq, tafakkur, xayol, hissiyot va iroda kabi psixik jarayonlari va holatlarining namoyon bo‘lishi, taraqqiy etishi hamda takomillashuvining qonuniyatlarini o‘rganishdan iboratdir. Bolalar psixologiyasi bola shaxsiy psixologik xususiyatlarining tarkib topishi va bolalar shaxsining tarkib topishiga faol ta’sir qiluvchi omillarni chuqur analiz qiladi.

Ma’lumki, bola shaxsi va uning shaxsiy psixologik xususiyatlari qandaydir tasodifiy omillarning tartibsiz ta’sir etishi natijasida emas, balki muayyan konkret omillarning qonuniy ta’sir etishi natijasida tarkib topadi. Ana shu muhim qonuniy tarzda ta’sir qiladigan omillarni ochish va isbotlash bilan bolalar psixologiyasi shug‘ullanadi. Bolalar psixologiyasi bolalar shaxsi va shaxsiy psixologik xususiyatlarining tarkib topishi kabi muhim ilmiy tushuncha va natijalarni o‘rganib, har tomonlama rivojlanishga yo‘naltirilgan barkamol shaxsni tarbiyalab yetishtirish qonuniyatlarini ochib beradi.

Bolalar psixologiyasi o‘zining murakkab predmetini tatbiq qilishda psixik taraqqiyotning asosiy qonuniyatlariga asoslanadi hamda bola ongining ijtimoiy-hissiy, psixofiziologik jihatdan hayotga bog‘liqligini isbotlab beradi. Tabiat va jamiyat taraqqiyotining umumiy qonuniyatlaridan xabardor bo‘lish bolalar psixologiyasida, bolalar psixik taraqqiyotini o‘rganishda va “tabiiy zot” bo‘lib tug‘ilgan bolaning inson ijtimoiy tajribasini egallab, shaxs bo‘lib yetishishi davomida to‘g‘ri yo‘l topishga yordam beradi.

Bolalar tarbiyasi va ta’lim olishlari, ularning qonuniy huquqlari va manfaatlarini himoyasi borasida ota-onalarning o‘rni va javobgarligi muhim hisoblanadi. Shunga muvofiq so‘nggi yillarda “Maktabgacha ta’limga qo‘yiladigan Davlat talablari” (2017-yil, 9-iyun, 5-mh son) maktabgacha ta’lim tayanch dasturi, “Bola shaxsiga yo‘naltirilgan ta’lim”, “Bola huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiya” kabi hujjatlarga asoslanish bola shaxsini shakllantirishning muhim omili hisoblanadi.

“Maktabgacha ta’limga qo‘yiladigan davlat talablari” maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabgacha ta’lim muassasalarida har tomonlama rivojlantirish, ta’lim-tarbiya berish, ko‘nikma va malakalarini shakllantirish hamda maktab ta’limiga tayyorlash bo‘yicha davlat talablarini belgilaydi.

Davlat talablari:

- davlat maktabgacha ta'lim muassasalari;
- nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari;
- qisqa muddatli guruhlar;
- 7 yoshgacha bolalar mavjud bo'lgan mehribonlik uylari va bolalar shaharchalariga nisbatan tatbiq etiladi.

- Davlat talablarining vazifalari:
- bolalarni maktabda o'qishga tayyorlash;
- bolalarning sog'lom va har tomonlama kamol topib shakllanishini ta'minlash hamda unda o'qishga intilish hissini uyg'otish;
- bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun integral ta'limni tashkil etish;
- shaxsga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiyani amalga oshirish;
- bolalarni xalqimizning boy madaniy-tarixiy merosi va umumbashariy qadriyatlar asosida ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash uchun shart-sharoitlar yaratish;
- bolalarni maktabda o'qishga tayyorlashda ularning ota-onalari bilan o'zaro hamkorlik qilish hamda ota-onalarga amaliy jihatdan ko'maklashish;
- bolalarda ijtimoiy-kommunikativ, axloqiy, estetik, intellekt tual, jismoniy sifat va salohiyatlarni uyg'otish hamda ri vojlantirish;
- bolalarni sog'lom turmush tarzi bilan tanishtirish;
- bolalarda mustaqillik, mas'uliyatlilik, tashabbuskorlik xislatlarini shakllantirish;
- bolalarga dunyo haqida tushunchalar berish va tasavvurlarini kengaytirish;
- bolalarning yoshi, individual, psixologik va jismoniy xususiyatlari hamda qobiliyatini inobatga olgan holda ta'limtarbiya jarayonini tashkil qilish.

Davlat talablari quyidagi sohalar bo'yicha belgilanadi:

- ❖ jismoniy rivojlantirish va madaniy-gigiyenik ko'nikmalarni shakllantirish;
- ❖ ijtimoiy-kommunikativ rivojlantirish;
- ❖ nutq, savod, o'qish va chet tillarini o'rgatilishiga tayyorlash; – bilish jarayonini rivojlantirish;
- ❖ badiiy adabiyotlar bilan tanishtirish va badiiy estetik rivojlantirish.
- ❖ Ijtimoiy-kommunikativ rivojlantirish sohasi quyidagi yo'nalishlarga bo'linadi:
- ❖ ijtimoiylashuv, muloqot va odob-axloq qoidalarini shakllantirish;
- ❖ bolaning oila va jamiyatda o'zini tutishi;
- ❖ bolada mehnat tarbiyasini shakllantirish;
- ❖ xavfsizlik asoslarini shakllantirish.

U maktabgacha ta'lim tizimining mohiyatini belgilaydi va maktabgacha ta'lim muassasalarini mulkchilik shaklidan qat'i nazar, barcha bolalarning tengligi va bolalir qadriyatini saqlagan holda har bir bolaning individual rivojlanishini ta'minlashga yonaltiradi.

Bola maktabgacha ta'lim muassasasida, maktabda izchil suratda ta'lim va tarbiya oladi. Bunday uzoq muddatdagi maxsus ijtimoiy ta'lim va tarbiya bolaning psixik taraqqiyotiga ta'sir etmay qolmaydi. Shuning uchun bolaning umumiy psixik taraqqiyoti ko'p jihatdan ta'lim-tarbiyaning ta'siriga bog'liqdir.

Ma'lumki, bolaning har bir yosh davri ma'lum bilimlarni birmuncha ortiq darajada o'zlashtirishga nisbatan sezgir bo'ladi. Masalan, shunday yosh davrlari borki, bunda ta'lim-tarbiya bolaning psixik taraqqiyotiga ortiq darajada ta'sir qiladi. Ana shunday yosh davrlarini odatda psixik taraqqiyotning senzitiv davri deb yuritiladi. O'tkazilgan tajribalardan ma'lum bo'lishicha, bolaning maktabgacha ta'lim muassasasi yoshidagi davri psixik taraqqiyotga nisbatan umuman senzitiv davr hisob lanadi.

Ta'lim jarayoni bolalarning ehtiyojlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda tashkil qilinsa, bu jarayon dasturlashtirilgan ta'limga aylanadi. Hozirgi vaqtda axborot kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanish bosqichi, uning ta'lim jarayonida keng qo'llanilishida dasturlashtirilgan ta'lim katta ahamiyatga egadir. Ana shu nuqtayi nazardan olganda maktabgacha ta'lim muassasasidagi dasturlashtirilgan ta'lim bolalarda maktab ta'limi uchun kerak bo'ladigan sifatlarni rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Bolaning yosh belgisi uning taraqqiyoti darajasini ko'rsata olmaydi. Chunki 2 ta bir yoshdagi bola belgisi jihatidan bir xil bo'lsa ham, taraqqiyot darajasi har xil bo'lishi mumkin. Ma'lum yosh bosqichiga tegishli bolalarning faoliyatlarida ham umumiylik bordir. Masalan, chaqaloq bolalarning asosiy faoliyatlari katta odamlar bilan emotsional munosabatga kirishishdan, ilk yoshdagi bolalarning asosiy faoliyatlari esa turli narsalar bilan shug'ullanishdan va nihoyat, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning asosiy faoliyatlari o'yindan iboratdir.

Bolaning 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan maktabgacha yoshi bolalik davrining katta bir qismini tashkil etadi. Asosan mana shu davrdan boshlab bolaning mustaqil faoliyatlari rivojlanadi hamda shaxsiy individual xususiyatlari (shaxsiy fazilatlar) tarkib topa boshlaydi. Rus pedagoglaridan P.F. Lesgaftning fikricha, insonning maktabgacha yoshidagi davri shunday bir davrki, ana shu davr mobaynida kelgusida qanday xarakter xislatlari paydo bo'lishi belgilanadi va axloqiy sifatlarining asoslari yuzaga keladi. Insonning kamol topa borishida maktabgacha yoshdagi davrning ahamiyatiga doir P.F. Lesgaftning bu fikri rus pedagogi A.S. Makarenkoning quyidagi fikriga to'la mos keladi. A.S. Makarenko bolalarni juda kichik davridan boshlab tarbiyalash zarurligi haqida gapirib, tarbiyaning eng muhim asoslari bolaning besh yoshgacha bo'lgan davri mobaynida yuzaga keltiriladi. Mana shu davrda qilingan butun tarbiya, tarbiya jarayonining 90% ini tashkil etadi, degan edi.

Haqiqatan ham bolaning maktabgacha yoshidagi davri shu qadar mazmundor va faol davrdirki, bu davr bolaning kelgusi o'sishida albatta o'z aksini qoldiradi. Shuning uchun maktabgacha yoshidagi davr ta'sir o'tkazish kuchi jihatidan g'oyat mas'uliyatlidir.

Bola ilk yoshdan maktabgacha davrga o'tgach, uning butun yashash sharoitida jiddiy o'zgarishlar yuz beradi. Birinchidan, bola bog'cha yoshiga o'tgach, uning faoliyat doirasi ancha kengayib, mustaqilligi yanada ortadi. Uning o'yinlari, xatti-harakatlari ham boshqacha mazmunga ega bo'la boshlaydi. Ikkinchidan, bolaning butun faoliyatida nutqning roli orta boradi. Uchinchidan, bola maktabgacha yoshga o'tgach, muayyan dastur asosida maxsus pedagog tomonidan tarbiyalana boshlaydi. Maktabgacha yoshdagi bolaning yashash sharoitida yuzaga kelgan bu o'zgarishlar uning jismoniy va psixik jihatdan o'sib kamol topishniga ta'sir etmay qolmaydi.

Ana shu yuqoridagilardan xulosa qilib aytish mumkinki, maktabgacha yoshiga kelib organizmining ishchanlik qobiliyati ancha oshadi. Shuning uchun bog'chada va oilada ta'lim-tarbiya ishlari hamda bola faoliyati rejimini tuzishda bola ning jismoniy taraqqiyoti xususiyatlarini doimo hisobga olish zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mavrulov A. Ma'anaviy barkamol inson tarbiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2008.
2. Egamberdieva N. Ijtimoiy pedagogika. – Toshkent: A.Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009.
3. Qodirova F., Toshpo'latova Sh., A'zamova M. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: "Ma'naviyat", 2013.
4. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur sarchashmalari, 2013.
5. Roziqova M., Umarova K., Murodova N. Maktabgacha ta'lim muassasalarining tarbiyalanuvchilari uchun rivojlantiruvchi o'yinlar majmuasi. – Toshkent, 2013.
6. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent, 2018.
7. Bolangiz maktabga tayyormi? – Toshkent, 2011.
8. Researching effective pedagogy in the early years. Iram Siraj-Blatchford and others. June 2002.

2-shu'ba: MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMINI BOSHQARISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR

PEDAGOGIKA KOLLEJLARIDA INNOVATSION FAOLIYAT NATIJASIDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISH USULLARI VA VOSITALARI

Abdullayeva D.

Namangan viloyati Yangiqo'rg'on tumani 12-sonli
Davlat Maktabgacha ta'lim tashkiloti direktori.

Jo'raboyev M.

Namangan viloyati Yangiqo'rg'on tumani
Maktabgacha ta'lim bo'limi mudiri.

Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar hamda bo'lajak mutaxassislarining ma'naviy-ahloqiy, intellektual va kasbiy salohiyatiga nisbatan qo'yilayotgan yuqori talablar ta'lim muassasalari oldiga xalqaro talablarga javob bera oladigan sifatli kadrlar tayyorlash vazifasini qo'ymoqda. Bu vazifalarni bajarish yo'lida esa ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish talab etiladi. Ammo ta'lim tizimida zamonaviy tendensiyalarni, ayniqsa, rivojlangan xorijiy mamlakatlardagi ta'lim tizimida foydalanayotgan innovatsion pedagogik texnologiyalarni isloh qilishning zamonaviy tajribalari nisbatan sekin o'zlashtirilmoqda.

Pedagogik texnologiya - bu o'quv jarayonini zamonaviy tashkil etish tizimi bo'lib, u ta'limning zaruriy sifatini ta'minlaydi va jadallashgan ilmiy-texnik taraqqiyot talablariga javob beradigan, ta'lim shakllarini takomillashtirish vazifasini ko'zlagan o'qitish jarayonlarini texnika va inson omillarida, ularning birgalikdagi harakatlari vositasida yaratish, tadbiq etishning izchil metodidir. Ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish davr talabi bo'lib hisoblanadi. Innovatsion ta'lim jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar innovatsion ta'lim texnologiyalari yoki ta'lim innovatsiyalari deb yuritiladi. O'qituvchi innovatsion texnologiyalarga asoslanib darsni tashkil etar ekan, turli texnik vositalardan ham (kompyuter, proyektor, elektron doska va hokazo) foydalanishi, interfaol metodlar asosida dars o'tishi ham mumkin. O'qituvchining faoliyatida innovatsiyalar qanchalik ko'p bo'lsa, mazmun shunchalik oshadi. Ta'limda innovatsion texnologiyalar va interfaol metodlar haqidagi tasavvurlar barqaror va mukammal shaklga ega emasligini ham e'tirof etish lozim. Har bir o'qituvchi ta'limda individual ravishda yangilik kiritishi mumkin. O'z fanining mazmun-mohiyati, mavzulari, shu sohadagi yaratilgan ilm-fan yutuqlari va innnovatsiyalar haqida yangi ma'lumotlarni o'rgangan holda o'qitish jarayonida ularni qo'llab, misollar keltirib, ta'limda yangi metodni yaratishi, hamda shu asosida dars o'tishi mumkin. Innovatsion texnologiyalar o'qituvchi o'z faoliyatidan qoniqmasligidan kelib chiqadi, uni yaxshilashga doir yangilik kiritishga harakat qiladi. "Faoliyatni yangilash 3 bosqichda, ya'ni tayyorgarlik, rejalashtirish va joriy etish bosqichlarida amalga oshiriladi."-degan edi mashhur pedagog A.Nikolskaya.

Innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida ishlashda o'qituvchida innovatsion faoliyat haqida tushuncha bo'lishi kerak. Mohiyatiga ko'ra innovatsion faoliyat ilmiy izlanishlar, ishlanmalar yaratish, tajriba-sinov ishlari olib borish, fan-texnika yutuqlaridan foydalanish asosida yangi takomillashtirilgan mahsulotni yaratishdan iborat. Pedagogning innovatsion faoliyati quyidagilar bilan belgilanadi:

- yangilikni qo'llashga tayyorligi;
- pedagogik yangiliklarni qabul qilishi;
- novatorlik darajasi;
- kommunikativ qobiliyatning rivojlanganligi;
- ijodkorligi.

Innovatsion faoliyat- yangi ijtimoiy talablarning an'anaviy me'yorlarga mos kelmasligi yoki yangi shakllanayotgan g'oyalarning mavjud g'oyalarni inkor etishi natijasida vujudga keladigan majmual muammolarni yechishga qaratilgan faoliyat¹.

Innovatsion faoliyat pedagogning ruhiy, aqliy, jismoniy kuchini ma'lum maqsadga yo'naltirish asosida bilim, ko'nikma, malakani egallash, amaliy faoliyatni nazariy bilimlar bilan to'ldirib borish, bilish, loyihalash, kommunikativ nutq va tashkilotchilik mahoratini rivojlantirishni talab etadi.

1-bosqichda tayyor metodik tavsifnoma (mavjud innovatsiya, masalan xorij tajribasida qo'llanilgan ammo biz uchun yangi)lardan foydalanish amalga oshiriladi.

2-bosqichda mavjud tizimga pedagog o'zining yangi g'oyalarni, metodini kiritadi. Pedagoglarning innovatsion yondashuvini qaror toptirishning

3- bosqichida o'sha ikkinchi bosqichda yaratgan g'oya, innovatsion metodini o'zi faoliyat yuritayotgan muassasada amalga oshirish mazmuni, shakl va metodlarini tizimlashtiradi.

4-bosqichda esa pedagog o'qitish va tarbiyalashga oid o'z konsepsiyasi(g'oyalari yig'indisi) yoki metodikasini yaratadi.

Mana shu bosqichlarda pedagog innovatsion yondashuvlarini amalga oshirsa va pedagogik texnologiyalarda yangilik kiritib, ulardan foydalanib dars o'tsa ta'lim sifati albatta oshadi. Umuman olganda mamlakatimizda ta'lim sohasiga, hamda innovatsiyalarga katta e'tibor berilmoqda.

Pedagogika kollejlarning asosiy vazifalaridan biri – rivojlangan kadrlar tayyorlash jarayoni samaradorligini oshirish, uning samarali kasbiy faoliyati bilan bir qatorda, o'z kompetensiyalarini doimiy ravishda takomillashtirishga tayyorligini oshirishdan iborat. Bugungi kunda bilimlarni o'zlashtirish jarayonining ommaviy xarakteridan ta'lim yo'nalishining individual traektoriyasini qurishga, o'quvchini muammoni aniqlay oladigan va shakllantirishga qodir bo'lgan faol ijodkorga aylantirishga o'tish zarurati mavjud.

Interfaol ta'lim - bu o'quv jarayoni ishtirokchilarining birgalikdagi dialogli o'zaro ta'siri bo'lib, uning davomida ma'lumot almashish jarayonida nazariy tushunish, raqobat muhitiga kirish, biznes hamkorligining yangi tajribasi, muammolarni birgalikda hal qilish orqali amalga oshiriladi.

Pedagogika kollejlarda bo'lajak tarbiyachilarning tayyorlash uchun interfaol texnologiyalarning innovatsion interfaol usullarining o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat: taniqli va talab qilinadigan ta'lim texnologiyasini bo'lajak kasbiy faoliyatga yo'naltirish va uni yangi sharoitlarda qo'llash; texnologiyaning yangiligi, ya'ni o'quv jarayonida o'n yildan ortiq bo'lmagan muddatda qo'llanilishi; pedagogika kollejlarda bo'lajak tarbiyachilarni tayyorlash uchun o'ziga xos ilg'or xorijiy texnologiyalardan foydalanish.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta'limni sifatini ko'tarsa, innovatsion texnologiyalar ta'lim taraqqiyotini harakatga keltiruvchi kuchdir. Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zarurati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda mustaqil taraqqiyot yo'lidan borayotgan mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, yangi sifat bosqichiga ko'tarish, unga ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilish hamda ta'lim samaradorligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 29-noyabrdagi PF-5264 son "O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligini tashkil etish to'g'risida" gi Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-noyabrdagi PQ-3416 sonli O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida" gi Qarori.
3. Avliyoqulov N.X, Musayeva N.N. "Yangi pedagogik texnologiyalar" darslik 15-20b.

IQTISODIYOTNI LIBERALASHTIRISH VA MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA INSON RESURLARINI BOSHQARISH AHAMIYATI.

Beknayeva Sh.V.

MTTDMQTMOI “Maktabgacha ta’lim menejmenti” kafedrası katta o’qituvchisi.

O’zbekiston Respublikasining ijtimoiy yo’naltirilgan bozor iqtisodiyotiga o’tishni ta’minlashda va ishbilarmon xodimlarni shakllantirishga erishish muhim ijtimoiy–iqtisodiy ahamiyatga ega. Hozirgi kunda mamlakatimizda kadrlarni boshqarish dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Bu borada hukumatimiz tomonidan bir qator normativ qonun hujjatlari qabul qilingan. Rejali boshqaruv amaliyotida “personalni boshqarish” tushunchasi yo’q edi. Lekin har bir korxon va tashkilotning boshqaruv tizimi kadrlarni va jamoani ijtimoiy rivojlantirishni boshqarishning funktsional kichik tizimiga ega edi. Hozirgi vaqtda korxon va tashkilot personalini boshqarish kontseptsiyasi asosini xodim shaxsiy rolining ortib borayotganligi, uning asosiy yo’l–yo’riqlarni bilishi, ularni shakllantira olishi, korxon va tashkilotlar oldida turgan vazifalarga muvofiq ravishda yo’naltira bilishi tashkil etadi. Respublikamizdagi iqtisodiy va siyosiy tizimlarda ro’y berayotgan o’zgarishlar har bir shaxs uchun, uning yashashining barqarorligi uchun katta imkoniyatlar tug’dirish bilan bir qatorda jiddiy xavf–xatar ham tug’diradi, amalda har bir kishining hayotiga ma’lum darajada noaniqlik kiritadi. Bunday vaziyatda personalni boshqarish alohida ahamiyatga egadir, chunki u shaxsning tashqi sharoitga moslashish, tashkilotdagi personalni boshqarish tizimining tuzilishida shaxsiy omilni hisobga olish masalalarining butun bir majmuini amalga oshirish imkonini beradi. Shuning uchun ham ma’naviyat va qadriyatlarining ustivorligiga butunlay yangicha yondashuvlarni ishlab chiqish zarur bo’ladi. Albatta, personalni boshqarish xizmatining tuzilishi ko’p jihatdan korxon va tashkilotlarning xususiyatlari va hajmi bilan, ishlab chiqarilayotgan mahsulotning o’ziga xos tomonlari bilan belgilanadi. Mayda va o’rta korxon va tashkilotlarda personalni boshqarish sohasidagi ko’pgina vazifalarni ko’proq muntazam rahbarlar bajaradilar, yirik korxon va tashkilotlarda esa bu vazifalarni amalga oshirishi lozim bo’lgan mustaqil tarkibiy bo’linmalar bajaradilar. Bir qator korxon va tashkilotlarda personalni boshqarish tuzilmalari tarkib topadi. Ular personalni boshqarish bo’yicha direktor o’rnibosarining bevosita yagona rahbarligida kadrlar bilan ishlashga aloqador bo’lgan barcha bo’linmalarni birlashtiradi. Korxon va tashkilotlarning katta – kichikligiga qarab bo’linmalarning tarkibi o’zgarib turadi: kichik korxon va tashkilotlarda bitta bo’linma bir nechta kichik tizim vazifalarini bajaradi; yirik korxon va tashkilotlarda esa har bir kichik tizim vazifalarini, odatda, ayrim bo’linmalar bajaradilar. O’zbekistondagi va chet ellardagi tashkilotlar tajribasini umumlashtirish personalni boshqarish tizimining asosiy maqsadini, ya’ni kadrlar bilan ta’minlash ularning samarali ishlashini, kasbiy va ijtimoiy jihatdan rivojlantirishni shakllantirishga imkon beradi. Shunga ko’ra korxon va tashkilot personalini boshqarish tizimi shakllantiriladi.

Inson resurslarini boshqarish bosqichlar

Barcha tashkilotlar uchun kishilarni boshqarish juda katta ahamiyatga ega. Insonlarsiz tashkilot yo’q. Hech bir tashkilot kerakli Mehnat resurslarini rejalashtirish, yig’ish, tanlash, shartnoma tuzish, ish haqi va imtiyozlarni belgilash, Mehnat faoliyatini baholash, ko’tarish, pasaytirish ishdan bo’shatish, o’qitish, malaka oshirirish, qayta o’qitish, yo’naltirish va moslashtirish insonlarsiz o’z maqsadlariga erisha olmaydilar. Mehnat resurslarini boshqarish, boshqaruv nazariyasi va amaliyotining muhim qismidir. Yirik tashkilotlarda mehnat resurslarga umumiy rahbarlik mas’uliyati kadrlar bo’limining malakali xodimlariga yuklatilgan bo’lib, u odatda shtab xizmatlari tarkibiga kiradi. Bu mutaxassislar tashkilot maqsadlarini amalga oshirishga yordam berishi uchun, ular faqat o’z sohalarini emas, balki quyi bo’g’in rahbarlarining ehtiyojlarini ham bilishlari zarur. Shu bilan birga bu rahbarlar mehnat resurslarini boshqarish xususiyatlarini, uning mexanizmi, imkoniyatlari va kamchiliklarini tushunmasa, kadrlar mutaxassislari xizmatlaridan umumli foydalana olmaydilar. Shuning uchun barcha rahbarlar

insonlarni boshqarish usullari va metodlarini bilishi va tushunishi muhim. Inson resurslarini boshqarish tizimi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Resurslarni rejalashtirish: inson resurslariga kelgusi ehtiyojlarni qondirish rejasini ishlab chiqish.
2. Personalni to'plash: barcha lavozimlar bo'yicha potentsial nomzodlar rezervini tashkil etish.
3. Tanlash: ish joylariga nomzodlarni baholash va rezervdan eng yaxshilarini tanlash.
4. Ish haqi va imtiyozlarni aniqlash: xizmatchilarni jalb qilish, yollash va saqlab qolish maqsadida ish haqi va imtiyozlar strukturasi ishlab chiqish.
5. Kasbga yo'naltirish va moslashuv: yollangan ishchilarni tashkilot va uning bo'linmalari bilan tanishtirish, ishchida undan nima kutilayotganligi haqida tushuncha hosil qilish va qanday mehnat yaxshi baholanishini tushuntirish.
6. O'qitish: ishni samarali bajarish uchun kerakli mehnat ko'nikmalarini o'rgatish uchun dasturlar ishlab chiqish.
7. Mehnat faoliyatini baholash: mehnat faoliyatini baholash metodikasini ishlab chiqish va uni xodimga yetkazish.
8. O'stirish, pasaytirish, o'tkazish, bo'shatish: xodimlarni lavozimlarga yoki boshqa ish uchastkalariga o'tkazish metodlarini ishlab chiqish.
9. Rahbar kadrlarni tayyorlash, xizmat ko'rsatishlarini boshqarish: rahbar xodimlarni mehnat samaradorligini ko'tarishga va qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI RAHBARLARINING BOSHQARUV FAOLIYATINI XORIJIY TAJRIBALARNI O'RGANISH ORQALI TAKOMILLASHTIRISH

Ganieva A. Z.

MTTDMQTMOI tayanch doktoranti.

Bugungi kunda mamlakatimizda maktabgacha ta'lim muassasalari rahbar kadrlarining kasbiy bilimlarini va amaliy ko'nikmalarini, boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirishning ilmiy-uslubiy asoslarini takomillashtirish, ularning maktabgacha ta'limni tashkil etish va boshqarish sohasidagi malakalarini oshirish, shuningdek, boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish modellarini Angliya, AQSh,

Germaniya, Finlyandiya, Singapur, Yaponiya kabi davlatlarning tajribalarga asoslangan innovatsion ta'lim texnologiyalari vositasida takomillashtirish naliqlarida ilmiy tadqiqotlar olib borish talab etiladi. Bu esa maktabgacha ta'lim muassasalari rahbarlarini kasbiy tayyorlash va ularning boshqaruv kompetensiyalarni oshirishda turli yondashuvlarni (innovatsion, xorijiy tajribalarni o'rganish, kompetentli yondashuv) qo'llash kerakligini ko'rsatadi.

Hozirgi zamon sharoitida maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlarining boshqaruvini takomillashtirish, shaxs va jamiyatning ta'limiy ehtiyojlarini maksimal darajada qondirish, kasbiy tayyorlashni boshqaruv usullarini optimallashtirishning muhim yo'nalishi hisoblanadi. Malaka oshirishning eng asosiy o'ziga xosligi izchillik tamoyiliga amal qilish, ta'lim maqsadlariga erishishda an'analarga tayanish hisoblanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlarining boshqaruv faoliyatini tahlil etish shuni ko'rsatadiki, hozirgi kunda rahbardan shiddat bilan rivojlanib borayotgan ta'lim tendentsiyalari asosida boshqaruv faoliyatini chuqur bilishi va o'zida zaruriy kompetensiyalarini shakllantira olishi, kompetensiyalarni kelgusida kasbiy faoliyatida izchil qo'llay olish mahoratiga ega bo'lishi talab etiladi.

Maktabgacha ta'limning yangi sifati manfaatdor taraflarning davlat buyurtmasiga javobi hisoblanadi. Buning uchun, birinchi navbatda, maktabgacha ta'limning sifati aniq namoyon bo'lishi lozim. Sifatni baholashning boshqa variantlari ham mavjud. Agar ta'lim xizmatlari iste'molchilarida ta'limning yangi sifatiga ehtiyoj mavjud bo'lmasa, pedagoglar

modernizatsiyalashgan ta'lim sharoitida ishlash layoqatiga ega bo'lmaydilar. Shuning uchun ham maktabgacha ta'limning yangi sifatiga bo'lgan ehtiyoj modernizatsiyalashning harakatlantiruvchi omili hisoblanadi. Maktabgacha ta'limni modernizatsiyalash uni zamonaviy talablarga muvofiq takomillashtirish maqsadida xilma-xil o'zgartirishlarni amalga oshirishdan iborat ijtimoiy pedagogik jarayonni ifodalovchi tushuncha. Modernizatsiyalash jarayonida asosiy e'tibor otanalar bilan hamkorlik qilishga qaratiladi. Maktabgacha ta'limni modernizatsiyalash sharoitida ta'lim muassasalari xodimlari oldiga yangi vazifalar qo'yiladi, ta'limning mazmuni o'zgaradi. Shunga muvofiq tarzda maktabgacha ta'lim usulari, metodlari, printsiplar va uni boshqarishga bo'lgan yondashuvlar ham yangilanadi.

Maktabgacha ta'limning yangi sifatini nafaqat uning mazmunita'minlaydi, balki ta'limmuassasasini boshqaradigan rahbarning boshqaruv mahorati, boshqaruv kompetentsiyasiga ega ekanligi, rahbarning shaxsiy sifatleri, yangi bilimlarni va innovatsiyalarni tatbiq etishga bo'lgan munosabatiga bog'liq. Albattab jarayon malaka oshirish sifatini tubdan yangilashga, malaka oshirish tizimiga yangi innovatsion ta'lim texnologiyalarini variativ dasturlarni joriy etishni talab etadi. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tizimida rahbar kadrlari uchun zaruriy kompetentsiya talablarini ishlab chiqish talab etiladi.

Ta'lim - zamonaviy o'zgarishlarga munosib bo'lishi kerak, sharoitlar, dinamika, o'zgaruvchanlik, jamiyat va pedagogik jarayonga jalb qilingan aniq shaxslarning ehtiyojlariga moslashuvchan tamoyillariga, tashkiliy shakllar, usullar, shartlar va mablag' ish mazmunining xilma-xil tamoyillariga asoslanadi.

Ta'limni boshqarishning (ham umumiy, ham xususiy) qonuniyatlari ob'ektiv xususiyatga ega bo'lib, kishilar faoliyatini boshqarish jarayonida amalga oshiriladi. Ta'limni boshqarish tamoyillarini shakllantirishda boshqaruv qonuniyatlari to'liq hisobga olinishi kerak. Ta'limni boshqarish tamoyillari - bu boshqaruv tizimi, tuzilmasi, boshqaruvni tashkil etishning asosiy talablarini belgilab beruvchi qoidalar demakdir. Boshqaruv tamoyillari ham, qonuniyatlar kabi, umumiy va xususiyga bo'linadi. Ta'limni boshqarishning umumiy tamoyillari universal tabiatga ega bo'lib, boshqaruvning barcha sohalariga ta'sir ko'rsatadi.

Quyidagilarni maktabgacha ta'limni boshqarishning umumiy tamoyillari sirasiga kiritish mumkin: aniq maqsadga yo'naltirilganlik, rejalilik, bilimdonlik, intizomlilik, rag'batlantirish, ierarxiklik (pog'onlilik). Aniq maqsadga yo'naltirilganlik tamoyili dasturiy-maqsadli boshqaruvning mohiyati bilan belgilangan bo'lib, har bir ta'limni boshqarish organi va uning har bir bo'linmasi oldiga maqsadlar aniq qo'yilishini ko'zda tutadi.

Bunda maqsad haqiqatan ham erishish mumkin bo'lgan va iloji boricha aniq-ravshan belgilangan bo'lishi kerakki, bu ish aqlga muvofiq bo'lishini ta'minlaydi, xodimlar sa'y-harakatini uning ijrosiga safarbar etadi. Aniq maqsadga naltirilganlik tamoyili qo'yilgan maqsadlarga emas, balki ana shu maqsadlarning zarur resurslar bilan nisbati darajasini aniqlashni ham nazarda tutadi. Bunda maqsadlarni ularga erishish uchun zarur bo'lgan asosiy resurslar bilan bog'lashni ta'minlashgina emas, balki diqqate'tiborni maqsadlarga erishishga xalaqit berayotgan eng zaif bo'g'ing qaratish ham kerak bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi PQ-4312-son "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi qarori
2. Xushnazarova M.N. Maktabgacha ta'lim tizimini modernizatsiyalash va uni zamonaviy talablar asosida boshqarishning o'ziga xos jihatlari. Zamonaviy ta'lim / Sovremennoe obrazovanie 2020, 3 . B.63-70
3. Ro'zimbetova R.Yu. Maktabgacha ta'lim muassasalariga rahbarlik qilishning ayrim jihatlari. Zamonaviy ta'lim / 2015, № 8. B 38-42.

PEDAGOGIKA KOLLEJLARIDA TA'LIM SIFATINI MUSTAQIL BAHOLASHNI YARATISH MUAMMOLARI

Jo'raboyev M.

MTTDMQTMOI mustaqil tadqiqotchisi.

Umumiy va professional ta'lim sifatini mustaqil baholashni yaratish birinchi navbatda O'zbekiston Respublikasida ta'limni modernizatsiya qilish konsepsiyasini amalga oshirish jarayonida muammo sifatida e'tirof etildi.

Ta'lim jarayonining har bir subyekti (o'qituvchi, o'quvchilar, ota-onalar, ma'muriyat va boshqalar) ta'lim sifatini ta'minlashdan manfaatdor.

Sifatga turli xil, ko'pincha qarama-qarshi ma'nolar kiradi:

– ota-onalar, masalan, ta'lim sifatini farzandlarining shaxsiyatining rivojlanishi bilan bog'lashlari mumkin;

– o'qituvchilar uchun sifat o'quv materiallari bilan ta'minlangan sifatli o'quv dasturiga ega bo'lishni anglatishi mumkin;

– o'quvchilar uchun ta'lim sifati, shubhasiz, kollej ichidagi iqlim bilan bog'liq;

– biznes va sanoat uchun ta'lim sifati bitiruvchilarning hayotiy pozitsiyasi, ko'nikmalari, bilimlari bilan bog'liq;

– jamiyat uchun sifat o'sha qadriyat yo'nalishlari va kengroq aytganda, o'quvchilarning qadriyatlari bilan bog'liq bo'lib, ular o'z ifodasini topadi, masalan, fuqarolik pozitsiyasida, ularning kasbiy faoliyatining texnokratik yoki gumanistik yo'nalishi.

Sifat ma'nosini ba'zan noto'g'ri tushunish, uning ham mutlaq, ham nisbiy tushuncha sifatida ishlatilishi mumkinligi bilan mustahkamlanadi. Oddiy, kundalik ma'noda sifat asosan mutlaq tushuncha sifatida ishlatiladi.

Umuman olganda monitoringga asoslangan tashqi sifatni baholash tizimi standartlar, iqtisodiy samaradorlik va boshqalar bilan bog'liq sifatni tushunishga ko'proq yo'naltirilgan bo'lsa, ichki tizim esa raqobatbardoshlik va rivojlanishni takomillashtirishga qaratilgan. Qoida tariqasida, tashqi baholash jarayoni o'z-o'zini baholash elementlarini o'z ichiga oladi.

Ammo XX asrning 90 yillari o'rtalarida va oxirida sifatni baholashning Yevropa ta'lim tizimlarida asosiy e'tiborni tashqi nazorat va monitoringdan o'z-o'zini rivojlantirish, takomillashtirish va o'z-o'zini tartibga solishga o'tkazish tendensiyasi hukmronlik qila boshlaydi.

Ta'lim sifatini boshqarish – bu ko'p funksiyali murakkab muammo. U muayyan miqyosda (davlat, tarmoqlararo, mintaqa, ta'lim muassasasi doirasida), shuningdek ma'lum yo'nalishlarda (tashkiliy, tarkibiy, mazmuniy, metodik, kadrlar, resurslar) hal qilinadi.

Masalan, davlat miqyosida ta'lim sifatini boshqarish O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'rida"gi qonuni, hukumat qarorlari, davlat ta'lim standartlari asosida amalga oshiriladi. Idoralar darajasida esa bu vositalar – Maktabgacha ta'lim vazirligi, Xalq ta'limi vazirligi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, shuningdek ta'lim sifatini nazorat qilish Davlat inspeksiyasining hamda ta'limni boshqarishga vakolatli organlarning buyruq va yo'riqnoma hujjatlaridan iborat.

Ta'lim sifatini boshqarish xususida fikr yuritilar ekan, albatta belgilangan sifat turli shart-sharoitlar va omillarga muvofiq kafolatlanishi va boshqarib borilishini nazarda tutish kerak. Masalan, resurslar va kadrlar bilan tegishli ta'minlanmagan va, shuningdek o'quv-tarbiya jarayoni tegishli mazmunga ega bo'lmagan hamda tashkil etilmagan holatlarda ta'lim sifatining yuksakligi to'g'risida gapirmasa ham bo'ladi.

Amalda, belgilangan ta'lim sifatini boshqarish va unga erishish jarayoniga ta'sir ko'rsatuvchi barcha shart-sharoitlar va omillarning ta'siri (yoki qarshi ta'siriga) duch kelamiz. Tadqiqot vazifasi (bizning vaziyatda) mazkur shart-sharoitlarni iloji boricha kengroq qamrab olish, tahlil qilish va e'tiborga olishdan iborat.

Ana shundan kelib chiqqan holda, ta'lim muassasasi va ta'lim jarayonining uzviy birlikda boshqarilib borilishini takomillashtirish ta'lim sifatini oshirish borasidagi ilmiy izlanishlar va amaliy chora-tadbirlarni joriy etishning eng istiqbolli yo'nalishi, deb hisoblaymiz.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Baydenko V.I., Zantvort Djerri van, Yeneke Bianka. Formirovaniye so-sialnogo dialoga i partnerskix svyazey obrazovaniya, organov upravleniya i samorazvitiya, professionalnykh obyedineniy i predpriyatiy / V.I. Baydenko, Zantvort Djerri van, Yeneke Bianka. - TASIS, proyekt DELFI. Doklad, 4-aprelya.- 2001. - S. 2-3.

PEDAGOGIKA KOLLEJLARIDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH

Jo'raboyev M.

MTTDMQTMOI mustaqil tadqiqotchisi.

Sultanova N.

Namangan viloyati, Yangi qo'rg'on tumani 34-
DMTT-direktori.

Mamlakatimizning ijtimoiy iqtisodiy rivojlanishini jadallashtirish va uning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda ta'lim tizimining o'rnini beqiyosdir. Dunyoda ta'lim tizimida ro'y berayotgan ta'limning internatsionallasuvi, talabalarning xalqaro mobilligi, ta'lim dasturining tez o'zgaruvchanligi kabi global tendensiyalar qatoriga ta'lim sifatini ta'minlash masalasi alohida ahamiyat kasb etib bormoqda.

Pedagogik texnologiya-texnika resurslari, odamlar va ularning o'zaro ta'sirini hisobga olgan holda ta'lim shakllarini optimallashtirish vazifasini qo'yuvchi o'qitish va bilimlarni o'zlashtirishning xamma jarayonlarini yaratish, qo'llash va aniqlashning tizimli metodi (YuNESKO). Ta'lim jarayonida yangi innovatsion texnika-texnologiyalardan foydalangan holda dars o'tish, so'nngi texnikalar bilan jihozlangan laboratoriya xonalaridan foydalangan holda mashg'ulotlar o'tkazish, mutaxassislik bo'yicha, masalan kimyo sohasidagi so'nngi innovatsiyalar haqida ma'lumotlar keltirib, jahon tajribasidan namunalarni keltirib o'tish talabalarni yangilik yaratish ruhida tarbiyalashga turtki bo'ladi. Bizning fikrimizcha ta'lim jarayonida avval qiziqish uyg'otib, motivatsiya berib, so'ngra raqobat muhiti yaratilsa talabalarda innovatsiya yaratishdagi yashirin qobiliyatlari uyg'otiladi va albatta rag'batlantirish amalga oshirilsa ko'zlangan maqsadga erishiladi. Talabalarga ilm-fan va innovatsiya yaratishda yutuqlarga erishgan insonlardan misol keltirib, iloji bo'lsa ulardan birini o'rnatib bo'luvchi inson sifatida darsga taklif qilib, yoki innovatsiyalar markaziga talabalarni ekskursionlarga etishni yo'lga qo'yilsa maqsadga tezroq erishilgan bo'lardi. Innovatsiyalar yarmarkasiga va hududdagi IT parklarga talabalarni ekskursionlarga etishni tashkil qilsak ta'limda berilgan nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lashda erishilgan yutuqlarni ko'paytirishga ishonamiz.

Mutaxassisligiga mos ravishda mamlakatimizdagi ishlab chiqarish korxonalariga va zavodlarga talabalarni amaliyotga yuborishni institutlarimizda allaqachon yo'lga qo'yganmiz. Lekin bizning taklifimiz shundan iboratki, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining ilmiy-tadqiqot muassasalari tomonidan bir vakilni faxriy mehmon sifatida institutga taklif qilib, seminarlarda shaxsan nutqlarini eshitish sharafi va bundan olingan taassurotlar ko'lami iqtidorli talabalarni ruhlantirgan bo'lardi. Innovatsion ta'lim (ingl. "innovation"-yangilik kiritish, ixtiro) ta'lim oluvchida yangi g'oya, me'yor, qoidalarni yaratish, o'zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg'or g'oyalar, me'yor, qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarni shakllanirish imkoniyatini yaratadigan ta'lim.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalari o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan kunga

kuchayib bormoqda, bunday bo‘lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an’anaviy ta’limda o‘quvchi talabalarni faqat tayyor bilimlarini egallashga o‘rgatilgan bo‘lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o‘zlari qidirib topishlariga, mustaqil o‘rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o‘zlari keltirib chiqarishlariga o‘rgatadi. O‘qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanish, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo‘naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Zamonaviy kadrlar tayyorlash uchun pedagogning o‘zi ham zamonaviy AKT vositalaridan foydalangan holda, eng so‘ngi ilm-fan yutuqlaridan, o‘zi bilim berayotgan soha yangiliklaridan xabardor bo‘lishi va eng yangi pedagogik texnologiyalar asosida dars o‘tishi talab etiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 29-noyabrdagi PF-5264 son “O‘zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligini tashkil etish to‘g‘risida”gi Farmoni hamda 2017-yil 30-noyabrdagi PQ-3416 sonli O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi Qaroriga muvofiq shu nomli vazirlik tashkil etilgan bo‘lib, uning vazifalari qatoriga ijtimoiy rivojlanishga, shu jumladan ta’lim va sog‘liqni saqlash tizimiga innovatsiyalarni joriy etish ham kiritilgan. Bugungi kunda mustaqil taraqqiyot yo‘lidan borayotgan mamlakatimizning uzluksiz ta’lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, yangi sifati bosqichiga ko‘tarish, unga ilg‘or pedagogik va axborot texnologiyalarini

BOSQICHLAR
1-Tayyor metodik tavsiyanoma(mavjud innovatsiya)lardan foydalanish
2-bosqich: Mavjud tizimga yangi g'oyalarni, metodlarni kiritadi
3-bosqich: Yangi g'oyani amalga oshirish mazmuni,shakl va metodlarini tizimlashtiradi
4-bosqich: Pedagog o'qitish va tarbiyalashga oid o'z konsepsiyasi yoki metodikasini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 29-noyabrdagi PF-5264 son “O‘zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligini tashkil etish to‘g‘risida”gi Farmon.
2. N.A.Muslimov “Innovatsion ta’lim texnologiyalari va pedagogic kompetentlik” o‘quv-uslubiy majmua. Toshkent: 2016. 30-31b.
3. Рахматов, Марат Салимович, Мавлуда Сайфиддиновна Норова, Исмаи Худойкулович Давлатов. "ПРОБЛЕМЫ ПЕРСПЕКТИВНЫХ МАТЕРИАЛОВ ДЛЯ ТЕХНИКИ И ТЕХНОЛОГИИ." Современные инструментальные системы,информационные технологии и инновации. 2014

DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK ASOSIDAGI NODAVLAT MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARI FAOLIYATINI BOSHQARISH FUNKSIYALARI

Kalmuratov T. N.

MTTDMQTMOI mustaqil izlanuvchisi.

“O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da funksiya – erkin o‘zgaruvchi miqdorning o‘zgarishiga qarab o‘zgarib turadigan, bog‘liq (tobe) o‘zgaruvchan miqdor; biror a‘zo yoki organizmning ishlab turishi, faoliyati; biror ijtimoiy tashkilot, kimsa yoki narsaning ish, faoliyat doirasi yoki vazifasi sifatida talqin qilinadi [1; 367].

Falsafa qomusiy lug‘atiga ko‘ra funksiya – faoliyat, ba’zi sistemalar doirasidagi ob‘ektning unga mansubligi va roli; ob‘ektlar o‘rtasidagi aloqalar ko‘rinishi bo‘lib birining o‘zgarishi

ikkinchisining ham o'zgarishiga olib keladi, bunda ikkinchi obyekt dastlabkisining funksiyasi deyiladi [2; 436].

Pedagog olimlar R.X.Djuraev va S.T.Turg'unovlar tomonidan ta'lim muassasalarini boshqarishning axborot-tahlil, maqsadli-motivlashtirish, oldindan ko'rish-rejalashtirish, tashkiliy-ijrochilik, nazorat-tashxis va tartibga solish-muvofiqlashtirish funksiyalari aniqlanilib, tahlil qilinadi [3; 33].

Pedagogik jarayonlarni boshqarish masalalari bilan shug'ullangan Sh.Qurbonov, E.Seytxalilovlar boshqaruv funksiyalarini tahlil qilib, ularning orasida rejalashtirish; tashkil etish; amalga oshirish; nazorat qilishni eng maqbul variant sifatida taklif qiladilar [4].

Tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, menejment sifatli amalga oshirilishi uchun boshqaruv funksiyalari to'g'ri tanlanishi va amalda ishlashi lozim. Yuqoridagi tahlillar asosida biz davlat-xususiy sheriklik asosidagi nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini boshqarish funksiyalari orasida quyidagilarni alohida ajratib ko'rsatamiz: axborot-tahlil, rejalashtirish, tashkil etish va nazorat qilish. Mazkur funksiyalar o'zaro bog'liq va bir-biriga ta'sir o'tkazadi.

Axborot-tahlil funksiyasi. Davlat-xususiy sheriklik asosidagi nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari boshqaruvini takomillashtirish axborot-tahlil tizimini to'g'ri shakllantirish bilan bog'liq.

Axborot bilan ta'minlash va faoliyatning hozirgi holatini tahlil qilish boshqaruv faoliyati samaradorligini pasaytiradigan bir qator sabablarni aniqlashga imkon beradi: axborotni ta'minlashga yetarlicha e'tibor bermaslik, axborot oqimining buzilishi, ish yuritishning aniq tahlili yo'qligi, xodimlarning vazifalarini taqsimlashdagi noaniqliklar, axborot va tahlil qilish madaniyatining pastligi.

Boshqaruv ma'lumotlari – bu ularni oluvchi uchun yangilik elementlariga ega bo'lgan va uning qarorini talab qiladigan ma'lumotlardir. Barcha olinadigan ma'lumotlar tashqi va ichkiga bo'linadi.

Tashqi ma'lumotlarga direktiv va me'yoriy hujjatlar, ilmiy-pedagogik ma'lumotlar va maktabgacha ta'lim tizimidagi ilg'or pedagogik tajribalar to'g'risidagi ma'lumotlar kiradi.

Ta'lim tashkilotining rivojlanishi va zamon talablariga javob berishi uchun rahbar doimiy ravishda pedagogika, psixologiya fanining yangi yo'nalishlari, maktabgacha ta'lim tizimidagi metodlar, yangi dastur va texnologiyalardan xabardor bo'lishi kerak. U maktabgacha ta'lim tashkiloti faoliyatini tartibga soluvchi barcha yangi normativ va direktiv hujjatlar haqida o'z vaqtida ma'lumot olishi kerak.

Ichki ma'lumotlarga maktabgacha ta'lim tashkilotidagi faoliyatning holati va natijalari to'g'risidagi ma'lumotlar kiradi.

Bu maktabgacha yoshdagi bolalar sog'lig'ining holati va ularni tarbiyalash va ta'lim berish natijalari to'g'risidagi ma'lumotlar, pedagogik xodimlar va ularning faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlar, moddiy-texnika bazasi, oziq-ovqat va tibbiy xizmatni tashkil etish to'g'risidagi ma'lumotlar, boshqa tashkilotlar bilan tashqi aloqalar to'g'risidagi ma'lumotlar bo'lishi mumkin.

Hozirgi vaqtda menejerlar o'rtasida axborotga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda, chunki davlat-xususiy sherikchilikka asoslangan ta'lim tashkilotlari o'zlarining boshqaruv faoliyati samaradorligini oshirish yo'llarini qidirmoqdalar. Shuning uchun ma'lumotni tanlashga qo'shimcha talablarni qo'yish juda muhim, ya'ni ma'lumotlar, birinchidan, o'z hajmi bo'yicha imkon qadar to'liq bo'lishi kerak, ikkinchidan, o'ta aniq bo'lishi kerak.

Shu nuqtai nazardan davlat-xususiy sheriklik asosidagi nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotini boshqarish samaradorligini oshirish axborot ta'minoti tizimini yaratish yoki o'zgartirishdan boshlanishi zarur.

Rejalashtirish funksiyasi boshqaruvning asosi va boshqaruvning barcha darajalarida boshqaruv siklining eng muhim bosqichidir.

Maktabgacha ta'lim muassasasini boshqarishda rejalashtirish muayyan sharoitlarda bolalar bog'chasining kelajakdagi rivojlanish holatini aniqlashdan iborat.

Maktabgacha ta'lim muassasasining ish rejasini tayyorlash nafaqat rejani tuzish jarayonini, balki qo'yilgan maqsadlarga erishish uchun nima qilish zarurligi nuqtai nazaridan rahbarning aqliy faoliyatini ham o'z ichiga oladi.

Rejalashtirish asosiy boshqaruv jarayonlaridan biri bo'lib, barcha darajadagi bir qator talablarga javob berishi kerak. Bu talablar quyidagilardan iborat: uzoq muddatli va qisqa muddatli rejalashtirishning o'zaro uyg'unligi, davlat va ijtimoiy tamoyillarni uyg'un amalga oshirish, prognozlash va rejalashtirishning yaxlit xususiyatlarini ta'minlash, prognozlar asosida rejalashtirishning barqarorligi va moslashuvchanligini ta'minlash.

Rejalashtirish uchta asosiy shart bajarilgan taqdirda samarali bo'ladi: rejalashtirish vaqtida maktabgacha ta'lim tashkilotining ish darajasini ob'ektiv baholash; natijalarning aniq ko'rsatilishi, rejalashtirish davri oxirigacha erishilishi kerak bo'lgan ish darajasi;

maqsadlarga erishishga yordam beradigan va shuning uchun rejalashtirilgan natijani olishga yordam beradigan eng yaxshi yo'llar, vositalar, usullarni tanlash.

Rejalashtirishning mohiyati asosiy faoliyat turlarini aniqlash, aniq ijrochilarni tanlash va bajarish muddatlarini belgilashdan iborat.

Ilmiy adabiyotlarda tashkil etish funksiyasi maktabgacha ta'lim tashkilotini boshqarish jarayonida maxsus bosqich sifatida qaraladi.

Tashkil etish funksiyasi maktabgacha ta'lim tashkiloti o'z maqsadlariga samarali erishishi uchun zarur bo'lgan usullar, vositalar majmuasi orqali o'zaro munosabatlarning ma'lum bir tuzilmasini shakllantirish va tartibga solish bo'yicha boshqaruv sub'ektining faoliyati sifatida tavsiflanadi.

Rahbarning tashkiliy faoliyati obyektlari, birinchi navbatda, pedagogik jamoa a'zolari – tarbiyalanuvchilar, pedagog xodimlar, ota-onalardir. Ularning maktabgacha ta'lim tashkilotining ish rejasini bajarishdagi amaliy faoliyati, qiziqishlari, kasbiy mahoratlari, ehtiyojlari tashkiliy faoliyat ob'ektlari hisoblanadi.

Tashkil etish funksiyasi bir qator ketma-ket harakatlarni amalga oshirishni o'z ichiga oladi: masalaning holatini o'rganish; maqsadni va aniq vazifalarni belgilash; rejalashtirish; kelajakdagi faoliyatning eng maqbul mazmuni, shakllari, usullarini tanlash; ushbu ishni bajarish uchun sharoit yaratish; kadrlarni tanlash va har bir ijrochi uchun aniq vazifani belgilash; faoliyat uchun ma'lum bir muhitni yaratish; muayyan ishni amalga oshirish jarayonida bevosita yordam ko'rsatish; ishning borishi va natijalarini tahlil qilish. Faoliyat elementlarining ushbu ketma-ket zanjirida menejer har bir ijrochining imkoniyatlarini yaxshi bilishi, ularning kuchli tomonlariga tayanishi va barcha sub'ektlarning ishini muvofiqlashtirishi muhimdir.

Birgalikda mehnat faoliyati jarayonida tomonlar o'rtasida muayyan funksiyalarni taqsimlash va berishni hisobga olgan holda tashkiliy munosabatlar o'rnatiladi. Tashkiliy munosabatlar ob'ektiv ravishda mavjud bo'lib, mehnat taqsimoti va korporatsiyasi jarayonlarini aks ettiradi.

Nazorat funksiyasi menejer faoliyatining bir qismi bo'lib, boshqaruv jarayonining tarkibiy qismidir.

Nazorat pedagogik jarayon natijalari to'g'risida ma'lumotlarni to'plash, rejalashtirilgan vazifalardan paydo bo'lgan og'ishlarni bartaraf etish, ilg'or pedagogik tajriba mavjudligini aniqlash imkonini beradi, boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun asosiy ma'lumot manbai bo'lib hisoblanadi.

Nazorat haqiqiy natijalarning belgilangan maqsadlardan chetlanishlarini aniqlashni o'z ichiga oladi.

Davlat-xususiy sheriklik asosidagi nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarni o'qitish, tarbiyalash, rivojlantirish va ularni maktabga tayyorlashning yakuniy natijalarini mustaqil ravishda nazorat qiladi.

Nazorat paytida olingan ma'lumotlar tahlil qilinadi va ushbu ma'lumotlarni tahlil qilish natijalariga ko'ra menejer boshqaruv qarorlarini ishlab chiqish va faoliyatni tartibga solish jarayonini amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbek tilining izohli lug'ati – F.A.Madvaliyev tahriri ostida. https://n.ziyouz.com/books/uzbek_tilining_izohli_lugati/O'zbek%20tilining%20izohli%20lug'ati%20-%20F.pdf. B-367.
2. Falsafa: qomusiy lug'at. – T.: Sharq, 2004. – 495 –b.
3. Djurayev.R.X., Turg'unov.S.T. Ta'lim menejmenti. – T.: Voris-Nashriyot, 2006. – 264
4. Qurbonov.Sh, Seytxalilov.E. Ta'lim sifatini boshqarish. /T.: “Turon-Iqbol”, 2006. -592

MAKTABGACHA TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHNI BOSHQARISH TIZIMIDA INNOVATSION YONDASHUVLAR

Koblova E.V.

falsafa fanlari doktori ilmiy darajasi tolibi (PhD).

Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining birinchi bosqichidir, shu bois ushbu bosqichni modernizatsiya qilish eng kichik fuqarolarning keyingi rivojlanishini oldindan belgilab beradigan zarurat ekanligi aniq.

Hozirgi maktabgacha ta'lim davlat buyurtmasiga va doimiy rivojlanayotgan jamiyat hayotiy voqeliklariga mos kelishi kerak. Ta'lim muhitidagi o'zgarishlar doimiy ravishda ta'lim va tarbiya jarayoniga tobora ko'proq yangi texnologiyalarni olib kirmoqda.

Zamonaviy dunyoda innovatsion rivojlanishning turli jihatlariga tobora ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Maktabgacha ta'limda innovatsion yondashuvdan foydalanish boshqaruv va ta'lim faoliyatida samarali amaliy natijalarga erishishga yordam beradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotining innovatsion ta'lim faoliyati – bu ta'lim jarayoni rivojlanadigan faoliyat. Maktabgacha ta'lim tashkilotini rivojlantirishni boshqarish juda keng va murakkab tushuncha bo'lib, u boshqaruv qarorlarini qabul qilish va amalga oshirish jarayoni bo'lib, bu ta'lim tashkilotining o'ziga xos xususiyatlariga bog'liq bo'lgan doimiy harakat va o'zgartirish jarayonidir.

Mamlakatda maktabgacha ta'lim tizimini demokratlashtirish, insonparvarlashtirish, pedagogik jarayonni individuallashtirish tamoyillari asosida modernizatsiya qilish maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbarining boshqaruv faoliyatiga tuzatishlar kiritdi.

Shubhasiz, maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish bilan bog'liq muammolarning umumiyliги faqat boshqaruv tizimini takomillashtirish jarayonida, shuningdek, maktabgacha ta'lim tizimini innovatsion rivojlantirish, ilmiy g'oyalarni o'zgartirish, zamonaviy innovatsion texnologiyalarni amaliyotga o'tkazish, ilmiy tamoyillardan, maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlarining yuqori darajadagi kasbiy mahoratining yutuqlaridan foydalanish, maktabgacha ta'lim sohasidagi faol marketing siyosati, maktabgacha ta'lim sohasi rahbarlari uchun qayta tayyorlash dasturlarini ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish, moddiy-texnik bazani takomillashtirish, ta'limning barcha darajalarida maktabgacha ta'lim va uni boshqarish jarayonini axborotlashtirish, maktabgacha ta'lim sohasi xodimlari, ota-onalarning ijtimoiy ta'minotini yaxshilash, maktabgacha tarbiya sohasini tashkil etishda byudjetdan tashqari mablag'larni jalb qilish, o'qituvchilarning malakasini oshirish, pedagogik jarayonni tashkil etishga yondashuvlarni o'zgartirish asosida muvaffaqiyatli hal qilinishi mumkin [1].

Zamonaviy ta'limning insonparvarlik qadriyatlarini avtoritar-intizomli boshqaruv modelini shaxsiyatga yo'naltirilgan modelga o'zgartirishni anglatadi. Ushbu o'zgarishlarning muhim xususiyatlari maktabgacha ta'lim tashkilotining zamonaviy rahbarlarini maksimal darajada individuallashtirish, o'zini-o'zi rivojlantirish va o'z-o'zini o'qitish uchun sharoit yaratishdir [2]. Maktabgacha ta'lim tashkilotini o'z atrofida to'plash va yetakchilik qilishni biladigan, har bir a'zoning fikri hurmat qilinadigan, har kim o'z qobiliyatini namoyon etish va uni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'lgan professional jamoani shakllantirishga qodir bo'lgan mutaxassislar tomonidan boshqarilishi kerak.

Rahbarning individualligini har tomonlama rivojlantirish, uning hayotda va jamoaviy faoliyatda faol mavqeini ta'minlash, nafaqat omon qolishni, balki maktabgacha ta'lim tashkilotining taraqqiyotini ta'minlaydigan kundalik va keng ko'lamli vazifalarni hal qila oladigan shaxsni shakllantirishga katta ahamiyat beriladi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbari jamiyatning ijtimoiy tartibini hisobga olgan holda o'z tashkilotining rivojlanish istiqbollarini aniq belgilashi va innovatsion faoliyatning maqsadini aniq shakllantirishi kerak. Maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbari tomonidan qo'yilgan maqsadlar jismoniy, ma'naviy kuch, moddiy, moliyaviy vositalarni yoki vaqtni bir xil yoki kamroq sarflash bilan yaxshi natijalarga erishish uchun imkoniyatlar yaratishi muhimdir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotini boshqaradigan ishonchli rahbar – bu uning kelajagi, chunki u maktabgacha ta'lim tashkilotini rivojlantirish uchun natijalar beradigan muammolarni hal qiladi [3].

Innovatsion strategiyani amalga oshirish maktabgacha ta'limning muvozanatli tartibga solinadigan tizimini yaratishga, bozor iqtisodiyoti sharoitida ushbu sohaning tizimli rivojlanishi va raqobatbardosh mavqeini saqlashga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Dolgova V. I., Tkachenko V. A. Ta'limdagi innovatsion jarayonlarni boshqarish: mohiyati, qonuniyatlari va tendentsiyalari// Ilm-fan va biznes: rivojlanish yo'llari. -2012.
2. Rublenko T. V. Rossiyada maktabgacha ta'limni rivojlantirishni boshqarish tizimidagi innovatsion texnologiyalar / T. V. Rublenko. - Matn: bevosita // Yosh olim. — 2022. — № 2
3. Yanko I. M. Maktabgacha ta'limni boshqarishda sifat muammosi / I. M. Yanko // Pedagogika va psixologiya. — 2019.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI DIREKTORLARINING XUQUQIY KOMPETENTSIYASINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Madraximov B. S.

MTTDMQTMOI “Maktabgacha ta'lim menejmenti” kafedrasida katta o'qituvchisi.

Bugungi kunda muxtaram prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritib kelayotgan xar bir raxbar xodim xuquqiy bilimga ega bo'lishini talab qiladi. Har bir direktor avvalom bor xuquqiy kompetentsiyasini shakllantirishi shart va zarurdir.

O'tgan davr maboynida mamlakatimizda o'sib borayotgan avlodni sog'lom va har tamonlama yetuk voyaga yetkazish, ta'lim-tarbiya jarayoniga, samarali ta'lim va tarbiya shakllari xamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha ta'limning samarali tizimini tashkil etish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi. Shu sababli bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkiloti direktorlari oldiga qo'yilgan vazifalariga juda katta ma'suliyat va kompetentsiyaviy bilim bilan yondashishlari talab qilinmoqda. Xar bir raxbar o'z faoliyati davrida shaxsiy, ijtimoiy, iktisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, duch keladigan muammolarninig yechimini xal etishi, eng muximi, o'z soxasi kasbi bo'yicha raqobatbardosh bo'lishi uchun zarur bo'lgan tayanch kompetentsiyalariga ega bo'lishi lozim.

Kompetentsiya- bu kutilgan natijaga olib keluvchi faoliyat belgisidir. U bilim mahsuli bo'lib, mutaxassis tomonidan uni amaliyotga qo'llay olish qobilyatidir. Kompetentsiyaning bilimdan farqi shundaki, vazifani amaliy bajarmasdan turib, uni aniqlab ham, baholab ham bo'lmaydi. Malaka kompetentsiyaning muhim mezon bo'lib, u turli holatlarda, shu qatorda muammoli vaziyatlarda xam bir necha bor qo'llash natijasida namoyon bo'ladi. O'zbekistonda ta'lim tizimi hozirda yangisiga muhtoj, ta'lim muhitini boshqarishga qodir bo'lgan menejerlar avlodi o'z ichiga olishi mumkin bo'lgan yangi muhitdagi tashkilot: bozor munosabatlari sharoitida

mulkchilik shakllari, o‘tish tashkilotning davlat va jamoat boshqaruvi, tashkilotning siyosiy va iqtisodiy boshqaruvi, demokratlashtirish sharoitida rivojlanayotgan mafkuraviy plyuralizm jamiyat hayoti.

Zamonaviy menejerlar allaqachon maktabgacha ta’lim tizimida ta’lim tashkilotlari jadal rivojlanish sharoitida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni boshdan kechirmoqda.

Yuqori darajadagi talab, ijtimoiy va texnologik taraqqiyot sur’ati, ularning kasbiy kompetentligiga qo‘yiladigan talablar. Ma’lumki, har qanday professional faoliyatni amalga oshirish tizimni talab qiladi. Olimlarning fikricha, hozirgi bosqichda jamiyatning rivojlanish bosqichida kasbiy kompetensiyani rivojlantirish menejerda tashkilot faoliyati sifatining rivojlanishini ta’minlaydi. Menejerning kasbiy kompetentligi maktabgacha ta’lim tashkiloti sezuvchanlik sifatida belgilanadi, erta bolalik ta’limidagi yangilik va yangi muhitga moslashish qobiliyati o‘qitish muhitini o‘zgartiradi.

O‘zbekiston Respublikasining 2019 yil 16 dekabrda “Maktabgacha maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi qonunining 1-bobida ko‘rsatilgan asosiy vazifalar ijrosi bosqichma bosqich amalga oshirilishi uchun quyidagi asosiy tushunchalar ya’ni;

3-modda. Asosiy tushunchalar

davlat maktabgacha ta’lim tashkiloti — davlat tomonidan moliyalashtiriladigan va boshqariladigan hamda maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartiga muvofiq maktabgacha ta’lim va tarbiya xizmatlari ko‘rsatuvchi tashkilot

maktabgacha ta’lim va tarbiya — bolalarga ta’lim va tarbiya berishga, ularni intellektual, ma’naviy-axloqiy, etik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o‘rta ta’limga tayyorlashga qaratilgan uzluksiz ta’lim turi;

maktabgacha ta’lim va tarbiya davlat standarti — ta’lim-tarbiya jarayonining hajmiga, mazmuniga va sifatiga, maktabgacha ta’lim tashkilotini qurish va jihozlashga, shuningdek maktabgacha yoshdagi bolalarning sog‘lom ovqatlanishini va xavfsizligini tashkil etishga doir majburiy talablar majmui;

maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat ta’lim dasturi — bola tomonidan o‘zlashtirilishi lozim bo‘lgan asosiy bilimlarning, mahorat va ko‘nikmalarning hajmini hamda mazmunini belgilovchi, shuningdek ta’lim va tarbiya mazmunining o‘ziga xosligini, ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlarini tavsiflovchi hujjat;

nodavlat maktabgacha ta’lim tashkiloti — nodavlat ta’lim xizmatlarini ko‘rsatish sohasidagi faoliyatni amalga oshirishga doir litsenziya asosida maktabgacha ta’lim va tarbiya sohasida ta’lim va tarbiya xizmatlarini ko‘rsatuvchi yuridik shaxs;

pedagogning kasbiy standarti — maktabgacha ta’lim tashkiloti pedagogining shaxsiy kasbiy sifatlariga, bilimlariga, mahorati va ko‘nikmalariga doir asosiy talablar majmui kabi vazifalar belgilab berilgan.

5-modda. Maktabgacha ta’lim va tarbiya sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari

Maktabgacha ta’lim va tarbiya sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:

har bir bolaning maktabgacha ta’lim va tarbiya olishga bo‘lgan huquqi amalga oshirilishini ta’minlash;

bolalarning maktabgacha ta’lim va tarbiyaga to‘liq qamrab olinishini ta’minlash uchun shart-sharoitlar yaratish;

bolaning rivojlanishida, maktabgacha ta’lim va tarbiya olishida oilaga har tomonlama yordam ko‘rsatish;

bolalarning, shu jumladan alohida ta’lim olish ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning sifatli maktabgacha ta’lim va tarbiya olishi uchun shart-sharoitlar yaratish;

ta’lim va tarbiya berishning muqobil shakllarini yaratish hamda rivojlantirish;

maktabgacha ta’lim va tarbiyani rivojlantirishni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash;

maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarmog‘ini kengaytirishga qaratilgan davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini joriy etish va rivojlantirish;

maktabgacha bo'lgan yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirish maqsadida zamonaviy innovatsion va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish;
xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.

Yuqorida ko'rsatilgan vazifalar bilan bir qatorda,
maqsadli guruhlar sifatida belgilangan ta'limning barcha darajalariga tegishli ta'lim tizimi ko'rsatkichlari 100% maktabgacha ta'limning mavjudligi uch yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan bolalar uchun, bu e'tiborni sezilarli darajada oshirishda maktabgacha ta'lim darajasi alohida o'rin egallaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli "2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoniga asosan davlat siyosatining yo'nalishi ta'lim sifatini oshirishdan iborat.

Davlat ta'lim standartini hisobga olgan holda ta'lim dasturlarini amalga oshirish natijalari sifatni baholash uchun yetarli texnologik vositalarning yetishmasligi, shuningdek kasbiy rivojlanishning yetarli darajada emasligi, maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbarining vakolatlari maktabgacha ta'lim tashkiloti faoliyati sifatini baholashdagi asosiy ko'rsatkich xisoblanadi.

Shunday qilib, biz quyidagi komponentlarni ajratishimiz mumkin;
menejerning kasbiy mahoratining ta'riflari: xulq-atvor jihatlar, individual xususiyatlar, muayyan vazifani bajarish qobiliyatlari kasbiy faoliyat, shaxs xususiyatlari, qadriyatlar.

Ushbu komponentlar orasida quyidagi komponentlar aniq ko'rinadi:

Shaxsiy va texnologik.

Professional xulq-atvorda o'zini namoyon qiladigan menejerning vakolatiga quyidagilar kiradi: -shaxslararo muloqot qobiliyatlari, istak kabi xususiyatlar yetakchilik qobiliyatlari, analitik ko'nikmalar va yutuqlarga yo'naltirish. Shunday qilib, biz shaxsiy-ijodiy komponentni ko'rishimiz mumkin maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbarining boshqaruv madaniyati menejmentni ochib beradi -ta'lim tashkiloti ijodiy harakat sifatida.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bozina, N. A., Savina, N. M. malaka oshirishning nazariy asoslari ta'lim muassasalari rahbarlarining vakolatlari// Innovatsion loyihalar va xizmatlar ta'limdagi dasturlar. - 2013. - 6-son. - p. 67-70

2. Bolotov, V. A., Valdman, I. A., Gorbovskiy, R. V., Zohir, Yu. S., Mertsalova T. A. Milliy va mintaqaviy sifatni baholash tizimlarini rivojlantirishning asosiy masalalari ta'lim (ekspert sharhi), Moskva: HSE, 2016, 380 p. (rus tilida).

3.Suxova O. V. Menejerning kasbiy kompetentsiyasining mohiyati va tuzilishi maktabgacha ta'lim tashkiloti // Qozon pedagogika jurnali / Qozon: 2015. - 47-51 betlar

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION ILM-FANNI RIVOJLANTIRISH - TARAQQIYOT OMILI

Meyliyev U.

MTTDMQTMOI "Ijtimoiy fanlar" kafedrası
katta o'qituvchisi.

Hozirgi paytda dunyo miqyosida raqobat qanday keskin tus olib borayotganini hammaiz ko'rib turibmiz. Bu shiddatli raqobatga faqat zamonaviy ilm-fan, yuqori texnologiyalar va innovatsion yutuqlarni keng joriy etish orqali munosib javob bera olamiz. Hozirgi zamonda "innovatsiya" tushunchasi biron bir turdagi faoliyatni tapkibiy jihatdan yangilanishini, tubdan o'zgartirilishini ifoda etadi. Shu jihatdan maktabgacha ta'lim tizimida ham olib borilayotgan is'hotlarning mazmuni yuqoridagi masalaga qaratilgandir. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarning individual rivojlanishini har tomonlama qo'llab-quvvatlashni tashkil etish o'quv jarayoni, uni rejalashtirish hamda bolalar bog'chasi faoliyatini dasturiy va uslubiy ta'minotga,

mehnatni muhofaza qilish xizmati ishini tashkil etishga turli zamonaviy yondashuvlarni talab etadi.

Innovatsiya – bu yangi yoki takomillashtirilgan mahsulot (tovar, ish, xizmatlar) ko‘rinishdagi innovatsion faoliyatning yakuniy natijasidir.

Innovatsion jarayon - innovatsion o‘zgarishlarni tayyorlash va amalga oshirishdan iborat bo‘ladi va yagona bir butunni tashkil qiluvchi o‘zaro bog‘langan pallalardan tashkil topgan. Bu jarayonning natijasida amalga oshirilgan o‘zgarishlar natijasida innovatsiya paydo bo‘ladi.

Maktabgacha ta‘lim tizimi innovatsiyasi deb - MTTda ta‘lim va tarbiya hamda boshqarishning yangi usullarining yaratilishi, maktabgacha ta‘lim tizimi faoliyatiga tadbiq etilishi, tizimni yuritishda marketing yoki tashkiliy usullarning joriy qilinishi, yangi ish o‘rinlarini tashkil etishni yoki tashqi aloqalarni o‘rnatilishini o‘zida mujassamlashtirgan faoliyatning yakuniy natijasi tushuniladi.

Maktabgacha ta‘lim tizimi boshqaruvida oxirgi uch yilda bir qancha innovatsiyalarni kuzatishimiz mumkin. Masalan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi “Maktabgacha ta‘lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PF-5198-son Farmoni hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta‘lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida ” PQ-3305-son, 2017-yil 9-sentabrdagi “Maktabgacha ta‘lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-3261-son, 2018-yil 5-apreldagi “Maktabgacha ta‘lim tizimini yanada rag‘batlantirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-3651-sonli va 2018-yil 30-sentabrdagi “Maktabgacha ta‘lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-3955-sonli qarorlarini keltirishimiz mumkin. Bundan tashqari bunday qarorlarni bir qanchasini misol sifatida keltirishimiz mumkin.

Innovatsion faoliyat deganda iqtisodiy faoliyat sohasidagi jarayonlarni radikal tarzda o‘zgartirishga yordam berishi mumkin bo‘lgan biron bir yangilikni yaratish tushuniladi.

Maktabgacha ta‘lim tizimida innovatsion faoliyat bu - tashkilot moddiy-texnika bazasini va ta‘lim-tarbiyani yangilashga va rivojlantirishga imkon beruvchi yangi g‘oyalar va ishlanmalarni yaratish, o‘zlashtirish va tatbiq etishga qaratilgan jarayonlar majmuasi tushuniladi.

Ta‘lim tashkilotining yuqori samaradorlik ko‘rsatkichlariga yo‘naltirilganligi boshqaruvning tegishli darajasiga qo‘yiluvchi bir qator talablarni ifodalaydi. Maktabgacha ta‘lim tizimini boshqarishda yangi yondashuvlarga asoslanib, zamonaviy direktor layoqatli mutaxassis fazilatlariga ega bo‘lishi bilan birga, yuqori professional muloqot madaniyati va axloqiy-etik me‘yorlarga ega bo‘lishi kerak.

Bugungi kunda maktabgacha ta‘lim tizimida turli xil maktabgacha ta‘lim tashkilotlari mavjud, takomillashtirilgan pedagogik texnologiyalar va usullar yuzaga kelib, amalda qo‘llanilmoqda, innovatsion faoliyat ommalashmoqda. Asosan maktabgacha ta‘limning yo‘nalish va talablari o‘zgartirilmoqda. Aynan shuning uchun ta‘lim muammolarini zamonaviy darajada hal eta oluvchi yangi avlod direktori zarur.

Yangi turdagi direktor jamoa bilan ishlashda tabaqalashtirilgan yondashuvni amalga oshirishi, ularning qobiliyatlari, shuningdek ehtiyojlari va kasbiy talablarini hisobga olishi kerak. Direktor uchun xodimlarning tashabbusini ma‘qullash, ularning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga hissa qo‘shish, shuningdek, har bir xodimini harakatga unday olishi muhimdir. Bugungi kunda zamonaviy pedagogik ta‘sir ko‘rsatish uslublariga ega, bundan tashqari boshqaruv mahoratini biluvchi mutaxassis zarur.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning 2019-yil 8-maydagi PQ-4312 sonli qarori bilan qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” da qator ustuvor vazifalar belgilangan. Жумладан, “Та‘lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish bolalarning rivojlanganligi darajasini va ularning umumiy boshlang‘ich ta‘limga tayyorligini, shuningdek, ularning ijtimoiy, shaxsiy, hissiy, nutqiy, jismoniy va ijodiy rivojlanishini baholash asosida amalga oshirilishi lozimligi ko‘rsatib o‘tilgan. Bunda bolalarda Vatanga muhabbat hissini, oilaga, o‘z xalqining milliy, tarixiy, madaniy qadriyatlariga hurmat, atrof-muhitga nisbatan ehtiyotkorona munosabatni shakllantirishga alohida e‘tibor

qaratilishi lozim. Bolaning kelgusida o‘zini-o‘zi muvaffaqiyatini namoyon qilishi uchun asos sifatida ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarni rivojlantirish”

O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonunining 29-moddasi maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat ta’lim dasturiga bag‘ishlangan bo‘lib, bunda bolalarni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar, O‘zbekiston Respublikasida yashovchi millatlar va elatlarning urf-odatlar va an‘analari bilan tanishtirish, bolaning ijtimoiy moslashuvini amalga oshirish belgilangan. Qonunda belgilangan vazifalarni bajarish maqsadida tadqiqot ishimizda maktabgacha 5-7 yoshdagi bolalarni Ona-vatan va atrof-olam bilan tanishtirish jarayonida milliy an‘ana va urf-odatlar bilan tanishtirish, ularni ijtimoiy moslashuvida atrof-muhit ta’sirining muhimligini o‘rganish nazarda tutilgan.

Foydadanilgan adabiyotlar:

1. Sh.Mirziyoev. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. T.: O‘zbekiston. B-235
2. <https://lex.uz/docs/-3362886>
3. <https://lex.uz/acts/-3362881>
4. <https://lex.uz/docs/-3334234>
5. <https://lex.uz/docs/-3334234>
6. <https://lex.uz/docs/-4327235>
7. <https://lex.uz/docs/4646908>

MALAKA OSHIRISH JARAYONIDA MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI RAHARINING KVALITOLOGIK KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH IMKONIYATLARI

Miryusupova N. Sh.

MTTDMQTMOI, 2-bosqich tayanch doktoranti.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti rahbarining kvalitologik kompetentligini shakllantirishda malaka oshirish tizimiga alohida ahamiyat beriladi, chunki bizning Oliy ta’limning Davlat ta’lim standartini tahlil qilishimiz shuni ko‘rsatdiki, unda sifatni boshqarish masalalari yetarli darajada o‘z aksini topmagan.

Zamonaviy pedagogik adabiyotlarni tahlil qilar ekanmiz, maktabgacha ta’lim tashkiloti rahbarining kvalitologik kompetentligini shakllantirish muammosini ko‘rib chiqadigan nashrlarning yo‘qligini ta’kidladik.

Umumta’lim muassasalari rahbarlarining malakasini oshirish muammosiga bag‘ishlangan ishlarni o‘rganish shuni ko‘rsatdiki, ularning ta’lim sifatini boshqarishga tayyorligini shakllantirish masalasi alohida o‘rganilmagan.

Ilmiy izlanishlarimiz muammoning alohida ijtimoiy-pedagogik ahamiyati, bir tomondan, pedagogika fanida uning ishlab chiqilmaganligi, ikkinchi tomondan, ta’lim tizimida rahbar xodimlarning kasbiy kompetentligini shakllantirishni o‘rgangan tadqiqotlar tahliliga murojaat qilishga undadi. Ushbu tahlil keyinchalik maktabgacha ta’lim muassasalari rahbarlarining kvalitologik kompetentligini shakllantirish strategiyasini ishlab chiqish uchun o‘ta muhim bo‘lgan kurs ta’limi nuqtai nazaridan ta’lim muassasalari rahbarlarining kasbiy kompetentligini oshirishning mohiyati va mexanizmlarini o‘rganishga qaratilgan.

Malaka oshirish tizimining faoliyati doimiy ravishda takomillashtirilib, uning ishiga ta’lim muassasasiga ijtimoiy talablari, boshqaruv faoliyati masalalari bo‘yicha ilmiy yutuqlar va ilg‘or tajribalar aks ettirilgan tuzatishlar kiritilmoqda. Shu bilan birga, V.Yu. Krichevskiy ko‘rsatganidek, ta’lim muassasalari rahbarlarining kasbiy kompetentligini oshirishni tashkil etish bo‘yicha ijobiy tajribaga qaramay, bu borada kamchiliklar mavjud: o‘qitishning yakuniy bosqichining yo‘qligi; ta’lim oluvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarining yetishmasligidir.

Ma'lumki, kattalar uchun ta'lim - bu murakkab jarayon bo'lib, unda rahbar o'qituvchi xodimlar uchun malaka oshirishni tashkil etishning maqsadlari, vazifalari, mazmuni va shakllarini aniqlash talqinining xilma-xilligi va kengligini ko'rish mumkin.

Kattalar kasb ta'limi sohasidagi taniqli mutaxassis - E.P. Tonkonogayaning talqinida, XX asrning 90-yillarida rahbarlarning malakasini oshirishning asosiy maqsadi «rahbarning maktabni isloh qilish vazifalarini amalga oshirishga tayyorligi darajasi, uning shaxsi, faoliyati va doimiy ravishda o'sib boradigan ijtimoiy talablari o'rtasidagi mutanosiblikni, xalq ta'limi tizimidagi boshqaruv jarayonlarining asosini tashkil etuvchi zamonaviy ilmiy bilimlar darajasini aniqlash edi».

Uning asosiy vazifalarini aniqlash kurs ta'limi maqsadini amalga oshirish uchun muhim ahamiyatga egadir.

E.P. Tonkonogaya keyinchalik olib borgan tadqiqotlarida u maktab rahbariga qo'yiladigan zamonaviy talablarni aniqlab, ushbu tadqiqotning kontseptsiyasiga muvofiq kasbiy rivojlanish tizimidagi bir qator muhim vazifalarni belgilab beradi.

- rahbarning ijtimoiy dunyoqarashlarini chuqurlashtirish va kengaytirish (pedagogik fanining metodologiyasi, boshqaruv asoslari to'g'risidagi bilimlarni tizimlashtirish, zamonaviy jamiyatdagi maktabning ijtimoiy rolini tushunish, rahbarlik kasbining ta'lim tizimidagi ijtimoiy ahamiyati, maktab va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar, umuman zamonaviy muammolarga, «o'qituvchi va oila», «ta'lim oluvchi va ijtimoiy muhit» va boshqa muammolarga ijtimoiy qarashning dunyoqarashini kengaytirish);

- ilmiy tashkil etilishi, iqtisodiyot, huquq, ta'lim sotsiologiyasi, kattalar psixologiyasi, boshqaruv psixologiyasi, pedagogik va boshqaruv etikasi, estetikasi va boshqalar);

- rahbarlik kasbining asosini tashkil etadigan fanlararo nazariy bilimlarni yangilash, modernizatsiya qilish va chuqurlashtirish; pedagogik va boshqaruv tajribasidagi so'nggi yutuqlarni o'rganish;

- so'nggi ilmiy yutuqlar va ilg'or tajriba asosida umumiy pedagogik va boshqaruv ko'nikmalarini takomillashtirish;

- rahbarning kasbiy muhim shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish: o'z-o'zini anglash, kasbiy va umumiy madaniy sohalarida qadriyatlarga moyillik, moslashuvchan boshqaruv tafakkuri, kasbiy faoliyatning ijodiy yo'nalishi va boshqalar.

- rahbarning kurs ta'limi davomida ma'lum funktsiyalar bajariladi. Ular orasida, E.P. Tonkonogayaning fikri alohida ahamiyatga ega:

- rahbarning kasbiy bilimlari va amaliy ko'nikmalarining holati tashxisini o'z ichiga olgan diagnostik;

- diagnostika natijasida aniqlangan, mutaxassislarning asosiy kasbiy tayyorgarligidagi kamchiliklarni bartaraf etish, malaka oshirishning ushbu bosqichi boshida shakllangan nazariy bilimlari va amaliy tajribalariga tuzatish kiritishdan iborat kompensatsiyalovchi;

- ta'limni modernizatsiya qilish bilan bog'liq innovatsion;

- rivojlanayotgan, kasbiy muhim shaxsiy xususiyatlarni rivojlantirishni ko'zda tutuvchi: pedagogik hodisalarga moslashuvchan boshqaruv tafakkuri, analitik qobiliyat, ijodiy salohiyat, tadqiq qilish yondashuvi va boshqalar;

- prognostik (modellastiruvchi), rahbarning boshqariladigan ob'ektni pedagogik hodisalar va jarayonlarni rivojlantirish tendentsiyalarini bashorat qilishga, ta'lim muassasasini va unda sodir bo'layotgan jarayonlarni rivojlantirish uchun ilg'or konstruktiv modellarni ishlab chiqishga, qo'llaniladigan boshqaruv qarorlarining oqibatlarini bashorat qilishga tayyorligini shakllantirishga qaratilgan.

Malaka oshirish jarayonida o'quv muassasasi rahbarining kasbiy kompetentlikni shakllantirish muammosiga bag'ishlangan nazariy izlanishlar tahlili kurslarda o'qitishning nazariy-uslubiy asosini tashkil etuvchi bir qator uslubiy yondashuvlarni aniqlashga imkon berdi. Bu - tizimli, professiografik kompetentli, shaxsiy-faoliyatli, refleksiv yondashuvlardir.

Yuqorida ta'kidlab o'tkanimizdek, Oliy pedagogik ta'lim Davlat ta'limi standartining tahlili shuni ko'rsatdiki, ta'lim sifatini boshqarish va maktabgacha ta'lim tashkilotining bo'lajak

rahbarining kvalitologik kompetentligini shakllantirish masalalari unda yetarli darajada aks ettirilgan emas. Shu sababli, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim muassasalari maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbarining kvalitologik kompetentligini shakllantirishda alohida rol o'ynaydi.

Foydalanidgan adabiyotlar:

1. A.A.Verbitskiy Aktivnoe obuchenie v vysshey shkole: kontekstnyy podxod: metod, posobie / A.A. Verbitskiy. - M.: Vyssh, shk., 1996.
2. Safonova, O.A. Texnologiya upravleniya kachestvom obrazovaniya v do-shkol'nom uchrejenii / O.A. Safonova. — Kirov: Izd -vo KIPK i PRO, 2004.
3. Safonova, O.A. Upravlenie kachestvom obrazovaniya v doshkol'nom uch-rejdenii: monografiya / O.A. Safonova. - N. Novgorod: Gumanitarnyy sentr, 2004.
4. Subetto A.I. Kvalimetriya cheloveka i obrazovaniya: genezis, stanovlenie, razvitie, problemy i perspektivy. M.: Izd-vo ITsPKPS, 2006.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI FAOLIYATINI INNOVATSION TASHKIL ETISH VA BOSHQARISH JARAYONIDA MENEJERNING FUNKSIONAL VAZIFALARI

Nabiyev E.E.

“BOSS BABY” nomli MTT menejeri.

Qadimdan inson tarbiyasiga oid fikrlar xalq maqollarida, afsonalarda, dostonlarda o'z ifodasini topib kelgan. Ularda ta'lim-tarbiya, bolalarni rostguylik, ota-ona va kattalarga nisbatan hurmat-ehtirom ko'rsatish, mashg'ulotlarni qiziqarli olib borish va tashkil etish kabi jihatlar tarannum etilgan. “Alpomish”, “To'maris” kabi doston va ertaklarda bolalarda vatanparvarlik, insonparvarlik tuyg'ularini shakllantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Ta'lim va tarbiya jarayonlarini samarali tashkil etish va boshqarishni to'g'ri olib borish masalalari hamisha mutafakkir, yozuvchi, olimlar xayolini band qilib kelgan. Ular o'zlarining bola tabiati, ularni barkamol inson qilib tarbiyalash haqidagi yorqin mulohazalari bilan maktabgacha ta'limda boshqaruv menejmenti fanini ravnaq topishiga munosib ulush qo'shganlar. Mashhur hind masali “Kalila va Dimna”, Nizomulmulkning “Siyosatnoma”, Nosir Xisravning “Saodatnoma”, “Ro'shnoyinoma”, Yusuf xos Hojibning “Qutadg'u bilik”, Mahmud Qoshg'ariyning “Devonu lug'ati turk”, Ahmad Yugnakiy, Kaykovus, Alisher Navoiyning ko'pgina asarlari ta'lim-tarbiyani boshqarishga va odob- axloqqa bevosita daxldordir.

Bu allomalarning asarlari pedagogik fikrlarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki bu asarlarda insonparvarlik, adolat, halol mehnat, do'stlik, chin muhabbat, sadoqat kabi yuksak insoniy sifat va fazilatlar o'z aksini topgan. Suqrot, Aflotun, Demokrat kabi buyuk faylasuflar tomonidan murakkab falsafa tizimi yaratilgan.

Maktabgacha ta'limda boshqaruv faoliyatini shakllanishida chex pedagog olimi Yan Amos Komenskiyning hissasi katta bo'ldi. Uning „Buyuk didaktika“ asari haqli ravishda maktabgacha ta'lim tizimi sohasida yaratilgan birinchi ilmiy asar hisoblanadi. O'n sakkizinchi asrga kelib O'rta Osiyoda ham pedagogik fikrlar taraqqiy eta boshladi. XX asr boshlarida Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Saidrasul Aziziy, Saidahmad Siddiqiy kabi ma'rifat jonkuyarlari yetishib chiqdi. Bu olimlar yangi usuldagi maktablar tuzish, darsliklar yaratish, xalq o'rtasida ma'rifatni targ'ib etishda jonkuyarlik qildilar.

Yuqoridagilarga asoslangan holda to'xtaladigan bo'lsak har kanday sohani rivojlanishning o'ziga xos xususiyatlari va tarixiy - tadrijiy asoslari mavjud bo'lib, ular mazkur sohalarni ravnaq topishi va takomillashuviga munosib hissa qo'shadi. Jumladan maktabgacha ta'limda boshqaruv menejmenti sohasini rivojlanishida orttirilgan tajribalar o'ziga xos ahamiyat kasb etadi.

Mazkur sohani rivojlanishi va takomillashuvi menejer, uning kasbiy kompetentsiyasi, boshqaruv faoliyati va tashkilotchilik qobiliyati bilan bog'liq bo'lib, bunda uning kasbiy-shaxsiy

tayyorgarligi, olib borgan ma'ruzalari va chiqishlari, sayi-harakatlari katta ahamiyatga ega. Har qanday intellegent shaxs kabi menejering kasbiy kompetentsiyasi, boshqaruvchanligi, tashkilotchanligi hamda ma'ruza qilish va uni olib borish qobiliyati shakllangan bo'lishi maqsadga muvofiq sanaladi. Chunki, menejerlik faoliyati jarayonida aniqlik, to'g'rilik, til boyligi, hissiyot, qisqa va lo'nda gapirish, professional atamalardan o'z o'rnida maqsadli foydalanish, o'z hissiyotlarini jilovlay bilishi, tashabbuskorligi, tadbirkorligi, interfaolliigi, muomala madaniyati va muloqatchanligi muhim o'rin tutadi.

Shuningdek, menejering so'z boyligi lug'atlar bilan ishlash, ma'ruza qilish ko'nikmalarini o'rganishi, komunikabiligi, kognitivligi, kreativligi, o'z ma'ruzalari ustida puxta tayyorlanishi, aniq ma'lumot va faktlarga tayanishi yordamida ushbu jarayon yanada muvofiqiyatli kechadi.

Menejering tajribaliligi, murakkab narsalar to'g'risida tushunarli va oddiy so'zlash kobiliyati, kirishimliliigi, muloqatchanligi o'z-o'zidan yuzaga kelmaydi. U ko'plab ma'ruzalar qilish, turli mavzularda bahs munozaralarda faol ishtirok etishi natijasida paydo bo'ladi.

Menejering teran fikrlashi, innovatsion yondashuvi, ilmiy-nazariy ma'ruzalar qilishi, o'ziga nisbatan ishonch bilan yondashuvi, ma'ruzada taqqoslashlardan, sitatalardan, kayfiyatni ko'taruvchi voqealardan, hazillardan foydalanish xodimlarni ko'nglini ko'tarishga, ish samaradorligini oshirishga, mustaqil o'ylashga, fikr yuritishga, o'z ustida ijodiy ishlashga mativatsiya bo'ladi. Shuni aytish o'rinliki, ko'pchilik menejerlarning kamchiligi ma'ruzani haddan tashqari cho'zib yuborishi, yoki ularning ko'p gapirishidir. Ortiqcha, keraksiz so'zlar ma'ruzani mazmunini to'sib qo'yadi va zerikarli kechadi. "Qanday tushuntirsam", "haligi", "nima demoqchiman" va boshka shu kabi ifodasiz so'zlarni takror va takror ishlatilishi ma'ruzani mazmunan boyitmaydi aksincha salbiy ta'sir etadi. Ma'ruzagacha menejerga qo'yidagilar tavsiya etiladi:

- ma'ruzaning shart-sharoitlarini va joyini aniqlash (qatnashadiganlari soni, ma'ruza xonasining joylashuvi, mavjud jihozlar va boshqalar);
- tinglovchilarga sizni kim deb tanishtiradi;
- tinglovchilar tarkibi haqida kerakli axborotni olish;
- ma'ruzani qayta-qayta takrorlash;
- jihozlarni va yordamchi vositalarni tekshirish;
- kengash qatnashchilari bilan ma'ruzadan oldin uchrashish, shunday qilib, ularni "bilib olish" va yaqindan yana tanishish mumkin.

Menejer ma'ruza jarayonida quyidagilarga amal qilishi uning sifati va samaradorligini ta'minlash imkonini beradi.jumladan: ma'ruzadan oldin tinglovchilarning o'z o'rnida o'tirganlariga va eshitishga tayyor ekanliklariga ishonch hosil kilish;birinchi gapni aniq va ishonch bilan talaffuz etish, ma'ruzani boshlanishini yorqin va qiziqarli bo'lishini ta'minlash masalan, muhokama etiladigan muammo bo'yicha qiziqarli dalillarni keltirish so'ngra auditoriya diqqatini ushlab turishga, ma'ruzaga qiziqishni pasaytirmaslikka harakat qilish qatnashchilarga nima uchun ushbu muammo muhim ekanligini tushuntirish, ma'ruzaning asosiy masalalarini sanab o'tib (savollarga ma'ruza jarayonida yoki uning yakunida javob berishingizni aytish),zo'r bermaslik, slaydlarda keltirilgan tayanch so'zlarni aytish, ma'ruzani o'qib bermasdan, aksincha o'z so'ziz bilan tushintirishga harakat qilish, o'z ishonchingizni va tashabbusingizni so'zlar bilan, ovoz yordamida va harakatlar orqali asoslash, keladigan foyda to'g'risida aniq ma'lumotlar berish, amaliy tasdiqlovchi dalillarni asoslab berish, moliyaviy muvofiqlikni namoyish etish, potentsial muammolar aniqlanganligini va ularni yechish mumkinligini ko'rsatish, ma'ruza davomida ovoz ohangini o'zgartirish, ko'pol so'zlarni ishlatmang, tavakkal, hazil ham kilmang bu sizni obro'sizlantirishi mumkin. Haddan tashqari aql bovar qilmaydigan harakatlardan voz kechib, kechirim so'ramang, ma'ruzani qisqaroq bo'lishini ta'minlash. Belgilangan reglamentni hech qachon buzmaslik, auditoriyaga eshitish, ko'rish va qatnashish imkonini bering, buning uchun tasvirlash vositalaridan va amaliy misollardan foydalanish, qatnashchilar ma'ruzangizni eshitishdan to'xtamasdan turib, gapdan to'xtang. Ma'ruzani ijobiy yondashuvlar bilan yakunlash kerak, ma'ruzani yakuniy qismi katta ahamiyatga ega, uni eshituvchilar ko'proq eslab qoladilar, shu sababli uni yodlab olish lozim. Ma'ruza yakunida eshituvchilarni harakat qilishga jalb etish,

yoki qo'llab-quvvatlashni so'rash, eshituvchilarni maqtash, quldirish va sitatalardan foydalanish mumkin. Ma'ruzani boshlang'ich va yakuniy qismi bir-biriga bog'liq bo'lishini ta'minlash, savollarga ishonch bilan javob berish, ma'ruza jarayonida foydalanadigan yordamchi vositalar muhim ahamiyatga ega. Ular quyidagilarga imkon yaratadi:

- tayyorlangan ma'lumotni auditoriyaga ta'sirini kuchaytiradi;
- ma'ruza strukturasi aniqlaydi;
- auditoriya e'tiborini ma'ruzaning tayanch vaziyatlariga qaratish;
- auditoriya ma'ruzaning tayanch vaziyatlarni qanday qabul qilganligiga ishonch hosil qilish;
- ma'ruzachi oldida turgan muammolarni yechishga yordam beradi.

Namoyish etish jihozlaridan va yordamchi vositalardan foydalanishda quyidagilar tavsiya etiladi:

- foydalaniladigan texnikani oldindan tekshirib ko'rish;
- ushbu texnikadan foydalanishni mukammal bilish yoki maxsus texnik xodim xizmatidan foydalanish;
- hammasi siz o'ylaganingizdek bo'lib chiqmasligiga tayyor bo'lish, vaziyatdan chiqish uchun boshqa tasviriy vositalardan foydalanishga tayyor bo'lish;
- ma'ruza plakatlarida va slaydlarda pushti va kizil ranglardan foydalanmasdan, ularni masofadan turib o'qish qiyin, to'q ko'k, yashil yoki qora ranglardan foydalanish tavsiya etiladi;
- slaydlardagi yozuvlarni o'qib bermasdan, slaydlardagi yozuvlarni yaxshi ko'rinadigan kattalikda yozib, ularni tartib raqamlari bilan belgilash zarur.

• ma'ruzaga tayyorgarlik ko'rish jarayonida bajarilishi lozim bo'lgan ishlarni sanab o'tish, ma'ruzaga va yordamchi vositalar hamda jihozlarga ko'yiladigan talablarni aytib o'tish, keyingi «ma'ruza usuli» mavzusidagi muammoli ma'ruzaga tayyorgarlik ko'rish va katnashish zarur. Menejerning boshqaruv faoliyati jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlaridan yana biri maktabgacha ta'lim muassasasi faoliyati samaradorligi tarbiyachi-xodimlarning maqsadni belgilash va qarorlar qabul qilish jarayonida erkin ishtirok etishi, mustaqil va erkin harakat qilishi, o'z fikr va tashabbuslarini namoyon qilishi uchun zaruriy shart-sharoitlar va imkoniyatlarning yaratilishiga bog'liq bo'lib, bunda MTT rahbarlari MTTda ijobiy va ijodiy ta'limiy muhitni shakllantirishga xizmat qiluvchi boshqaruvning ijtimoiy-psixologik metodlaridan foydalanib o'z funksional vazifalarini amalga oshirishi maqsadga muvofiqligini ifodalaydi.

R.X.Djuraev va S.T.Turg'unovlarning fikriga ko'ra, ta'lim muassasasi rahbari boshqaruv faoliyati davomida o'z muassasasining faoliyati, ta'lim-tarbiya jarayonining holati, xodimlarning o'z vazifasiga bo'lgan munosabati, o'zaro munosabatlar, ya'ni tarbiyachi-pedagog va tarbiyalanuvchilarning munosabatlari, shuningdek, umumiy maqsadga erishish uchun amalga oshirilayotgan ishlarning ko'lami va samaradorligi, tarbiyalanuvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlari hamda tashkil etilayotgan o'quv-mashg'ulotlarning sifati to'g'risida yetarli ma'lumotga ega bo'lishi uchun zaruriy axborotlar to'plashi lozim.

Mualliflarning ta'kidlashicha, menejmentning boshqaruv faoliyatida qo'llaniladigan metodlarning ichida muhim ahamiyat kasb etuvchi metodlardan biri hisoblangan axborotlar to'plash metodlari me'yoriy hujjatlarni va ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish, ta'lim-tarbiya jarayonini tahlil qilish, so'rovnomalar o'tkazish, xodimlarni attestatsiyadan o'tkazish, tahliliy baholash, umumlashtirish va tizimlashtirish, statistik va matematik tahlil va boshqa ko'pgina usullarni o'z ichiga oladi [3, 43 – 44-b.].

Adabiyotlarda ta'lim muassasalarini boshqarishning o'ziga xos xususiyatlari sifatida boshqaruvda har bir shaxsning ijodiy imkoniyatlarini ko'rsata olish imkonini beradigan shakl va uslublarni qo'llash zaruriyati; boshqaruvda rahbarning "uddaburon" bo'lishi, ya'ni islohotlarni hayotga tatbiq etilayotgan davrda yuzaga keladigan o'zgaruvchan shart-sharoitlarga o'z vaqtida moslasha olishi; jamoaning ta'lim-tarbiyaviy faoliyatini rejalashtirishda moddiy xarajatlar masalalari samarali hal qilinishi; boshqarishni takomillashtirish sub'ektivlikni rad etishi, muvaffaqiyat masalalari qay darajada to'g'ri qo'yilganligi va qanchalik o'z vaqtida bajarilishiga bog'liqligi; boshqarish samaradorligiga rahbar xodimlarning bilim darajasi va kasbiy

tayyorgarligining ta'sir ko'rsatishi keltiriladi [4, 14-b.].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ta'lim menejmenti jurnali. – Toshkent: Sharq, 2005. № 1-2. – 218 b.
2. Temur tuzuklari / So'z boshi muallifi va mas'ul muharrir Muhammad Ali, forschadan tarj. A. Sog'uniy va H. Karomatov. – Toshkent: Sharq, 2005. – 160 b.
3. Djuraev R.X., Turg'unov S.T. Ta'lim menejmenti: O'quv qo'llanma. – Toshkent: Voris, 2006. – 264 b.
4. Xo'jaev A.A., Xeyki Lentinin. O'zbekiston o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimida boshqarish samaradorligini oshirish yo'llari. – Toshkent, 2001. – 126 b.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA METODIK ISHNI BOSHQARISHNI MODELLASHTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Olimov S. A.

MTTDMQTMOI 1- bosqich tayanch doktoranti

Zamonaviy pedagogikada modellashtirish ilmiy tadqiqotning juda keng tarqalgan metodini ifodalaydi. Zamonaviy insonning hayoti va turmushini g'amxo'r va aqlli mashinalarsiz, gazeta va radiosiz tassavur qilib bo'lmagani kabi, zamonaviy fanning "hayoti va turmush tarzini" ham modellarsiz tassavur qilib bo'lmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi «O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi qarori misolida ko'rsak, mazkur konsepsiya maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, bolalarning sifatli maktabgacha ta'limdan teng foydalanishini ta'minlash, maktabgacha ta'lim xizmatlarini rivojlantirish, bir so'z bilan aytganda, maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishning maqsadli vazifalarini qamrab olgan bo'lib, jarayonning ustuvorliklari va bosqichlarini belgilab beradi. Konsepsiya tasdiqlangandan so'ng o'tgan bir yildan ortiq vaqt mobaynida maktabgacha ta'lim tizimida yangi Qonun qabul qilindi, yangi loyihalar, islohotlar bosqichma-bosqich amalga oshirilib kelinmoqda.

Mazkur rivojlanishlardan kelib chiqqan holda, maktabgacha ta'lim tashkilotlari (MTT) uchun pedagog va boshqaruv kadrlarini tayyorlash, qayta tayyorlash va salohiyatini oshirish borasida ham ilmiy asoslangan boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish va amalda joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi

Etimologik nuqtai nazardan "model" tushunchasini lotincha "modus", "modulus" so'zlariga to'g'ri keladi, ular "o'lcham", "timsol", "usul" deb tarjima qilinadi.

Model, modellashtirish tushunchalari avval texnika va tabiiy fanlarda paydo bo'ldi. Falsafada modellashtirish masalalariga xorijiy olimlardan V.V. Davidov, A.A. Zinovev, V.A. Lefevr, I.V. Novik, N.N. Rezin, V.A. Shtofflar va boshqa bir qator mualliflarning ishlari bag'ishlangan.

Modelning falsafiy ta'riflaridan biri, masalan, I.B. Novikning maqolasida "Model" – bu, o'rganilayotgan obyekt bilan obyektiv mos kelgan, bilishning ma'lum bir bosqichlarida uni almashtira oladigan, tadqiqot jarayonida, axborotning, o'rnatilgan qoidalar bo'yicha o'rganilayotgan obyektning o'zi haqidagi ma'lumotlarga aylantiradigan, qandaydir bir yo'l qo'yiladigan tajribaviy tekshirishni beradigan (haqiqiy agregatni yoki belgilar tizimini ifodalovchi) sun'iy obyekt.

V.V. Davidov modelning, uni boshqa mavhumliklardan farq qiluvchi xususiyatlarini ajratadi: "Model" – bu ilmiy mavhumlikning shakli, unda obyektning ajratilgan ahamiyatli munosabatlari moddiy yoki belgili elementlarning ko'rgazmali qabul qilinadigan va muhim aloqalarida hamda munosabatlarda mustahkamlangan. Bu ahamiyatli tavsifdagi yagona va umumiylikning erkin birligi.

Pedagogikada model obyekt analogidir, u ma'lum bir bilim sohasidagi belgilar, dalillar, aloqalar, munosabatlarni sodda va ko'rgazmali, tahlil va xulosalar qilish uchun qulay va foydalanish mumkin bo'gan shaklda aks ettirishi kerak.

Shunday qilib ilmiy model o'rganilayotgan hodisa mohiyatining mavhum ifodasidir. Shuning uchun metodik ishni boshqarish modelini qurish uchun o'rganilayotgan jarayonni aniqlash va uning mohiyatini organik, ichki tomondan bog'langan va ishlaydigan bir butun sifatida ifodalash zarur.

MTT da metodik ishni boshqarish jarayoniga qaratilgan zamonaviy nuqtai nazarlar ko'rib chiqilgan edi, unda modellashtirish MTTni boshqarishning zaruriy bosqichi ekanligi va birinchi navbatda, pedagogik kadrlar bilan ishlash samaradorligini ko'tarishga yo'naltirilganligi, turli xil ilmiy adabiyotlarda modellashtirish asosida boshqarishga bo'lgan yondashishlarning bayoni tavsiflangan. Bu qoidalar modelni ishlab chiqish uchun metodologik yo'nalish bo'ldi.

Tadqiqot jarayonida bir ma'noli tushunchalar va munosabatlar to'plamini topishga zaruriyat tug'ildi. Ular yordamida o'rganilayotgan obyekt-boshqarish jarayonining tuzilmasini tashxis asosida MTT ning metodik ishlari bilan, model darajasida uning tashkil etuvchilarini va mavjud bo'lgan aloqalarni o'rnatib, aniqlashi mumkin bo'ladi.

Hozirgi kunda ilmiy tadqiqotlarda tushunchalarning mohiyatini aniqlash uchun turli-tuman yondashishlar qo'llanilayotganligi uchun, ularning ichidan biz, izlanishlarimizda qo'llaniladigan ba'zi birlarini ko'rib o'tamiz.

Zamonaviy pedagogika fanida pedagogik mahorat ketma-ket yuzaga keladigan harakatlar to'plami sifatida talqin qilinadi, ulardan, amaliy bilimlarga va uyg'un shaxsni rivojlantirish masalalarini yechishga yo'naltirishga asoslangan, bir qismi (ko'nikmalar) avtomatlashtirilishi mumkin.

Ishlab chiqiladigan modelning boshlang'ich pozitsiyalarini, tuzilmasini va mazmunini aniqlash uchun adabiyotni o'rganish talab qilindi, unda shaxsga va maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisining faoliyatiga qo'yilgan talablar ko'rib chiqiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrdagi PQ-2707-son "2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida"gi qarori
3. Klarin M.V. Innovatsionniye modeli uchebnogo protsessa v sovremennoy •zarubejnoy pedagogike. Dis. ... dokt. ped. nauk. - M., 1994, - 356 s.
4. Lomov B.F. Metodologicheskiye i teoreticheskiye problemi psixologii. -M., 1984.-444 s.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA IKKINCHI TILNI O'RGATISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR

Qurbonova Z.U.

MTTDMQTMOI "Axborot resurs markazi"
bo'limi boshlig'i.

Axmedov B.O.

"Axborot resurs markazi" metodisti.

Bugungi kunda ikkinchi tillarni bilish ko'nikmasi professional ta'limning ajralmas qismlaridan biri bolib bormoqda. Bu maktabgacha ta'lim jarayonini ham chetda qoldirgani yo'q. Yoshlar ta'limi davomida ikkinchi tillarni o'rgatishning ahamiyati sezilarli darajada oshdi.

Ikkinchi tilni o'rganishga kompleks yondashish ko'p qirrali shaxsni shakllantirish va rivojlantirishning zaruriy shartidir.

"Integratsiya" atamasi biz alohida differensial qismlarning bir butunga bog'langanligi (birikishi) holati tushunchasini, shuningdek, bu holatga olib keladigan pedagogik jarayonni

tushunamiz. Xorijiy soʻzlarning izohli lugʻatida quyidagi taʼrif berilgan: integratsiya – qismlar, tarkibiy qismlar birlashmasi, jarayonning bir birlikka qoʻshilish bilan bogʻliq tomoni.

Taʼlimdagi integratsiya gʻoyasi buyuk Ya.A.Komenskiyning asarlarida oʻz ildizlarini oladi: "Bir-biri bilan bogʻliq boʻlgan hamma narsa doimiy ravishda bogʻlangan boʻlishi kerak va aql, xotira va til oʻrtasida mutanosib ravishda taqsimlanadi."

Taʼlimning integratsiyasi – taʼlimning muayyan bosqichida taʼlim tizimi doirasida mazmun, uslub va shakllarning oʻxshash qismlari va elementlarini taʼlim va tarbiyaning umumiy maqsadiga boʻysunishidir.

Integratsiya tuzilmasi quyidagilarni oʻz ichiga oladi:

- a) obʼyektlar;
- b) aloqa (oʻzaro aloqa oʻrnatilgan obʼektlarni nomlash);
- v) ulanish yoʻnalishi (bir obʼyektdan ikkinchisiga aloqa).

Integratsiyalashgan oʻqitish tizimli oʻqitishning didaktik tamoyilini amalga oshirishga yordam beradi. Integratsiyalashgan taʼlimda yangi bilim va koʻnikmalarni shakllantirish boshqa faoliyat turlari boʻyicha mavjud tajriba asosida amalga oshiriladi, oʻqitish mazmuni, vositalari va usullarini kengaytiradi, vaziyat turlicha boʻladi, individuallashtirish imkoniyatlari mavjud. Oʻquv jarayoniga turli mashgʻulotlar uning samaradorligiga xizmat qiladi, chunki ularning har biri oʻz oʻzida tarbiyalanuvchini faollashtiradi, uni mustaqillikka undaydi, maʼlum bir fan boʻyicha, jumladan, ikkinchi tilni oʻzlashtirishga koʻmaklashadi. Bilimga va umuman oʻrganishga qiziqishni chuqurlashtiradi va kengaytiradi.

Ikkinchi tilga kelsak, integratsiyalashgan kurslarning turli materiallarida talaffuz va intonatsiya koʻnikmalarini, lugʻat va grammatikani shakllantirish uchun asos yaratish mumkin.

Ikkinchi tilni oʻqitish amaliyotiga integratsiyalashgan kurslarni joriy etish ikkinchi tilni oʻzlashtirishga boʻlgan qiziqishni uygʻotadigan kommunikativ va kognitiv motivlarga yordam beradi. Muloqot vositasi sifatida ikkinchi tilni oʻrganish yetakchi boʻlishi kerak, barcha jihatlar kommunikativ maqsadlarga boʻysunishi kerak. Kommunikativ qobiliyat va integratsiya oʻrtasida aniq bogʻliqlik mavjud. Integratsiya, shuningdek, kommunikativ qobiliyatlarni shakllantirishning asosi va kommunikativ qobiliyatlarning natijasi va muloqotni amalga oshirish natijasidir.

Integratsiyaviy trening - ikkinchi tilni oʻrganish jarayonida uzviy bogʻliq boʻlgan jarayon va natija. Fanlararo aloqalarni oʻrnatishni toʻgʻrilash, ulardan oʻquvchilar ongini shakllantirish uchun zarur boʻlgan moslashuvchanlikdan mohirona foydalanish, oʻquv jarayonini faollashtirish va amaliy yoʻnalish olish. Trening integratsiyasi turli guruhlarda olingan barcha bilim va koʻnikmalarni yagona tizimga bogʻlash, shuningdek, ushbu aloqalarni amalga oshirishda yangi bilimlarni olish imkoniyatini beradi. Integratsiyalashgan yondashuv real dunyoda nutq akti doirasidagi kommunikativ funktsiyalarni oʻrgatish imkonini beradi, u kundalik vaziyatlarda maqtoq, kechirim soʻrash, maʼlumot soʻrash uchun qanday ishlatilishini koʻrsatadi.

Integratsiyalashgan taʼlimni shakllantirish muammosi haqida gapirganda, quyidagilarni eʼtiborga olish kerak: mashgʻulot yoki kursni tayyorlash uchun siz uchta jihatga eʼtibor qaratishingiz kerak - mavzu-mazmun, lingvistik va kommunikativ. Ulardan biriga javob bermaslik integratsiyalashgan taʼlimni imkonsiz qiladi.

1) Mavzu-mazmun jihatida talab qilinadigan informatsionlik darajasi bilan belgilanadi. Mavzuning asosiy savollari boʻyicha tayyorlanmagan nutq uchun zarur boʻlgan mavzu boʻyicha faktik bilimlar miqdorini oldindan tanlash kerak.

2) Til. Bu jihat maʼlum bir mavzu boʻyicha bilimlarni ikkinchi tilda ifodalash uchun zarur va yetarli boʻlgan leksik birliklarni tanlashni oʻz ichiga oladi.

3) Kommunikativ. Ushbu jihat tanlangan leksik birliklardan maqsadli foydalanish orqali muloqot muammolarini hal qilish, yaʼni maʼlumot berish, oʻz fikrlarini bildirish va hokazolar orqali amalga oshiriladi.

Anʼanaviy dasturlardan farqli oʻlaroq, integral til dasturlari til boʻyicha koʻp tizimli bilimlarni shakllantiradi. Bunday dasturlar mono tizimli ikkinchi tillarni oʻzlashtirish maqsad emas, balki boshqa mono tizim bilan tashqi aloqalar va oʻzaro aloqalarni amalga oshirish vositasidir.

Ma'lumki, an'anaviy tarzda dastur maqsadlari, o'quv mazmuni, ketma-ketlikni egallash va nutq ko'nikmalariga qo'yiladigan talablarni hujjatlashtiradi. Ikkinchi tilni o'rganishning integratsiyalashgan kursining maqsadli funktsiyasi dasturiga muvofiq, birinchi navbatda, jamiyatning zamonaviy tartibini belgilab beradigan maqsadlarni ochib berish kerak. Integratsiyalashgan kursni chuqur o'rganish nuqtai nazaridan ikkinchi tilni o'rganishni nazarda tutadi:

1) kursning qiziqarli ma'lumotlari va tarbiyalanuvchilarni ikkinchi til bilan amaliy mashg'ulotlarga jalb qilish tufayli ikkinchi tilni o'rganish motivatsiyasini oshirish;

2) ma'lum amaliy sohalarga yo'naltirilgan virtual diqqatga sazovor joylardan ikkinchi tildagi bilim, ko'nikmalarni shakllantirish;

3) qabul qilish (o'qish, tinglash) va ishlab chiqarish (nutq va yozish) bo'yicha nutq amaliyoti hajmini oshirish asosida bilim, ko'nikma va malakalarning mustahkamligini ta'minlash;

4) birlashtirish mexanizmlarini (jumladan, lingvistik materialning leksik va grammatik muvofiqligi, uning semantik o'zgarishi, parafraza) takomillashtirish orqali ko'proq moslashuvchanlikni ta'minlash;

5) tarbiyalanuvchilar o'zlari o'qishlari va ma'lum darajada tinglash orqali tushunishlari mumkin bo'lgan potentsial yoki retseptiv lug'at va grammatik hodisalar doirasini sezilarli darajada kengaytirish;

6) faol lug'at minimumini kengaytirish va undan aloqa muammolarini hal qilishda maqsadli foydalanishni o'rganish, ya'ni sohadagi aniq holatlar uchun ko'proq xos bo'lgan muloqot sharoitida ma'lumot berish va so'rash, so'rov, maslahat, fikr, baholash va hokazolarni bildirish;

7) MTT tarbiyalanuvchilarini real dunyoga yaxlit ko'rinishini yarating. Ushbu integratsiyaning natijasi - bola dunyoning ma'lum qismlarining tizim sifatida bog'liqligini aks ettiruvchi dunyo bilimlarini oladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib xulosa qilishimiz mumkinki, ikkinchi tilni umumiy ilmiy, kasbiy va uslubiy yo'naltirilgan holda kompleks o'rganish tizimini faqat ijtimoiy olimlar, pedagoglar, psixologlar ishtirokidagi har tomonlama o'rganish asosida aniqlash va tavsiflash mumkin.

Ikkinchi tilni o'qitish bo'yicha integratsiyalashgan kurslar turli o'quv fanlari bo'yicha olingan barcha bilim va ko'nikmalarni bir-biriga bog'lash imkonini berdi va ikkinchi tildagi o'quv jarayonini rag'batlantirish manbai hisoblanadi. Integratsiyalashgan kurslardan foydalanish murakkab jarayon bo'lib, hech bo'lmaganda fanlararo aloqalar va tarkibning asosiy shakllarining funktsional darajasida oldindan aniqlashni talab qiladi. Shubha yo'qki, fanlararo aloqalarning xilma-xilligiga qaramay, asosiy narsa - berilgan sharoitlar MTT uchun ularni shakllantirishning asosiy maqsadini aniq belgilash kerak.

Ikkinchi til bo'yicha integratsiyalashgan mashg'ulotlarda muloqotni tashkil etish ikkinchi tilni o'rganuvchilarni atrofimizdagi voqelikni ob'ektiv bilish vositasi va aloqa vositasi sifatida amalga oshirishga yordam beradi. Shuningdek, u o'z-o'zini ta'minlashga yordam beradi. Ikkinchi tilni o'rganishning integratsiyalashuvi orqali tarbiyalanuvchilar o'z-o'zini ta'lim olishlari va nutq qobiliyatlarini yaxshilashlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Artemov V.A. Chet tillarini o'qitish psixologiyasi. – M.: Ma'rifat, 1999 yil.
2. Baxtalina E.Yu. Bolalar bog'chasida integratsiyalashgan ta'lim to'g'risida. // bolalar bog'chasida chet tili. - 2000. - No 6, b. 44-47.
3. Zagornya L.P. Ilg'or bosqichda o'quv matnlari tizimi asosida og'zaki nutqning mazmun tomonini takomillashtirish: Dissertatsiya avtoreferati ... fanlar nomzodi. - M., 2005 yil.
4. Maksimova E.A. Chet tili o'qituvchisining pedagogik bilimlari tarkibi: Dissertatsiya avtoreferati ... fanlar nomzodi. - L., 1983 yil.
5. Trofimova G.S. Kommunikativ pedagogik kompetentsiyaning tuzilishi: uslubiy jihat. - Izhevsk, Gumbaz, 2000 yil.

MAKTABGACHA TA'LIM SIFAT VA SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING USTUVOR PRINSIPLARI

Tojiboyeva X. M.

O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot
instituti direktor o'rinbosari,
pedagogika fanlari doktori (DSc), k.i.x.

XXI asr inson idealini ta'lim tizimiga kiritish uning barcha bo'g'inlarning, jumladan, maktabgacha ta'lim tizimining sifat jihatidan yangilanishi bilan bog'liq. Hammaga ma'lumki, inson hayotining dastlabki yillarini o'z ichiga qamrab oluvchi maktabgacha ta'lim yosh davri o'z ahamiyatiga ko'ra noyob holat hisoblanadi. Aynan shu yillarda bolada o'z asosiy insoniy qobiliyatlarining shakllanishi yuz beradi, uning shaxsi rivojining asoslari qo'yiladi.

Insonning kelajagi, uning xulq-atvori, qobiliyati, dunyoqarashi bolalik qanday bo'lganligiga, ta'lim qanday bo'lganligiga ko'p jihatdan bog'liqdir. Bularning hammasi bolalikning almashib bo'lmas ahamiyatini, uning barkamol shaxs sifatida shakllanishidagi alohida rolini belgilaydi va maktabgacha ta'lim yoshidan boshlab ta'lim sifatini ta'minlash muammosini davlat ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylantiradi.

Kuzatishlarimizga ko'ra, maktabgacha ta'lim tizimida boshqarish, maqsadlar, mazmun, vositalar va usullar sifatga, ya'ni sifat va samaradorlikni oshirishga yo'naltirilgandagina "barkamol shaxs" asoslarini shakllantirishni ta'minlovchi ta'lim darajasiga erishish mumkin bo'ladi. Modomiki, maktabgacha ta'lim sifati va samaradorligini takomillashtirish – ta'lim sifatini boshqarish yaxlit tizimining o'zini-o'zi ta'minlovchi birligi bo'lib xizmat qilar ekan, bunda uni bu jarayonning tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqish kerak.

Ma'lumki, samaradorlik xar qanday faoliyatda eng kam kuch sarflash va moddiy jihatdan kam harajat qilgan holda, qisqa vaqt ichida ko'zlangan maqsadga to'la erishishdir. Garchi buni faoliyatga tatbiq etadigan bo'lsak, unda qulaylik tomoni ham hisobga olinadi. Lekin uning amalda hal qilinishi ma'lum shart-sharoitga bog'liq bo'ladi.

Maktabgacha ta'lim sifatini oshirishning asosiy tendensiyalarini aniqlash ta'limdagi va jamiyatdagi hozirgi vaziyatni hisobga olgan holda ularning ta'lim sifatiga ta'sirini belgilash uning boshlang'ich bosqichi bo'lishi kerak[1].

Har qanday boshqa ilmiy ijtimoiy nazariya kabi maktabgacha ta'lim jarayoni sifati va samaradorligini takomillashtirish nazariyasi ham turli fanlar, avvalo falsafa fani tomonidan ishlab chiqilgan umumslubiy yondashuvlardan, qoidalardan, prinsiplardan kelib chiqadi.

Obyektivlik, o'zaro hamjihatlik, taraqqiyot prinsiplari maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etiladigan pedagogik jarayon sifatini boshqarishning uslubiy asosi hisoblanadi.

Obyektivlik prinsipi. Ushbu umumilmiy prinsip bilish jarayonini dialektik-materialistik talqin qilish bilan bog'liqdir. Obyektiv mavjud bo'lgan borliqni to'g'ri yoki taxminan to'g'ri aks ettiruvchi ilmiy bilimning obyektivligini tan olish uning o'zagini tashkil etadi. Haqiqat bilimlarning mohiyatidan iboratdir, ular bilimni anglovchi kishining irodasi va istaklariga bog'liq bo'lmaydi. Ammo ayni vaqtda obyektiv sifatlar, aloqalar va tashqi dunyoning munosabatlari bilim subyektining ongida in'ikos etib, uning bilish predmetiga aylanadi, undan muayyan xulosalar chiqariladi, u yoki bu munosabat shakllantiriladi.

Ushbu subyektiv holatlar ta'lim jarayoni sifatini boshqaruvchi maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagogik va boshqaruv xodimlarining yaxshi nazariy tayyorgarligi sharoitida obyektiv mazmun bilan mos keladi.

Modomiki, maktabgacha ta'lim sifatini boshqarish jarayoni hamisha, eng avvalo, baholash ko'rsatkichlarini tanlash, tegishli baholash mezonlaridan foydalanish, olingan ma'lumotlarni ekspert baholashi mobaynida talqin qilishning to'g'riligi va hokazolar bilan bog'liq yetarlicha miqdordagi subyektiv omillarni o'ziga qamrab olar ekan, bunda uning subyektlari uchun olingan ma'lumot va uning bahosining xolisligiga va aniqligiga erishishga intilish o'ta muhimdir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayoni sifati va samaradorligini oshirishga nisbatan bu prinsipni amalga oshirish quyidagilarni taqozo etadi:

- ta'lim jarayoni sifati belgilovchi muhim xususiyatlarni muvaqqat omillar tufayli paydo bo'ladigan muhim bo'lmagan xususiyatlardan ajratish va buning natijasi sifatida boshqaruv ta'sirlarining to'g'ri yo'nalishini tanlash;
- ta'lim jarayonini uning miqdoriy va sifat tavsiflari birligida tadqiq qilish;
- ta'lim jarayoni sifati va uning natijalarini ularni keltirib chiqargan aniq tashqi va ichki holatlar kontekstida ko'rib chiqish;
- informativlik, obektivlik va ishonchlilik talablariga javob beruvchi nazorat-baholash vositalaridan foydalanish.

O'zaro hamjihatlik prinsipi. Amal qilish shart-sharoitlaridan qat'iy nazar, har qanday pedagogik holat o'zicha, o'z qobig'iga o'ralgan holatda emas, balki faqat o'rab turgan borliqdagi boshqa jarayonlar bilan o'zaro hamjihatlik asosidagina mavjud bo'ladi. Hamjihatlik har qanday tuzilma elementlari aloqasining usuli, uning o'zgaruvchanligi va barqarorligining asosi hisoblanadi, shu sababli u yoki bu obyektning mohiyatiga kirib borish zarurati uni pedagogik faoliyatning boshqa holatlari bilan turli munosabatlar orqali ko'rib chiqishni taqozo etadi. U yoki bu obyektlar o'zaro hamjihatligining vositalarini bila turib, ularning istalgan paytdagi holatini prognoz (bashorat) qilish mumkin.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayoni sifati va samaradorligini takomillashtirish doirasida o'zaro hamjihatlik prinsipi quyidagilarni nazarda tutishi kerak:

- ta'lim jarayoni holati, uning natijalari va ularni keltirib chiqargan tashqi va ichki omillar o'rtasidagi sabab-oqibat aloqalarini aniqlash va shundan kelib chiqqan holda, ularning kelgusi o'zgarishlarini bashorat qilish;
- maktabgacha ta'lim jarayoni sifati loyihalashtirishning asosi sifatida tahlil va bashorat qilish natijalaridan foydalanish;
- maktabgacha ta'lim jarayoni sifati xususiyatlarning yig'indisi (integral va oddiy) sifatida ko'rib chiqish, ularning o'zaro hamjihatligining mexanizmini ochib berish;
- sifatni takomillashtirishni uning protsessual va natijadorlik qismlarining o'zaro bog'liqligida tadqiq qilish;
- sifatni boshqarish jarayonining tuzilmaviy-funksional qismlari o'rtasida zarur aloqalarni o'rnatish;
- boshqaruvning tashkiliy tuzilmasini chiziqli-funksional va asosiy tuzilmaviy birliklarni uyg'unlashtirish prinsiplarida qurish; pedagogik faoliyatni amalga oshirishda xodimlar o'rtasida o'zaro aloqalarni o'rnatish.

Rivojlanish prinsipi. Ushbu prinsip har qanday obyektning paydo bo'lish, shakllanish va o'zgarish jarayonida ko'rib chiqishni, uning ziddiyatli xususiyatini ochib tashlashni, miqdor va sifat o'zgarishlarini hisobga olishni, bir holatdan boshqa holatlarga o'tish imkoniyatini talab etadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayoni sifati va samaradorligiga tatbiqan bu prinsip quyidagilarni taqozo qiladi:

- boshqarish obyektidagi miqdor va sifat o'zgarishlarini ko'rishga, bu o'zgarishlarning xarakterini (progressiv yoki regressiv) aniqlashga imkon beruvchi ta'lim sifatining tizimli monitoringini o'tkazish;
- boshqariladigan obyektning real sifatdan potensial sifatga o'tishining sabablarini va vositalarini aniqlash;
- boshqaruvni nafaqat boshqaruv jarayonining belgilangan doirada faoliyat ko'rsatishiga, balki uning rivojlanishiga ham yo'naltirish, buning natijasida u yangi sifat holatiga erishadi;
- rahbar tomonidan rivojlanish subyektiv tabiatga egaligining anglanishi va ta'lim jarayonining sifat holatiga erishishga qaratilgan jamoaning ijodiy o'zgartiruvchilik faoliyatini kengaytirish doirasida inson omilini faollashtirishga e'tiborni jalb etish.

Maktabgacha ta'lim jarayoni sifat va samaradorligini oshirishda psixologiya va pedagogika tomonidan ifodalangan qator g'oyalar va qoidalar prinsipial metodologik ahamiyatga egadir.

1. Shaxsning rivojlanishida faoliyatning alohida rolini belgilab beruvchi shaxs va faoliyat nazariyasi[2]. Ko'rib chiqilayotgan nazariyada maktabgacha ta'lim jarayoni sifati va samaradorligini oshirish uchun quyidagilar eng muhim masalalar hisoblanadi:

- ta'lim tizimlarida faoliyatning asosiy maqsadi va natijasi sifatida bola shaxsining rivojlanishini ajratish, malakalilik, tashabbuskorlik, ixtiyoriylik, mustaqillik, ijodkorlik, xatti-harakat erkinligi va xavfsizlik, o'zini-o'zi anglash va o'zini-o'zi baholash uning asosiy tavsiflari bo'lib maydonga chiqadi;

- shaxsning rivojlanishida yetakchi faoliyatning rolini asoslash;

- faoliyat va unda bolani to'laqonli rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash vositasi sifatida predmetli-rivojlantiruvchi muhitni yaratishning alohida ahamiyatini asoslovchi maktabgacha ta'lim yoshidagi bolani rivojlantirishning faoliyatli asosini predmetli boyitish;

- ta'lim tizimlarida faoliyatning o'ziga xosligini ajratish, u shundan iboratki, bunda uning qonuniyatlari kattalar va bolalarning birgalikdagi faoliyati nuqtayi nazaridan yanada to'laroq ochiladi hamda pedagog va bolaning o'zaro muloqoti, hamkorligi bilan bog'liq subyekt – subyekt munosabatlarida aniqlashtiriladi.

2. Ta'lim jarayonida bolani rivojlantirishning potensial imkoniyatlarini amalga oshirishga qaratilgan psixik rivojlanish bo'yicha o'qitishning yetakchi roli haqidagi qoida va unga asoslangan rivojlantiruvchi o'qitish nazariyasi.

3. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalikning o'z qiymati, uning insonni yanada rivojlantirishning ilk asoslari shakllanishining noyob davri sifatidagi ko'chmas ahamiyati, uni ro'yobga chiqarish har bir yoshdagi bolaning jismoniy va ruhiy rivojlanishining umumiy qonuniyatlariga javob beruvchi shart-sharoitlarni yaratish zarurligini va bolalarning o'ziga xosligini hisobga olishni taqozo etadi. Bu shart-sharoitlarning jami barcha asosiy yo'nalishlar bo'yicha ya'ni jismoniy, ijtimoiy, badiiy-yestetik rivojlanish bolani to'laqonli va yaxlit rivojlantirishni ta'minlashga qaratilgan bo'lishi kerak.

4. Ijtimoiy-madaniy tajribani ijodiy o'zlashtirish konsepsiyasi. U yoki bu faoliyatni egallashda shakllanadigan va rivojlanadigan har bir bolaning ijodiy imkoniyatlarini eng ko'p darajada ochish uchun shart-sharoitlar yaratish zarurligini asoslaydi.

5. O'qitishning shaxsga yo'naltirilgan modelida o'z aniq mujassam ifodasini topgan ta'limni insonparvarlashtirish g'oyasi[3]. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayoni sifatini takomillashtirish muammosiga tatbiqan bu g'oya quyidagi qoidalar orqali taqdim qilinishi mumkin:

- bola shaxsini rivojlantirish ta'lim jarayoni sifatining va uning natijalarining bosh mezoni bo'lishi kerak;

- sifatga yo'naltirilgan ta'lim bolaning o'ziga xosligini qo'llab-quvvatlash asosiga qurilishi kerak;

- ta'lim mazmunini ishlab chiqishda umuminsoniy qadriyatlar hamda jahon va mamlakat madaniyati qadriyatlarining ustuvorligi e'tirof etilishi;

- faoliyat mazmunini, usullarini tanlashda bola ehtiyojlarini qondirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

- bolalar bilan pedagogik ishni tashkil qilishda pedagogga mustaqillik berish, bir vaqtning o'zida sifatli ta'lim uchun uning mas'uliyatini oshirish.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim muammolariga bag'ishlangan tadqiqot natijalarini o'rganish shuni aniqlashga imkon berdiki, maktabgacha ta'lim jarayoni sifati va samaradorligini oshirish muammosi nisbatan kam ishlangan muammolardan biridir. Shu munosabat bilan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik jarayon sifat va samaradorligini oshirishning pedagogik tizimini ishlab chiqish hamda amaliyotga tatbiq etish alohida ahamiyatga ega hisoblanadi. Bunday tizim fanlararo asosda, falsafa, kibernetika, sinergetika,

sistemologiya, boshqaruv nazariyasi, kvalimetriya, psixologiya, pedagogika kabi fanlar sohasidagi bilimlarni jalb qilgan ishlab chiqilishi kerak.

Foydalanilgan manbalar:

1. Djurayeva B.R., Tojiboyeva H.M., Nazirova G.M. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari // Toshkent, - O'zPFITI. – 2015. 112 bet.
2. Makarenko A.S. O vospitanii. //Zolotoy fond pedagogiki.- M.: Shkolnaya pressa, 2003.- 192 s.
3. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o'qituvchisining psixologiyasi.– T.: O'zbekiston, 1999. – 29 b.

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMINI INNOVATSION BOSHQARISHNING ZAMONAVIY SHARTLARI

Tursunova Z. T.

Namangan viloyati, Yangiqo'rg'on tumani,
Maktabgacha ta'lim bo'limi tasarrufidagi
46-DMTT direktori.

Ta'lim sohasi sifati samaradorligini oshirish borasida yurtimizda ham bir qancha islohatlar olib borilmoqda. Prezidentimiz tomonidan chiqarilgan farmon, farmoish va qarorlarda, hamda, 2020- yil 23-sentabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi qonunda ham buning yorqin dalilini ko'rishimiz mumkin.

Ta'lim muassasasining boshqaruv faoliyatiga nazar tashlaydigan bo'lsak boshqarish asosan ta'lim muassasasining faoliyat xususiyatiga ko'ra pedagogik jarayonni rejalashtirish, tashkil etish, rag'batlantirish, natijalarni nazorat qilish maqsadida amalga oshiruvchi boshqaruv faoliyati hisoblanadi.

Maktabgacha ta'lim mutaxassislari ta'lim tizimida innovatsion g'oyalarni yaratish va joriy etish zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkilotlarini rivojlantirish uchun zaruriy shartdir degan fikrga kelishib olishadi. Ta'limiy faoliyat jarayonida innovatsion texnologiyalarni joriy etish yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, tarbiyachilar tomonidan har doim ijobiy seziladi, ular faoliyatni osongina o'zgartiradilar. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarning ta'limiy faoliyat jarayonida qo'llanilishi mumkin, bir nechta qat'iy talablar berildi. Bularga quyidagilar kiradi:

- Kontseptuallik, ta'limiy faoliyat jarayoni ma'lum ilmiy tushunchaga asoslanishi kerakligini anglatadi

- Tizimga tegishli texnologiyalar, bu texnologiyalar tizimga xos bo'lgan barcha belgilarga ega bo'lishi kerak. Ya'ni, ular yaxlit, mantiqiy va ularning elementlarining tarkibiy qismlari bo'lishi kerak

- Ishlov berish - pedagogik jamoa muayyan maqsadlarni belgilash, o'quv jarayonini rejalashtirish, ish jarayonida, bir yoki boshqa lahzalarni tuzatish imkoniyatini tushunish kerak.

- Reprodiktuvchanlik - bu talabga nisbatan qo'llaniladigan tarbiyachi shaxsidan qat'i nazar, texnologiyani teng darajada samarali bo'lishi kerak. Maktabgacha yosh - bu bolaning atrofida dunyoni faol o'rganadigan davr. Maktabgacha yoshdagi bolalar o'zlarining psixologik rivojlanish xususiyatlariga ega. Yurish boshlaganida, bola juda ko'p kashfiyotlar qiladi, xonada, ko'chada, bolalar bog'chasida joylashgan narsalar bilan tanishadi. Turli narsalarni yig'ish, ularni o'rganish, mavzudan kelib chiqqan tovushlarni tinglash, bu ob'ektning qaysi fazilatlarini va xususiyatlarini borligini biladi.

Ta'lim tizimida innovatsion faoliyatini rejalashtirishning o'zi ham bir qator tamoyillarga muvofiq amalga oshiriladi. Jumladan:

1) strategik (yuqori maqsad) va taktik (bir yillik joriy maqsadlar, oylik vazifalar) rejalarning ustivorligi va ustunligi.

2) strategik va taktik rejalarning ijtimoiy yo‘naltirilganligi.

3) rejalashtirish obektlari va ularning zahiralari oqilona taqsimlash maqsadida ularning muhimligi bo‘yicha ajratish.

4) rejalarning mavjud moddiy shart-sharoitlarga mosligi.

5) muayyan maqsadlarga erishishni kafolatlovchi muqobil rejalarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga tadbiq etishda kam xarajatlikka erishish.

6) rejaning iqtisodiy jihatdan asoslanishi;

7) rejalashtirish tizimining teskari aloqasini ta‘minlash.

8) reja amalga oshirishning eng qulay shaklini tanlash.

9) faoliyat davrini tartibga solish va uning izchilligi, ustivorligi ta‘minlash.

10) tadbirlarning puxtaligini tahlil qilishga imkon beruvchi faoliyat va grafikli (yozuvli) reja tahlilini amalga oshirish. Pedagogik faoliyat jarayonini tashkillashtirishda ishlab chiqilgan rejalarni amalga oshirish, qatnashchilar o‘rtasida vazifalarni taqsimlash, ularning huquqlari va majburiyatlarini aniqlashdan iborat o‘zaro bog‘liq harakat mexanizmlarini belgilash maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, ta‘lim maqsadlarini amalga oshirish uchun sarflangan vaqt va sarflarni qayd qilish, zahiralarni sarflash puxta hisob-kitob olib borilishini talab qiladi.

Demak, maktabgacha ta‘lim tizimini innovatsion boshqarishda demografik, etnografik, malakaviy va boshqa jihatlarni aniqlash maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Инновационный менеджмент: Учебник / Под. ред. Горфинкеля В. Я – М.: Вузовский учебник, 2006.

2.R.J.Eshmuhammedov,A.A.Abduqodirov,A.X.Pardayev ”Direktorning ish kitobi”(amaliy tavsiyalar)-T :2007.

3."Yosh direktor maktabi". A.Frolov. Toshkent, 1992.

4.R.Ahliddinov “Uzluksiz ta’limda pedagogik boshqaruv masalalari”T:2002

3-shu'ba: MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH-DA IJTIMOYIY HAMKORLIK

MAKTABGACHA TAYYORLOV GURUHLARIDA KONSTRUKTIV BILIM BERISH IJTIMOYIY PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Axmadaliyev S.

MTTDMQTMOI "Ijtimoiy fanlar" kafedrası
dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi.

Maktabgacha tayyorlov guruhlarida muammolarni ixtiro qilish(triz) dasturi bo'lajak MTT tarbiyachilarida uchun pedagogik tajriba va kasbiy mahorat tadqiqotchining shaxsini shakllantirish va rivojlantirishning muhim omilidir. Ammo bunga maqsadli (ko'pincha uzoq muddatli) tayyorgarlik zarur. Uning natijasi maktabgacha tayyorlov guruhlarida bolalarida muammolarni ixtiro qilish(triz) faoliyatga nazariy va amaliy tayyorgarlikni shakllantirishdir. Tayyorgarlikning ushbu turlari bo'lajak tarbiyachilarning umumiy pedagogik tayyorgarligi jarayonida shakllangan pedagogik bilimlarga asoslanadi.

Ammo bu bilimlar bo'lajak tarbiyachining kasbiy faoliyatining asosi bo'lishi mumkin, agar:

- pedagogik tizimida va fanlararo aloqalar tizimida mavjud bo'lishi va rivojlanishi;
- pedagogik fikrlashning asosi bo'lib, analitik, proeksion, prognostik va reflektiv ko'nikmalarga aylanadi ;
- pedagogik mahorat va qobiliyatlarni (tashkiliy, kommunikativ, pedagogik mahorat) shakllantirish va rivojlantirish uchun mazmunli asos bo'lib xizmat qiladi.

Talabalar va o'qituvchilar o'rtasida pedagogik fikrlashning shakllanishi va rivojlanishi ularning pedagogik faktlar va hodisalarni nazariy tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantirish bilan bog'liq. Ushbu qobiliyatning dinamik rivojlanishi pedagogik vazifalar tizimini: kasbiy, ijodiy, izlanish tizimini hal qilish natijasidir.

Pedagogik muammoni hal qilish tizimli "o'ylash - harakat qilish - o'ylash" uchligiga asoslangan. Ushbu tizimlilikni amalga oshirishning asosiy shaxsiy natijasi - bu pedagogikada umumlashtirilgan fikrlash qobiliyatini shakllantirish va bu natijaning zaruriy sharti bo'lgan - bu shaxsning analitik, prognostik, proeksion, reflektiv ko'nikmalarini rivojlantirishdir.

Maktabgacha tayyorlov guruhlarida muammolarni ixtiro qilish(triz) bo'lajak tarbiyachilardan pyedagogik fikrlash shaxsning aqliy mehnat madaniyatini shakllantirishni va uning kasbiy kuzatuvchanligini, diqqatini, tasavvurini, xotirasini rivojlantirishni taklif etadi. Shu bilan birga, aqliy mehnat madaniyatini rivojlantirish konsepsiyamizning quyidagi vazifalariga javob beradi:

- aqliy mehnatni kuchaytirishga va uni maqbul tashkil etishga qaratilgan shaxsning bilish faoliyati uslubini doimiy ravishda takomillashtirish;
- shaxsning aqliy mustaqilligini shakllantirish va uning boshqa yondashuvlar, pozitsiyalar va baholarga ochiqqligi;
- kasbiy va pedagogik faoliyat va ilmiy ish bilan shug'ullanish uchun shaxsning ichki motivatsiyasini rivojlantirish va o'z-o'zini rivojlantirish, tanlangan faoliyat sohasida o'zini o'zi to'liq anglashga tayyorlik;
- shaxsning innovatsion yo'nalishini, uning innovatsion madaniyatini shakllantirish, bu uning pedagogik fikrlash va aqliy mehnat madaniyatini rivojlantirish jarayonlarining uzluksizligini ta'minlaydi.

Konsepsiyaning yuqoridagi muhim xususiyatlarini kasbiy-pedagogik va ilmiy faoliyat subyektlarini o'zlashtirishi dolzarb ilmiy muammolar va yuzaga keladigan amaliy muammolarni nazariy tahlil qilish jarayonlarining samaradorligiga yordam beradi. Bunday holda, nazariy tahlil jarayonining quyidagi asosiy bosqichlarini amalga oshirish kerak:

- asl ziddiyatni (muammoni) aniqlash;

- Maqsadga erishda muammolarga ajratish va ularni yechish ketma-ketligini o‘rnatish;
- Maqsadga erishishda o‘rganilayotgan va o‘zgartirilgan pedagogik hodisani uning tarkibiy qismlariga ajratish va har bir qismni yaxlitlik bilan tushunish;
- nazariyada o‘rganilayotgan mavzuning nazariy modelini yaratish uchun zarur asoslarni topish;
- erishilgan kasbiy-pedagogik va ilmiy faoliyat natijalarini belgilangan maqsadlar bilan o‘zaro bog‘lash.

MTT pedagogikasi g‘oyalari qiziqish bildirmoqdalar, chunki zamonaviy ta’limda bu juda muhimdir vazifa - har xil nostandart vazifalarni barqaror hal etishga tayyorlanadigan ijodkor shaxsni tarbiyalash faoliyat yo‘nalishlari tasvirlanadi.

Maktabgacha yoshga moslashtirilgan o‘qitish metodikasidan foydalanish kichik yoshdagi bolalarni tarbiyalash va tarbiyalashga imkon beradi va "Hamma narsada ijodkorlik!" faoliyat bilan chambarchas bog‘liqdir.

Biroq, bugungi kunda maktabgacha pedagogikasini maktabgacha ta’lim muassasalari ishi tizimiga keng joriy birinchi navbatda, o‘qitish shakllari va usullari MTT dasturining mos keladigan tarkibining yetarli darajada rivojlanmaganligidan kelib chiqadi. Bolalar bog‘chasida olib boriladigan mashg‘ulotlarda fikrlashning moslashuvchanligi, o‘zgaruvchanligi, izchilligi, dialektikasi kabi fazilatlarini rivojlantirish; qidiruv faoliyati, nutq va ijodiy tasavvurni rivojlantirish jaryoni bolada ixtorchilik qobiliyatini vjudga keltiradi.

Birinchi yarim yilda quyidagi mavzularni o‘rganish rejalashtirilgan:

6-7 yoshdagi bolalarning psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda guruhdarda mashg‘ulotlar o‘tkaziladi

Mashg‘ulotlar erkin muloqot shaklida, dialoglar shaklida, bu erda o‘qituvchi rahbarlik va tashkilotchi rolini o‘ynaydi. O‘qitishning ikkinchi yili dasturida darslardan tashqari bolalar bilan kundalik muloqotda foydalanish tavsiya etiladigan bir qator axitektura va muxandislik ilmiga oid bilim mashqlari taklif etiladi (matnda) asosiy dars algoritmi xarkat yo‘nalishi ostida, chizmani hosil qilish, tasavvur va tafakkurni rivojlantiradigan yasashga, qurishga doir mashqlar foydalaniladi).

Bundan tashqari, dars mavzusi har bir asosiy darsda bolaga konstruktiv bilim berish bo‘yicha amaliy faoliyatni (rasm chizish, modellashtirish, qo‘llash) o‘z ichiga oladi.

O‘rganish natijasida bolalar ijobiy holatni rivojlantiradi sinflarga hissiy munosabat, kognitiv faollik va qiziqish ortadi; bolalarning javoblari nostandart bo‘lib qoladi, erkinlashadi; bolalar o‘z ufqlarini kengaytiradilar, yangilikka, xayolga intilish bor; nutq ko‘proq tasavvurga ega va mantiqiy, olingan bilimlarga aylanadi boshqa faoliyatlarda va kundalik hayotda qo‘llanila boshlanadi.

Shu bilan birga, bolalarning boshqa faoliyat turlariga tabiiy ravishda o‘qitishini ta’minlash maqsadga muvofiqdir

Yangi texnologiyalarni yaratish jarayonida ixtirochilik ijodiyoti muhandis faoliyatida qanday o‘rin tutadi? Buni quyidagi kattalashtirilgan bosqichlar shaklida namoyish etilishi mumkin bo‘lgan asbob-uskunalarini loyihalash jarayonini ko‘rib chiqish orqali eng aniq tushunish mumkin:

- yangi ehtiyoj, g‘oya, uni qondirish kontsepsiyasini shakllantirish;
- dizayn va texnologik o‘rganish (chizmalar yaratish, alohida birliklar va elementlarni hisoblash, tushuntirish hujjatlarini yozish);

- prototipni yaratish, uni sinovdan o‘tkazish va aniq sozlash;

- texnik hujjatlarni yakuniy tuzatish va uni ishlab chiqarishga o‘tkazish.

Bizni, dastlabki ikki bosqich ko‘proq qiziqtiradi.

Ikkinchi bosqichda yangi texnologiyalarni yaratish bilan shug‘ullangan holda, muhandis - dizayner matematika, informatika, talabalik davrida yaxshi o‘qitilgan maxsus fanlar sohasidagi barcha tajribalarini ishga solishi kerak. Shu bilan birga, aniq bir, rivojlanish asosida yotgan g‘oya, dizaynerning ishi samarali bo‘lib chiqishi mumkin: yaratilgan texnologiya namunasi, ehtimol, allaqachon mavjud bo‘lgan tovarlar va xizmatlar bilan raqobatga bardoshdosh beraoladigan misollarni juda yaxshi biladi.

Loyihani yaratishning ushbu muhim bosqichida jiddiy xatolarga yo‘l qo‘ymaslik uchun yangi texnik g‘oyalarni izlash (yaratish) ning murakkabligi va samaradorligi bo‘yicha bir qator farqlar mavjud. Ammo, aksariyat oliy o‘quv yurtlarida ushbu metodlarni o‘qitishga kam e‘tibor beriladi. Shuning uchun ham, aksariyat hollarda, hatto yaxshi fundamental bilimga ega bo‘lgan yuqori malakali mutaxassislar ham, xuddi dunyo singari eskirgan, ammo samarasiz "sinov va xatolar usuli" dan foydalangan holda, oddiy variantlarni sanab o‘tishga asoslangan yangi g‘oyalarni ilgari surishdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent, "O‘zbekiston", 2017-yil, 488 bet.

2.O‘zbekiston Respublikasini 2017-2021-yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947 sonli Farmoni.

3.Maktabgacha ta‘lim va tarbiya davlat standarti.Toshkent, O‘zbekiston- "Maktabgacha ta‘lim va tarbiya davlat standarti" Hukumat qarori bilan tasdiqlangan [802-son, 22.12.2020-y.]

4.Matematika soxasidagi ta‘lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora tabirlari to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi prezidentining PQ-4708-son 07.05.2020 Qarori.

TA‘LIM TIZIMIDA IJTIMOY FANLARNI O‘QITISHDA AKT VOSITALARINING AHAMIYATI

Hamroev Sh. Sh.

MTTDMQTMOI "Ijtimoiy fanlar" kafedrası
katta o‘qituvchisi.

Aytsang unutamán, ko‘rsatsang eslab qolaman, o‘zim bajarib anglab yetaman!

Xitoy faylasufi Konfutsiy

Bugun biz axborot olamida yashamoqdamiz. Zero, boshqa sohalar kabi ta‘lim tizimida ham axborot texnologiyalarining o‘rni nihoyatda ortib bormoqda. Bu albatta bugungi kunda ta‘lim tizimida faoliyat olib borayotgan pedagoglarni o‘quv jarayonida AKTdan samarali foydalanishni taqozo etadi. Mamlakatimizda ta‘lim sohasida axborot texnologiyalarini yangi bosqichga olib chiqish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 oktabrda qabul qilingan "Axborot texnologiyalari sohasida ta‘lim tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va ularni IT-industriya bilan integratsiya qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida" gi PQ-4851-sonli qarori sohada olib borilayotgan ishlarni yanayam rivojlantirishni taqozo etadi.

Qarorga asosan axborot texnologiyalari sohasidagi kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish «Raqamli O‘zbekiston — 2030» strategiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirish, raqamli texnologiyalarni rivojlantirish va aholining kundalik hayotiga keng joriy etishni ta‘minlashning muhim shartlaridan biri ekanligi ta‘kidlab o‘tilgan.

Zero, har qanday jamiyatda ham ta‘lim-tarbiya tizimini rivojlantirmay turib jamiyatni yuksaltirib bo‘lmaydi. Qolaversa, bugungi axborot dunyosida har qanda ko‘rinishdagi ma‘lumotlarni tez tarqalishi natijasida axborot oqimi ham shunga mos ravishda bo‘lmoqda.

Bugungi kunda umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida ijtimoiy fanlarni o‘qitishda multimedia vositalari (taqdimot, audio, video filmlar, elektron darsliklar, ko‘rgazmali xaritalar va h.k) dan talab darajada foylanilmayapti. Bunga sababi sifatida fan o‘qituvchilarda axborot texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmasi yaxshi shakllanmaganligini ta‘kidlab o‘tish joiz. Bundan ko‘rinadiki, bugungi kunda ta‘lim tizimini yangi bo‘lmoqchiga olib chiqish masalasi eng ustivor vazifa sifatida qo‘yilayotgan bir paytda umumiy o‘rta ta‘lim tizimida faoliyat olib

borayotgan ayrim pedagog – o‘qituvchilarning hozirgi zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishda muammolar mavjud.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev amalga oshirilayotgan islohotlar zamirida avvalambor inson manfaatlarini qo‘llab-quvvatlash lozimligi ta’kidlanayapti. Ta’lim tizimni yangi bosqichga olib chiqish hamda umumta’lim maktablarida tahsil olayotgan pedagoglarni mahoratini bugungi raqobatbardosh hayotga mos holatda rivojlantirish maqsadida joriy yilning yanvar hamda aprel oylarida Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev rahbarligida maktab ta’limini rivojlantirish masalalari yuzasidan videosektor yig‘ilishi bo‘lib o‘tganligi sohaga davlat rahbari bevosita e’tibor qaratayotgani muhim ahamiyatga ega. Yig‘ilishda Prezident tomonidan **“Ta’lim-tarbiya — kelajak, hayot-mamot masalasi”** ekanligiga alohida urg‘u berildi.

Shuning bilan bir qatorda **“Bizga raqobatbardosh kadrlar kerak”** deya aytilayotgan chaqiriqlari yoshlarimizni har tomonlama intellektual salohiyat egasi bo‘lishi kerakli muhim ahamiyatga egadir. Raqobatbardosh kadr bo‘lishi uchun avvalambor har bir yosh avlod o‘zining tarixini mukammal biladigan, ajdodlar merosini qadrlaydigan shuning bilan bir qatorda bugungi zamon talabi bo‘lgan axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish ko‘nikmasiga ega bo‘lishi lozimdir.

Xalqimizda “Yuz marta eshitgandan bir marta ko‘rgan afzal” degan hikmat bor. Bu fikr bejiz aytilmagan. Chunki hozirgi zamon axborot zamon sifatida tobora rivojlanib bormoqda. Shu bilan bir qatorda bugun shiddat bilan rivojlanayotgan davrda axborot oqimi ham ko‘payib ketyapti. Aksariyat yoshlar bugungi kunda rasmiy manba hisoblanmaydigan ijtimoiy tarmoqlardan olishmoqda va ularda tarqatilayotgan ko‘pgina xabarlar ularning dunyoqarashiga salbiy ta’sir qilayotganini ko‘rishimiz mumkin. Shunday ekan ta’lim tizimida ham avvalambor rasmiy tavsiya etilgan elektron resurslardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda kasbiy mahorati yuqori tarix fani o‘qituvchisi o‘zining faoliyatida umumiy o‘rta ta’lim maktablarda tarix fani darslarida “Piramidalar va maqbaralar” mavzusini o‘tayotganda Xalq ta’limi vazirligi tavsiyasi asosida tayyorlangan elektron filmdan foydalansa avvalambor Qadimgi Misr fir’avnlarning buyukligi ramzi bo‘lgan Piramidalar to‘g‘risida keng tushuncha va tasavvurlarga ega bo‘ladi. Qolaversa, Tarix fanining asosiy vazifalaridan biri bu – o‘quvchi yoshlarga tarixiy voqea, davlat, shaxs, qadimgi inshootlar haqida to‘liq tasavvurni hosil qilish hisoblanadi.

Bundan tashqari, bugungi kunda Prezidentimiz Sh.Mirziyovning bevosita tashabbusi bilan umumiy o‘rta ta’lim muassalarida o‘quv fan sifatida joriy etilgan Tarbiya fanlarni o‘qitishda Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi tomonidan tayyorlangan “Dunyoning mafkuraviy manzarasi” nomli elektron ta’lim qo‘llanmasidan foydalanish o‘quvchilarni ushbu fanga bo‘lgan qiziqishlarini yanada oshishiga xizmat qiladi.

Shuning bilan bir qatorda eng asosiy maqsadimiz hisoblangan o‘sib kelayotgan yosh avlodni vatanga sodiq farzand bo‘lib, har tomonlama intellektual salohiyat egasi qilib tarbiyalashni bugungi zamonning o‘zi talab etmoqda. Shundagina ertangi kelajagimiz bo‘lgan yoshlar bugungi axborot zamonidagi turli xil ko‘rinmas tahdidlarga qarshi mafkuraviy immuniteti shakllanadi, bu esa bugungi globallashuv davrida muhim jihat bo‘lib hisoblanadi.

Xulosa o‘rnida ta’kidlash o‘rinliki, bugun mamlakatimizda keng ko‘lamdagi islohotlar olib borilayotgan bir vaqtda ta’lim tizimida faoliyat ko‘rsatayotgan o‘qituvchi murabbiylar ham amalga oshirilayotgan islohotlarga befarq bo‘lmasdan davr talabi bo‘lgan zamonaviy axborot texnologiyalaridan unumli foydalansalar ta’lim sifatini yanada oshirishga katta xizmat qilgan bo‘lardilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuni. Toshkent .: "Sharq" 2020 yil 23 sentabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Umumiy o'rta ta'lim to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash haqida" gi 140-sonli qarori. 2017 yil.
3. Sh. Mirziyoev "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murjaatnomasi" Toshkent.: "O'zbekiston" 2020 yil.
4. M.Quronov "Bizni birlashtirgan g'oya". Toshkent – 2016 yil

MUSIQANING BOLANI RIVOJLANISHIDA O'RNI

Mahkamova Sh.R.

ChdPU "San'atshunoslik fakulteti", "Musika ta'limi" kafedrası mudiri.

Rizayeva F.F.

ChdPU "Musika ta'limi" yo'nalishi
3-bosqich talabasi

Hayotda va san'atda go'zallik g'oyasi bolalikdan shakllanadi. Ko'pchilik san'atni o'rganishga kompleks yondashuvni inson hayotining ushbu bosqichi uchun ayniqsa qimmatli deb biladi. Barkamol rivojlanish uchun uchta asosiy san'at turi bilan tanishish kerak: musika, rasm, adabiyot. San'atning eng hissiy turi musiqadir. U rassomlik, adabiyot asarlarini idrok etishni boyitadi, ularning mazmunini tushunishga yordam beradi, estetik tuyg'ularni rivojlantiradi. Musiqadagi kayfiyat va ularning o'zgarishini farqlashni o'rgangan bola, haqiqiy hayotda insonning his-tuyg'ulari haqidagi g'oyalarini to'ldiradi

Musiqaning qudrati shundaki, u kayfiyatning o'zgarishini, kechinmalarini - bolaning hissiy va ruhiy holatining dinamikasini etkazishga qodir. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun musiqani tushuntirish emas, balki uni eshitish, his qilishga o'rgatish lozim. Musika bolaga insoniy ehtiroslar, his-tuyg'ular, his-tuyg'ular, tajribalar dunyosini o'zlashtirishga yordam beradi.

Musika bolaning ruhiga qanday ta'sir qilishi mumkin? Bu savolga javoban bolaning ichki dunyosini shakllanishini musiqasiz tasavvur etish qiyinligini olimlarning izlanishlari, ko'rsatkichlar va tahlillar misol bo'la oladi.

Musika san'ati orqali axloqiy shaxsni maqsadli tarbiyalash zarur. Farzandingiz musika tinglashini va yaxshilanishini kutmang. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida musika mashg'ulotlarida bolalar o'rtasida axloqiy va qadriyat munosabatlarini rivojlantirish maqsadida musika va o'yin faoliyati tashkil etiladi.

Ishning quyidagi shakllari va turlari qo'llaniladi:

- musika tinglash va musika savodi bilan dastlabki tanishish;
- qo'l barmoq motorikasi ustida ishlash-qo'llarning nozik motorli ko'nikmalarini rivojlantirish uchun barmoq o'yinlari;
- musiqiy o'yinlar – musiqiy-ritmik harakatlar, raqslar;
- musika asboblarida bilan dastlabki tanishish ,chalish;

Mumtoz musiqani o'rganish va tinglashga alohida e'tibor qaratish lozim, u bola organizmidagi fiziologik jarayonlarga foydali ta'sir ko'rsatadi hamda xotira, diqqat, tasavvurni rivojlantirishga yordam beradi. Shaxsning ma'naviy va aqliy fazilatlarini rivojlantiradi. Mumtoz asarlarning ritmik naqshlari yurak-qon tomir tizimining ishiga va butun tanaga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Mumtoz musika sadolari ostida bola yaxshiroq dam oladi, samarali faoliyat bilan shug'ullanadigan bolalarda ularning mehnat qobiliyati yaxshilanadi.

Agar uyda soatlab baland ovozda bola uchun tushunarsiz, tajavuskor, rok, rep kabi janrlardagi musika asarlar tinglansa, bu salbiy ta'sir ko'rsatadi desak mubolag'a bo'lmaydi. Bu

nafaqat, qayg'uli sabablarga balki bolaning ruhiyatiga o'z ta'sirini ko'rsatib, asabiylik va charchash holatlariga olib keladi.

Bolalar bilan musiqa tinglashda siz ba'zi tavsiyalarni bilishingiz kerak:

-Kichkina bolalarga naushniklar orqali musiqa tinglashlariga yo'l qo'ymang, chunki, bu eshitish qobiliyatiga zarar etkazishiga zamin yaratib beradi. Musiqiy eshitish qobiliyati (slux) pasayishiga, ritmni to'g'ri his qila olmasligiga asos bo'ladi.

- xonada musiqani tinglash jarayonida ovoz tonlarini ma'lum balandlikda tanlash kerak. Misol tariqasida aytib o'tadigan bo'lsak, inson bir-biri bilan gaplashish vaqtida tomoqni zo'riqtirmasdan, o'rta ovozda muloqat qilish tavsiya etiladi.

- musiqa tinglashda yurak va nafas olish musiqa ritmiga moslashtiriladi, shuning uchun ota-ona qaysi musiqani va ritmni bolaga mosligini tushuna olishi lozim. Yoshligidan turli asarlarni tinglagan ko'plab bolalar ulg'aygan sari ijodiy kasblarga ko'proq moyil bo'ladi. Bu musiqa tinglagan bolalar mashhur musiqachi bo'ladi degani emas, lekin hayotda o'z maqsadiga erishish yo'llarini aniq belgilay oladi. Bundan tashqari, janrlarni ajrata olish qobiliyattga, o'z his-tuyg'ularini ifodalay olishga, musiqiy did va go'zallikka intilib yashashga o'rganadi. Bu borada nafaqat, musiqa rahbari, pedagoglar, psixologlar balki, ota-onalar ham birdek mas'uldirlar. Shundagina biz bolalarga berayotgan musiqiy ta'limimiz mukammal va o'z samarasini beradi.

Umuman olganda, oila bolaning musiqiy rivojlanishiga hissa qo'shishi lozim. Musiqiy ijro dasturining xilma-xilligi, uning tanlovi har bir oila madaniyatining xususiyatlari bilan o'zaro bog'liqdir. Tinglash faoliyatiga asoslangan ijro dasturining takomillashtirib borilishi ota-onalar, pedagoglar bilan maslahatlashib olib borilgani maqsadga muvofiqdir.

Musiqa estetik va ma'naviy zavqning eng katta manbaidir. U insonga butun umri davomida hamroh bo'ladi, u odamni ilhomlantirishi, yoqishi, unga tetiklik va energiya ruhini singdirishga qodir. Ta'lim jarayonida "Musiqa" ta'limni soha mutaxassisleri tomonidan amalga oshirilishi bu boladagi ahloqiy tarbiyani, ayniqsa, muvaffaqiyat cho'qqilarini egallashiga yordam beradi hamda ijodkorlik tuyg'ularini shakllantiradi. Musiqiy asarlar ijtimoiy va obrazli mazmuniga ko'ra rang-barangdir. Turli musiqiy asarlarda ifodalangan insoniy kechinmalar aksi so'zlar yoki tovushlar, ohanglar bilan ifodalanadi. Maktabgacha yoshdayoq bolalar ohangdor intonatsiyalarning ifodaliligini, qahramonlik sifatlarini, asardagi musiqiy fakturaning boyligini yosh xususiyatlariga hamda rivojlanish xaritasiga asosan amalga oshirilishi bu eng qulay va amaliyotga bog'langan deyishimiz mumkin. Chunki, ta'lim tizimining turli bosqichlarida ta'lim, tarbiya va ijodiy muhitlar bu ulardagi mavjud bilimlar negizida yangi bilim, qo'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Musiqiy asarlar orqali bolalarning ongiga singdirilgan ma'lumotlar eng avvalo ruhiyat bilan uzviy bog'langan bo'lib, kelajakda Vatanga muhabbat, ota-onaga hurmat, o'zaro do'stlik, mehr-muhabbat kabi tuyg'ularni tarbiyalashga zamin yaratadi. Buning natijasida, soha mutaxassislarining bosqichma-bosqich olib borilgan mashg'ulotlari negizida musiqaning ifoda vositalarini, ularning amaliyotdagi qo'llanish yo'llarini, insonga ta'sir o'tkazishdagi badiiyligini o'rganishga va tahlil qilish ko'nikmalariga ega bo'ladi. Yillar davomidagi olib borilgan musiqiy tarbiya kelgusidagi sohaning mutaxassislarini tarbiyalashga, mumtoz musiqaning ohanglarini ajrata olishga, raqs janrining xilma-xilligini aniq idrok etib, sokin va jonli qo'shiqlarning tabiatini his qilishga o'rganadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari bayram ertaliklari repertuarida uslubi va hissiy mazmuni bilan ajralib turadigan xalq, klassik va zamonaviy musiqalar mavjud.

Musiqa sadosidan bolalar nafas olish va jismoniy mashqlarni bajaradilar. To'g'ri tanlangan musiqa tufayli bola dunyoqarashi kengayadi, eng muhimi uning sog'lom o'sishidir. Musiqa bolalardagi harakatchanlikni, chaqqonlikni, epchillikni, egiluvchanlikni, jismoniy va aqliy rivojlanishni, mayda va yirik motorikalarni didaktik o'yinlar, cholg'ular, qo'shiq kuylash orqali amalga oshiriladi. Demak, musiqa bolaning sog'lom turmush tarzida yashashga zamin yaratadi.

Musiqa bolaning ichki dunyosini boyitadi, aqliy funktsiyalarining rivojlanishiga yordam beradi. Kattalarning vazifasi esa bu ajoyib dunyoni bolada kashf etishdan iboratdir desak mubolag'a bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirova F. Maktabgacha pedagogika. – T.: – 2019.
2. Rubinshteyn S. L. Osnovy obshchey psikhologii. – M.: – 2000;
3. Surgautayte V.O. Nachal'nom etape razvitiya chuvstva ritma // Muzykal'noye vospitaniye v shkole. – M.: 1970. – S. 19 – 28.
4. Keller V. «Shul'verk» Orfa i yego mezhdunarodnoye znachenije // Muzykal'noye vospitaniye v sovremennom mire. – M.: – 1973. – S. 198 – 200.

MATKABGACHA YOSHDA TIL TA'LIMI

Mirkasimova Z.A.

MTTDMQTMOI tayanch doktoranti.

Til ta'limida ona tili, ikkinchi til, chet (xorijiy) til tushunchalari mavjud bo'lib, Jamol Jalolovning fikricha Ona tili tafakkur shakllanishida alohida xizmat o'taydigan birinchi tildir. Ruhshunoslar e'tirofiga binoan "tafakkur-verbal", ya'ni fikrlash so'z bilan chambarchas bog'liq, so'z tushuncha ifodalovchisi. Darhaqiqat, ona tili inson tug'ilgan jamiyatda amal qiladigan asosiy muloqot vositasi bo'lib, bolaga u tabiiy ravishda go'daklik chog'idayoq singib boradi. Bolaning bu tilni qanchalik darajada o'zlashtirishi uning ota-onasi, ularni o'rab olgan oila muhiti, do'stlariga keyinchalik maktabgacha ta'lim guruhlar tarbiyachi-pedagoglarga va maktabdagi ustozlariga bog'liq bo'ladi. Ona tili so'zlari zaminida o'zlashtirilgan tushunchalar ikkinchi yoki chet tili o'rganish chog'ida o'zga til so'zlarining tovush va yozuvdagi timsolini gavdalantiradi. Ko'rinadiki, uchala tilni o'qitish jarayoni turlicha kechadi: ona tilini o'rganish bilan bir vaqtda tafakkur shakllanadi, o'zga tillarni o'rganish esa ulardagi fonetika, leksika va grammatikaga xos xususiyatlarni anglash bilan bog'liqdir, bunda, o'rganish tartibi ona tilidan boshlanib, undan keyin ikkinchi til va, nihoyat, chet tilga o'tiladi. Bu jarayonda, ona tili va ikkinchi til tabiiy vaziyatda, chet tili esa sun'iy muhitda o'rganiladi. Ikkinchi til deganda odatda boshqa millat vakillaridan iborat qardoshlar, qo'shnilar tili tushuniladi.

Bugungi kunda Respublikamizning o'zida ham o'z farzandlarini kichik yoshdan tillarni o'rganishga yo'llayotgan oilalar anchagina bo'lib, ikkinchi til bilimi ushbu bolalarning intellektual qobiliyatini oshib borishiga, iste'dod sohiblariga aylanishlariga zamin yaratmoqda. Fan, madaniyat, san'at, sport sohasida yetishib chiqayotgan qator iste'dodli yoshlarimiz hatto balog'at yoshidan keyin ham til o'rganishga astoydil kirishmoqdalar. Ushbu holatning o'zi farzandlarimizni maktabgacha yoshidan tillarni o'rganishga yo'naltirish bugungi kunda zaruratga aylanganini ko'rsatmoqda. Buni ayniqsa maktabgacha ta'lim bosqichida amalga oshirish har jihatdan maqsadga muvofiqdir.

Shubhasiz, insonning kamol topishida ona-tilining o'rni beqiyos. Ona tili o'z sohibi bo'lgan xalqning shakllanishida, mamlakatning rivojlanishida muhim vosita sanaladi. Biroq faqat o'z ona tili bilan cheklanib qolgan shaxs o'z atrofidagi, o'z madaniyatiga xos olamni bilish bilan chegaralanib qolishi mumkin. Dunyodagi boshqa tillarni egallash esa uning bilim doirasini kengaytirish, intellektini o'stirish imkonini beradi. O'z qobig'iga o'ralib qolgan millatning rivojlanishi qiyin kechadi. Faqat dunyo taraqqiyotiga hamnafas bo'lgan xalqning mavqei mustahkam, qadami ildam bo'lishi mumkin.

Maktabgacha yosh davridagi bolalarning tillarni parallel holda o'zlashtirishi, ularning nafaqat lisoniy qobiliyatlarini rivojlantirishi balki bilish, qiyoslash kabi qobiliyatlarni ham shakllanishiga sabab bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Akbarova Sh.H. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ingliz tili leksikasini o'rgatish metodikasi Diss. ped. fan. bo'yicha falsafa. dokt.(PhD) – T., 2020
2. Xudoyqulovich R.G'. Ingliz tilining O'zbekistonda tarqalishi sotsiolingvistik va pragmatik jihatlar 2017.
3. Jalolov J. Chet til o'qitish metodikasi,-T.: "O'qituvchi" NMIU,2012

SIFATNI BOSHQARISH NAZARIYASI VA UNI MAKTABGACHA TA'LIMDA QO'LLASH IMKONIYATLARI

Narimanova S.

MTTDMQTMOI mustaqil izlanuvchisi.

Insoniyat o'z taraqqiyotida bir necha davrlarni bosib o'tdi, ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega edi. Sivilizatsiya taraqqiyotining ma'lum bir davrining o'ziga xosligini belgilovchi ustun xususiyat "odam — inson" va "odam — tabiat" tizimlaridagi munosabatlardir.

Jamiyat va tabiat o'rtasidagi munosabatlar nuqtayi nazaridan insoniyat taraqqiyotining butun tarixi ikki sivilizatsiya davriga bo'linadi: an'anaviy (moddiy) va texnokratik (energiya). V.S. Stepin ushbu sivilizatsiya davrlarining o'ziga xos xususiyatlarini ko'rsatib, ularning birinchisi "insonning faolligini o'zgartiruvchi faoliyatini cheklash, . tabiiy jarayonning borishiga aralashmaslik" bilan tavsiflanadi, ikkinchisi esa energetik inqilob asri sifatida belgilab qo'yilgan, "faoliyat" – insonning dunyoga faol munosabati» bilan tavsiflanadi, ko'pincha, afsuski, utilitar va amaliy qadriyatlarining ustunligiga, insoniyatning o'z intilishlariga asoslanadi. Iqtisodiyotni boshqarishning energetik tarkibiy qismining kuchayishi tabiatga halokatli ta'sir ko'rsatgan va insoniyatning omon qolish muammosini keskin qo'ygan bir qator texnogen ofatlarga olib keldi.

Shuni ta'kidlash kerakki, ilmiy doiralarda jamiyatning barqaror rivojlanishi haqida avvalroq, 70 yillardan boshlab muhokama qilingan. Biroq o'sha davrda "barqaror rivojlanish" atamasini talqin qilishda ijtimoiy jihat ustunlik qilgan va shuning uchun u faqat insoniyat jamiyatiga nisbatan qo'llanilgan. Barqaror jamiyat o'z a'zolari o'rtasida murosaga kela oladigan jamiyatdir. Shu bilan birga, jamiyatning turli guruhlar o'rtasidagi qarama-qarshiliklar moddiy ne'matlarni taqsimlashda paydo bo'lishi, ya'ni. insoniyat tomonidan o'zgartirilgan tabiiy resurslar va bu imtiyozlarga erishish vositalari, ya'ni kuch, ta'lim, axborot, ya'ni atrof-muhit bilan bog'liq barchasi. Jamiyat shu ma'noda yuqori darajadagi tizim sifatida, tabiat va insonning u bilan munosabati esa uning tarkibiy qismlari sifatida ko'rib chiqilishi juda muhimdir.

Ilmiy hamjamiyatda boshqariladigan ijtimoiy-tabiiy evolyutsiya modeli sifatida ko'rib chiqiladigan jamiyatning "barqaror rivojlanish modeli" hayot sifatini boshqarish kabi toifa bilan uzviy bog'liq bo'lib, A.I.Subetoning fikricha, "ijtimoiy-tabiiy rivojlanishni boshqarishning asosini" tashkil qiladi. Aynan shu holat hayot sifatini boshqarishni boshqaruvning asosiy turlaridan biriga aylantiradi.

N.K.Rerix ijtimoiy va tabiiy taraqqiyotning uyg'unligini ta'minlashda sifatning alohida ahamiyatini anglab, birinchi marta "asr sifati" masalasini ko'tardi – "kelajak haqida, asr sifati uchun zamondoshlar mas'uliyati haqida o'ylashimiz kerak". Shu bilan birga, u "asr sifati"ni "ruh sifati", "ishlab chiqarish sifati" bilan bog'lagan. Uning fikrlari jahon tsivilizatsiyasi taraqqiyoti muammosiga oid zamonaviy qarashlar bilan uyg'unligi yaqqol ko'rinib turibdi.

Shunday qilib, aynan ta'lim tizimi, bir tomondan, ma'lum tajriba, bilim, madaniyat va axloqni keyingi avlodlarga yetkazadi, ikkinchi tomondan esa, insonning ham, jamiyatning ham kelajak hayotining qiyofasini belgilovchi va shakllantiradigan, "kelajakdagi kelajak sifatining boshqarilishi, ya'ni ijtimoiy-tabiiy evolyutsiyaning boshqarilishi"ni ta'minlashda alohida o'rin tutadi. Bularning barchasi ta'limni asosiy umumiy madaniy qadriyat sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi va uning madaniy missiyasi haqida gapirishga imkon beradi, bu "madaniy shaxs" shakllanishini ta'minlashdan iborat. I.A.Zimnyaya ta'rifiga ko'ra, "madaniy shaxs" — bu o'z

hayotining barcha shakllarida: ongi, xatti-harakati, faoliyati, ijtimoiy o'zaro ta'sirida sivilizatsiya rivojlanishining ma'lum bir bosqichidagi sotsial-madaniy me'yorlarga javob beradigan shaxs.

Ta'limning madaniy-ijodiy missiyasini amalga oshirish uchun sivilizatsiya taraqqiyotining yangi modeliga moslashtirilgan ta'lim tizimining modelini yaratish zarur. "Shu nuqtayi nazardan qaraganda, ta'lim o'tmishning emas, balki kelajakning ehtiyojlarini oldindan ko'ra oladigan va qondiradigan boshqariladigan ilg'or tizim bo'lishi kerak.

Ta'lim shaxsni rivojlantirish va o'z-o'zini rivojlantirishning maqsadli jarayoni bo'lganligi sababli, ijtimoiy jarayonni har doim ma'lum bir jamiyat madaniyatiga xos bo'lgan ba'zi ijtimoiy standartlarga, ideal tasvirlarga asoslanadi, unda XXI asrning "madaniy shaxsi" modelini ko'rib chiqish tamoyili jihatdan muhimdir, uning shakllanishi zamonaviy ta'lim tizimining o'zi ham, uni boshqarish tomonidan ham yo'naltirilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

2. Sterkina R.B., Knyazeva O.L., Yudina Ye.G. Новые правовые основы повышения качества дошкольного образования // дошкольное воспитание.-1993.-№1.-S.12-22.
3. Subetto A.I. Управление качеством жизни и выживаемост челovechestva // Стандарты и качество. – 1994.-№1.-S.32-37
4. Rerix N.K. Izbrannoye.-M.: Sovetskaya Rossiya, 1979, -382 s
5. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya: Uchebnoye posobiye.-Rostov n/D.,1997.-477

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOSHQARUVNI TASHKIL ETISH

Nurmatov A. N.

Avalbayev E. T.

MTTVMQTMOI, Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlanishini o'rganish innovatsion tadqiqot laboratoriyasi mutaxassislari.

So'nggi o'n yilliklarda maktabgacha ta'lim tizimida tub o'zgarishlar ro'y berdi, bu ta'lim muassasasi rivojlanishining ushbu bosqichida o'qitish, tarbiyalash va boshqarish muammolariga jiddiy ta'sir ko'rsatdi. Tom ma'noda 5-6 yil oldin maktabgacha ta'lim tashkilotari omon qolish arafasida edi, ammo tartibga solish, ma'muriy, iqtisodiy sharoitlarda sodir bo'lgan katta o'zgarishlar maktabgacha ta'limning barcha qismlarini modernizatsiya qilish imkonini berdi. Maktabgacha ta'lim tashkilotariga o'z qiyofasini topishga, o'z ishidan zavqlanishga imkon beradigan mazmunli ko'rsatmalar va o'ziga xos ta'lim shakllarini izlash tendentsiyasi aniq.

Yaqin-yaqingacha odat bo'lib kelgan maktabgacha ta'lim tashkilotarini birlashtirish ularning turlarining xilma-xilligi, o'quv rejalari va dasturlarining xilma-xilligi, yangi texnologiyalarni joriy etish bilan almashtirildi. O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimini modernizatsiya qilish bo'yicha joriy ko'rsatmalar - mavjudlik, sifat, samaradorlik - maktabgacha ta'lim tashkilotariga ortib borayotgan talablarni qo'yadi.

Maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishni tashkil etish faqat maktabgacha ta'lim tashkilotari faoliyatida sifat o'zgarishlariga hissa qo'shadigan va ularning sifat jihatidan yangi bosqichga - rivojlanish rejimiga o'tishida ifodalanadigan innovatsiyalarni ishlab chiqish bilan mumkin.

Pedagogik tizimning tizim hosil qiluvchi omili menejment, o'quv jarayonini boshqarish san'ati esa pedagogik boshqaruv, ya'ni. ta'lim jarayonini boshqarishning uning samaradorligi va sifatini oshirishga yordam beradigan tamoyillari, usullari, tashkiliy shakllari, texnologik usullari majmui.

Pedagogika menejmenti pedagogika fani va ta'lim tashkilotari amaliyotida o'z pozitsiyasini endigina himoya qila boshlaydi.

Pedagogik menejment ta'lim tashkilotarini va o'quv jarayonini boshqarishga qaratilgan bo'lib, uning mohiyati insonga yo'naltirilgan yondashuv va doimiy monitoring va faoliyatni sozlash bilan yakuniy maqsadga yo'naltirilgan.

Maktabgacha ta'lim muassasasida ikkita boshqaruv darajasini shartli ravishda ajratish mumkin: bosh - o'qituvchilar va xodimlar jamoasi; o'qituvchi - bolalar.

Menejmentning birinchi darajasining maqsadi xodimlarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish, o'z-o'zini rivojlantirish orqali ularning samarali faoliyatini ta'minlashdir. Ikkinchi darajaning maqsadi har bir bolaning qobiliyatlari va qobiliyatlarini maksimal darajada ochib berish va rivojlantirish bilan ta'lim jarayonini optimal boshqarishni amalga oshirishni ko'rib chiqish qonuniydir.

Pedagogik menejment –bu pedagogik boshqaruv - bolalar va ularning ota-onalari ehtiyojlarini qondirish maqsadida maktabgacha ta'lim tashkilotlarining madaniy-ma'rifiy tashkilotar bilan birgalikdagi faoliyatini tashkil etish; jamiyatning shaxsga qo'yadigan zamonaviy talablarini hisobga olgan holda bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash . Bizningcha, maktabgacha ta'lim muassasasida pedagogik boshqaruv - bu maqsad va vazifalarni amalga oshirish uchun qulay muhit yaratish uchun odamlarni va pedagogik jarayonni boshqarishdir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida pedagogik boshqaruvning maqsadlari nimalardan iborat deganda bu - maktabgacha ta'lim muassasasida boshqaruvni tashkil etishning oqilona usullarini aniqlash, o'qituvchining saviyasini oshirishga yordam beradi. Menejmentni rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish: pedagogik jarayondagi innovatsiyalar, o'qituvchining kasbiy darajasini oshirish, ijtimoiy sheriklik, iqtisodiy faoliyatning yangi shakllari.

Pedagogik boshqaruvning qanday tamoyillari mavjudmi deganda bu - ilmiy, tizimli, insonparvar, moslashuvchan, optimal, ijtimoiy shartlash.

Pedagogik menejmentda menejer (o'qituvchi)ning asosiy vazifalarini sanab o'ting deganda bu - o'z boshqaruv faoliyatini o'z-o'zini tahlil qilish; ta'lim jarayonining holati va rivojlanishi, o'quvchilarning tarbiyalanganlik darajasi, ular haqidagi ma'lumotlarni tahlil qilish.

- Maqsad tanlash, o'qituvchi va o'quvchilarni maqsadga erishishga undash.
- Maqsadga erishish uchun dasturlarni ishlab chiqish, kompleks maqsadli rejalashtirish.
- Maqsadga erishish uchun tashkiliy-ijroiya ishlari.
- Nazorat va diagnostika.
- Tuzatish - operatsion usullar va vositalardan foydalangan holda tuzatishlar kiritish.

Bolalar vaqtini boshqarish bu - bolaning kun tartibi, kun tartibi.

Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishda asosiy maqsadi maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishning asosiy maqsadi tizimning saqlanib qolishi va rivojlanishi uchun imkoniyatlarni ta'minlashdan iborat.

Maktabgacha ta'lim muassasasining tashkiliy madaniyati kontseptsiyasi. U quydagicha rol o'ynaydi va tashkiliy (korporativ) madaniyat - bu maktabgacha ta'lim muassasasida ham, undan tashqarida ham munosabatlar va munosabatlarning asosini tashkil etadigan qadriyatlar, boshqaruv tamoyillari, umidlari va ijtimoiy normalar modeli. Bu aloqa va o'zaro tushunishning asosi bo'lgan xodimlar uchun umumiy tushunchalar tizimini nazarda tutadi.

Madaniyatni ma'lum bir tashkilotning rahbarlari (menejerlari) shakllantirishi mumkin; u muhim voqealar atrofida shakllanadi, ulardan kerakli va nomaqbul xatti-harakatlar haqida saboq olinadi;

maktabgacha ta'lim tashkilotari xodimlari o'rtasida samarali mehnat munosabatlarini saqlash zarurati asosida ishlab chiqilgan; Madaniyat atrof-muhitga ta'sir qiladi.

- Tashkiliy madaniyatning to'rt turi (modellari) mavjud:
- hokimiyat madaniyati (avtoritar) - rahbar qo'lida to'plangan; muhit raqobatbardosh; bir nechta qoidalar va protseduralar.
- rol madaniyati (byurokratik) - hokimiyat rahbar va byurokratik tuzilma o'rtasida muvozanatlangan; kuch, vakolat va mas'uliyat odamlar bilan emas, balki lavozim bilan bog'liq;

- yutuqlar madaniyati (vazifalar madaniyati) - jamoani yaratishga imkon beradi; motivatsiya va majburiyatga e'tibor berish; rahbariyat harakatni, tashabbusni yuqori baholaydi;
- qo'llab-quvvatlovchi madaniyat (shaxs madaniyati) - shaxsqa qaratilgan, asosiy qadriyat - bu shaxsiyat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Давлятовна, КГ (2022). Социально-психологические барьеры и пути их преодоления. *Пионер: Журнал перспективных исследований и научного прогресса*, 1 (4), 136-140.
2. Нурматов, А., & Бекмиров, Т. (2021). *Развитие креативности будущего учителя в процессе* (Doctoral dissertation, Тошкент).
3. Nurmatov, A., & Melibayeva, R. (2022). Boshqaruv psixologiyasi.
4. Nuralievich, N. A. (2022). Gender Approaches in Psychological Theories and Research. *International Journal of Formal Education*, 1(11), 34-37.

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJGA EGA BO'LGAN BOLALARNI IJTIMOY-HISSIY RIVOJLANTIRISH MASALARI

Omarova Z. K.

MTTDMQTMOI "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrasida katta o'qituvchisi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotidagi davr bola rivojlanishining ilk va hal qiluvchi davriga to'g'ri keladi. Ya'ni, "bola hayotidagi ilk yosh eng muhim davr bo'lib, huddi mana shu davrda bolaning jismoniy, axloqiy, aqliy, mehnat va estetik rivojlanishiga poydevor qo'yiladi". Shu boisdan ham yurtimizda **maktabgacha ta'lim va tarbiya** — "bolalarga ta'lim va tarbiya berishga, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy, etik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan uzluksiz ta'lim turi" sifatida taraqqiy etib bormoqda. Ma'lumki, yurtimizda alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalar uchun maktabgacha ta'lim tashkilotlari sirasida qo'shma turdagi maktabgacha ta'lim tashkilotlari imkoniyati cheklangan bolalar ta'lim-tarbiyasida o'ziga xos o'rni va roliga ega bo'lib kelmoqda. "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablariga, shuningdek, ular asosida ishlab chiqilgan ta'lim-tarbiya va korreksion ishlarni tashkil etish dasturlariga muvofiq tarbiyalanuvchilarga ta'lim-tarbiya va korreksiya-pedagogik yordam berilishini ta'minlash" mazkur ta'lim tashkilotlari vazifalaridan biri sifatida belgilab qo'yilgan.

Bugungi kunda alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalar ta'lim-tarbiyasiga qo'yiladigan talablar maktabgacha ta'lim pedagogikasi maxsus pedagogika bilan uzviy bog'liq alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berishning yangi pedagogik texnologiyalari, modellarini va metodikasini yanada takomillashtirish vazifalarini qo'ymoqda. Alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotlari sharoitida ijtimoiy-hissiy rivojlanishini sifatli va samarali amalga oshirish ko'zda tutilmoqda.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiy rivojlanishini tadqiq qilgan N.Baxrieva "emotsional tajriba va qiziqishlarga asoslangan holda bolaning turli faoliyatlar jarayonida bilish, anglash, aniqlab olish qobiliyati shakllanadi, turli emotsiyalar mazmunini tushunish va ifodalash, kattalar ko'magida ularni differentsiyalash, o'z emotsional holatini baholash va boshqarish amalga oshiriladi va olamga, boshqa kishilarga, o'ziga nisbatan emotsional-pozitiv munosabat shakllanadi. Natijada bolaning jamoada o'zini erkin his qilishi, boshqalar bilan muloqot qilishi va munosabatga kirishishi yengillashadi, ijodiy imkoniyatlarini namoyon etish uchun shart-sharoitlar yanada kengayadi" deb yozadi. Demak bolaning muvaffaqiyatli ijtimoiy-hissiy rivojlanishi uning faol ijtimoiy moslashuvi bilan ham uzviy bog'liqdir. Ya'ni, "ijtimoiy-hissiy rivojlantirish jarayonida bolaning o'ziga, boshqa insonlarga, uni o'rab turgan atrof-olamga nisbatan ijobiy

munosabati, kommunikativ va ijtimoiy kompetentligi shakllanib boradi". Shuningdek, "emotsiyalarning sifati muloqotga kirishish va munosabat o'rnatishning samaradorligini belgilovchi muhim omil"lardan birini tashkil etadi.

Alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarda hissiyotlarning paydo bo'lishi va rivojlanishi bevosita eshitish funksiyalarining qay darajada buzilganligi bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi. Ularga xos umumiy xususiyatlar esa, boshqalar bilan muloqot imkoniyatlarining cheklanganligi, anglab yetishga qiynalishi, o'z hissiyotlarini so'z bilan ifodalay olmasligi bilan bir qatorda, boshqa shakllarda ifodalash ko'nikmalarining yetarli shakllanmaganligi, eng asosiysi, mazkur bo'shliqlar uning ijtimoiy-ahloqiy hissiyotlari rivojlanishini sog'lom bolalarga nisbatan kechiktirishida, to'laqonli bo'lmasligida namoyon bo'ladi.

O'z navbatida ijtimoiy-hissiy rivojlanish bunday bolalarning yangi hatti-harakatlarning yangi turlarini o'rganishiga, hayotning hissiy tarafiga bo'lgan qiziqishlarini oshirishga hamda yangi hayotiy bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishiga turtki beradi va rag'batlantirib boradi.

Alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarni hissiy-ijtimoiy rivojlantirishning bir qator pedagogik omillari mavjud bo'lib, ular sirasida quyidagilar alohida ahamiyat kasb etadi:

- Psixodiagnostikaning samarali metodlaridan foydalangan holda, bolaning boshlang'ich (masalan, oila muhitida) ijtimoiy-hissiy shakllanganlik darajasini, shuningdek, undagi mavjud hissiy rivojlanishga moyillik va ijobiy omillarni to'g'ri belgilash;

- Dastlabki, ta'lim-tarbiya va korreksion dasturlarda bolada ijtimoiy hissiyotlarni bosqichma-bosqich nafaqat ifoda shakllari, balki kelib chiqish sabablari va turlari bilan imkon qadar kengroq tanishtirish, bolaning diqqati, xotirasi, tafakkuri, xatti-harakatlari rivojlanishini o'zida hosil bo'lgan bo'lgan hissiyotlarni erkin ifodalashga yo'naltirish maqsadini birlamchi qo'yish;

- Shuningdek, oddiydan murakkabga tomon rivojlanib borayotgan hissiyotlarga mos holda, bolalar uchun umumiy va individual dasturlarni to'g'ri tanlash va qo'llash, jumladan, dastlab odatiy hissiyotlarni tushunish va ifodalashni o'rgatishdan boshlangan pedagogik jarayonni keyinchalik hissiyotlarni boshqarish va o'rinli ifoda etish, boshqalar bilan madaniyatli muloqotga kirishish hamda faol ijtimoiy moslashuv tomon umumiy va har bir bola uchun o'ziga xos tarzda takomillashtirib borish;

- Maktabgacha ta'lim tashkiloti shart-sharoitlari va imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda, bolaga tabiiy (pedagogik jamoa, tengdoshlari bilan muloqot) va sun'iy (faol va interfaol metodlar) muloqot muhiti uchun keng "maydon" yaratish, bunda o'z navbatida pedagoglarning, mutaxassislarning kasbiy bilimi va mahorati muhim ahamiyat kasb etadi;

- Bola uchun muhim ijtimoiy makon bo'lgan oilada ijtimoiy-hissiy muloqot uchun zarur shart-sharoitlarni oila a'zolari bilan hamkorlikda shakllantirish, jumladan, ota-onalarni ta'lim tashkilotidagi jarayonlarga jalb etishning alohida dasturini ishlab chiqish

Maqolada bayon qilingan mavzu yuzasidan alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarni qo'shma turdagi maktabgacha ta'lim tashkilotlari sharoitida faol va samarali ijtimoiy-hissiy rivojlantirish borasida quyidagi tavsiyalarni lozim deb topdik:

- Maktabgacha yoshdagi alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarning ijtimoiy-hissiy rivojlantirish jarayonlarining metodik ta'minotini yanada yaxshilash, jumladan, xorijiy ilg'or tajribalarga asoslangan yangi modellarini, psixodiagnostik metodlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish;

- bolalarni ijtimoiy – hissiy rivojlantirida muhim ahamiyatga ega bo'lgan badiiy-estetik tarbiya vositalaridan samarali foydalanish, jumladan, katta yoshdagi guruhlar tarbiyalanuvchilari ishtirokida "Baxtli bolalik" rasmlar ko'rik-tanlovi, o'tkazib borish shular jumlasidandir;

Xulosa sifatida aytganda, alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarni ijtimoiy-hissiy rivojlantirish maktabgacha ta'lim tashkilotining bugungi kunda (alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarning ijtimoiylashuv, integratsiyalashuv, ijtimoiy moslashuv) dolzarb muammolaridan biridir. Bu bilan birga ta'lim tashkilotidagi pedagogiklar masalalarni ijobiy xal etish va bu yo'nalishda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib borilayotgan ta'lim-tarbiya

jarayonlarini takomillashtirish, mazmuni jihatdan moslashtirish yangilash amaliy sa'yi-harakatlarni talab etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 16.12.2019 yildagi O'RQ-595-son
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 13.10.2020 yildagi 4860 sonli "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi Qarori
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 13.05.2019 yildagi 391-son
4. P. Yusupova. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. T., "O'qituvchi". – 1993
5. Bahrieva N.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijtimoiy-hissiy rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari. Zamonaviy ta'lim / Sovremennoe obrazovanie 2020
6. Bahrieva N.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijtimoiy-hissiy rivojlantirishda musiqa mashg'ulotlarining o'rni. "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal - (SI) II/2020
7. Podprugina V.V. Predstavleniya ob emotsiyax u detey s narusheniem sluxa. Vestnik MGLU. Vipusk 16 (702) / 2014

SHAXSNING IJTIMOIYLASHUVIDA GENDER TARBIYANING O'RNI

Otaqulov Sh. M.,
MTTDMQTMOI "Ijtimoiy fanlar"
kafedrası dotsenti.

Gender tarbiyasini amalga oshirishda oila, ta'lim tashkilotlari pedagogik jamoasining, bolani qurshab turgan muhitning roli benihoya katta. Mazkur jinsiy va gender tarbiyasi birinchidan, o'ziga xoslikka ega bo'lgan mustaqil tarbiya yo'nalishlari hisoblanadi. Har bir yo'nalishning o'ziga xos yondashuvi, usuli va vositalari mavjud. Ikkinchidan esa, ularni bizning nazarimizga ko'ra bir-biri bilan uzviy, chambarchas bog'liklikda, o'zaro ta'sir asosida olib borish kerak. Demak, bunda vrach gender tarbiya asoslarini yaxshi o'zlashtirgan, gender pedagogi esa vrach malakasiga ega bo'lmog'i kerak. Mana shunday uyg'unlikda biz kutgan maqsadga erishamiz.

Yuqorida aytilganlardan tashqari ushbu nozik masalada yana bir muhim jihat bor. Bu - ushbu tarbiya jarayonidagi milliy-madaniy nazariyaning, dunyoqarashning o'rni. Bilamizki, o'zbek oilalarida ko'pchilik hollarda jins, jinsga aloqador holatlar benihoya sir tutiladi. U haqda gaplashish, uni muhokama qilish uyat hisoblanadi. Shu sababdan o'g'il va qiz bolalarimiz hayotga ko'rgan, kuzatgan, eshitgan gap so'zlari holatlariga ko'ra kirib keladilar va natijada ayrim xollarda bir qator noxush muammolarga ham duch keladilar. Vaholanki, jinsiy tarbiya, jinsiy madaniyat, jinsiy munosabat madaniyati ijtimoiy hayotning asosiy zaminlaridan biri hisoblanadi. Insonning baxtli hayot asoslaridan biri bo'lgan ushbu tarbiyaga uyalib qarab keldik. Bugun gender tarbiyasi masalasi butunlay boshqacha qarashni, dunyoqarashni talab qilmoqda. Birinchidan, o'g'il va qizlar bir xil bola, ulardagi jinsiy farqlar ular o'rtasidagi insoniy munosabatlarni yanada mazmunli, ehtirosli, qiziqarli qilishi uchun xizmat qilishi kerak. Qiz bola qiz bola bo'lgandigidan g'ururlanishi, iftixor tuyg'ulari bilan yashashi kerak. Ona bo'lish baxti avlodlar davomiyligini harakatga keltirish baxti, millat, vatan ramzi bo'lish baxti qizlarimizda belgilovchi qadriyat bo'lishiga erishmog'imiz kerak. Ular o'zlaridagi shu qadriyatlarga xos sifatlarini ijtimoiy xayotning barcha jabhalarida namoyish qilishiga intilishlari lozim.

Biz bilib-bilmay ularni jins rollariga o'rgatmoqdamiz. Qabul qilingan umum-tartib qoidalariga ko'ra qiz bola qanday, o'g'il bola qanday bo'lishiga o'rgatmoqdamiz. O'g'il

bolalarning agressivligini kechirib, faolligini qo'llab-quvvatlaymiz. Qizlarning esa ko'ngilchan, hissiyotli, emotsional bo'lishini rag'batlantiramiz. Kattalar rahbarligida ular kattalarga o'xshab qiz va o'g'il bolalar bo'lib o'sishmoqda.

Ta'lim tashkilotlarida gender tarbiyasi birinchidan, bolalarda gender o'ziga o'zi mosligining, o'z vaqtida shakllanishini ta'minlashga qaratilishi kerak. Bola o'z jinsiga xos bo'lmagan o'yinchoqlar bilan o'ynamasligi, o'yinlarni ma'qul ko'rmasligi kerak. Ularni o'z jinsiga mos kiyinishga, yurish turishga o'rgatish, o'g'il bola-o'g'il bola, qiz bola-qiz boladek bo'lishga intilish ko'nikmasini shakllantirish lozim .

Hozirgi davr qizlardan faqat an'anaviy sifatlardan tashqari jiddiylikni, cho'rtkesarlikni, tashabbukorlikni, o'z manfaatlarini himoya qila olishlikni, natijaga erisha olishlikni, o'g'il bolalarda esa nafaqat erkaklarga xos, balki toqatli bo'lishni, odamlarga yordam berishga intilishni har qanday masalada labbay deb, javob berishga tayyor bo'lishni tarbiyalash kerak.

O'g'il va qiz bolalarning gender o'ziga o'zi mosligini shakllantirishda ularning o'zaro birlik, hamkorlik muhiti yaxshi natijalar beradi. Ushbu muhitda qiz va o'g'il bolalar bir-birlari bilan erkin, do'stona gaplashishadi, o'ynaydilar, hazillashadi, mehnat qiladi, o'zlarining individual gender xosliklarini namoyon qiladilar. Shunday qilib, gender o'ziga xoslikni shakllantiruvchi muhim omil ko'p funktsionalli rivojlanuvchan predmetli muhitni tobora takomillashtirib borish kerak.

Ko'p funktsionalli rivojlanuvchan predmetli muhit bolalarda nafaqat turli faollikni shakllantiradi(jismoniy, aqliy o'yinga aloqador) balki ularning gender xususiyatlari hisobga olingan dastlabki mustaqil faoliyati asosini ham tashkil etadi.

Ko'pchilik hollarda bolalar o'yinlari, ular o'rtasidagi hamkorlik, jamoa bo'lib ishlash, ijobiy natijaga erishish tamoili asosida tashkil etiladi. Bunda qizlarning xam ishtirok etishi muxim axamiyatga ega. O'g'il bolalar qizlar ko'z o'ngida o'zlarining jasur, chaqqon, epchil, kuchli ekanliklarini namoish qilgisi keladi.

Qizlar o'yinlari nisbatan torroq davralarda o'tadi. Ular o'yinlarida agressivlik kamroq kuzatilib ko'proq o'zaro ishonch, hamkorlik, hamdo'stlik hukumronlik qiladi. Qizlar o'yinlarida ko'pchilik holda ularning o'g'il bolalarsiz o'tishligi ham o'rinlidir. Qizlar o'yinlarida qizlarga xos bo'lgan qizlar siri ham ishtiroq etadi.

Qiz va o'g'il bolalar turli xil emotsional holatda o'ynaganlarida ham ular o'yinlaridagi axloqiy sifatlari biri-biridan farq qilmaydi. Ammo, qiz bola, qiz bolada. Ularda axloqiy sifatlari tortinchoqlik, uyalish, o'zini tortib turish kabilar ertaroq shakllanadi. Bundan tashqari qiz bolalarda ruhiy rivojlanish o'g'il bolalarnikiga nisbatan yuqori bo'lsa, o'g'il bolalarda jismoniy rivojlanish qizlarnikiga qaraganda tezroq. Shuning uchun ham qizlar o'qish va ijodiyotda o'g'il bolalarga nisbatan ilg'ordirlar. Bolalar esa jismoniy tarbiya, mehnat va shunga o'xshash harakatli faoliyatlarda qizlarga nisbatan ustunlik qiladilar. Shuning uchun o'quv tarbiya ishlarini shunday tashkil etish kerakki o'g'il bolalarning o'z, qiz bolalarning o'z faoliyat jabhalari bo'lsin.

Umuman ushbu holatlar bolalar tarbiyasida juda jiddiy ahamiyatga ega. Bolalarga tarbiya jarayonida berilgan baho, tanlovlarda sovrinlarning noxolis berilishi, o'yinlarda rollarning adolatsiz tanlanishi va boshqalar bog'cha yoshidanoq bolalarda umr bo'yi tuzatib bo'lmaydigan noxolis qarashning shakllanishiga sabab bo'ladi.

Bolalarda tolerantlikni shakllantirish oddiydan murakkablikka yo'naltirilgan murakkab jarayondir. Mazkur jarayon o'z ichiga juda ko'p vositalarni, uslubiyat va usullarni, shakllarni oladi. Bular orasida muhim o'rini o'yin vositasi egallaydi.

Bolalar bilan o'tkazilgan o'yin mashqlarini kuzatish shunday xulosaga olib keladiki, turli syujet-rolli o'yinlar bolalarda noverbal munosabat qobiliyatini rivojlantirar ekan. Munosabatlarda masofani, muvozanatni saqlash, ushlash, munosabatdagilar kayfiyatini his qilish, uni hisobga olish, aloqani davom ettirish ko'nikmasini tarbiyalar ekan.

Albatta bolalarda bag'rikenglikni shakllantirishda har bir o'yinning o'z o'rni bor. Shuning uchun o'yin darslarini o'tkazishdan oldin tarbiyachi o'yindan ko'zlangan maqsadni, uni amalga oshirish uchun kerakli vositalarni tayyorlashi xamda uni bajarish usullarini obdon rejalashtirmog'i

lozim. Agar tarbiyachi o'yin davomida bolalarda tolerantlikni shakllantirishni maqsad qilib qo'ygan bo'lsa, demak o'yin vositalari, usullari, shakllari ham shunga mos bo'lmog'i lozim.

Tarbiyada yana shunga ahamiyat berish kerakki qiz bolalar eshitib shakllanadi va eshitish stimuli ular kamolotida ustuvorlik qiladi. O'g'il bolalar esa ko'proq ko'rish, namoish qilinishga asoslangan vizual idrokga ko'proq ahamiyat beradi. Shuning uchun ta'lim tarbiyada biz faqat aytib, tushuntirib emas, jonli ko'rgazmali vosita-munosabatlardan keng foydalanishimiz kerak. Ushbu tadbirlar va ta'limda bolalarning o'zlari ham faol ishtirok etishlari zarur. Ushbu mashg'ulotlarda bolalarga savol bilan murojaat qilgan tarbiyachi birinchi javobni odatda qizlardan oladi. Qizlar savolga batafsil, shoshmasdan, mantiqli javob berishga harakat qiladi. Shunda biz ularni bo'lmasdan toqat bilan tinglashga tayyor bo'lishimiz kerak va javobni yanada chuqurlashtirishga harakat qilishimiz zarur.

Bolalar qadriyatlarini, xatti-harakat qoidalarini qanchalik ijodiy o'zlashtirsalar kundalik turmush uchun zarur ko'nikmalarni qancha ko'p o'rgansalar yashashlari oson kechadi. Hayotiy faoliyatning turli holatlarida foydalanish mumkin bo'lgan barcha xilma-xil rolli bilim ulardan samarali foydalanishni shakllantirish, Bolalar o'zbek xalqining o'g'il va qiz farzandlar tarbiyasi to'g'risidagi an'analarini bilishi, bolalarda botirlik, cho'rtkesarlik, jasurlik, ishonch, qizlarda sezgirlik, yaxshilik, nafislik, qayg'urish kabi axloqiy sifatlarni rivojlantirishda qo'l keladi. O'g'il va qiz bolalarda o'zlariga nisbatan inson sifatida munosabatda bo'lishlikni, o'z ichki dunyosini namoyon qila olish va uni harakatga keltira olish qobiliyatlarini shakllantirishni, farqlanuvchi jinslar o'rtasida tolerantlik madaniyatni shakllantirishni bog'cha yoshdagi bolalar tarbiyasini tashkil qilishda asosiy tamoillardan biri sifatida olishimiz kerak.

Adabiyotlar ro'yxati.

- 1.Mamatov N. Bolalar va majburiy mehnatdan foydalanishga qarshi kurashish, gender tenglikka amal qilish. T.: Alisher Navoiy nashriyoti. 2016 yil. 35-bet.
2. Otaqulov, Sh.M. Gendernoe ravenstvo i politicheskaya jiznъ. Voprosi Politologii, 6(58), 2020.

TARBIYALANUVCHILARDA VATAN HAQIDAGI TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH

Toshev O. N.

MTTDMQTMOI "Ijtimoiy fanlar" kafedrası
katta o'qituvchisi.

Pedagogik ta'lim-tarbiyada bolani o'z xalqining madaniyati bilan tanishtirishning ahamiyati haqida ko'p narsa yozilgan, chunki otalar merosiga murojaat qilish siz yashayotgan zaminda hurmat va faxrlanishni kuchaytiradi. Shuning uchun bolalar ota-bobolarining madaniyatini bilishlari va o'rganishlari kerak. Bu xalqlarning tarixini, ularning madaniyatini bilishga qaratilgan urg'u, kelajakda hurmat va qiziqish bilan boshqa xalqlarning madaniy an'analari bilan bog'liq bo'lishga yordam beradi. Shunday qilib, bolalarni vatanparvarlik, vatan haqidagi tushunchalarni singdirish bilan tarbiyalash maktabgacha ta'lim tashkilotlarining asosiy vazifalaridan biridir.

Shuni ta'kidlash kerakki, hozirgi paytda ushbu mavzu bo'yicha uslubiy adabiyotlar juda ko'p. Ko'pincha, u muayyan tadbirlarda bolalarni axloqiy va vatanparvarlik bilan tarbiyalashning faqat ba'zi jihatlarini qamrab oladi va bu masalaning to'liqligini aks ettiradigan uyg'un tizim mavjud emas. Ko'rinishidan, bu tabiiydir, chunki vatanparvarlik tuyg'usi tarkibda ko'p qirrali. Bu o'z ona yurtlariga bo'lgan muhabbat va o'z xalqi bilan faxrlanish, ularning atrofda dunyo bilan ajralmasligini anglash va o'z mamlakatining boyligini saqlash va ko'paytirish istagi. Shundan kelib chiqib, ushbu ish bir qator vazifalarni o'z ichiga oladi:

- bolaning o'z oilasiga, uyiga, bolalar bog'chasiga, ko'chaga, shaharga bo'lgan muhabbat va mehrini tarbiyalash;

- tabiatga va barcha tirik mavjudotlarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish;
- mehnatga bo'lgan hurmatni tarbiyalash;
- xalqimiz an'analari va hunarmandchiligiga qiziqishni rivojlantirish;
- inson huquqlari to'g'risidagi asosiy bilimlarni shakllantirish;
- O'zbekiston shaharlari haqidagi g'oyalarni kengaytirish;
- bolalarni davlat ramzlari (gerb, bayroq, madhiya) bilan tanishtirish;
- mas'uliyat va mamlakat yutuqlaridan g'ururlanish hissini rivojlantirish;
- bag'rikenglik, boshqa xalqlarga, ularning urf-odatlariga hurmat hissini shakllantirish.

Bu vazifalar bolalar faoliyatining barcha turlarida hal qilinadi: guruhda, o'yinlarda, ishda, kundalik hayotda - chunki ular bolada nafaqat vatanparvarlik tuyg'ularini tarbiyalashadi, balki kattalar va tengdoshlari bilan munosabatlarini ham shakllantiradilar.

Bolani axloqiy, vatanparvarlik, ona vatan haqidagi tushinchalar bilan tarbiyalash murakkab pedagogik jarayondir. Bu birinchidan, axloqiy tuyg'ularni rivojlantirishga asoslangan.

Vatan tuyg'usi, bu bolada oilaga, eng yaqin odamlarga - onaga, otaga, buviga, boboga bo'lgan munosabatdan boshlanadi. Bular uni o'z uyi va yaqin atrofni bog'laydigan ildizlardir.

Har bir millatning o'z ertaklari bor va ularning barchasi avloddan avlodga asosiy axloqiy qadriyatlar: mehribonlik, do'stlik, o'zaro yordam, mehnatsevarlik bilan o'tadi. Shunday qilib, og'zaki folklor asari nafaqat o'z xalqining urf-odatlariga bo'lgan muhabbatni shakllantiradi, balki vatanparvarlik ruhida shaxsiyatni rivojlantirishga yordam beradi.

Bolalarda vatanga bo'lgan qiziqish va muhabbatni oshirish uchun bevosita atrof-muhit katta ahamiyatga ega. Asta-sekin, bola maktabgacha ta'lim tashkiloti, uning ko'chasi, shahri, keyin esa mamlakat, uning poytaxti va ramzlari bilan tanishadi.

Bolalarni vatanparvarlik tarbiyasida olib boriladigan ishlar tizimi va ketma-ketligi quyidagicha ifodalanishi mumkin.

Albatta, ushbu sxema ushbu masala bo'yicha ishlarning to'liq hajmini yetkaza olmaydi. Bu vazifalarning barchasi, vatanparvarlik tarbiyasida olib borilgan ishlarda mavjud.

Tarbiyachining vazifasi - bola tomonidan unga eng qulay bo'lgan taassurotlar to'plamidan tanlash:

- uydagi tabiat va hayvonlar dunyosi (MTT, ona yurt);

- odamlar mehnati, urf-odatlar, ijtimoiy tadbirlar va boshqalar. Bundan tashqari, bolalarning e'tiborini jalb qiladigan epizodlar yorqin, xayoliy, aniq va qiziqarli bo'lishi kerak. Shuning uchun tarbiyachi o'z ona yurtiga muhabbat hissini uyg'otish bo'yicha ishlarni boshlashda uni yaxshi bilishi kerak. U bolalarga nimani ko'rsatishi va maqsadga muvofiqligi to'g'risida o'ylashi kerak, ayniqsa ushbu sohaga yoki ushbu mintaqaga xos bo'lgan xususiyatlarni ta'kidlab o'tdi.

O'z ona shahrini biz bolaga ko'rsatishimiz kerak. Ona shahri o'z tarixi, urf-odatlar, diqqatga sazovor joylari, yodgorliklari, eng yaxshi odamlari bilan mashhur. Bolalar ona shahri to'g'risida qanday ma'lumot va tushunchalarni o'rganishlari mumkin?

- To'rt yoshli bola o'z ko'chasining nomini va maktabgacha ta'lim tashkiloti joylashgan joyni bilishi kerak.

- Katta yoshdagi bolalarning e'tiborini eng yaqin ko'chalarda joylashgan ob'ektlar: maktab, kinoteatr, pochta, dorixona va hokazolar jalb qilishi kerak, ularning maqsadlari haqida gaplashish, bularning barchasi odamlarga qulaylik yaratish uchun yaratilganligini ta'kidlash.

- maktabga tayyorlov guruhi bolalar kiritadigan ob'ektlar doirasi. kengaymoqda - bu tuman va umuman shahar, uning diqqatga sazovor joylari, tarixiy joylari va yodgorliklari. Bolalarga kimning sharafiga qurilganligi tushuntiriladi. Maktabga tayyorlov guruhi tarbiyachi o'z shahrining nomini, uning ko'chasini, unga tutash bo'lgan ko'chalarni, shuningdek, ularga kimning sharafiga nomlanishini bilishi kerak. Ular unga har bir insonning o'zi tug'ilgan va yashaydigan uyi va shahri borligini tushuntirishadi. Buning uchun shahar sayohatlari, tabiat sayohatlari, kattalar mehnatini kuzatish talab etiladi, bu yerda har bir bola mehnat odamlarni birlashtirganligini, muvofiqlik, o'zaro yordam, o'z ishini bilishni talab qiladi. Bu yerda bolalarni viloyatning xalq hunarmandchiligi va xalq hunarmandlari bilan tanishtirish katta ahamiyatga ega.

Vatanparvarlik tarbiyasida kattalar, ayniqsa yaqin odamlarning oʻrnagi katta ahamiyatga ega. Katta oila aʼzolarining hayotidan (bobolar va buvilar, ularning umri davomida erishgan jasorati, qilgan mehnati) aniq dalillarga kelsak, bolalarda "Vatan oldidagi burch", "Vatanga muhabbat", "dushmanga nafrat" kabi muhim tushunchalarni tarbiyalash kerak. "mehnat jasorati" va boshqalar. Bolani biz gʻalaba qozonganimizni anglash juda muhimdir, chunki biz oʻz Vatanimizni sevamiz, Vatan insonlarning baxti uchun jonini fido qilgan qahramonlarini ulugʻlaydi. Ularning nomlari shahar, koʻchalar, maydonlar nomlariga abadiylashtirilgan, ularning sharafiga yodgorliklar bunyod etilgan. Ushbu ishning davomi bolalarni Oʻzbekistonning boshqa shaharlari, mamlakatimiz poytaxti, davlat madhiyasi, bayrogʻi va gerbi bilan tanishtirishdir. Biroq, taʼkidlash kerakki, taklif etilgan vatanparvarlik tizimi muayyan sharoitlarga qarab oʻzgarishi mumkin.

Oilaga muhabbatni kuchaytirib, shu orqali biz vatanga muhabbatni singdiramiz, deb ishonish notoʻgʻri. Afsuski, oʻz uyiga sadoqat mamlakat taqdiriga befarqlik bilan, baʼzan esa xiyonat bilan birga yashaydigan holatlar mavjud. Shu sababli, bolalar imkon qadar oʻz oilasining "fuqarolik" ini koʻrishlari juda muhimdir. (Ularning bobosi va buvisi nima uchun medal olganlarini bilishadimi? Ular mashhur ajdodlarni bilishadimi? va hokazo.)

Kichkina narsadan, bir kishining faoliyati va barcha odamlarning hayoti oʻrtasidagi bogʻliqlikni koʻrsatish - bu vatan haqidagi tushinchilarni anglash, vatanparvarlik tuygʻularini tarbiyalash uchun juda muhimdir.

Shu tarzda tashkil etilgan ish oiladagi mikroiklimni toʻgʻri rivojlanishiga, shuningdek, oʻz mamlakatiga boʻlgan muhabbatning rivojlanishiga hissa qoʻshadi. Masalan, bolalarni oʻz shahriga muhabbat bilan tarbiyalashda, ularni oʻz ona shahri - Vatanning bir qismi ekanligi tushunchasiga etkazish kerak, chunki hamma joyda, katta va kichik joylarda umumiylik koʻp:

- hamma joyda hamma hamma uchun ishlaydi (oʻqituvchilar bolalarga dars berishadi; shifokorlar bemorlarni davolashadi; ishchilar avtoullov yasashadi va hokazo);

- anʼanalar hamma joyda hurmat qilinadi: Vatan uni dushmanlardan himoya qilgan qahramonlarni eslaydi;

- turli millatdagi odamlar hamma joyda yashaydilar, birgalikda ishlaydilar va bir-birlariga yordam beradilar;

- odamlar tabiatni himoya qiladi;

- umumiy kasbiy va ommaviy bayramlar va boshqalar mavjud.

Fuqarolik, vatanparvarlik degani, umuman millatchi boʻlishdir. Shu sababli, oʻz ona yurtiga boʻlgan muhabbatni va oʻz mamlakatida gʻururlanishni terining rangi va dinidan qatʼi nazar, har bir odamga, boshqa millatlar madaniyatiga mehribon munosabatni shakllantirish bilan birlashtirish kerak. Albatta, bolaning turli millat vakillariga nisbatan insoniy munosabati, avvalambor, otanonalar va tarbiyachilar, oʻqituvchilar taʼsiri ostida yaratiladi, yonida boʻlgan kattalar. Bu, ayniqsa, bugungi kunda ushbu muammolarga qarama-qarshilik katta yoshdagi aholining ayrim qismlarida yuz berganda toʻgʻri keladi. Shu sababli, maktabgacha taʼlim tashkiloti bolaning boshqa millatdagi odamlarga boʻlgan qiziqishini qoʻllab-quvvatlash va yoʻnaltirish, odamlarning qaerda yashashi, ularning hayoti bogʻliq boʻlgan tabiat va iqlim sharoitlari, ishning oʻziga xos xususiyati va boshqalarni aytib berish juda muhimdir.

Maktabgacha yoshdagi davr oxirida bola bilishi kerak: mamlakatimizda turli millat vakillari yashaydi; har bir millatning oʻz tili, urf-odatlari va anʼanalari, sanʼati va meʼmorchiligi bor;

har bir xalq mohir va hunarmandlar, musiqachilar, rassomlar va boshqalarga boy. Shunday qilib, vatanparvarlik tarbiyasining vazifalarini hal qilishda har bir tarbiyachi oʻz ishini quyidagi sharoitlarni hisobga olgan holda bolalarning oʻziga xos sharoitlari va xususiyatlariga muvofiq qurishi kerak:

- pedagogik jarayonning uzluksizligi va uzluksizligi;

- har bir bolaga tabaqalashtirilgan yondashuv, uning psixologik xususiyatlari, imkoniyatlari va qiziqishlari maksimal darajada hisobga olinishi;

- yoshga toʻgʻri keladigan turli xil faoliyat turlarining oqilona kombinatsiyasi, intellektual, hissiy va motorik yuklarining muvozanati;

- faoliyatga yondashuv;
- bolalar faoliyatiga asoslangan ta'limning rivojlanayotgan xarakteri.

Ushbu ishni rejalashtirish quyidagi mavzularda eng mos keladi: "Mening oilam", "Mening ko'cham", "Mening bog'cham". Har bir mavzu bo'yicha mashg'ulotlar, o'yinlar, ekskursiyalar, bolalarning tartibga solinmagan faoliyati, ba'zi mavzularda - ta'tilni o'z ichiga olishi kerak.

Tematik rejalashtirish bolalarning o'z mamlakati, vatanini va ular yashaydigan mintaqa to'g'risidagi bilimlarini samarali va muntazam ravishda o'zlashtirishiga yordam beradi. Bundan tashqari, mavzular har bir guruhda takrorlanadi. Faqat mazmuni, bilim materialining hajmi va murakkabligi, shuning uchun o'qish davomiyligi o'zgaradi. Alohida mavzular aniq voqealar va bayramlarga bag'ishlanishi kerak, masalan, huquq va majburiyatlar bilan tanishish - dekabrda (Konstitutsiya kunidan oldin), O'zbekiston sportchilari va harbiylari - yanvarda (Vatan himoyachisi kunidan oldin) va hokazo, shu bilan jamoatchilik bilan aloqani ta'minlash. Bolalarni vatanparvarlik bilan tarbiyalashning asosiy shakli tematik mashg'ulotlardir. Ularning bolalarning aqliy faolligini oshirishi muhimdir. Bolalarni ko'rganlarini mustaqil ravishda tahlil qilishga, umumlashtirish, xulosalar chiqarishga o'rgatish kerak. Siz javoblarni rasmlarda topishingizni, otanangizdan so'rashingizni va hokazolarni taklif qilishingiz mumkin.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, bolalarni kundalik hayot, urf-odatlar, individual tarixiy lahzalar bilan tanishtirishdagi qiyinchiliklar maktabgacha yoshdagi bolalarda vizual-majoziy fikrlash qobiliyati bilan ajralib turadi. Shuning uchun nafaqat badiiy adabiyot, rasmlar, hazillar va hokazolarni, balki "jonli" vizual buyumlar va materiallarni (milliy kiyimlar, qadimiy mebellar, idishlar, asboblari va boshqalar) ham ishlatish kerak. "Kundalik hayot" bolalarni ertak, xalq hunarmandchiligi, uy-ro'zg'or buyumlari bilan tanishtirish uchun juda samarali. Buning uchun muzeylarga tashrif buyurish, shuningdek, MTTlarida maxsus xonalar tashkil qilish maqsadga muvofiqdir. Aynan shu yerda bola dastlab o'z ona yurtining hayot tarixiga kirib borishi mumkin. Bundan tashqari, bunday "xonada" ma'lumotni o'yin orqali taqdim etish imkoniyatlari kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aleshina N.V. Maktabgacha yoshdagi bolalarga vatanparvarlik tarbiyasi M.: 2005 yil
2. Aleshina N.V. Maktabgacha yoshdagi bolalarni o'z ona shahri va mamlakati bilan tanishtirish (vatanparvarlik tarbiyasi). M.: "Itiqlol" US, 2011 yil
3. Bolalarni Vatanni sevishga qanday o'rgatish: o'qituvchilar va o'qituvchilar uchun qo'llanma / Tuzuvchi: Antonov Yu.Ye., Levina L.V., Rozova O.V., Scherbakova I.A. - M.: ARKTI, 2003 yil.

KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR IJTIMOYLAHVIVINING MUHIM ME'ZONI

Umarova M. A.

MTTDMQTMOI "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrasida katta o'qituvchisi.

G'arb olimlari ham kommunikativ kompetensiya tushunchasi borasida o'z qarashlarini tavsiya etganlar. Amerikalik antropolog olim D. Hymes ilk bor mazkur tushunchani aniqlagan, uning fikricha "kommunikativ kompetensiya lotincha so'z bo'lib, mos kelish, o'xshash, erishaman ma'nolarini anglatadi, kommunikatsiya jarayonida grammatika qoidalariga amal qilish va tildan foydalana olish qobiliyatidir".

N.Xomskiy esa "til kompetensiyasi", insonni ichki mental grammatikasi deb nomlagan, bunda til qoidalari abstrakt ko'rinishda bo'lib, ona tilida faoliyat yuritish, individni ong ostida intuitsiya shaklida tasavvur qilishdir" deb ta'rif beradi. Psixolog olim R.S.Nemov kompetentlikka

quyidagicha fikr bildiradi: “kompetentlik aniq bir bilimni egallash, qandaydir bir sohaning imkoniyatlarida xabardor bo‘lish”.

Olimning fikriga ko‘ra maktabgacha katta yoshdagi bolalarda ham kommunikativ kompetentsiyani shakllantirishda ularga puxta bilim berish, butun olam va atrof muhitdagi narsa-hodisalar haqida to‘liq ma‘mulot berish lozim. Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari sohalari (jismoniy rivojlanish va sog‘lom turmush tarzining shakllanishi; ijtimoiy hissiy rivojlanish; nutq, muloqot, o‘qish va yozish malakalari; bilish jarayonining rivojlanishi; ijodiy rivojlanish)ning barcha ko‘rsatikichlari 5-6 yoshdagi bolalarda nutq va samarali muloqotni egallashlarida integratsion yondashuv asosida amalga oshirilsa samara beradi. K.F.Sedov tomonidan kommunikativ kompetentsiyaning komponentlari aniqlangan bo‘lib, ular lingvistik; ijtimoiy-lingvistik; pragmatik turlardan iborat.

Lingvistik kompetentsiya tilni turlicha jihatlariga oid bilim, ko‘nikmalar bo‘lib, leksika, fonetika, grammatika va ulardan to‘g‘ri foydalanishdir. Ijtimoiy-lingvistik kompetentsiya til shakllarini tanlash qobiliyatini amalga oshirish, ulardan vaziyatga mos ravishda foydalanishdir. Pragmatik kompetentsiya aniq bir muloqotdagi vaziyatga ko‘ra nutq vazifalari va kommunikativ bilim, ko‘nikma va malakalarni tushunish va undan foydalanishdir.

Kommunikativ kompetentsiya tushunchasi o‘ziga xos qoidaga amal qiladi, ya‘ni muloqot jarayonida grammatika qoidalariga rioya qilish hamda ona tilidan o‘rinli foydalanish. Kommunikativ kompetentsiya millatga xos o‘zaro munosabat me‘yorlarini nutqiy faoliyat va nutqiy odob asosida namoyon etish ko‘nikmasi deyish mumkin. Kommunikativ kompetentsiya insonning bir yoki barcha nutqiy faoliyatda muloqotga kirishish qobiliyati bo‘lib, shaxsning muhim sifatlaridan biri hisoblanadi. Mazkur tushunchalar quyidagicha tasniflanadi. Kompetentsiya bu-o‘qitishning mazmunli tarkibi bo‘lib, mashg‘ulot jarayonida o‘zlashtirilgan bilim, ko‘nikma va malakalarning yig‘indisidir. Kompetentlik esa, shaxsning xususiyati bo‘lib, shakllanib bo‘lgan kompetentsiya asosida faoliyatni bajarish qobiliyatidir.

Kommunikativlik-shaxslar orasidagi o‘zaro axborot almashinuv, aloqa, munosabat. Kompetentsiya u yoki bu soha bo‘yicha bilimdonlik.

Kommunikativ ko‘nikmalar sirasiga mazmunli nutq so‘zlash, idrok qilish, tushunish, mushohada yuritish va berilayotgan ma‘lumotlarni o‘zgartirish kabilari kiradi. Kommunikativ ko‘nikmalar amalga oshirilishiga ko‘ra ikki ko‘rinishida bo‘ladi, introsub‘ektiv (ichki) yoki ekstrasub‘ektiv (tashqi) kommunikativ ko‘nikmalari ya‘ni ma‘lumotlarni ishlab chiqaruvchi. Kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirishda nutqiy faoliyatning ijodiy turi namoyon bo‘ladi. Bunday vaziyatlarda bog‘lanishli nutq ham rivojlanadi. Kommunikatsiya ishtirokchilarida kommunikativ ko‘nikmalar bo‘lishi zarur, ya‘ni og‘zaki va yozma nutqni tushunish va tasavvur qilish, qabul qilish, shaxsiy muloqot vazifalarini amalga oshirishda ulardan foydalanish. A.V.Xutorskiy fikricha “kompetentsiya shaxsning o‘zaro bir-biriga bog‘liq sifatleri (bilimi, ko‘nikmasi, malaka va faoliyati)ning majmuasidir, voqea va jarayonlarga munosabat bildirishdagi ijodiy faoliyat hamda shaxsiy qarashlaridir”.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalar rivojlanish markazlaridagi ijodiy faoliyat orqali o‘zaro bir-birlari bilan muloqotda bo‘ladilar. Muloqot natijasida voqea va jarayonga munosabatlarini bildiradilar. Bu esa ularda kommunikativ kompetentsiyani shakllanishiga zamin yaratadi. Kompetentsiya bu-yangi qiymat yaratish maqsadida bilimlar manipulyatsiyasi jarayonida dividant olishga erishilganlik ko‘rsatkichidir. “Bilimlar manipulyatsiyasi” deganda sun‘iy ravishda tashkil etilgan ta‘lim muhitida ta‘lim oluvchi o‘zlashtirgan bilim, ko‘nikma va malakalarni amaliyotga qo‘llash natijasida yashirin imkoniyat va qobiliyatlarni namoyon qilish jarayoni nazarda tutilmoqda. Divident olish esa ta‘limning natijadorligi belgisi sifatida “naf ko‘rish, foyda olish, ijobiy natija” kabilarni nazarda tutadi.

Yuqorida keltirilgan fikrlardan kelib chiqib, kommunikativ kompetentsiyaga bir insonni boshqalar bilan samarali va natijaviy muloqot qilish qobiliyati deyish mumkin.

Olimlarning ilmiy qarashlari tahlili natijasida kommunikativ kompetentsiya tushunchasini muloqot qilish maqsadi, muloqot muhiti va vaziyatiga tayyorlik qobiliyati, nutqiy o‘zaro ta‘sir va tushunish jarayoni deyish mumkin. Kommunikativ ko‘nikmalar lingvistik, madaniy, psixologik va

ijtimoiy bilimlar majmuasidan iborat. 5-6 yoshdagi bolalar o'z xulq-avtorini nazorat qila oladilar, o'ylab gapiradilar, jahlini birdaniga ko'rsatmaydi. Ular o'z hissiyotlarini boshqara oladilar. 3-4 yosh davrida jahli chiqsa o'yinchoqlarini uloqtirib yoki ota-onasiga xarhasha qilgan bo'lsa, endi o'z fikr va xayolidagi g'oyalarni namoyon etmasligi, qaysarlik qilishi mumkin. Agarda 5-6 yosh bola ota-onasini ko'rish lozim bo'lgan joyda ko'ra olmasa, xarhasha qilmaydi, balki topa olmaganini aytadi yoki hech qanday munosabat bildirmay jim turaveradi. Aksariyat 6 yoshdagi bolalar o'z hissiyotlarini jilovlay oladi hamda shaxsiy xulq-avtorini shakllantiradi. Kommunikativ kompetentsiya bolalarning muloqot jarayoni bilan bog'liq talablar tizimi bo'lib, unda nutq, savodxonlik, notiqlik uslublari hamda suhbatdoshi bilan individual yondashuvni namoyon qiladi. Mabodo gap alohida inson qobiliyati haqida ketsa, demak unda kommunikativ kompetentsiya namoyon bo'lgan.

Demak, kommunikativ kompetentsiya haqidagi qarashlar asosida aytish mumkinki, u talablar tizimi bo'lib, kommunikativ kompetentlik esa maktabgacha katta yoshdagi bolalarning mana shu talablar tizimiga mos holatda muloqot o'rnatishidir. Shuning uchun ba'zida ikki ma'noni anglatishi, ya'ni bolalarning muloqot qilishiga qo'yilgan talablar, alohida talablar ketma-ket bo'lib, ularni kompetentsiya deb atash mumkin. Agarda bolalar mana shu talablarni bajara olsalar, ularni kompetentli deyish mumkin. Kommunikativ kompetentsiya va kommunikativ kompetentlik o'rtasida ma'no jihatidan farq sezilmaydi, kommunikativ talablarga mos keladi. Individual kommunikativ kompetentsiya nafaqat bilimlarning sifati va hajmi masalan, tovushlar vazifasi, so'zlarning aniqligi ularni kognitiv tashkil etish, uzoq muddat esda saqlash va foydalanishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasi. 8.05.2019 y., PQ-4312. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 10.05.2019 y., 07/19/4312/3106-son.
2. Ablitarova, A. R. Razvitie i formirovanie poznavatel'nogo interesa u detey doshkolnogo vozrasta kak psixologo-pedagogicheskaya problema.// Pedagogicheskoe masterstv: material IX Mejdunar. nauch. Konf.M.: BukiVedi,2016.S. 107-110.
3. Poddyakov. A.N. Razvitie issledovatel'skoy initsiativnosti v detskom vozrastetema. Diss d.ps.n. M.:2001-350 s.
4. Rubinshteyn, S. L. Osnoviy obshey psixologii.Piter.-2013- 713s

BOLALARNI ZARARLI AXBOROTLAR TAHDIDIDAN HIMOYA QILISH-DAVR TALABI

Xasanova U.H.

Qarshi Davlat universitetining
Pedagogika instituti 2- bosqich magistri

Bugungi kunda mamlakatimizning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy hayotidagi o'zgarishlar jamiyat va davlat hamda uzliksiz ta'lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo'yimoqda. Bularidan biri respublikamiz fuqarolarini va yosh avlodni axborot psixologik xavfsizligini ta'minlash muammosidir. Mamlakatimizda axborot jamiyatini shakllanishi, axborot erkinliklari, axborot ko'lamining ortib borishi, birinchi navbatda axborot psixologik xavfsizligi tahdidini keltirib chiqarmoqda.

Hozirgi axborot almashinuvi shiddat bilan rivojlanayotgan zamonda xalqning ayniqsa, bolalarning ongini xavfli ma'lumotlardan asrash, ularga imkoni boricha to'g'ri va asoslangan axborotlarni yetkazib berish shuningdek, yoshlarimizning o'zbek xalqi mentalitetiga mos bo'lgan ma'lumotlardangina foydalanishlarini ta'minlash davlatimizning asosiy maqsadlaridan biridir.

Bunda e'tibor ommaviy axborot vositalarining erkin aylanishi bilan birga, ular orqali tarqatilayotgan axborotlarning xavfsiz, haqiqiy va ishonchliligiga qaratiladi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan bolalarni barkamol avlod qilib voyaga yetkazishga qaratilgan chora-tadbirlarda bolalarni xavfli axborotlardan himoya qilish masalasi yuqori o'rinda turganligini ta'kidlab o'tish kerak. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonunining 16-moddasida har bir bola o'zining sog'lig'i, axloqiy va ma'naviy kamol topishiga ziyon yetkazmaydigan axborotni olish, har qanday axborotni izlash, olish va tarqatish huquqiga ega ekanligi, ammo bunda qonunda nazarda tutilgan cheklashlar inobatga olinishi ko'zda tutilgan. Shuningdek, mazkur normaga asosan, pornografiya, shafqatsizlik va zo'ravonlikni namoyish etuvchi, inson qadr-qimmatini tahqirlovchi, bolalarga zararli ta'sir ko'rsatuvchi va huquqbuzarliklar sodir etilishiga sabab bo'luvchi ommaviy axborot vositalaridan foydalanish, adabiyotlarni tarqatish hamda filmlarni namoyish etish ta'qiqlanadi. Bu esa, bolalarni har qanday axborotni qabul qilishdan asraydi. Biroq, Internet tizimi tobora kuchayib borayotgan hozirgi kunda bolalarni keraksiz va ularning ongi hamda ruhiyatiga ta'sir qiladigan axborotlardan himoya qilish darajasi juda past ekanligiga ko'z yumib bo'lmaydi.

Vaholanki, O'zbekiston Respublikasining 1997-yil 24-aprelda qabul qilingan "Axborot olish kafolatlari va erkinligi to'g'risida"gi Qonunining 11-moddasida ommaviy axborot vositalari e'lon qilinayotgan axborotning to'g'riligini tekshirib ko'rishlari shart va ular axborot beruvchi bilan birgalikda uning to'g'riligi uchun qonun hujjatlarida belgilangan tartibda javobgar bo'ladilar deb belgilangan. Bunday javobgarlik masalalari boshqa qonun hujjatlarida ham (O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi, Jinoyat kodeksi) o'rnatilganligiga qaramasdan ayrim shaxslar xavfli axborotlardan g'araz maqsadlarda foydalanayotganligi hammamizga ma'lum. Bu esa mazkur masalada ham ayrim kamchiliklar mavjud ekanligini ko'rsatadi. To'g'ri O'zbekiston hududida Internetga ma'lumot joylashtirishga ma'lum bir cheklovlar qo'yilgan bo'lishi mumkin, ammo xorijiy mamlakatlarning Internet saytlaridan bizning mamlakatimizga uzatilayotgan axborotlarning xavsizligiga kim kafolat beradi? Bolalar uchun juda qiziqarli bo'lib ulgurgan Youtube tarmog'ida joylashtirilayotgan hamda O'zbekistonning istalgan hududida, istalgan aloqa vositasidan foydalangan holda kirib ko'rish mumkin bo'lgan ma'naviy bo'shliqqa yetaklovchi, hech qanday mazmunga ega bo'lmagan videolarning ham sanog'i yo'q. Ushbu masala ham muammoligicha qolmoqda.

Bunday sharoitda Internet tizimlari va ijtimoiy tarmoqlardan kelayotgan har xil axborotlarga qanday cheklov qo'yish mumkin degan savol tug'iladi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 26-mart 137-son Qarori bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi axborot resurslarini tayyorlash va ularni ma'lumotlari uzatish tarmoqlarida, shu jumladan, Internetda tarqatish tartibi to'g'risidagi Nizomda har qanday ma'lumotlar Internetda tarqatilishiga yo'l qo'yilmasligiga doir bir qancha qoidalar o'rnatilgan bo'lib, axborot ayirboshlash vositalari tarkibiga axborot resurslaridan foydalanishning alohida qoidalari belgilangan davlat axborot tizimlari, tarmoqlarini ulash axborot xavfsizligi talablariga muvofiq attestasiyadan o'tkazilgandan keyin O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining ruxsati bilan amalga oshiriladi degan qoida o'rnatilgan. Bundan ko'rinadiki, Internet tarmoqlariga ulanayotgan axborot tizimlari axborot xavfsizligiga qanchalik javob berilishi tekshiriladi.

Mazkur normativ-huquqiy hujjatlarni amalda ishlashini ta'minlash mamlakatimizda axborot xavfsizligi sohasini boshqarishda muhim hisoblanadi. Demak, hozirgi kunda keng jamoat e'tiboriga uzatilayotgan axborotlarning xavfsiz emasligini inobatga olgan holda bolalarni bunday axborotlardan himoya qilish davlatning ustuvor vazifalaridan biri ekanligini unutmazlik zarur. Mazkur vazifalarni amalga oshirish maqsadida Respublikamizda 2017-yil 8-sentyabr kuni O'zbekiston Respublikasining "Bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to'g'risida"gi Qonun qabul qilindi. Mazkur Qonun 2018- yil 10-martda kuchga kirgan. Qonunning asosiy maqsadi bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat. E'tiborli jihati shundaki, mazkur Qonun bilan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administrasiyasi huzuridagi Axborot va

ommaviy kommunikasiyalar agentligi bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish sohasidagi maxsus vakolatli davlat organi etib belgilangan.

Bolalarning axborot xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan qonun normalarini tahlil qilishda, "bola" atamasi kimlarga taalluqli degan savol tug'iladi. O'zbekiston Respublikasi "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonunga muvofiq, o'n sakkiz yoshga to'lgunga (voyaga yetgunga) qadar bo'lgan shaxs (shaxslar) tushuniladi. "Bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to'g'risida"gi Qonunida ham bolalar sifatida o'n sakkiz yoshga to'lmagan (voyaga yetmagan) shaxslar anglashilishi belgilangan. Bundan kelib chiqadiki, o'n sakkiz yoshgacha bo'lgan shaxslarni huquqiy ongi va huquqiy madaniyati shuningdek, ma'naviyati ham o'ziga xos rivojlanish jarayonida bo'ladi. Shuning uchun ham ularning ongini turli ma'lumotlar bilan zaharlash va ma'naviyatiga xavfli axborotlar bilan ta'sir o'tkazish juda oson.

Ta'kidlash kerak, "Bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to'g'risida"gi Qonunda nafaqat bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilishga doir faoliyatni amalga oshiruvchi hamda ushbu faoliyatda ishtirok etuvchi organlar va tashkilotlar vakolatlari belgilab berilgan, balki bolalar uchun xavfli hisoblanuvchi axborotlar doirasi, axborot mahsulotining yoshga oid tasnifi, axborot mahsulotining aylanishiga qo'yiladigan talablar, axborot mahsulotining ekspertizasi va uning huquqiy oqibatlari ham aniqlashtirilgan. Hozirda televideniya orqali efirga uzatilayotgan har bir axborot mahsuloti tekshiriladi, ekspertizadan o'tkaziladi hamda yoshga oid tasnifi ham belgilangan holda uzatiladi. Bu jarayonda ota-onalarning xushyor bo'lishlari talab etiladi xolos. Chunki hatto multfilmlar ham bola yoshiga nisbatan tasniflanadi. Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risidagi Qarori bilan "Axborot mahsulotining yoshga oid tasniflarini aniqlash mezonlari hamda uni ekspertizadan o'tkazish tartibi to'g'risida"gi hamda "Bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilishni ta'minlashga doir ma'muriy va tashkiliy chora-tadbirlar, dasturiy-apparat va texnika vositalariga doir talablarni belgilash to'g'risida"gi nizomlar tasdiqlanganligi va bu hujjatlar bugungi kun uchun ayni muddao bo'lganligini e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi. Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 8-iyundagi 317-son qarori asosida my.gov.uz portalida "Bolalar sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish bo'yicha ekspertlarni akkreditatsiya qilish" xizmati ishga tushirilganligi ham bir yutuq desak mubolag'a bo'lmaydi.

Xulosa o'rniida aytish joizki, bugungi kunda tezlik bilan hayotimizga kirib kelayotgan axborotlarni yaxshi-yomonga yoki to'g'ri-noto'g'riga ajratish juda murakkab bo'lib bormoqda. Shuning uchun ham mazkur jarayonda barchaning ogohligini ta'minlash zaruriyati ham ortmoqda. Bunda faqat ota-onalarning emas, balki barchaning, ya'ni maktabgacha ta'lim muassasalarining bolalar uchun mas'ul xodimlaridan boshlab, oliy ta'lim muassasalarining yoshlarga mas'ul xodimlarigacha e'tiborsiz qolmasliklari shart. Zero, ajdodlarimizdan qolgan "Bir bolaga yetti mahalla ham ota, ham ona" degan naql bekorga aytilmagan.

Taklif o'rniida fikr bildiradigan bo'sak, bolalarga aloqa vositalaridan foydalanishni cheklash, ta'lim muassasasiga aloqa vositalarini olib kelmasliklarini yo'lga qo'yish, shuningdek barcha Internet klublarida yoshlar ongini zaharlashi mumkin bo'lgan saytlarga ta'qiq o'rnatish hamda mazkur masalada ota-onalarning loqayd bo'lmasliklarini ta'minlash, ya'ni farzandlari tarbiyasiga qat'iyroq qarashlarini talab qilish zarur deb o'ylaymiz.

Axborot hujumi shunday kuchki, u bilan kurashish uchun bir insonning yoki bir jamoaning qurbi yetmaydi. Bir yo'lni yopsak, boshqa yo'l topib bolalar ongiga kirib kelaveradi. Shu sababali, xavfli axborotlardan yosh avlodni himoya qilishda barchamiz birdam bo'lib harakat qilmog'imiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Sh.M. Mirziyoyev ” Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz.”T.: O‘zbekiston, 2017. 488 b.
- 2.Sh.M. Mirziyoyevning ”2017-2021-yillarda Maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. T.:2016y. 29-dekabr
3. ”Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasining qonuni.(O‘zbekiston Respublikasining qonun hujjatlari to‘plami,2008 y.,1-2-son,2009 y.,52-son)
- 4.”Bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to‘g‘risida” . O‘zbekiston Respublikasining qonuni Toshkent sh.,2017-yil 8-sentabr,O‘RQ-444-son
- 5.”Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasining qonuni 26.12.1997(yangi tahriri-15.01.2007)

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJTIMOIIY MUHITGA MOSLASHUVIDA PSIXOLOGIK HIMOYALANISH MUAMMOLARI

Xurvaliyeva T. L.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti pedagogika
fanlari doktori (DSc), dotsent

G‘ulomjonova X. A.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha ta’lim fakulteti 1-bosqich talabasi

Shaxsning ijtimoiylashuvi bu - ma’lum jamiyatga mos bilimlar, qadriyatlar, me’yorlar, xatti-harakatlar tizimidan iborat ijtimoiy hayotga kirisha borish jarayonidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiylashuvi jarayoni murakkabroq bo‘lishi mumkin. Chunki bola o‘z atrofidagi kishilarning ta’siriga ko‘ra ijtimoiy hayotga moslasha boshlaydi. Bolada ijtimoiy hayot va maktab ta’limiga moslashishida turli xil vaziyatlardagi zo‘riqishlar, huddi kattalarday nizoli vaziyatdan chiqishga intilishlari psixologik himoyalanihga moyillikni yuzaga keltiradi.

Psixologik himoyalanih shaxsning muqim barqaror rivojlanish tizimi bo‘lib, u qo‘rquv hissi, xavotir va nizolarni ongli ravishda bartaraf qilishga yo‘naltirilganlikdir.

Psixologik himoyalanihning asosiy vazifasi - ijobiy “Men” obrazini shakllantirish, turli xil tashqi holatlardagi vaziyatlarni bola ongiga ta’sir qilinishidan saqlanish, xavotirlanishni susayishi va o‘z-o‘zini baholashni yuqori bo‘lishi bilan chegaralanadi. Psixologik adabiyotlarda ijobiy “Men” obrazi to‘rtta tarkibga bo‘linadi. Ya’ni:

1. MEN- himoyalangan, xavfsiz, sog‘lom, omadli.
2. MEN- mustaqil, erkin, bo‘ysunmas, tobe emas, o‘zgalardan nimasi bilandir ustunroq.
3. MEN-aqli, bilag‘on, moslashuvchan, vaziyatni nazorat qiluvchi.
4. MEN-chiroyli, ta’sirchan, sevimli, takrorlanmas, boshqalarga o‘xshamas, noyob.

Ijobiy “MEN” bolada o‘zini erkin ifodalashdagi shaxsiy tajribasida namoyon bo‘lib, psixologik himoya mexanizmini yaratadi. O‘zini erkin ifodalash istagi bolada ilk yosh davridayoq turli to‘siqlarga duch kelib, u bu vaqtda ularning yechimini topa olmaydi. Ayniqsa kattalar tomonidan bola faoliyatini ko‘plab tanqid qilinishi bunga sabab bo‘ladi. Bolaga kattalar tomonidan o‘tkazilayotgan turli xil ta’sirlar uning tabiiy rivojlanishiga to‘siq bo‘ladi bu esa psixologik himoyalanihni yuzaga kelishga olib keladi. Himoyalanih mexanizmlari quyidagi holatlarda namoyon bo‘ladi: ta’sirchanlik va o‘z-o‘ziga ta’sir, muloqotchanlik, barchaning diqqat markazida bo‘lishga intilish, kuchli hissiyotlarga boyligi, maqtanchoqlik, o‘ziga nisbatan tanqidni qabul qilmaslik. Salbiy xulq-atvorning paydo bo‘lish sabablari esa yolg‘onchilik, bahona izlashga moyillik, o‘ylamasdan ish tutish, o‘zini salbiy harakatlarini oshkora ko‘rsatish kabilarda ko‘rina boshlaydi.

Psixologik himoya mexanizmining murakkabligi shundaki, bolada javobgarlik hissi susayadi, mag'rurlik, egoistlik, qasd olishga intilish, tez hafa bo'lish, qaysarlik, kamgaplik, pessimistik, indamaslik kabi salbiy sifatlar ham yuzaga kelishi mumkin.

Bola himoyalaniish reaksiyasining shakllanishida ota-onalarning ta'siri yuqoridir. Ota-onaning noto'g'ri muloqoti gohida bolada tushkinlik kayfiyatini yuzaga keltiradi. Shuning uchun bola o'zi uchun maxsus himoya mexanizmini ishlab chiqishga majbur bo'lib, ota-onaning tahdid ta'siridan himoyalaniadi. Masalan: zulmkor ota ta'sirida yashayotgan bola o'zini hissiy reaksiyasini rivojlantirib, itoatkorligi bilan himoyalaniadi, uning barcha topshiriqlarini so'zsiz bajarib, o'zining "MEN" himoya mexanizmidan tashqariga chiqib ketadi. Yoki vaziyat boshqacha tus olishi mumkin. Xuddi shu holatda bola "MEN" himoyasiga o'tib, o'zini himoya qila boshlaydi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida ta'lim va tarbiya jarayonining to'g'ri yo'lga qo'yilganligi yuqoridagi muammolarni oldini olishda muhim omil bo'lib xizmat qilishi lozim. Shu bilan birgalikda kattalar tomonidan ko'rsatilayotgan yordam bola psixologik himoyasining asosiy bo'g'ini bo'lib qoladi.

Yuqoridagi holatlar bolaning sog'ligiga va uning to'laqonli rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xo'sh shunday ekan, bolaning psixologik sog'ligini himoya qilishning qanday usul va vositalardan foydalanish zarur. Ya'ni bolaning ongi va ruhiy ichki kechinmalariga salbiy ta'sir etuvchi jarayonlar yechimini qanday topish mumkin. Har kuni bola hayotida turli xil vaziyat va muammolar uchraydi. Ba'zan bolaga bog'liq bo'lib, ruhiyatidagi bir xillik, ichki va shaxslararo nizolarni bartaraf etilishiga sabab bo'ladi. Bolalarga kattalarga nisbatan bir muncha murakkabroq chunki ular uch "Olam"da yashaydilar.

1. "Tasavvur" olamida bola nima bo'lsa, uni shundayligicha o'zi o'ylaganidek qabul qiladi.

2. "Bolalar jamoasi" olamida bola tasavvuridagi olam boshqacharoq tarzda bo'lib, uyda va ko'chadagi holatlar bolalar jamoasi ichida to'g'ri kelmay qolishi mumkin.

3. "Kattalar" olamida bolalar o'zlarini kattalar oldida xuddi kichkina odamchalardek his qiladilar.

Bola o'z hatti-harakatlari yechimini topishda o'zi sezmagan holatda muammoli vaziyatga tushib qolishi mumkin. Bolaga o'z ichki imkoniyatlaridan foydalanishiga yordam berish kerak. Ya'ni, psixologik himoyalaniishni turli shakllari, zo'riqishni susaytirish va bolaga osoyishtalik yaratish shuningdek, psixik sog'likni saqlanishi haqida ham qayg'urish darkor.

Psixologik himoya o'ziga xos filtr-tozalovchi sifatda namoyon bo'lib, u bola ongiga faqat salbiy ta'sir qilmaydigan ma'lumotlarni yetkazib beradi. Psixologik himoya mexanizmida bola o'zi va o'z galar harakati qanday bo'lishi lozimligini ongli ravishda fikrlay oladi. Hayot tajribasining yetishmasligi bolaning ruhiy jarohat olishiga sabab bo'lishi mumkin. Bularga kattalarning bola mehnatiga befarqligi, bolaga yoqqan narsalar kattalarga ya'ni ota-onasi yoki tarbiyachisiga yoqmasligi ayniqsa ularga "Sendan bu ish chiqmaydi" deb tanbeh berishlarini misol qilish mumkin. Bu bola qalbini jarohatlaydi va uni omadsizlikka oldindan "dasturlab" qo'yadi. U o'zini hech nimani eplay olmaydigan, no'noq his qiladi va kelajakda tashabbus ko'rsatishga qo'rqadigan bo'lib qoladi. Bu bolani o'ziga bo'lgan ishonchini susaytiradi. Shuningdek, bolani boshqa bolalarga taqqoslab kamsitilishi; bolaga ota-onaning vaqt ajratmasligi; onasi bilan psixik bog'liklikni yo'qligini misol qilish mumkin. Bular bola organizmi va uni ruhiyatiga ta'sir o'tkazuvchi salbiy oqibatlardir. Aksincha, ota-onalar, tarbiyachilar bolalarning o'ziga bo'lgan ishonchini yuksaltirishi kerak. Psixologik himoya shaxsiy "MEN" ni himoyasida turadi. Bola ma'lumki, doimo o'zining yurish-turishi, so'zlari, hissiyoti, ehtiyoji, ijodini, rag'batlantirishlarini yoqtiradi.

Bolaning psixik himoyalaniishi o'z "MEN"ligini qabul qilish va buni boshqalar ham qabul qilishlariga erishishidir. Lekin bola ba'zan o'zini o'zligidan ham ortiqroq darajadaman deb o'ylab, tanqidga e'tibor bermaydi, yo'q narsalarni ham xuddi xayolidagi "MEN" kabi himoya qilaveradi. Psixik himoyalaniish bolaning to'laqonli shaxs bo'lib shakllanishida asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Bolalar o'zlarining himoya vositalari bilan bir-birilaridan farqlanadilar: irodali bolalarda bu

narsa ularning mulohazakorligi, doimiy ijobiy harakatdagi faoliyatlari bilan namoyon bo'ladi, o'ziga ishonchi sust bo'lgan bolalar esa befarqliligi va beparvoligi bilan ajralib turadi.

Bola "MEN"ni himoya qilish uchun turli vaziyatlarda o'zini nazoratdan va tanqiddan saqlash usullaridan ham foydalanishga harakat qiladi. Psixik himoyalanişning turli shakllari yoki usullaridan foydalanishga majbur bo'ladi. Bolalar psixik himoyalaniş muammolarini taniqli psixolog olimlar R.Granovski, L.Grebennikova, B.Zeygarnik, Ye. Romanova va boshqalar o'rganib, psixik himoyalaniş ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha ilmiy tavsiyalar ishlab chiqqanlar. Maktabgacha yoshdagi bolalarni himoya reaksiyalarini ongli ravishda shakllantirish uchun mashg'ulotlarning maqsad va mazmunini asosan psixik himoya mexanizmiga yo'naltirish kerak. Bunda asosan ruhiy zarar yetkazuvchi omillarni kamaytirib, o'ziga baho berishni yuqori darajada bo'lishiga, bolaning muvaffaqiyatsiz harakatlarini kamaytirishga e'tibor qaratish lozim.

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan faoliyat turlari tuzilishi quyidagicha bo'lishi mumkin.

1. Muammoli vaziyatni yaratish va muhokama qilish.
2. Bolalar qiziqtirgan mavzular bo'yicha ular bilan do'stona suhbat o'tkazish.
3. O'z muammolarini rasm orqali ifodalash.
4. Harakatli o'yinlar, relaksatsiya mashqlari, faol harakatlar orqali bolalarda iroda hulqini shakllantirish va bu orqali o'zaro yordam ko'nikmalariga o'rgatish.

5. Faoliyat turlari 30 daqiqa davomida olib borilishi zarur.

Quyida bunday faoliyat turlaridan namunalar keltiramiz.

Bolalar hissiyoti va harakatlariga doir faoliyat turlari.

Faoliyat turining maqsadi:

- Bolalarda psixologik ximoya mexanizmini aniqlash;
- Ulardagi hissiy zo'riqishni susaytirishga o'rgatish;
- Noo'rin harakatlarni ongli ravishda tushinishlarini ta'minlash.

Faoliyat turining borishi:

1. Muammoli vaziyat: Po'lat o'rtoqlariga plastilindan yasalgan ikki xil shaklni olib keladi. Bu shakllarni o'rtog'i Botir yasaganini aytib, bolalardan bu shakllar kim yoki nima ekanligini topishlarini so'raydi. Bolalarning barcha javoblari diqqat bilan tinglab boriladi.

Muammoli vaziyatni hamkorlikda muhokama qilish:

- Botir shakllardan kimni yasagan?
- Bolalar nima uchun bu shakllarni masxaraboz deb atashdi? (chunki yasalgan narsa kulgili edi)
- Yasalgan narsa o'xshamagandan keyin Botir nimalarni his qildi? (hayajon, qayg'u, achinish)

Vaziyat shu tariqa davom etadi. Bolalar o'zlari yasagan narsalar va rasmlarni esga olib, bu vaziyatlardagi his-tuyg'ularini ifodalay boshlaydilar. Tarbiyachi bolalar javoblarini umumlashtirib, har bir inson kamchilikka yo'l qo'yishi ammo uni ongli ravishda sezib, to'g'rilash uchun harakat qilishlarini tushuntirib beradi va doimo kamchiliklarni bartaraf etishda boshqalarga zarar yetkazmasliklarini ta'kidlaydi.

Bolalarga mashg'ulot davomida quyidagi maslahatlarni berib borish mumkin:

✚ Agar sen noo'rin harakat qilib, ayb ish qilgan bo'lsang, undan o'zing ham uyalayotgan bo'lsang, bunday vaziyatda eng yaxshi yo'l o'z aybingni tan olib, kechirim so'rashdir. Shunda yaqinlaring va do'stlaring seni kechirishadi.

✚ O'zingni tinchlantirish uchun esa qulayroq o'tirib, ko'zlarni yumgan holda ohista nafas olishdir. Bunda nafas olganda 5 gacha, nafas chiqarganda esa 7 gacha sanash tavsiya etiladi. Bu jarayonda bola psixik mexanizmining himoyalanişi tezlashadi.

Kattalar va tarbiyachilar bolaning hayot yo'lidagi har bir harakatini doimo rag'batlantirib ularning o'ziga bo'lgan ishonchini yuksaltirishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avdeeva Yu.V. Kommunikativnoye razvitiye detey 5-7 let.M.: Sfera, 2012-64 s.
2. Vasilyeva M.A., Gerbova V.V., Komarova T.S. Programma vospitaniya i obucheniya v detskom sadu. M.: Mozaika-Sintez, 2005. – 208 s.
3. Davletshin. M.G., Sh.Do‘stmuhamedova va boshq. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya.O‘quv metodik qo‘llanma.-T.: 2004-129 b.

MAKTABGACHA PEDAGOGIKADA DIZAYN TA'LIMINI AMALGA OSHIRISHDA KOLLABORATIV HAMKORLIKNING AHAMIYATI.

Zuparova D. D.

MTTDMQTMOI tayanch doktoranti.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim va tarbiya sifatini oshirishga yo'naltirilgan ilg'or innovatsion metod va vositalarni o'rganish, ishlab chiqish va amaliyotga tadbiq etish soha mutaxassislarining dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qoldi. Dizayn ta'limi ana shunday sohalardan biridir. Buni bugungi kunda rivojlangan mamlakatlar tajribasida yaqqol kurish mumkindir. Bola boshidan, deganlaridek, har qanday kasb-hunarni egallash bolalikdan boshlanadi. Xakikatdan xam, rivojlangan mamlakatlarda bolalar ilk yoshdan dizayn, ixtirolar va loyihalar olamiga olib kiriladi.

Hozirgi zamon talablariga mos komil inson tarbiyasi, uning kelgusi bahtli-farovon hayoti bugun loyihalashtirilmoqda. Bu esa ta'lim-tarbiya sifati darajasi va innovatsion g'oyalar bilan chambarchas bog'liqdir. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar ongiga loyihalash dizayn elementlarini singdirib borish kelgusi avlodda estetik did, yaratuvchanlik bilan birga ularning o'z xayotiy faoliyatini oldindan loyihalashtira olish bilim va ko'nikmalarini vujudga keltiradi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim shakllarini joriy qilishda faol ishtirok etish, nafaqat maktabgacha ta'lim tizimi xodimlari, balki uzluksiz ta'limning barcha bosqichlari, hususan umumiy ta'lim pedagoglari, keng jamoatchilik vakillari, mahalla instituti, ota onalarning mas'uliyatli vazifasidir.

Ilmiy tadqiqot ishlari va tajribalar natijalari shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim tizimi pedagoglari, oilalar va jamoat a'zolari o'rtasidagi kollaborativ hamkorlik bolalarning rivojlanishi va ta'lim olishiga ijobiy hissa qo'shadi. Bola yoshligidanoq o'z atrof muxitida, uyda va jamoada sodir bo'layotgan voqea hodisalarga qiziqish namoyon qiladi. O'z xatti xarakatlari, so'zlashuv uslublari, ijodiy va aqliy faoliyatida maktabgacha yoshdagi bola o'zi bilan muloqotda bo'lgan tengdoshlari va kattalarga taqlid qiladi. Keyinchalik ushbu harakatlar bola tomonidan mohiyatan tushunilib ongli ravishda amalga oshirila boshlanadi. Aynan taqlid qilish pallasida bolalarga xalqimizning go'zal qadriyatlarini, aqidalarini, odob axloq normalari va o'zini tutish me'yorlarini, shunindek, kasb hunarga mehr, yaratuvchilik dizayn qo'nikmalarini o'rgatish maqsadga muvofiqdir.

Keng jamoatchilik vakillari – kattalarning bolaga g'amxo'rlik bilan kasb hunarga oid dastlabki tushunchalar, me'yorlarning yetkazib berilishi bola ongida o'chmas iz qoldiradi, ayniqsa bu ta'lim bolaga yaqin insonlar: ota onasi, buvi buvalari, bola televizor orqali qo'rgan qaxramonlari, taniqli jamoat vakillari, musiqa ustalari, rassomlar, hunarmandlar, mahallasidagi bola hurmatini qozongan mashhur shaxslar tomonidan berilishi muxim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun xam ijtimoiy shekriklik, kollaborativ hamkorlik bugungi kunda maktabgacha ta'lim va tarbiyaning samarali mexanizmi sifatida e'tirof etilmoqda.

Kollaborativ hmqkorlik deganda ikki yoki bir necha tomonning o'zlari va hamkor tomonlar huquq va majburiyatlarini bilib amal qilgan holda, bir-birlarini layoqatli deb bilishlari va bir-birlarini sherik sifatida qadrlab birgalikda ta'lim va tarbiya jarayonini amalga oshirishlari nazarda tutiladi. Hamkorlik tarbiyachi pedagog bilan ishlaydigan oila va jamoa qadriyatlarini, turmush tarzi, o'ziga xos xususiyatlarini tan olish va ularni hurmat qilish va qadrlash, shuningdek, birgalikda

ushbu qadriyatlarni hamkorlikda bolalarning ongiga singdirib borishni talab qiladi. Hamkor tomonlar sifatida quyidagi sub'ektlarni e'tirof etishimiz mumkin:

- maktabgacha pedagoglar;
- ota onalar;
- uzluksiz ta'limning boshqa pog'onasi pedagoglari: boshlang'ich maktab o'qituvchilari, o'rta maxsus, kasb hunar ta'limi pedagoglari, maktabdan tashqari ta'lim vakillari, to'garaklar rahbarlari, oliy ta'lim namoyondalari, bo'lajak pedagog kadrlar, ilmiy izlanuvchilar;
- bola yashaydigan oilaning boshqa a'zolari: buvi, buva, aka, opa, boshqa qarindoshlar.
- MFY vakillari, mahallada yashaydigan yoshi ulug' tajribali shaxslar, Ikkinchi jahon urushi qatnashchilari, mehnat veteranlari va boshqalar;
- turli kasb egalari: hunarmandlar, san'atkorlar, tasviriy san'at, dizaynerlar, shifokor, IIV hodimlari, mudofa, siyosat vakillari va boshqalar;
- ijtimoiy sheriklik ob'ektlari: davlat va jamoat tashkilotlari, respublika va xalqaro hayriya jamg'armalari, turli xil markazlar, to'garaklar va boshqalar.

Hamkorlik shakllari quyidagicha bo'lishi mumkin:

- ota ona va oila a'zolari bilan bola tarbiyasida oilaviy muhit sharoitlarini samarali qo'llash va bolani ota onalari, oila a'zolari yordamida yaxshiroq bilib olishga hamda bola ta'limi va tarbiyasi bo'yicha tavsiyalar berishga qaratilgan o'zaro hamkorlik: jonli muloqot, maktabgacha pedagog tomonidan oila a'zolari orasida o'tkaziladigan turli so'rovnomalar, ota onalar yig'ilishlari, guruh burchaklaridagi ota onalar uchun ma'lumotlar, telefon orqali yoki jonli suhbatlar, AKT va ijtimoiy tarmoqlar imkoniyatlaridan foydalanib amalga oshiriladigan muloqot turlari, konferensiyalar, yozishmalar, media axborotlari almashinuvi shaklida;

- maktabgacha ta'lim va tarbiya pedagoglarining o'zaro tajriba almashinuviga qaratilgan hamkorlik aloqalari: turli bosqichdagi konkurs, ko'rgazma, ochiq darslar nashr ishlari va boshqa shakllar;

- MTT tarbiyachilari va umumiy ta'lim tizimi o'qituvchilarining bolani maktabga tayyorlash va qabul qilinishiga yo'naltirilgan o'zaro birga olib boradigan faoliyati: suhbat, anketa hujjatlarining almashinuvi, bolani notanish muhit va pedagogga o'rgatuvchi tashriflar va boshqa shakllarda;

- maktabgacha yoshdagi bolada loyihalash kompetensiyasini shakllantiruvchi, unda kasb hunar to'g'risida dastlabki tasavvurlar uyg'otuvchi hamkorlik faoliyati turli sohalar namoyondalari, tasviriy san'at, dizayn, usta musavvirlar, hunarmandlar bilan birgalikda tashkil etilgan ko'rgazmalar, master klasslar, seminar, treninglar, bolalar qo'li bilan yaratilgan ishlar namoyishlari, konkurslari: jonli muloqot va virtual shaklda;

Hamkorlik turi, shakli va sub'ektlarini tanlashda asosan bola tarbiyasi va ko'zlangan manfaatlar hisobga olinadi. Asosiy maqsad bolada kommunikativ sifatlarni, o'ziga ishqon yaratuvchilik sifatlarini shakllantirishdir. Dizayn ta'limini amalga oshirishda ijtimoiy sheriklik aloqalarini o'rnatishda quyidagi pedagogik, psixologik, ta'limiy jihatlar e'tiborga olinishi zarur:

- har bir tadbir va harakatning bosh qaxramoni bola bo'lishi zarur;
- tadbirlardan asosiy maqsad bolada o'ziga ishqon va yaratuvchanlik, estetik did kabi jihatlarni shakllantirish;

- master klasslar, onlayn mashg'ulotlar, masofaviy ta'lim imkoniyatlaridan foydalangan holda olib borilishi ham yuqori natijalarga erishishga yordam beradi;

- ijtimoiy sheriklikning boshqa sub'ektlari nopedagog shaxslardir. Buni hamkorlik sharoitida e'tiborga olish juda muxim;

- master klasslar namoyishlarni amalga oshirishda, hunarmandlik jihoz va uskunalaridan foydalanishda bolalar uchun havfsillik normalariga qat'iy rioya qilish, ularning layoqati yoshini hisobga olish zarur;

- bolada sabr, qo'nimlilik bilan biror narsani yasash, yaratishga motivatsiyani uyg'otish uchun tayyor natijalarni ko'rsatish, uning ishini maqtash va kamchiliklarini yumshoqlik bilan tushuntirish, bolaga o'z ishini ta'riflab namoyish qilib berish imkoniyatini tashkil etish;

-bolani uning qo‘lidan kelmaydigan ishlarni yaratishga majburlamaslik, uning yoshi, qobiliyati va imkoniyatini e‘tiborga olib individual yondashish;

-dizayn buyumlari, kompozitsiyalarini ishlovchi master klass, treninglarda bola bilan birga ishlab bevosita yordam berish, bu jarayonga ota onasini ham jalb qilish, birgalikda yaratilgan ishlarning yutuqlarini bolaga tegishli deya e‘tirof etish va boshqalar.

Xalqimizda bir bolaga yetti mahalla ota onadir degan naql bor. Farzandlarimizning ham jismonan ham aqlan komil bo‘lib yetishishlari, loyihalash kompetensiyasiga ega bo‘lishlari, kelajakda hayotda o‘z kasb hunarlarini to‘g‘ri tanlay olishlari uchun bugun biz jamiyatimizning barcha jabhalari vakillarini safarbar etishimiz katta ahamiyat kasb etadi. Bunda axborot kommunikatsion texnologiyalar, internet, ijtimoiy tarmoqlar, masofaviy ta‘lim, ommaviy axborot vositalarining imkoniyatlaridan foydalanish mumkin. Oila, ijtimoiy sheriklik, mahalliy hamjamiyat bilan kollaborativ hamkorlik aloqalarining samarali mexanizmini yaratishimiz, keng jamoatchilikni maktabgacha ta‘lim va tarbiyaga jalb etish orqali bolajonlarga g‘amxo‘rlik qilishlari uchun shart sharoit yaratishimiz dolzab va muxim vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Maktabgacha ta‘lim va tarbiya to‘g‘risida"gi 2019 yil 17 dekabrda qabul kilingan 595 sonli O‘RQ.

2. Цай Е.Ф., Грошева И.В., Назарова В.А., Исмаилова М.А.. Пособие для тренеров «Внедрение Государственной учебной программы «Илк кадам» для дошкольных образовательных учреждений и Государственных требований к развитию детей раннего и дошкольного возраста Республики Узбекистан» Ташкент, 2019 г.

3. Конфликтные ситуации в ДОУ. Источник: <https://www.resobr.ru/article/63317-qqq-18-m7> konfliktnye-situatsii-v-dou

4. Аграшенков А. Психология на каждый день: советы, рекомендации, тесты. М.: Вече-Акт, 1997.

AUTIZM SINDROMLI BOLALAR IJTIMOYILASHUVIDA OLIB BORILADIGAN PSIXOKORREKSION ISHLAR

G‘ofurova F. S.

Mirzo Ulug‘bek tumani, 378-DMTT logopedi.

Rasulova S. A.

Mirzo Ulug‘bek tumani, 456-DMTT logopedi.

Bugungi kunda psixologiya sohasida insonning hissiy rivojlanish muammolariga tobora ko‘proq e‘tibor berilmoqda. Insonning individual rivojlanishida hissiyotlar muhim rol o‘ynaydi. Ular sub‘ekt uchun ichki til sifatida sodir bo‘layotgan voqealar ahamiyatini bilib oladigan signallar tizimi sifatida ishlaydi. Tuyg‘ularning o‘ziga xos xususiyati shundaki, ular bevosita motivlar o‘rtasidagi munosabatni va ushbu motivlarga javob beradigan faoliyatni amalga oshirishni aks ettiradi. Inson faoliyatida, hissiyotlar uning taraqqiyoti va erishgan natijalarini baholash funksiyasini bajaradi.

So‘nggi bir necha yil ichida autizm sindromli bolalar soni sezilarli darajada ko‘payganligi sababli, ushbu muammoga, xususan, autizmni psixologik tuzatish usullariga qiziqish bildiradigan psixolog mutaxassislar soni ko‘paymoqda.

Oxirgi izlanishlarga asoslanib, autistik o‘zgarishlar bolaning 2-3 yoshlaridan boshlab yuzaga chiqadi desak bo‘ladi. Emizikli bolalarda esa hayotiy xususiyatlar ya‘ni ota-onalarni tanish, kulish, qo‘zg‘atuvchilarga bo‘lgan sezgining yo‘qligi: taktil, yorug‘lik, tovush va shu kabilar. Ammo bu yoshda autizm kasalligiga faqatgina aniq belgilar yuzaga chiqsa gumon qilsa bo‘ladi. Odatda belgilarni mutaxassisdan ko‘ra yaqin qarindoshlar orasida autist farzandlari bor ota-onalar aniqlashadi. Shunday qilib, autizmni ko‘pincha oilada aniqlashadi. Yosh oilalar o‘zlariga ishonch

hosil qila olmaydilar ya'ni bu o'ziga xosliklar bolaning xususiyatimi (xarakteri) yoki rivojlanishning buzilishimi.

Autizm diagnozi o'rtacha 2,5-3 yoshlarda qo'yiladi. Bu yoshga kelib bolada umumiy belgilar yuzaga kela boshlaydi, o'z tengdoshlari rivojlanishda oldinga o'tib ketadi. Bolaning qabul qilib olish, o'rganish, moslashish xususiyatlari yo'qoladi yoki sekinlashadi va uzoq vaqt talab qiladi. Autizm kasalligida erta aniqlash va ularga alohida erta parvarish qilish bolaning hayotga moslashishida ancha katta yordam beradi. Shuning uchun chet olimlari bolani 1-1,5 yoshlarda mustaqil ravishda test qilib ko'rishni tavsiya qiladilar. Qobiliyatlarni aniqlash uchun quyidagi holatlarga ahamiyat berish kerak:

- Bolaga ota-ona qo'lida bo'lish yoqadimi yo'qmi, tizzada olib o'tirilganda bolaning emotsiyasi, yig'laganda yoki uxlashidan oldin ota-onaga ehtiyoj sezadimi yo'qmi?;
- Boshqa bolalarga qiziqishi bormi?;
- O'yinlar o'ynashga ishtiyoqi bormi yoki yo'qmi? (qo'g'irchoqlarni ovqatlantirish, ovqatlar pishirish, soldatchalar o'ynash, mashina va shu kabilar);
- Ko'zlari bilan atrof olamni kuzatadimi yoki qo'llaringiz harakatini kuzatadimi yo'qmi?;
- Bola ota-ona bilan o'ynashni yoqtiradimi yo'qmi?;
- Barmoqlaringiz bilan ko'rsatayotgan narsalarga qaraydimi yo'qmi? (biror bir o'yinchoq, hayvon shu kabilar).

Barcha savollar bolaning atrof muhitga va odamlarga bo'lgan qiziqishini aniqlashga qaratilgan. Agar 1,5 yoshgacha bo'lgan bolalarda yuqoridagi savollardan ko'pchiligi manfiy bo'lsa, bolani mutaxassisga olib boorish kerak. Shuni unutmaslik kerakki, yuqoridagi reaksiyalar faqatgina autizm uchungina xos bo'lmay, balki bolalarda eshitish qobiliyati yo'qligi, e'tibor yetishmaslik sindromi va shizofreniyaga moyil bolalarda ham kuzatilishi mumkin.

Autizm kasalligi yoshga qarab quyidagilarga bo'linadi:

- Erta bolalik autizmi – 2 yoshgacha;
- Bolalik autizmi – 2-11 yoshgacha;
- O'smirlik autizmi 11-18 yoshlargacha.

Har bir davr uchun spetsifik belgilar farqlanadi, ular bola yoshiga qarab o'zgarib turishi mumkin. Autizm haqidagi ma'lumotlar kasallikni erta aniqlash va uni bartaraf etishga yordam beradi, qancha erta davo boshlansa, bolaning tashqi muhitga adaptatsiyasi shuncha osonlashadi.

Autizm bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlarda o'yin faoliyati muhim ahamiyatga ega. O'yin davomida rasm chizishga, o'qish paytida "nima yaxshi va nima yomon" degan mulohazalarni ro'yobga chiqarishga harakat qilindi. Bola o'zlashtirgan xavfli vaziyatdan chiqish tajribasi, "Sarguzasht", ijtimoiy jihatdan maqbul kontekstga kiritildi. Buning uchun psixolog o'qishda, o'ynashda, birgalikda rasm chizishda asta-sekin "ijobiy qahramon" obrazini shakllantirdi. Shunday qilib, autist bolalarda yaxshilik va yovuzlik tamoyillarini ajratish, yaxshilikka hamdardlik, noqulay vaziyatni yengishning yangi usullari paydo bo'ldi. Ushbu psixokorreksion ishlar autizm sindromining eng murakkab varianti bilan ham ishlashga mos keldi.

Autizmning og'ir formalari bilan uzoq muddatli korreksiyalash ishlari olib borilganda kerakli natijaga erishish mumkin. Autistik bolani hissiy tarbiyalashning tuzatish ishlari quyidagicha amalga oshirildi:

- turli xil o'yinlar;
- ijobiy hissiy fonga ega bo'lgan illyustratsion materialdan foydalanish;
- oilaviy albom fotosuratlarini ko'rish;
- bolalar uchun maxsus televizion dasturlarni birgalikda ko'rish;
- har xil hissiyotlarning yozuvlarini tinglash;
- ertaklar, o'yinlardagi turli xil belgilar bilan hamdardlik;
- oyna oldida shaxsiy yuz ifodalarini tekshirish;
- har xil intonatsiyali hayvonlarga taqlid qilish qobiliyati. Autistik bolaning hissiy sohasini rivojlantirish jarayonida quyidagi usullardan foydalanish mumkin:
- o'yin terapiyasi;
- psixo-gimnastika;

- ma'lum bir mavzu bo'yicha suhbat;
- rasmlarda, musiqada shaxsiy hissiy holatni shakllantirish;
- ko'rgazmali qurollar (fotosuratlar, rasmlar, diagrammalar, grafik tasvirlar, belgilar);
- psixologik trening elementlari. Ushbu terapiyalardan foydalanishda ya'ni ijtimoiy jihatdan yetarlicha xulqatvor shakllarini ishlab chiqish va rivojlantirishda autistik bolaning hissiy, shaxsiy rivojlanishidagi muammolar va xususiyatlarni hisobga olish kerakligini ta'kidlash kerak.

Shuni ta'kidlash kerakki, bolalikdagi autizmda buzilishlar atrof-muhit bilan aloqada past chidamlilik tufayli yuzaga keladi, bu yangilikka yo'naltirilgan xatti harakatlarning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Bolaning yaqin odamlar bilan, shuningdek, uning atrof-muhit haqidagi g'oyalarini cheklash, stereotip va bo'laklarga bo'lish uning mavjud bilim va ko'nikmalarini erkin qo'llashiga to'sqinlik qiladi. Yuqoridagilarni umumlashtirib, biz autizimli bolaning hissiy-irodaviy sohasini rivojlantirishning o'ta muhim roli to'g'risida quyidagicha xulosa chiqarishimiz mumkin, shaxsiyatni shakllantirishning zaruriy sharti - bu erta yoshda ta'sirchan sohani rivojlantirish va hissiy bog'lanishni shakllantirishdir. Autizm sindromli bolalar bilan ta'sirchan hissiy sohani rivojlantirishga qaratilgan tuzatish ishlari ularga normal hissiy rivojga qaytishi uchun katta imkoniyatlar beradi. Faqatgina boshqa odamlar bilan aloqada bo'lgan umumiy tajribada amalga oshirilishi mumkin bo'lgan atrof-muhit bilan faol mazmunli munosabatlarni rivojlantirish orqaligina autizmni yengib o'tilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kanner L., Autistic disturbances of affectiv contact. –Nevrous Child. 1943,217 p
2. Rimland B. Infantile autism. – NY.:Appleton-Centure-Crofts.1964, 282 p
3. Вроно М.И. О раннем детском аутизме (синдром Каннера).- Педиатрия, 1976 № 7
4. Башина В.М. Катамнез больных с синдромом раннего инфантильного аутизма. Журнал невропатология и психиатр., 1977, в.10

BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLASHDA MTT VA OILA HAMKORLIGINING O'RNI

Sharipova G. N.

MTTDMQTMOI dotsenti v.b., p.f.f.d.(PhD)

Zamonaviy jamiyatda o'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash ta'lim tashkilotlari oldiga qo'yilgan asosiy vazifalardan hisoblanadi. Ta'lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan davlat ta'lim dasturlari, talablari, jumladan "Ta'lim to'g'risida"gi qonun, Maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish maqsadida qabul qilingan "Maktabgacha ta'lim-tarbiya to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni kabi hujjatlarning maqsadi ham voyaga yetmagan bolalarni ham jismoniy, ham aqliy, yuksak intellektual salohiyatga ega shaxslar qilib tarbiyalashga qaratilgan.

Keyingi yillarda barcha sohalarida bo'lgani kabi maktabgacha talim sohasida xam katta o'zgarishlar, keng islohotlar ko'lami amalga oshirilmoqda. Har qanday mamlakatning kuchi uning intellektual salohiyati bilan belgilanadi. Salohiyatga turli yo'llar bilan erishish mumkin. Davlat tomonidan oila tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilishi, maktabgacha ta'lim tashkilotlari oldiga yanada yangi vazifalarni qo'yish bilan birga, pedagoglar va oila o'rtasida o'zaro ishonchli muhitni tashkil etish, hamkorlik va birgalikda ishlash talabini qo'yimoqda.

Bugungi kunda oilaning jamiyatdagi o'rni, ta'sir imkoniyatlari biroz pasayganligi kuzatilmoqda. Pedagoglar tomonidan bolaning ilk ijtimoiylashuvi jarayonida tarbiya potensialining kamayganligi, uning roli o'zgarganligi aytilmoqda. Zamonaviy ota-onalarning bolalar bilan oila sharoitida shug'ullanishga vaqt yetishmovchiligi, bandlik, pedagogik kompetensiyaning yetishmasligi kabi sabablar, maktabgacha ta'lim pedagogikasi va psixologiyasida asosiy muammolardan hisoblanadi. Hozirgi kunda maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning tarbiyasida MTT pedagoglarining o'rni nihoyatda muhim, lekin har bir bola uchun

yaxshi sharoitlarni tashkil etish, ularning tarbiyasida ota-onalarning ishtirok etish darajasini oshirish dolzarbligicha qolmoqda. Bolaning yetarlicha to'liq ta'lim-tarbiya olishi oila va maktabgacha ta'lim tashkilotining birgalikda harakatni amalga oshirish sharoitlarida muvaffaqiyatli kechadi.

Ma'lumki, bola 2-3 yoshidan boshlab, o'z ehtiyojlari, fikr va talablarini birmuncha aniq ifoda etadigan bo'lib qoladi. U ko'ziga ko'ringan, aqli yetgan narsalarni so'raydi va ularni sinchkovlik bilan tekshira boshlaydi. Ota-onalar milliy fazilatlarimizga muhabbat bilan qarash, razolatlardan nafrat qilish yo'llarini bolalarga o'rgatadilar.

Bola rivojlanishining dastlabki bosqichlarida oilaning tutgan o'rni beqiyosdir. Bolalar oilada tarbiyalanadi va unda yuz beradigan voqealar ularga juda katta ta'sir ko'rsatadi.

Kichkina bolalar oilaga juda bog'lanib qolgan bo'ladi, chunki oila:

- Ularning jismoniy jihatdan barkamol bo'lishini, ovqat, kiyim-kechak, uy-joy bilan ta'minlaydi, sog'lig'i haqida g'amxo'rlik qiladi;

- Ularning hissiy bardamligini, jumladan, mehr ko'rsatadi, qo'llab-quvvatlaydi, nimaning yaxshiligi, nimaning yomonligini doimo eslatib turadi

- Ularning rivojlanishi shart-sharoitlarini ta'minlaydi.

Pedagoglar bolaning dastlabki tarbiyachisi sifatida oilaning yetakchi rolini tan olishlari muhim ahamiyat kasb etadi. MTTga kelgunga qadar oila bolaga madaniyatni, muhim va eng zarur ko'nikmalarni singdirishga ulguradi. Bolani maktabga tayyorlash bola va oila o'rtasida shakllangan ana shu dastlabki munosabatlarga tayangan holda ota-onalarga tayyorlov guruhlar faoliyatining barcha jabhalarida ishtirok etishga imkon beradi.

Oilalarni jalb etish maktabga tayyorlash bo'yicha tayyorlov guruhlarida bolalarning bilim olish faoliyatini boyitishda, bola qiziqishlari va uydagi ta'lim-tarbiya natijalaridan foydalanishda muhim o'rin egallaydi. Bolalarning muvaffaqiyatli rivojlanishi va bilim olishida ikki ta'lim muhiti – uy va tayyorlov guruhlarning bir-biri bilan bahamjihatligi g'oyat muhimdir.

Oilalarda bolalarni maktabga tayyorlash ishlari turlicha olib boriladi. Ba'zi oilalarda bolalar bilan ko'p shug'ullanilsa ham, bu asosan o'quv mashg'ulotlaridir – husnixat yozuvi, alifbe o'rgatish, turli adabiyotlar o'qib berish bo'lib, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ayniqsa muhim bo'lgan syujetli o'yinlar, harakat faolligi, tasviriy faoliyatga oid ishlar bilan shug'ullanmaydilar. Boshqa oilalarda bolani o'yinchoqlar va televizor bilan yakkama-yakka qoldirib, bu unga yoqadi va rivojlanishi uchun yetarli bilim beradi deb hisoblashadi.

Natijada ayrim hollarda tayyorlov guruhlarga rivojlanishida muayyan muammolari, mustaqil faoliyatni yetarli darajada amalga oshira olmaydigan, maqsadga erishish uchun irodasi bo'sh, o'zaro hurmat, umumqabul qilingan me'yor va qoidalar asosida boshqalar bilan birgalikdagi faoliyatni tashkil eta olmaydigan bolalar qabul qilinadi. Bundan tashqari, ayrim bolalarda sensor ko'nikmalari, tasavvurlarining rivojlanmagani, hissiyot olamining qashshoqligi kuzatiladi. Uydagi ta'lim-tarbiyaning turli-tuman sharoitlari ta'sirida bolalar rivojlanishining alohida sohalari bo'yicha erishilgan natijalarning har-xilligini qayd etish muhim. Tayyorlov guruhlarga kelayotgan bolalarga xos ana shu xususiyatlarni ta'lim jarayonida albatta e'tiborga olish, ularni ota-onalar xohishiga binoan aqliy rivojlantirishga emas, balki umumrivojlantiruvchi vazifalarni hal etishga, bola shaxsining har tomonlama rivojlanishiga yo'naltirgan ma'qul.

Ijtimoiy-psixologik muhofaza, bola yutuqlarining muvaffaqiyati unga kim va qanday ta'sir etayotganiga bog'liq. Vaqtning katta qismini bola MTT va uyda o'tkazadi, shuning uchun pedagoglar va ota-onalarning ta'siri bir-biriga zid bo'lmasligi, aksincha, bola tomonidan ijobiy va faol qabul qilinishi kerak. Bunga pedagoglar va ota-onalar hamkor va hamfikir bo'lib, tarbiyaviy muammolarni bahamjihatlik bilan hal etish orqaligina erishish mumkin.

Pedagoglar ta'lim jarayonini tashkil etishda va bevosita pedagogik jarayonning o'ziga ota-onalarni jalb etishni, ularga bolalar bilan rivojlantiruvchi o'zaro aloqalar shakllarni o'rgatish, bolalarning ta'lim-tarbiyasiga doir metodik yordam berishni nazarda tutadigan oilalar bilan ijtimoiy-pedagogik ishlarning ahamiyatga katta e'tibor berishlari lozim.

Samarali faoliyat yuritish va oilani MTT ishiga jalb etish uchun pedagoglar o'zlari tarbiyalayotgan bolalarning birlamchi vazifalarini bilishlari, ularning oilasi va yaqin qarindoshlari

haqida muayyan tasavvurga ega bo'lishlari lozim. Tayyorlov guruhlarga qatnayotgan bolalarning ota-onalari bilan muvaffaqiyatli hamkorlik qilish uchun MTT xodimlariga quyidagi faoliyat yo'nalishlarini tavsiya etish mumkin:

1. Ota-onalarda MTT xodimlari bilan hamkorlik qilishga intilishni shakllantirish;
2. Bolalarning imkoniyatlari, talab-ehtiyojlari va qiziqishlarni baholashda, uning maktab ta'limiga kirishishiga ko'maklashish;
3. Ota-onalarning pedagogik kompetentligini oshirish ota-onalarga uyda bola bilan mashg'ulot o'tkazish uchun zarur bo'lgan metodik usullarni o'rgatish;
4. Ota-onalarga bola shaxsini rivojlantirish uchun xizmat qiladigan maxsus tarbiya usullarini o'rgatish.

Shunday qilib maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oila bilan ishlash o'ziga xos xususiyatga ega bo'lib, oilaning turiga bog'liq holda o'tqaziladi. MTTning oila bilan ishlash tizimida aniq maqsad, mazmun bo'lishi kerak. Ota-onalar bilan hamkorlik borasida avval erishilgan yutuq va tajribalarning natijalarini tahlil qilib, xilma-xil va o'zaro bog'liq bo'lgan shakl va usullar yordamida rejali ishlar olib borish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilayotgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining «Maktabgacha ta'lim-tarbiya to'g'risida»gi Qonuni. 2019 y.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. 2020 y.
3. Kayumova N. Maktabgacha pedagogika. – T.: 2014 y.
4. “Ilm yo'li” MTT tayyorlov guruhi davlat dasturi – T.: 2020 y.

4-shu'ba: SHAXSGA YO'NALTIRILGAN YONDASHUV ASOSIDA RIVOJLANTIRUVCHI MUHITNI YARATISH

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING QO'SHIQ KUYLASH QOBILIYATLARI VA ULARNING BOLA SHAXSINI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

Amanova D. K.

MTTDMQTMOI «Maktabgacha va musiqiy
ta'lim» kafedrası katta o'qituvchisi.

Qo'shiq kuylash faoliyati bolalar tarbiyasida yetakchi o'rin egallaydi. Bu faoliyat turi bolalarga boshqa faoliyat turlariga nisbatan yaqin va tushunarlidir. Bolalar qo'shiq kuylashni yaxshi ko'radilar. Kuylash bolalar ijrochiligini rivojlantirib, ularning musiqiy-estetik tarbiyasida muhim o'rin egallaydi. Yaxshi qo'shiq bolani quvontiradi, har tomonlama kamol topdiradi va tarbiyalaydi. Cholg'u kuylaridan farqli o'laroq qo'shiq kuylash kuchli emotsional ta'sir kuchiga ega. Chunki qo'shiqda matn va musiqa badiiy birligi namoyon bo'ladi. Qo'shiq kuylash bola shaxsi tarbiyasiga har tomonlama ta'sir ko'rsatadi.

Qo'shiq kuylash qobiliyatini rivojlantirish maktabgacha yoshdagi bolalar musiqiy ta'limining asosiy vazifalaridan biridir. Har bir musiqiy obrazda muayyan ifoda vositalari ustunlik qiladi. Qo'shiq tilining ifodaliligi ko'p jihatdan nutqning ifodaliligiga o'xshaydi. Nutq intonatsiyalaridan qo'shiqning kelib chiqishi haqida gipoteza mavjud. Ovoz yordamida bolaning hissiy holatlari kuzatiladi. Nutqda intonatsion rang berish tembr, balandlik, ovoz kuchi, nutq tempi, urg'u, pauzalar yordamida maktabgacha yoshdagi bolalarning qo'shiq kuylash qobiliyatlari rivojlantiriladi. Musiqiy, badiiy-ijodiy rivojlanishi tufayli bolalar musiqa obrazlarini, ularning atrofidagi qo'shimcha obrazlarni yorqin his eta boshlaydilar. Bu esa, o'z navbatida ularning tevarak-atrofni bilishda, estetik baholanishni tarbiyalashda katta ahamiyatga ega.

Kuylash faoliyati bolalarning musiqa o'quv qobiliyatlarini hamda ijrochilik malakalarini rivojlantirish uchun zarurdir. Guruhda jamoa bo'lib kuylash jarayonida bola o'z ovoz ijrosini boshqaradi, o'rtoqlarining ijrolarini eshitib kuzatadi va ular bilan birga jo'rnavorlik qilishga intiladi. Zotan, tinglash va kuylash o'quv dasturi ta'lim mazmunining asosini tashkil etadi. Bolalarda kuylash va tinglash faoliyatlarini o'rganishi bilan birga cholg'uchilik, musiqali harakatlar hamda ijodkorlik faoliyatlari ham har tomonlama rivojlantiriladi, bilim va malakalarni o'zlashtirish va musiqiy tavsiflarni ushbu faoliyatlar vositasida egallash imkoniyatlari yaratiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'rgatiladigan har bir qo'shiq mazmuni va xarakterini ongli tushunishga o'rgatish kerak bo'ladi. Har bir tanlangan qo'shiq bolaning qiziqishlari, bolaning yosh xususiyatlari, guruhlari, hamda fasllarga, bayramlarning turlariga qarab o'rgatiladi. Qo'shiq bolaning hayotida muhim rol o'ynaydi, tafakkurini va ongini rivojlantiradi. Musiqa rahbari qo'shiqni bolalarga o'rgatayotganda avval qo'shiq kuyini, keyin she'rini misrama-misra o'rgatadi. Qo'shiq kuyini o'rgatganda musiqa cholg'ulari orqali chalib yoki bo'lmasa, audio vositalar yordamida tinglatib o'rgatishi mumkin. Qo'shiq matnini esa bo'g'inlarga ajratib yoki chapaklar orqali yod oldirish mumkin. Bolalar qo'shiqlarni tezroq yod olishlari uchun qo'shiq matnlarini takror aytirish zarur. Bolalarga musiqa tovushlarini tushuntirib o'rgatish zarur.

Bolalarning musiqiy o'quvini, ijodkorligini rivojlantirishda ayniqsa, qo'shiq kuylash faoliyatining ahamiyati katta. Bunda bolalarni kuylashga qiziqitira olish ko'p jihatdan o'rganadigan har bir mashq yoki qo'shiqqa bog'liq. Qo'shiq kuylashga o'rgatishda musiqa rahbari bolalarning ovoz diapazonlarini aniq bilishi lozim. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun qo'shiq repertuarini to'g'ri tanlash muhim. Har bir yosh guruhi uchun qiziqarli ularning kayfiyatiga mos keladigan, ma'naviy jihatdan tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan qo'shiq tanlash shart. Chunki, qo'shiqlar bolalarning ijobiy his-tuyg'ulariga ta'sir ko'rsatadi, ularning qo'shiq kuylash malakalarini rivojlantiradi.

Kuylash malakalari quyidagilardan iborat:

1. To'g'ri nafas olish;
2. Ovoz shakllanishi;
3. Diksiya va intonatsiyaning tozaligi;
4. Jamoa bo'lib kuylash;

Qo'shiq kuylash musiqa mashg'ulotining asosini tashkil etadi. Har bir qo'shiq ma'lum pedagogik maqsadlarni amalga oshirishni ko'zda tutib tanlanadi. Qo'shiqlarni ma'lum bir tizimga solishda oddiydan murakkabga qarab borishga rioya qilish kerak.

Qo'shiqlarni quyidagi talablarga muvofiq tanlash tavsiya etiladi :

— tarbiyaviy ahamiyati, g'oyaviy mazmuni, musiqiy tuzilishi va xarakteri;
— qo'shiq matnini yod olish osonligi, badiiy yuksakligi va bolalarning lug'at boyligiga mosligi;

— ohangning xarakteri, intonatsiya ifodasi, kuyning o'lchovi, tessituras va diapazonining bolalar ovozigacha mosligi;

— qo'shiqning musiqa cholg'ulari (fortepiano) jo'rliigi uchun klaviri: badiiy xususiyati va ifodaviyligi, bolalar yoshiga mosligi;

— qo'shiqning shakli, necha kuplet, qismdan iboratligi (bir, ikki qismli yoki ko'plik shaklida tuzilganligi), naqaratning mavjudligi.

Barcha guruh bolalari uchun yengil, kichik diapazonli qo'shiqlar, turli vokal-xor mashqlarini bolalar ovoz diapazonlariga muvofiq kuylatish maqsadga muvofiqdir. Bu bolalarda musiqiy qobiliyatning har tomonlama rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Qo'shiq kuylash jarayonida bolaning fikrlash qobiliyati, nutqi, idroki o'sadi. Bolalar ovozini asrab tarbiyalashning zarur shartlaridan biri qo'shiqlarni ularning yoshiga va ovoz diapazonlariga qat'iy rioya etib tanlashdan iboratdir.

Jamoa bo'lib kuylash jarayoni bolalarni musiqiy o'quv qobiliyati hamda ijrochilik malakalarini rivojlantirish uchun zarurdir. Guruhda jamoa bo'lib kuylash jarayonida bolalar o'z ovoz ijrosini boshqarishni, musiqa rahbarining ijrosini eshitib, kuzatishni hamda ur bilan bahamjihat jo'rnavozlik qilishga intiladi, jamoaviy birlik, uyushqoqlik, o'zaro do'stlik hislari tarbiyalanadi. Jamoa bo'lib kuylaganda bolaga kuy qo'shiq matniga nisbatan kuchliroq ta'sir qiladi. K.D.Ushinskiy ta'kidlaganidek: "Qo'shiqda, ayniqsa xor jamoasida qalbni tarbiyalovchi uning jumbushga keltiruvchi hissiyotlar mavjud".

Qo'shiq inson aqliy kamolotini o'sishiga, dunyoqarashini kengayishiga, atrof-olam haqidagi tasavvurlarini boyitishga xizmat qiladi. Qo'shiq kuylash jarayonida ular musiqani chuqurroq idrok etadilar, o'z kechinma va his-tuyg'ularini faolroq ifodalaydilar. Qo'shiqning matni bolalarga musiqa mazmunini tushunishga va kuyni osonroq o'zlashtirishga yordam beradi. Biror bir cholg'uda ijro etilgan kuyga nisbatan ovozda ijro etilgan qo'shiqni bolalar yaxshiroq idrok etadilar. Qo'shiq kuylash jarayonida bolalarda musiqiy qobiliyat rivojlanadi: musiqiy eshitish qobiliyati, musiqiy xotira, ritm hissi, shuningdek, qo'shiq kuylash musiqiy qobiliyatlardan: metr va ritm hissi, musiqiy eshituvi, lad hissi rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

5. G.M.Sharipova, Sh.Yakubova. "Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqa o'qitish metodikasi", Toshkent, "Cho'lpon", 2009-yil. (O'quv qo'llanma).
6. O.P.Radinova, A.I.Katinene, M.L.Palavandishvili. Музыкальное воспитание дошкольников. Учебное пособие - Москва, 1998 г.
7. G.M.Altibayeva. Maktabgacha ta'limda musiqiy tarbiyasi metodikasi. Termiz - 2018-y.
8. K.D.Ushinskiy. Педагогика. Избранные работы. Москва "Yurayt" 2019g.

MOODLE ONLAYN TA'LIM KURSLARI ELEKTRON PLATFORMASIDAGI MOS RESURLAR XAVOLALARINI MY.MDOMOI.UZ PLATFORMASIDA QO'LASH

Dusmuxeimedov A. A.

MTTDMQTMOI Axborot kommunikatsiya
texnologiyalarini joriy etish bo'limi boshlig'i.

Maktabgacha ta'lim vazirligi tomonidan 2021 yil 28 iyunda tasdiqlangan "Maktabgacha ta'lim tizimida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash, ularni ialakasini oshirish tizimini Moodle onlayn ta'lim kurslari joriy qilish orqali takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar rejasi"ning birinchi bandi bo'yicha Moodle onlayn ta'lim kurslari elektron platformasining imkoniyatlari o'rganib chiqilgan. mdomoi.uz onlayn ta'lim kurslari elektron platformasida Moodle tizimiga xos ta'lim(o'qish)ni boshqarish tizimi (LMS) – o'quv faoliyatini boshqarish tizimining asosi (inglizcha Learning Managment System) bo'lib, umumiy kirish huquqini ta'minlaydigan o'quv on-line materiallarni shakllantirish, boshqarish va tarqatish uchun qo'llaniladigan masofaviy ta'lim standarti mavjud [6].

mdomoi.uz platformasida o'quv faoliyatini boshqarish tizimi funksiyalar qatoriga professor-o'qituvchilarni va tinglovchilarni ro'yxatga olish, kurs yaratish, foydalanuvchilarni o'quv kurslardan chetlashtirish, tinglovchilarning mustaqil ta'lim olish muhitini yaratish, tinglovchi va o'qituvchilarning o'zaro individual ishlashini tashkil etish, guruhlar yaratish va ularni boshqarish, oraliq, joriy va yakuniy nazoratlarni tashkillashtirish hamda elektron nazorat turlarini yaratish (yelektron nazorat turlariga yopiq turdagi test, moslikni topishga oid), har xil turdagi ijtimoiy so'rovlarni tashkillashtirish, tinglovchilarning bilim darajasini monitoring qilish, sertifikatlar (diplomlar) berish, elektron axborot resurslarini (yelektron kutub-xonalar) tashkillashtirish imkoniyatlari yaratilgan.

Shu qatorda elektron tizimda kurs elementlari mavjud bo'lib o'quv jarayonini aniqlik bilan olib borishga yordam beradi. Bular:

Dars – o'quv elementi masofaviy ta'lim tizimining asosiy mazmunini yoritib beruvchi element. Uning yordamida ma'ruza, amaliy mashg'ulot darslarining ma'lumotlari tashkil etiladi.

Chat – yelementi kurs tinglovchilari o'rtasida o'zaro yozma muloqot qilish imkonini yaratadi. Kursga kirish imkoni bo'lgan foydalanuvchilar chat modulidan ham faol foydalanishlari mumkin.

Forum – elementi uzoq vaqt davomida tinglovchilar o'rtasida muloqotni tashkil etadi.

Izohli lug'at – elementi tinglovchilarga resurs va ma'lumotlarning tizimlashtirilgan hamda faoliyat doirasida foydalaniladigan lug'at tashkil etish imkonini beradi.

Test – o'quv elementi tinglovchilarga o'quv moduli mavzulari bo'yicha test savollari kiritiladi test savollari kursga kirishda, mavzular va modullar tugashida soatiga nisbatan beriladi hamda kursni tugatilishlarida taqdim etiladi [5].

Platformani takomillashtirishda kurs elementlari joriy qilish maqsadga muvofiq bo'lib quyidagi elementlar taklif etiladi:

So'rovnomalar – elementining uch turdagi anketalari masofaviy ta'lim kurslarini baholash va rag'batlantirish uchun xizmat qiladi. Professor-o'qituvchilar anketa moduli yordamida o'z tinglovchilarini yaqindan bilishga yordam beruvchi ma'lumotlarga ega bo'ladilar. Shuningdek, mashg'ulot samaradorligini oshirishga yordam beruvchi tinglovchilar fikrlariga ham ega bo'lishlari mumkin. Shuni ta'kidlash joizki, ushbu modul savollari oldindan ishlab chiqilgan bo'lib, ularni o'zgartirib bo'lmaydi. Tinglovchilar uchun maxsus anketa taqdim etishda Teskari aloqa xizmatidan foydalanish mumkin [6].

Seminar – o'quv elementi tinglovchilar ishini o'zaro baholash, jamg'arish, ko'rib chiqish hamda taqriz berish imkonini yaratadi. tinglovchilar o'z ijodiy ishlarini har qanday fayl ko'rinishida taqdim etishlari mumkin.

Topshiriq – o'quv elementi tinglovchilar ishlarini jamlash, baholash va ularni sharxlash hamda professor o'qituvchilarga kommunikativ topshiriq qo'shish imkonini yaratadi [2].

Tinglovchilar har qanday raqamli fayllarni yuborishlari mumkin. Jumladan, hujjatlari, elektron jadvallar, rasmlar, audio yoki video fayllar.

Qo'shimcha yoki yordamchi o'qituvchilar tinglovchilardan javoblarini matn muharriri orqali kiritishini talab qilishlari mumkin [3].

Topshiriq o'qituvchi tomonidan baholanib, faylga javob mulohaza ko'rinishida, talaba yuborgan faylni to'g'rilangan shaklida yoki audio fayl ko'rinishida javob qaytarilishi mumkin.

Javoblar ballar, foydalanuvchilarning baholash shkalalari yoki "Ilg'or" uslublar yordamida baholanishi mumkin. Natijaviy ko'rsatkichlar baholar jurnaliga kiritiladi.

Xulosa qilib aytganda bugungi kunda tinglovchilarga sifatli ta'lim berishni tashkil qilishda ilmiy-texnika taraqqiyoti mahsuli bo'lgan zamonaviy axborot texnologiyalari va uning moddiy asosi kompyuterlar xizmatidan keng foydalanib elektron darslik va qo'llanmalar tashkil etish va internet manba-laridan hamda masofadan o'qitishning dasturiy vositalaridan foydalanish davr talabi bo'lib qolmoqda. Aynan shu maqsadda axborot texno-logiyalaridan foydalanish, mutaxassislarning umumiy ma'lumoti va kasbiy tayyorgarligining sifatini oshirish uchun jahon andozalariga javob beruvchi axborot texnologiyalarini ta'lim jarayo-niga tadbiq etish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirov A.A. Masofali o'qitish nazariyasi va amaliyoti. Monografiya nashriyoti, 2009.
2. Xamidov V.S. Erkin va ochiq kodli LMS tizimlar tahlili, infocom.uz jurnali №7,8. 14 bet, 2013 y.
3. Nishonov A.X. va boshqalar. Ta'limga erkin va ochiq kodli dasturiy ta'minotlar, Axborot texnologiyalari va telekommunikatsiya muammolari, respublika ilmiy-texnik konferentsiyasi, Toshkent 2012.121-123 b.
4. Xamidov V.S. Erkin va ochiq kodli LMS tizimlar tahlili, infocom.uz jurnali №7,8. 14 bet, 2013 y.
5. Turdiyeva G.S., Ismoilova M.N. Masofadan o'qitishning Moodle tizimida ishlash. Buxoro 2014. 66 bet.
6. <http://www.moodle.org>.

ПРЕДМЕТНО - ПРОСТРАНСТВЕННАЯ СРЕДА, КАК ОДНО ИЗ УСЛОВИЙ ЛИЧНОСТНО - ОРИЕНТИРОВАННОГО ПОДХОДА

Евстафьева Л. Г.

старший преподаватель кафедры «Методика дошкольного образования»
Института переподготовки и повышения квалификации директоров и специалистов дошкольных образовательных организаций

В Законе о дошкольном образовании и воспитании Республики Узбекистан дано определение, что дошкольное образование и воспитание — вид непрерывного образования, направленный на обучение и воспитание детей, их интеллектуальное, духовно-нравственное, этическое, эстетическое и физическое развитие, а также на подготовку детей к общему среднему образованию.

Дошкольное детство – особенно важный период развития человека, который является уникальным и решающим периодом развития воспитанника. В этом возрасте у ребенка закладываются основы личности, вырабатываются воля и произвольное поведение, а также активно развивается воображение, творчество, самостоятельность, общая инициативность. Первый раз дошкольники в дошкольной образовательной организации (ДОО) знакомятся с

разнообразными видами деятельности. Именно в этом возрасте начинает формироваться у них личностное отношение к окружающему. Внешние характеристики развивающей среды играют огромную роль и в эмоциональном, и в умственном развитии дошкольника. Все, что окружает ребенка дошкольного возраста, влияет на его поведение, настроение и формирует его личностное отношение к тем или иным предметам. Поэтому развивающая среда ДОО должна представлять собой единое целое, в которой будут гармонично сочетаться все компоненты образовательного пространства.

Развивающая среда в дошкольной организации, выступает в роли стимулятора, движущей силы в целостном процессе становления личности ребёнка, она обогащает личностное развитие, способствует раннему проявлению разносторонних способностей. Обогащённое развитие – это развитие всех потенциальных индивидуальных возможностей каждого ребёнка. Безусловно, наиболее высоким потенциалом познавательного и личностного развития обладают дети, находящиеся в условиях развивающей среды.

Развивающая предметная среда детства – это система условий, обеспечивающая всю полноту развития деятельности ребёнка и его личности. Она включает ряд базовых компонентов, необходимых для полноценного физического, социально-личностного, речевого, познавательного и художественно-эстетического развития детей. К ним относятся природные среды и объекты, культурные ландшафты, физкультурно - игровые и оздоровительные сооружения

Среда не только создаёт благоприятные условия для жизнедеятельности ребёнка, она служит также непосредственным организатором деятельности детей и влияет на воспитательный процесс.

Личностно-ориентированный подход к созданию предметно-развивающей среды – это концентрация внимания педагога на целостную личность ребёнка, забота о развитии не только его интеллектуальных способностей и гражданского чувства ответственности, но и духовной личности с эмоциональными, эстетическими, творческими задатками и потенциальными возможностями развития.

К содержанию предметно-развивающей среды предъявляется ряд требований. Предметно-развивающая среда должна быть:

- содержательно-насыщенной – соответствовать содержанию Государственной учебной программы, разнообразие материалов, оборудования и инвентаря (в помещении и на участке, на открытом воздухе);
- трансформируемой – предполагает возможность изменений предметно-развивающей среды, в зависимости от образовательной ситуации, в том числе, от меняющихся интересов и возможностей детей;
- полифункциональной – иметь возможность разнообразного использования различных составляющих предметной среды;
- вариативной – наличие в группе различных пространств, центров развития, а также разнообразных материалов, игр, игрушек и оборудования, обеспечивающих свободный выбор детей; периодическую сменяемость игрового материала, появление новых предметов, стимулирующих игровую, двигательную, познавательную и исследовательскую деятельность детей;
- доступной – для воспитанников, в том числе детей с особыми образовательными потребностями, всех помещений, где осуществляется образовательно-воспитательный процесс – к игрушкам, ресурсам, пособиям, обеспечивающим все виды детской деятельности;
- рациональной (продуманной) – использование всех возможностей для создания современной предметно-развивающей среды, в соответствии с Государственной учебной программой и Государственными требованиями, а также должна обеспечивать реализацию различных образовательных программ ДОО; в случае организации инклюзивного образования – обеспечения необходимых условий;

- культурно-адаптируемой к местным условиям – соответствие культурно-историческим ценностям: национальным и региональным традициям; особенностям, обусловленным природой, климатом; спецификой производственной жизни местности;

- личностно-ориентированной – педагог должен обеспечить, чтобы каждый ребенок мог найти себе занятие по своим интересам (дети легко ориентируются в пространстве группы; знают, что где лежит; имеют свободный доступ к игрушкам и ко всем ресурсам). Содержание предметно-развивающей среды должно предусматривать организацию не менее 5 центров развития, исходя из условий и возможностей ДОО.

- безопасной – предполагает соответствие всех её элементов требованиям по обеспечению надёжности и безопасности их использования;

Непременным условием построения развивающей среды в дошкольной организации, является опора на личностно-ориентированную модель взаимодействия между детьми и взрослыми.

Литература

1. Закон Республики Узбекистан «О дошкольном образовании и воспитании», принятый в 2019 году.

2. Государственные требования к развитию детей раннего и дошкольного возраста 2018г

3. Государственная учебная программа «Ilk qadam» 2022г.

4. Методическое пособие к Государственной учебной программе Ilk qadam// «Обучение посредством игры» – 2020г.

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARDA MATEMATIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Eshboboyeva M. M.

Uchtepa tumani 238-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabi matematika fani o‘qituvchisi.

Elementar matematik tasavvurlarni shakllantirishda amaliy metod yetakchi metod hisoblanadi. Uning mohiyati bolalarning buyumlar yoki ularning o‘rnini bosuvchilar (tasvirlar, grafik rasmlar, modellar va h. k.) bilan ishlashning jiddiy aniqlangan usullarini o‘zlashtirishgay yo‘naltirilgan amaliy faoliyatlarini tashkil qilishdan iborat.

Mazkur usul maxsus mashqlardan foydalanishni nazarda tutadi. Bu mashqlar ko‘rsatish uchun belgilangan material shaklida, tashkil qilinishi yoki tarqatma material bilan mustaqil ish ko‘rinishida topshiriq shaklida berilishi mumkin.

Jamiyatdagi insonning to‘laqonli faoliyati, ya’ni har kungi hayoti, ishlab chiqarish faoliyati, undan yuqori darajadagi umumiy rivojlanish va umumiy madaniyatini takomillashib borishi talab qilinadi. Shuning uchun bizning asosiy vazifamiz maktab yoshigacha bo‘lgan bolalarni bilimga undash, faollikka chaqirish, amaliy faoliyatning har bir turida matematik tushunchalarning muhimligini ko‘rsatish, fikrlashga o‘rgatishdan iboratdir. Demak, zamonaviy maktabgacha ta’lim oldida bolalarga yoshligidan boshlab mustaqil, faol matematik tushunchalarni rivojlantirish vazifasi turibdi. Zamonaviy fanda matematik tushunchalarni rivojlantirishning bir necha yo‘nalishlari belgilandi: falsafa bilimlarning haqqoniylik muammosini ko‘rib chiqadi; mantiq tushunchani rivojlantiruvchi bilim tizimi sifatida o‘rganiladi, psixologiya har bir bolaning mus taqil fikrlash jarayonini nimaga, qaysi fikrlash jarayoni orqali namoyon bo‘lishini, inson fikrlash jarayoni yordamida noma’lumni, yangilikni topadi, degan farazni ko‘rib chiqadilar; pedagogika bolalardagi ijodiy faoliyatni shakllantirish yo‘llarini, yosh avlodni ijodiy mehnatga tayyorlashni tekshiradi.

Matematik tushunchalarni rivojlantirish muammosi psixologik nuqtai nazardan quyidagi masalalarni o'z ichiga oladi:

- 1) tushunchaning tuzilishi va shaklining paydo bo'lishi;
- 2) tushunchalarni shakllantirish uchun aqliy harakatlar va aqliy faoliyat yo'llarini, usullarini rivojlantirish. Ushbu muammoga, birinchidan, L. S. Vgotskiy, A. N. Leontev, S.V. Rubinshteyn, O. K. Tixomirov va boshqalarning ishlari bag'ishlangan. Ikkinchidan, P. Ya. Galperin, Ya.I.Grudenov, Z. I. Kalmikov, Yu.M.Kolyagin, V.A.Kruteskiy, A.M.Matyushkin, Z.I.Slekan, N. F. Talizina, L. M. Fridman va boshqalar o'z ishlarida o'rganganlar.

Psixologik, pedagogik tadqiqotlarni ko'rib chiqib shunday xulosa qilish mumkin, bolalarda matematik tushunchalarni shakllantirish tarbiyachi (pedagog) rahbarligida, maqsadli tashkil qilingan faoliyat jarayonida samarali rivojlanadi. Tarbiyachi (pedagog) rahbarligida ta'lim jarayonida umumiyashtirish, fikrlash, mantiqiy bog'lash bilimlari rivojlanadi va bu pedagogik jarayonda o'z aksini albatta topadi.

Maktabgacha ta'lim jarayonida bunday sharoitlarning yaratilishi masalani yechishda o'rganilayotgan bilimlarni mustahkamlash, masalani mustaqil yechish ko'nikmasini rivojlantirish, muammoni yaqindan ko'ra bilish va uni yecha olish, olingan natijalardan masalani yechish jarayonida foydalanishni bilish uchun imkon yaratadi.

Mashqlar hamma bolalar bir vaqtda yoki bitta bola doska yoki tarbiyachining stoli oldida bajaradigan yakka tarzda bo'lishi mumkin. Hamma bolalar bajaradigan mashqlardan bilimlarni o'zlashtirish va mustahkamlashdan tashqari, nazorat qilish uchun ham foydalanish mumkin. Yakka-yakka tarzda bajariladigan mashqlar ham o'sha vazifalarni bajaradi-yu, ammo ular bolalar faoliyatida yo'nalish oladigan obraz (namuna) sifatida ham xizmat qiladi. Ular orasidagi bog'lanishlar vazifalarining umumiyligi bilangina emas, balki doimo almashinib kelishi, qonuniy ravishda birbirlarining o'rnini bosishi bilan ham aniqlanadi. Hamma yoshdagi guruhlarda bajariladigan mashqlar o'yin elementlari kichik guruhda — syurpriz moment ko'rinishida, o'xshash harakatlar, ertak qahramoni va h. k. dan iborat bo'ladi. Katta guruhlarda bunday mashqlar izlanish, musobaqa xarakterini oladi. Mashqlar bolalarning yoshiga qarab qiyinlashtirib boriladi. Ular bir necha bo'g'inlardan tashkil topadi. O'quv-bilish mazmuniga oid o'yin-mashqlar muammo shaklida emas, ko'pchilik hollarda, ularni bajarish uchun tasavvur bo'yicha harakat qilish, topqirlikni namoyish qilish, aqllilikni ko'rsatish talab qilinadi.

Masalan: Tarbiyachi kichik guruhdagi bolalardan har qaysi quyovni sabzi bilan siylashni taklif qiladi. Katta guruhdan bolalardan esa, doskaga osib qo'yilgan kartochnadagi doirachalar nechtaligini aytishni, guruh xonasidan xuddi shuncha buyum topishni, kartochnadagi doiralar miqdori bilan guruhdagi buyumlar miqdori teng ekanini isbotlashni taklif qiladi. Agar birinchi holda mashq shartli ajratilgan bitta bo'g'indan iborat bo'lsa, ikkinchi holda 3 ta bo'g'indan iborat bo'ladi.

Kompleks mashqlar eng samaralidir, chunki, ular dasturning har xil bo'limlariga doir masalalarni bir vaqtda bir-biri bilan tarkiban birga hal qilish imkonini beradi. Bolalarning yoshi kattalashishi bilan mashqlarni bajarishdagi mustaqilliklari ortadi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning mustaqil faoliyatlarini tashkil qiluvchi va yo'naltiruvchi og'zaki ko'rsatmalar, tushuntirishlar, oydinlashtirishlar roli orta boradi. Bolalar topshiriqni, mashqni bajarganlaridan keyin o'z harakatlarini va o'rtoqlarining harakatlarini, o'zini-o'zi va o'zaro tekshirishni o'rganadilar. Elementar matematik tasavvurlarni shakllantirishda o'sha o'qitishning mustaqil usuli sifatida namoyon bo'ladi. Ammo uni amaliy usullar guruhiga kiritish ham mumkin. Bunda har xil o'yinlarning, har xil amaliy harakatlarning, masalan, qismlardan butun tuzish, shakllar qatorlari, sanoq, ustiga va yoniga qo'yish, guruhlash, umumlashtirish, taqqoslash kabi harakatlarni o'zlashtirishdagi alohida ahamiyati hisobga olinadi.

Didaktik o'yinlardan eng ko'p foydalaniladi. Bola bilish mazmunini o'yin shakliga kirgan o'rgatuvchi masalani (o'yin mazmunida), o'yin harakatlari va qoidalari oldindan nazarda tutilmagan holda o'zlashtiradi. Didaktik o'yinlarning hamma turi (buyumli, stolda o'ynaladigan bosma va og'zaki turlari) elementar matematik tasavvurlarni shakllantirishning samarali vosita va

usullaridir. Buyumli va og‘zaki o‘yinlar matematika mashg‘ulotlarida va ulardan tashqarida o‘tkaziladi, stolda o‘ynaladigan— bosma o‘yinlar odatda mashg‘ulotdan bo‘sh vaqtlarda o‘tkaziladi. Harakatli usullar va ularga mos tasavvurlar shaklidagi bilimlarni bolalar mashg‘ulotdan tashkari vaqtda oladi, o‘yinlar (syujetli —didaktik, didaktik va boshqa xil o‘yinlar) da esa shu bilimlarni aniqlashtirish, mustahkamlash, sistemalashtirish uchun yaxshi sharoitlar yaratiladi.

Elementar matematik tasavvurlarni o‘rgatish va shakllantirish metodi mashg‘ulotlarda har xil turdaga o‘yinlardan, uning alohida elementlaridan (syujetli-rolli, harakatli va b.), usullaridan (syurpriz moment, musobaqa, izlash), o‘yin va didaktik boshlanishlarni kattalarning rahbarlik va o‘rgatuvchi roli hamda bolalarning bilimni faollashtirishni tarkiban birga qo‘shib olib borishdan foydalanishni nazarda tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaeva S. 6-7 yoshli bolalarning maktab ta‘limiga tayyorgarlik darajasini aniqlashda test usulidan foydalanish. «Maktabgacha ta‘lim», 2002, 1-son. –10-12-b.
2. Alimov N. Maktabgacha yoshdagi bolalarni matematik ta‘limga tayyorlash. «Maktabgacha ta‘lim», 2005, 2-son. –7-10 b.
3. Jumaev M. Bolalarda matematik tushunchalarni rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. – T.: «Ilm Ziy», 2005. –223- b.

MAKTABGACHA TA‘LIM TASHKILOTLARIDA BOLANING RIVOJLANISH XARITASINI YURITISH TARTIBI

Fayzullaeva M.Z.

MTTDMQTMOI katta o‘qituvchisi,

Rizayeva M. M.

MTTDMQTMOI katta o‘qituvchisi.

Bolalarning bilim, ko‘nikma va malakalari, ularning har tomonlama rivojlanishi ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablarida ko‘rsatilgan indikatorni (kutlayotgan natijalar) bola tomonidan qanday o‘zlashtirilayotgani orqali aniqlanadi.

Pedagoglar ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablarida ko‘rsatilgan kutlayotgan natijalarni bola tomonidan qanday o‘zlashtirilayotgani kuzatish, o‘rganish, tahlil qilish orqali aniqlaydilar.

Pedagoglarga bolalarning bilim, ko‘nikma va malakalari, ularning har tomonlama rivojlanishini kuzatish, o‘rganish, tahlil qilish uchun eng qulay shakl bu – maktabgacha yoshdagi bolaning rivojlanish xaritasidir. Mazkur xarita orqali pedagoglar bola rivojlanishini tizimli qayd etib boradilar. Bolaning individual rivojlanishini kuzatish uchun “Ilk qadam” takomillashtirilgan davlat o‘quv dasturining 7-ilovasida berilgan “Rivojlanish xaritasi”da ko‘rsatilgan indikator (kutlayotgan natijalar) nazarda tutilgan.

Bolalarning rivojlanish xaritasi ularning rivojlanishini hujjatlashtirishning asosiy shaklidir. Bolaning rivojlanish xaritasining 1-sahifasini titul varog‘i to‘ldiriladi. Bolaning rivojlanish xaritasini to‘ldirish uchun uch bosqichdan iborat bo‘lgan kuzatish olib boriladi: dastlabki (o‘quv yili boshida), oraliq (o‘quv yili o‘rtasida) va yakuniy (o‘quv yili yakunida). Dastlabki kuzatish o‘quv yili boshida o‘tkaziladi (taxminan sentabr oyida). Bu bosqichda har bir bolaning boshlang‘ich imkoniyatlari (boshlang‘ich, ayni damdagi dolzarb rivojlanish darajasi) aniqlanadi. Uning shu davrgacha erishgan yutuqlari, kuchli tomonlari, shuningdek o‘quv yilining boshida rivojlanish ehtiyoj va muammolari aniqlanadi hamda ularni hal qilish uchun pedagogning yordami talab qilinadi. Pedagog (tarbiyachi) bola yutuqlari xaritasini to‘ldiradi va erishilgan natijani tegishli belgi (✓) bilan belgilaydi. Kuzatish rivojlanishning barcha sohalari bo‘yicha olib

boriladi. Agar u yoki bu rivojlanish sohasidagi indikator (kutilayotgan natijalar) «ishlamasa», pedagog (tarbiyachi) “Pedagog izohi” ustunida eslatma yozishi lozim.

O‘quv yili boshida kuzatish natijasida qayd etilgan dastlabki ma’lumotlar pedagogga bolaga qaysi rivojlanish sohalarida qaysi sifatlarni qo‘llab-quvvatlashni talab qilishni, har bir bola uchun qaysi vazifalar dolzarbligini aniqlashga yordam beradi. Pedagog ushbu bosqichda bolaning rivojlanish xaritasidagi yutuqlarini hujjatlashtiradi va zarur hollarda boshqa mutaxassislar (*logoped, jismoniy tarbiya yo‘riqchisi, psixolog va musiqa rahbari*) bilan hamkorlikda “rivojlanish xaritasi” mezonlariga muvofiq rivojlanish sohalarini o‘zlashtirilishini rejalashtiradi. Kuzatishning bu shakli pedagogga yakka tartibda va guruhda bolaning yutuqlarini ko‘rishga yordam beradi. Bu ma’lumotlar tarbiyachiga ko‘proq mos tushadigan yondashuv usullarini tanlash va adaptatsiyada zarur bo‘lgan mazmun sohalarini aniqlashga yordam beradi. Bola bilan individual ish rejalashtiriladi va uni amalga oshirish vazifalari belgilanadi, ular pedagog/tarbiyachining kundalik ish daftarida (jurnalda) aks ettiriladi. Bola bilan yakka tartibda ishlashni rejalashtirish uchun dastlabki kuzatish natijalarga ko‘ra, rivojlanishning har bir sohasi uchun 1-2 ta maqsadni tanlash tavsiya etiladi. Keyingi chorak davomida davlat talablarining o‘zlashtirilishi bo‘yicha tarbiyalanuvchilar bilan ish olib boriladi.

Bolaning rivojlanish xaritasini to‘ldirish tartibini ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablarining “Jismoniy rivojlanish va sog‘lom turmush tarzini shakllantirish” rivojlanish sohasi indikatorlarni (kutilayotgan natijalar) belgilashni namuna sifatida ilova qilinadi.

Masalan, dastlabki kuzatuv jarayonida bola birinchi indikatorni “Oyoq uchida, tovonida, oyoq kaftining tashqi tomonida va tizzalarni baland ko‘targan holda yuradi” ba‘zan, tasodifiy bajarganini kuzatsangiz bajarganlik holatiga ko‘ra “B” ba‘zan mezoniga (✓) bilan belgilaysiz. Oraliq kuzatuvda bola Oyoq uchida, tovonida, oyoq kaftining tashqi tomonida va tizzalarni baland ko‘targan holda yurishni tez-tez bajarganini kuzatsangiz “T” mezoniga (✓) bilan belgilaysiz. Yakuniy kuzatuvda mazkur indikatorni doimiy bajarganini kuzatsangiz “D” mezoniga (✓) bilan belgilaysiz. Demak siz yil davomida har bir bolaga indikatorni bajarilish holatiga ko‘ra 2-3 ta belgi qo‘yishingiz mumkin. Agar tarbiyachi bolaning birinchi indikatorni bajarilishini 3 marta belgilagan bo‘lsa, bola

2-indikatorni “Arqonda muvozanatni saqlagan holda yuradi” dastlabki kuzatuvdayoq bajarganini kuzatilsa, demak keyingi kuzatuvlarda ushbu indikator kuzatilmaydi. Bola bu indikatorni mustaqil bajardi. Ba‘zan bolalar ko‘p kasal bo‘lganligi sabab ba‘zi indikatorni o‘quv yilining oxirida ham bajarmay qolishi mumkin. Yakuniy kuzatuvda bola “K” kuzatilmadi, yoki “B” ba‘zan mezon bilan baholanadigan bo‘lsa tarbiyachi yil oxiri bo‘lishiga qaramay bola nega indikatorni bajarmaganligiga izoh kiritadi. Masalan, “Ko‘p kasal bo‘ldi. Oilada hamda jismoniy tarbiya yo‘riqchisi bilan ishlash” deb izoh ustuniga qayd qiladi. Tarbiyachi bolani sog‘lig‘ini mustahkamlashga, indikatorni bajarishiga e‘tibor berib bola bilan yakka ishlashni rejalashtiradi. Yil yakunida tarbiyachi guruhdagi bolalarni baholaganda “T”, “D” mezonini olishlariga erishilishga harakat qilishlari kerak. Albatta tarbiyachilar dastlabki kuzatuv natijalariga ko‘ra bolalarni rivojlanishlariga muhtoj tomonlarini inobatga olgan holda pedagoglar, ota-onalar bilan hamkorlikda yakka ishlashlari kerak bo‘ladi. O‘quv yilining oxirida tarbiyachilar bolalarning indikatorlarni tez-tez, doimiy bajarishlariga ko‘maklashishlari darkor.

O‘quv yili oxirida (*odatda may oyida*) pedagog yakuniy kuzatuvni o‘tkazadi, uning natijalari bo‘yicha bola erishgan daraja davlat talablariga muvofiq tahlil qilinadi. O‘quv yili davomida har bir bola rivojlanishning boshlang‘ich darajasiga nisbatan turli xil yo‘llar bilan rivojlanishi va turli xil rivojlanish vazifalarini hal qilishi mumkin. Ana shu kuzatish asosida vazifalar qanchalik samarali hal etilgani taxmin qilinadi.

O‘quv yili oxirida tarbiyachi yakuniy pedagogik kengashga ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablarini bolalar tomonidan o‘zlashtirilishi yuzasidan hisobot yozadi va unda bolalar tomonidan tegishli natijalarga erishilmagan indikatorlar hamda ular nega bajarilmaganligi sabablariga to‘xtalib o‘tadi. Ushbu natijalar asosida sabablarni bartaraf etish

borasidagi ishlar rejalashtiriladi va mazkur guruh uchun yoz oylari va kelasi o'quv yiliga mo'ljallangan vazifalar belgilanadi.

Bolaning rivojlanish xaritalarini yuritish mas'uliyati guruh tarbiyachilariga yuklatilsada, uni to'ldirishda barcha mutaxassis-pedagoglar kutilayotgan natijalarni bola tomonidan egallanishini belgilashda ishtirok etishi va pedagoglarning hamkorligi to'laqonli olib borilishi hamda xaritaning to'g'ri va aniq yuritilishini maktabgacha ta'lim tashkiloti metodisti tomonidan nazoratga olinishi muhim hisoblanadi.

Shunday qilib, rivojlanish xaritasi ta'lim strategiyasini va ta'lim mazmunini o'zgartirish uchun kompas bo'lib xizmat qilishi mumkin. Pedagoglar har bir yosh guruhi uchun xaritadan foydalanishlari mumkin, bu esa o'quv yili davomida kuzatish natijalarini birlashtiradi va har bir yarim yil davomida pedagog tomonidan belgilangan rivojlanish maqsadlarini (shuningdek, ularni amalga oshirish darajasini) ko'rsatadi.

Ushbu rivojlanish xarita pedagogga va ota-onalarga o'quv yili davomida bolaning rivojlanish dinamikasini ko'rishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2020 yil 22 dekabrda "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida"gi 802-son qarori.
2. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari – T.: 2020, 9-12 betlar.
3. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi – T.:2022, 48-76 betlar.

MAKTABGACHA TA'LIMDA RIVOJLANTIRUVCHI MUHITNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Himmataliyev D. O.

Toshkent viloyati, Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Pedagogika" fakulteti professori.

Muminova M. Y.

Toshkent viloyati, Chirchiq davlat pedagogika universiteti Ta'lim muassasalari boshqaruvi yo'nalishi magistranti.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha "Ma'rifiy, ilmiy va madaniy mazmundagi materiallarni olib kirish" to'g'risidagi Bitimida bolalarni maktabga tayyorlash sifatini ta'minlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, ushbu yo'nalishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish dolzarb vazifa sifatida belgilangan .

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi o'yinlardan foydalanish hamda rivojlantiruvchi muhitni takomillashtirish ta'lim va tarbiya jarayonining qiziqarli kechishini ta'minlaydi, bolalarda ma'lum kasb-hunarga qiziqish uyg'otadi, har bir kasbning amaliy ahamiyatini bolaning ehtiyojiga bog'lab tushuntirish imkoniyatini taqdim etadi, kasb-hunar bilan tanishtirishda dastlab bolalar e'tiborini mehnat natijasi, mahsuliga, so'ngra esa mehnat jarayoni va unda qo'llaniladigan vositalarga qaratish uchun yetarli shart-sharoit yuzaga keladi.

Shuni ta'kidlash kerakki, pedagogika tarixida ta'lim sohasining tarbiyaviy - rivojlantiruvchi kuchi bir necha bor va turli holatlarda ko'rib chiqilgan. Biz uchun J.Piajening qarashlari muhim, u bolaning aqliy rivojlanishining asosiy sharti uning amaliy, tafakkur vaziyatlariga samarali qo'shilishi deb hisoblagan.

Rivojlantiruvchi ta'lim nazariyasi rivojiga katta hissa qo'shgan: P.P.Blonskiy, L.I.Bojovich, L.S.Vыgoskiy, P.Ya.Galperin, A.V.Zaporozhes, A.N.Leontev, N.A.Menchinskaya, D.B.Elkonin va boshqalarni ta'kidlash muhim. Ushbu nazariya shundan iboratki, bolaning aqliy rivojlanishi boshidanoq bola va uning atrof muhiti, bola va kattalar o'rtasidagi murakkab bog'liqliklar orqali

amalga oshiriladi. L.S.Vigotskiyning asarlarida bolaning madaniy rivojlanish muammosi birinchi o‘ringa qo‘yilgan. Uning fikriga ko‘ra, ichki jarayonlar sahnada ikki marta, ikkita rejada - birinchi navbatda ijtimoiy (jamoaviy faoliyat, atrof-muhit bilan aloqa sifatida), keyin psixologik (individual faoliyat, bolaning ichki fikrlash faoliyati, atrof-dagi dunyoni tushunish sifatida) jihatdan namoyon bo‘ladi.

Maktabgacha ta‘limda tarbiya:

- ijtimoiy amaliyotning mustaqil shakli (faoliyat tizimi, tashkiliy tuzilmalar va boshqaruv mexanizmlari), boshqa barcha ijtimoiy sohalarga singib ketgan va shu orqali ijtimoiy organizmning yaxlitligini ta‘minlovchi maxsus ijtimoiy infratuzilma;

- tarixiy tajribani avlod-dan-avlodga o‘tkazishning universal usulidir; bu ijtimoiy merosning umumiy mexanizmi, odamlarning ma‘lum bir jamiyati va turmush tarzini to‘liq bog‘lovchi, umumiy hayot normalari va qadriyatlarini o‘z vaqtida o‘tkazish va saqlash mexanizmi;

- insonning muhim kuchlari, uning asosiy qobiliyatlari shakllanishi va rivojlanishining umumbashariy madaniy-tarixiy shakli, tarix va madaniyat sohasida shaxsning inson qiyofasini egallashi, o‘z-o‘zini tarbiyalash va shu bilan o‘z-o‘zini rivojlantirish qobiliyatiga ega shaxsni shakllantirishdir.

Ta‘lim va tarbiyaning ushbu yangi qiyofasi bu boradagi tasavvurlarimizni qayta ko‘rib chiqishni talab qiladi. Uning mohiyati va maqsadi - insonning umumiy qobiliyatlarini, faoliyat va tafakkurning universal usullarini haqiqatda rivojlantirishdir.

Rivojlanish tabiatining mohiyatiga ko‘ra - organik tuzilmalar va funksiyalarning yetukligi va o‘sishi sifatida amalga oshirilishi mumkin; va mos ravishda amalga oshiriladigan umrbod biogenetik dastur tili bilan tasvirlanadi. Lekin uni sun‘iy, maxsus tashkil etilgan “rivojlantirish faoliyati” - jamiyat mohiyatida - madaniyatga o‘xshash qobiliyatlarni shakllantirish faoliyati sifatida; maqsadli faoliyat usullari va vositalarining tartiblangan majmui sifatida qarash mumkin.

Maktabgacha ta‘limda rivojlantiruvchi muhitni takomillashtirish uchun rivojlantiruvchi muhitni ijtimoiy, didaktik va psixologik rejada ko‘rib chiqamiz.

1. Ijtimoiy nuqtai nazardan, rivojlantiruvchi muhit o‘zgaruvchan va rehabilitatsiya xarakteriga ega bo‘lishi kerak.

2. Didaktik nuqtai nazardan rivojlantiruvchi muhit shaxsga yo‘naltirilgan, insonparvarlik yo‘nalishiga ega bo‘lishi kerak.

3. Psixologik jihatdan rivojlantiruvchi muhit bolaning qobiliyatini shakllantirishni, tarbiyalashning individual yo‘nalishlarini egallashini ta‘minlashi kerak.

Maktabgacha ta‘limda rivojlantiruvchi muhitni takomillashtirish uchun bolaning jismoniy, somatik, aqliy, psixologik, ma‘naviy, axloqiy va ijtimoiy rivojlantirish zarur. Bu bizga:

- bolalar - turli xil faoliyatda va turli jamoalar bilan o‘zaro munosabatlarda o‘z taqdirini o‘zi belgilashi;

- tarbiyachilar - keng ijtimoiy va madaniy sohada bolalarni ijtimoiylashtirish uchun sharoit yaratishi;

- ota-onalar - keng ko‘lamli ta‘lim-tarbiya xizmatlarini yaratishda (mijoz sifatida) ishtirok etishi;

- tashkilotchilar va boshqaruvchilar - turli xil qiziqishlari va shartlariga e‘tibor qaratgan holda boshqaruv qarorlarini qabul qilishlariga imkon beradi.

Maktabgacha ta‘limda rivojlantiruvchi muhitni takomillashtirish uchun “ta‘lim”, “taraqqiyot”, “tarbiya” va “sog‘liq” tushunchalarini alohida ishlay olmasligini e‘tiborga olish kerak. Bolalarni har tomonlama rivojlantirishda guruhda puxta o‘ylangan va xavfsiz tashkil etilgan rivojlanish muhiti eng muhim rol o‘ynaydi, bu pedagoglarga davlat o‘quv dasturining maqsad va vazifalarini amalga oshirish va shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim texnologiyalarini qo‘llash imkonini beradi. Guruh xonasini rivojlanish markazlari deb ataladigan kichik-kichik joylarga ajratish tavsiya etiladi. MTT pedagoglariga jadvalda guruhdagi rivojlanish markazlarining minimal soni ko‘rsatilganligini tushunishlari tavsiya etiladi;

hududning va MTTdagi ta'lim va tarbiya jarayoni mazmunining imkoniyatlari va xususiyatlarini inobatga olgan holda guruhdagi boshqa rivojlanish markazlari tashkil etilishi mumkin.

Turli guruhlarda markazlar to'plami har xil bo'lishi mumkin, ammo davlat o'quv dasturi guruhdagi beshta asosiy rivojlanish markazlarini tavsiya qiladi: fan va tabiat; til va nutq; syujetli-rolli o'yinlar va sahnalashtirish; san'at; qurish, konstruksiyalash va matematika. Guruhda boshqa rivojlanish markazlarini ham tashkil etish mumkin, ularni tashkil etish bolalarning manfaatlariga, guruhning bo'sh makoniga va maktabgacha ta'lim tashkilotining moddiy-texnik imkoniyatlariga bog'liq. Bunday markazlar vaqtinchalik yoki faqat bolalar faoliyatining maxsus turlari (qum va suv markazi; pazandachilik markazi; musiqa markazi) uchun tashkil etilishi mumkin. Ta'lim muhitini yaratishda pedagoglar bolalar faol bo'lishi mumkin bo'lgan joylar mavjudligini ta'minlashi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. YuNESKO xalqaro me'yoriy hujjatlari //O'zbekcha nashrining mas'ul muharriri L.Saidova. –T.: Adolat, 2004. –B. 19-62.
2. Takomillashtirilgan “Ilk Qadam” Davlat o'quv dasturi 04.02.2022 9-10 ilova
3. Pajje J. Rech i myshlenie rebenka. - M.: Pedagogika-Press. - 1994.-528 s.
4. Suxomlinskiy V.A. Kak vospitat nastoyashchego cheloveka. - M.: Prosvещenie, 1990. - 286 s

SHAXSGA YO'NALTIRILGAN YONDASHUV ASOSIDA MAKTABGACHA TA'LIM FAOLIYATI SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Ikromova T. Y.

Namangan viloyati, Yangiqo'rg'on tumani
29-DMTT direktori.

Maktabgacha ta'lim tizimi bugungi ijtimoiy turmush tarzimizning muhim qadamlaridan biriga aylanayotgani, tizimning yangi bosqichga rivojlanayotgani ham ota-onani, ham jajji farzandlarimizni quvontiradi. Yangidan barpo qilinayotgan maktabgacha talim tashkilotlari binolarida ilk bor ta'lim olayotgan o'g'il-qizlarimiz nainki sog'lom ovqatlanish turidan balki sifatli ta'lim mashg'ulotlaridan ham bahramand bo'lishmoqda. Avvalo, sohani tubdan rivojlantirish uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 30 sentyabrdagi “Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ–3955-son hamda 2019 yil 8 may2030 yilgacha maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha qarorlari yo'l xaritasi bo'ldi desak yanglishmaymiz.

Darhaqiqat, maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning boshlang'ich bo'gini hisoblanadi. Bu davrda bola dunyoni ahglaydi, o'z ona tilini o'zlashtiradi, ota-ona, oila va Vatanga mehri uyg'onadi, umri davomida oladigan bilimlariga zamin hozirlanadi. Bunda oila bilan birga maktabgacha ta'lim tashkilotining o'rni kattadir. Mamlakatimizda maktabgacha ta'lim sohasida, yosh avlodni yetuk kadrlar etib tarbiyalash masalalariga doimiy e'tibor qaratib kelinmoqda.

Shaxsga yo'naltirilgan texnologiya asosida bolalarning intellektual va emotsional-motivatsion rivojlanishi, bilim va kasbiy malakalar shakllanishi, ta'lim jarayoniga qadriyat sifatida yondashish munosabatini taminlash, faollikni oshirish, o'z-o'zini anglash va mustaqilligini shakllantirish yotadi. Bola shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim - bola shaxsiy imkoniyatlariga moslashtirilgan pedagogik muhitni hamda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Bu texnologiyada kommunikativ metodlardan keng foydalaniladi, ularning ayrim asosiy belgilarini qarab chiqamiz:

1. Har bir bolaga buyuk shaxsdek qarash, uni hurmat qilish, uni tushunish, qabul qilish, unga ishonish.

2. Ta'limning shunday muhitini yaratish kerakki, unda bola o'zini shaxs deb sezsin, unga bo'lgan e'tiborni tuysin.

3. Bolaga tazyiq o'tkazmaslik hamda uning kamchiligini bo'rttirmaslik; bilimlarni o'zlashtirmasligi, o'zini yomon tutishi sabablarini aniqlash va ularni bolaning shaxsiyatiga zarar yetkazmaydigan tarzda bartaraf etish;

4. Ta'limda muvaffaqiyat muhitini tashkil etish, bolaga o'qishda muvaffaqiyat qozonishga yordam berish, uning o'z kuchi va iqtidoriga ishonchini orttirish. Bolaga atrofda g'ildirarning har biri o'zi kabi ekanligini anglatish, unda jamoaga aloqadorlik hissini rivojlantirish.

5. Bolaning hurmati va ishonchini qozonish, o'ziga ham shaxs nuqtai nazaridan qarash.

Maktabgacha ta'limda bola shaxsiga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirish faoliyatida bolalarning kognitiv (aqliy), kommunikativ (nutqmuloqotchanlik), ijtimoiy-hissiy va jismoniy rivojlanishiga sharoit yaratilishini ta'minlash juda muhimdir.

Pedagog-tarbiyachi ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim turlaridan foydalanar ekan, bir qator shartlarga qat'iy rioya etishi kerak.

- har bir bolani alohida, o'ziga xos shaxs sifatida ko'ra olishi;
- bolani hurmat qilishi;
- bolalarda mehnatga bo'lgan hurmat hissini uyg'otishi;
- bolaning ruhiy holatini to'g'ri baholay olishi;
- bolaning mehnat munosabatlariga bo'lgan xohish-istak, qiziqishlarini inobatga olishi;
- har bir bolaga nisbatan tolerant munosabatda bo'lishi;
- bolaning kuchi, imkoniyati va intilishlariga ishonch bildirishi;
- bolalarni o'z faoliyatlarini mustaqil nazorat qilish, faoliyati samaradorligini aniqlash, yutuqlarning omillari va yo'l qo'yilgan xatolarning oqibatlarini tahlil qilish o'rgatish;
- ta'lim jarayonida hech bir bolaga tazyiq o'tkazmasligi;
- alohida bolaning kamchiliklarini bo'rttirib ko'rsatmasligi;
- bordiyu, bola tomonidan bilimlarni o'zlashtira olmaslik, ta'lim jarayonida o'zini odobsiz tutish holati qayd etilsa, u holda qat'iy xulosa chiqarmasdan, buning sabablarini aniqlab aniqlangan sabablar asosida bolaning sha'ni, g'ururiga ziyon yetkazmagan holda u tomonidan bilimlarni o'zlashtira olmaslik, o'zini odobsiz tutish kabi holatlarni bartaraf etish;

- ta'limiy faoliyat jarayonida har bir bola uchun "muvaffaqiyat muhitini yarata olish;
- har bir bolaga ta'lim olishda muvaffaqiyatga erisha olishiga yordam berish;
- pedagog sifatida har bir bolaning hurmati va ishonchini qozona olishi zarur. Pedagog-tarbiyachi tomonidan ta'limiy faoliyat jarayonida innovatsion xarakterga ega turli faol metodlarning qo'llanilishi, bolalarni rivojlantirish, qobiliyatlarini yanada o'stirishga xizmat qiladi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning o'ziga xosligi shundaki, bola kimningdir istagiga ko'ra emas, o'z imkoniyatlari, salohiyati, tabiati xususiyatlariga mos ravishda shakllanadi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning markazida bolaning o'z imkoniyatlarini to'la namoyon etishga intilishi, yangi tajribani qabul qilishi, turli hayotiy vaziyatlarda ongli ravishda qaror qabul qilishga qodirligi turadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida rivojlantiruvchi pedagogik muhitning sifatleri: bolalar yoshiga mosligi, estetik jihatdan ko'rkamligi, gigiyenik talablarga javob berishi, tinchlik va xavfsizlikni ta'minlanganligi, bolalarni barchasi foydalanishi mumkinligi, bolalar ruhiyatiga mosligi, rivojlantiruvchi ahamiyatga egaligidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari. Toshkent-2018 yil. 8-bet

2. Maktabgacha pedagogika f. r. Qodirova, Sh. Q. Toshpo'latova, N.M. Kayumova, M. N. A'zamova "Tafakkur" Nashriyoti Toshkent – 2019

3. Maktabgacha pedagogika Berdiyeva M.M.

4. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi P.Yusupova Toshkent "O'qituvchi" 1993 yil

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA RAQAMLI TA'LIM RESURLARINI AMALIYOTGA TATBIQ ETISH USULLARI

Jumayev Y. R.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va
mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularni
malakasini oshirish instituti.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoniga muvofiq, shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasini yangi bosqichga olib chiqish bo'yicha ustuvor vazifalarni amalga oshirish maqsadida. "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini amalga oshirish bo'yicha muvofiqlashtirish komissiyasi yig'ilishlarida mas'ul vazirlik va idoralar rahbarlarining raqamlashtirish sohasidagi faoliyati natijadorligidan kelib chiqib, ularni rag'batlantirish yoki intizomiy, shu jumladan egallab turgan lavozimidan ozod qilishgacha bo'lgan choralarni ko'radi. Raqamli texnologiyalar hayotimizga shunchalik singib ketdiki, bugungi kunda nafaqat kundalik faoliyatimiz, balki ijtimoiy-iqtisodiy sohalar rivojini ham ularsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Tabiiyki, boshqa sohalarda bo'lgani singari kabi raqamli texnologiyalarni soliq ma'murchiligida joriy etish ham uning faoliyatini tubdan o'zgartirmoqda. Bu nafaqat soliq to'lovchilar va soliq organlari o'rtasidagi munosabatlar bilan bog'liq bo'lib qolmay, balki deklaratsiyalarni taqdim etishdan tortib, to soliqlarni to'lash va ma'lumotlarni saqlash usullarigacha ham yangiliklar kiritiyapti.

Raqamli texnologiya bu —ta'lim yuritishning bir zamonaviy shakli bo'lib, unda ishlab chiqarish va boshqarishning asosiy faktori sifatida raqamli ko'rinishdagi katta ma'lumotlar majmui va ularni qayta ishlash jarayoni xizmat qiladi. Olingan natijalarni amaliyotda ishlatish esa an'anaviy xo'jalik yuritish shakllariga nisbatan ancha katta samaradorlikka erishishga imkon beradi. Misol sifatida turli xildagi avtomatik ishlab chiqarish jarayonlarini, 3D-texnologiyasini, bulutli texnologiyalarni, masofaviy meditsina xizmatlari ko'rsatishni, aqlli texnologiyalar yordamida mahsulot yetishtirish va uni yetkazib berishni, turli xildagi tovarlarni saqlash va ularni sotish jarayonlarini keltirish mumkin.

Elektron axborot-ta'lim resursi (EATR) — o'rganish va ta'lim berish uchun qulay tarzda shakllantirilgan, ilmiy jihatdan tizimlashtirilgan, turli yoshdagi va ta'lim olish darajasidagi ta'lim oluvchilarga mo'ljallangan, ma'lum bir fanni o'rganish uchun mantiqiy ketma-ketlikda shakllantirilgan elektron axborot manbalari majmuasidir.

Umumiy maqsadli amaliy dasturiy ta'minot — soha mutaxassisi bo'lgan foydalanuvchi axborot texnologiyasini qo'llaganda uning ishiga yordam beruvchi ko'plab dasturlarni o'z ichiga oladi. Bular:

- kompyuterlarda ma'lumotlar bazasini tashkil etish va saqlashni ta'minlovchi ma'lumotlar bazasini boshqarish tizimlari (MBBT);
- matnli hujjatlarni avtomatik ravishda loyihalashtiruvchi, ularni tegishli holatda rasmiylashtiruvchi va chop etuvchi matn muharrirlari;
- grafik muharrirlar;
- hisoblashlar uchun qulay muhitni ta'minlovchi elektron jadvallar;
- taqdimot qilish vositalari, ya'ni tasvirlar hosil qilish, ularni ekranda namoyish etish, slaydlar, animatsiya, filmlar tayyorlashga mo'ljallangan maxsus dasturlar.

Ofis amaliy dasturiy ta'minot idora faoliyatini tashkiliy boshqarishni ta'minlovchi dasturlarni o'z ichiga oladi. Ularga quyidagilar kiradi:

- rejalovchi yoki organayzerlar, ya'ni ish vaqtini rejalashtiruvchi, uchrashuvlar bayonnomalarini, jadvallarni tuzuvchi, telefon va yozuv kitoblarini olib boruvchi dasturlar;
- tarjimon dasturlar, ya'ni berilgan boshlang'ich matnni ko'rsatilgan tilga tarjima qilishga mo'ljallangan dasturlar;

- skaner yordamida o‘qilgan axborotni tanib oluvchi va matnli ifodaga binoan o‘zgartiruvchi dasturiy vositalar;
- tarmoqdagi uzoq masofada joylashgan abonent bilan foydalanuvchi orasidagi o‘zaro muloqotni tashkil etuvchi kommunikatsion dasturlar.

ET asosida tashkil etish, shu jumladan, o‘quv materiallarini bayon etishni takomillashtirish tamoyillariga ma’lum o‘zgartirishlar kiritish kerak bo‘ladi. Bunda ta’lim jarayoniga zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish va ulardan foydalanish maqsadga erishishdagi eng samarali yo‘ldir. Ta’lim tizimiga elektron axborot ta’lim texnologiyalarini tatbiq etish, ta’lim muassasalarining moddiy texnik bazasini tanqidiy baholash va takomillashtirishdagi asosiy vazifalar quyidagilardan iborat:

ETni o‘quv jarayoniga tatbiq etish uchun lozim moddiy texnika bazasini yaratish; o‘quv jarayoni uchun ET mo‘ljallangan ta’lim texnologiyalarini yaratish va qo‘llash; Tinglovchilarning zamonaviy ET texnologiyalari sohasida bilim va ko‘nikmalarini shakllantirish;

ETni joriy etish orqali ta’lim tarbiya va o‘qitish jarayonining samaradorligini oshirish. Elektron axborot resurslari ta’limga oid axborotlarni yig‘ish, saqlash, uzatish, qayta ishlash usul va vositalari majmuidan iborat bo‘lib, u ta’limga oid turli axborotlarning yaratilishini belgilovchi ichki va tashqi omillarga bog‘liq:

— ichki omillar — bu axborotlarning yaratilishi, turlari, xossalari, axborotlar bilan turli amallarni bajarish, ularni jamlash, uzatish, saqlash va h.k.

Raqamli ta’lim resurslarini amaliyotga joriy etilishi:

- o‘rganilayotgan hodisa va jarayonlarni modellashtirish orqali fan sohasini chuqur o‘zlashtirilishiga;

- o‘quv faoliyatining xilma-xil tashkil etilishi hisobiga tinglovchining mustaqil faoliyati sohasining kengayishiga;

- interaktiv muloqot imkoniyatlarining joriy etilishi asosida o‘qitish jarayonini individuallashtirish

- sun’iy intellekt tizimi imkoniyatlaridan foydalanish orqali tinglovchining o‘quv materiallarini o‘zlashtirish strategiyasini egallashiga;

- axborot jamiyati a’zosi sifatida unda axborot madaniyatining shakllanishiga;

- o‘rganilayotgan jarayon va hodisalarni kompyuter texnologiyalari vositasida taqdim etish, o‘quvchilarda fan asoslariga qiziqishni va faollikni oshirishga olib kelishi bilan muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish quyidagi natijalarga olib keladi:

- berilayotgan materialni chuqur va mukammal o‘zlashtirish imkoniyati va uni ta’lim oluvchi xotirasida uzoq muddat saqlanishi va zarur bo‘lganda amaliyotga qo‘llash darajasi ortadi;

- axborotni turli shaklda (matn, video, ovoz, grafika, animatsiya ,...) berilishi ta’lim oluvchilarni diqqatini tortadi va ularni fanga qiziqishini uyg‘otadi;

- kompyuter “nazoratchi” funksiyasini bajarib ta’lim oluvchining didaktik topshiriqlar, test savollari, muammoli vaziyatlarga bergan javoblarini, ya’ni o‘zlashtirganlik darajasini aniqlab natijalarini monitorda ko‘rsatadi;

- dars jarayonida ta’lim oluvchilar faoliyatini boshqaruvchi vosita bo‘lib xizmat qiladi va bajarilishi lozim bo‘lgan topshiriqlar soni keskin ortadi, buning natijasida egallanishi lozim bo‘lgan bilimlar hajmining oshishiga olib keladi;

Raqamli texnologiyalar joriy etilgan ta’lim tizimi vositlari rolini multimedialar, godoskop, kompyuter, noutbuk, internetga ulangan televizorlar, telefon liniyalar, smart doska, proyektorlar bajarib beradi. Bugun ular bilan ta’lim tizimining qurollantirilishi o‘quvchilarga dars mashg‘ulotlarini sifatli o‘tilishini ta’minlaydi. Bugungi pandemiya sharoiti ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar qo‘llanilishi yaxshi samara berishini isbotladi. Televideniye orqali berib borilgan onlayn darslar raqamli ta’limga o‘tishning bir debochasi sifatida qabul qilsak bo‘ladi. Bu jarayon o‘quvchiga uydan chiqmay turib ham ta’lim olish mumkinligini isbotlab berdi. Raqamli ta’limga

o‘tishning boshqa afzalliklari to‘g‘risida ham fikr yuritadigan bo‘lsak ularga quyidagilarni kiritish o‘rinlidir. O‘quvchilar xohlagan joyida va xohlagan vaqtida ta‘lim olish imkoniga ega bo‘ladi;

- o‘quvchilar mutaxassis yetishmaydigan uzoq qishloqlarda ham fanlarni tanlash va uydan turib ta‘lim olish imkoniga ega bo‘ladi;

- internetdan axborot olish va undan foydalanish madaniyati shakllanadi;

- ta‘lim tizimini yangi bosqichga ko‘taradi;

- vaqt va mablag‘ sarfini keskin kamaytiradi;

- “raqamli dunyoda yo‘qolib qolmaslik va yaxshi ish topishda ustunliklarga ega bo‘ladi.

Bugun mamlakatimizning barcha hududlarida ham internet tezligi yetarli emas. Bu esa o‘z navbatida raqamli ta‘lim tizimiga o‘tishga to‘sqinlik qiladi. Buni bartaraf etish uchun esa hukumat darajasidagi katta ishlar amalga oshirish talab etiladi. Prezidentimizning Oliy Majlisga murojaatnomalarida ayni shu sohada ko‘rsatmalar berilgani biz fikr yuritayotgan sohada sezilarli yuksalish yuz berishiga ishontiradi.

Wi-Fi zonalar IT parklar ochilishi raqamli ta‘lim tizimini yuksalishiga xizmat qiladi. Raqamli ta‘limning joriy etilishi o‘qituvchilar orasida ishsizlikni keltirib chiqarishi ehtimolini yuzaga keltiradi, ammo buni ham bartaraf etish imkoni mavjud. Buning uchun o‘qituvchilarni raqamli texnologiyalar bilan ishlash qobiliyatini o‘stirish va internet orqali turli ochiq kurslar tashkil etish orqali bandligini ta‘minlash mumkin. Bunda nafaqat mamlakatimizdagi balki chet eldagi qator ta‘lim oluvchilarni ham jarayonga jalb etish imkoni bo‘ladi. Bu o‘z navbatida mustaqil mablag‘ topish imkonini bersa ikkinchidan o‘qituvchini o‘z ustida ko‘proq ishlashi va raqobat tufayli ta‘lim sifatini yanada ortishiga xizmat qiladi. Hozirgi vaqtda bunga telegram kanallari orqali amalga oshirilayotgan ta‘limni misol sifatida keltirish mumkin. Bu kanallar orqali o‘zlashtirish ko‘p vaqt talab etadigan bilimlar qisqa muddatda yetkazib berilmoqda. Xulosa sifatida aytish mumkinki raqamli texnologiyalarni ta‘lim tizimiga joriy etilishi mamlakat ta‘lim tizimini modernizatsiya qilishda katta rol o‘ynaydi. Zamonaviy ta‘limni tashkil etish va ta‘lim samaradorligini ortishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga jahon hamjamiyatida muhim o‘rin egallashimizni ta‘minlaydi. Axborotlashtirish sohasidagi davlat siyosati, axborot resurslari, axborot texnologiyalari va axborot tizimlarini rivojlanish va takomillashuvining zamonaviy jahon tamoyillarini hisobga olgan holda milliy axborot tizimlarini yaratishga qaratilgan. Sohalarda katta hajmdagi axborotlarni to‘planishi, yaxlit axborot makonini vujudga kelishi, ularni saqlash, qayta ishlash, uzatish jarayonlarida zamonaviy axborot–kommunikatsiya texnologiyalardan foydalanishni yo‘lga qo‘yishni bilish lozim. Shu borada ta‘lim tizimida xam o‘quv jarayonini olib borish uchun mo‘ljallangan turli kompyuter dasturlari ishlatilib kelinmoqda va ularning soni kun sayin ortmoqda. Elektron ta‘lim resurslar (ETR) — davlat ta‘lim standarti va fan dasturida belgilangan, bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarni shakllantirishni, o‘quv jarayonini elektron vositalar yordamida kompleks loyihalash asosida kafolatlangan natijalarni olishni, mustaqil bilim olish va o‘rganishni hamda nazoratni amalga oshirishni ta‘minlaydigan, talabning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan elektron ta‘lim– uslubiy manbalar, didaktik vositalar va materiallar, multimediani elektron ta‘lim resurslari, baholash metodlari va mezonlarini o‘z ichiga oladi. ETR deyarli barcha axborotni materiallarni yagona axborot majmuasiga jamlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mamarajabov M., Tursunov S. Kompyuter grafikasi va Web dizayn. darslik. – T.: «Cho‘lpon», 2013.

2. Yuldashev U., Mamarajabov M., Tursunov S. Pedagogik Web-dizayn. O‘quv qo‘llanma – T.: “Voriz”, 2013.

3. Aripov M., Fayziyeva M., Dottoyev S. Web-texnologiyalar. O‘quv qo‘llanma. – T.; “Faylasuflar jamiyati”, 2013

4. D.Sayfurov, Fayziyeva M. Ta'limda ilg'or axborot-kommunikatsiya texnologiyalari moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. Toshkent davlat pedagogika universiteti huzuridagi pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi. 2017-y.

MAKTABGACHA TA'LIM YO'NALISHI TALABALARIDA IJODIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Karaxanova O. Y.

Pedagogika fanlari buyicha fanlari
doktori(PhD), dotsent

Ruziyeva I. P.

Shahrisabz Davlat instituti Ta'lim -
tarbiyanazariyasi Maktabgacha ta'lim yo'nalishi
2-bosqich magistranti.

O'rganuvchilarning mustaqil, ijodiy faoliyat ko'rsatishlariga ko'maklashish ularning o'z mavqelarini aniqlashlari va amalda tatbiq etishlari uchun sharoit yaratish, ijodiy faoliyatlarini pedagogik qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan topshiriqlarni taqdim etishni anglatadi. O'zbekistonda milliy mustaqillikni mustahkamlash va qat'iy qaror toptirish nihoyatda murakkab tarixiy va ijtimoiy-siyosiy vaziyatlarga to'g'ri kelmoqda. Fuqarolar ongi va dunyoqarashi, ruhiyatini eskicha qarashlardan, boqimandalik, tashabbussizlik, mute'lik, qaramlik kabi illatlardan soqit etish, tozalash yana ham murakkab ijtimoiy muammodir. Bu darajada ulkan va keng miqyosli tadbirlarni jamiyat hayotining barcha jabhalarida bosqichma-bosqich, bir tekisda uyg'un va izchil amalga oshira borish uchun yangi zamon talablariga javob bera oladigan, yangicha ong va dunyoqarashga ega bo'lgan, erkin, ijodiy va mustaqil fikrlaydigan yoshlarni tarbiyalab yetishtirish eng muhim vazifalarimizdan biridir. Ma'lumki, yurtimiz mustaqillikka erishgan yillaridan boshlab, bugungi kunga qadar ta'lim sifati va samaradorligini oshirish borasida juda kuplab ilmiy -amaliy ishlar tashkil etildi hamda amaliyotga tatbiq etildi. Zamonaviy bilimlarga ega, yuksak ma'naviyatli, dunyoqarashi keng, ijodiy fikrlay oladigan Kadrlarni tayyorlash ularni mustaqil amaliy faoliyatga kirisha olish darajasidagi mutaxassis qilib tayyorlash muhim ahamiyatga ega. Yurtboshimiz Shavkat Miromonovichning ta'lim sohasida olib borayotgan islohotlari asosini maktabgacha ta'limda yuqori samaradorlikka erishish muhimligi kursatib berilmoqda. Maktabgacha ta'lim tizimidagi islohotlarni tuliq amalga oshirish borasida, kadrlar tayyorlash va ularda ijodkorlikni tarkib toptirish, tarbiyalanuvchilar bilan ishlash davomida uzining mustaqil fikri, ijodkorligi, ijodiy tafakkuri orqali ma'lum natijaga erisha olishi zarur.

Maktabgacha ta'lim yunalishi talabalarining mustaqil fikrlay olishi, ijodkorligi, ijodiy tafakkurini rivojlantirish buyicha olib borayotgan tadqiqot ishimiz tavsiyalari maqolamizning mazmunini tashkil etadi. Ushbu muammo oliy maktab psixologiyasi, ijod psixologiyasi, tafakkur psixologiyasi fanlari doiralarida ancha keng o'rganilgan bo'lib, aynan talabalarda ijodiy tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish masalasi ilmiy ijodiyot metodologiyasi fani doirasida ham o'rganilib kelingan. Har qanday shaxs kasbiy bilimlarning rivojlanishi natijasida muayyan faoliyat tajribasini egallaydi. Shuning uchun ham shaxs o'zining ijodkorligi bilan kasbiy faoliyat tajribasini yaratishi, boyitishi, to'ldirishi lozim. Bunday tajribalarni talaba oliy pedagogik ta'lim muassasalarida o'zlashtirib, butun hayoti davomida boyitib boradi. Talaba shaxsi har doim muhim ahamiyatga ega bo'lgan ijodiy faoliyat ko'nikmalarini namoyon eta olishi kerak. Shundagina u o'z kasbiy faoliyati davomida ijodkorligini namoyon eta oladi. Bugungi kunda o'qitishda shaxsga yo'naltirilgan yondashuv talabalardagi ijodkorlik sifatlarini shakllantirishda yetakchi vositalardan biri ekanligini «o'zini-o'zi boshqarish», «o'zini-o'zi rivojlantirish», «shaxsiy faollik», «o'zini-o'zi tashkil qilish» kabi tushunchalarning shaxsga yo'naltirilgan ta'lim amaliyotida qo'llanishi ham asosiy dalil bo'lishi mumkin. Bularning hammasini umumlashtiruvchi jihat shundaki, sub'ektning o'zi o'zining o'qish, ta'lim va rivojlanish jarayonining tashabbuskori va tashkilotchisi bo'ladi, ya'ni ta'lim oluvchi – talaba bilishning sub'ektiga aylanmaydi, balki avval boshdan shunday

sanaladi. **Tafakkur**—inson aqliy faoliyatining yuksak shakli; ob'yektiv voqelikning ongda aks etish jarayoni. Tafakkur atrof muhitni, ijtimoiy hodisalarni, voqelikni bilish quroli, shuningdek, inson faoliyatini amalga oshirishning asosiy sharti sanaladi. U sezgi, idrok, tasavvurlarga qaraganda voqelikni to'la va aniq aks ettiruvchi yuksak bilish jarayonidir. Tafakkur deb, voqelikdagi narsa va hodisalarni ular ortasidagi boglanishlarni fikran, umumlashtirib, vositali yol bilan aks ettirishga aytiladi. Voqelik tafakkurda, idrok va tasavvurgina nisbatan chuqurroq va tolaroq aks etadi.

Talabalarda ijodiy tafakkur yuritish ko'nikmasi – olim, tadqiqotchi, yaratuvchining qobiliyatlari va mahorati, irodasi, tirishqoqligi va qat'iyati, yakuniy maqsad – yangi foydali ilmiy bilim olishga intilishining ifodasidir. Tadqiqotimiz ob'ekti – oliy ta'lim muassasalari talabalarining tafakkur yuritish turlari, ijodiy faoliyat turlari hisoblanadi.

Talabalarining ijodiy faoliyatiga tayyorligini yoki ularning o'z bo'lajak kasblariga ijodiy yondasha olishlarini psixologik jihatdan o'rganishdan maqsad talabalar muhiti, ularga ta'lim berish xususiyatlari, ularning ilmiy va badiiy ijod, kasbiy ijodkorlik va ijodiy faoliyat haqidagi tasavvurlari, talabalar jamoasi, bo'lajak mutaxassis – talaba shaxsi ijodiy faoliyati uchun qulay psixologik shart-sharoitlar yaratishdir. Talabalarda ijodiy faoliyatga tayyorlik dinamikasi – o'sib borish jarayonini bosqichma-bosqich o'rganish natijasida talabalar ijodiy tafakkurining o'ziga xos jihatlari namoyon bo'ladi. Talabalarni o'z kasbiga ijodiy yondasha olishi darajasida tayyorlash murakkab jarayon bo'lib, u talabaning ehtiyojlari, qadriyatlari, hissiyotlari va intellekti hamda kasbiy va hayotiy motivatsiyasiga bog'liq bo'ladi. Talabalarda ijodiy tafakkurni shakllantirish orqali: – oliy ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi sifati va samaradorligi oshadi; – jamiyatda intellektuallar, ijodkorlar, raqobatbardosh zamonaviy kadrlar sonini oshirish va shu yo'l bilan jamiyatimiz nufuzini dunyo miqyosida oshirishga erishamiz; – kadrlar raqobatbardoshligi, saviyasi, mehnat va ishlab chiqarish samaradorligi, jamiyatda ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik darajasi oshadi. Bu esa o'z navbatida, albatta, jamiyatimizning kelajakdagi ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy taraqqiyotiga xizmat qiladi. Turli yondashuvlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, bo'lajak o'qituvchi kasbiy faoliyatining ijodkorlikka yo'naltirilganligini to'laqonli tarzda o'rganish uchun munosabat nazariyasi nuqtai nazaridan yondashish kerak. Chunki munosabat shaxsning mayllarini o'zida mujassamlashtiradi. Shu asnoda shaxsning kasbiy yo'nalganligini aniqlash imkoniyati vujudga keladi. Bo'lajak o'qituvchilarning o'qituvchilik kasbini tanlash omillarini tahlil etar ekanmiz, kasbiy faoliyatning ahamiyatini talabalar qay darajada anglashlariga e'tibor qaratdik. Shu asosda quyidagilarni aniqlashga muvaffaq bo'ldik: – o'quv predmetiga nisbatan qiziqishning mavjudligi; – muayyan predmetning o'zlashtirish istagining mavjudligi; – o'zini o'quvchilarga, ta'lim-tarbiya berishga bag'ishlashga intilishning ustunligi; – o'zining pedagogik layoqatini anglashi; – oliy ta'lim olish istagining kuchliligi; – o'qituvchilik kasbining jamiyat uchun muhimligi haqidagi tasavvurining mavjudligi; – pedagogik ijodkorlikka moyillikning mavjudligi; – moddiy jihatdan ta'minlanish ehtiyojining kuchliligi kabilar. amin hozirlash kabilar. O'rganuvchilarning ijodiy faoliyatlarini pedagogik qo'llab-quvvatlashning natijalari ularning o'ziga xosliklari va ijodiy sifatlarini chuqurlashtirishda namoyon bo'ladi.

Ijodiy fikrlash o'z navbatida o'rganuvchilarni:

- mustaqil va ongli ravishda bilim olish;
- doimo olg'a intilish;
- turli ziddiyatli va muammoli vaziyatlarni oqilona hal etish;
- noan'anaviy va yangicha fikr yuritishga o'rgatadi.

Ijodiy faoliyat – tafakkur, fikrlash shakllari bo'lib, ular qobiliyat, layoqat, havasni tarbiyalash yo'li bilan rivojlantiriladi, yangilik, ijodkorlik ijodiy faoliyat belgilari hisoblanadi. Asosiy xulosa shuki, agar talabalarda ijodiy tafakkur haqidagi tasavvurlar kengaysa, kreativ faoliyati motivatsiyasi anglangan bo'lsa va professional tayyorgarlik bo'yicha maxsus korreksion metodikalar qo'llanilsa, ularda ijodiy-kreativ tafakkur yuritishga tayyorlik darajasi izchil o'sib boradi. Shuningdek, talabalar ilmiy-ijodiy izlanishlari, iqtidorli talabalarni qo'llabquvvatlash, fan olimpiadalari, talabalar ilmiy konferensiyalari, ilmiy va badiiy to'garaklarning samaradorligi ham ularda ijodkorlikka qiziqish va motivatsiyani hamda tegishli malakalarning hosil bo'lishiga sabab bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shamshetova A. Melibayeva R va boshqalar. Umumiy psixologiya fanidan UMK, 2016.
2. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. Darslik. -T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2010.
3. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005yy)
4. R.N. Melibayeva. Tafakkurni rivojlantirishning interfaol usullari. Monografiya. "Adabiyot uchqunlari" nashriyoti, 2013-yil.
5. Davletshin M.G., To'ychiyeva S.M. Umumiy psixologiya. -T.: TDPU, 2012.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING RIVOJLANISHIDA SYUJETLI-ROLLI O'YINLAR VA SAHNALASHTIRISH MARKAZINING AHAMIYATI

Kattaho'jayeva Sh. B.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularni malakasini oshirish instituti.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik jarayonni tashkil etishda rivojlantirish markazlaridan foydalanish masalasi asosiy masalalarning biriga aylandi. Bu esa barcha maktabgacha ta'lim tashkilotlarida O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari va "Ilk qadam" maktabgacha ta'lim tashkilotining Davlat o'quv dasturini amalda qo'llash bilan bog'liqdir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachisi Davlat talablarining rivojlanish sohalari mazmuni asosidagi o'quv-tarbiyaviy jarayonni "O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yilgan davlat talablari" asosida amalga oshiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar juda qiziquvchan va faol bo'lganliklari uchun tarbiyachilar o'yinli faoliyatdan samarali foydalanishadi. O'yin olimlar tadqiqotlariga ko'ra mehnat va o'qish bilan birgalikda faoliyatning asosiy turlaridan biri hisoblanadi. Psixologlarning taa'kidlashlaricha, o'yinli faoliyatning psixologik mexanizmlari shaxsning o'zini namoyon qilish, hayotda o'z o'rnini topishi, o'zini o'zi boshqarish, o'z imkoniyatlarini amalga oshirishning fundamental ehtiyojlariga tayanadi. O'yin ijtimoiy tajribalarni o'zlashtirish va qayta yaratishga yo'nalgan vaziyatlarda, faoliyat turi sifatida belgilanadi va unda shaxsning o'z xulqini boshqarishi shakllanadi va takomillashadi. O'yinli faoliyat jarayonida bola erkinlikni his qilishi natijasida uning ichki xarakteri namoyon bo'ladi va u ijtimoiy xayotdagi voqea hodisalarni o'zida bajarib ko'rish ishtiyoqi bilan o'yinga kirishib ketadi.

Psixologlar ta'kidlaydilarki, o'yinga kirishib ketish qobiliyati kishi yoshiga bog'liq emas, lekin har bir yoshdagi shaxs uchun o'yin o'ziga xos bo'ladi. Shu bois maktabgacha ta'lim tashkilotlarida eng faol markazlardan biri Syujetli-rolli o'yinlar va sahnalashtirish markazi xisoblanadi. Markazning asosiy vazifasi bolalar atrof-olamda nimalar sodir bo'layotganini anglashi, dunyoqarashi shakllanishi va ularni ajrata olish hamda hayotda o'z o'rinlarini tushunib yetishlariga yordam beradi.

Markaz bolalar iqtidorini namoyon bo'lishiga, o'z mahoratini ko'rsatishi uchun juda qulay muhit. Bu markazni bolaning "Men"ini shakllantiruvchi markaz deb ham atash mumkin. Bolalar rivojlanishida ushbu markazdagi har bir jihoz, har bir ko'rgazmali materiallar aynan shu faoliyatda bolaning bemalol harakatlanishiga imkon beradi. Markazdagi barcha jihozlar bolalar hayotida uchraydigan jihozlar bo'lib, o'yin jarayonida bola ulardan foydalanishni o'rganadi, kasblar bilan yaqindan tanishish imkoniga ega. O'yinlarda oila a'zolarining o'zaro munosabatlari aks etadi va ular orqali ahloqiy tarbiya olish (tarbiyachi uchun esa oiladagi muhitni o'rganish) imkoni mavjud. Mohir tarbiyachilar bolalarni oilasidagi barcha muammolar, nizolar yoki qandaydir bayramlardagi oilaviy so'zlashuvlarni aynan mana shu o'yinli faoliyat orqali bilib olishlari mumkin, ya'ni bir so'z bilan aytganda oila muhitini bolaning o'zi namoyish etib beradi. Ushbu markazda voqeaband-rolli o'yinlar: "Bolalar bog'chasi", "Oila", "Do'kon", "Kasalxona", "Sartaroshxona",

“Shifokor”, “Oshxona” hamda qo‘shimcha aptechka, shirma, kushetka, ko‘zguli javon, oshxona mebellari to‘plami, ro‘mol, fartuk, dazmol stoli, bolalar dazmoli, bolalar tikuvchi jamlanmasi, javon (sotuvchi uchun peshtaxta), hayvonchalar (turli xildagi), qo‘g‘irchoq, barmoq, soya teatri va ertak qahramonlari, aravacha (qo‘g‘irchoq uchun), yuvintirish jihozlari (qo‘g‘irchoq uchun), qo‘g‘irchoqning uyi, qo‘g‘irchoqlar (turli xilda), bolalar tikuv mashinasi qo‘yiladi. Markaz bola uchun qulay va havfsiz bo‘lishi ham lozim.

Markazning yana bir muhim jihati shundan iboratki shu markazning o‘zida bolalarga teatr qo‘yish ularni ertaklar bilan tanishtirish, ertaklarni ularning o‘zi sahnalashtirishi ham mumkin bo‘lib, bolaning nafaqat oilaviy balki tashqi muhit omillari bilan ham tanishish imkonini beradi.

Bolalarga teatr qo‘yishdan maqsad bolalar ongiga milliy urf-odatlarimizni, an‘analimizni singdirishda, ularga shu aziz Vatan barchamizniki ekanligini uqtirish, har tomonlama ma‘naviy barkamol qilib tarbiyalashda, tevarak-atrofdagi bo‘layotgan voqea hodisalarni, o‘zini odobidagi ahloqiy kamchiliklarini, tabiatni asrab avaylash, unga mehr uyg‘otishda qo‘g‘irchoq teatrlarining ahamiyati kattadir. Chunki teatrdagi tomoshabinlar tomoshalarni faqat ko‘rib, tinglabgina qolmay balki unda mustaqil ishtirok etadi. Bolalar qo‘g‘irchoq teatrlarini ko‘rganlaridan so‘ng, qahramonlarning harakati, axloqi, adobini birgalikda muhokama qilish, bola qalbida ezgulikka, xayrli ishlar qilishga, odamlarga yaxshilik qilishga intilish to‘yg‘usini tarbiyalaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning axloqiy xatti-harakatlarini shakllantirish uchun biz tarbiyachilarga bolalarning munosabatlarini syujet-rolli o‘yinlar orqali yetarli darajada pedagogik tartibga solish bo‘yicha ushbu tavsiyalarni keltiramiz:

Avvalambor syujet-rolli o‘yinni biz bolalarga savol berish bilan boshlaymiz “Siz qanday syujet-rolli o‘yin o‘ynashni xohlar edingiz?” va “kim bilan?” v.h. Shu yo‘l bilan biz bolalarni o‘zaro muloqotga kiritamiz (Malika Shoira bilan yoki Anvar Behruz bilan). Bunday muloqotlar tarbiyachi tomonidan boshqarilishi va albatta rag‘batlantirilishi kerak;

1. Tarbiyachi o‘z o‘yinini taklif qilishi va shu bilan birga bolalarning qiziqishini uyg‘otish uchun o‘zi ham kichik syujetni o‘ynashi mumkin;

2. Tarbiyachi o‘yinni ohistalik bilan boshqarishi, bolalarning ijobiy munosabatlarini va rolni muvaffaqiyatli bajarishlarini ma‘qullashi hamda nizolarning paydo bo‘lishiga yo‘l qo‘ymasligi kerak (ayniqsa o‘rtasida nizosi bor bolalar bilan);

3. Tarbiyachi syujet-rolli o‘yinlarda birinchi asosiy rolda bo‘ladi so‘ng ikkinchi darajaga o‘tishi kerak;

4. Bolalarni rag‘batlantirish. O‘zingiz xohishingizga ko‘ra hamkorlikdagi o‘yiningizni tashkil qiling. Tarbiyachi bolalarni istagini qo‘llab-quvvatlashi va rollarni tog‘ri taqsimlab, atributlarni to‘g‘ri tanlashiga yor berishi kerak.

5. Bolalarning birgalikdagi syujet-rolli o‘yinini quvnoq, yoqimli taassurotlarini mustahkamlash uchun tarbiyachi guruhning boshqa bolalarining ham e‘tiborini syujet-rolli o‘yinga qaratishi kerak.

6. Kechki payt ota-onalari bilan bo‘lgan suhbatda bolalar ishtirokida ularning syujet-rolli o‘yinlarini muhokama qilib “yaxshi o‘yin” o‘ynashganini aytish lozim.

7. Hafta davomida ushbu syujet-rolli o‘yinlarni bolalar bilan eslab turing.

Bola psixikasining taraqqiy etishida o‘yinning roli beqiyosdir. Biz bolaning psixik taraqqiyotini o‘yin faoliyatisiz tasavvur qilishimiz qiyin, chunki o‘yin orkali bola faqat jismoniy tomondan emas balki psixologik tomondan ham rivojlanadi. O‘yin orkali bola olamni undagi narsa hodisalarni ulardagi xos xususiyatlarni o‘rganibgina qolmay, balki nutq so‘zlashishga mustaqil fikrlashga hayol qilishga ijod qilishga muomala madaniyatiga o‘rganadi.

Ko‘pchilik psixologlar va pedagoglar o‘yinning psixologik masalalari bilan bevosita shugullanib o‘yinlarning bolani psixik kamol toptirishdagi ahamiyatiga aloxida to‘xtalib o‘tganlar. Ma‘lumki o‘yin bola uchun voqelikni aks ettirishdir. Bu voqelik bolani qurshab turgan voqelikdan ancha qiziqarli.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standarti T.:2018.
2. "Ilk qadam" maktabgacha ta'lim muassasasining davlat o'quv dasturi.– T.:2018.
3. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'limi vazirining 2019-yil 30-avgustdagi "Davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglarining ish hujjatlari to'g'risida"gi 155-sonli buyrug'i asosida "Davlat maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagog xodimalarining ish hujjatlarini yuritish bo'yicha yo'riqnomasi" T.:2019
4. O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari va "Ilk qadam" davlat o'quv dasturini joriy etish bo'yicha trenerlar uchun qo'llanma. – T.: 2019.

MAKTABGACHA TA'LIMDA RIVOJLANUVCHI TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASH USLUBIYATLARI

Kurbanova R.

Namangan viloyati, Yangiqo'rg'on tuman,
Maktabgacha ta'lim bo'limi tasarrufidagi
36 - maktabgacha ta'lim tashkilot direktori.

O'zbekiston Respublikasining maktabgacha ta'lim maskanlarida nazariy yoki amaliy ishlarni yechishda barcha tahlil qilingan uslublaridan samarali foydalanishni taxmin qiluvchi rivojlanuvchi texnologiyalarni tezlik bilan qidirish va mavjud bo'lgan an'anaviy texnologiyalarni takomillashtirish-reproduktiv olib borilmoqda. Maktabgacha ta'limda rivojlanuvchi texnologiyalar deb, ta'limiy tomonda ko'zlagan maqsadlarni foydali amalga oshirishga imkon yaratuvchi tarbiya va ta'lim tizmining nazariy asoslangan uslub va vosita qurilishini amalga oshirish nazariyasi tushuniladi. Maktabgacha ta'limda rivojlanuvchi texnologiyalardan samarali foydalanishda ta'limiy ko'zlangan maqsadlar bir xil berilib, ularning ketma-ketligi turli xil o'zgarishlar va maqsadlarga erishilgan natijalarni oxirgi baholash mezonining saqlanishiga bir xil turda ta'limiy tashkillashtirishni asosiy maqsad sifatida mo'ljallaydi. Maktabgacha ta'limda rivojlanuvchi pedagogik texnologiyalar ta'limiy tizimiga, shuningdek, bolaning psixologik rivojlanuvchi jarayoniga, ularning ijtimoiy xususiyatlari, ijodiy qobiliyatlari va ruhan rivojlanishiga yo'naltirilgan.

Ta'lim sohasini insonparvarlashtirish muhitlarida rivojlantiruvchi texnologiyalar psixologik tarafdin bolani ijodiy boshqarish, to'g'rirog'i ularni qanday bo'lsa, shu holicha boshqarish; ijodiy-shaxsiy olamiga yo'nalganlik; bolaga olam tarafidan xadya etilgan fazilatlarni aniqlash va ochish; hozirgi kelajak takomillashish tizimida o'qitish; erkin ravishda tarbiyalash; ijtimoiy tomondan ehtiyojlarni qo'llab-quvvatlash; maktabgacha bo'lgan o'quvchilarning yoshi vaqtining muhim yetakchi jarayoni-asosan o'yin faoliyatidan foydalanish; ta'limiy va tarbiyaviy faoliyatini ishga tushirish barcha vaqt baholashni, natijasini va ushbu tizmi tahlilini amalga olishni majbur etilganligi tufayli har xil rivojlanuvchi texnologiyalarni diagnostik tomondan tufayli qurish zarur. Ta'lim sifatiga o'quvchining bilim olish natijasiga shunchalik amalga berilganligiga uzviy bog'liqdir. Rivojlanuvchi pedagogik texnologiyaning rivojlanishi o'quvchiga nisbatan muhim ne'mat sifatida qarash, bolaga nisbatan ishonish, ham unga yuqori mutaxassis sifatida uni tan olish, bolaning hamma qonun-huquqlarini mustahkamlash muomalalari bilan ehtiyojlarini ta'minlash zarur.

Maktabgacha ta'lim sifatini yo'naltirish mezonini, ya'ni yuqoridan mustahkamlab qo'yilgan ta'lim yoki o'quv maqsadlariga erishishda bolaning bilim bilish jarayonini nazorat qilish va koreksiyalashning ko'plab qonunlar sohasini o'rganish bilan aniqlash shart. Mamlakatimiz ta'lim texnologiyasi, o'quv maqsadlari doimo o'zgarib turishi, vakolatli kirishish yordamida bunyod etilgan federal mamlakat o'quv o'quv mezonlarini takomillashtirish bilan uzviy bog'liq muammolarni hayoti davomida boshdan kechirmoqda. Muammolar paydo bo'ladi va muhim ta'lim

tizimida individual jihozlarni tubdan ko'rib chiqish uchun vaqt soni kamaytiradi va ushbu voqealarning hammasi yangicha qonun, ijtimoiy ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqarish va amalga oshirish bilan uzviy bog'langan o'qitish uslublari va o'quv tizimlari va o'rgatish usullari va shakllarini izalshni talab qiladi. Bor rivojlanuvchi texnologiyalarni sifatli qo'l va bilim tomonidan ongli ravishda erkin tanlash uchun va shuningdek, ta'lim va tarbiyada ma'qul natijalarni qo'lga kiritadiganlar asosiy ahamiyatga qodir bo'lganlar asosiy fazilatlarini anglab yetish zarur.

Bolalarga yana tabiat qoyniga uyishtirilgan sayohat natijasida o'quvchilar jonli va jonsiz tabiat tushunchasini anglab yetadilar. Ona tabiatning beqiyos go'zalligi, to'gu-toshlari qir-adirlari, bog-rog'lari moviy osmon, quyosh, oy, yulduzlari ularga zavq bagishlaydi. Shu tuproq, ro'yi zamini borliqni e'zozlash, unga mehr-muhabbatli bo'lish tushunchalari shu tarzda singdirib boriladi, tabiatni asrash burchimiz ekanini tushuntiriladi. Shu orqali ma'naviyatli inson shaxsni tarbiyalashga dastlabki qadam tashlanadi. O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi 50-moddasida: "Fuqarolar atrof-tabiiy muhitga ahamiyatkoroni munosabatda bo'lishga majburlar" yoki 55-moddasida: Yer, yer osti boyliklari, suv o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zahiralari umummilliy boyliklar ulardan oqilona foydalanish zarur ular davlat muhofazasida deyilgan. Ushbu moddalarni o'qib berish orqali bizning yurtimizga tabiat va uning ne'matlari qonun himoyasida ekanligi va biz ham unga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishimiz lozimligini o'quvchilarga yoshligidanaoq boshlab tushuntirib o'tiladi. Bolalar go'zal shaharlar, diqqatga sazovor joylarga sayohat uyshtirish ularda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishga yordam beradi, tabiatga bo'lgan muhabbatini o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Sifatli rivojlangan o'quv tizimining doirasida rivojlanuvchi interfaol va interaktiv texnologiyalardan keng foydalanish joriy etilgan. Hozirgi kunda ijtimoiy aloqa texnologiyalarning ya'ni, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarning tezlik bilan takomillashishi, maktabgacha bo'lgan o'quv tizimining hamma turlarining ahamiyati va shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlar vujudga kelmoqda. Bular esa o'z navbatida yangicha ta'lim jarayonlarida o'z aksini topadi. Ushbu maktabgacha bo'lgan o'quv maskanlari ta'limiga interfaol o'qitish va interfaol texnologiyalarni tadbiiq etish uchun standart talablari hisoblanadi. Maktabgacha bo'lgan o'quvchilar uchun zamonaviy kompyuter texnologiyalarini yangicha, foydali va keng qamrovli tizimda tadbiiq etish ongli nutq sifatini oshirish, ekologik, estetik, matematik takomillashish kamchiliklarini yechishga yordam beradi, shuningdek, ijodkorlik, tasavvur, xotira tizim ko'nikmalarini, mantiqiy nutqni takomillashishga yordam beradi. Boshqa tomondan interaktiv ta'lim tizimidan keng foydalanish ta'lim sohasining har bir qatnashchisining boshqarishning yoki bo'lmasa, har bir fikrni mustanso qiladi. Har tomonlama rivojlangan zamonaviy aholining takomillashishi rivojlanish xabarlarini tajribasini, pedagogik izlanishlarni bir joyga birlashtirish va ta'lim faoliyatlarini tubdan o'zgartirib, uni tashkil qilish talab qiladi va bu kamchiliklarni yechimlarini hal etish sohasidan biri o'quvchilar bilan tarbiyaviy faoliyatlarni mustahkamalashni muhim yondashuvi hisoboblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tolipov O', Usmonboeva M. Maktabgacha ta'limda pedagogik texnologiyalarning tadbiiqiy asoslari. T.: "Fan". 2006.

2. Istanko I.V. Katta maktabgacha yoshdagi bolalar // Maktabgacha tarbiya menejmentidagi faoliyati ta'lim muassasasi, 2004.

3. Patanko I.V. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan loyihaviy faoliyat. "Maktabgacha ta'lim muassasasi" jurnali №4. 2004.

4. Madumarov T., Kamoliddinov M. Innovatsion pedagogik texnologiya asoslari va va uni ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llash. T.: "Talqin", 2012.

RAQAMLASHTIRISH MUHITIDA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBIYACHILARINI AXBOROT KOMPENENTLIGINI RIVOJLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN PLATFORMA

Mavlonov N.Sh.

MTTDMQTMOI "Maktabgacha ta'lim
menejmenti" kafedrası katta o'qituvchisi.

Ta'limga ko'maklashish uchun raqamli, elektron texnologiyalardan foydalanishni o'z ichiga olgan elektron ta'lim o'quv jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatdi, chunki hozirgi kunlarda masofa sifatli va jahon darajasida ta'lim olish uchun to'siq emas. Ta'lim jarayonida innovatsion usullarini va dasturiy-texnik vositalarini qo'llashga alohida ahamiyat berilmoqda. Yillar davomida ta'lim berishning bir qancha usullari, texnologiyalar va dasturiy-texnik vositalari vujudga kelganki, ularning jamiyatdagi o'rni va ahamiyati beqiyosdir. Bugungi kunda ta'lim berishning rivojlanish bosqichiga o'tib borishi yani turli xil platformalarni shakillanib borishi ta'lim sifatini sezilarli darajada oshirganligiga guvoh bo'lishimiz mumkun. Bugungi ta'lim dasturlari bilan boyitilgan platformalarda pedagog o'zining kasbiy va shaxsiy kompetensiyalari bilan birgalikda axborot kompetensiyalarini uzluksiz ravishda rivojlantirib borishlari mumkin bo'ladi. Shuningdek, Platformalar malaka oshirish tizimida tinglovchilarga qulay imkoniyatlarni yaratadi.

So'nggi paytlarda ajoyib xususiyatlarga ega bo'lgan ko'plab platformalari bozorni to'ldirdi, bu ma'lum darajada onlayn kurslarni o'tash niyatida bo'lgan juda ko'p pedagoglar E-learning platformasi haqida bosh qotirdi.

Platforma bu (frans. plate-forme, plat — yassi va forme — shakl) ijtimoiy tashkilotlar tomonidan ilgari suriladigan dastur.

Biz tomonimizdan ishlab chiqilgan "tarbiyachi.uz" platformasiga to'xtalamiz.

Mazkur platforma maktabgacha ta'lim pedagoglari uchun qisqa muddatli maxsus kursi; 24 soatga mo'ljallangan maxsus axborot kompetentlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan dastur; qo'shimcha o'qish uchun materiallar, raqamli ta'lim va tarbiya resurslari bilan ta'minlaydi. Bularning bari "Ilk qadam" maktabgacha ta'lim davlat o'quv dasturi va O'zbekiston Respublikasining erta va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishi bo'yicha davlat talablari asosida ishlab chiqilgan.

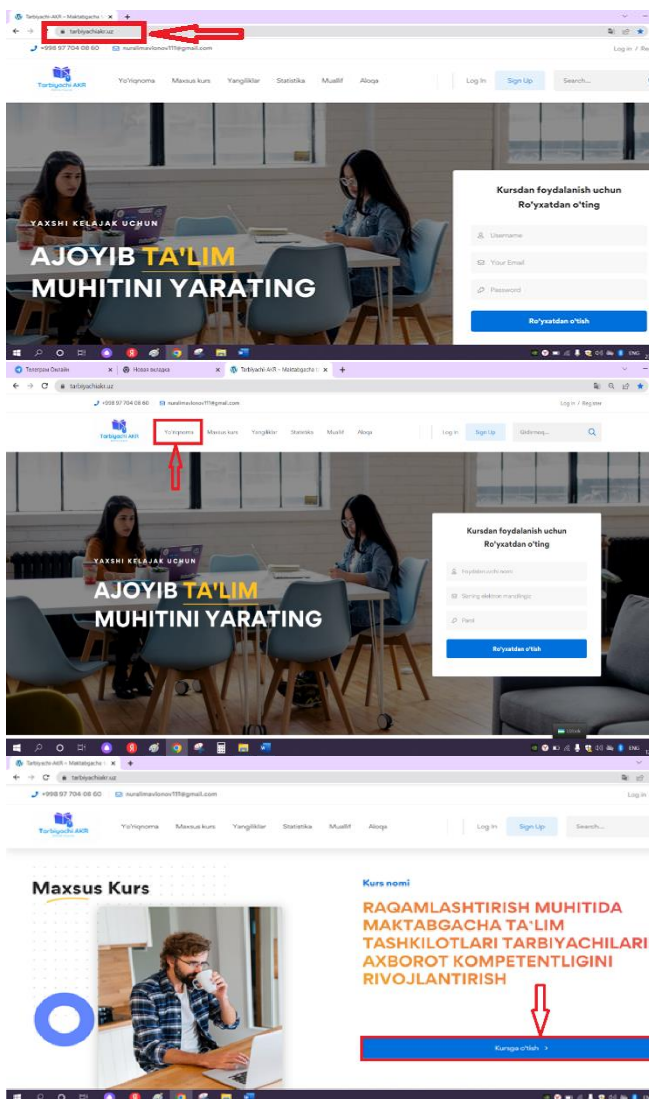
Tarbiyachilar – bola hayotiga eng ko'p ta'sir ko'rsatadigan shaxslardan biri. Ular qisqa muddatli maxsus kurslarida o'qib, yangi bilim va ko'nikmalarni egallashlari va uni o'z ish faoliyatlarida qo'llashlari mumkin bo'ladi. Tarbiyachilar zamonaviy va ilg'or ta'lim amaliyotlaridan foydalanganda bolalar jismoniy, hissiy va ta'limiy jihatdan o'sishga erishadi. tarbiyachilarimizning nafaqat axborot kompetentligi balki shaxsiy va kasbiy rivojlanishi uchun katta qulayliklar taqdim etadi.

Raqamlashtirish muhitida maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarning axborot kompetentligini rivojlantirish dib nomlangan platformaga "tarbiyachi.uz" sayt manzili orqali kiriladi. Platformaning birinchi interfeys oynasida foydalanuvchilar uchun yo'riqnoma kontenti mavjud bo'lib ushbu kontentga murojat qilgan foydalanuvchi platformadan foydalanish bo'yicha algoritmi ko'rishi va undan foydalangan holda o'zini qiziqtiradigan bo'limlarga murojat qilishlari mumkin bo'ladi. Ushbu bo'limlar Maxsus kurs, yangiliklar, statistika, muallif haqidagi ma'lumotlar va muallif bilan bog'lanish maqsadida aloqa bo'limlari mavjud. Maxsus kursni boshlash istagida bo'lgan foydalanuvchi birinchi navbatda platformadan ro'yhatdan o'tishi zarur bo'ladi. Yana shularni qo'shimcha qilib o'tish joizki birinchi interfeys oynasida tajriba sinov ishlaridan lavhalar, tajriba sinov ishlarida ishtirok etgan respondentlarning platforma to'g'risidagi fikir va mulohazalari hamda foydali havolalar berib o'tilgan.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarning axborot kompetentligini rivojlantirish platformasiga kirishda "tarbiyachiakr.uz" saytiga murojat qilamiz.

Keyingi etabda yo'riqnoma bo'limini tanlaymiz va kursorni mazkur bo'lim ustiga olib kelgan holda meshkaning chap tugmasini ikki marta bosish orqali bo'limga murojat qilamiz.

Ro'yxatdan o'tish jarayoni yakunlangach maxsus kursni boshlashimiz mumkun bo'ladi. Bu jarayonni amalga oshirish uchun rasimda ko'rsatilgan kursga o'tish tugmasiga bosamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6079-son Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 14-sentyabrdagi "Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarining joriy etilishini nazorat qilish, ularni himoya qilish tizimini takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PQ-4452-son Qarori.
3. Aripov M. Axborot texnologiyalari-Toshkent, 2009.
4. Maktabgacha ta'limi vazirligi rasmiy veb-sayti — www.mdo.uz.
5. "Tarbiyachiakr.uz" platformasi.

TA'LIM KLASTERI MUHITIDA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTINING METODIK ISHLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Muminova M. Y.

Toshkent viloyati, Chirchiq Davlat pedagogika
institute, Ta'lim muassasalarning boshqaruvi
yo'nalishi 2-kurs magistranti

Har bir mamlakatning iqtisodiy qudrati, ijtimoiy-ma'naviy hayot darajasining yuksalishi ta'lim tizimining raqobatbardoshligi, ilm-fan taraqqiyoti bilan belgilanadi. Shu bois, O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida ta'lim sohasini tubdan takomillashtirish, ta'lim sifatini oshirish, intellektual salohiyatli, jismoniy barkamol avlodni shakllantirish, aniq fanlarni chuqurlashtirib o'qitish va iqtisodiyotning turli sohalari uchun malakali kadrlarni tayyorlash ustuvor vazifalar sifatida belgilangan bo'lib, pirovardida bugungi davr talabiga javob bera oladigan ta'lim tizimni yaratish ko'zda tutildi. Sohadagi islohotlar natijasida maktabgacha ta'lim tizimida boshqaruv mexanizmi tubdan takomillashtirildi, nodavlat ta'lim xizmatlari ko'rsatish tizimi isloh qilindi, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim tizimi qayta ko'rib chiqildi, oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish choralari kuchaytirildi, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'limning ikki pog'onali tizimi joriy etildi.

Maktabgacha ta'lim. Uzluksiz ta'lim tizimining birlamchi bo'g'ini hisoblangan ushbu soha har tomonlama sog'lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va maktabga tayyorlashda g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi. Lekin, tahlillar shuni ko'rsatdiki, 2017-yilga qadar turli omillar ta'sirida maktabgacha ta'lim tizimida bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash borasida rivojlanish o'rniga, orqaga ketish holatlari, yil davomida maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabgacha ta'lim muassasalariga qamrab olish ko'rsatkichlari o'sishi tendensiyasi kuzatilmadi. Aksincha, mustaqillikdan so'nggi 20 yil davomida davlat tasarrufidagi maktabgacha ta'lim tashkilotlari soni 45 foizdan ziyodroq kamayib, respublika bo'yicha bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrab olinishi 30 foizni tashkil etdi. Bunga mavjud maktabgacha ta'lim tashkilotlarining moddiy-texnika bazasi zamonaviy talablarga javob bermasligi, tizimda variativ dasturlar, bolalarni maktabga tayyorlash bo'yicha muqobil shakllarning ishlab chiqilmaganligi, rivojlangan mamlakatlarning tajribasi yetarli darajada o'rganilmaganligi, faoliyat yuritayotgan pedagog kadrlarning aksariyati oliy ma'lumotli emasligi, ta'lim sifati monitoringi to'g'ri va haqqoniy yuritilmaganligi kabi omillar sabab bo'ldi. Davlatimiz rahbari O'zbekiston Respublikasi Davlat mustaqilligining 26 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqida: "Maqsadimiz kelgusi 3-4 yilda mamlakatimizdagi bog'cha yoshdagi bolalarni maktabgacha ta'lim muassasalariga to'liq qamrab olishdan iborat va biz bunga albatta erishamiz", - deb ta'kidlagan edi. Darhaqiqat, o'tgan qisqa vaqt mobaynida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, «Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi shuningdek, "Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha 2017-2021 yillarga mo'ljallangan Dasturi hamda respublikada maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha «Yo'l xaritasi» asosida misli ko'rilmagan ishlar amalga oshirildi.

Barcha sohalar qatori tizimda amalga oshirilayotgan o'zgarishlar, farmon va qarorlarda belgilangan vazifalarning ijrosi boshqa sohalar qatori Davlatimiz rahbarining doimiy e'tiborida bo'layotganligini guvohi bo'lmoqdamiz. Qabul qilinayotgan farmon va qarorlarning hayotga tatbiq etilishi natijasida yil yakuni bo'yicha maktabgacha ta'lim tashkilotlariga bolalarning qamrovi 10 foizga oshishi, 2018 yilda esa maktabgacha ta'lim tashkilotlarini saqlash xarajatlari joriy yilga nisbatan 32 foizga o'sishi kutilmoqda. Bugun milliy pedagogikada keng qo'llanilayotgan metodlar bola va tarbiyachidan ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarflamay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishish maqsadini nazarda tutadi. Qisqa vaqt mobaynida zarur bilimlarni bolaga yetkazish, unda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma, malaka hosil qilish, shu bilan birga bilim, ko'nikma va malakalarni nazorat qilish hamda baholash tarbiyachidan yuksak

pedagogik mahoratni talab qiladi. Bu albatta ta'lim tizimidagi MTT, maktab, professional ta'lim, OTM, oliy ta'limdan keyingi ta'lim o'rtasidagi uzluksiz aloqa zanjirini mustahkamlash, ya'ni ta'lim klasterini yaratish orqali MTTlarda metodik ishlar samaradorligiga erishish mumkinligini ko'rsatdi. Shuning uchun ham yurtboshimiz hozirgi kunda milliy iqtisodiyotimizni «Klaster usuli»da rivojlantirish bo'yicha qo'ygan maqsad va rejasiga asoslangan holda, xuddi shu usul bilan OTM va boshqa o'quv yurtlarida "Raqobatbardosh kadr tayyorlash klasteri" ni tashkil etish hozirgi kunning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Ta'lim tizimining eng quyi bo'g'ini bo'lmish maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagog tarbiyachilarining kasbiy kompetentligini oshirish, ta'lim sifati samaradorligiga erishishda ta'lim klasteri usulini qo'llash, ushbu soha xodimlari faoliyatini yuksaltirishda yangicha yondashuvlarni joriy etish bugungi kun maktabgacha ta'lim tizimiga yuksak salohiyatli, malakali pedagog kadrlarni yetkazib berish masalasi ta'lim klasterini to'g'ri yo'lga qo'yish kerakligini taqozo etmoqda.

Mamlakatimizda Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'ini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoevning 2016 yil 29 dekabr, "2017 — 2021 yillarda Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707-son hamda 2017 yil 9 sentyabr, "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3261-son, 2018 yil 30 sentyabr, "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3955-son kabi qator qaror, qonun va qonun osti hujjatlari yaratildi.

Barkamol avlodni shakllantirish dastlab oilada, so'ngra maktabgacha ta'lim muassasasida amalga oshiriladi. Bu borada Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 26 yilligiga bag'ishlangan marosimdagi ma'ruzasida "Yosh avlod tarbiyasi haqida gapirganda, Abdurauf Fitrat bobomizning mana bu fikrlariga har birimiz, ayniqsa, endi hayotga kirib kelayotgan o'g'il-qizlarimiz amal qilishlarini men juda-juda istardim. Mana, ulug' ajdodimiz nima deb yozganlar: «Xalqning aniq maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo'lishi, baxtli bo'lib izzat-hurmat topishi, jahongir bo'lishi yoki zaif bo'lib xorlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, e'tibordan qolib, o'zgalarga tobe va qul, asir bolishi ularning o'z ota-onalaridan bolalikda olgan tarbiyalariga bog'liq». Qarang, qanday bebaho, oltinga teng so'zlar!" deya ta'kidlashlari har birimizning ko'nglimizdagi gaplar ekanligi shubhasiz quvontiradi.

Ushbu fikrlar maktabgacha ta'lim tashkilotlariga ham taalluqlidir.

Ta'lim klasteri: Zanjir ichidagi gorizontol ulanishlarga asoslangan ta'lim-texnologiya- ishlab chiqarish innovatsion zanjiridagi o'qitish, o'zaro ta'lim va mustaqil o'qitish texnologiyalari.

Ilmiy-ta'limiy klaster: uzluksiz ta'limning bog'chadan maktabdan ishlab chiqarishgacha bo'lgan yagona tizimi.

Ta'lim klasteri: Ish beruvchilar va o'quv yurtlarining o'zaro o'tuvchi dasturlar majmuasi yordamidagi aloqasi.

Pedagogik ta'lim klasteri- muayyan jug'rofiy hududning raqobotbardosh pedagogic kadrlarga bo'gan ehtiyojlarini qondirish maqsadida bir-biri bilan uzviy aloqadagi teng huquqli alohida sub'ektlar texnologiya va inson resurslarining integratsiyalashuvini kuchaytiruvchi mexanizmi.

Pedagogik jarayonlarda tarbiyachilar bilan tarbiyalanuvchilarning hamkorlikdagi faoliyatini tashkil etish, ya'ni subyekt-subyekt munosabatlarini shakllantirish o'zaro ta'sir jarayonida amalga oshiriladi va mazkur jarayonda o'zaro ta'sir etish madaniyati shakllanib, rivojlanib boradi. O'zaro ta'sir etish madaniyatining rivojlanishi ta'limiy muhitda innovatsion o'zgarishlar bilan uzviy bog'liq bo'ladi. Pedagogik jarayonlarda innovatsiyalar o'zaro ta'sir madaniyatining eng muhim va asosiy vositalaridan biri sifatida namoyon bo'lib, ular innovatsion jarayonlarda nafaqat o'zining tavsifi va xususiyatlari bilan, balki pedagogik jarayonlarni takomillashtirishning eng muhim omillari sifatida ham belgilanadi. Bu o'z navbatida innovatsiyalarning sifatini va ahamiyatligini

belgilash bilan bir qatorda, vaziyatlarga ko'ra ularni tatbiq etish vaqtlarini ham oldindan belgilaydi. O'zaro ta'sir madaniyati umumiy ijtimoiy madaniyatning tashkil etuvchi komponenti sifatida ma'lum bir ijtimoiy madaniyat kontekstida tushunchalar, shaxslararo munosabatlar va o'zaro ta'sir natijasida shakllanadi va unda qator kattaliklar – an'anaviylik, dolzarblik darajasi, motivlashtirish tizimi, rahbarlik uslublari, tashkiliy muhitning sifati, kommunikatsiyalar, personalni boshqarish, boshqaruv strategiyasi, tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning kasbiy hamda shaxsiy madaniyati rasmiy jihatdan namoyon bo'ladi.. Ta'lim samaradorligini oshirishda innovatsion usullardan foydalanish tarbiyachilar mahoratini oshirish avvalo ularning maxsus kasbiy salohiyatiga bog'liq. MTTning ijtimoiy buyurtmasi asosida OTMLlarda raqobatbardosh yetuk kadrlarni tayyorlash orqali ta'lim klasterini amalga oshirish, MTTlarda metodik ishlar samaradorligiga erishishda yuksak omil hisoblanadi.

Pedagogik ta'lim klasteri tizimda mavjud muommolarni, o'z nabvatida uning kuchli va kuchsiz tomonlarini aniqlashga imkoniyat yaratadi Maktabgacha ta'lim tizimida rivojlantirishning klaster modeli ta'lim berish, o'quv adabiyotlarini yaratish, tarbiyachi kadrlarning ilmiy salohiyatini oshirish, ta'lim –tarbiya uzviyligi bilan bog'liq umumiy yo'nalishlarda faoliyat olib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ахмедов, В. А. (2021). Задачи обеспечения надежности кластерных систем в непрерывной образовательной среде. Eurasian education science and innovation journal, 1(22), 15-19.
2. Akhmedov, B. A., Xalmetova, M. X., Rahmonova, G. S., Khasanova, S. Kh. (2020). Cluster method for the development of creative thinking of students of higher educational institutions. Экономика и социум, 12(79), 588-591.
3. Akhmedov, B. A., Makhkamova, M. U., Aydarov, E. B., Rizayev, O. B. (2020). Trends in the use of the pedagogical cluster to improve the quality of information technology lessons. Экономика и социум, 12(79), 802-804.

KOMPETENSIYA VA UNGA YONDASHILGAN TA'LIM

Nigmatova G. N.

MTTDMQTMOI "Maktabgacha ta'lim menejmenti" kafedrası katta o'qituvchisi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 10 dekabrda PP-1875-sonli "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroridan [1] kelib chiqqan tarzda Vazirlar Mahkamasining "Uzluksiz ta'lim tizimida chet tillar bo'yicha Davlat dasturlarini tasdiqlash to'g'risida"gi qarorida mamlakatimizda yangi tipdagi Davlat ta'lim standartlari (DTS)ga "kompetentsiya" so'zi kiritila boshlandi [2]. Buning asosiy sababi BMT tomonidan umume'tirof etilgan "Barqaror rivojlanish ta'limi"da uning barcha turlari yoki bosqichlarida tayyorlov davlat talablari asosida ta'lim oluvchining "kompetentlik darjasi"ga erishishdan iborat edi. Maktabgacha ta'lim yo'nalishlari ham bundan istesno emas, albatta.

Kompetentsiya keng qamrovli tushuncha bo'lib, u inglizcha "competence", ya'ni "mahorat", "qobiliyat" degan ma'nolarni anglatadi [3]. Kompetentsiya – shaxsni muayyan mahorat va qobiliyat darjasiga egaligi. Uni shaxs hayot faoliyatining turli jabhalari, jumladan ta'lim uchun ham ishlatish mumkin. Kompetentsiya degan tushunchani ta'limga ilk bor BMTning YuNESKO tashkiloti qoshida tuzilgan E.For boshchiligidagi komissiyaning 1972 yildagi "o'qimoq" degan ma'ruzasi orqali kirgan [4]. Komissiya o'zining "Hayot uchun ta'lim" kontseptsiyasida uzluksiz ta'lim jarayonida kishini kompetentligini to'rt darajada baholashni taklif qilgan [5]:

1. Bilimlardan foydalanmoq – ta'lim oluvchini keng umumiy bilimlar orqali tor doiradagi chuqurlashtirilgan holda mehnat qilishga tayyorlash;

2. Ishni bajarmoq – ta’lim oluvchini standart shaxsiy ko’nikmalardan tashqari komanda bilan ishlashga tayyorlash;
3. Birgalikda yashamoq – ta’lim oluvchini o’zgalarni tushunish va mojarolarni hal qilishga tayyorlash;
4. Rivojlanmoq – ta’lim oluvchini shaxsiy hislat va imkoniyatlarini rivojlantirish orqali “inson resursini” ko’paytirishga tayyorlash.

Bunday kompetentlik darjasini egallash kishining butun hayotiy faoliyati davomida amalga oshiriladi va unga shaxsiy yoinki kasbiy muammolar tug’ilganda ta’lim olish imkoniyatini beradigan o’rganish yoki o’rgatish holati. Keyingi 10-15 yil ichida pedagogika fanlarida kompetentlikka qaratilgan dissertatsiyalar va maqolalar soni keskin ortgan. Lekin hanuzgacha uning asl ma’nosiga oid juda ko’p fikr va mulohazalar mavjud. Odatda:

- fanda – har bir hodisa, jarayon, holat yoki voqeani ilmiy-nazariy jihatdan asoslab bera oladigan tadqiqotchi;
- ta’limda – rasmiy ta’lim normativ-hujjatlarda belgilangan talablarga mos bilim, ko’nikma va malakaga ega bo’lgan va ularni o’z hayot, jumladan mehnat faoliyatida qo’llaydigan kishi.
- amaliyotda – hayot, jumladan mehnat faoliyat tajribasiga ega bo’lgan, o’z sohasida kishilarga ustozlik yoki murabbiylik qila oladigan shaxs;

Lekin milliy ta’lim tizimida ushbu atamani qo’llashda turlicha talqin qilinmoqda. Masalan, birinchisi – nazariy jihatdan olgan bilimlarini amalda qo’llay olish, deb tushuncha berish. Ikkinchisi – kompetentsiyani bilim, ko’nikma va malakalardan ajratib ko’rsatish. Endi kompetentsiyaga alohida e’tibor berib, o’quvchilarda tayanch va xususiy kompetentsiyalarni shakllantirish kerak emish. Bu ham kompetentsiyani noto’g’ri talqin qilishdir. Lekin, ta’lim oluvchi bilim, ko’nikma va malaka olmasdan muayyan bir kompetentlikka ega bo’la olmaydiku! Milliy ta’lim tizimida o’qitiladigan barcha o’quv kurslari DTS va o’quv dasturlarida o’quvchilarning bilim, ko’nikma va malakalariga qo’yiladigan talablar va ularni baholash mezonlari mavjud. Ushbu bilim, ko’nikma va malakalar keng qamrovli bo’lib, ularni 100 foizga faqatgina eng iqtidorli o’quvchigina o’zlashtirishi mumkin. Baholash esa 86–100% o’zlashtirgan o’quvchilarga a’lo, 71–85% o’zlashtirganlarga yaxshi, 56–70% o’zlashtirganlarga esa qoniqarli baho qo’yiladi. Afsuski, ta’lim jarayonida mavzularni o’qitishda va o’quvchilarni baholashda dasturda belgilangan talablarga hamda baholash mezonlariga rioya qilishga e’tibor susaygan.

Amaldagi darsliklar qanchalik mukammal bo’lsa-da, agar o’quvchilardan egallagan bilim, ko’nikma va malakalari talab darajasida nazorat qilib borilmasa, bunday darslikni o’qishga ham hojat qolmaydi. Darslikni o’qimasdan yoki nomigagina o’qib, baho olishlari mumkin. Albatta, o’z ustida ishlaydigan, intiluvchan o’quvchilar bundan mustasno. Shuning uchun har bir fan bo’yicha o’quv dasturida yirik mavzular yoki o’quv yili oxirida keltirilgan o’quvchilarning bilim, ko’nikma va malakalariga qo’yiladigan talablar, shuningdek, baholash mezonlariga rioya qilinishi zarur.

Xo’sh, kompetentsiyani qanday talqin qilmoq kerak? O’quv dasturida belgilangan bilim, ko’nikma va malakalarning o’zi kompetentsiyaning tizimlashgan elementlaridir. O’quvchi o’qish jarayonida egallaydigan bilim, ko’nikma va malakalarni o’z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatida qo’llay olishni anglagan holda ta’lim olgandagi ularda kompetentsiyalar shakllanadi. Buning uchun o’quvchi o’z vaqtida, ya’ni har bir darsda, har bir chorakda, har bir o’quv yili davomida bilim, ko’nikma va malakalarni bosqichma-bosqich egallab borishi talab etiladi.

Mamlakatimizda turli sohalarda qanchadan-qancha o’z kasbining ustalari – kompetentli yoki mahoratli kishilar faoliyat ko’rsatmoqdalar, oliy o’quv yurtlarida ko’plab iqtidorli yoshlar tahsil olmoqdalar, kasb-hunarni egallayotgan yoshlar ham talaygina. Ularning barchasi o’qish-o’rganish jarayonida bilim, ko’nikma va malakalarni nima uchun ta’lim olayotganliklarini anglagan holda o’z vaqtida bosqichma-bosqich puxta egallab borishmoqda. Shu kungacha dunyo tajribasida yig’ilgan barcha tajribalarni umumlashtirgan tarzda ta’lim – kishini hayotga, jumladan mehnatga tayyorlash uchun unga tizimlashgan, muddatli, rasmiy, tegishli, bilim, ko’nikma, malaka-kompetentsiya berish vositasi, deyish mumkin.

Yuqorida keltirilgan mulohazalardan kelib chiqib, ta'lim jarayonida o'quvchilarda "kompetentsiyani shakllantirish" emas, balki "kompetentsiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim" deyish har jihatdan o'rindir. Unga quyidagicha ta'rif berish mumkin: Kompetentsiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim – kishini layoqati va qobiliyatiga monand ravishda unga rasmiy, tizimlashgan, muddatli, tegishli mahorat (bilim, ko'nikma, malakani) berish va ma'naviyatni (umuminsoniy va milliy qadriyatlarni) singdirish orqali uni hayotga, jumladan kasbga tayyorlash vositasi. Shuning uchun ham Barqaror rivojlanish uchun ta'lim aynan ta'limni tizimlashgan bosqichlari doirasida kishini muayyan bir kompetentlik darajasida tayyorlash deyish mumkin. Rivojlangan mamlakatlarda kollej, bakalavr, magistr, fan doktorini diplomi yoki uning kasbiy klassifikatordagi shifriga qarab emas, balki kompetentlik darajasiga qarab ishga oladi. Buning uchun har bir ish beruvchi idora, korxonalar, tashkilot yoki muassasada ishga oluvchining kompetentlik darjasini egallashi mumkin bo'lgan lavozimiga qarab differentsiallashgan tarzda kompyuterdagi testlar, og'zaki muloqatlar va prezentatsiyaviy baholash mezonlari ishlab chiqilgan. Baholash mezonlari ish beruvchining kasbiy yo'nalishiga qarab turlicha bo'ladi va uni qo'llash mexanizmi o'ziga xos ko'rinishga ega. Shuning uchun ham har bir ta'lim muassasining DTS, o'quv reja va dasturlari ish beruvchi bilan kelishilgan va ularning ekspertizasidan o'tgan tarzda rasmiylashtiriladi.

Maktabgacha ta'lim uchun 2022 yilda qabul qilingan "Ilk qadam" davlat o'quv dasturining 3bobi aynan "Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berishda kompetentsiyaviy yondashuv"da bolajonlarning tayanch va xususiy kompetentsiyalari belgilab berilgan. Unda kompetentsiya – bolaning bilim, ko'nikma, malaka va qadriyatlari majmuidir, deyilgan. Kompetentli bola o'z bilim, ko'nikma va malakalarini muayyan vaziyatda safarbar qilishi va qo'llashi, o'z maqsadiga erishishi va rivojlanishning har bir bosqichida yoshiga mos keladigan vazifalarni hal qilishi mumkin ekan. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berishda kompetentsiyaviy yondashuv bolalarning bilish bilan bog'liq bo'lgan ehtiyojlari, muammolar va imkoniyatlarga samarali javob berish qobiliyatini shakllantirish, axloqiy me'yorlar va qadriyatlarni rivojlantirish, boshqa insonlar bilan muloqot qilish, shaxsiy ("Men" kontseptsiyasi)ni shakllantirishni o'z ichiga oladi.

Kommunikativ kompetentsiya – atrofda odamlar bilan o'zaro munosabatlarning konstruktiv usullari va vositalariga ega bo'lishni taqozo qiladi. Muloqot qilish va yuzaga kelgan o'yin, bilish, maishiy va ijodiy vazifalarni muvaffaqiyatli hal qilish qobiliyati. Bu kompetentsiyaga nutqni rivojlanish ham kiradi. Nutq bolaning kognitiv va ijtimoiy rivojlanishi hamda dunyoni bilishi uchun zarur vositadir. Mazmunga boy va rag'batlantiruvchi ta'lim muhitida bolalar og'zaki va yozma muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradilar, bu ularga o'zlariga ishonishga, boshqalar bilan munosabatlarni o'rnatishga, dunyo haqidagi tushunchalarini shakllantirishga, mashg'ulotlarda ishtirok etishga va loyiha ishlarini jamoa bo'lib bajarishga yordam beradi. Bolalar kattalar va boshqa bolalar tomonidan tushunilishlari uchun o'zlarini namoyon etishlari mumkin. Ular aytilganlarni tushunish uchun tinglaydilar va kuzatadilar; savol va topshiriqlarni eshitadilar va shunga mos javob berishadi. Ular nutqni, ayniqsa o'qish va yozishni o'z ichiga olgan mashg'ulotlarga ijobiy qarashadi. Ular nutqning turli shakl va funktsiyalarini biladilar, ulardan foydalanadilar va kerak bo'lganda ularni turli xil muloqot holatlarida moslashtiradilar.

Ijtimoiy kompetentsiya – bu bolaning belgilangan tartib va odob-ahloq qoidalariga rioya qilgan holda tengdoshlari va kattalar bilan birgalikda ishlash qobiliyati. Bolalar boshqalarni hurmat qilishni va ularning aytganlarini hisobga olishni o'rganadilar. Guruhlarda samarali ishlash uchun zarur bo'lgan xulq-atvor qoidalariga amal qiladilar. Muammoli vaziyatlarda ular yoshi va individual rivojlanish xususiyatlariga mos ravishda ularni hal qilish harakatlarini amalga oshiradilar. Ular tobora ko'proq o'zlarini guruhning bir qismi sifatida ko'radilar va o'z huquq hamda majburiyatlari borligini tushunadilar. Ular individual farqlarga ochiq. Bolalar boshqalar bilan uyg'unlikda yashashlari mumkin. Ular turli insonlar bilan muloqot qilishadi va atrofda gilarining madaniy jihatdan xilma-xilligini tan oladilar, ularga yordam beradilar va qo'llab-quvvatlay oladilar.

Shaxsiy kompetentsiya, ya'ni "Men" kontseptsiyasini yaratish orqali bola maktabgacha yoshda shakllanadigan va butun hayoti davomida takomillashib boradigan bir qator xususiyatlarni

namoyish etadi. Bu kompetentsiya bolaning o'z-o'ziga g'amxo'rlik qilish uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olish qobiliyatini hamda kundalik hayotini boshqarish va barqaror sog'lom turmush tarzini amalda qo'llash mahoratini o'z ichiga oladi. Bolalar hayotdagi o'z o'rnini biladilar, o'zlarining, shuningdek, boshqalarning farovonligi haqida g'amxo'rlik qilishga o'rganadilar. Bola mustaqil va u o'ziga ishonadi. O'zining kuchli va zaif tomonlarini biladi, ularni bartaraf etish ustida ishlay boshlaydi. U o'zining boshqalardan farqli tomonlarini tushunadi. O'z g'oyalari ilgari suradi va targ'ib qila oladi. O'zi uchun qaror qabul qilishni o'rganadi. U qanday tanlashni biladi, o'z oldiga maqsadlar qo'yadi. O'z harakatlari uchun tashabbus va mas'uliyatni namoyon qiladi. O'zining yaxshi ko'rgan narsasi, qiziqishlari, his-tuyg'ulari bilan o'rtoqlashadi. O'sib borayotgan jismoniy, kognitiv, hissiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondiradi. O'z ehtiyojlarini bildiradi va ularni qondirishni biladi, o'zini boshqara oladi. Sog'lom turmush tarzi qoidalariga, madaniy-gigienik tartib qoidalarga rioya qiladi, jismoniy tarbiya bilan shug'ullanadi, o'z salomatligi uchun mas'uliyatni namoyon qiladi.

Bilish kompetentsiyasi – bilim olish, o'qish va o'rganish, mustaqil ravishda izlanish, tahlil qilish va atrofalamni tushunish uchun kerakli ma'lumotlarni tanlash qobiliyatini o'z ichiga oladi. Harakat va o'zaro munosabatlar orqali bolalar bilim olish va o'rganish strategiyalarini ishlab chiqadilar. Ular atrofalamdagi yangi ob'ektlarni o'rganadilar va kashf etadilar. Boshqalar bilan o'yin va o'zaro muloqot jarayonida ular kuzatadilar va tajriba o'tkazadilar. Ular muammolarni tushunish va hal qilish uchun yangi imkoniyatlar topadilar. Ular o'zlarining kashfiyotlari bilan o'rtoqlashadilar va asta-sekin mustaqil, o'z-o'zini boshqaradigan, tahlil qila oladigan va ijodkor shaxsga aylanadilar. Bolalar muammoni hal qilishga e'tibor qaratishlari, muammolarni hal qilish strategiyalarini ishlab chiqishlari va atrofdagi dunyoni tushunish va tushuntirish uchun maqsadlar qo'yishda kognitiv qobiliyatlarini ishga solishlari mumkin. Bolalar o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini davom ettirishlari, o'rganishdan zavqlanishlari va o'rganganlarini baham ko'rishlari, kashfiyotlarini boshqalar bilan bo'lishishlari mumkin.

Tayachn kompetentsiyalarni amalga joriy qilish, albatta, ta'lim tizimi rahbarlaridan, idora va muassasa xodimlaridan ularni mukammal o'zlashtirib olishni talab etadi. Aks holda barqaror rivojlanish ta'limiga xos bo'lgan shaxsni kompetentlik darajasida tayyorlash mushkul.

Takliflar. Hozirda ishlab chiqilib tajriba-sinovdan o'tkazilayotgan kompetentsiyaviy yondashuvga asoslangan DTS va o'quv dasturlari loyihalarni xalqaro tajriba asosida qayta ko'rib chiqish. Tadqiqotlar natijasida tajriba-sinovdan o'tkazilayotgan kompetentsiyaviy yondashuvga asoslangan DTS va o'quv dasturlari loyihalarini takomillashtirish, maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrda "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PP-1875-sonli qarori.
2. Vazirlar Mahkamasining "Uzluksiz ta'lim tizimida chet tillar bo'yicha Davlat dasturlarini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori. O'zbekiston Respublikasi qonunchilik to'plami, 2013. 20-son, 251 b.
3. Inglizcha-o'zbekcha, o'zbekcha-inglizcha lug'at, "O'qituvchi", 2007
4. К обществам знаниа. Vsemirny doklad.- Parij: Izd. YuNESKO, 2005.-231 s.
5. Ermakov D.S. Kompetentny podxod v obrazovanii. J. Pedagogika. № 4.-M.- 2011. S. 8-15.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI JONLI TABIAT BILAN TANISHTIRISH SHAKL VA METODLARI

Normirzayeva M.
MTTDMQTMOI "Maktabgacha ta'lim
metodikasi" kafedrası katta o'qituvchisi.

Yosh avlodni har tomonlama kamol toptirish va tarbiyalash turli vositalar yordamida amalga ishirladi. Bulardan eng samaralisi maktabgacha yoshdagi bolalarni jonli tabiat bilan tanishtirishdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni jonli tabiat bilan tanishtirish metodlar 4 xil bo'ladi:

1. Kuzatish;
2. O'yin;
3. Tajriba;
4. Mehnat;

1. Kuzatish - maktabgacha yoshdagi va oiladagi bolalarga ta'lim berishning yetakchi uslublaridan biri bo'lib, ta'limiy va tarbiyaviy manzaralarini amalga oshirish maqsadida tashkil etiladi.

Kuzatish murakkab bilim faoliyati bo'lib, unda nutq, idrok, tafakkur, diqqat ishtirok etadi. Bolalarni tabiat bilan tanishtirish vazifalari asosida tarbiyachi kuzatishni xilma-xil turlaridan foydalaniladi. O'simlik va hayvonlarni o'sishi rivojlanishi, tabiatdagi mavsumiy o'zgarishlar haqidagi bilimlarni oshirish maqsadida tarbiyachi uzoq muddatli kuzatishlar tashkil etadi. Kuzatish 3 turga bo'linadi.

1) Qisqa muddatli kuzatish – bunga daraxtlardan bargning to'kilishi, shamol bo'lishi, qor, yomg'ir yog'ishi, daraxtlarning gullari mevalari o'sib turishi kuzatishimiz mumkin.

2) Uzoq muddatli kuzatish – ekilgan o'simlikni o'sib, unib chiqqanidan to katta bo'lguniga qadar o'tgan vaqt kuzatiladi. Bu jarayonni jonvorlarda ham kuzatish mumkin. Jonivorlarning o'sishi, yashash sharoiti kuzatiladi.

3) Solishtirma kuzatish - uzoq va qisqa muddatli kuzatishlar orasidagi farqni ajrata olish natijasida tashkil etiladi.

2. Tajriba - metodlarning ikkinchi turi bo'lib, bu tarbiyachi tomonidan har bir yosh guruhda ta'lim tarbiya berish jarayonida qo'llaniladigan metod bo'lib hisoblanadi. Tajribada maxsus tashkil etilgan sharoitlarda uzoq va qisqa muddatli kuzatishlar asosida o'tkazilishi mumkin. Har bir yosh guruhda farqlash maqsadiga tajribani ekskursiya, sayr, mashg'ulot, tabiat burchagi va yer maydonchasida o'tkazish mumkin. O'simliklarni sug'orishga, hayvonlarni parvarishlashga o'rgatiladi. Masalan: o'simliklardan piyoz, ko'kat, mosh, loviya, ko'katlar ekish mumkin. Jonsiz tabiatdan qorni suvga aylanishi yaxga aylanishini tajriba qilib o'tkazish mumkin.

3. O'yin - bolalarni tabiatdagi voqea va hodisalar, hayvon va o'simliklar to'g'risidagi bilimlarni, tasavvur va tushunchalarini kengaytirish, aniqlash hamda egallangan bilimlarni ijodiy o'zlashtirib olishlari mustahkamlashlari, tizimga solishlari maqsadida MTTda turli - tuman o'yinlardan foydalanishadi. Bu o'yin tarbiyaviy tomonidan bolalarni tarbiyalab har bir o'yinni bir-biridan farqlashga o'rgatadi.

4. Mehnat - tabiatdagi mehnatda tarbiyachi bolalarni sensor rivojlanib borishiga e'tibor berishi kerak. Mehnatning maqsad va natijalarga erishish predmetlarini sensor belgilarini nazarda tutishga o'rgatadi. Mehnat jarayonida bolalar o'simliklarni holatini yorug'likka, namlikka, issiqlikka, yaxshi tuproqqa bo'lgan ehtiyojini qondirishiga bog'liq ekanligini bilib oladilar.

Qo'shimcha metodlardan foydalanishda tarbiyachi bolalarni rasmlarni ko'rishga, kinofilmlarni namoyish etishga, og'zaki badiiy adabiyotlardan foydalanishga o'rgatib boradi.

Rasmlarni ko'rish - tabiat hodisalarini batafsil ko'rish, diqqatni uzoq muddat rasmlarga qaratish imkonini beradi. Bunda asosan imkon bo'lmagan narsalarni olgan yaxshi.

Texnik vositalar kuchli tarbiyaviy va ta'limiy ta'sirga ega. Chunki voqealarni rang-barangligini, rivojlanishini va dinamikasi bilan namoyon bo'ladi. Bolalar voqea va hodisalarni solishtiradilar, analiz qiladilar taqqoslaydilar.

Ekran tovushlari vositasining bolalarga birdaniga ko'rish, oz-ozdan o'rganishga ta'sir etishi natijasida analizatorlar o'rtasida vaqtincha bog'lanish yuzaga keladi, bu ijobiy emotsional hisni uyg'otadi, ish qobiliyati ko'tariladi.

O'yin - bu faqatgina ko'ngil ochish emas, balki shunday usulki, bolaga atrofni o'rab turgan narsalarni tushuntirishga yordam beradi.

Masalan; meva, sabzavot, gullar, tosh, urug', quruq mevalar yoki hayvonlar, qushlar, hashorotlar, gullar, meva va sabzavotlar rangli suratlar kerakdir. Yana o'yinchoqlar va stol ustida o'ynaydigan o'yinchoqlardan foydalanamiz. O'yinchoqlarning bu turi sensor tarbiya berish uchun juda qulaydir.

1. Didaktik o'yinlar mashg'ulotlarda, ekskursiyalarda, sayrlarda va bolalarni bo'sh vaqtlarida o'tkaziladi.

Kichik guruxda - o'yin mashg'ulotning hamma qismini o'ziga olsa, o'rta, katta va tayyorlov guruxida esa mashg'ulotning ma'lum bir qismini oladi, o'yin 5 daqiqadan 20 daqiqagacha davom etadi.

Kichik guruxda – bu yoshdagi bolalarga predmetlarni ko'rinishiga qarab farqlashga o'rgatiladi.

Masalan: tarbiyachi bolaga mevani yoki sabzavotni olib kelishni buyuradi.

O'rta guruxda – bu yoshdagi bolalar teri sezish organlari orqali ushlab ko'proq farqlashga o'rganadilar.

Masalan: "Qopda nima bor top!" "Qo'limdagini top!", "Ajoyib xaltacha!" misol bo'ladi.

Katta guruxda – endi bu yoshdagi bolalar ko'proq bilimga ega bo'lgani uchun "Topginchi, nimaning pati" kabi o'yinlarni o'rgatish kerak.

Tayyorlov guruxda – bolalar mustaqil ishlarni bajara oladilar. Endi ular o'simliklarning va hayvonlarni gapira oladilar. Didaktik o'yinlarni "So'z" bilan bog'langani ham bor.

2. Tabiat materiallar bilan o'yinlar: Masalan; qush, suv, toshlar, qorlar bilan o'yinlar o'ynashlari mumkin. Ya'ni ularning hususiyatlari, qanday harakatlarni keltirib chiqarishni o'rganadilar.

3. Syujetli rolli o'yinlar – bunday o'yinlar ko'proq kattalarni mehnati bilan tanishtiradi. Masalan; "Hayvonot bog'ida", "Bozorda", "Dalada" va hakoza. Bunday o'yinlarda bolalar tabiat hodisalarni kishilar qanday hal etishlarini his etib, kattalar mehnatiga qiziqib xurmat uyg'onishida juda katta rol o'ynaydi.

4. Tarbiyachi mashg'ulotlarni o'tkazayotganda qoidali-harakatli o'yinlardan va tinch o'yinlardan foydalanishi mumkin.

Masalan; "Uchdi—uchdi", "Ovozidan top" o'yinlari, "Qoch bolam, qush keldi", "Bo'ri zovur ichida", "Nahang baliq va baliqlar", "Mushik va sichqon", "Quyoning—quyoning".

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2020 yil 22 dekabrda "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida"gi 802-son qarori.

2. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari – T.: 2020

3. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi – T.:2022

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJIGA EGA BO'LGAN BOLALAR UCHUN INKLYUZIV GURUHLAR TASHKIL ETISH

Omarova Z. K.

MTTDMQTMOI "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrası katta o'qituvchisi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rivojlanishida jismoniy yoki psixik nuqsonlari bo'lgan bolalar va rivojlanishida nuqsoni bo'lmagan bolalarning bir tashkilotda birgalikda ta'lim –tarbiya olishiga inklyuziv guruhlarni tashkil qilish bugungi kunning dolzarb muommolaridan biri hisoblanadi. Umumiy turdagi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tibbiy- psixologik– pedagogik komissiya tashkil etilishi kerak. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida chuqurlashtirilgan tibbiy ko'rik o'tkazilishi natijasida tashkilotda aniqlangan rivojlanishida jismoniy yoki psixik nuqsonlari bo'lgan bolalarni aniqlab endi bu tarbiyalanuvchilarni hududiy birlashtirilgan davolash-profilaktika tibbiy ko'rsatmalar ro'yxatidan o'tadigan chuqurlashtirilgan ko'rikdan o'tish uchun komissiyaga yuboriladi. Endi bu komissiya xulosani berish uchun hududiy shahar tibbiy-psixologik- pedagogik komissiyaga yo'naltirish kerakligi Vazirlar Maxkamasining 2021- yildagi 510-son "Reabilitatsiya markaziga ega bo'lgan davlat ixtisoslashtirilgan ko'p tarmoqli maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini takomillashtirilishga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi hukumatining ayrim qarorlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida" gi nizomning 4 ilovasida ko'rsatib o'tilgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotida chuqurlashtirilgan tibbiy ko'rik o'tkazilganda va unda turli yoshdagi tarbiyalanuvchilar orasida nutqida nuqsonlari bo'lgan va alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolalarning tashxislari aniqlanadi. Aniqlangan tashxisdan kelib chiqib xar bir tashkilot rahbari o'zining tashkilotidagi barcha pedagoglarga alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolalarga shart- sharoitni yaratish va ular bilan tashkilotdagi barcha pedagoglarni ogohlantirib, tashxislari aniqlangan bolalar bilan xar bir pedagog yakka ishlash uchun reja tuzishlari kerakligi ko'rsatib berilgan . Maktabgacha ta'lim tashkilotida nima uchun TPPK ni nimaga tashkil etish va u komissiyaning vazifasi nimadan iborat ekanligi ko'rsatilgan.

JMTTDMQTMOI ga malakasini oshirish uchun keladigan tinglovchilar tomonidan umumiy turdagi tashkilotlarga alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolani yagona darchadan yo'llanma asosida kelganini va ularga poliklinika tomonidan sog'lom deb ma'lumotlarning berilishini aniqlab bermoqda . Endi bu holatlarni aniqlash uchun har bir tashkilot rahbari o'z tashkilotidagi TPPK ning a'zolari va tashkilot pedagoglari bilan hamkorlikda (psixolog, defektolog, logoped , musiqa rahbari , jismoniy tarbiya yo'riqchisi) va tashkilotning tibbiy mutaxassislari tomonidan qayta ko'rib chiqib komissiya a'zolarining bildirgisi xulosasiga ko'ra alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolani qayta komissiyaga tuman shahar viloyat boshqarmasidagi komissiyaga ichki komissiyaning bayonnomasi asosida qayta ko'rikga yuborilishi kerak. Har bir tashkilot o'zining ichki komissiyasining ish faoliyatini to'g'ri tashkil etishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunda endi ota- ona ham sarson bo'lmasligi tashkilotda bola bilan ishlash uchun to'g'ri sharoit yaratilishini ta'minlagan bo'lamiz. Buning natijasida har bir tashkilot komissiyaning bayonnomasi yoki xulosasiga ko'ra tashkilotdagi aniqlangan alohida ehtiyojga ega bo'lgan bola uchun inklyuziv guruhlarni tashkil etish nizomda ko'rsatib o'tilgan . Inklyuziv guruhlarni tashkil etishda 25 ta sog'lom bola, 3 tadan alohida ehtiyojga ega bo'lgan bola (eshitishida, ko'rishida, tayanch-harakatida nuqsoni bo'lgan, dauna, aqli zaifning yengil darajadagi tashxislari va autizimning yengil turdagi , og'ir nutq nuqsoniga ega duduqlanuvchi, rinonaliya tashhisi) bo'lgan bolalar jalb qilinadi . Inklyuziv guruhlarning maqsadi alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolani o'z tengdoshlari bilan teng huquqli ta'lim olishini kamsitilishmaslikning oldini olishdan iborat . Inklyuziv ta'lim –bu barcha bola uchun ochiq bo'lgan ta'lim. Shu munosabat bilan aytish joizki, ta'lim tashkilotidagi pedagoglar bu ta'limdan xabari bo'lgan va shu bolalarga moslashishlari, sevishi, yondashishi, kamsitilishmasliklarning oldini olish ko'zda tutilgan. Shunigdek alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolalarni umumiy turdagi tashkilotga jalb qilish va bunday bolalarning ota-

onalari sarson bo'lmaliklari va har qanday to'siqlarni aniqlash, ularni ajratib qo'yish, illatiga qarshi kurash va kamaytirish yoki bartaraf etish, umum turdagi maktabgacha ta'lim tashkilotlariga jalb qilish ko'zda tutilgan. Har qanday bola ta'lim olish va o'ziga muvofiq darajada bilimga erishish huquqiga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021- yildagi 510-son "Reabilitatsiya markaziga ega bo'lgan davlat ixtisoslashtirilgan ko'p tarmoqli maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi hukumati ayrim qarorlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida" gi Qarori

2. Birlashgan Millatlarning Ta'lim Fan va Madaniyat Tashkiloti UNESCO "O'qituvchilar uchun qo'llanma" Inklyuziv sinflarda o'qituvchilar ehtiyojini aniqlash va ehtiyojlarni qondirish

РОЛЬ ПРЕДМЕТНО-РАЗВИВАЮЩЕЙ СРЕДЫ В УПРАВЛЕНИИ МАТЕМАТИЧЕСКИМ РАЗВИТИЕМ ДОШКОЛЬНИКОВ.

Пак С. В.

Университет Пучон в г.Ташкенте
Кафедра дошкольного образования.

В современных условиях новых цифровых технологий происходят изменения быстро и одновременно во всех сферах жизни человека. Еще более актуальным становится вопрос о формировании элементарных математических представлений с раннего возраста. Перед педагогами дошкольных образовательных организаций стоит задача об организации учебно-воспитательной деятельности, направленной на познавательную активность и математическое развитие детей дошкольного возраста. Актуальность данного вопроса подтверждает Приказ Президента Республики Узбекистан ПП-4708 от 07 мая 2020 года «О мерах по повышению качества образования и развитию научных исследований в области математики», где математика была определена одним из приоритетных направлений развития науки в нашей стране.

Государственный образовательный документ в области дошкольного образования подразумевает под собой создание необходимых благоприятных условий для всестороннего развития личности ребенка. Государственная учебная программа для ДОО Республики Узбекистан предусматривает содержание и требования к созданию предметно-развивающей среды, как условия воспитания и обучения детей дошкольного возраста.

1. Математическое образование на современном этапе для детей дошкольного возраста.

Сегодня, весь мир понимает, что математическое образование для современных детей не ограничивается простой арифметикой, такой как правильное чтение и запись чисел, правильный счет предметов, сложение и вычитание. Математическое образование детей младшего возраста на современном этапе, в первую очередь, направлено на развитие умения собирать, сравнивать и анализировать информацию, решать задачи с целью получения новых знаний и принятия ответственных решений.

Сегодня студенты ВУЗов факультета Дошкольное образование должны четко понимать суть математического образования дошкольников и грамотно отвечать на вопрос: «Зачем детям нужно математическое образование в дошкольном возрасте?»

Через математическое развитие дошкольники, живущие в условиях быстро возрастающей насыщенности знаниями, смогут отбирать полезную информацию, анализировать и применять ее в новых ситуациях для решения задач. Поэтому педагог-дошкольник должен прежде всего осознать ценность необходимости математического

образования. Математический опыт в раннем детстве развивает у маленьких детей способность справляться с информационным потоком 21 века. В ходе своей повседневной жизни дети учатся классифицировать и упорядочивать, понимать систему чисел и классификацию фигур, знакомятся с основными измерениями, понимают основную концепцию времени и пространства, изучают основы статистики.

Основу математических способностей во взрослой жизни составит то, насколько в дошкольном возрасте будут сформированы математические представления, математические понятия и методы решения задач, насколько ребенок пропустит через себя математический опыт, насколько научится с детства путем поиска и сбора анализировать и извлекать необходимую информацию.

Одним из лучших условий для математического развития дошкольников является создание предметно-развивающей среды на основе личностно-ориентированного подхода. Личностно-ориентированный подход в обучении – это особое внимание на всестороннюю личность ребенка, где мы не выделяем только интеллектуальное развитие, но заботимся и о духовной личности с его эмоциональными и, творческими возможностями развития. Одной из целей личностно-ориентированного подхода – это создание среды для всестороннего развития ребенка. Как же должна выглядеть такая среда? В первую очередь среда должна предоставлять выбор ребенку и учитывать его интересы. Среда предоставляет не готовую информацию, а дает возможность исследовать, экспериментировать и находить ответы. Это означает, что не педагог является единственным источником информации, а так же и среда, которая является местом для поиска новой информации. В грамотно организованной среде педагогу нет необходимости в постоянной проверке результатов, потому что дети сами в ходе исследования и экспериментальной деятельности находят ответы и сопоставляют результаты.

В личностно-ориентированном образовании именно ребенок становится главным героем образовательного процесса.

2. Реджио-педагогика как пример в создании предметно-развивающей среды.

Одним из инновационных методов по созданию развивающей среды является метод на основе Реджио-педагогике. Данный подход возник в послевоенной Италии в 50-е годы 20 века и спустя несколько десятилетий получил признание во всем мире. Основателем данного подхода является итальянский педагог Лорис Малагуцци. В 1991 году Newsweek назвала подход Реджио Эмилии лучшим в мире. Эта публикация пробудила интерес к нему в США, Южной Кореи и других странах. А на родине реджио-педагогике созданы фонд Reggio Children и Международный центр имени Лориса Малагуцци.

Сторонники Реджио-педагогике считают, что обычные вещи могут научить ребенка большему, чем «специальные» игрушки. В Реджио-пространстве среда организована таким образом, что у детей есть возможность и для занятий, и для игр: оборудованы плоскости разного уровня, уголки и домики, шкафчики и ящики, много зеркал. Под присмотром взрослых дети могут поработать с микроскопом, фотоаппаратом, ноутбуком, проектором.

Реджио-педагогика призывает помогать ребенку в его развитии, а не подгонять его под общие для всех требования. Педагог относится к детям с вниманием и уважением, создает ситуации, в которых ребенок учится задавать вопросы, при этом взрослый не спешит предлагать готовые ответы, побуждая размышлять и фантазировать. Педагог и ребенок – партнеры, которые взаимодействуют на равных. Педагог поощряет исследование различных тем, помогает в работе над детскими проектами, поддерживает, когда нужно найти решение проблемы.

В процессе обучения дети активно взаимодействуют с семьей, педагогами, другими детьми и социокультурным пространством. Основой Реджио-педагогике является обучение в сотрудничестве. Таким образом, через общение и сотрудничество дети сами являются создателями своего пространства. В процессе такой работы дети учатся вместе делать общее дело, нести за него ответственность, прислушиваться к мнению других,

аргументировать свою позицию. Родители также не просто приводят ребенка в детский сад, но также включаются в создание развивающей среды и могут стать участниками образовательного процесса.

В Реджио-педагогике пространство группы считают еще одним учителем. Предметно-пространственная среда стимулирует у ребенка развитие интереса к миру растений и животных, искусству и технике. Дети исследуют мир и формируют собственную картину мира. Чтобы ребенок мог себя проявить наиболее активно, для него создается особая среда, которая способствует проявлению любознательности ребенка, дает возможность для экспериментов и творчества, проявления инициативы и самостоятельности. В соответствии с принципами Реджио-педагогике, среда состоит из: материалов (краски, бумага, ткани, проволока, природные материалы: растения, песок, глина, цветы, камни, семена и даже мусор); предметов и инструментов (различные игрушки и игровое оборудование, конструкторы, музыкальные инструменты, книги, карандаши и кисточки, пуговицы, различные костюмы, увеличительные лупы, линейки, шнурки, плоские и объемные геометрические фигуры, колбы, весы, песочные и обычные часы, календарь и т.д.); устройств (микроскоп, компьютер, проектор, фотоаппарат и пр.) Среда может видоизменяться в соответствии с интересом и приобретенным опытом детей, при этом главное учитывать, что среда должна включать все необходимое для самовыражения и самореализации каждого ребенка.

3. Предметно-развивающая среда в математическом развитии дошкольников.

Задача любого педагога в области математического развития дошкольников заинтересовать миром математики, познакомить и ввести в мир математических открытий и явлений. От этого будет зависеть последующее отношение ребенка к математике как науке. Но дети не могут сидеть и только слушать педагога, в выполнении какого-либо задания, дела, на первое место ставится не результат, а процесс. Ведь именно процесс дает возможность познания и развития. Грамотная развивающая среда способствует возникновению вопроса, на который дети хотят найти ответ. Не всегда проект – это спланированное мероприятие педагога. Довольно часто проект возникает незапланированно: один ребенок находит интересное занятие, затем педагог помогает ребенку определить какие вопросы возникли в ходе этого занятия, на следующем этапе – ребенок и педагог привлекают к данной работе других детей группы, и в заключении: дети вместе исследуют и ищут ответы на эти вопросы. И для того, чтобы способствовать математическому развитию, среда должна побуждать к поиску решения математических задач. При этом мы должны понимать, что имеется ввиду пространство не только групповой комнаты, но и общий холл, коридоры, туалетные комнаты, лестничные пролеты, а также двор и игровые площадки.

Представим, какие математические задачи можно определить согласно тематическому плану, предложенному Учебной программой Илк кадам. К примеру, тема одного осеннего месяца «Кладовая природы». В этом месяце каждый педагог знакомит детей с красками осени и с тем, как она богата своим осенним урожаем. Уже во дворе мы можем разложить, к примеру, разного размера и формы тыквы, которые ребенок может сравнивать; расставить корзины с осенними листьями, которые он сможет рассматривать, сравнивать, считать, классифицировать; подготовить шкафчик или небольшой столик с измерительными приборами и устройствами, с помощью которых ребенок может проводить эксперименты и исследования.

Содержание предметно-развивающей среды внутри групповой комнаты должно предусматривать организацию не менее 5 центров развития, исходя из условий и возможностей ДОО. Все зоны развития представляют единую предметно-пространственную развивающую среду и выполняют соответствующие ей функции. При этом образовательная среда в каждом центре развития выполняет свои определенные задачи. Но, помимо своей основной цели, в каждом центре организация деятельности может способствовать математическому развитию дошкольника:

центр сюжетно-ролевых игр – целью данного центра является развитие творческих способностей и социальных навыков. Через сюжетно-ролевые игры развивается язык и речь. Но тем не менее, данный центр развития может способствовать математическому развитию и логическому мышлению. Это игры на современные темы, такие как «В торговом центре» (покупка-продажа за наличные, через карту, через приложение, через кюар код и т.д.), «В банке» (получение талона, обмен валюты и т.д.), «В аэропорту» (получение посадочного талона, определение гейта и т.д.);

центр конструирования, строительства и математики - непосредственно связан с математическим развитием детей, служит для формирования всех логических операций. Предметное содержание данного центра должно быть направлено на формирование умения конструировать, соотносить размеры и подбирать фигуры, считать и подбирать необходимое количество материала и т.п. Как правило, материалом данного центра служат кубики, леги, строительный материал, но если разнообразить и предложить для выполнения задания использовать книги, камни, фломастеры или предложить выбрать детям материал для работы, все это послужит для поиска нового решения и развития креативного и критического мышления;

центр творчества – в данном центре мы можем развивать и творческое мышление, и способствовать математическому развитию. Например, во время занятий по изобразительной деятельности или аппликации, расположение объектов на листе бумаги способствует формированию ориентировки в двухмерном пространстве, во время занятий по лепке – закрепляется не только умение лепки разными приемами, но и решается много математических задач: умение соединять несколько частей в одно целое, чувствовать и соотносить величину, форму и цвет и т.п.);

музыкально-ритмический центр – через творческо-музыкальное развитие изучаем направления, закрепляем счет и т.п. (например, при постановке танцев, совершенствуем навыки ориентировки в трехмерном пространстве),

центр науки и исследований – это целая лаборатория для развития математических способностей (измерение сыпучих и жидких веществ, определение свойств предметов, нахождение невидимых свойств геометрических фигур) и т.д.

центр языка и речи – главная цель центра развитие речи у детей дошкольного возраста. Педагоги понимают, что развитие математических представлений у дошкольников идет параллельно с речевым развитием, это означает, что лексико-грамматическое развитие у детей дошкольного возраста может быть успешным в процессе формирования математических представлений. Как правило, карточки с математическими примерами и задачами находятся в центре математики, но такие таблички могут находиться и в этом центре, при этом мы ожидаем от детей правильного объяснения задачи или примера, тем самым мы решаем основную цель центра – развитие речи, и одновременно проверяем правильность решения задач.

Заключение.

Дети дошкольного возраста не могут просто сидеть, они постоянно знакомятся со средой, которая их окружает. В раннем и дошкольном возрасте они должны многому научиться! Это период самого большого развития. И дети могут многому научиться самостоятельно. Потому что так создан мозг. Дети – это маленькие исследователи, экспериментаторы и ученые. И для маленьких ученых предметно-развивающая среда является научной лабораторией. И педагоги ответственны за то, какая среда окружает ребенка в дошкольной организации. Педагогика Реджио Эмилио говорит, что среда — это место поиска и размышления. Ребенок найдет сто тысяч путей решения задач. А задача педагога, создать такую среду, которая бы соответствовала девизу педагогики Марии Монтессори «помоги мне сделать это самому».

Список используемой литературы:

1. Грошева И.В., Евстафьева Л.Г., Махмудова Д.Т., Набиханова Ш.Б., Пак С.В., Джанпеисова Г.Э., Исакова М.Р. Государственная учебная программа «Илк кадам» для дошкольных образовательных учреждений Республики Узбекистан. – 2018.
2. Шин А.В., Мирзиёева Ш.Ш., Грошева И.В., Микаилова У.Т., Сулейманова Ю.Т., Даукаева А.Г., Власова Е.Н., Галимова Э.Ф. «Планирование процесса обучения на основе личностно-ориентированного подхода»\\ методическое пособие, ИПКРСДО, 2020
3. Дошкольная педагогика с основами воспитания и обучения: Учебник для вузов. Стандарт третьего поколения\под ред. А.Г.Гоговеридзе, О.В. Солнцевой. – СПб.: Питер, 2013.
4. Новоселова С.Л. Развивающая предметная среда\\ центр инноваций в педагогике. М., 1995.
5. Ломакина Л.Н. Развивающая предметно-пространственная среда в дошкольной образовательной организации как фактор раннего профессионального ориентирования дошкольников\\ Молодой ученый., 2019

ИГРОВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ЕЕ РОЛЬ В СОЗДАНИИ ПСИХОЛОГИЧЕСКИ КОМФОРТНОЙ РАЗВИВАЮЩЕЙ СРЕДЫ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Панферова И. В.

PhD по педагогическим наукам, доцент,
директор Центра науки и инноваций
Университета Пучон в г.Ташкент

Фузайлова В.

преподаватель английского языка, Университет
Пучон в г.Ташкент

В рамках проводимых интегративных реформ дошкольные образовательные организации уделяют большое значение реализации вариативных программ и внедрению инновационных технологий в образовательный процесс. Одним из эффективных методов является личностно-ориентированный подход к организации игровой деятельности и созданию психологически комфортной развивающей среды в дошкольных образовательных организациях. Знаменитый педагог Мария Монтессори упоминала о необходимости создания правильной развивающей игровой среды для детей младшего возраста. Поскольку дети младшего возраста познают мир сквозь призму игры, задача педагога – заинтересовать ребенка, используя игру как инструмент концентрации внимания на изучаемом материале. В процессе игры ребенок развивает мышление, анализирует свое поведение и роль в коллективе. [1]

Говоря об игровых плоскостях, игру можно разделить на несколько видов:

- я играю (активное участие ребенка в игровом процессе и проявление себя как связующего звена с другими участниками и воспитателем);

- я создаю игру (процесс формирования игры посредством детских мыслей и фантазий).

Игры по системе Монтессори – это игры, которые максимально близки к реальным действиям или имитируют процесс реальности. Организация пространства детей по этой системе помогает ребенку изучить предметы, способствует его социализации и адаптации к реальным действиям, которые необходимы во взрослом мире. Разнообразие игровой деятельности в системе Монтессори – важный элемент, который можно вариативно применять в зависимости от направленности [4]. Так, например, игры на сортировку предметов по форме и группам могут помогать систематизировать объекты, а игры с

использованием миниатюрных музыкальных инструментов могут помочь в формировании фонетических навыков детей, а также способствовать улучшению речевых навыков при воспроизведении звуков ребенком. Игры с использованием звуковых элементов улучшают слух, восприятие, реакции и способствуют развитию у детей навыков одновременного активного действия и мыслительного процесса в звуковом пространстве. Также эффективным является применение принципов ассоциации и визуализации с использованием игровых форм.

Дети от 3 до 5 лет лучше изучают иностранные слова при виде игрушек. Например, при обучении английскому языку педагог может использовать мягкие игрушки, называя животных на английском языке, при этом обращая внимание на произношение и обращаясь с просьбой повторить изученные слова. Можно раздать детям игрушки и попросить сказать название животных, а после сменить круг, тем самым дети будут изучать названия, играя и принимая активное участие в игре. Это стимулирует интерес детей к новым словам и мотивирует ребенка запоминать слова.

Другой пример можно привести с использованием познавательных игр с мелкими деталями, которые способствуют развитию мелкой моторики, стимулируют нейроны, учат концентрации и умению фиксировать зрительное внимание на небольших предметах. Игры с использованием конструкторов из различных геометрических фигур радуют воображение детей, позволяют экспериментировать в конструировании и развивают аналитические способности, критическое мышление и креативность. При взаимодействии с детьми педагогу и специалистам необходимо постоянно гибко подбирать различные подходы к детям – это не только игры, но и постоянно меняющиеся предметы вокруг.

У ребенка с рождения активно развивается мыслительная деятельность. Наглядно-образное мышление формируется у детей в 2-3 года [2]. В семье ребенок может изучать соотношение предмета и цвета, формы и фактуры. С ранних лет ребенок изучает игрушки и предметы, которые окружают его дома и в дошкольных образовательных организациях. Игрушки в визуальном пространстве ребенка должны быть яркими, звуковыми, но при этом разнообразными. С помощью игрушек ребенок может непроизвольно изучать необходимый объем информации в игровой форме. Также для создания благоприятной образовательной среды педагогу необходимо изучить интересы как детей в группе, так и индивидуальные потребности, и увлечения. Визуальные пособия, такие как стенды и плакаты, должны находиться в комфортном визуальном доступном месте для детей. При этом, необходимо учитывать безопасность наглядных пособий. Также важно принимать во внимание, что большой интерес представляют пособия, которые соответствуют кинестетическим потребностям. Использование пособий в виде таблиц даже с игровым контентом сложны в восприятии детей дошкольного возраста, следовательно, их не рекомендуется использовать у дошкольников. Однако дети в начальной школе, проявляют активный интерес к пособиям в виде таблиц. Это позволяет им изучать грамматические правила иностранного языка. Многие учащиеся начальной школы сталкиваются с проблемами понимания и запоминания грамматических конструкций английского языка, однако при использовании наглядных стендов в изучении времен, дети с легкостью запоминают использование грамматических конструкций.

Анализируя наглядные пособия, важно отметить использование карточек для игр. Они позволяют не только обозначить действие игры, но и обучают выборочности, дают возможность почувствовать каждому ребенку особую сопричастность к игровому процессу.

С учетом возрастных особенностей и личностно-ориентированного подхода, необходимо грамотно отбирать, подготавливать и организовывать игры для детей дошкольного возраста. Ребенок может участвовать в игре и проявлять интерес к сюжету игры только при условии, что ему это действительно интересно. При взаимодействии с детьми, можно менять привычные действия и условия игры на другие [3]. Например, привычная пирамидка от большого кольца к самому маленькому может не только носить характеристику соотнесения от большего к меньшему, а так же помочь ребенку запомнить

цвета, когда педагог просит сложить пирамидку по цветам. Игру в пирамиду можно модернизировать и превратить ее в веселую эстафету для группы детей, например поиск колечек.

Как отмечал психолог Уильям Штерн (1906), игры бывают коллективными, когда ребенок является частью коллективного механизма, и индивидуальными – это когда ребенок активно участвует самостоятельно и это позволяет активизировать детей, которые находятся в пассивном взаимодействии при коллективных играх [7].

При проведении тематических занятий, например, на тему: “ How is the weather?” (Какая погода?) можно попробовать гибридную форму организации игровой деятельности, которая позволит ребенку попробовать себя в различных формах как в индивидуальном ключе, так и в группе. Более того, при возможности выбрать вид деятельности, педагог может выступить наблюдателем игры, это поможет лучше понять какой вид деятельности интересен детям больше.

Основным инструментом для создания и проигрывания игры в образовательной среде являются воображение и умение использовать привычные предметы в новом ключе [5]. При ограниченности предметов в группе или организации игры на площадке педагог может использовать так называемые речевые игры, игры со словом, песни, потешки, которые развивают словарный запас детей, совершенствуют фонетическое восприятие звуков и создают благоприятную эмоциональную среду. Игры со словом могут носить не только интерактивный характер, при помощи таких игр дети могут учить небольшие тематические стихи, изучать времена года и выполнять другие виды заданий, которые могут быть включены в тематический план.

По мере взросления дети отдают предпочтение самостоятельным сюжетно-ролевым играм, особенно это интересно детям от 4 до 6 лет. При этом, вовлеченность детей в сюжетно ролевой игре может варьироваться от небольшого количества (детей 1 подгруппы) до больших групп (общие детсадовские праздничные постановки).

Таким образом, обобщая выводы многих исследований по дошкольной педагогике, можно отметить, что игра – живая, динамично развивающаяся форма деятельности, способствующая развитию компетенций, навыков коммуникации, социализации, критического мышления и креативности у детей дошкольного возраста. При этом, ключевым моментом игровой деятельности является ребенок, развитие его интеллектуальных данных, ведь именно игра позволяет ребенку прочувствовать возможность познавать играючи, дарит ребенку улыбку, хорошее настроение и желание возвращаться к процессу обучения [6]. Все это делает игровую деятельность детей основным видом деятельности в дошкольных образовательных организациях.

Список используемой литературы:

1. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психологическом развитии ребенка: вопросы психологии. – М.: Просвещение, 1966. – 541с.
2. Доналдсон М. Мыслительная деятельность детей. – М.: Просвещение, 1985. – 190 с.
3. Кривко-Апинян Т.А. Мир игры. – СПб.: Эйдос, 2006. – 160 с.
4. Монтессори М. Дети-другие. Уникальная методика раннего развития. – М.: АСТ, 2015. – ISBN 978-5-17-085420-2.
5. Пугачев А.С. Игровая деятельность как средство обучения подрастающего поколения // Молодой ученый. – 2012. – № 11 (46). – С. 474-476.
6. Стрижова А.А. Игра как средство развития детей. – Екатеринбург: Ажур, 2014. – 100 с.
7. Штерн В. Личность и вещь. – 1906-1924.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA METODIK ISHLARGA RAHBARLIK

Qarshibayeva D. X.

Toshkent shahar, Uchtepa tumani
450-sonli DMTT direktori.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni ta'lim-tarbiyasiga qo'yilgan davlat talablarini sifatli va mazmunli bajarilishini ta'minlash, ularga ilmiy-metodik xizmat ko'rsatishni yaxshilash, ta'lim va tarbiya jarayonini yuqori darajada sifatli bo'lishiga erishish, ilg'or ish tajribalar asosida metodik tavsiyalar, ko'rgazmali qurollar yaratish metodistning eng muhim vazifasi sanaladi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti metodisti barcha pedagog xodimlarga metodik yordam ko'rsatishi, qo'yilgan maqsadga erishishning minimum va maksimum darajada prognozlay olish, tashkilotning harakatlanishida uning strategiyasi va rivojlantirish manbaalarini aniqlab olishi darkor. Unda tashkilotning umumiy maqsadi, vazifalari, ish shakllari va metodlari e'tiborga olinadi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti ko'p tarmoqli tizim bo'lib (metodist, psixolog, logoped, tarbiyachi, musiqa rahbari, jismoniy tarbiya yo'riqchisi va boshqa xodimlar) har bir komponent optimal boshqaruvga tayanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida metodik xizmatning amalga oshirishga turlicha yondashiladi.

1. Tarbiyachilarning aniq bir maqsadga qaratilgan faoliyatini tashkil etish.

2. Tarbiyachi va pedagoglarning o'zaro birgalikdagi harakati. Bunda o'quv tarbiyaviy faoliyat, turli pedagogik jarayonlar hamkorlikda amalga oshiriladi.

Maktabgacha ta'limda metodik xizmatni boshqarishda quyidagi tamoyillarga rioya qilish maqsadga muvofiq.

1. Innovatsiya va innovatsion tashabbuskorlikni rivojlantirish.

2. Pedagogik jarayonni insonparvarlashtirish.

3. Kutiladigan natijalarni qo'ra olish va faoliyatni shunga yo'naltirish.

4. MTTdagi ta'lim va tarbiya jarayonini nazorat qilish.

5. Ta'lim va tarbiya sifati va bolalarni o'zlashtirishini monitoring qilish.

6. MTTni boshqarishda umumiy va jamoaviy boshqaruvni uyg'unligi. Har bir pedagog o'z vazifasini ma'suliyat bilan ijro etishi.

7. Metodik xizmatni tashkil etishda didaktik va ilmiy ma'lumotlarga tayanish.

8. Maktabgacha ta'lim tashkilotida metodik xizmatni rejalashtirish lozim.

Yuqorida keltirilgan barcha vazifalar metodistdan katta ma'suliyat talab etadi. Pedagoglarga ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etishlarida yuz beradigan turli xil murakkab vaziyatlarda metodik maslahat beradi. Metodik xizmatning asosiy yo'nalishlari mavjud bo'lib, ular qo'yidagilar.

➤ Axborotlar bilan ta'minlash;

➤ Diagnostika va bashoratlash;

➤ Innovatsion tajriba;

➤ Ilg'or tajribalarni o'rganish va ommalashtirish;

➤ Uzluksiz malaka oshirishni yo'lga qo'yish.

Shuningdek metodik bo'shliqlarni to'ldiradi, kasbiy vazifalar kasbiy faoliyatga mos ravishda amalga oshiriladi Metodik faoliyat turlarini quyidagi chizmada keltiramiz.

Rus olimi G.P. Shedrovskiy metodik faoliyatni uchta turga ajratadi.

1. Usul va texnologiyalar bazasini yaratish.

2. Usul va shakllarni joriy etish va tarqatish.

3. Yangi usullarni amaliyotda qo'llash va natijalarini tahlil qilish.

Metodik faoliyat jarayoni o'zaro bog'liq bo'lib, aniq maqsadlarni ko'zlagan yagona zanjir hisoblanadi, har bir bosqichda natijaga erishiladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida metodik ishlar

kompleks va ijodiy jarayon sifatida amalga oshiriladi. Ijodiy jarayonda tarbiyachilarga amaliy yordam ko'rsatiladi, ya'ni bolalar bilan ishlashning usul va shakllari haqida ma'lumotlar beriladi. Metodik xizmat ta'lim infrastukturasi muhim komponenti bo'lib, pedagoglarni ilmiy bilimlar bilan qurollantirish, kadrlarni raqobatbardoshligini ta'minlash va rivojlantiruvchi ta'limiy muhit yaratishdan iborat. Metodik ishlar ta'lim jarayonini me'yorda bo'lishi va o'zgaruvchanligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 13-maydagi "Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 391-sonli qarori.
2. Belaya A. Metodicheskayaa rabota v DOU. M. 2005 g.
3. Maktabgacha ta'lim tizimida uzluksiz metodik xizmat ko'rsatish ishlarini yanada rivojlantirish to'g'risida. Maktabgacha ta'lim vazirligining buyrug'i. T.: 2021-yil.12-iyul 128-buyruq.
4. Golitsina N.S. Sistema metodicheskoy raboty v DOU.M: Skriptoriy, 2010.- 76s.
5. Kuzmina N.V. Metody sistemnogo pedagogicheskogo issledovaniya: ucheb. posobiye. M.: 2002.-Narodnoye obrazovaniye 137 s.

MAKTAGACHA YOSH DAVRIDA BOLA SHAXSIGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM MUHITINI YARATISHNING AYRIM MASALALARI

Rahimova S.S.

pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD) dotsent
MTMRMQTMOI "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrasini mudiri

Maktabgacha yoshda beriladigan ta'lim-tarbiya insonning butun umri davomida farovon va baxtli hayot kechirishi uchun mustahkam asos bo'ladi. Shu bilan birga, bu davrda ta'lim-tarbiya bolaning ijtimoiy, hissiy, kognitiv va jismoniy ehtiyojlarini rivojlantirishni maqsad qiladi. Maktabgacha ta'limda faoliyat olib boradigan har bir pedagog har bir bola uchun maktabgacha ta'lim-tarbiya maqsadlarini amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bois ularga ko'nikmalarini rivojlantirish va xizmatlarini ko'rsatish uchun keng imkoniyat hamda yordam berilishi kerak.

Shiddat bilan rivojlanayotgan dunyoning bugungi sharoitida maktabgacha ta'lim tashkilotlari oldiga ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari hamda Davlat o'quv dasturi asosida bir mavzu bo'yicha bir kun ichida barcha faoliyat yo'nalishlarini birlashtirgan holda mashg'ulotlar rejasini ishlab chiqishdek dolzarb vazifa qo'yilgan. Bu maktabgacha ta'limga yangicha yondashuvdir.

Bolalar hayotining asosiy qismi maktabgacha ta'lim tashkilotida o'tadi. Pedagog har kun va har soatni shunday tashkil etishi lozimki, bola yangi narsalarni kashf qilsin, ongi rivojlansin va shaxs sifatida shakllansin.

Demak, maktabgacha yoshdagi bolalarda bilim olish faoliyatining yaxlit rivojlanish tizimini yaratish va atrof-olamni tubdan idrok etish imkonini beradigan tizimli integrasiya jarayonini ta'minlash maktabgacha ta'lim tizimidagi har bir pedagogning vazifasidir.

Shuningdek, bolalarning real shaxsiy qiziqishlari va ehtiyojlari amalga oshiriladigan, bolalar tomonidan shaxsiy tajriba va bilimlar samarali to'planadigan ta'lim muhiti – shaxsga yo'naltirilgan yondashuv demakdir.

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv – bu pedagog e‘tiborini bolaning ajralmas shaxsiga, unda nafaqat intellektual qobiliyatlar va fuqarolik mas‘uliyat hissini rivojlantirishga bo‘lgan e‘tiborini, balki hissiy, estetik, ijodiy moyilliklari va rivojlanish imkoniyatlariga ega bo‘lgan ruhiy shaxsni rivojlantirishga qaratishdir. Ta‘limning asosiy qadriyatining bunday e‘tirof etilishi shaxsning o‘ziga xos shakllanishidir. Pedagog har bir bolaga uning xususiyatlarini, hayotiy qadriyatlarini, intilishlarini aniqlash asosida o‘zlarining rivojlanish yo‘llarini tanlash huquqini berishi lozim.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim-tarbiya – bu:

- tarbiyalanuvchi va pedagog o‘rtasidagi samimiy hamkorlik munosabatlarini;
- kun davomida amalga oshirilayotgan faoliyatdan tarbiyalanuvchi ham, pedagog ham ijobiy emosional qoniqish olishni;
- muloqot va mehnat orqali ijobiy natijalarga erishish hissini;
- o‘ziga va do‘stlariga yordam berish ko‘nikmasi kabilarni rivojlantirish orqali namoyon bo‘ladi.

Barchamizga ma‘lumki, nafaqat bo‘lajak kasb egasi, balki, ko‘p yillik ish tajribasiga ega bo‘lgan mutaxassis uchun ham o‘z malakasini uzluksiz rivojlantirish muhim hisoblanadi.

Malaka oshirish jarayoni kattalar (andragogika) ta‘limi bilan bog‘liqligini inobatga olgan holda aytish mumkinki, o‘qituvchi mahorati orqali tinglovchilarda mantiqiy, tanqidiy, tahliliy, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish asosida yosh barkamol shaxsni tarbiyalashda xizmat qiladi.

Andragogikada shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim mashg‘ulotlarini tashkil etish va boshqarishning ayrim vazifalarini ko‘rib chiqamiz:

- shaxsning individual kamol topishi uchun zarur bo‘ladigan hayotiy ko‘nikma va malakalarini rivojlantirish;
- muammoli topshiriqlarni yechishga oid nazariy tushuncha, amaliy ko‘nikma va malakalarni shakllantirish;
- ijodiy qobiliyatlarni ro‘yobga chiqarishga xizmat qiluvchi zarur shart-sharoitlarni yaratish.

Bola shaxsiga yo‘naltirilgan ta‘lim mashg‘ulotlarini tashkil etishda va boshqarishda muammoli ta‘lim turlari hamda mustaqil ta‘lim turlarining ahamiyati kattadir. Muammoli ta‘lim turlarini quyidagicha tasniflash mumkin:

1. Mavzuga oid muammoli vaziyatni yaratish.
2. Mavzu doirasida muammoning qo‘yilishiga e‘tibor qaratish.
3. Dolzarblik nuqtai-nazaridan muammoning yechimini topish.

Mazkur ta‘lim turidan har qaysi fan o‘qituvchisi samarali foydalana oladi. Dars jarayonida muammoli vaziyatdan qay tartibda foydalanish o‘qituvchi yondashuviga, uning ijodkorligiga bog‘liq bo‘ladi.

Dars jarayonida muammoli vaziyatdan foydalanilganida, tinglovchida qiziqish, e‘tibor berish, vaziyatni hal qilishga bo‘lgan intilish namoyon bo‘ladi.

Masalan, ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablarida belgilangan rivojlanish sohalari va kichik sohalarni ajratib ko‘rsatish taklif etiladi.

Bola shaxsiga yo‘naltirilgan ta‘lim mashg‘ulotlarini tashkil etish va boshqarish ning samaradorligini aniqlash mezonlarini ko‘rib chiqamiz:

- o‘qituvchi o‘z kasb mahoratini muntazam oshirib boradi, ijodiy faoliyati ortadi;
- tarbiyachining tarbiyalanuvchilar bilan individual ishlashga xohishi ortadi;
- maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida pedagoglar o‘rtasida monitoring qilish imkoniyati paydo bo‘ladi;

- tarbiyachining bola shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim mashg'ulotlarini tashkil etishi va boshqarishi natijasida ma'naviy-ma'rifiy salohiyati rivojlanadi;
- o'z sohasi bo'yicha yutuqlaridan xabardor bo'lish, amaliy faoliyatni tashkil etish bo'yicha ko'nikma va malakalarga ega bo'ladi;
- tarbiyachi o'z faoliyati davomida bolaning shaxsiy sifat va qobiliyatini tarbiyalash, komil inson qilib tarbiyalashning shakl va usullarini o'rganadi;
- tarbiyachining maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagoglar va ota-onalar o'rtasida obro' va hurmati ortadi.

Xulosa. Ta'lim-tarbiyada shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, pedagog va bola o'rtasidagi yaqin munosabatni, har bir bolaning shaxsiy xususiyatlarini hurmat qilishni va unga do'stona e'tiborni o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrda "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida"gi 802-son qarori.
2. Shin.A.V., Mirziyoeva.Sh.Sh., va boshqalar. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida ta'lim jarayonini rejalashtirish. Metodik qo'llanma (Birinchi nashr). Toshkent – 2020.
3. Yevstafeva.L., Nabixanova.Sh., Pak.S. va boshqalar. Maktabgacha ta'lim muassasasida ta'lim-tarbiya faoliyatini mavzuli rejalashtirish. Tayyorlov guruhi. "Ilk qadam" dasturiga ilova. Toshkent - 2018 yil.

TARBIYACHILARGA BOLALARNI SOG'LOM OVQATLANTIRISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH BO'YICHA TAVSIYALAR

Rahimova S.S.

pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD) dotsent
MTMRMQTMOI "Maktabgacha ta'lim
metodikasi" kafedrasini mudiri

Ro'ziyeva Sh.M.

MTMRMQTMOI "Maktabgacha ta'lim
metodikasi" kafedrasini katta o'qituvchisi

Bolalar ovqatlanishini to'g'ri tashkil qilishda guruhdagi barcha shart-sharoitlar yetarli bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Bolalarni o'zlariga mos idish-tovoqlar bilan ta'minlanishi, stol atrofida o'tirishiga qulay sharoit yaratilishi lozim. Taomlarni chiroyli bezatib, o'ta qaynoq bo'lmagan, shuningdek, sovuq ham bo'lmagan holatda berilishi kerak. Bolalarni stol (dasturxon) atrofida o'zini toza va ozoda tutishga o'rgatish, tarbiyachilar bosiq, muloyim, bolalarni shoshiltirmaydigan bo'lishlari kerak. Bolalarni ovqatlantirishda jarayonlarning uzviyligiga amal qilish, hamda bolalarni stol oldida ovqat kutib uzoq o'tirib qolishiga yo'l qo'ymasligi kerak. Ovqatlanib bo'lgan bolalar stol yonidan turib sokin o'yinlar bilan shug'ullanishlari mumkin. Ishtahasi yo'q bolalarni majburlab ovqatlantirish mumkin emas. Ovqatlantirish jarayonida ularga ozroq suv yoki meva sharbati taklif qilish mumkin. Ba'zi hollarda bunday bolalarga avval ikkinchi ovqatni, ya'ni oqsil bilan to'yimliroq ovqatni berib, keyin ozroq suyuq ovqat berish mumkin.

Bolalar ovqatlanishini to'g'ri tashkil qilishda bolalarni maktabgacha ta'lim muassasasi va uyda ovqatlantirishning bir-biriga mos ravishda amalga oshirilishiga alohida e'tibor qaratish lozim. Shu maqsadda guruhlarda ota-onalar uchun kechki payt, dam olish va bayram kunlari ovqatlantirish bo'yicha tavsiyanomalar ilib qo'yilishi va bolalar kun davomida qanday mahsulotlar

bilan oziqlanganligini hisobga olib, uydagi kechki ovqatlar to'g'risida aniq maslahatlar berilishi kerak.

Yoz faslida bolalarning suyuqlikka bo'lgan ehtiyoji ortadi. Ichish uchun yangi qaynatilgan suv, na'matak damlamasi yoki rezavorlardan qilingan uncha shirin bo'lmagan sharbatlar berilishi mumkin. Ichimlik bolalarga sayrdan keyin, suv muolajalaridan avval taklif qilinadi. Uzoq davom etadigan ekskursiya vaqtida to'xtalganda ham bolalar ma'lum bir miqdorda ichimlik bilan ta'minlanishi kerak. Ekskursiyaga chiqilganda, tarbiyachilar o'zlari bilan qaynatilgan suv olishlari kerak.

Bolalarni ovqatlantirishni tashkil etishda ovqatlantirish tartibiga qat'iy amal qilinishi muhim ahamiyatga ega. Ovqatlanish vaqti doimiy bo'lishi kerak va har xil yosh guruhlarida bo'lgan bolalarning jismoniy xususiyatlariga mos kelishi kerak. Ovqatlanish vaqtiga qat'iy amal qilish, vaqtga bo'lgan shartli ovqatlanish refleksi hosil bo'lishini ta'minlaydi, ya'ni kerakli ovqat hazm qilish shiralarini ishlab chiqishni va ovqatning yaxshi hazm bo'lishini ta'minlaydi. Bolalarni betartib ovqatlantirganda, ulardagi ovqatlanish refleksi so'nadi, ishtahasi pasayadi va ovqat hazm qilish a'zolarining faoliyati buziladi.

Ilk va maktabgacha bo'lgan yoshdagi bolalarda oshqozondagi ovqat hazm bo'lish jarayoni 3-3,5 soat davom etadi. Bu jarayon oxiriga yetganda oshqozon bo'shaydi va bolada ishtaha paydo bo'ladi. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalar kuniga 4 marta 3-3,5- 4 soat oralig'ida ovqatlanishi kerak. Asosan jismonan to'g'ri ovqatlanish tartibi quyidagicha:

Nonushta – 8.30 – 9.30

Tushlik – 12.30 – 13.30

Ikkinchi tushlik – 16.00 – 16.30

Kechki ovqat – 18.00 – 18.30

Maktabgacha ta'lim muassasalarida ovqatlanish vaqtiga aniq rioya qilinishi shart. Belgilangan vaqtdan og'ish faqatgina favqulotda hollarda yo'l qo'yilib, 20-30 daqiqadan ortmasligi kerak. Ovqatlanishda uzulishlarga yo'l qo'yimaslik lozim. Har bir ovqat bolaga avvalgisini yeb bo'liboq berilishi kerak. Bolalarning tushlik qilish muddatini 25-30 daqiqa, nonushta va kechki ovqatini – 20 daqiqa, ikkinchi tushligini - 15 daqiqa etib belgilash tavsiya qilinadi.

Ovqatlanish tartibining muhim tomonlaridan biri ovqatlanish vaqtlari o'rtasida qandaydir ovqatni, masalan, har xil shirinliklar, pechene, pishiriqlar berishni taqiqlashdir. Bunga xizmatchi xodimlar va ota-onalarning e'tiborini qaratish lozim. Hatto meva, rezavorlar (ayniqsa, shakar qo'shilgan bo'lsa), sabzavotli salatlarini ham faqat navbatdagi ovqatlanish paytida berish kerak. Ishtahani buzmaslik uchun ichishga shirin sharbatlar, shirin choy, sut, qatiqlardan foydalanmaslik kerak.

To'g'ri ovqatlanish deganda bolaning yoshiga mos bo'lgan, uning jismoniy rivojlanishi va sog'ligi holatiga to'g'ri kelgan kunlik va bir martalik ovqatlanishini jismoniy fiziologik me'yorlariga muvofiq bo'lishi nazarda tutiladi. Katta hajmdagi ortiqcha ovqatlantirish ishtahani susayishiga olib keladi va hazm qilish a'zolari faoliyatining buzilishiga olib kelishi mumkin. Oz hajmdagi ovqatlar to'yish hissini uyg'otmaydi.

Birinchi taomlar hisobiga ovqat hajmini oshirishga yo'l qo'yimaslik kerak. Suyuq ovqatni ortiqcha yegan bola to'yimliroq bo'lgan ovqat – ikkinchi ovqatni yeya olmay qolishi mumkin, vaholanki ikkinchi taomda kunlik oqsil moddalari va sabzavotlarning anchagina qismi mavjud bo'lishi mumkin. Ayniqsa, ishtahasi past bolalarga nisbatan bu holga yo'l qo'yimaslik kerak. Bunday bolalar uchun birinchi taom hajmlarini kamaytirish tavsiya qilinadi. Yaxshi ishtahaga ega va kundalik ovqatlanish hajmlariga to'ymay qolayotgan bolalar uchun birinchi taom, garnir yoki uchinchi taom hajmini (50g. gacha) bir qadar ko'paytirish tavsiya qilinadi.

Oshxona idishdarida qolgan ovqat qoldiqlarini mexanik usulda tozalanganidan so'ng yuvish vositasi solingan, xaroarti 45°S past bo'lmagan suvda (birinchi vannada) yuvilib, so'ngra shlang orqali (ikkinchi vannada) xaroarti 65°S darajadan past bo'lmagan issiq suvda chayiladi va maxsus panjaralar (stelajlar) da quritiladi. Dezinfeksiyalovchi ishlov (uyutib qo'yish) faqatgina epidimologik ko'rsatmalar asosida amalga oshiriladi.

Oshxona idish-tovoqlari (kosa, piyola, bakal, tarelka va xokazo) yuvish vositasi solingan qaynoq suv bilan birinchi vannada yuvilib, so'ngra oqib turgan qaynoq suv bilan ikkinchi vannada chayilib so'ng quritiladi. Krujkalarni qaynoq suvda zararsizlantirish vositalarni qo'llagan holda birinchi vannada, so'ngra oqib turgan qaynoq suvda ikkinchi vannada chayqab quritiladi.

Idish-tovoqlarni yuvishda kir yuvish kukuni, mochalka va gubkalar ishlatilmaydi. Yuvish uchun ko'piruvchi vositalar, metall va plastmass mayotkalgina ruxsat etiladi. Idish-tovoq yuvish uchun metalldan tayyorlangan shyotkalar, stollarni artish uchun latta matolar 15 daqiqa qaynatiladi yoki 0,5% xlorli eritmaga solib qo'yiladi, quritiladi va maxsus xonalarda saqlanadi. Yuvishda foydalaniladigan latta matolar, zararsizlantiruvchi vositalar solingan (nomlangan) maxsus idishlarda saqlanadi. Yuvish bo'limlarida idish tovoq va jihozlarni to'g'ri yuvish xaqidagi yo'riqnoma ilib ko'yiladi.

Bolalar ovqatlanishga o'tirganlarida oshxona va choy idishlari to'liq va yetarli bo'lishi lozim, ovqatlanish jarayonida idishlarni qayta yuvib ishlatmaslik kerak.

Issiq taomlar (suyuq taomlar, souslar, qaynoq ichimliklar, ikkinchi taomlar va garnirlar) tarqatilish paytida +60 +65°S bo'lishi kerak; salatlar, ichimliklar +15°S darajadan past bo'lmasligi kerak.

Maktabgacha ta'lim muassasining barcha xodimlari tibbiy ko'rik va tekshiruvdan o'tishadi, shuningdek o'rnatilgan tartibda kasbiy gigienik tayorlovdan va attestatsiyadan o'tishadi.

Maktabgacha ta'lim muassasi xodimlari shaxsiy gigiena qoidalariga amal qilishlari shart: ishga toza kiyim poyafzalda kelishlari; ustki kiyimni, bosh kiyimni va shaxsiy narsalarni kiyim-bosh shkafiga qoldiradi; tirnoqlar qisqa olingan va uzuklar yechilgan bo'ladi.

Ish boshlashdan oldin qo'llarni tozalab yuvish kerak, ustiga toza xalat boshqa maxsus kiyim kiyish kerak, almashtirgani poyafzal bo'lishi kerak, sochlarni chiroyli to'plashi kerak.

Xojatxonaga kirishdan oldin xalatni yechib, chiqqandan so'ng qo'llarni sovunlab yuvish kerak; ishchi xodimlarga bolalar xojatxonasidan foydalanish ta'qiqlanadi.

Tarbiyachilar quyidagilarga ma'sul:

- Bolalarni ovqatlantirishni ta'minlash;
- Ovqatlanish sanitariya-gigiena shartlariga rioya qilish;
- Bolalarda o'z o'ziga xizmat qilish va etiket qoidalarini shakllantirish;
- Guruhlarda ichimlik bilan ta'minlash rejimini tashkillash, ichimlik suvi sifatini nazorat qilish.

Tarbiyachilar tayyor taomga organoleptik baho berishni bilishlari lozim.

Organoleptik baholashni ovqat namunalarini tashqi ko'rigi bilan boshlashadi. Ko'rikni yorug' kun sharoitida o'tkazgan muvofiqroq. Keyin ovqatning hidi aniqlanadi. Bu ovqatning aynish holatlarining birlamchi belgilarini aniqlashga yordam beradi, buni odatda, boshqa yo'l bilan aniqlab bo'lmaydi. Hid ovqat iste'mol qilinadigan haroratda aniqlanadi va nafas olishni to'xtatib hidlanganda, yaxshi aniqlash imkoniyati bo'ladi. Hid toza, aynimagan, o'tkir, nordon, kuyik, achigan, o'ziga xos (dudlangan baliq hidi, sarimsoq hidi, yalpiz hidi, vanil hidi, neft mahsulotlari hidi va boshqalar) deb belgilanadi.

Ovqatning quyugligi paypaslab sezish a'zolari yordamida aniqlanadi. Barmoq uchlari, til, tanglay, tishlar eng yuqori sezgirlikka egadir. Ovqat mazasi ham mos haroratda aniqlanadi. Shirin va sho'r ta'mni eng yaxshi sezadigan a'zo, tilning uchi bo'lib, achchiqni tilning o'zak qismi, nordonni – til chekkalari yaxshi sezadi.

Birinchi taomni organoleptik baholash uchun, uni qozonda yaxshi aralashtirilgandan so'ng oz miqdorda olib, tovoqchaga solinadi. Uning tashqi ko'rinishidan sabzavotlarning yaxshi tozalanganligi, xar xil aralashmalarining bor-yo'qligi, sabzavotlarning to'g'ralish shakllari qaynash jarayonida saqlanishi belgilanadi, ularni retsepturada ko'rsatilganlar bilan taqqoslanadi. Sho'rva va qaynatmalarning tiniqligiga e'tibor beriladi, ayniqsa, go'sht va baliqdan tayyorlanganlarning, chunki sifatsiz go'sht va baliqdan tayyorlangan qaynatmalar xira bo'ladi va ular tepasida tiniq sariq qatlam paydo bo'lmaydi.

Taomning maza va hidini aniqlayotganda begona ta'm, hid, taxirlik, nordonlik, sho'rlik bor-yo'qligi belgilanadi. Kuygan xamir hidli, yaxshi qaynatilmagan, yoki o'ta qaynatib yuborilgan

mahsulotlar dumaloqlanib qolgan xamirli, sho‘r va boshqa ta‘mlarga ega bo‘lgan taomlarga ruxsat berilmaydi.

Ikkinchi taomlarning organoleptik bahosi, ularning tarkibiy qismlari asosida beriladi. Umumiy baholar faqat qaylali taomlar (ragu, gulyash)ga beriladi.

Taomga tashqi baho berishda go‘shning to‘g‘ralishiga, porsiyalarning tengligiga, tashqi va kesik joyi rangi qaraladi, chunki qaynatilgan go‘shning qoramtir tashqi ko‘rinishi uning uzoq payt qaynatmasi saqlanganligidan, kesmalardagi qizil-pushti rang-yaxshi qovurilmaganligidan yoki kotlet qiymasining saqlash muddati o‘tganligidan dalolat beradi. Taomning quyuqligi uning tayyorlik darajasi hamda retsepturaga mosligini (masalan, kotletning bo‘shligi, ularning tarkibida non ko‘pligini bildiradi) ko‘rsatadi. Go‘sh yumshoq, suvli bo‘lishi, parranda go‘sh-ti-suyagidan yaxshi ajraydigan, baliq laxmi-yumshoq, suvli, maydalanmaydigan bo‘lishi lozim.

Sabzavot garnirlariga baho berishda sabzavotlarning tozalanganlik sifati, ovqatning quyuqligi, tashqi ko‘rinishi, rangi (masalan, kartoshka pyuresida ko‘kintir rangi sut va moyning yetishmasligidan darak)ga e‘tibor beriladi. Yorma(krupa)dan tayyorlangan garnirlarga baho berishda, ularning quyuqligini taomnoma – taqsimnomada rejalashtirilgan ko‘rsatkichlar bilan (donador, cho‘ziluvchan) mosligi taqqoslanadi. Yormadan tayyorlangan bitochka va kotletlar o‘z shaklini qovurilgandan keyin ham saqlab qolishi kerak. Makaron mahsulotlari yumshoq, bir-biridan yengil ajraydigan bo‘lishi kerak.

Qaylarning quyuqligi quyidagicha aniqlanadi: ularni qoshiqdan tarelkaga ingichka oqim tarzida quyiladi va bunda rang, maza va hidiga e‘tibor beriladi. Yaxshi tayyorlanmagan qaylada kuygan piyoz parchalari bo‘lib, kulrang tusga va achqimtir mazaga ega bo‘ladi.

Taomlarning organoleptik baholashini o‘tkazayotganda ba‘zi ehtiyoqkorlik qoidalariga amal qilish kerak: xom mahsulotlardan faqat xom holda ishlatiladiganlarigina tatib ko‘riladi; mahsulot ayniganligi ko‘rinishlari bo‘lganda (rang, hid) va bu mahsulotlardan tayyorlangan ovqatlardan zaharlanish shubhasi bor hollarda mazasi tatib ko‘rilmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.M.Voronsova “Spravochnik po detskoy dietetike” “Meditsina” 1980.
2. Sh.M.Ro‘ziyeva “Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida Sog‘lom ovqatlanishni tashkil etish” “ТОШКЕНТ” 2021.

INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK TARBIYACHILAR IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Razzakova D. A.

Shahrisabz davlat pedagogika instituti ta‘lim
II- kurs magistranti

Maktabgacha ta‘lim tashkilotlari ta‘lim-tarbiyaviy jarayon har tomonlama yuksak mahoratga ega bo‘lgan kadrlar faoliyatini talab etmoqda. Bugungi kunda ta‘lim olayotgan bo‘lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda mazkur ehtiyojga zarur shart sifatida qarashni talab etadi. Chunki to‘liq ish jarayoniga kirib borayotgan mutaxassis o‘zida kasbga oid bilimlarni shakllantirmas ekan, uning faoliyati samarasiz va eng achinarlisi, rivojlanish jarayonidagi bolalarning o‘sish sur‘atlariga putur yetishi kuzatiladi. Shuning uchun bo‘lajak tarbiyachilarni tayyorlashda bugungi kundagi global muammolarga yechim topa oluvchi, faoliyatini hamisha mazmunli bo‘lishini ta‘minlovchi pedagog sifatida shakllantirish muhim sanaladi. Bo‘lajak tarbiyachilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashda kasbiy kompetensiyalarning tarkib toptirilishiga alohida e‘tibor qaratiladi. Kompetentlik ta‘limni rivojlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Shuning uchun har bir pedagog o‘zida kompetentlikning barcha ko‘rinishlarini shakllantirishi zarur bo‘ladi. Xususan, ijodiy faoliyat kasbiy yetuklikni shakllantiruvchi sifatlardan biri sanaladi.

Maktabgacha ta'lim yo'nalishida bo'lajak kadrlar salohiyatini oshirishdan maqsad bu - bolani maktab ta'limi jarayoniga har tomonlama tayyorlashdan iborat. Bolalarning intellektual shaxs bo'lib shakllanishida maktabgacha yosh davri muhim o'rinni egallaydi. Xususan 5 yoshga qadar bolada barcha shaxsiy sifatlar deyarli tarkib topib, rivojlanib bo'lishini hisobga oladigan bo'lsak, demak, maktabgacha ta'lim sohasida yangicha yondashuvlarga asoslangan ta'lim-tarbiya texnologiyalar sifatini yanada chuqurlashtirish naqadar zaruriy jarayon ekanligi anglab yetiladi. Bugungi kunda ta'lim sohasida ommalashib borayotgan yo'nalish sifatida **integrativ yondashuv** o'ziga xos o'ringa ega. Chunki bo'lajak tarbiyachilarda ma'naviy-axloqiy tarbiya va zamonaviy ta'lim sharoitlarini tashkil etishda integrativ yondashuv asosidagi loyihalarini yaratish ta'lim sifat-samaradorligini oshiradi. Talabani kasbga tayyorlik darajasi deganda, uning mutaxassislikka oid bilimlari, axloqi hamda ijodiy rivojlanish ko'rsatkichlari nazarda tutiladi. Ayrim sabablar natijasida bu xususiyatlar barcha talabalarda bir maromda rivojlanmasligi mumkin. Integrativ yondashuvni joriy qilish natijasida talabalarning har tomonlama kasbiy faoliyatga tayyorlik xususiyatlarining rivojlanishiga erishiladi. Jahonning ko'plab mamlakatlarida rivojlantirib kelinayotgan bu tizim bir qator afzalliklarga ega. Shuning uchun ta'lim samaradorligini oshirish va talabalarda ijodiy tashabbuskorlik sifatlarini takomillashtirishga qaratilgan ta'limning noan'anaviy metodlari qatorida integrativ yondashuv asosidagi ta'limning ahamiyati dolzarb o'rinda turibdi.

Bo'lajak tarbiyachilar kasbiy faoliyati davomida bolalarni kelgusida tabiiy, aniq va ijtimoiy-gumanitar fanlarni to'g'ri o'zlashtirib borishlariga yordam beruvchi fundamental bilimlarni ular ongiga singdirishda integrativ yondashuvdan foydalanish yuqori samara beradi. Integratsiyani bilimlarning o'zaro uyg'unlashuvi, bir-birini to'ldiruvchi va bir-birini tushuntiruvchi bilimlar yig'indisi, deb olsak, uning tub mohiyatini aniqlash osonroq kechadi. Integratsiya ta'lim maqsadi sifatida olam tizimining alohida qismlari bog'liqligini ko'rsatuvchi bilimlarni berish emas, bolani barcha elementlari bir-biriga bog'liq yaxlit olamni tasavvur qilishiga birinchi qadamlarida o'rgatishi kerak. Integratsiya - predmetli bilimlar chegarasida yangi tasavvurlarni qabul qilish vositasi. Shunday qilib, bolada olamning turli-tumanligi haqida keng tasavvur hosil qilish va uni o'rganishga nisbatan maqsadli qiziqishni shakllantirishda integrativ ta'sir usuli tarbiyachi-pedagog uchun eng maqbul yo'l bo'lib maydonga keladi.

O'qituvchining bo'lajak tarbiyachilar ijodiy individualligini oshirish bo'yicha faoliyati qo'yidagilardan iborat:

- intellektual - ijodiy tashabbus;
- bilimlar kengligi va chuqurligi intellektual qobiliyati;
- ziddiyatlarga nisbatan hushyorlik, ijodga tanqidiy yondashuv, vujudan yaratuvchilikka kurashuvchanlik qobiliyati;
- axborotlarga tashnalik, muammolardagi g'ayri odatiylikka va yangilikka bo'lgan his-tuyg'u, professionalizm, bilishga bo'lgan chanqoqlik.

Ta'limdagi interfaol usullar bugungi kunda eng samarali yondashuvlardan biri sanaladi. Interfaol usullar asosida dars jarayonini tashkil etish - bu o'quvchini mavzuga qiziqishini oshiradi, faollik ko'rsatishga turtki beradi. Integrativ yondashuv asosida bo'lajak tarbiyachilar ijodiy faoliyatini takomillashtirishda qo'yidagi usullardan foydalanish mumkin:

Amaliyot bilan bog'liq tajriba darslari. Bunday darslarni bevosita maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib borish mumkin. Bolalar psixologiyasi, ijtimoiy moslashuv fanlarining amaliy qismini shunday usullarda tashkil etish orqali, nazariyani amaliyotda sinash orqali bilimlar mustahkamlanadi. Shuningdek amaliy topshiriqlar bevosita bolalar ishtirokida o'tganligi bois, yangicha fikrlar va yondashuvlarga tayanilgan yaxlit bilimlar shakllanadi.

Mustaqil tadqiqot natijalariga asoslangan integral darslar. Bunday darslarda keyingi dars uchun topshiriq beriladi va bu topshiriqlar mazmuni o'tilajak mavzu asosidagi mustaqil izlanishga asoslanadi. Bo'lajak tarbiyachilar topshiriqni bevosita amaliyot ob'ektlarida bajaradilar va natijalarini dars jarayonida muhokama qiladilar.

Darslarda loyiha taqdimotlarini tashkil etish. Loyiha shaklini yaratish o'qituvchi tomonidan tushuntirilib turiladi. Talabalar kichik guruhlariga bo'lingan holda taqdimot yaratib, ushbu taqdimotni guruhda namoyish qiladilar.

Mazkur metodlarga yana qo'shimchalar kirgizish va yanada boyitish mumkin. Muhimi, barcha faoliyatlar bir yoqlama emas, ko'p turdagi faoliyatlardan tashkil topishi va bu faoliyatlarda mavzuga turli tomondan yondashuv tarkib topsin.

Fanlarni integratsiyalash tendensiyasi, materiya harakatining o'zaro aloqa shaklini anglash va uning organik birlikda tuzilishini ilmiy metodologik asoslari orqali tushuntirishdan iborat.

Integratsiyalashgan ta'lim global texnik, texnologik, iqtisodiy ekologik muammolarni yechishga imkoniyat yaratadi. Shuning uchun integratsiyalashgan bilimlarga ega bo'lgan shaxslarni shakllantirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.A.Mavlonova. N.H.Rahmonqulova. "Boshlang'ich ta'limni integratsiyalashgan pedagogikasi" Toshkent – "ILM ZIYO" 2009 y. 56 b.
2. F.A.Boltayeva. The Essence of Integrating Innovative Technologies in Preschool Education. Pindus Journal Of Culture, Literature and ELT. 110 b
<https://literature.academicjournal.io/index.php/literature/article/view/256>
3. A. Munavvarov tahriri ostida. Pedagogika. – T.: O'qituvchi, 1996. –200 b.
4. Nishonova Z. Mustaqil ish rivojlanganligining psixologik mezonlari. Xalq ta'limi. - 2001. -3. –B.64-69.
5. Musaev U.D. Integratsiya - ta'lim jarayonini optimallashtirishning muhim printsiplari. // J. Xalq ta'limi, 2002. № 6. - 4-6 bet.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA RIVOJLANTIRUVCHI EKOLOGIK MUHITNI TASHKIL ETISH

Rizayeva M.M.

MTTDMQTMOI katta o'qituvchisi.

Maktabgacha yoshda shaxsning umumiy madaniyatiga poydevor qo'yiladi, Davlat talablari va Davlat o'quv dasturiga muvofiq, maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik asoslarni shakllantirish nazarda tutilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalar o'simliklar, hayvonlar, insonni tirik mavjudotlar, tabiat olamidagi, inson va tabiat o'rtasidagi bog'liqlik va aloqalar haqida; sog'lomlashtiruvchi, kognitiv, axloqiy, estetik, amaliy singari tabiat qadriyatlarining xilma-xilligi; tabiat insonning yashash manzili ekanligi haqida boshlang'ich bilimlarga ega bo'ladilar. Bolalarga ekologik ta'lim va tarbiya berish – hozirgi zamonning o'ta muhim muammosi hisoblanadi: insonlarning ekologik tafakkuri va ekologik madaniyatigina sayyoramizni va insoniyatni bugungi inqirozdan olib chiqishga yordam beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik ta'limi va tarbiyasini muvaffaqiyatli tashkil etish uchun shunga munosib muhitni yaratish katta ahamiyatga ega. Boy ekologik muhit bolalarda ekologik tasavvur va ekologik madaniyat samarali shakllanishining eng muhim shartidir. Ekologik ta'lim va tarbiya bo'yicha uslubiy jihatdan barkamol rivojlanish muhiti "maktabgacha ta'lim muassasalari xodimlari tomonidan ikki holat tushunilishini anglatadi: hayvonlar va o'simliklar hayotiga ekologik yondashuv hamda maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalash metodikasining o'ziga xos xususiyatlari". Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik ta'lim va tarbiya berish uchun rivojlantiruvchi muhit O'zbekiston Respublikasi Davlat o'quv dasturi va Davlat talablariga muvofiq shakllantiriladi. Bola MTTda his etgan muhit nafaqat ekologik ta'lim, balki maktabgacha ta'lim tizimining me'yoriy hujjatlarida nazarda tutilgan bola faoliyatining barcha ko'rinishlari bo'yicha o'qitish va tarbiyalash uchun xizmat qilishi kerak. Bu muhitning tuzilishi bolaning qiziqish va ehtiyojlariga javob berishi hamda uning hissiy yetukligini

ta'minlashi kerak. MTT pedagoglari va butun jamoasining vazifasi o'z MTTda ekologik muhitni yaratishga katta e'tibor berishdan iborat. Rivojlantiruvchi ekologik muhitni tashkil qilishda bir necha darajalarni mo'ljallash mumkin.

Ekologik ta'lim va tarbiya bo'yicha ta'lim-tarbiya faoliyatini rejalashtirish Dasturni amalga oshirish va har bir bolada asosiy kompetensiyalarni shakllantirishni ta'minlashning muhim qismi hisoblanadi. Ekologik ta'lim-tarbiya faoliyati tematik reja bilan omuxtalashtiriladi va kun davomida, shu jumladan, zarurat tug'ilganda, rejim vaqtlarida amalga oshiriladi. Material pedagog tomonidan bolalarning individual va yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda "oddiydan murakkabga" tamoyiliga muvofiq rejalashtiriladi. Masalan: bolalarning ko'nikma va malakalari ortib borishi bilan o'simliklar va hayvonlarga g'amxo'rlik qilish faoliyati mazmuni murakkablashtirishi mumkin. Ekologik ta'lim va tarbiyada rivojlanish sohalarini integratsiyalash maktabgacha yoshdagi bolalarda dunyoning yaxlit manzarasini shakllantirishni ta'minlashga imkon beradi, bilim sifati ortishiga xizmat qiladi, rivojlanish markazlarida ta'lim-tarbiya faoliyati mazmunini kuchaytiradi, shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish jarayonidagi faollikning rivojlanishiga hissa qo'shadi. MTT sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik madaniyati asoslarini shakllantirish uchun ekologiyani barcha rivojlanish markazlarida bolalar bilan ishlashning turli shakllari va usullari orqali integratsiyalash, ekologik ta'lim va tarbiyaning yaxlit tizimini yaratish zarur.

Rejalashtirishda pedagogga rivojlanish markazlari va rejim vaqtlariga (ertalab va kechqurungi sayr, ovqatlanish) ekologik ta'lim va tarbiya elementlarini kiritish, ijodiy yondashuvni namoyon etish, bolalarning yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olish tavsiya etiladi. Davlat talablari va Davlat o'quv rejasi maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim-tarbiya jarayonining mazmuni va tashkillashtirilishini belgilaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik ta'limi mazmunida ekologiyani uchta asosiy sohalarini bo'yicha dastlabki bilimlar ajratib ko'rsatiladi: umumiy ekologiya; amaliy ekologiya; ijtimoiy ekologiya. Har bir rivojlanish markazida bolalarning yoshiga mos keladigan ekologik mazmundagi o'yinlar, bolalar tadqiqoti uchun asbobuskunalar, kuzatish kalendarlari, ijodkorlik uchun materiallar, kolleksiyalar, mehnat faoliyati uchun jihozlar, bolalar ijodiyoti natijalari mavjud bo'ladi. Bularning barchasi kuzatuvchanlik, qiziquvchanlik, fantaziya, tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishni rivojlantirishga yordam beradi. Bu markazni tabiiy yorug'lik yetarlicha tushadigan joyga joylashtirish maqsadga muvofiq, chunki bu yerda xona o'simliklari (gullar), shuningdek akvarium, qushlar bo'lishi nazarda tutiladi. Bundan tashqari, turli tajribalar o'tkazish uchun mustahkam pishiq sirt (stol) bo'lishi tavsiya etiladi.

Guruh xonalarida bolalar faoliyatining har xil ko'rinishlari: o'yinlar, konstruksiyalash, jismoniy harakatlar, ijodiy faoliyat uchun maydonlar ajratish lozim. Guruhda "Fan va tabiat" rivojlanish markazini yaratish alohida e'tiborga loyiq. U o'simliklarning turli-tuman xillari va hayvonlarning bir turini o'z ichiga olishi kerak. O'simliklarni shunday tanlash kerakki, bolalarga uning organlar tuzilishi xilma-xilligi (poyalari barglari, gullari), yashash sharoitiga bo'lgan talablarining turfaligi, parvarish qilish va ko'paytirish usullarini ko'rsatish mumkin bo'lsin. Pedagoglar rivojlanish markaziga "injiq" bo'lmagan, alohida, yaratish qiyin bo'lgan sharoitlarni talab qilmaydigan va shu bilan birga bolalarning atrof-muhit va tabiatshunoslik bo'yicha bilimlarini boyitishga xizmat qiladigan o'simliklar va hayvonlarni kiritishlari lozim. Rivojlanish markazining barcha obyektlari xavfsiz bo'lishi: zaharli, muammo tug'diruvchi bo'lmasligi zarur. Bu bolalarni mustaqil ravishda ularni kundalik parvarish qilishga jalb etish imkonini beradi, natijada har qanday ekologik savodxon shaxs uchun zarur bo'lgan mehnat ko'nikmalari shakllanishi ta'minlanadi. Jonli tabiatning "o'ziniki bo'lib qolgan" obyektlari bilan kundalik aloqa bolalarda kuzatuvchanlik, qayg'urish qobiliyatini rivojlantiradi va eng muhimi, yashil do'stlarining holati uchun javobgarlik hissini shakllantiradi: agar biz ularga yordam bermasak, ularga boshqa hech kim yordam bermaydi, chunki bu yerda bizdan boshqa hech kim yo'q.

Boshqa iqlim zonalari haqidagi bilimlarni to'ldirish uchun guruh xonasida barcha asosiy tabiiy landshaftlar: tekislik, tog', cho'l, dengiz suv havzasining yirik modellarini yaratish mumkin. Bu yerda ona Yerimizning tarixini ham tasvirlanishi mumkin. Ushbu maketlarni yaratishda

pedagoglar, bolalar va ota-onalar ishtirok etadilar. Yig'ilgan tabiiy materialdan nafaqat tabiiy fanlarga doir boshlang'ich tushunchalarni shakllantirishda, balki tasviriy va mehnat faoliyati uchun ham qo'llash mumkin. Guruhlararo daraja. Ushbu darajada MTT imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda tabiat yo'laklari, zallar, xonalari, ekologik xonalar, laboratoriyalarni tashkil etish tavsiya qilinadi. Bolalar bu yerga nisbatan qisqa muddatga muayyan faoliyatni amalga oshirish uchun kelishadi. Bo'sh joy yoki xona mavjud bo'lgan taqdirda ekologik muhitning guruhlararo darajasi bolalar bilan ekologik ishlar olib boriladigan ekologik xona sifatida taqdim qilinishi mumkin.

Ushbu xonada bolalarning samarali faoliyati va bolalar ishlarining ko'rgazmalari uchun joy ajratish tavsiya etiladi. Bolalar uchun ekologik mavzudagi kitoblar, geografik atlaslar, globus, hayvonlarni qaysi turga mansubligini aniqlovchi qo'llanmalarni o'z ichiga olgan kutubxona ham joy olishi mumkin. Shuningdek, minerallar, qobiqlar, patlar, jun, terilar va boshqa to'plamlar ham bo'lishi mumkin.

Bugungi kunda bolalar bilan hasharotlar va boshqa hayvonlarning kolleksiyalarini tuzish tavsiya etilmasligi bois tayyor kolleksiyalardan foydalanish mumkin. MTTda kichik joy yoki xonani ajratish imkoni bo'lsa, har bir bolaning o'z joyi bo'lgan laboratoriya tashkil etish mumkin. Bola bu joyni tartibda saqlashi talab etiladi. Tajriba o'tkazish paytida bolalarga uning ismi va familiyasi qayd etilgan nishon va maxsus kiyim (fartuk) kiyishlari tavsiya etiladi. Laboratoriyada tajriba o'tkazish uchun oddiy jihozlar bo'lishi tavsiya etiladi: idish (stakan, naychalar, tarelka va boshq.), mikroskop, lupalar, xavfsiz termometrlar, barometr, qum soati, filtr qog'ozi va boshqa materiallar. Ekologik xonada guruhlararo jonli burchakni hosil qilish mumkin. U yerda bizning sharoitimizda insonsiz yashay olmaydigan hayvonlar: to'lqinsimon to'tiqushlar, kanareykalar, manzarali baliqlarni boqish mumkin. Bu yerda turli o'lchamdagi bir nechta akvariumlarni saqlash mumkin.

MTTda ekologik ta'lim va tarbiya yaxlit pedagogik jarayonning bir qismi bo'lib, unda Davlat o'quv dasturiga muvofiq, asosiy va yetakchi faoliyat turi o'yin hisoblanadi. O'yin bu bolani o'z-o'zi va atrofidagi dunyoni o'rganishga undashning tabiiy usuli hisoblanadi. O'yin shaxsiyatni boyitadi va rivojlantiradi, shuning uchun u ekologik ta'limda keng qo'llanilishi kerak. Aynan o'yin bolalarning ekologik tarbiyasida muhim rol o'ynaydi, uning yordamida maktabgacha yoshdagi bolalarda asosiy ekologik tushunchalar tizimlari shakllanadi hamda obyektlar va tabiat hodisalariga ongli ravishda to'g'ri munosabatda bo'lish tarbiyalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni O'RQ-595-son, 16.12. 2019-y.
2. "O'zbekiston Respublikasida ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori № 434, 27.05. 2019-y.
3. "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori PQ4312-son, 08.05.2019-y.
4. "O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablarini tasdiqlash haqida"gi O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha Ta'lim Vazirining buyrug'i. Ro'yxat raqami № 3032. 03.07.2018-y.
5. Grosheva I., Yestafyeva L., Maxmudova D., Nabixanova Sh., Pak S., Nazarova V. G., Abdunazarova N., Isxakova M., "Ilk qadam" Maktabgacha ta'lim muassasalari uchun Davlat o'quv dasturi, to'ldirilgan ikkinchi nashr, 3.2. bob, Toshkent-2021.
6. Kiryanova R. A. Maktabgacha ta'lim muassasasida mavzuni rivojlantiruvchi muhitni qurish tamoyillari. – M.: Detstvo-Press, 2010.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TA'LIM DASTURLARINI ISHLAB CHIQISH

Rustamova M. E.
MTTDMQTMOI, katta o'qituvchi.
Fayzullaeva M. Z.
MTTDMQTMOI, katta o'qituvchi.

O'zbekistonda maktabgacha ta'limning zamonaviy tizim shakllarining variativligi, jamiyat va shaxsning ehtiyojlariga moslashuvchan munosabat, bolalar uchun maktabgacha ta'limning yangi turlarining paydo bo'lishi har xil pedagogik xizmatlar bilan tavsiflanadi.

Maktabgacha ta'limda bolalar ta'limi samaradorligi va sifatiga ta'sir etuvchi omillar orasida O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari va "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi muhim ahamiyatga ega. Bular pedagoglarning ijodiy faoliyati uchun qo'llanma hisoblanib, maktabgacha ta'limda ta'lim va tarbiya jarayonining mazmunini belgilaydi. Maktabgacha ta'limning ilmiy va metodik tushunchasini aks ettirib, bola rivojlanishining barcha asosiy sohalarida tarkib topadi.

O'zbekistonda zamonaviy maktabgacha ta'limning o'ziga xos xususiyati shundaki, uning variativligi, ya'ni har xil turdagi maktabgacha ta'lim tashkilotlari: umumiy turdagi davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari, ko'p tarmoqli ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari va qo'shma turdagi maktabgacha ta'lim tashkilotlari, tayanch bir yillik o'quv guruhlari, uy sharoitida oilaviy shakldagi guruhlari mavjud. O'zbekistonda maktabgacha ta'lim kunduzgi va qisqa muddatli guruhlarda ko'rinishida maktabgacha ta'lim xizmatlarini taqdim etish shakllarining variativligi bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, ta'limning har xil turlari va taqdim etilayotgan xizmatlar shakllariga qaramay, ularning barchasi umumiy maqsad va vazifalarga ega.

Maqsadlar:

- bolaning ta'lim olish huquqini amalga oshirishni ta'minlash;
- bolani jismoniy, aqliy va ma'naviy rivojlantirish;
- bolaning umumiy ta'limda o'qishni davom ettirishiga tayyorgarligini ta'minlash.

Vazifalar:

● bolalar, shu jumladan, alohida ehtiyojli bolalar uchun qulay muhit yaratish, ularning individual ta'lim dasturlari asosida ta'lim olishini ta'minlash, shuningdek, zamonaviy inklyuziv maktabgacha ta'lim va tarbiya ehtiyojlarini qondirish;

● bolalarda Vatanga muhabbat, oilaga hurmat tuyg'ularini shakllantirish;

● o'z xalqining milliy, tarixiy, madaniy qadriyatlariga, atrof-muhitga hurmat asosida tarbiyalash;

● bolalarning turli millat vakillarining urf-odatlarini haqidagi bilimlarini shakllantirish

MTTda ta'lim dasturlarini ishlab chiqish

- bolaning shaxsiyatini shakllantirish, uning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish;
- bolaning ijtimoiy moslashishini va boshlang'ich ta'limga tayyorligini ta'minlash;
- oilalar va mahalliy hamjamiyat bilan hamkorlik aloqalarini o'rnatish;
- ta'limga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini joriy etish.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun mo'ljallangan "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi maktabgacha ta'limning mazmuni, uning darajasi va yo'nalishini belgilaydi. Shunday qilib, "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim uchun turli muqobil namunaviy ta'lim dasturlarini ishlab chiqish uchun asosdir. Ta'lim jarayonining yaxlitligiga respublikaning har bir mintaqasidagi maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun hududiy ta'lim dasturlarini yaratish va qo'llash orqali erishish mumkin.

Bu esa bolalarning hayoti va ta'limini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda, O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablarini bajarishga yordam beradi. Ta'kidlash kerakki, variativlikni yaratish

turli ilg'or g'oyalar, yondashuvlar maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'limiga yaxshi kirib borishi, barcha madaniy xilma-xillik, hududiy tarkibiy an'analar dasturlarida aks ettirishga, mahalliy jamoada yashaydigan bolalarning alohida ehtiyojlari va manfaatlarini bilishga va tushunishga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'limda variativlikning mavjudligi ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari uchun katta imkoniyatlar yaratadi.

Pedagogik tizim variativlik darajasining ko'rsatkichlari quyidagilardan iborat:

- unda bolalar uchun bir nechta bir xil yaxshi va qulay dasturlar variantlari mavjudligi (teng darajada yaxshi variantlarning ko'pligi);
- bolalar uchun ta'lim olish variantlaridan birini tanlash imkoniyati mavjudligi;
- tizimning moslashuvchanligi (tarbiyalanuvchining ta'lim ehtiyojlariga mos o'zgartirishlar qilish uchun sharoit yaratish).

O'zbekistonda maktabgacha ta'lim sohasida maktabgacha ta'lim xizmatlarini taqdim etish turlari va shakllarining variativligi ta'minlanadi, deb qayd etilgan. Ta'lim dasturlarining mazmuni va ularni amalga oshirishda variativligi har bir maktabgacha ta'lim tashkiloti, hatto har bir pedagog o'z ta'lim dasturlarini yaratishi va ularni amalga oshirishning turli usullaridan foydalanishi mumkinligini anglatadi. Variativlikning asosiy sharti – “Ilk qadam” davlat o'quv dasturining asosiy tamoyillari va talablariga, shuningdek, Davlat talablariga, ya'ni barcha maktabgacha ta'lim tashkilotlari bolaning rivojlanishida ta'minlashi shart bo'lgan talablarga rioya qilish zaruratidir.

Turli xil ta'lim dasturlari mavjud. Zamonaviy maktabgacha ta'lim dasturlari variativ va alternativ; eksperimental; mintaqaviy yoki mahalliy (ya'ni hududiy); asosiy va qo'shimcha; taxminiy; kompleks va partial dasturlar; ishchi dasturlar sifatida tasniflanadi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti va alohida pedagoglarning o'zi uchun biron-bir dastur turini to'g'ri tanlab olishlari uchun turli ta'lim dasturlarining xususiyatlari haqida qisqacha tavsif beriladi.

Variativ o'quv jarayon – bu ta'lim maqsadlarini faoliyat, muloqot vositalari va usullarini, shaxsning maqsadlariga mazmunli munosabatni, ta'lim jarayonini tanlash sharoitida amalga oshiradigan ta'lim ishtirokchilarining o'zaro bog'liq faoliyati. Shuningdek, biz bugun madaniy merosga tobora ko'proq e'tibor qaratmoqdamiz.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari guruhlarida pedagoglar duch keladigan madaniyatlar, tillar, urf-odatlarining xilma-xilligi, pedagoglar, ota-onalar va ta'lim tashkilotlarining ta'sisчилari eng munosib dasturlarni tanlashi, bundan tashqari, ular ta'lim mazmunini paydo bo'layotgan ta'lim holatiga muvofiq qurishlari kerakligini talab qiladi.

Variativlik shaxsni rivojlantirish bo'yicha yagona strategiya bo'lishi mumkin. Ta'limning variativligi ta'limni individuallashtirishning eng yuqori darajasini ta'minlashga qaratilgan.

Variativ ta'lim jarayoni – ta'lim maqsadlarini amalga oshirishda mazmunini, faoliyat va muloqot usullarini, shaxsning maqsadlarga, ta'lim mazmuni va jarayoniga munosabatini tanlash sharoitida ta'lim ishtirokchilarining o'zaro faoliyatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrda "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida"gi 802-son qarori.

2. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari – T.: 2020

3. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi – T.: 2022

4. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim dasturlarini ishlab chiqish T.: 2022, 8-13 betlar

SHAXSGA YO‘NALTIRILGAN YONDASHUV ASOSIDA “ILK QADAM” DAVLAT O‘QUV DASTURIGA MUVOFIQ SAYRNI TASHKIL QILISH VA REJALASHTIRISH

Rustamova M. E.
MTTDMQTMOI katta o‘qituvchisi,
Fayzullaeva M. Z.
MTTDMQTMOI katta o‘qituvchisi.

Tarbiyachining sayrdagi asosiy vazifasi bolalar uchun faol, mazmunli, xilma-xil va qiziqarli faoliyatni tashkil etishdir.

Har bir yosh guruhining kun tartibida ikkita sayr amalga oshiriladi: kunning 1-yarmidagi va kechki sayr (ochiq havoda bolalarning ertalabki qabulini hisobga olmaganda).

Kunning 1-yarmidagi sayrning vazifasi - tashkil etilgan ta'lim faoliyatidan keyin kuchni tiklash, maksimal ijobiy quvvatni olish, kayfiyatni ko'tarish, bu o'z navbatida boshqa sharoit va faoliyatlarda bolaning muvaffaqiyatli jismoniy va aqliy rivojlanishini ta'minlaydi.

Sayr paytida ta'lim-tarbiya ishlarining mazmunini rejalashtirayotganda pedagog bolalarning tinch va harakatli faoliyatlarini teng ravishda almashtirishni, sayr davomida jismoniy faollikni to'g'ri taqsimlashni, quyidagi taxminiy tuzilishga rioya qilishni ta'minlaydi:

- tabiatda kuzatuv yoki tadqiqot,
- mehnat faoliyati,
- harakatli o'yinlar, harakatlarni rivojlantirish ishlari,
- bolalarning mustaqil faoliyati.

Kuzatish. Bu faoliyat har kuni kunning birinchi yarmidagi sayrda rejalashtiriladi. Kuzatuvlar ob-havo sharoiti va yilning fasllariga qarab rejalashtirilishi kerak. Kuzatuvlar qisqa muddatli va uzoq muddatli bo'lishi mumkin. Kattalar tashabbusi bilan ham, bolalarning xohishiga binoan o'tkazilgan kuzatuvlar jarayonida estetik tasavvur, aqliy faoliyat rivojlanadi, atrof-muhitga, bilim olish faoliyatiga qiziqish shakllanadi. Kuzatuv turlari:

● Tevarak - atrofnı kuzatish (jonsiz narsalar: toshlar, suv, quyosh, bulutlar...). Bolalarning hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilish bo'yicha yo'riqnomasiga e'tiborni qaratmoqchimiz. Masalan, uch yoshgacha bo'lgan bolalar bilan, osmonni kuzatish mumkin emas, chunki bu yoshdagi bolalarda hali muvozanat hissi shakllanmagan.

● Jonli tabiatni kuzatish (gullar, daraxtlar, butalar, hasharotlar, qushlar, hayvonlar).

● Avtotransportni kuzatish. Kichik va o'rta guruhlarda bolalar harakatlanayotgan transport vositalarini tomosha qilishadi. Katta va tayyorlov guruhlarida bolalar transportni kuzatish uchun sayrga chiqariladi (MTT ma'muriyatining ruxsati bilan). Kuzatuvning ushbu turida bolalarni yo'l harakati qoidalari va ko'cha odobi bilan tanishtirish uchun mukammal ish olib borish kerakligini esdan chiqarish kerak.

● Kattalar mehnatini kuzatish. Kichik va o'rta guruhdagi bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotida faoliyat ko'rsatayotgan kattalar mehnatini kuzatadi. Avval ular kattalarning mehnat faoliyati va bu faoliyat natijasini kuzatadilar. Keyin kattalar o'z ish joyida qanday mehnat qilishga harakat qilishini kuzatadilar. O'rta guruhning oxiridan boshlab bolalar ekskursiyalarga chiqishadi (MTT ma'muriyatining ruxsati bilan).

Kuzatish o'rniga tadqiqot tadbirlarini rejalashtirish mumkin. Chunki bu holda bola ham kuzatadi, ham o'zaro aloqa qiladi ham xulosa chiqaradi. Tajribalar turli xil materiallar yordamida yil fasllari hisobga olinib amalga oshiriladi: qishda qor, muz bilan tajriba o'tkazish mumkin; yozda quyoshda qizigan toshlar bilan suvning qanday bug'lanishini, yupqa barg, o't, nam matoning tez qurib ketishini kuzatish misolida bolalarni harorat qancha yuqori bo'lsa, namlik tezroq bug'lanadi, degan xulosa chiqarishiga yordam berish va hokazo. Faqat bolalarning hayoti va sog'lig'i xavfsizligini ta'minlashga e'tibor qaratish kerak.

Bolalarning mehnat faoliyati. Mehnat faoliyatining hajmi va mazmunini rejalashtirishda, pedagog, bolalarga tabiatda ba'zi amaliy ko'nikmalarni o'rgatish bilan birga, ularning o'simlik, hayvonlarga g'amxo'rlik qilish qoidalari bilan tanishishini ta'minlashi kerak, bolalarni ushbu faoliyatda tashkil etish usullari, ishlarning ketma-ketligi, bajarilgan ishdan qoniqish hissini rivojlantirishga yordam beradigan texnikalar haqida o'ylashi kerak. Mehnat faoliyatini tashkil etish shakllari frontal yoki kichik guruhda bo'lishi mumkin.

Harakatli o'yinlar. Sayr davomida harakatli o'yinlar muhim o'ringa ega bo'lib, unda guruhning barcha bolalari ishtirok etadilar. Shu maqsadda pedagog bolalarning o'yinlarga bo'lgan qiziqishini uyg'otadi, uni maftunkor qiladi. O'yinda bolalarning bemaol faol qatnashishi ularda quvnoq kayfiyatni oshiradi va uning pedagogik samarasini ta'minlaydi. Harakatli o'yinlar sonini bitta yoki ikkita rejalashtirish kerak (biri harakatli, ikkinchisi kam harakatli). Agar bolalarda boshqa harakatli o'yinlarni o'ynash istagi bo'lsa, ularni ham o'ynash mumkin, ammo faqat ikkitasi rejalashtiriladi.

Harakatli o'yinlarni tanlashda asosiy harakatlar turiga e'tibor berish kerak. Issiq mavsumda uloqtirish, emaklash, yuqoriga chiqish kabi harakatli o'yinlar berilishi kerak. Sovuq havoda – yugurish, sakrash bilan bog'liq o'yinlar. Pedagog o'yinnitashkillashtirish va o'tkazishda nafaqat rahbarlik qiladi, balki o'yinda eng mas'uliyatli rolni bajaradi. Bitta o'yinning davomiyligi 7-15 daqiqa (bolalarning yoshiga va ob-havo sharoitlariga qarab). Guruhning barcha tarbiyalanuvchilari harakatli o'yinlarda qatnashishi juda muhimdir. Buning uchun faqat bolalarga tanish bo'lgan o'yinlar o'ynash rejalashtiriladi. Bolalar jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida yangi o'yinlar bilan tanishadilar.

Sayrda harakatni rivojlantirish o'yinlar va jismoniy mashqlarni takomillashtirish, bolalarning harakat faolligini oshirishga hissa qo'shishi kerak. Shu bilan birga, o'yinlar va mashqlar uchun to'g'ri vaqtni tanlash muhim (bu individual va kichik guruhlar uchun ham bo'lishi mumkin).

Bolalarning mustaqil faoliyati ko'chma material, o'yinchoqlar bilan. Bu vaqt bolalarni o'zini namoyon qilish vaqti. Bolalarda o'z-o'zidan syujetli o'yinlarni o'ynash istagi paydo bo'ladi, kimdir yakkalanib o'tiradi, ko'proq faol bolalar harakatli o'yinlarda va sport va musobaqalarda o'z faoliyatini davom ettiradilar.

Bu bola tanasining tabiiy faol dam olishi, psixologik yengillikning turidir. Shu sababli, bolalarning mustaqil faoliyati vaqti hisobiga, tinch o'yinlar, harakatli o'yin faoliyatlarini amalga oshirishga yo'l qo'ymaslik kerak. Rejada bolalarning mustaqil faoliyati aks ettiriladi, ammo tarbiyachi tomonidan yoritilmaydi, chunki bu vaqtda bolalar mustaqil faoliyatini o'zi tanlaydi. Pedagog bolalar uchun faol, mazmunli, xilma-xil va qiziqarli faoliyatlarni ta'minlashiga alohida e'tibor berish kerak: o'yinlar, mehnat, kuzatuvlar, ular davomida bolalar jamoasi shakllantiriladi, ijobiy xulq-atvor ko'nikmalari shakllanadi va tarbiyalanadi, bolalarning atrofdagi tabiat va jamoat hayoti haqidagi bilimlari to'planadi.

Kechki sayrning mazmuni bolalarning avvalgi barcha faoliyatlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi va ertalabki sayr bilan mos keladi. U ko'proq ixtiyoriy va erkin bo'ladi. Bolalarni kechki sayrga olib chiqib, pedagog kuzatuvlar, o'yinlar, mehnat, jismoniy mashqlar va harakatli o'yinlarni tashkil qiladi. Ammo, shuni yodda tutish kerakki, kechqurun bolalarning asab tizimini hayajonlantiradigan o'ta harakatli o'yinlarni o'ynamaslik kerak. Ushbu davrda bolalarning turli xil o'yin faoliyati asosiy o'rinni egallaydi. Shuning uchun u rejada yoritilmaydi.

Sayr vaqtida pedagog bolalar bilan individual ish olib boradi: kimdir uchun u to'p bilan o'yinni (nishonga otish), boshqalar uchun muvozanatni saqlashga jismoniy mashqlar (to'nkadan sakrash, daraxtlar orasida yurish va tepalikdan yugurish mashqlarini) tashkil qiladi.

Sayr paytida bolaning nutqini rivojlantirish bo'yicha ishlar olib boriladi: masal yoki kichik she'rni yodlash, talaffuz qilish qiyin bo'lgan tovushni tuzatish va hokazo. Pedagog bolalar bilan musiqa mashg'ulotida o'rgangan qo'shiqning so'zlari va musiqasini yodga olishi mumkin.

Sayrda umumiy faoliyat bilan bir qatorda har xil maqsadlardagi yakka ishlar amalga oshiriladi:

◇ uyatchanlikni yengish;

- ◇ kuzatishni rivojlantirish;
- ◇ mehnatsevarlik, mehnat ko‘nikmalarini rivojlantirish;
- ◇ nutqni rivojlantirish;
- ◇ sport elementlarini rivojlantirish;
- ◇ matematika, atrof olamga qiziqadigan bolalarga e‘tibor qaratish.

Ular o‘ylab topgan vazifalar, hikoyalar, topishmoqlarni tinglash.

Ishni tashkil etish shakli individuallikdir, ammo ba‘zi hollarda ishni kichik guruhlarda tashkil etish orqali bajarish mumkin. Sayr paytida yakka ishlashni amalga oshirishda mavsumiylik va ob-havo sharoitini hisobga olish kerak.

Kunning barcha jarayonlarida bolalar bilan yakka tartibda ishlash rejalashtiriladi (madaniy va gigienik ko‘nikmalarni rivojlantirish, nutqni, mustaqil harakatlarni rivojlantirish va boshqalar) va pedagog kun davomida, kun tartibining barcha daqiqalarida, har qanday faoliyatda olib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2020 yil 22 dekabrda qabul qilingan “Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 802-son qarori.
2. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablari – T.: 2020, 9-12 betlar.
3. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi – T.:2022, 48-76 betlar.

BOLALARDA OVQATLANISH KO‘NIKMALARINI TO‘G‘RI SHAKLLANTIRISH

Ro‘ziyeva Sh.M.

MTMDMQTMOI “Maktabgacha ta’lim metodikasi” kafedrasida katta o‘qituvchisi.

Bugungi kunda “O‘zib kelayotgan yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalash borasidagi mavjud muammolarni hal etish, ta’lim va tarbiya samaradorligini zamon talablari asosida ta’minlash, uni dunyo talablari darajasiga olib chiqishga erishish, yosh avlodga ta’lim-tarbiya berishda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayanish orqali ta’lim-tarbiyaning mohiyati, mazmunini shakllantirish va takomillashtirish, maktabgacha ta’lim pedagogikasi fanining qoida va qonunlarini xalqimizning boy tajribalari asosida boyitib borish va uning yangi qirralarini izlash” maktabgacha ta’lim pedagogikasi oldida turgan dolzarb muammodir.

Bevosita maktabgacha ta’lim tashkiloti muhitida shakllangan bolaning rivojlanish xususiyatlariga mos ko‘nikmalar uning keyingi hayotida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ya’ni odam shaxsining rivojlanishi bir qancha bosqichdan o‘tadi. Har bir navbatdagi bosqich avvalgisiga bilan mustahkam bog‘liq bo‘ladi, avval erishilgan bosqich yanada yuqoriroq, bosqichning tuzilishiga uzviy tarzda qo‘shiladi. Ilk yosh bosqichida shakllangan rivojlanish odam uchun vaqtincha emas, doimiy ahamiyatga ega bo‘ladi.

Insonda aynan bolalik chog‘ida ovqatlanish ko‘nikmasi shakllanib boradi. Shuning uchun aynan bolalarda ovqatlanish ko‘nikmalarini to‘g‘ri shakllantirish zarur.

Ilmiy adabiyotlarda “ko‘nikma” tushunchasiga quyidagi ta’rif beriladi:

“O‘quvchi yoki talabning o‘zlashtirgan bilimlari asosiy muayyan amaliy harakatni bajara olish faoliyati”. “Biror ishda o‘tirilgan mahorat, malaka”-insonning ilgari tajribalari asosida muayyan faoliyat yoki harakatni amalga oshirish qobiliyatidir. Ko‘nikmalar amaliy faoliyatga, bilimlarni amalda qo‘llay bilishga oid faoliyatning tarkibiy qismidir. Ko‘nikma faoliyatning maqsadi va sharoitlariga mutanosib ravishda harakatni muvaffaqiyatli bajarish usullaridir. U hamisha bilimlarga asoslanadi, mahorat (malaka)ning negizi hisoblanadi. Ko‘nikma mazmunan amaliy (jismoniy) va aqliy, shaklan oddiy va murakkab turlarga ajratiladi. Amaliy ko‘nikmalar mehnat faoliyatini amalga oshirishga, aqliy ko‘nikmalar bilim olishga, uni o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan bo‘ladi.

Ko'nikmalarni bilim bilan adashtirmaslik lozim, chunki bilimlar voqelik to'g'ri aks ettirilgan hukm (mulohaza)larda ifodalanadi. Ko'nikmalar esa ko'proq aqliy va jismoniy harakatlarda mujassamlashadi»

Ushbu ta'riflardan kelib chiqib aytish mumkinki "sog'lom ovqatlanish ko'nikmasi" bu – "rivojlanishning turli bosqichlarida to'g'ri va ratsional ovqatlanish bo'yicha olingan bilimlar va tajribalar asosida shakllanadigan va takomillashib boradigan amaliy va aqliy harakatlardir".

Bugungi kunda rivojlangan davlatlarda uch yoshdan boshlab maktabgacha ta'lim tashkilotlari muhitida ota-onalar bilan hamkorlikda bolalarda turli qoidalarni bajarish, shartli reflekslar hosil qilish va boshqa usullarda bolalarda ovqatlanish madaniyatini shakllantirish lozimligi e'tirof etilmoqda.

Jumladan, tadqiqotchilar D.Birch va A.Ventura ovqatlanish odatlarida va oziq-ovqat tanlashda ota-onalarning bolalarga ta'siri kuchli ekanligini ta'kidlagan holda, bunday yondashuv bolalarning oziq-ovqatni mustaqil tanlash ya'ni avtonomiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatishini aytib o'tadi.

Bolalarning psixologik xususiyatlaridan kelib chiqqanda, garchi ota-onalar bolalari uchun hamisha ular yaxshi ko'radigan oziq-ovqat maxsulotlarini berishga harakat qilsalar yoki ma'lum maqsadlarda ularni cheklasalarda, asosiysi, "kattalar va bolalar o'rtasidagi oziq-ovqat tanlovi va hoxish-istaklar bir hil emas". Shuning uchun bolalarning o'zlarida to'g'ri ovqatlanish odatlarini, ya'ni ko'nikmalarini shakllantirish lozim bo'ladi.

Bugungi kunda dunyo mamlakatlarida bolalarda sog'lom ovqatlanish ko'nikmalarini shakllantirishga maktabgacha ta'lim tashkilotlari amaliy faoliyatini tarkibiy qismi sifatida tobora e'tibor kuchaymoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytganda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarda sog'lom ovqatlanish ko'nikmalarini shakllantirish:

- yurtimizda yosh avlod salomatligini mustahkamlash, har tomonlama sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishning o'ziga xos tarkibiy qismidir;

- bolalarda sog'lom turmush tarzi va sog'lom ovqatlanish madaniyatining muhim elementi sifatida u maktabgacha ta'lim pedagogikasining bugungi kunda dolzarb muammolaridan birini tashkil etadi;

- bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida davlat tomonidan bolalarni sog'lom ovqatlantirish uchun yaratilayotgan shart-sharoitlar bolalarda sog'lom ovqatlanish ko'nikmalarini shakllantirishning zaruriy pedagogik shart-sharoitlarini ham belgilaydi;

- maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarda sog'lom ovqatlanish ko'nikmalarini shakllantirish pedagogik jamoaning bu boradagi kasbiy mahorati va malakasini oshirishga ham xizmat qiladi;

- bugungi kunda bolalarda sog'lom ovqatlanish madaniyatini shakllantirish maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasi uchun zarur hisoblangan muhim pedagogik jarayondir. Unda O'zbekistonning o'z tajribasi, texnologiya va metodlariga ega bo'lishi xalqaro ta'lim muhitiga yanada faol integratsiyalashuv imkonini beradi. Bolaning o'sishi va rivojlanishi uning salomatligining asosiy ko'rsatkichlari hisoblanadi. O'sish va rivojlanish jarayonlarining intensivligi bolalikning asosiy xususiyati hisoblanadi. Himoya kuchlarining ishonchliligi, uyg'un jismoniy, hissiy va intellektual rivojlanish salomatlikning asosiy ko'rsatkichlari hisoblanadi. Sog'lom bola harakatchan, baquvvat, izlanuvchan bo'ladi. Atrof-muhit sharoitlariga osongina moslashadi. Bolalikning asosiy xususiyati o'sish va rivojlanish intensivligi ekanligini hisobga olish kerak. Bola qanchalik yosh bo'lsa, bu jarayonlar shunchalik intensiv davom etadi.

Ma'lumki, maktabgacha yosh jismoniy va ruhiy salomatlik asoslarini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Axir, 7 yoshgacha inson rivojlanishning ulkan yo'lini bosib o'tadi, bu uning keyingi hayoti davomida takrorlanmaydi. Aynan shu davrda organlarning jadal rivojlanishi va tananing funksional tizimlarining shakllanishi sodir bo'ladi, asosiy shaxsiy xususiyatlar, o'ziga va boshqalarga munosabat shakllanadi. Bu bosqichda bolalarda sog'lom turmush tarzi, to'g'ri ovqatlanish va sportga bo'lgan ongli ehtiyojning bilim bazasi va amaliy ko'nikmalarini shakllantirish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.Shodmonova. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. T., «Fan va texnologiya», 2008, 6-b.
2. Kayumova N. Maktabgacha pedagogika. O'quv qo'llanma. T., 2013. 29-b.
3. Pedagogik atamalar lug'ati. T., 2008.
4. O'zbek tilining izohli lug'ati. 461–bet.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBIYALANUVCHILAR ATROFIDA MA'NAVIY-ESTETIK MUHIT YARATISH IMKONIYATLARI

Safarova R.G.

“Uzluksiz ta'lim pedagogikasi va psixologiyasi”
bo'limi boshlig'i p.f.d., prof.

O'zbek xalqi o'zining ko'p asrlik tarixiy tajribasining mahsuli sifatida bola tug'ilgan dastlabki kunlardan boshlab, kamolga yetguniga qadar uning atrofida axloqiy-madaniy muhit yaratishga harakat qilgan. Bu muhit bolani ma'naviy-axloqiy, madaniy-estetik jihatdan tarbiyalashga xizmat qilgan. Mazkur muhitni yaratishga onalar va enagalar mas'ul bo'lganlar. Muhitning asosini verbal va noverbal vositalar, ya'ni, turli buyumlar tashkil etgan. Ular ona allasi, ota-ona, bobo-buvilarning erkalatuvchi so'zlari, o'yinchoqlar, keyinchalik esa turli rasmlar, manzaralar va ularga kattalarning beradigan izohlaridan iborat birliklar majmuini tashkil qiladi. Bolada estetik tasavvurning shakllanishi tabiat manzaralari bilan bir qatorda xona gullari, unga kattalarning munosabati ham muhim ahamiyatga ega.

Ota-bobolarimiz azal-azaldan bolalarning ma'naviyatini shakllantirish maqsadida ular atrofida madaniy muhit yaratishga harakat qilganlar. Buning uchun ularga turli ertaklarni o'qib mohiyatini anglatishga intilganlar. Bolalarda ertaklardagi ijobiy qahramonlar timsolida yaxshilik, ezgu amallarni bajarishga, odamlarni qadrlashga mehnatsevarlik, insonparvarlik, go'zalikka intilish, atrofdagilarni qo'llab quvvatlash, ota-onani hurmat qilish, tabiatni sevish, hayvonat olamini, ranglarni o'zaro bir biridan farqlashga o'rgatilgan. Shu asosda bolalarda sezgirlik, hozirjavoblik, zukkolik, narsa-buyumlar, voqea-hodisalarni o'zaro bir biridan farqlash ko'nikmalari jadal shakllangan. Bola hayotining dastlabki kunlaridan boshlab, ularda so'z ma'nolariga e'tibor berish ko'nikmasi shakllantirilgan. Ota-bobolarimiz “Muhit katta murabbiy” – degan qoidaga qat'iy amal qilib yashaganlar. Shuning uchun ham tarbiyaviy jarayonlarni ushbu prinsip asosida tashkil etganlar.

Har bir oilada kitobxonlikka alohida e'tibor qaratilgan. Bu sohada ota-onalarning o'zlari ibrat bo'lganlar. Ayniqsa onalar, buvilar yoki enagalar bolalarga muntazam tarzda ertaklar, dostonlar, she'rlar, rivoyatlar o'qib berganlar. Shu bilan bir qatorda bolalarning so'z zahirasini boyitishga, so'z ma'nolarini teran anglashlariga, muomala madaniyati ko'nikmalarini egalashlari alohida e'tibor qaratganlar. Ertak va doston qahramonlarning ibrati vositasida bolalar qalbiga vatanparvarlik, milliy g'urur tuyg'usi singdirilgan. Har bir bolaga u tug'ilib olamni anglay boshlagan ilk davrlaridan boshlab Vatan, millat, halq tushunchalarining muqaddasligi singdirilgan. Ota-ona, qarindosh-urug'larga nisbatan mehrli bo'lishning zarurligi anglatilgan. Bir so'z bilan aytganda bola hayotining ilk davridan boshlab ularning ma'naviy-axloqiy hamda madaniy-estetik jihatdan yetuk shaxs bo'lishlari uchun yaqin rivojlanish hududi vujudga keltirilgan. Mazkur hudud bola rivojlanib, uning dunyoqarashi boyib borgan sari kengaytirilgan. Bolani qurshab turgan muhit muntazam tarzda, dastlab ota-onalar, keyinchalik esa ham ota-onalar, enagalar va ustoz-murabbiylar nazoratida bo'lgan. Ustoz-murabbiylar, enagalar zimmasiga juda katta mas'uliyat yuklangan. Ular bolalarning ehtiyojlari qiziqishlari, iqtidorlarini juda barvaqt aniqlab, uni to'g'ri yo'naltirishga harakat qilganlar.

O'zbek xalqining ko'p asrlik etnopedagogik qadriyatlari tizimining aksariyat elementlaridan ota-onalar, enagalar va ustoz-murabbiylar xabardor bo'lganlar. Ular etnopedagogik

qadriyatlarining mazmun mohiyatini chuqur anglaganlar va uni farzandlari hamda shogirdlari ongiga yetkazishga harakat qilganlar. Ota-onalar oqshomlari farzandlari bilan birgalikda kitobxonlik qilganlar. Bunda kitoblarni shunchaki o'qib berish bilan shug'ullanmasdan, balki, birgalikda tahlil qilganlar. Farzandlarning u yoki bu obrazga bo'lgan munosabatini so'rab bilganlar. Asarlarning mazmun mohiyatini sharxlab tushuntirib berganlar. O'z navbatida farzandlardan ham o'qilgan asar haqidagi fikrlarini, ijobiy hamda salbiy qahramonlarga bo'lgan munosabatlari so'ralgan. Ota-onalar va ustoz-murabbiylar nafaqat o'qilgan badiiy asarlarni balki, bolalar tomonidan bildirilgan fikr-mulohazalarni ham har tomonlama tahlil qilib, unga o'z munosabatlarini bayon etganlar. Bolalarning fikrlariga batafsil izohlar berish asosida tuzatishlar kiritganlar. Shu bilan bir qatorda ota-onalar ham ustoz-murabbiylar ham bolaga shunchaki duch kelgan asarni o'qib bermaganlar, balki, ularning ma'naviy-madaniy, axloqiy-estetik rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan nazmiy hamda nasriy asarlarini saralagan holda o'qib berishga harakat qilganlar. Muhim jihatlardan biri bola bilan amalga oshiriladigan muloqot maydoni keng bo'lganligidadir. Har bir muloqot bolaning ma'naviy-axloqiy hamda tarixiy-milliy dunyoqarashini boyitish, tasavvurlarini kengaytirishga muayyan darajada xizmat qilgan. Bolaning ma'naviy-axloqiy taraqqiyotida katta-katta davralarda yoki oila davrasida tashkil etilgan qissaxonliklar muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Bunday qissaxonliklar tufayli bolalar milliy-madaniy va madaniy-tarixiy jarayonlar, ularning o'ziga xos jihatlari, ma'naviy-etnik qadriyatlar bilan yaqindan tanishganlar. Natijada insonning ma'naviy hayoti uchun muhim bo'lgan qadriyatlarni bilib olishga muvaffaq bo'lganlar bunday qissaxonliklar bolalarning so'z boyligini oshirish, badiiy o'qish texnikasi va badiiy didini rivojlantirishga ko'maklashgan. Bolalarni qissaxonliklarga aksariyat hollarda otalar olib borganlar. Ular muntazam tarzda o'z farzandlariga turli savollar berib, tasavvurlari, dunyoqarashlari ko'lamini kengaytirishga muvaffaq bo'lganlar. Bolalarni yaxshi bilan yomon o'rtasidagi farqni osongina anglab olishlari uchun ularga ertaklar bilan bir qatorda masallardan ham foydalanganlar. Chunki axloqiy-ta'limiy xarakterga ega bo'lgan masallarning tili oson, tushunarli bo'lib, voqealarni anglashlari uchun qulay hisoblanadi. Bunday masallar bolalarning qiyoslash taqqoslash ko'nikmalarini rivojlantirib ularda tanqidiy fikrlash, baholash axloqiy tanlovni amalga oshirish layoqatini shakllantirishga xizmat qilgan. Buning natijasida bolalarda yaxshilikni qadrlash, yomonlikdan nafratlanish, undan saqlanish ko'nikmalari shakllangan. Muhit ma'naviy-axloqiy tarbiyani amalga oshirishda yetakchi omil hisoblangan. Mamlakatdagi umumiy tinchlik yoki tinchlikni qadrlash g'oyasi bolalar ongiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bugungi kunda ham bolalar atrofida yaratiladigan ijobiy muhit ularni barkamol shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Bolalar atrofida tashkil etiladigan ma'naviy-axloqiy, rivojlantiruvchi muhit aksiologik, tarixiy-madaniy, rivojlantiruvchi, gender, faoliyatli yondashuvlarni qo'llagan holda vujudga keltirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Buning uchun ota-onalar va tarbiyachilar alohida pedagogik-psixologik bilimlarga ega bo'lishlari, rivojlantiruvchi ta'lim metodlarini yaxshi bilishlari talab etiladi. Ular bolani rivojlantirishga oilada tarixiy hamda xalqaro tajribalar va rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalarini maqsadga muvofiq tarzda uyg'unlashtira olishlari kerak. Bola atrofida ma'naviy-axloqiy, madaniy-estetik muhit yaratishda tarbiyachilar, ota-onalar bilan yaqindan hamkorlik qilishlari muhim pedagogik ahamiyatga ega. Ular ma'naviy-axloqiy, madaniy-estetik muhitni yaratishda bolaning qiziqishlari, ehtiyojlari yosh hususiyalari, tasavvurlari idrokini aniq hisobga olib bilishlar talab etiladi. Mashg'ulotlarda bolaning qiziqishlarini hisobga olgan holda kichik guruhlarda bo'lib topshiriqlar berish, rolli o'yinlarni tashkil etish, bunda bolalarga individual yondashgan holda rollarni taqdim etishda maqsadga muvofiq. Chunki mashg'ulotlarda rolli o'yinlar yordamida bolalarni ijtimoiylashtirish, so'z boyligini oshirish imkoniyatlari kengayib, bola atrofida ijtimoiy-ma'naviy, madaniy-estetik muhit yaratiladi. Bunday muhit bolaning tasavvurlarini kengaytirib, kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishga xizmat qiladi.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBIYACHILARINING MEDIAKOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING ASOSLARI

Tadjieva M.X.

Toshkent pedagogika kolleji direktori,

Raxmatullaeva L.G.

Toshkent pedagogika kolleji direktor o'rinbosari,

Mo'minova M.S.

MTTDMQTMOI dotsenti.

Maktabgacha ta'lim tizimining zamonaviy rivojlanishi maktabgacha ta'lim va tarbiya jarayoniga yangiliklarni faol joriy etishni o'z ichiga oladi, bu yesa uning faoliyati samaradorligiga ta'sir ko'rsatadi.

Bugungi kunda aloqa vositalarining rivojlanishi, ularning kompyuterlashtirilishi, elektron pochta, internet, kosmik tele-radio aloqa tizimlarining takomillashishi axborot almashuv imkoniyatlarini keskin darajada kengayib ketayotganidan dalolat bermoqda. Shuning uchun ham kishilarda ayniqsa, o'sib kelayotgan yoshlarda axborot olish madaniyatini shakllantirish asosiy vazifalardan biri xisoblanadi. Shunday ekan, axborot makonini globallashuvi sharoitida mediata'limning o'rni nihoyatda muhim bo'lib, ijtimoiy – siyosiy ahamiyat kasb etadi. Jahon taraqqiyotining hozirgi bosqichida globallashuv jarayoni jamiyat hayotining barcha sohalariga kirib kelmoqda.

Bunday holda maktabgacha ta'limdagi innovatsion jarayonlar bola shaxsini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim muhitini yaratish va rivojlantirish uchun vosita bo'lib xizmat qiladi.

Mediata'limning o'zi nima, uning mohiyati va xususiyatli jihatlari nimada ekanligi borasidagi so'nggi yillarda pedagogik muhitda eng dolzarb masalaga aylandi. Ta'limning axborot-kommunikatsiya vositalariga asoslangan zamonaviy ta'lim paradigmasi bolalarga tayyor bilim va ko'nikmalarni uzatishni emas, balki bolada mustaqil faoliyat ko'nikmalarini uyg'otishga asos bo'ladi. Shu bilan birga, bolalarning bevosita o'quv faoliyati davomida ishlashi interaktiv kompyuter dasturlari va audio-vizual vositalar orqali o'qituvchi bilan muloqot qilish xarakteriga ega.

Maktabgacha ta'lim jarayonida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning asosiy shartlaridan – bolalar kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlarini biladigan, u bilan ishlash ko'nikmalariga ega bo'lgan, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kompyuterlardan foydalanishning sanitariya me'yorlari va qoidalarini, ularni qo'llashning axloqiy qoidalarini biladigan bola shaxsini tarbiyalashdir.

Media iste'molining yuksak darajasi hamda zamonaviy jamiyatlarning ommaviy axborot vositalari bilan to'lib-toshganligi.

1. Medianing mafkuraviy muhimligi, va sanoat tarmog'i sifatida ularning auditoriya ongiga ta'siri.

2. Media axborot miqdorining tez o'sishi, uni boshqarish hamda uning tarqalishi mexanizmlarining kuchayishi.

3. Asosiy demokratik jarayonlarga medianing suqilib kirishi jadalligi.

4. Barcha sohalarda vizual kommunikatsiya va axborot qiymatining ortishi.

5. Maktab o'quvchilari (talabalar)ni kelajakdagi talablarga mos yo'nalish bilan o'qitish zarurati.

6. Axborotni xususiylashtirishning o'sib borayotgan milliy va xalqaro jarayonlari.

Shunday qilib, media (ommaviy kommunikatsiya vositalari) kishilar hayotida va ta'lim jarayonida kundan-kunga katta-rol o'ynamoqda.

Mediata'limning maqsadi yoshlarda mediaga nisbatan tanqidiy munosabatni shakllantirish, uni o'quv tashkilotlaridan (maktabgacha ta'lim tashkilotlari, maktab, oliy o'quv yurtlarini) keyingi hayotda ommaviy axborot vositalarining kreativ (ijodkor) foydalanuvchisiga aylantirishdir.

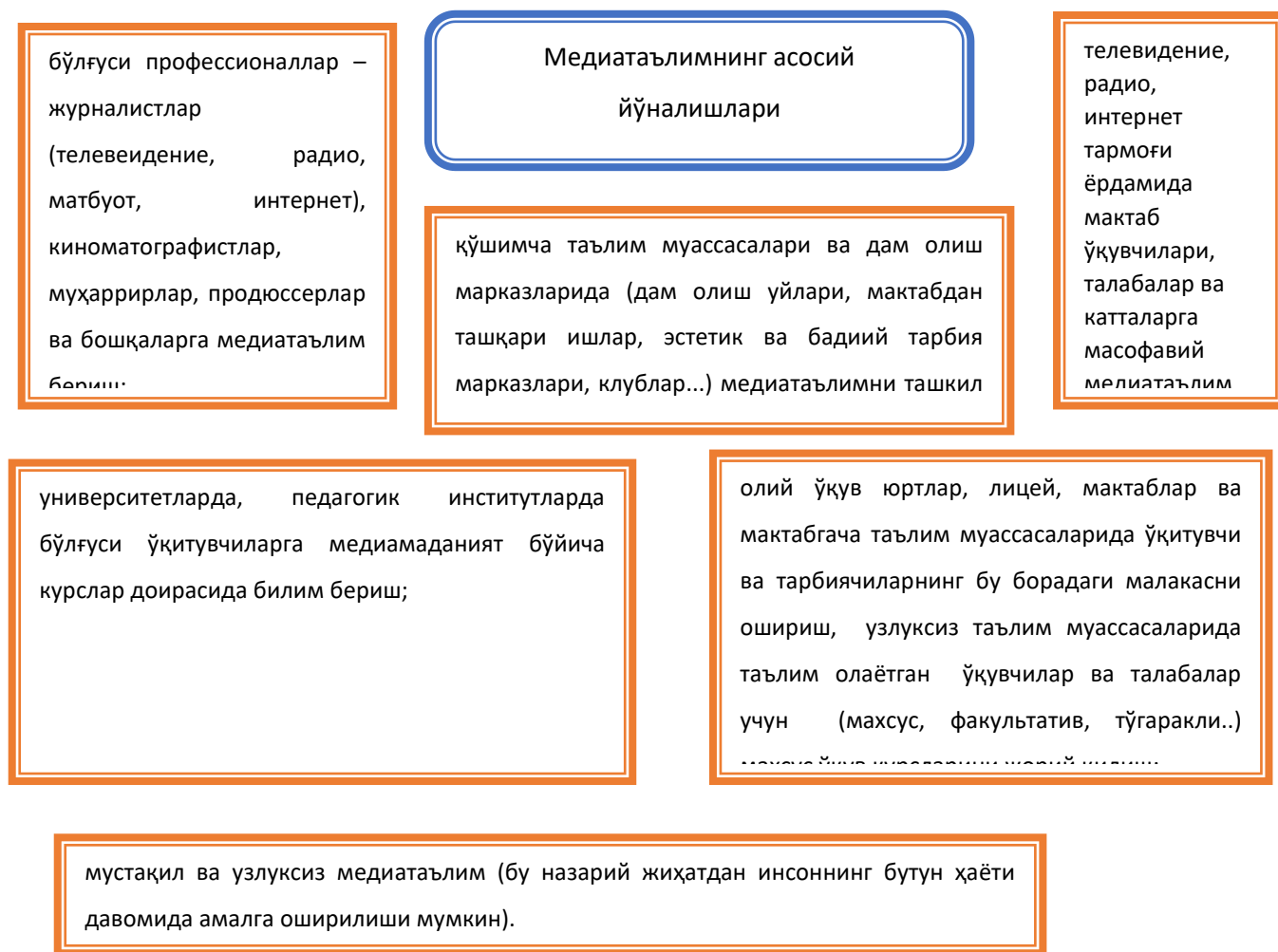
Mediata'limning asosiy vazifalari:

Zamonaviy axborotlashgan jamiyat sharoitida yangi avlodni turli axborotni tushunishga, uning ruhiyatga ta'siri oqibatlarini anglashga, texnik vositalar yordamida kommunikatsiyaning og'zaki bo'lmagan shakllari asosida muloqot usullarini o'zlashtirishga o'rgatishdir.

Shunday qilib, an'anaviy mediata'lim yoshlar tarbiyasining quyidagi maqsadlarini ilgari surgan:

- yuksak madaniyatga hurmat;
- axloqiy sog'lom xatti-harakat me'yorlari;
- siyosat to'g'risidagi oqilona tasavvurlar.

Bugungi kunda ushbu sohada yangi ommaviy axborot vositalar paydo bo'lishi bilan yuzaga kelgan o'zgarishlar yuz bermoqda. Ko'pincha mediata'lim yoshlarni ommaviy axborot vositalardan asrashi lozim bo'lgan emlash turi sifatida idrok etilmoqda, ammo bunday yondoshuv barcha narsani salbiy oqibatlarga olib borib taqagan holda bolalarga yangi ommaviy axborot vositalardan foydalanishdan olinishi mumkin bo'lgan barcha qoniqishlarni bera olmaydi[3]. Hozirda mediata'limdan yoshlarni o'z tanloviga ko'ra ongli qaror qabul qilishni rag'batlantiruvchi himoya va tayyorgarlikning omuxta shakllarini taqozo etmoqda. Mediata'lim yoshlar o'rtasida ommaviy axborot vositalarni tushunishni rivojlantirishni ko'zda tutadi, bu o'z navbatida ularni qurshab turgan mediamadaniyatda ongli ishtirok etishiga, unga qiziqishiga olib boradi.

Мактабгача тарбиядан бoshlab олий о'quv yurtidagi ta'limga qadar ta'limning barcha bosqichlarida mediata'limning ahamiyatini hisobga olgan holda, umumta'lim maktablari, akademik litseylar dasturlari va o'quv rejalariga ushbu yo'nalish bo'yicha maxsus kurslarni

kiritish zarur bu ham alohida darslar shaklida, ham maxsus yoki majburiy kurslar ko‘rinishida amalga oshirilishi mumkin.

Bundan tashqari, tarbiyachilar maktabgacha ta’lim tashkilotlarida yosh bolalarning yoshga oid anatomik, fiziologik va psixologik xususiyatlari hamda o‘quv faoliyatining diagnostikasi xususiyatlaridan yaxshi xabardor bo‘lishlari lozim. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyachilarining mediakompetentligini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Shu munosabat bilan maktabgacha ta’lim tizimida axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy yetishning zaruriy sharti maktabgacha ta’lim tashkilotlari o‘rtasida kasbiy axborot madaniyati va umumiy axborot madaniyatini shakllantirishdir. Zamon bilan hamnafas bo‘lishni istagan ijodkor tarbiyachilar o‘z amaliy faoliyatlarida axborot kommunikatsiya vositalaridan foydalanish va uni amalga oshirish imkoniyatlarini o‘rganishlari, bola uchun yangi texnologiyalar olami uchun qo‘llanma bo‘lishi va ular uchun axborot madaniyati asoslarini shakllantirishlari zarur.

Tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, tarbiyachining mediakompetentligi deganda “O‘quv faoliyatida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan mustaqil ravishda keng ko‘lamdagi o‘quv vazifalarini hal etishga tayyorligi va bu sohada malaka oshirish yo‘llarini loyihalashtirish qobiliyati tushuniladi“. Tarbiyachining mediakompetentligini oshirish uning ish faoliyatini faollashtirish va osonlashtirish imkonini beradi, tarbiyachining rivojlanishi va o‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘quv-uslubiy faoliyatini takomillashtirish imkoniyatini yaratadi.[1] Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan ta’lim jarayonida foydalanish: bolalarda o‘quv faoliyatiga qiziqishni oshiradi va tarbiyachilarning kasbiy salohiyatini oshiradi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari o‘qituvchilarining mediakompetentligini oshirish uzluksiz malaka oshirish tizimida amalga oshiriladi. Tarbiyachilarning axborot kommunikatsiya texnologiyalari bo‘yicha bilimlari bevosita o‘quv faoliyatida bolalar bilan ishlash mazmuni va usullari to‘g‘risidagi axborotlar oqimini ko‘paytirish hamda unga tayyorgarlik ko‘rish uchun sarflanadigan vaqtni kamaytirish imkonini beradi. Tarbiyachilar maktabgacha ta’limning eng muhim tarkibiy qismi bolalar faoliyati ekanligini unutmasliklari lozim. Bevosita o‘quv faoliyatining har xil turlari bir-birini to‘ldirishi mumkin va ular bola rivojlanishining barcha bosqichlarida o‘zgarishi kerak. Demak, besh yoshda bunday ta’limning asosini axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanib o‘yin faoliyatining tarbiyaviy xarakteri tashkil etishi kerak. Qiziquvchan maktabgacha tarbiya tashkilotlari tarbiyalanuvchilari kompyuterda o‘yin o‘ynab o‘z qiziqishlari bilan bog‘liq bo‘lgan narsalarni eslab qoladilar, shuning uchun bunday tadbirlar o‘ziga xos, qisqa va tushunarli bo‘lishi kerak. Ma’lumotlarni shunday joylash kerakki o‘rganayotgan bolaning tajribasiga asoslangan bo‘lishi kerak.

Maktabgacha tarbiya tashkilotlari tarbiyachilarining mediakompetentligini rivojlantirish uchun: maktabgacha ta’lim tashkilotlarni kompyuter texnikasi bilan jihozlash; kompyuter o‘quv dasturlari bankini tizimlashtirish; didaktik va metodik materiallar tayyorlash; ta’lim jarayoni va boshqarish uchun dasturiy ta’minot faoliyati; va Internetga kirish xususiyatlaridan to‘liq foydalanish; maktabgacha ta’lim saytini yanada rivojlantirish; maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyachi-o‘qituvchi va xodimlarining media madaniyatini takomillashtirish yanada yaxshi natija beradi[4].

Xulosa qilib aytganda, mediata’lim mamlakatimizning ta’lim sohasida, jumladan, maktabgacha ta’lim tizimida munosib o‘rin egallashi lozim. Bu vazifani bajarishda maktabgacha ta’lim tashkilotlari pedagoglarni malakasini oshirish va qayta tayyorlash institutlari faoliyatini samarasini oshirish beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Bizning mamlakatimizda mediata’limni rivojlantirish istiqbollari XXI asrda shaxsning ijtimoiylashuv jarayoni, bugungi kunda o‘ta dolzarb va ahamiyatli bo‘lib turgan fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirish muammolari bilan bevosita bog‘liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonun, O‘RQ-595-son, - Toshkent. sh.,2019-yil 16-dekabr
2. Babadjonov S.S., Mannopov.A.A. Mesto i rol mediaobrazovaniya v sovremennom mire. Tambov. 2014.
3. Fedorov A.V. Sovremennyy mir i mediyaobrazovanie. Jurnal «Mediyaobrazovanie» №2 2008g. G. Tagenrog.
4. Paxrutdinov Sh.I. Barqaror taraqqiyot va rahbar mas’uliyati. T., Akademiya 2011.
5. Umarova N.T. Globallashuv sharoitida axborot xurujlariga qarshi kurash. Akademiya. T., 2005.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA AXLOQIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Talipova I. B.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
1-bosqich magistranti.

O‘zbekistonda oilaning jamiyatdagi o‘rni, tarbiyaviy-axloqiy ahamiyati, ayniqsa barkamol avlodni voyaga yetkazish davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Biz kuzatgan va tajriba olib borgan oilalarda insoniy sifatlarga ega bo‘lgan ota-onalar farzandlariga oliyjanob fazilatlarni o‘rgatib, tarbiyalab bormoqdalar. Bunda ular ibrat-namuna ko‘rsatish bilan bir qatorda, tushuntirish, o‘rgatish, odatlantirish, mashq qildirish, rag‘batlantirish, jazolash kabi metod-usullardan oqilona foydalanmoqdalar.

Shuni unutmazlik kerakki, kichik yoshdagi bolalar g‘oyatda ziyrak, har narsaga qiziquvchan, sinchkovlik bilan kuzatuvchan bo‘ladilar. Shuning uchun ham oila a‘zolari bir yerda jam bo‘lib o‘tirganlarida: ertalabki nonushta, ovqatlanish, suhbat davomida, mehmon oldida, dasturxon atrofida bolalar bor vaqtda o‘zini qanday tutish, o‘zaro muomala-munosabatda oila va bog‘cha sharoitida o‘rgatilgan axloq-odob qoidalariga qat’iy amal qiladilar. Oilalardagi qat’iy tartib-intizom, o‘zini odob doirasida tutish, albatta, bola xulqiga ta’sir etmay qolmaydi. Har bir oilaning bola tarbiyasi jarayonida yaratgan texnologiyalari bor, shu asosda bolaga ta’lim-tarbiya beriladi. U shunday tartibga hurmat-ehtiro, obro‘ kuchi tufayli amal qilib, ma’lum ko‘nikma hosil qilib boradi.

Katta yoshdagi kishilarning jamoat joylarida: ko‘cha-ko‘yda, mahallalarda, bolalar ko‘zi oldida bir-birlari bilan muomalasi, shirinso‘zligi, sertakallufli va odobi bilan xulqida ma’qul insoniy fazilatlarining namayon bo‘lishi ham muhimdir. Buni tushungan har bir ota-ona va katta yoshdagi kishilarga har joyda, har qanday holatda ibrat-namuna ko‘rsatishga harakat qiladilar. Bolani o‘zini tuta olishga odatlantirishda ota-ona, oila a‘zolarining pand-nasihatlarini, tushuntirishlari ham samarali tarbiya usullaridan hisoblanadi. odatda bunday pand-nasihat va tushuntirishlardan so‘ng, berilgan topshiriqning bola tomonidan bajarilishini kattalar kuzatib boradilar. Uning muomalasidagi o‘zgarishlarni ma’qullash, maqtash va ta’kidlash, eslatish, koyish yo‘llari bilan o‘z munosabatlarini bildirib turadilar. Ana shu tariqa bolada odobning ma’lum oddiy qoidalariga rioya qilish odati tarbiyalanib boriladi. Oilalarni kuzatishlarimizdan shu narsa ma’lum bo‘ldiki, asosan ota-onalar o‘z farzandlarida ma’naviy, intellektual imkoniyatlarini, dunyoqarashini shakllantirish, ta’lim tarbiya berish masalalariga aloxida e’tibor qaratilgan. Ular o‘z farzandlarida adolat, tenglik, erkinlik, diyonat, ahillik, insonparvarlik kabi fazilatlarni shakllantirishda suhbat, savol-javob, tushuntirish, ishonitirish, namuna matolaridan foydalanishgan. Xalq pedagogikasi, ommaviy axborot vositalari orqali mehr-shafqat tushunchasi va mohiyatini, milliy urf-odat, rasm-rusum va udumlarni, ajdodlar merosini, qadriyatlarini o‘z farzandlarining qalbi va ongiga yetkazishga harakat qilganlar. Maktabgacha ta’lim takshiloti bilan hamkorlikda har bir bolaning o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganish asosida ularda burch va ma’suliyat, milliy iftixor tuyg‘ularini

tarbiyalash ishlarida faol ishtirok etganlar. Dunyoga kelgan farzand moddiy va ma'naviy yordamga hamisha muhtojdir. Bunda, albatta, bolaning aqliy va jismoniy sog'lom tug'ilishi, shuningdek, tug'ma layoqatlarga ega bo'lishi uning kamol topish shartidir. Bu xususiyatlar nasl-nasab, irsiyat qonuniyatlariga bevosita aloqador bo'lgan biologik omilning ahamiyati katta ekanligini ko'rsatadi. Lekin, shunga qaramay, bola shaxsining rivojlanishi boshqa omillarga: oila muhiti, ijtimoiy muhit, tarbiya, tug'ma layoqatlar va qobiliyatlarni ishga solib rivojlantirib boruvchi irodaviy sifatlarga ham ko'p jihatdan bog'liqdir. Bu narsa ota-ona va tarbiyachilarning diqqat markazida turishini, amaliy harakatni talab etadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy kamol toptirishda o'zbek xalqining milliy urf-odatlarini, an'analari va insoniy qadriyatlardan foydalanish mug'im ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Katta yoshdagi bolalar bilan axloqiy mavzularda mashg'ulotlar olib borish metodlari quyidagicha bo'ladi: mashg'ulotlarni qiziqarli tashkil etish uchun interfaol metodlar, xilma-xil texnologiyalardan foydalanish tavsiya etiladi, tarbiyachi tushuntirishi, suhbat, hikoya qilish (badiiy hikoya qilish), munozara, savol-javob, izohlash-sharhlash, topishmoq, syujetli asarlarni, ertak va hikoyalarni, dostonlardan olingan qiziqarli lavhalarni rollarga bo'lib ijro etish; mashg'ulotlarni o'yin tarzida tashkil qilish; stol teatrlari, soya teatrlari, zinama-zina texnologiyalardan foydalanish qiziqarli mashg'ulotlarni o'tkazishga yordam beradi. Bu metodlardan o'z o'rnida mohirona foydalanib, qiziqarli o'tkazish maktabgacha katta yoshdagi bolalarni axloqiy tarkib to'tirishda, ularda chinakam insoniy fazilatlarni hosil qilishda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduraximova D.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda xalqo'yinlaridan foydalanish//Bola va zamon ilmiy-ommabo' jurnal.T.:2020.-№1.B.18-21.
2. Azizova Z.F. Maktabgacha katta yosh davrida bola shaxsini rivojlantirish // Ilmiy xabarnoma. Andijon, 2019. -Maxsus son. – B.87-91.
3. Qodirova F.R., Tosh'olatova SH.Q., M.N..A'zamova .Maktabgacha 'edagogika. O'quv qo'llanma. T.:Ma'naviyat, 2013- 157 b.
- 4.

ИСТОРИЧЕСКИЙ ОБЗОР И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ТЕХНОЛОГИИ МАТЕМАТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ

Тешабаев А. Ю.

Андижанский государственный университет,
заведующий кафедрой методики дошкольного
образования к.п.н.доц.

Кочкарова Ш. С.

Андижанский государственный университет,
кафедра методики дошкольного образования

Развивающая, ориентированная на разностороннее, полноценное развитие ребенка средствами математики и других предметов (М.Джумаев, Н.У.Бикбаева, Г.Э.Джанпесиева и др.), математического образования дошкольников на основе формирования их математических способностей и модель математического образования дошкольников на основе формирования их математической культуры. (О мерах по повышению качества образования и развитию научных исследований в области математики. (Постановление президента республики Узбекистан, от 07.05.2020 г. № пп-4708.))

Математика определена одним из приоритетных направлений развития науки в нашей стране в 2020 году. За прошедший период проведен ряд системных работ, направленных на поднятие математической науки на качественно новый уровень:

во-первых, созданы необходимые условия для приглашения наших соотечественников — ученых-математиков, работающих в передовых научных центрах, и проведения международных научных исследований;

во-вторых, внедрена система стимулирования труда молодежи, победившей на международных предметных олимпиадах, а также ее учителей и наставников;

в-третьих, в целях обеспечения взаимной интеграции высшего образования и научных исследований в Студенческом городке построено новое современное здание Института математики имени В.И. Романовского Академии наук (далее — Институт). В полтора раза увеличен объем финансирования фундаментальных исследований в области математики, за счет бюджетных средств закуплены суперкомпьютеры, современная техника и оборудование;

в-четвертых, в качестве начального этапа подготовки кадров научного уровня внедрен институт стажеров-соискателей;

в-пятых, в целях оперативного решения приоритетных вопросов в области науки, определения на уровне Правительства вопросов усиления интеграции науки, образования и производства под председательством Премьер-министра Республики Узбекистан образован Республиканский совет по науке и технологиям.

Вместе с тем ряд нерешенных вопросов в области математики указывает на необходимость реализации мер, направленных на повышение качества образования и эффективности научных исследований в данной области. В частности:

во-первых, не полностью обеспечена преемственность между уровнями образования по математике;

во-вторых, учебники по математике в общеобразовательных школах состоят из сложных задач, затрудняющих овладение предметом, не учитывают возраст учащихся и не согласованы с темами по другим предметам;

в-третьих, несмотря на то, что большинство талантливых молодых людей, проявляющих интерес к математике, победителей международных олимпиад являются представителями регионов, в сфере высшего образования и науки не созданы необходимые условия для их будущего развития;

в-четвертых, остается слабой связь научных исследований, практики и производства в области математики;

в-пятых, связи ученых-математиков с зарубежными научными и образовательными учреждениями недостаточны для поднятия отечественной математики на международный уровень, повышения ее авторитета в международном сообществе.

Государственные требования к знаниям и умениям детей от рождения до 7 лет определяется на основе пяти основных направлений развития. В свою очередь, каждая область развития делится на подобласти, которые состоят из нескольких ожидаемых показателей развития (требований) для каждой возрастной группы.

Рассмотрим особенности математического развития дошкольников в условиях вариативности образовательной системы и реализации идей развивающего обучения.

В конкретном образовательном учреждении (детский сад, группы развития, группы дополнительного образования, прогимназия и т.д.) математическое развитие детей проектируется на основе концепции дошкольного учреждения, целей и задач развития детей, данных диагностики и прогнозируемых результатов. Концепцией определяется соотношение математического и логического компонентов в содержании образования. От данного соотношения зависят прогнозируемые результаты: развитие интеллектуальных способностей детей, их логического, творческого или критического мышления; формирование представлений о числах, вычислительных или комбинаторных навыках, способах преобразования объектов и т.д.

Ориентировка в современных программах развития и воспитания детей в детском саду и их изучение дает основание для выбора методики. В современные программы («Развитие», «Радуга», «Детство», «Мир открытий» и др.), как правило, включается то

математическое содержание, освоение которого способствует развитию познавательно-творческих и интеллектуальных способностей детей.

Данные программы реализуются через деятельностные, личностно-ориентированные, развивающие технологии и исключают «дискретное» обучение, т.е. раздельное формирование знаний и умений с последующим закреплением.

Для современных программ математического развития детей характерно следующее:

1. Направленность осваиваемого детьми математического содержания на развитие их познавательно-творческих способностей и в аспекте приобщения к человеческой культуре. Дети осваивают разнообразие геометрических форм, количественных, пространственно-временных отношений объектов окружающего их мира во взаимосвязи. Овладевают способами самостоятельного познания: сравнением, измерением, преобразованием, счетом и др. Это создает условия для их социализации, вхождения в мир человеческой культуры.

2. Обучение детей строится на основе включения активных форм и методов и реализуется на специально организованных занятиях (через развивающие и игровые ситуации), так и в самостоятельной и совместной деятельности со взрослыми (в играх, экспериментировании, игровых тренингах, упражнениях в рабочих тетрадях, учебно-игровых книгах и т.д.).

3. Используются те технологии развития математических представлений у детей, которые реализуют воспитательную, развивающую направленность обучения и «прежде всего, активность обучающегося» (В.А.Ситаров, 2002). Это технологии поисково-исследовательской деятельности и экспериментирования, познания и оценки ребенком величин, множеств, пространства и времени на основе выделения отношений, зависимостей и закономерностей. В силу этого современные технологии определяются как проблемно-игровые.

4. Развитие детей зависит от созданных педагогических условий и психологической комфортности, при которых обеспечивается единство познавательно-творческого и личностного развития ребенка. Необходимо стимулирование проявлений субъектности ребенка (самостоятельности, инициативности, творческих начал, рефлексии) в играх, упражнениях, игровых обучающих ситуациях. Важнейшее условие развития, прежде всего, заключается в организации обогащенной предметно-игровой среды (эффективные развивающие игры, учебно-игровые пособия и материалы) и положительном взаимодействии между взрослыми и воспитанниками.

Развитие и воспитание детей, их продвижение в познании математического содержания проектируется через освоение средств и способов познания. Проектирование и конструирование процесса развития математических представлений осуществляется на диагностической основе [16, с. 42-43].

Подводя итог историческому экскурсу становления математического образования в период детства можно сделать следующие выводы:

- на каждом этапе развития математического образования периода детства поднимались проблемы определения содержания и объема математического материала, подлежащего усвоению; усиления практической направленности курса математики в период детства; разработки методов и приемов обучения детей математике;

- взлеты наиболее интенсивного решения проблем математического образования приходились на два периода: на вторую половину XIX в. - времени зарождения методических основ математического образования и на конец XX в. - времени появления и практической реализации вариативных развивающих систем обучения математике;

- в первый отмеченный период выделяются две тенденции развития методики математики: 1) создание русской модели классической системы обучения математике и 2) изучение, заимствование, переработка зарубежного опыта преподавания математики. В конце XX - начале XXI в. в математическом образовании периода детства также видно влияние западных педагогических технологий: свободное, спонтанное обучение, субъект-объектное взаимодействие педагога и ребенка, обучение со стихийным побуждением и др.;

- многие идеи методистов-математиков второй половины XIX в. были развиты и нашли отражение в практике обучения детей в 30-е и особенно в 60-90-е гг. XX столетия, в частности, принцип наглядного обучения (К.Д. Ушинский) нашел отражение в объяснительно-иллюстративном методе обучения, а в настоящее время переориентирован в принцип моделирования, метод целесообразных задач (С.И. Шохор-Троцкий) позволяет обучать в соответствии с принципом «учить других чему-нибудь - значит учить их учиться», то есть не только давать знания учащимся, но и учить их самостоятельно приобретать эти знания;

- опыт построения образования в 1918-1930-е гг. был уникальным, поскольку в этот период получили практическую реализацию многие идеи гуманизации математического образования, ставшие актуальными в XXI веке: идея целостного формирования знаний о мире, идея совместного диалогового обучения, идея форм обучения, альтернативных традиционному сегодняшнему занятию и т.п.

- обновление содержания математического образования в начале 90-х гг. выдвинуло развивающую функцию в качестве ведущей по сравнению с информационной.

Основной чертой развития методики обучения математике в период детства стала 1991-2002гг. В национальной учебной программе (2020-2022) это привело к созданию широкого спектра различных курсов дошкольного обучения математике.

Компетентностный подход к воспитанию дошкольников заключается в подготовке растущей личности ребенка к жизни, в усвоении нравственных норм и ценностей, необходимых для решения важных жизненных вопросов, в общении с другими людьми, в формировании образа «Я». формирование методов деятельности, связанных со строительством.

Имеется ряд системных проблем и недостатков в сфере развития дошкольного образования, препятствующих успешной реализации государственной политики и организации образовательных процессов на необходимом уровне. Это нижеследующие:

- незавершенность работы на основе изучения передового зарубежного опыта по оценке и повышению эффективности образования в дошкольных образовательных организациях; Имеется ряд системных проблем и недостатков в сфере развития дошкольного образования, препятствующих успешной реализации государственной политики и организации образовательных процессов на необходимом уровне. Вот подписчик:

- незавершенность работы образования на основе передачи сельскохозяйственного опыта и повышения эффективности образования и образовательных организаций; - отсутствие механизмов, служащих повышению эффективности воспитательных методов;

- недостаточное обеспечение учебно-методической литературой, разработанной с учетом современных условий и потребностей организаций дошкольного образования; - методические разработки, приобретающие современное содержание и сущность для формирования математических представлений для дошкольных образовательных организаций в соответствии с образовательными реформами, реализуемыми в нашей стране в последующие годы недостаточно создан;

- организации дошкольного образования не в полной мере обеспечены квалифицированными педагогическими кадрами;

- отсутствие мультимедийных и дидактических материалов для организации занятий по математике;

- отсутствие согласованности между дошкольным образованием и начальным образованием;

- отсутствие современных учебно-методических материалов и наглядных пособий; - изучение передовых практик работы, их популяризация на уровне востребованности в том, что он не организован.

Литература

1. Мирзиёев Ш.М. “Мы все вместе построим свободное, демократическое и протсвещающее государство Узбекистан. Ташкент, “Узбекистан”, 2016г, 56стр.

2. Стратегия действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017-2021 годах. к Указу Президента Республики Узбекистан от 7 февраля 2017 года № УП-4947

3. КОНЦЕПЦИЯ развития системы дошкольного образования Республики Узбекистан до 2030 года.

https://nrm.uz/contentf?doc=588185_&products=1_vse_zakonodatelstvo_uzbekistana

4. О мерах по повышению качества образования и развитию научных исследований в области математики. (Постановление президента республики Узбекистан, от 07.05.2020 г. № пп-4708.)

5. Альтшуллер Г. С. Творчество как точная наука: Теория решения изобретательских задач. - М. : изд-во «Советское радио», 1979. - 176 с.

6. Арапова-Пискарева Н.А. Формирование элементарных математических представлений. М.: Мозаика-Синтез, 2006.

7. Белошистая А. Дошкольный возраст: формирование первичных представлений о натуральных числах // Дошкольное воспитание, 2002, № 11. с. 20-24.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKIOTLARI TARBIYALANUVCHILARINING NUTQINI VA MILLIY DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISHDA MILLIY MA'NAVIY ME'ROSNING AHAMIYATI

Murodova F. G'.

MTTDMQTMOI

1-bosqich tayanch doktoranti

O'zbek xalqining milliy ma'naviy merosi naqadar buyuk, salmoqli, ibratli ekanligini bilishimiz uchun tariximizning chuqur ildiziga nazar solishimiz kifoya. Qadimdan otabobolarimiz bolani aqliy, ma'naviy, axloqiy jihatdan yetuk qilib tarbiyalashda, ya'ni har tomonlama rivojlantirishda ham ta'limiy ham tarbiyaviy ham diniy jihatdan juda katta e'tibor berishgan. Shuning uchun ham ajdodlarimiz orasidan Beruniy, Xorazmiy, Buxoriy, Farobiy, Farg'oniy, Ibn Sino, Alisher Navoiy va boshqa yetuk insonlar tarixda o'z izlarini abadiy qoldirib ketishgan. Maktabgacha yoshdagi bolalarni milliy va ma'naviy ruhda tarbiyalashda yuqorida sanab o'tilgan allomalarning ma'naviy me'roslaridan amalda ham foydalanishimiz kerak. “Til va nutq” markaz va “Syujetli- rolli o'yinlar va sahnalashtirish” markazida asosan nutq madaniyatini rivojlantirishda, grammatik tomonlarini shakllantirishda, so'zlashuv nutqini (dialog) rivojlantirishda, monologik nutqini shakllantirishda badiiy ma'naviy me'rosimizdan foydalanishimiz, bolajonning nutqini shakllantirishda faqat ijobiy ta'sir qiladi. Unda bundan tashqari, milliy dunyoqarash shakllanib boradi, bu tarbiyaviy jihatdan ham o'z ta'sirini ko'rsatadi albatta. “Til va nutq” markazida bola nutqi rivojlanib boradi. Bu tengdoshlari bilan muloqot qilganda, yangi hikoyalar eshitganda, boshqalarning fikr-mulohazalarini eshitganda, unda o'z o'zidan ham nutq o'sib boradi, ham dunyoqarash shakllanadi. Bu jarayonga biz milliy ma'naviyatimizni singdiramiz. Bolada faqat nutq emas, balki milliy dunyoqarash ham rivojlanib, sayqallanib boradi. Bu jarayon tashqi tomondan oson ko'rinishi mumkin, lekin bu bolajon va tarbiyachilardan ozgina mehnat talab qiladi. Asosan Alisher Navoiyning ta'lim -tarbiyaviy asarlaridan “Til va nutq” markazi va syujetli-rolli o'yinlar va sahnalashtirish markazida ham foydalanish tavsiya etiladi. “Syujetli-rolli” o'yinlar orqali o'zini qanday tutish kerakligi, gapirish madaniyati, kattalarga qanday muomala qilish kerakligi, tengdoshlari bilan muomala madaniyatini o'rganadi. Qaysi so'zni qayerda, qanday gapirish kerakligi rivojlanib boradi. Chunki bola ko'p vaqtini Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida asosan pedagog bilan o'tkazadi. Shuning uchun ham

pedagog tomonida aytilgan ,yoki qilib ko'rsatilgan har qanday so'z yoki holat albatta bola tomonidan qayta takrorlanadi. Unda hali nima to'g'ri, nima notog'ri ekanligini analiz sintez qilish qobiliyati yaxshi rivojlanmagan bo'ladi. Tarbiyachi nimaga o'rgatsa shu narsani to'g'ri deb miyasiga singdiradi. Demak bolaning nutqini,dunyoqarashini rivojlanishi ham o'z navbatida pedagogga bevosita va bilvosita bog'liq. Pedagog -bu bolani to'g'ri yo'lga yetaklovchi asosiy kuch. O'zbekiston Respublikasida pedagogga barkamol shaxs ma'naviyatini shakllantirishning asosiy vositasi sifatida yondashiladi.Shu nuqtayi nazardan yondashadigan bo'lsak, eng avvalo, Maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglari diniy, dunyoviy, ma'naviy, axloqiy jihatdan barkamol shaxs bo'lishi zarur. Chunki boladagi asosiy poydevni asosan tarbiyachilar qo'yadi, shuning uchun ulardan juda katta mahorat, bilim talab qilinadi. "Ilk qadam" maktabgacha ta'lim tshkilotlarida davlat o'quv dasturiga oila ,ona shahar, non, ota-onaga hurmat, salomlashish va boshqa mavzularda suhbatlar olib boriladi. Biz bolada ham nutq va milliy dunyoqarashni bir vaqtda shakllantirib rivojlantirib boramiz.

Bola tilni o'zlashtirib nutqqa chiqarishida, fikrlash doirasi va ruhiy rivojlanish asosiy rol o'ynaydi. Ba'zi bolalar leksik zaxirada kerakli so'z boyligiga ega emasligi sababli gapirolmaydi, ular o'z fikrlarini bayon qilish uchun kerakli so'zlarni topa olishmaydi, chunki ularning lisonida so'zlar bog'likligi juda kam. Maktabgacha ta'lim davri bolada lug'atni tezkor oshirish davri bo'ladi. Shu vaqt mobaynida bolada so'z boyligini ko'paytirish va ularni qanday holatlarda nutqqa chiqarish kerakligi amalda pedagog tomonidan ko'rsatib boriladi.buni yanada tezlashtirish va samaradorligini oshirish uchun muloqot mavzularini milliy me'ros bilan bog'lash maqsadga muvofiq bo'ladi. Ko'proq rolli ,syujetli o'yinlar orqali dialogik nutqni rivojlantirish mumkin. asar qahramonlarining nutqi bolalar tomonidan aytilishi, bolaning lisonida o'sha qahramonlarga taqlidni kuchaytiradi , va boshqa hollarda ham bola o'sha qahramon kabi aqlli fikrlar bildirishga harakat qiladi.Faqatgina eshitgandan ko'ra,ko'rsatib ,bolaning o'zi tomonidan ijro qilinsa albatta yaxshiroq esda qoladi,va bolada o'sha holat va vaziyatga nisbatan kengroq tushuncha hosil bo'ladi.Bundan tashqari bolada kommunikativ ko'nikma ham hosil bo'ladi.Tarbiyachi bilan muloqot qilish davomida yoki tengdoshlari bilan muloqot jarayonida bolada muloqot erkinligi rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim bazirining 2018 -yil 18 -iyundagi 1-mh -son buyrug'iga ILOVA O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari

2. И.В.Грошева Л.Г.Евстафьева Д.Т. Махмудова Ш.Б. Набиханова С.В. Пак Г.Е. Джанпеисова М.Р.Исхакова "Ilk qadam " maktabgacha ta'lim muassasasining davlat o'quv dasturi

3. F.R. Qodirova, M. Fayzullayeva, M.Rustamova, N.Abdullayeva, G.Berdialiyeva, M.Rizayeva Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini o'stirish (kichik va o'rta guruh uchun metodik qo'llanma).

4. F.R.Qodirova, D.T. Maxmudova, S.Raximova, M.Ishoqov, N.Abdullayeva, M.Fayzullayeva ,M.Rustamova Nutq o'stirish metodikasi(Maktabgacha ta'lim muassalari tarbiyachilari uchun)

5. Z.M.Umarova,M.T.Axunjanova Nutqni o'stirish mashg'ulotlar to'plami (na'munaviy)

6. A.G.Berdaliyeva Maktabgacha ta'lim muassalari nutq o'stirish mashg'ulotlarida bolalarni mustaqil fikrlashga o'rgatish metodikasini takomillashtirish(13.00.08- maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi .Pedagogika yo'nalishi bo'yicha falsafa doktori(PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya)

7. Sh.E Nematov, N.S. Mo'minova Bolalar nutqini o'stirish

8.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARINI JORIY ETISHDAGI QIYINCHILIKLAR

Ne'matov Sh.E.

MTTDMQTMOI Ilmiy pedagog kadrlarni tayyorlash va
menejmentning ilg'or texnologiyalarni joriy etish
bo'limi boshlig'i pedagogika fanlari nomzodi, dotsent.

Xaydarov R. Y.

MTTDMQTMOI
2-bosqich tayanch doktoranti

Maktabgacha ta'lim tashkiloti yagona axborot makonini yaratish uchun birinchi navbatda maktabgacha ta'lim tashkiloti ichidagi pedagogik ma'lumotlar bazasini yaratish, uning mazmuni va hajmini aniqlash, axborot oqimlarini nazorat qilish, ma'lumotlarni to'plash usullarini tanlab olish, axborotdan samarali foydalanish va saqlash kerak [4].

Raqamli texnologiyalarini joriy etishdagi qiyinchiliklar [3]:

- ta'limni axborotlashtirishga pedagogik jamoalarning yetarli tayyor emasligi;
- kompyuter urgatuvchi dasturlarning imkoniyatlari xaqida tasavurlarning ozligi, ularni qo'llash buyicha metodik ishlanmalarning kamligi;
- kompyuter texnologiyalari vositalarining qimmatligi;

Ta'limni axborotlashtirish sharoitida bu muammoni hal etish "Pedagogning kasbiy standarti" talablari asosida pedagog kadrlarni qayta tayyorlashni talab etadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyalanuvchilarning ota-onalari bilan ishlashga katta e'tibor qaratiladi. Elektron platforma pedagog xodimlar va ota-onalar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik samaradorligini oshiradi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti o'z elektron platformasi, ota-onalarga maktabgacha ta'lim tashkiloti hayotidan xabardor bo'lish, muntazam ravishda muhim ma'lumotlar olish, o'tkazilayotgan tadbirlar, bayramlar haqida e'lonlar bilan tanishib borish imkonini yaratadi.

So'nggi paytlarda ta'lim tashkilotlarida raqamli texnologiyalaridan foydalanishga bag'ishlangan tadqiqotlar tobora ko'payib bormoqda. Ushbu ishlarni tahlil qilish ular orasida bir nechta guruhlarni ajratishga imkon beradi:

- ta'limda axborot texnologiyalari;
- ta'lim jarayonining ayrim jihatlarini boshqarishda axborot texnologiyalari;
- maxsus ishlab chiqilgan dasturiy mahsulotlar asosida ta'lim tashkilotini boshqarishda axborot texnologiyalari [1].

Maktabgacha ta'lim tashkiloti boshqaruvini axborotlashtirishning mohiyati pedagogik tizim faoliyatini optimallashtirish, uning salohiyatini rivojlantirish va ijtimoiy buyurtmani amalga oshirish imkoniyatlarini kengaytirish maqsadida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishga asoslangan boshqaruv faoliyatini axborot bilan ta'minlash jarayonidir.

Rahbarning axborot bilan ishlashi uchta yo'nalishga bo'lingan bo'lishi mumkin.

1. Axborotni saqlash. U inson xotirasida yoki qandaydir tashqi tashuvchilar orqali amalga oshiriladi. Ushbu yo'nalishda katta hajmdagi ma'lumotlarni saqlash va ularni kerakli ma'lumotlarni tezkor qidirish uchun tartibli ravishda joylashtirish, tizimlashtirish muhimdir.

2. Rahbar doimiy ravishda ma'lumot uzatish jarayonida ishtirok etishi kerak bo'ladi. Bunda foydalana olish imkoniyati, rasmiylashtirishda estetiklik va xarajatlarning imkon qadar kam bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi.

3. Rahbar axborotni qayta ishlash bilan doimiy shug'ullanishi kerak. Shu bilan birga, bunday ishlov berishning turli shakllarini ko'p harakat qilmasdan amalga oshirish, imkon qadar faoliyatni optimallashtirish muhimdir.

Shunday qilib, ta'lim muassasasi rahbarining boshqaruv faoliyatini axborot bilan ta'minlash texnologiyasiga quyidagilar kiradi:

- raqamli texnologiyalarini ishlatiladigan boshqaruv sohalarini aniqlash;

- axborotni axborot bloklari, massivlari bo‘yicha qayta ishlash va tizimlashtirish;
- ushbu oqimlar va ularning harakatlanish trayektoriyalari o‘rtasidagi aloqalarni o‘rnatish;
- ta‘lim tashkilotida zarur dasturiy-texnik bazani shakllantirish [2].

Xulosa qilib aytganda ilmiy-uslubiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, ta‘lim-tarbiya jarayonini raqamlashtirishning jadal rivojlanishi, uning axborot-kommunikatsion texnologiya (AKT) vositalari bilan to‘ldirilishi natijasida, bir tomondan, ta‘lim sifatiga qo‘yiladigan talablar oshib bormoqda, ikkinchi tomondan esa, ta‘lim tashkilotida doimo o‘sib borayotgan boshqaruv axborotining hajmi ortmoqda. Bu esa maktabgacha ta‘lim tashkiloti rahbarining boshqaruv faoliyatini optimallashtirish muammosini ilgari surmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Morozova, T.P. Pedagogicheskiye osnovi upravleniya razvitiyem doshkolnogo obrazovatel'nogo uchrejdeniya. dis. p.f.n. – Rostov-2002. – 216 b.
2. Tatyanchenko B.C. Informatsionniy bank rukovoditelya obsheobrazovatel'noy shkoly Chelyabinsk : nashriyot uyi 41, 1992. – 130 b.
3. Hamdamov R, Begimqulov U, Taylaqov N. Ta‘limda Axborot texnologiyadari. Qo‘llanma. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent 2010-15 b
4. Shamova T.I, Davidenko T.M, Shibanova G.N. Upravleniye obrazovatel'nimi sistemami. - M.: Akademiya, 2007. – 236 b.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYACHISINING ZAMONAVIY IMIJI

Uralova N. M.

MTTDMQTMOI “Maktabgacha ta‘lim metodikasi” kafedrasida katta o‘qituvchisi.

Maktabgacha ta‘lim islohotlari yurtimizda Yangi O‘zbekistonni barpo etish va Uchinchi Renessansni yaratish jarayonlarida ustuvor yo‘nalishlardan birini tashkil etmoqda. “Hayotimizda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lgan ta‘lim-tarbiya tizimi haqida gapirganda, Abdulla Avloniy bobomizning dono fikrlarini takror va takror aytishga to‘g‘ri keladi: ta‘lim-tarbiya - biz uchun hayot-mamot masalasidir”, degan edi davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoev.

O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta‘lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonunida [1] “har bir bolaning maktabgacha ta‘lim va tarbiya olishga bo‘lgan huquqi amalga oshirilishini ta‘minlash” ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilanib, “kasbiy sha‘ni, qadr-qimmatini va ishchanlik obro‘sinini himoya qilish” esa pedagoglarning huquq va majburiyatlari sirasida yetakchi o‘rinni egallaydi.

Maktabgacha ta‘lim tashkiloti faoliyatining samaradorligi va ta‘lim-tarbiya sifati bevosida uning pedagogik salohiyati, ya‘ni bu jarayonning muhim sub‘ekti bo‘lgan tarbiyachilar faoliyati bilan uzviy bog‘liqdir. Ya‘ni tarbiyachining faoliyati muhim, murakkab va qo‘p qirralidir. Aynan u ulkan missiya - bolaning inson psixikasi, ijodiy qobiliyatlari, o‘zini-o‘zi anglash, nutq, hissiyot va intellekti ilk rivojlanayotgan paytdagi ta‘lim-tarbiyasi ishonib topshirilgan birinchi pedagogdir [2,1].

Maktabgacha ta‘lim tashkiloti tarbiyachisining zamonaviy imiji masalasi bugungi kunda xalqaro miqyosda pedagogika va maktabgacha ta‘lim pedagogikasida qizg‘in tadqiq etilayotgan masalalardan biri bo‘lib, mazkur maqolada mavjud fikrlarni umumlashtirish va o‘zimizning ayrim mulohazalarimizni bayon qilishni lozim topdik.

Ma‘lumki, bugungi kunda imiji tushunchasi deyarli barcha ijtimoiy-gumanitar fanlarning tadqiqot ob‘ektiga aylangan tushuncha bo‘lishdan tashqari, maxsus “Imijologiya” fanida ham tadqiq etiladi. Umuman olganda esa, imij (image) - ingliz tilidan tarjima qilinganda obraz, tasvir

ma'nolarini anglatib, bevosita va avvaldan ko'zlangan holda shaxs va ijtimoiy tuzilma to'g'risida hosil qilinadigan vizual taassurot ma'nosini anglatadi [3,3].

Imij - "odam tashqi xarakteristik tizimi hisoblanib, shaxsning betakrorligi, o'ziga xosligini belgilab beradi. Imij elementlari inson xarakter va individualligining ajralmas qismini tashkil etib, unga nisbatan yon-atrofdagi odamlarning munosabatini shakllantiradi. Shaxs imiji uni ma'lum darajada boshqalar tomonidan e'tirof etilishi hamdir. Imij munosabatlar asosida insonga nisbatan bildirilgan fikrlar majmuidan tarkib topadi [4, 50].

Imijning vazifalari haqida gap ketganda esa, zamonaviy adabiyotlarda qadriyat sifatidagi, shaxsiy o'sish, psixoterapevtik, shaxslararo moslashuv, o'zining shaxsiy - ishchanlik sifatlarini namoyon etish, xarakteridagi salbiy qirralarni yashirish, diqqatni jalb etish, muloqotdagi "masofa"larni yengib o'tish kabilarni kiritish mumkin. Shuningdek, imijning o'z imiji, aks ettiruvchi imi, talab etiladigan imij, joriy imij, istalgan imij va korporativ imij kabi turlarini keltirish mumkin [5, 9-11b.].

Imijning barcha vazifalari va turlari o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bugungi maqola doirasida maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisining talab etiladigan kasbiy imiji masalasiga to'xtalishni lozim deb bildik.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi bu - bolalar va ota-onalar bilan eng ko'p muloqotga kirishadigan ta'lim-tarbiya jarayoni sub'ekti bo'lib, uning kasbiy imiji bevosita ta'lim tashkilotining umumiy imijiga ham o'zining ta'sirini ko'rsatadi.

Tarbiyachining ichki imiji bu birinchi galda o'zining kasbiga bo'lgan mehri, hurmati, sadoqati va mas'uliyatida namoyon bo'ladi. Tarbiyachining ichki imiji masalasida dunyoning turli mamlakatlarida turlicha yondashuvlar mavjud bo'lib, O'zbekiston misolida olganda esa, Maktabgacha ta'lim vazirligi tomonidan xalqaro YuNISEF tashkiloti bilan hamkorlikda "Maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagogining kasbiy standarti" [6] ishlab chiqilganligini alohida ta'kid va mamnuniyat bilan olqishlash lozim.

Mazkur standart – maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagogining shaxsiy va kasbiy sifatlariga, bilim, malaka va ko'nikmalariga doir qo'yiladigan asosiy talablardan iborat bo'lib, pedagog uchun hurmat, mas'uliyat va shaxsiy qadr-qimmat tuyg'usi hulq-atvor turlari muhimligi belgilangan. Bunda "shaxsiy qadr-qimmat tuyg'usi – o'z-o'ziga nisbatan u yoki bu shaxsning munosabatini tavsiflaydi. U insonda o'zi qo'ygan maqsadga erishish uchun harakatlanishga qodirligiga ishonchning, shuningdek, voqea-hodisalar mohiyatini tushunishga, belgilangan rejani amalga oshirishga munosib yo'lni tanlash, salbiy to'siqlarni muvaffaqiyatli yengib o'tish, jamiyatda kerakli shaxs bo'lishga intilishni ko'zda tutishi" [6, 13] mustahkamlab qo'yilgan.

Tashqi imij masalasiga kelganda esa, bevosita tarbiyachining tashqi ko'rinishi, kiyinish madaniyati, muomala madaniyati va jamoatchilik bilan munosabatlarini kiritish mumkin.

Ichki imij ko'proq tarbiyachining o'z jamoasi va keng jamoatchilik bilan munosabatlarida unga nisbatan ijobiy taassurotlarni shakllantirish, pedagogik nufuzini namoyon etish va mustahkamlashga xizmat qiladi. Yuqorida aytib o'tilgani kabi, tashqi imijning har bir turi ham o'ziga xos xususiyatlarga va turlicha talqinlariga ega.

Maqola doirasida muomala madaniyati haqida to'xtalar ekanmiz, aynan bolalar, hamkasblar va ota-onalar bilan bo'ladigan muloqot jarayonlari sifati va darajasi bevosita tarbiyachining ayni shu madaniyatni qay darajada egallaganligi bilan bog'liqdir. Tarbiyachining muomala madaniyati uning suhbatdoshini tinglay olishi, tushuna olishi, muloqotni to'g'ri va maqsadli yo'naltira bilishi, nutqining to'g'riligi, aniqligi, ravonligi bilan, rasmiy munosabatlarda esa adabiy til me'yorlariga mosligi, suhbatdoshi fikrini hurmat qilishi, ziddiyatli va muammoli vaziyatlarda undan chiqqa bilishi, muloqot davomidagi mimika va jestlarining to'g'ri qo'llanilishi, fikrni ifodalashda imkon qadar ixchamlik va maqsadlilikka qaratilganligi, professional fikrlarni ham tushunarli bayon eta olishi kabi qator omillardan iboratdir. Nutq ta'lim-tarbiyaning asosiy quroli bo'lsa, muomala madaniyati esa kasbiy etikaning bosh elementlaridan biridir.

Birgina maqola doirasida maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisining imiji masalasini to'laqonligi yoritib berish mushkil bo'lgani holda, tarbiyachi imiji masalasi ta'lim sifati, ta'lim tashkilotining umumiy imiji va butun tizimning jamiyatdagi nufuzini belgilashda hal qiluvchi

o‘rin tutishini alohida ta’kildlash joiz. Shu boisdan ham mazkur masalani maktabgacha ta’lim rivojining bugungi jarayonlari, talablari bilan bog‘liq holda kengroq tadqiq qilish lozim bo‘ladi.

Bugungi kunda pedagog sha’ni va nufuzining jamiyatda yanada yuqori darajaga ko‘tarish borasida amalga oshirilayotgan ishlar doirasida zamonaviy tarbiyachi imijini shakllantirish va tizimda joriy etish esa muhim amaliy ishlardan biri bo‘lishi tabiiydir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”. 2019 yil 16 dekabr, O‘RQ-595-son. (Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 17.12.2019 y., 03/19/595/4160-son; Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021 y., 03/21/683/0375-son, 27.04.2021 y., 03/21/685/0373-son, 12.10.2021 y., 03/21/721/0952-son)

2. Panko, Ye. A. Vospitatel doshkolnogo uchrejeniya: Psixologiya: posobie dlya pedagogov doshkolnykh uchrejeniy: 2-ye izdanie. Minsk.: Zornyy verasen, 2006.

3. Imidjologiya: Uchebnoe posobie dlya studentov napravleniya 050100.62. «Pedagogicheskoe obrazovanie» / Sostavitel M.B. Krasilnikova /Rubsovskiy industrialnyy institut. – Rubsovsk, 2013.

4. Jo‘raeva S.N. Zamonaviy pedagog imijini shakllantirishda psixologik omillar ta’siri / Zamonaviy ta’lim / Sovremennoe obrazovanie 2020, 1(86).

5. Opfer Ye.A. Imidj sovremennogo pedagoga: uchebnoe posobie dlya studentov napravleniya «Pedagogicheskoe obrazovanie». /Ye.A. Opfer; M-vo obrazovaniya i nauki RF, Volgogr. gos. sos.-ped. un-t. – Volgograd : Print, 2017.

6. Maktabgacha ta’lim tashkiloti pedagogining kasbiy standarti. 2020 y. https://fayllar.org/pars_docs/refs/768/767759/767759.pdf

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA O‘YIN TEXNOLOGIYASI ORQALI XORIJIY TIL O‘QITISHNING O‘ZIGA XOS AFZALLIKLARI

Xakimova D. A.

MTTDMQTMOI 1- bosqich tayanch doktoranti.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning eng asosiy faoliyatlaridan biri o‘yin bo‘lib, u shu qadar o‘ziga xoski, shu qadar ko‘p qirrali va qudratli faoliyatdirki, bu jarayonda bolaning barcha jismoniy va psixik jihatlari takomillashadi. O‘yin bolalar organizmining tabiiy ehtiyojidir, u bolalar uchun tashqi muhit bilan tanishish usuli sifatida yuzaga keladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik yosh hususiyatlari ularda o‘yin faoliyati ahamiyatli rol o‘ynashi, ular bilan olib boriladigan ta’limiy- tarbiyaviy jarayonlarni turli o‘yinlar vositasida tashkil etish samarali bo‘lishi fanda o‘z tasdig‘ini topgan. O‘yin faoliyati asosida boladagi bilish faoliyati rivojlanadi, bola qancha yaxshi o‘ynasa, maktabda shuncha yaxshi ta’lim oladi. Shu bois maktabgacha yoshdagi bolalarga ingliz tili leksikasini o‘rgatishda ham o‘yinning ahamiyati katta va muhim hisoblanadi.

Ma’lumki, bolalarning o‘yinlari asosan kattalarning ish-harakatlariga, hayotiy urf-odatlariga mahsus ravishda taqlid qilishdan iborat. Bolaning o‘yin faoliyatini uning boshqa shakldagi faoliyatlaridan ajratish mezoni shundan iboratki, o‘yinda u hayotiy vaziyatni yaratadi. Bolalarning bir – birlaridan farqli jihatlari hayoliy tafakkuri hamda ma’naviy yetuklik darajasi bo‘yicha egallashi lozim bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarining minimal hajmi metodik tavsiya sifatida ishlab chiqilgan.

Dasturda davlat talablari ko‘rsatkichlariga erishish “Uchinchi ming yillikning bolasi” tayanch dasturi asosida bolalarning ilk yoshdan boshlab 6-7 yoshga yetgunga qadar egallashi lozim bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalariga qo‘yilgan minimal talablarni amaliyotda qo‘llash va metodik tavsiyada quyidagilar 5-6 yoshdagi bolalarning ona tilidagi nutqi va tafakkurining rivojlanish darajasiga qo‘yiladigan minimal talablar sifatida belgilangan:

- Tovush va soʻzlarni aniq va toʻgʻri talaffuz qilish;
- 30000 dan ortiq soʻzni tushunish va bilish;
- rasmga qarab gap tuzish;
- ertak va hikoyani tinglash va mazmunini tushunish;
- tinglagan kichik hajmli ertak va hikoyani qayta soʻzlab berish;
- ifodali nutqqa ega boʻlish;
- tabiat manzarasi, tevarak-atrof haqida qisqacha soʻzlab berish;
- turli mavzudagi, kichik hajmli sheʼrlardan 5-6 tasini yoddan aytib berish;
- oʻz fikrini mustaqil, erkin bayon eta olish va xulosa chiqara bilish;
- mantiqiy fikrlash malakalariga ega boʻlish;
- tafakkur operatsiyalari (analiz, sintez, umumlashtirish, aniqlashtirish, taqqoslash, qiyoslash va boshqalar) ni yoshiga mos ravishda rivojlantirish;
- fikriy mulohaza yuritish;
- tevarak – atrofni toʻgʻri idrok etish;
- taʼlimiy oʻyinlar vositasida tafakkurni peshlash;[1; 47-b.]

Psixologik bilimlarni oʻzlashtirishda hissiy idrok etish eng muhim omil hisoblanadi. Dars jarayonida faol fikrlash faoliyati aktivlashtirilib, bola hissiyotiga taʼsir etishi zarur. Bolaga ingliz tili leksikasini oʻrgatish paytida uning tafakkur doirasi til oʻrgatuvchi pedagog tomonidan imkon qadar jadallashtirib yuboriladi. M.Vohidov fikriga koʻra, bogʻcha yoshidagi bolalarning fikrlari ular organik ehtiyojlarining qondirilishi yoki qondirilmaslgi bilan bogʻliq. Biror ehtiyojning qondirilmaslgi bolada nohushlik, norozilik, iztirob tuygʻilarini harakatga keltiradi.[2; 101-b.] Har narsaga qiziqish kuchli boʻlgani tufayli bolalarda hayron qolish, ajablanish, shubhalanish, ishonch hosil qilish kabi intellektual hissiyotlar ham yuzaga kela boshlaydi. Ingliz tili oʻrgatishda ham bolaning oʻyinga boʻlgan ehtiyojini inobatga olgan holda yondoshiladi. Bu kabi hissiyotlar bola tafakkurining oʻsishida juda katta ahamiyatga ega. Demak, onga nafaqat nutq orqali, balki sensor tuygʻularni rivojlantirish, yani, koʻrib, eshitib, ushlab, hidlab, taʼmini tatib koʻrish va imo-ishoralar yordamida ham kirish mumkin. Aynan maktabgacha yoshdagi bolalarda bu kabi sezgi aʼzolari yaxshi rivojlangan boʻladi va bola muntazam barcha analizatorlar yordamida nutqni egallay boshlaydi hamda xorijiy til da soʻzlashish koʻnikmasiga asta- sekinlik bilan kirib boradi.

Nutqni tushunish, idrok qilnayotgan soʻzlarni farqlash, soʻzlar bilan tanishishdan boshlanadi. Sh. Sodiqovanning taʼkidicha, mazkur jarayon mexanizmlari negizida bosh miya qobigʻi ishlab chiqaradigan nerv tugunlari, ular yordamida har turli nutq signallarining idrok qilinishi yotadi. Inson miyasi maʼlumotni idrok qilar ekan, bir yoʻla diqqatni ishga tushiradi, axborotni xotirasiga joylashtiradi, tafakkurni jalb etadi, tasavvurni faollashtiradi.[3; 86-b.]

Demak, nutq faoliyatiga insondagi barcha ruhiy jarayonlar, sezgi, idrok, diqqat, tasavvur, ijod taʼsir etadi. Insonni maʼlum yoʻnalishda yoki bu harakatlarni bajarishga undovchi va qoʻyilgan maqsadlarga yetishuviga koʻmaklashuvchi ongli va ongsiz psixik jarayonlar negizida oʻrganishning kuchli impulsi motivatsiya hisoblanadi. Bolalarga xorijiy til oʻrgatishda muhim omil hisoblanadigan motivatsiya ularning jarayonga tez kirishishlarida juda katta koʻmakchidir. Aynan motivatsiya orqali pedagog bolalarda xorijiy til oʻrganishga qiziqishlarini uygʻota oladi. Bu jarayonda oʻyin faoliyati ham qaysidir maʼnoda ular uchun motivatsiya boʻla oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Grosheva I.V., Yevstafyeva L.G., Maxmudova D.T., Nabixonova Sh.B., Pak S.V., Djanpiyesova G.E. Ilk qadam. Maktabgacha taʼlim muassasasining Davlat Dasturi.- Toshkent, 2018.
2. Djurayev R.X. Taʼlimda interfaol texnologiyalar.- T.: 2010.
3. Jalolov J.J. Chet tili oʻqitish metodikasi.- T.: Oʻqituvchi, 2012.
4. <https://www.moluch.ru/archive/>

O‘QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISH METODLARI

Shodmonova Sh. S.

TDPU professori,

Mamatova S. M.

Qashqadaryo viloyati Shahrisabz shahri, 8-sonli umumiy o‘rta ta‘lim maktab direktori.

So‘ngi yillarda mamlakatimiz ta‘lim tizimida tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Yurtimiz istiqboli va kelajagini kadrlar belgilab beradi. Yangicha fikrlovchi, innovatsiyani olib kelishga qodir kadrlarni tayyorlash masalalari mamlakatimizni rivojlantirishning Harakatlar strategiyasi yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti mamlakatimiz ta‘lim tizimini yanada takomillashtirish, ta‘limning yangi, zamonaviy usullarini, jumladan, pedagogik va axborot-kommunikatsion texnologiyalarni joriy etish sohasidagi ishlar ahvolini tanqidiy tahlil qilish zaruratini ta‘kidladi: «Yana bir muammoni hal etish o‘ta muhim hisoblanadi: bu – pedagoglar va professor-o‘qituvchilar tarkibining professional darajasi, ularning maxsus bilimlaridir. Bu borada ta‘lim olish, ma‘naviy-ma‘rifiy kamolot masalalari va haqiqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayonlariga faol ko‘mak beradigan muhitni yaratish zarur».[1] Natijada mamlakatimiz ta‘lim tizimi jahon andozasi asosida yanada takomillashadi, kadrlar sifati raqobatbardoshlik muhitiga tezkor moslashadi. Bugungi kunda davlat ijtimoiy buyurtmasi pedagogik oliy ta‘lim muassasalari o‘quv-tarbiya jarayoniga o‘qitishning natijaviyligini ta‘minlovchi pedagogik innovatika g‘oyalarini joriy qilish bilan bo‘lg‘usi o‘qituvchilarning pedagogik innovatsion faoliyatdek kasbiy taqozolangan funksiyasini bajarishning amaldagi tayyorgarlik darajasi o‘rtasida ma‘lum ziddiyatlarlarning mavjudligi Mamlakatimiz mustaqilligining dastlabki kunlarida inson huquqi va erkinliklariga qat‘iy rioya qiluvchi, xo‘jalik yuritishning bozor munosabatlari, zamonaviy texnologiya, jamiyatning ma‘naviy yangilanishi, jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvi asosida ijtimoiy yo‘naltirilgan iqtisodiyotni shakllantirishni ta‘minlaydigan huquqiy-demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini qurish maqsadi belgilandi. Mazkur maqsadga erishishda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 7 fevral 2017 yil farmoni bilan 2017—2021 yillarga mo‘ljallangan O‘zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini ishlab chiqilishi ayniqsa ta‘lim sohasini davlat siyosatida ustuvor o‘rin tutih bilan birga keng jamoatchilik ishtirokini ham talab qilishi alohida ahamiyat kasb etadi. To‘rtinchi yo‘nalish ijtimoiy sohani rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, bunda ta‘lim, madaniyat, ilm-fan, adabiyot, san‘at va sport sohalarini rivojlantirish va yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish bilan birga ta‘lim va o‘qitish sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish asosida oliy ta‘lim muassasalari faoliyatining sifati hamda samaradorligini oshirish hamda ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini rag‘batlantirish, ilmiy va innovatsiya yutuqlarini amaliyotga keng joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish, oliy o‘quv yurtlari va ilmiy-tadqiqot institutlari huzurida ixtisoslashtirilgan ilmiy-eksperimental laboratoriyalar, yuqori texnologiya markazlarini tashkil etish haqida alohida uqtirib o‘tildi.

Ta‘lim-tarbiya jarayoni tashkilotchilari faoliyati ijtimoiy faoliyatning alohida shakli bo‘lgan pedagogik faoliyat jarayoni bo‘lib, uning maqsadi yosh avlodga ta‘lim-tarbiya berish va o‘zgarib borayotgan ijtimoiy-iqtisodiy talablar asosida ularni yuksak insoniy sifatlarini tarbiyalashdan iborat. Olib borilgan ta‘lim-tarbiya natijasida ta‘lim oluvchi shaxsining turli xislatlari, fazilatlarini va ko‘nikmalari shakllantiriladi. Bunday o‘zgarishlarni amalga oshirish va rivojlantirish turli pedagogik texnologiyalarni, metod va yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etishga asoslanadi. Ushbu metodlar va yondashuvlar, bir tomondan, o‘qituvchining pedagogik faoliyati va ta‘lim oluvchining shaxsiy xatti-harakatlari ta‘siridagi o‘zgarishlar orasidagi qonuniyatlarni ochishga, ularni tahlil qilishga imkoniyat yaratadi. Ta‘lim oluvchilar va o‘qituvchilarning faoliyatlari, harakatlari, ta‘lim mazmuni, metodlar, yondashuvlar, texnologiyalar va ta‘lim vositalari orasidagi bog‘liqliklar,

tabiat qonuniyatlari kabi ob'ektiv xususiyatlarga ega hisoblanadi. Ta'lim-tarbiya jarayoni samaradoligi haqida jiddiy xulosalar chiqarish uchun muntazam ravishda olib borilgan kuzatishlar, tajribalarga asoslangan tadqiqotlar natijalariga ko'ra qo'llanadigan metodlar va yondashuvlarga asoslanish ta'lim-tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil etish va uni boshqarishda muhim ahamiyat kasb etadi. Adabiyotlarda [2] "ilmiy bilish metodlari – bu ob'ektni o'rganishning asoslangan izchil usullari va qoidalaridir. Muayyan fanlarning umummilliy, xususiy va maxsus metodlari farqlanadi. Tabiiyki, fan epistemologiyasida ularning dastlabki ikkitasi bevosita qiziqish uyg'otadi", deb ta'kidlangan holda kuzatish, induksiya, deduksiya, analiz, sintez, abstraklashtirish, analogiya, modellashtirish kabi metodlar keltiriladi va ular quyidagicha ta'riflanadi: Kuzatish – bu bilishning shunday bir metodiki, bunda sub'ekt ob'ektning tuzilishi va rivojlanishiga aralashmaydi. U mavjud sharoitlarni o'zgartirmaydi, chunki unga hech qanday ta'sir ko'rsatmaydi. Kuzatishning ilmiy bilish metodi sifatida afzalligi shundaki, u o'rganilayotgan hodisaning ob'ektiv manzarasini berishi mumkin. Ilmiy kuzatish – bu chinakam ijod, haqiqiy mahorat va san'atdir

O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirishga ijodiy yondashuv zarur bo'lib, mazkur yondashuvda kuzatish metodi o'ziga xos ahamiyat ega sanaladi. Chunki kuzatish jarayonida o'qituvchi o'qituvchilarning dunyoqarashi, mustaqil va erkin fikrlash darajasi, ta'lim-tarbiya jarayoniga va o'rganilayotgan tushunchalarga bo'lgan munosabatlarini aniqlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shuningdek, kuzatish natijalariga asosan o'qituvchi ta'lim-tarbiya jarayonining holatini vaziyatlarga ko'ra aniqlash va zaruriyatga ko'ra vaziyatlarni o'zgartirish, o'qituvchilarni faolligini hamda muta'qil faoliyatini ta'minlovchi metodlarni qo'llash imkoniyatlariga ega bo'ladi. Ilmiy bilim olish metodi – induksiya, ya'ni alohida, parchalangan, tizimga solinmagan ma'lumotlardan umumlashtirishlarga, ilmiy gipotezalar, nazariyalar, qonuniyatlar tuzishga o'tish yakka ilmiy faktlardan ularni tushunish va tushuntirishga o'tishni ta'minlaydi. Ilmiy ijodda mushohada yuritish va xulosa chiqarish xususiydan umumiy, yaxshi rivojlanmagan ilmiy bilimdan teran, yanada rivojlangan ilmiy bilim sari induktiv xulosa chiqarishga asoslanadi. [2]. Deduksiya ilgari olingan bilimda yashirin axborot resurslarini aniqlash imkonini beradi. Deduksiyadan foydalanish darajasi u yoki bu muayyan fanning rivojlanganligi, yetukligi ko'rsatkichi bo'lib xizmat qiladi. Real ilmiy ijod jarayonida induksiya va deduksiya o'zaro bohlanadi hamda bir-birini to'ldiradi. Bundan tashqari, ular analiz va sintez kabi umumfalsafiy va umumilmiy metodlar bilan ham bog'langandir. Analiz – bu bilish predmetini fikran qismlarga ajratish, uning alohida tomonlari, xossalari, belgilarini, ular o'rtasidagi munosabatlarni ajratish, ob'ektning mohiyatini anglab yetish maqsadida uning turlarini aniqlash demakdir. Sintez – bu predmetning bilingan tomonlari, belgilari, xossalari va hakozolarni fikran birlashtirish, ob'ektning tuzilishini uning barcha aloqalari, munosabatlari, rivojlanishi va faoliyatiga bog'lab tushunib yetishdir [2] Analiz va sintez insonning fikrlash usullari, ya'ni ijodiy fikrlash usullari ekanligiga asoslangan holda biz induksiya va deduksiyaning analiz va sintez bilan o'zaro bog'liqligi haqidagi fikrlarga qo'shilamiz. Bizning fikrimizcha, aynan refleksiv yondashuv jarayonida induksiya va deduksiya, analiz va sintez usullaridan foydalaniladi, ya'ni refleksiv yondashuv jarayonida o'qituvchilarning tahliliy faoliyati tashkil etiladi va tahliliy jarayonda olingan ma'lumotlar o'qituvchilarning boshlang'ich tushunchalari bilan umumlashtiriladi. Shuningdek, refleksiv yondashuvda o'tmishni o'rganish va tahlil qilish jarayonida olingan ma'lumotlarni umumlashtirish induksiyaning ifodalasa, ob'ektiv baholash asosida o'qituvchilarda aniq va ishonchli ma'lumotlarga asoslangan xulosalar, tushunchalar shakllanishi deduksiyaning ifodalaydi. Tahliliy fikrlash analizni ifodalasa, xulosalar chiqarish sintezni ifodalaydi, bular o'z navbatida, sintez doimo analizga asoslanishini hamda ular biri ikkinchisiz mavjud bo'lmasligini tasdiqlaydi. Bular fikrlash usuli xususiyatlari bo'lib, ularning mazmuni muhim ahamiyat kasb etuvchi sifatlarda, ya'ni yangi tushunchalarni shakllanishi va yangilik yaratish jarayonida namoyon bo'ladi. Bular o'z navbatida divergentlilik, realistik, moslashuvchanlik, tanqidiylik va boshqa fikrlash usullari bilan birgalikda ijodiy fikrlashni tashkil etadi. A.Rasulovning ta'kidlashicha, ta'lim jarayonida muammoli vaziyatlardan foydalanish ta'lim beruvchi uchun ham, ta'lim oluvchi uchun ham ahamiyatli bo'lib, ta'lim oluvchilarni mulohaza yuritishga, masalalarni

tahlil qilishga, mas'uliyatni his qilishga, mustaqil faoliyat ko'rsatishga, shaxsiy nuqtai nazarini shakllantirishga, guruh va jamoa bo'lib ishlashga, faoliyatni rejalashtirish va rivojlantirishga o'rgatadi. Muallifning fikricha, ta'lim jarayonida maqsadga erishish uchun muammoli o'qitishga quyidagi talablar qo'yiladi: qo'yilgan muammoning muhimligi; muammo o'ylab topilmasligi, real hayotdan olinishi; ta'lim oluvchilar uchun muammoning ahamiyatligi; muammoning aniq muqobil yechimlarga ega bo'lishi; ta'lim oluvchilarning hamkorlikda faol ishlashi; muammoga aloqador axborotlar bazasini yaratilishi va boshqalar.

Shuningdek, ta'lim oluvchilarning mazmunli va izchil bilim olishini ta'minlash; muammo yechimlarini topish va uning boshqa yechimlari bo'yicha ham istiqbolli rejalar ishlab chiqish; ta'lim oluvchilarni guruh-guruh bo'lib ishlash va muammoli vaziyatlardan chiqib ketishga o'rgatish; ta'lim oluvchilarda shaxsiy mas'uliyat tuyg'usini uyg'otish va mustahkamlash muallif tomonidan muammoli o'qitishning asosiy maqsadlari sifatida keltiriladi [3] O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarida yuqorida keltirilgan metodlar bilan bir qatorda, kasbiy faollik, kompetentlik, uning mazmun-mohiyati, ahamiyati va zaruriyati borasida ularning boshlang'ich tushunchalarini rivojlantirish, ularda refleksiv yondashuv ko'nikmalari va malakalarini shakllantirish hamda rivojlantirish uchun tashkil etiladigan ta'lim-tarbiya jarayonlarida ijtimoiy-psixologik va metodologik xususiyatlarga ega bo'lgan trening, interfaol suhbat, integrativ ma'ruza, ishchanlik o'yinlari kabi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarida o'qituvchilarning tahliliy faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi, ishbilarmon o'yinlari orqali innovatsion faoliyatning usul va shakllarini yorituvchi, o'qituvchilar faoliyatini kuzatish asosida o'qituvchilarning o'zaro ta'sir ko'rsatishga undovchi metodlardan foydalanish o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etishda integrativ ma'ruzalar, amaliy mashg'ulot, seminar-treninglardan foydalanish bilan bir qatorda, o'qituvchilarga oldindan tarqatiladigan savol va topshiriqlardan foydalanish juda katta samara beradi. O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish yo'nalishida tashkil etiladigan amaliy mashg'ulotlarni o'qituvchilarning boshlang'ich tushunchalariga asosan, ya'ni ularning boshlang'ich tushunchalarini o'rganish va tahlil qilish orqali ular tomonidan mustaqil ravishda o'rganilgan adabiyotlar, ma'ruzalar jarayonida berilgan ma'lumotlar asosida tashkil etish o'rganiladigan asosiy tushunchalarni test va modellar ko'rinishida ifodalash uchun imkoniyat yaratadi [4]. O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarida interfaol suhbat, ishchanlik o'yinlari, trening kabi metodlardan foydalanish o'qituvchilarni mustaqil va erkin fikrlashga o'rgatishda, krieativligini oshirishda o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. O'qitishning faol metodlari hisoblangan mazkur metodlar ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchilarning faolligini ta'minlaydi, ya'ni o'qituvchilarda ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Ishchanlik o'yini jarayonida ishtirok etuvchi o'qituvchilar asosiy tushunchalarni o'zlashtirish bilan bir qatorda, asosiy tushunchalarning mazmun-mohiyati, ahamiyati va zaruriyatini tahlil qiladilar, tahlil natijalariga ko'ra xulosalar shakllantiriladi va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Ishchanlik o'yini davomida o'qituvchilarning boshlang'ich tushunchalari, dunyoqarashi, ko'nikma va malakalari darajasi aniqlanadi hamda vujudga kelgan vaziyatlarga ko'ra topshiriqlar muvofiqlashtiriladi. Ishchanlik o'yini o'qituvchilarning refleksiv qobiliyatlari va imkoniyatlari darajasini hamda kreativ va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Trening ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini taminlashda muhim ahamiyatga ega bo'lgan metodlardan biri hisoblanadi. Mazkur metodga asoslanib tashkil etilgan ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchilarda kommunikatsion ko'nikmalar shakllanadi. Trening jarayonida o'qituvchilarning o'zaro ta'sir ko'rsatishi natijasida ularda muloqotning turli xil uslublaridan foydalanish malakalari rivojlanadi. O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarida mustaqil va erkin fikrlashga o'rgatish asosida ularning faolligini ta'minlash, bevosita muloqotga kirishishga undash, o'z fikrini erkin bildirishi uchun imkoniyatlar yaratish maqsadida aqliy hujum, g'oyalar konferensiyasi kabi metodlardan ham foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Ta'lim oluvchilarning adabiyotlar va turli manbalar

bilan ishlash ko‘nikmalarini va innovatsion qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish uchun o‘quv jarayonida mavzular bo‘yicha adabiyotlar tanlash, maqolalarga annotatsiya yozish, belgilangan maqsadlarga erishish rejalarini tuzish, belgilangan topshiriqlar yo‘nalishidagi muammolarni aniqlash ishlariga ta‘lim oluvchilarni jalb etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Mirziyoev Sh.M. “2017-2021 yillarda O‘zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi”. 2017 yil 7 fevral. 2.Caifnazarov I., Nikitchenko G., Qosimov B. Ilmiy ijod metodologiyasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2004. – 199 b.

3.Rasulov.A. Muammoli o‘qitishga yangicha yondashuv // Kasb-hunar ta‘limi jurnali. – 2004. – №3. – 5 – 6-b.

4.Turg‘unov S.T. Umumiy o‘rta ta‘lim muassasalari direktorlari boshqaruv faoliyatining nazariy asoslari: Ped.f.d. ...diss. – Toshkent, 2007. – 363 b.

5.Zimnyaya I.A.Pedagogicheskaya psixologiya.– M.: Logos, 2000.–384 s.